

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA UMETNOSTI
CLASSIS V: ARTES LIBERALES

RAZPRAVE
DISSERTATIONES
II

ALOJZ REBULA:
SLOVENEK MED
ZGODOVINO IN
NADČASNIM

LJUBLJANA
2026

ISBN 978-961-268-132-6
ALOJZ REBULA: SLOVENE^xC MED
ZGODOVINO IN NADČAS^xNIM
RAZPRAVE
DISSERTATIONES
II

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA UMETNOSTI
CLASSIS V: ARTES LIBERALES

RAZPRAVE
DISSERTATIONES
II

ALOJZ REBULA: SLOVENEK MED ZGODOVINO IN NADČASNIM

LJUBLJANA
2026

SPREJETO NA SEJI PREDSEDSTVA
SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
DNE 27. 1. 2026
IN
NA SEJI RAZREDA ZA UMETNOSTI
DNE 16. 2. 2026

RAZPRAVE V. RAZREDA SAZU
DISSERTATIONES CLASSIS V
II

ALOJZ REBULA:
SLOVENEK MED ZGODOVINO IN NADČASNIM

Uredil: Brane Senegačnik

Recenzenta: znanstveni svetnik dr. Matija Ogrin in doc. dr. Alen Širca

Jezikovni pregled: Nada Šumi

Prevod v angleščino: avtorji in avtorice

Izdala in založila: Slovenska akademija znanosti in umetnosti

Prelom, priprava: SETZER, Danilo Radanović s. p.

Ljubljana, 2026

Prva e-izdaja je pod pogoji licence Creative Commons CC BY-NC-ND
prosto dostopna: <https://doi.org/10.3986/9789612681326>

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili
v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani
COBISS.SI-ID 280294147
ISBN 978-961-268-132-6 (PDF)

Alojz Rebula

Fotografija je iz pisateljevega družinskega arhiva.

Predgovor

Brane Senegačnik

Akademik Alojz Rebula (1924–2018) je bil edinstven glas v slovenskem romanoskopisju 20. stoletja: suverena poteza besednega čopiča, živo bogastvo klasične kulture, predvsem pa globina etosa in nepopustljiva lakota po trajnem smislu postavljajo njegov opus na posebno mesto v literarni zgodovini. Vse to odseva tudi v njegovem sicer ne obsežnem, a vrhunskem prevajalskem opusu. Intelektualna prodornost, strastno iskanje zgodovinske, družbene in duhovne resnice in nezgredljiv slogovni lesk odlikujejo nepreštvene eseje, kolumne in dnevniške zapise, s katerimi je pomembno zaznamoval ne le slovensko literaturo, temveč tudi širše kulturno življenje. Globoke in trajne sledi pa je pustil še drugod: v zavesti in ustvarjalnosti zamejskih Slovencev, v številnih generacijah svojih dijakov, v svojih prijateljih in kolegih v Sloveniji in po svetu. Vsa Rebulova besedila nosijo pečat globoko ponotranjene klasične erudicije in strastne želje po smislu: tako zgodnejša, v katerih utripa eksistencialistični nemir, kot poznejša, nastala v obnebu krščanskega realizma, v katerem je pisatelj ustvarjal večino časa vse do konca življenja. Tretja konstanta njegovega dela, enako razpoznavna in temeljna, je ljubezen do slovenstva. V takšnem obzorju je edino pristno izhodišče literature človeška oseba, razpeta med časno in nadčasno resničnost, med relativno in absolutno, med zgodovinsko-naravno resničnost in večnost. Natančneje rečeno: literatura, ukoreninjena v tako razumljeni osebi, je posebej odlična oblika jezika in obenem eden temeljnih načinov človekovega celovitega obstoja v kulturi in zgodovini.

Iz tega je izhajala Slovenska akademija znanosti in umetnosti (razred za umetnosti), ko je v sodelovanju s Slovensko matico priredila znanstveni posvet o Alojzu Rebuli, ki je potekal 21. in 22. oktobra 2024 v Veliki dvorani SAZU. Ta dogodek je dal zamisel in vzgon za trajnejšo obeležitev stoletnice akademikovega rojstva, kajti *verba volant, scripta manent*. Kar pa je nastalo, je nekaj povsem novega: knjiga *Alojz Rebula: Slovenec med zgodovino in nadčasnim* je izvirna monografija o velikem slovenskem pisatelju, esejistu in mislecu. Štiriindvajset avtoric in avtorjev v njej objavlja raznovrstne prispevke, ki so nastali posebej za to objavo. (Ohranjen je samo pozdravni nagovor, s katerim je podpredsednik SAZU simpozij odprl.) Skladno z Rebulovim miselnim in duhovnim obzorjem in sledmi, ki jih je pustil v slovenski kulturi in družbi, pa tudi z njegovim razumevanjem literature in človeka, je monografija v tematskem in metodološkem pogledu izrazito široka. Prispevki ki osvetljujejo posamezna področja akademikovega delovanja, se raztezajo v širokem loku od biografskih beležk in pričevanj, celovitih refleksij njegove-

ga literarnega opusa in analitičnih branj posameznih del ter njihovih zgodovinskih virov preko predstavitve novoodkritih dnevniških zapisov in manj znanih žanrskih del (drame in radijske igre) do refleksije njegovega esejističnega opusa in teoloških razmišljanj. Razvrstitev prispevkov se ravna deloma po tematiki, deloma pa po zvrsti. Pričevanjska in spominska besedila (razdelek »Pričevanja«) so povezana na podlagi teme, vsa druga pa po zvrstnem kriteriju: glede na to, ali so oblikovana kot znanstvene razprave (razdelek »Znanstvene razprave«) ali pa kot strokovni članki oziroma eseji (razdelek »Strokovni članki in eseji«). V prvem razdelku so prispevki razvrščeni glede na način povezanosti avtorjev z akademikom v realnem življenju, v drugih dveh pa po njihovem abecednem redu. Ureditev drugega razdelka izstopa v tem, da so prispevki v njem, kot je za znanstvena besedila samoumevno, opremljeni s standardnimi elementi: s slovenskim in angleškim izvečkom, ključnimi besedami, s povzetkom in bibliografijo.

*

Pričevanjski zapisi so na prvem mestu, ker govorijo neposredno o osebi Alojza Rebule. To ustreza pomenu, ki ga je sam pripisoval človekovi osebi, njen etos je odločilen za vse človekovo delovanje in ustvarjalnost. Perspektive, iz katerih je upodobljen, so zelo različne. Vinko Ošlak ga prikaže »od blizu«, Janko Kos pa »od daleč«; prvi skozi občuteno sliko njunega dolgoletnega dinamičnega odnosa, ki je nihal od globokega, skoraj občudujočega prijateljstva do razhoda v duhu plemenitega spoštovanja; drugi pa ga motri iz oddaljenosti generacijskega sopotnika, ki ga je z njim povezovala živa izkušnja slovenske družbene in kulturne realnosti. Tomaž Simčič, nekdanji Rebulov dijak, je naslikal pronicljiv portret svojega profesorja z anekdotičnimi utrinki, z osvetlavo njegovega miselnega in etičnega obzorja in vzdušja v tedanji šoli, pa tudi s prikazom duhovne pluralnosti italijanskega šolskega sistema. V prispevku Mojce Petaros vidimo Alojza Rebulo še »od dlje«: avtorica ga pozna le iz pripovedi svojega deda, Rebulovega dobrega prijatelja Marija Mavra. Pričevanja nam v prvi vrsti približujejo pisateljevo človeško podobo, prinašajo pa tudi vrsto podatkov, ki utegnejo biti dragoceno gradivo za prihodnje literarnozgodovinske raziskave.

*

Razdelek »Znanstvene razprave« se začne z obsežnim prispevkom Irene Avsenik Nabergoj »Metaforika eksodusa kot pot iskanja identitete v romanu Alojza Rebule *Jutri čez Jordan*«, ki primerjalno analizira svetopisemsko in romaneskno govorico v romanu *Jutri čez Jordan* in prikaže, kako biblijski eksodus postane hermenevtični vzorec etične preobrazbe. Anja Božič in Jan Dominik Bogataj (»Rebulov roman *Zeleno izgnanstvo* ter viri za upodobitev humanista in tržaškega škofa Piccolomini«) na podlagi lastnih raziskav zgodovinskih virov ugotavljata,

da je Rebula pri snovanju romana *Zeleno izgnanstvo* o Eneju Silviju Piccolominiu, ki je postal papež Pij II., uporabil tudi gradivo, ki je bilo v tistem času širši javnosti težje dostopno ali še neobjavljeno (npr. Piccolominijeva pisma iz Ljubljane in listine o posvetitvah kraških cerkva), kar še poudarja Rebulovo izredno široko razgledanost na področju zgodovine in klasične filologije.

Dialog med antično grško-rimsko filozofijo in krščanskim izročilom, v katerem je Rebula videl temelj evropske humanistične kulture, je – nedvomno izredno kompleksna – tema študije Jadranke Cergol (»V grško-rimski antiki vidim previdnostno pripravo na edinstveni prihod: preplet antičnih in krščanskih vrednot v delih Alojza Rebule«). Marko Marinčič (»Livijin vinograd in Rebulova težavna ljubezen do rimstva«) ob branju zgodnje Rebulove novele *Vinograd rimske cesarice* ugotavlja, da je vzrok za Rebulov pogosto skeptičen odnos do rimske kulture in literature rimski imperializem, ob katerem se je navdihoval italijanski nacionalizem, delovanje slednjega pa je pisatelj kot primorski Slovenec izkušal v nelahki zgodovinski realnosti.

Po obsegu pravcata študija je prispevek Davida Movrina (»*Ira, reb, cave, notum*: filologija, zasutje in slutnja Nove zemlje v prvem dnevniku Alojza Rebule«); avtor v njem družbeno kontekstualizira najzgodnejše ohranjene Rebulove dnevniske zapise (iz let 1948–1954), ki so pred nedavnim izšli pri Slovenski matici. Ta leta so bila leta študija klasične filologije, zaposlitve v šolstvu in prvih literarnih poizkusov, a tudi leta izkušenj s tajno policijo socialističnega režima. Movrinova odkritja arhivskih dokumentov »potrjujejo dejstvo, da je režim začel s pisateljevim nadzorom že leta 1945« (str. 180), pozneje pa je pritisk nanj še stopnjeval, kar je prizadelo njegovo zdravje, a obenem tudi »pomagalo spodbuditi njegov literarni prehod h katolištvu in nastanek romanov, ki prek motiva ovađuštva raziskujejo zlo, odpuščanje, vero in notranjo svobodo« (str. 138).

V središču raziskave Martine Ožbot (»Nekaj značilnosti Rebulove slovenščine«) so romani *Divji golob*, *Pastir prihodnosti* in *Cesta s cipreso in zvezdo*, v katerih se najverjetneje »izraža naravna pogojenost pisateljevega jezika z njegovim domačim dvojezičnim okoljem na Tržaškem, kjer skozi stoletja tesno sobivata slovenščina in italijanščina« (str. 181), to pa je pustilo sledi v Rebulovi osebni slovnici in slovarju, s tem pa tudi v njegovi umetnosti. Rebulov jezik raziskuje tudi Vilma Purič (»Jezik kot vprašanje smisla v delih Alojza Rebule«), vendar z literarnega vidika: prepričljivo argumentira tezo, da je pisatelja za »svojevrstno eksperimentiranje, potencirano iznajdljivost in izjemno graditeljsko moč jezika« (str. 202) navdihoval upor proti dušitvi slovenščine v fašističnem obdobju: s kompleksno skladenjsko strukturo in izvirno metaforiko, ki ju je izoblikoval v svojih delih, je vplival na vsestranski razvoj slovenščine.

O nekoliko manj vidnem delu Rebulovega opusa, o njegovem prevajanju, govori Brane Senegačnik (»Gledališče besed in nevidnega«), ki skuša orisati Rebulovo

prevajalsko poetiko, izhajajoč iz njegovega razumevanja smisla literature in iz analize izbranih pasusov njegovega prevoda Ajshilove *Sedmerice proti Tebam*.

Marija Stanonik v obsežnem prispevku nadrobno slogovno in idejno analizira sorazmerno pozni Rebulov roman *Nokturno za Primorsko* (2005). To delo je reprezentativno za pisateljev pogled na življenje posameznika, ki v primežu totalitarizmov 20. stoletja odkriva svoj etični temelj v vrednotah slovenstva in krščanske duhovnosti.

*

Tretji razdelek odpira navdihnjeno esejistično besedilo Davida Bandlja o Rebulovi etiki prerojenja (»Od literature do oznanila«), v katerem se avtor dotika tudi njegovih zadnjih poznih romanov (*Korintski steber*, 2017; *Ob pritoku Jangcekian-ga*, 2018), kar je med kritiki prejkone redkost, in sega onstran literature. Bandelj poudarja, da Rebula ni bil »le izjemen intelektuallec, velik pisatelj in globok duh, temveč tudi eden najbolj naprednih, humanistično zavezanih in človeško upajočih krščanskih mislecev, kar jih premore slovensko obnebeje« (str. 261–2).

Po formi literarnozvrstna analiza, po slogu in iskrivih formulacijah pa esej je kratka razprava Jožeta Faganela »Biografski roman kot svetovnonazorska avtorefleksija«. V njej obravnava Rebulovo povest *Divji golob* (1972), ki jo zelo izvirno zvrstno opredeli kot svetovnonazorsko avtorefleksivno biografijo. Erika Jazbar sugestivno razmišlja o Rebulovem duhovnem izročilu, ki ga povzame v naslovu z njegovo sintagmo *Sejati iz sejalskega imperativa*. Z očmi, uprtimi v tržaško in celotno slovensko aktualnost, avtorica sklene, da ta duhovni imperativ ostaja »večno vodilo vsakega obrobja, ki vztraja tudi v resnično lepem in dobrem, v prepričanju, da je – tudi ko je to proti vsaki logiki – drugačen svet mogoč« (str. 272).

Milček Komelj (»Rebulovi najzgodnejši dnevniki 1948–1954«) v zanj značilnem poetičnem slogu predstavi začetke Rebulovega dnevniškega pisanja, torej tista izredno pomembna besedila, ki so, kot že zgoraj omenjeno, šele čisto nedavno doživela objavo. Svojo slikovito refleksijo sklene z mislijo, da se danes Alojz Rebula v teh besedilih v resnici izkazuje za preroka, da je obenem Prometej in Ezekijel.

Z vidika literarne in gledališke zgodovine sta posebej dragocena prispevka Maje Lapornik (»Rebulova radijska *rhêma gennaïon*«) in Mateja Veniera (»Alojz Rebula: dramska dela«), saj odstirata izredno bogat, a danes skoraj povsem prezrt del Rebulovega opusa. Prvi prinaša seznam vseh izvirnih radijskih iger in radijskih dramatizacij proznih del (od 1963 do 2006); na primeru ene od njih (*Morje, rdeče morje*) prikaže njihove splošne etične, dramaturške in jezikovne značilnosti, oriše pa tudi ozadje in ključne ustvarjalce izvedb. Drugi podrobno predstavi vsebino vseh njegovih dram, izčrpne sezname ustvarjalcev predstav, pa tudi medijske kritike, ki jih kritično ovrednoti.

Aleš Maver poznavalsko, a obenem v prepričljivem osebnem tonu spregovori o teoloških mislih Alojza Rebule, ki jih je spoznaval v njegovih kolumnah v *Družini* in ki so v formativnih študentskih letih nanj močno vplivale. V tržaškem pisatelju vidi najvztrajnejšega miselnega sopotnika papeža Janeza Pavla II. na Slovenskem: kakor slednji je tudi Rebula ostajal zvest svežini Drugega vatikanskega koncila in ideji odprtosti Cerkve svetu, po drugi strani pa je zavračal dojemanje koncilskih premikov kot revolucije. Odtod naslov Mavrovega prispevka: *Alojz Rebula in janezpavlovski kompromis*.

Igor Škamperle se posveča Rebulovi esejistiki, natančneje njegovi knjigi (»Eshatološka vizija v delih Alojza Rebule. *Smer Nova zemlja*«). V prefinjenem slogu se sprehodi skozi njena poglavja in razkriva neverjetno aktualnost besedil, ki so nastala pred več kot pol stoletja. To velja tako za slog kot za miselno obzorje: navsezadnje tudi v Rebulovi esejistični besedi žari umetniška moč, ki se ne stara, njegove misli pa se iztekajo proti horizontu večnosti, tudi kadar misli na človeka in na slovenstvo. »Preveč rad je imel slovensko zemljo in njeno naravo, da ne bi v odrešenjskem Božjem načrtu videl možnosti tudi zanjo« (str. 299), sklene svoje besedilo Škamperle.

Zbornik dopolnjuje obsežna bibliografija, ki jo je sestavil Martin Grum. V njej so popisana Rebulova tiskana avtorska dela, prve objave in ponatisi; dela, ki jih je prevedel, in dela, ki jih je uredil, pa tudi prevodi njegovih del v tuje jezike od začetkov v letu 1945 do konca leta 2025. Četudi bibliografija ni izčrpna (v njej večinoma niso zajeta izvedena in druga nedostopna dela, kot so radijski in televizijski prispevki, neobjavljeni prispevki na konferencah ipd.), bo izjemno koristna za raziskovanje Rebulovega dela, saj predstavlja najbolj kompleten pregled njegovega raznolikega pisanja (zajema kar 2118 enot).

Brane Senegačnik
Ljubljana, marec 2026

VSEBINA

Predgovor	7
POZDRAVNI IN UVODNI NAGOVOR	15
<i>Marko Snoj</i> , podpredsednik SAZU	17
I. PRIČEVANJA	19
<i>Vinko Ošlak</i> , Moje peripatetične steze z Alojzom Rebulo	21
<i>Sergij Pahor</i> , Rebula in Draga	36
<i>Janko Kos</i> , Desetletja ob Alojzu Rebuli	40
<i>Tomaž Simčič</i> , Alojz Rebula kot pedagog in mentor	43
<i>Mojca Petaros</i> , Iz zakladnice spominov: pričevanja Marija Mavra o Alojzu Rebuli	47
II. ZNANSTVENE RAZPRAVE	51
<i>Irena Avsenik Nabergoj</i> , Metaforika eksodusa kot pot iskanja identitete v romanu Alojza Rebule <i>Jutri čez Jordan</i>	53
<i>Anja Božič</i> in <i>Jan Dominik Bogataj</i> , Rebulov roman <i>Zeleno izgnanstvo</i> ter viri za upodobitev humanista in tržaškega škofa Piccolomini	80
<i>Jadranka Cergol</i> , »V grško-rimski antiki vidim previdnostno pripravo na edinstveni prihod«: preplet antičnih in krščanskih vrednot v delih Alojza Rebule	106
<i>Marko Marinčič</i> , Livijin vinograd in Rebulova težavna ljubezen do rimstva	123
<i>David Movrin</i> , <i>Ira, reb, cave, notum</i> : filologija, zasutje in slutnja Nove zemlje v prvem dnevniku Alojza Rebule	140
<i>Martina Ožbot</i> , Nekaj značilnosti Rebulove slovenščine	183
<i>Vilma Purič</i> , Jezik kot vprašanje smisla v delih Alojza Rebule	200
<i>Brane Senegačnik</i> , Gledališče besed in nevidnega	212
<i>Marija Stanonik</i> , »Kako strašno je bilo biti Slovenec in kristjan [...] bilo je sploh strašno biti človek.« Alojz Rebula med krščanstvom in slovenstvom	229
III. STROKOVNI ČLANKI IN ESEJI	259
<i>David Bandelj</i> , Od literature do oznanila	261
<i>Jože Faganel</i> , Biografski roman kot svetovnonazorska avtorefleksija	266

<i>Erika Jazbar</i> , Sejati iz sejalskega imperativa	271
<i>Milček Komelj</i> , Rebulovi najzgodnejši dnevniki 1948–1954	276
<i>Maja Lapornik</i> , Rebulova radijska <i>rhêma gennaïon</i>	281
<i>Aleš Maver</i> , Alojz Rebula in janezpavlovski kompromis	287
<i>Igor Škamperle</i> , Eshatološka vizija v delih Alojza Rebule.	
<i>Smer Nova zemlja</i>	297
<i>Matej Venier</i> , Alojz Rebula: dramska dela	303
IV. BIBLIOGRAFIJA ALOJZA REBULE	317
<i>Martin Grum</i>	319
RECENZIJI	419
<i>Matija Ogrin</i>	421
<i>Alen Širca</i>	423

POZDRAVNI IN UVODNI NAGOVOR

Pozdravni nagovor

Marko Snoj,
podpredsednik SAZU

Spoštovani gostje, dragi kolegice in kolegi,
v odsotnosti predsednika akademika Petra Štiha vas v imenu gostiteljice posveta
lepo pozdravljam v akademijski dvorani.

Od vas, zbranih literarnovednih strokovnjakov, je pričakovati, da boste analizirali, sintetizirali, z mnogih zornih kotov osvetlili in ovrednotili zelo poseben opus Alojza Rebule. Od mene, ki sem trdojedni jezikoslovec, pa tega ne gre pričakovati. Zame so vse črke in vse besede enako lepe, kakor so lepi vsi dojenčki, vse živali in druga nedolžna bitja, ki niso okusila sadu spoznanja. Lepe ali manj lepe so črke in besede samo takrat, ko jih je mnogo. Ko ni samo eno *slôvo*, kot smo jim tudi rekli včasih, temveč ko jih je toliko, da jim rečemo *slovje*. Če je tako slovje lepo, ga imenujemo *leposlovje* – z izrazom, ki je sicer dobessedni prevod francoskega *belles-lettres*. In ker etimologi slovimo po tem, da se naenkrat posvečamo samo enemu *slovu* ter njegovima prvorojencema, ki sta *slovar* in *slovnica*, mlajša dva, ki sta *slovstvo* in *leposlovje*, pa domujeta na vašem področju, bom naslednji dve minuti posvetil izvoru pisateljevega priimka.

Priimek je na prvi pogled prozoren. Razlago lahko strnemo v eno poved in rečemo »Občnoimenski pomen besede *rebula* je 'trta s srednje velikimi rumenimi grozdi, ki se goji v Goriških Brdih, Vipavski dolini, Istri, na Tržaškem, Goriškem in v Furlaniji' in po metonimiji 'vino iz grozdja te trte'. Gre za staro sorto, ki se v neki notarski pogodbi omenja že leta 1289. V slovenščini pa se poimenovanje prvič pojavi leta 1607 v Alasievem slovarju: *tiftiga ribulla Proffecaaua* 'ribolla di Profecco (Alasia, p. 98, v faksimilirani izdaji na str. 195). Beseda je prevzeta iz sosednjih romanskih idiomov, iz katerih se je razvilo današnje tržaško italijansko *ribòla* z variantami *rebula*, *rebuola*, *rabola* (Doria, Grande dizionario del dialetto Triestino, 527), furlansko *ribuele*, kar vse pomeni isto. Poimenovanje trte in vina sicer ni brez sence dvoma etimološko pojasnjeno, a se zdi najverjetneje, da izvira iz posamostaljenega vulgarnolatinskega pridevnika *rubeolus*, ki pomeni 'rubinasto rdeč', to pa je izpeljanka iz latinskega pridevnika *rubeus* 'rdeč'.

Na vprašanje, ali je izvajanje priimka iz poimenovanja trte in vina točno ali vsaj verjetno, do neke mere odgovorita jezikovna tipologija in verjetnost semantične motivacije. Z drugimi besedami: Ali imamo priimke tudi iz drugih vinskih sort? In če da, zakaj? Priimkov iz danes bolje poznanih vin *merlot*, *kabernet*, *rizling*, *silvanec* ipd. seveda nimamo, ker so te sorte prišle k nam iz Francije oz. nemških dežel šele proti koncu 19. stoletja, naši najmlajši priimki pa so vsaj sto let starejši.

Za odgovor na tipološko vprašanje se moramo zato ozreti na stare sorte, ki so jih naši predniki gojili pred prihodom izvorno ameriške trtne uši leta 1880, zaradi katere je večina starih sort trte propadla. Poleg priimka *Rebula* poznamo tudi priimke *Marvin*, *Rebec* in *Teran*, ki jih je težko razumeti drugače kot po sortah vina, od katerih sta *marvin* (iz srvn. *mar(k)wīn* 'vino iz (slovenske) mejne dežele' in *rebec* (nejasno, komaj iz nemškega *Rebe* 'trta', saj bi iz bavarskega *b* v slovenščini pričakovali nadomestni *p*) danes pozabljeni. Merkù navaja za srednjeveški Trst tudi priimek *Malvazija* (Merkù, 1200 primorskih priimkov, 47). V Goriških brdih je bil endemičen priimek *Ribolica* (Stres, Priimki v Brdih, 157), ki kaže na izpeljavo iz mlajše izposojenke *ribola*.

In zakaj bi ljudje dobili priimek po sorti trte in vina? Zato, ker so ga pridelovali ali z njim trgovali? Morda. A bolj verjetno se zdi, da zato, ker so ga radi pili. Priimki so pogosto nastali iz vzdevkov, ti pa še pogosteje iz poimenovanj nehvalevrednih lastnosti. Priimki *Krapec*, *Štrukelj*, *Gubana*, *Žemva* in morda *Mlinc* ne kažejo na kuharje, saj so te jedi kuhali, pekli in cvrli pri vsaki hiši. Njihovi prvi nosilci so te jedi radi jedli (Merkù, loc. cit.). Pijača pa je sploh nekaj, po čemer se ljudi rado poimenuje. Pomislimo samo na naš priimek *Vodopivec*, ki pomensko ustreza črnogorskemu *Popivoda*, nemškemu *Trinkwasser*, italijanskemu *Bevilaqua*, francoskemu *Boileau* in angleškemu *Drinkwater* in je po izvoru antifraza, ki označuje tistega, ki rad pregloboko pogleda v kozarec.

Priimek *Rebula* je torej najverjetneje nastal po metonimiji iz poimenovanja trte in vina, njegov prvi nosilec pa je bil najverjetneje znan po tem, da je popil veliko tega vina.

Za konec še pomislek. V Italiji je danes približno 210 gospodinjstev s priimkom *Ribolla*. A žarišče tega italijanskega priimka je Lombardija, kjer je danes tudi najpogostejši, saj je prisoten v 132 gospodinjstvih. Tej sledi Toskana s 45 gospodinjstvi, v drugih deželah je zelo redek, v Furlaniji-Juljski krajini pa ga sploh ni. Ta italijanski priimek ni nastal po poimenovanju trte in vina, saj vina iz naših in furlanskih vinogradov niso dosegla Lombardije in Toskane. Izvajajo ga iz krajevnega imena *Ribolla* v južni Toskani, to pa naj bi nastalo iz latinskega samostalnika *rivulus* 'potok'. Če bi se kdo s tem priimkom naselil na slovenskem zahodu, kjer pridelujejo rebulo, bi njegov priimek zelo verjetno povezali z italijanskim poimenovanjem tega vina in ga posledično podomačili v *Rebula*. A dokler ta domneva ni listinsko izkazana, se zdi imenovanje po trti in vinu iz že navedenega razloga verjetnejše.

Želim vam praznovanje lepe besede in spoznanj polna dneva.

I.

PRIČEVANJA

Moje peripatetične steze z Alojzom Rebulo

Vinko Ošlak¹

»Spominjajte se svojih voditeljev, ki so vam oznanili Božjo besedo. Še in še motrite, kako so izstopili iz življenja in posnemajte njihovo vero« (Heb 13,7).

Kar se v grščini sliši tako učeno, postane v prevodu nekaj presenetljivo preprostega – preprosto pa je navadno osnova stvari, ki jih pozneje odkrijemo kot temeljne in velike. Grška beseda περίπατος (*perípatos*) pomeni »sprehod«, torej nič strašljivo učenega, čisto preprost sprehod. In vendar, na to ugotovitev ni bilo treba čakati do našega časa, saj se prav na sprehodih in v veliki meri prav zaradi sprehajanja porajajo zelo pomembne misli, predstave, pobude, soočenja. V širšem smislu so bili najbrž kar vsi grški filozofi peripatetiki, po grško περιπατητικός (*peripatētikós*) – torej taki, ki se sprehajajo –, v ožjem smislu pa tako pravimo filozofski šoli *licej*, ki jo je Aristotel ustanovil v Atenah v letu 335 pr. Kr. Ime »licej« prihaja od tega, da je bila šola posvečena bogu Apolonu Ἀπόλλων Λύκειος, (*Apóllōn Lýkeios*) v smislu znane upodobitve kiparja Praksitela iz 4. stoletja pr. Kr. In z učenci te šole, ki je antična predhodnica današnjih gimnazij in licejev v Evropi, se je učitelj Aristotel sprehajal in med hojo obravnaval z učenci filozofska in znanstvena vprašanja.

Iz desetletij najinega znanstva in potem prijateljstva se ne morem spomniti niti enega primera, ko bi z Lojzetom Rebulo ves čas sedela pri mizi z odlično kavo, ki jo je pripravil on sam ali pa njegova gostoljubna soproga Zora – naj je moj obisk pri njem, ali bolj redko, saj avta ni vozil, vendar kdaj tudi njegov obisk pri meni trajal samo nekaj ur ali pa tudi nekaj dni, se je srečanje vedno izteklo v sprehod, bodisi po kraških planotah na njegovih Opčinah nad Trstom ali pa, bolj strmo, a tudi bolj zeleno, v hribe nad Savo, nad Loko pri Zidanem mostu, kjer je živel v hiši svoje žene, ki jo je podedovala po starših. In največ in najgloblje nisva govorila sede pri mizi, ampak na sprehodu v naravi, zato me je kmalu začel spominjati na »tržaškega peripatetika«, najino druženje pa na zasebni licej za dve osebi ali včasih še koga, ki se nama je pridružil, tako denimo čudovitega slovenskega

¹ Nekdanji urednik v celovski Mohorjevi, nato andragog in prevajalec na slovenskem oddelku Katoliške akcije v Celovcu. Piše od svojih šolskih let, prevaja iz angleščine, nemščine, srbsčine in esperanta. Pobudnik in urednik vseslovenske revije Celovski Zvon. Glavni projekt: revizija Dalmatinovega prevoda Biblije v danes razumljivo slovenščino. Objavil okoli 70 knjig beletristične in publicistične narave v slovenščini, esperantu in nemščini, prevedel okoli 50 knjig.

duhovnika in izrednega poznavalca marksistične literature in ideologije, Frančka Križnika, ki svojega življenja na nemški avtomobilski cesti morda ni končal z nesrečo iz spontanega naključja, še manj po lastni krivdi, ampak mogoče vendar tako, kakor je jugoslovanska tajna služba »odstranjevala« po svojem ključu izbrane osebe namesto streljanja v letih prej, kar Jugoslaviji ni moglo ohranjati, kaj šele dvigovati ugleda ...

Z njim nisem bil v gorah, kakor je velikokrat bil s svojim prijateljem dr. Stanetom Gabrovcem na isti intelektualni višini, na isti ravni znanja. Tudi akademik prof. dr. Stane Gabrovec je bil poleg arheologa klasični filolog, saj eno ne gre brez drugega, na isti ravni verovanja, v osnovi še predkoncilskega katolicizma. Tako ni čudno, da sta se povzpenjala tudi na enake gorske višine, s katerih je vsekakor bolj čisto videti to, kar je bilo res ustvarjeno, in manj to, kar je bilo po človekovem srcu in roki pokvarjeno. Najini »vzponi« so bili spontani in nezavedni, nihče od naju ni o tem premišljal ali stvari tako primerjal, na vzpetinah, do koder je segalo moje intelektualno in šolsko uboštvo, ki pa v njem nikoli ni sprožalo kakršnega koli pridiha podcenjevanja ali celo pomilovanja, čeprav so za oboje bile na voljo še kako oprijemljive osnove. Enako držo sem zaznal tudi pri dr. Gabrovcu. In na teh komajda res vzponih sva si skušala razložiti Boga in svet in človeško revo v svetu. Zame je to bilo, kakor je Maksim Gorki naslovil svoje neformalno, a toliko bolj življenjsko šolanje: Мои университеты (*Moje univerze*, 1923). To ni opravičilo za moje začetne težave na ravni univerzitetnega študija – a tudi ko sem to malo pozno vendar imel za seboj, rad priznam, da to, kar sem se naučil v rednem študijskem programu, ni primerljivo s tem, kar mi je dala neformalna, a dejanska peripatetična šola Alojza Rebule v slovenskem jeziku ali pozneje podobna peripatetična šola tudi že pokojnega profesorja Eugena de Zilaha v mednarodnem jeziku.

Kot študent drugega letnika političnih ved v Ljubljani sem stanoval v neki šišenski vili, a sobica, v katero sem se zatekel, ker sem imel s svojim sostanovalcem v študentskem domu težave, je bila nezakurjena, sestri lastnici pa vendar na moč prijazni gostiteljici. Na pročelju te hiše je bil napis VILA RAJA, eden mnogih paradoksov v mojem življenju: tedaj sem bil prepričan ateist, a sem živel »v raju« ... Tako sem skoraj vsak dan šel mimo knjigarne, za katero ne vem, ali še obstaja. In nekega dne, to je bilo v letu 1969, me je skoraj res udarila v oči obsežna knjiga z naslovom *V Sibilinem vetru*, izdana pri Slovenski matici v letu prej, torej leta 1968. In tedaj sem prvič prebral ime Alojz Rebula, ime avtorja te knjige. Knjige nisem mogel kupiti, saj sem se iz meseca v mesec prebijal s tem, da sem delal na Študentskem radiu, neki stari gospe v mestu pa sem hodil vsak dan pripravljat kurjavo, očistit štedilnik in peč, kar je bilo ravno za kosilo. A knjigo sem si potem izposodil v knjižnici, ki ni bila daleč od knjigarne, kjer sem jo prvikrat videl. Tega, ki je napisal to in tako knjigo, sem hotel spoznati. To je

bilo malo pred tem, ko sem prekinil študij in se odločil za to, da čim prej odslužim vojaški rok, kar v osnovi ni bila tako napačna odločitev. V tistem času sem bral grške in latinske pisatelje, kar sem dobil v slovenskem in srbskem ali hrvaškem prevodu, saj so bili tako v Zagrebu kakor tudi v Beogradu, kar zadeva prevajanje klasike, daleč pred Ljubljano. Tako se za Rebulov roman nisem navdušil čisto slučajno, ampak je to nekako lepo pristajalo k temu, kar sem sicer tedaj požiral.

Po vrnitvi v civilno življenje, ko sem najprej hotel poskrbeti za to, da za svoj kruh in druge nujne potrebe nisem bremenil svojih staršev, sem našel stik tudi z revijo *Prostor in čas*, ki sta jo urejala prevajalec in slovenist Janez Gradišnik in urednik s »partizanske« strani, a vendar prav upoštevanja vreden in demokratično misleč pisatelj Vladimir Kavčič. Gradišnik – pozneje se je izkazalo, da je moj rojak, rojen na kmetiji Meležnikovih, ne tako daleč od naše hiše – je bil urednik, kakršnih današnji čas skoraj ne pozna več. Ni me le povabil k sodelovanju v reviji, povabil me je tudi na svoje stanovanje in temu je sledilo dolgoletno prijateljsko sodelovanje. In pri njem, leksikonu slovenske in svetovne literature v eni osebi, sem izvedel tudi za širše ozadje Rebulovega pisanja in njegovega siceršnjega kulturnega in verskega pomena za Slovence na Tržaškem, a nič manj tudi povsod, kjer živi ta rod. Gradišnika sem kot prevajalca dobro poznal že iz nižje gimnazije, saj sem tedaj prebral veliko njegovih prevodov, največ seveda prevode knjig Julesa Verna, ki so me v tistem času najbolj prevzemale. Ko sem dosti pozneje (1982), po odhodu v Celovec, dal pobudo za vseslovensko revijo *Celovski Zvon*, sem kot njen tajnik in pozneje tudi glavni urednik uporabljal načela, ki sem jih pridobil v stikih z Janezom Gradišnikom in v sodelovanju z revijo *Prostor in čas*.

Bilo je na »pogrebni slovesnosti« v tistem času daleč najboljše slovenske revije za slovstvo, kulturna, narodna in politična, deloma tudi verska vprašanja, *Prostor in čas*, ki sta jo urejala Janez Gradišnik s katoliške in demokratične strani in pisatelj Vladimir Kavčič. Glavni, namreč duhovni urednik revije, čeprav nepodpisan, je kajpada bil Edvard Kocbek. Brez Kavčičevega vodilnega položaja v reviji bi ta sploh ne dobila dovoljenja za izhajanje, nazadnje pa se je izkazalo, da je bilo v pisatelju in politiku Kavčiču preveč iskrenega partizana in premalo kameleonskega stalinista, tip, iz kakršnega so sestavljene vse diktature v svetu, pa naj so formalno obrnjene v levo ali desno stran. To pišem po vtisu, ki ga je name naredil ob edinem srečanju in pogovoru, in iz tega, kar sem njegovega prebral.

Zadnji poskus, da bi revijo rešili – ne toliko pred resne omembe nevrednimi nizkimi napadi Jožeta Javorška (»Pičevci« ...) kakor pred na videz nepristransko udbovsko eksekutivo, skrito za »nedolžno« podrejeno strukturo Partije, Socialistično zvezo. Posvet sodelavcev in urednikov revije je vodil akademik prof. dr. Anton Slodnjak (1899–1983), starosta slovenske literarne vede in zgodovine. Kljub sodelovanju z OF ves čas vojne, ko je bil zaradi tega trikrat zaprt, so ga

»napredne sile« in prinašalci »svobode« v letu 1959 prisilno upokojili, kar spletni viri v slovenščini še danes zamolčujejo z zlagano formulacijo: »Leta 1959 je bil s teh mest upokojen, nato pa je sprejel delo interpreta slovenske, hrvaške in srbske književnosti na Goethejevi univerzi v Frankfurtu na Majni.« (Wikipedija). V resnici ga je režim hotel odstraniti z univerze in iz slovenskega kulturnega in javnega življenja zaradi knjige, ki jo je izdal v nemščini: *Geschichte der slowenischen Literatur*. Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1958, kjer je pisal tudi o avtorjih, ki so bili na seznamu »prepovedanih knjig«. In tedaj, v letu 1974, je profesor Slodnjak v prostorih slovenskega pisateljskega kluba PEN vodil posvet, kako revijo rešiti pred posegom oblasti, ki tedaj ni bil več tako krampast kakor v primeru revij *Beseda* (1951–1957), *Revija 57* (1957–1958), *Perspektive* (1960–1964), ko so bile te revije policijsko nadzorovane in nazadnje sodno prepovedane; revija *Celovski Zvon* (1983–1998) ni mogla biti prepovedana, ker je izhajala v Avstriji, a je bilo njeno prihajanje v Slovenijo ves čas ovirano, do danes pa je v spletnem seznamu slovenskih literarnih revij skoraj ni mogoče najti, čeprav revija pod imenom *Zvon* še naprej izhaja pri celjski Mohorjevi. Za *Prostor in čas* pa so imeli pripravljen posebno rafiniran načrt, kako to revijo ukiniti brez večjega škandala. Revije ni nihče položil v roke javnega tožilca, nihče zaradi nje ni bil klican na sodišče. Revija je umrla, ker so ji na bolniški postelji na cev, ki bolniku dovaja kisik – prispodoba državnega subvencioniranja – položili dovolj težek kamen, da je umrla od finančne zadušitve.

Ker sem imel željo, da se predstavim pisatelju Alojzu Rebuli, da bi mi dovolil prevesti eno njegovih novel (*V uri najkrajših senc / Je la horo de la plej mallongaj ombroj*) za antologijo slovenske proze v esperantu,² kakor sem za to prosil skoraj v istem času tudi Edvarda Kocbeka in še nekaj drugih vidnih slovenskih pisateljev (tudi kratke proze, me je Gradišnik predstavil in tako sem smel sesti k pisatelju, čigar knjige si v času njenega izida nisem mogel privoščiti, čeprav sem jo izposojeno mogel z velikim navdušenjem prebrati. Po nekaj minutah se je izkazalo, da se mož, ob katerem sem smel sede prisostvovati pogrebni ceremoniji za našo revijo, ne razlikuje od moža, kakor sem ga mogel doživljati med branjem njegove najbrž največje knjige, ne le po obsegu, že nekaj let pred tem prvim srečanjem. Ne vem, kakšen nesmisel je nekoliko preveč navdušeno izrekel Vitomil Zupan, moralo je biti nekaj utopičnega, kar je, kakor sem pozneje velikokrat doživel, bilo za Alojza Rebulu alarm visoke stopnje, ob katerem ni mogel molčati. Spominjam se samo, kako mu je odgovoril na nekaj, česar se ne morem več spomniti: »Torej nazaj na vejo ...?« Tedaj me je njegova reakcija navdušila,

² Antologija je pod naslovom *Sunflanke de Alpoj / Na sončni strani Alp* izšla pri Mohorjevi založbi v Celovcu leta 1992, javno pa je bila predstavljena na svetovnem esperantskem kongresu na Dunaju istega leta.

saj sam še nisem imel jasnega spoznanja, čeprav po desetih letih vnetega ateizma nič manj vnet katoličan še nisem dojel, da o vračanju »na vejo« morejo logično govoriti evolucionisti, v praksi torej komunisti, saj danes tudi v Rimu, namreč na Petrovem trgu, ne govorijo drugače, medtem ko človek vere iz Božje besede prisproda o »vračanju na vejo« ne more uporabljati niti, kadar gre za ironijo. A če je bila vprašljiva vsebina tega vzklika, pa nikakor ni bil vprašljiv človeški temperament, ki ga je bilo mogoče ne le slišati, ampak naravnost potresno začutiti. Iz Rebulovega komentarja na račun evolucionističnega mita sem razbral, da sedim ob človeku, ki se ne spreneveda, ki ne išče »dialoga« z nespametjo, kaj šele s hudobnim namenom, pri čemer ne mislim na Zupana, vsekakor pa na novo religijo ne le na Slovenskem, ampak v vsej Evropi.

Na to vprašanje bi morala odgovoriti oba – sam morem nanj odgovoriti ob dejstvu, da sem pozneje prav tako kljub večji razliki v letih sklenil kakšno trajno prijateljstvo, po spreobrnitvi tudi bratstvo v Kristusu, kar je najvišje, kar je mogoče skleniti med dvema človekoma na tej zemlji, in iz lastne izkušnje morem vsaj nekoliko sklepati, kaj bi danes na to vprašanje najbrž odgovoril Alojz Rebula, če bi še bil tudi telesno med nami.

Tri pomembne reči. Zgled moštosti brez postavljanja. Pričevanje vere brez samopravičnosti. Razgled z obeh gričev, ki poleg Golgote sestavljata trikotnik rimskokatoliške evropskosti: Akropole v Atenah in Kapitol v Rimu, kakor jih je kot formulo Evrope imenoval prvi predsednik Zvezne republike Nemčije Theodor Heuss. Golgota za mir, Akropola za demokracijo in Kapitol za pravni red. Da na tem trojstvu temelji Evropa, je vsaj v neki meri res – bolj prav bi bilo reči: bi bilo lepo, če bi vsaj to bilo res. Tedaj sem še verjel, da je to res tudi v duhu vere, danes vem, da imamo *samo enega Boga in samo enega srednika med Bogom in ljudmi*, kakor piše Pavel v 1 Tim 2,5, kar pomeni, da je za razumevanje evangelija in življenje po njem dovolj tudi le eden izmed teh treh simboličnih gričev, namreč Golgota. Mešanje griča Jezusove daritve samega sebe in kraja Jezusovega novega prihoda, ki je napovedan, z gričema poganke filozofije in poganke prava prinese to, kar danes v Evropi v verskem pogledu imamo: razkroj in vse glasnejše manifestacije satanizma kot dejanske religije sveta. Golgota pa ni le simboličen grič, kakor sta to Akropola in Kapitol, ampak je to tudi in predvsem grič tostranske in onstranske resničnosti in preroške napovedanosti, na katerem se je že zgodilo eno od obeh ključnih dejanj človeške usojenosti in zgodovine: Kristusova zmaga na križu pred dva tisoč leti in še neuresničen Kristusov novi prihod v polni opravi kralja, sodnika in vojskovodje, na katerega verujoči čakamo do dopolnitve časa. Ti trije griči niso enako visoki, spet simbolično, ampak sega Golgota do tja, kjer Križani in po smrti obujeni sedi na desnici svojega Očeta, medtem ko dosega Akropola in Kapitol tudi v najboljšem primeru le višino realno zemeljskega in potencialno zgodovinskega.

Iz tako številnih srečanj in pogovorov sem pridobil stvari, ki jih šola in študij ne dajeta in ne moreta dati. To ni podcenjevanje ali celo preziranje organiziranih struktur za posredovanje znanja, za spodbujanje mišljenja, v srečnih trenutkih tudi za razumevanje vendar tako bistvene različnosti med vednostjo in modrostjo, kar spet ne pomeni in ne sme pomeniti podcenjevanja vednosti. Vsekakor ima veliko srečo v življenju vsakdo, ki more srečati in pridobiti zase učitelja takih razsežnosti, kakor sem jih v življenju kar nekaj mogel srečati in pridobiti sam, in med njimi še posebej profesorja Alojza Rebulo. Paradoks zadeve je v tem, da more biti tak učitelj samo kdo, ki samega sebe nima za takega učitelja, ampak séde v isto učno klop s svojim mlajšim, manj učenim in manj izkušenim učencem.

Zelo redka, naravnost izjemna sestava tako divergentnih lastnosti, kakor je to na eni strani profesorska strogost, ki zahteva nadaljevanje in poglobljanje mišljenja do zadnje konsekvence tega, kar je bilo domnevano ali tudi že uresničeno in kar plitkost našega časa zavrača – in na drugi strani sproščena igrivost, ki dopušča tiste majhne, a tako nujne kršitve discipline in strogosti iz prve lastnosti, brez katerih ne bi bilo napredka v spoznavanju in lepote v izražanju, iz česar je narejen splet pesniške, pripovedne in premišljujoče besede. A ta dvojnost na videz nezdružljivega ni bila le formula zgolj tega, kar je Alojz Rebula delal, v tržaškem slovenskem liceju Franceta Prešerna učil, v dvoranhah za posvečeno in profano rabo govoril in v svoji preprosti sobici, ki je nad pisalno mizo ni krasilo dragoceno slikarsko delo, ampak sicer lepa, vendar preprosto nalepljena fotografija naravnega prizora velikega formata, ali pa na preprosti vrtni mizi na domu svoje žene v Loki pisal. Dolga leta s peresom, nato na skromnem italijanskem pisalnem stroju s slovenskimi črkami in nazadnje v računalnik, ko je na njem že bilo mogoče pisati tudi v običajni gajici.

Prevzemalo me je, kako malo je jemal od sveta, čeprav se je planetarna in vendar v osnovi diabolična ponudba prav v času njegovih let in na prostoru njegovega poldnevnikarja tako naglo v tako nepričakovani meri povečala in razbohotila, da je to premotilo tudi spoštovane visoke duhove, častitljive visoke položaje in zavidljivo občudovane imenitnosti na človeških skalah veljavnega. Vzel je skromen, a dober prigrizek iz italijanske *casserole* in slovenske ponve; nalil si je kozarček rdečega, iztisnjenega iz sadu italijanskega ali še raje slovenskega griča; privoščil si je kavico iz *Bialetti espresso macchina* iz aluminija, v mlajših letih s »cigaretko«, kakor ji je skušal nedolžno reči in izpodbiti njen strup, a pozneje odrešen tudi te okupacije biokemičnega fašizma. Ni vozil avta, ni vozil kolesa. Bil je potnik, nikoli turist. Imel je isto veselje kakor protijunak slovenstva v Ljubljani s priimkom italijanskega izvora, do katerega je znal biti neusmiljeno odklonilen: gobe iz slovenskih lesov! Grčijo je videl šele, ko je njen jezik iz Sokratovega časa že nehal poučevati. Ameriko je videl zaradi slovenskega škofa Friderika Barage.³

³ *Duh velikih jezer*, Mohorjeva družba Celje, 1980.

Naj bo v spoznani resnici ali v spregledani zmoti, vedno me je prevzelo njegovo bodisi vroče bodisi mrzlo, ko v njem nisem našel mlačnega, ki ga bo Gospod zanesljivo *izpljunil* (Raz 3,16).

Brez njega, brez rednega druženja z njim bi bilo moje slovensko občutje in zavedanje poškodovano od napačnega samopomilovanja, od zgrešenega iskanja krivde in odgovornosti pri tujcih mojega rodu. Slovensko vprašanje bi enostransko razumel le s severne, koroške strani, saj ne bi bil deležen tako koristnega popravka z jugozahodne, primorske. Slovenec s Primorske in Goriške in Videmske ni »dvojezičen«, ampak je enojezičen, kakor je vsak človek na zemlji v resnici enojezičen, zna pa vsaj dva jezika, jezik svojega naroda, slovenski, in jezik svoje države, kakor je italijanski. Profesor Rebula je poleg slovenščine, italijanščine in obeh klasičnih jezikov zelo dobro znal francosko in presenetljivo dobro nemško. Razumel je tudi hrvaško in srbsko. In vendar je bil enojezičen, kakor je vsak človek enojezičen, ko se razjezi, morda tudi nespodobno, morda tudi s kletvijo, kadar stopi na zobe »Dežmanovih grabelj«, kakor pripoveduje anekdota o slovenskem narodnem fanatiku Dragotinu Dežmanu, ki na Dunaju čez noč postane še bolj fanatičen »Nemec« Karl Deschmann, narodni odpadnik. Nihče tem grabljam ne izreče prekletstva v dveh ali celo treh jezikih, kakor bi zahtevala »dvojezičnost« ali celo »trojezičnost«, če bi taka spaka obstajala!

Še dosti bolj pomemben pa je bil njegov nauk, kaj nauk, njegov zgled o strežbi in službi drugemu, še posebej, če je ta drugi na lestvi veljave za kar nekaj klinov nižje od tega, ki tako ravna. Že pred seznantivjo z njim sem začel redno pisati dnevnik. Ko sem potem bral njegove dnevnike, kakor sem že prej bral Kocbekove, sem se čutil v tem potrjenega, ne glede ravni napisanega, ampak v tem vsakdanjem preigravanju besedne tonske lestvice, kakor dober pianist vsak dan, tudi ko je že na vrhu svoje umetnosti, preigrava tonsko skalo na tipkah svojega instrumenta. Ker pa je bilo v mojih dnevniških zapisih veliko takih reči, ki bi jih javni tožilec države, v kateri mi je bilo živeti, mogel naravnost z užitkom uporabiti v resni obtožbi proti meni, sem se hotel popisanih zvezkov čim prej znebiti – in sem jih odnašal k Lojzetu, kadar koli sem ga obiskal. Pozneje sem naravnost zgrožen nad ponižnostjo svojega prijatelja, vendar zunaj vsake primerjave z mojo diletantsko mero, izvedel, da si je vzel čas, tvegati svoje živce, kakor da po njih ne bi nehote ali tudi hote hodili že nekateri njegovi dijaki v liceju v Trstu, in po vrsti pretipkaval moje dnevnike, da bi mogli kdaj služiti za objavo. Tedaj še na pisalni stroj, torej kvečjemu v treh izvodih. Kdo kaj takega komu naredi?

Tudi zanj, za njegov slog, je veljalo, kar mi je predavnimi leti nekdo rekel: Slovenci se ne objemamo ... Ne vem, ali je to preziranje navodila, ki ga daje Beseda: »*Pozdravite se med seboj s svetim poljubom*« (Rim 16,16), saj tak poljub vključuje navadno tudi objem. Ne vem. A Slovenci se ne poljubljamo – razen s

Slovenkami; se ne objemamo – razen s Slovenkami. Ko sem veliko pozneje sprejel vsega Kristusa in ves evangelij, sem se moral tega učiti, kakor bi se moral naučiti prvih plesnih korakov in gibov, če bi imel to v programu. Je to naše identitetno, torej razlikovalno znamenje v primerjavi z nam najbližjimi Slovani: Hrvati, Srbi, Makedonci? Najbrž. Oni se objemajo in poljubljajo brez ozira na primernost, kakor se to more zazdeti Slovincu ...

Sva si kdaj rekla: Prijatelj ... Nikoli si tega nisva rekla, ves čas pa sva to bila, vsaj sam sem tako čutil.

Kako naj to rečem? V vsem sva se ujemala. V vsem sva se razhajala. Je mogoče to pametno razložiti? Komaj, vem. Kaj pa je »vse«? V čem je »vse«? Še boljše povedano: V kom je »vse«? V Kristusu je vse, kakor nam govori Pismo in kakor sva oba verovala.

Ali ne pravi Gospod sam: »*Vse mi je izročil moj Oče in nihče ne pozna Sina, razen Očeta, in nihče ne pozna Očeta, razen Sina in tistega, komur hoče Sin razodeti*« (Mt 11,27)? In mar ne piše Pavel v Korint: »*Je vendar za nas en Bog, Oče, iz katerega je vse, mi pa zanj, in en Gospod, Jezus Kristus, po katerem je vse in mi po njem*« (1 Kor 8,6)? In v tem sva se ujemala – torej sva se v vsem ujemala. In v čem sva se razhajala? Prav tako v vsem! Najprej v tem, kar je res vse, namreč Kristus. Saj tudi meni dolgo, predolgo ni bilo jasno, da vselej, kadar Kristusu kogar koli ali kar koli dodajamo ali mu kar koli odvezujemo, snujemo novo sekto, ki ne more biti del zares njegove cerkve.

V njem je gorel žar zavračanja vsega, kar je imel za »utopijo«. Saj v meni tudi. V čem je torej mogla biti razlika? On je imel za utopično skoraj vse, kar naj bi se šele zgodilo, kar bi bilo morebitna možnost prihodnosti. Tako je bila zanj samostojna slovenska država do samega trenutka osamosvojitve »utopija«, ki jo je zavračal z retoričnim vprašanjem: »Kam pa naj gremo?« Namreč iz Jugoslavije. Skoraj samo Slovenec med narodi more tako vprašati. Kakor da bi naj Slovenec kam šel, ne pa, da bi odšel ta, ki nad Slovincem neupravičeno gospodari in povrh strogo prepove temu reči, kar je v resnici bilo: okupacija. Zaman sem ugovarjal: »Lojze, Slovenci ostanejo, le tisti, ki jim s silo gospodarijo, če tega ne spremenijo, bodo morali oditi!«

Cankar je bil glede tega vprašanja presenetljivo trezen: »Sicer pa je lastnost utopij ta, da se rade uresničijo ...« Tudi razpad komunističnega sistema v Sovjetski zvezi je Lojze imel za utopično pričakovanje. Tako je celo izjavo pisatelja Solženicina, ki je tedaj živel v ameriškem izgnanstvu, da se bo še vrnil v Rusijo, imel za utopično. In seveda je tudi Zamenhofov mednarodni jezik imel za utopijo, čeprav mu je kot jezikoslovec vendar pošteno priznal, da »deluje«. Če vzamemo grško zloženko *ou-topos* – kraj, ki ga ni, preneseno torej v stvar, ki je ni, zares, potem je bil esperanto morda videti utopičen, preden je Zamenhof v letu 1887 objavil prvo knjigo v petih jezikih.

Najino neujemanje je bilo vse bolj tudi svetopisemske narave. Spominjam se, kako sva se nekoč na sprehodu po vzpetinah njegove Loke pogovarjala o tem, ali je bilo dobro, da je rimska cerkev v ljubljanski škofiji podprla oborožen upor proti komunističnemu terorju. Niti trenutka nisem dvomil o zločinskosti na »rdeči« strani, še posebej, ker zakriti s sklicevanjem na narodno osvoboditev niti sami niso kaj dosti skrivali, da gre predvsem za revolucijo, Kardeljev načrt pa je bil celo pripojitev Slovenije kot ene sovjetskih republik, česar potem na srečo, ker ni imel soglasja pri Brozu, niso mogli uresničiti. In vendar sem menil, da bi morali kristjani to presteči tako, kakor so prvi kristjani prestrezali preganjanje najprej od Judov samih, potem pa od vsega Rimskega cesarstva, in to v obdobju tristo let, vse do Konstantinovega Milanskega edikta v letu 313, ki je kristjanom dal enako versko svobodo v državi, kakor so jo imela vsa druga verstva. Lojzetov odgovor je bil: »Naj bi bili potem kakor ovce ...?« Moj odgovor njegovemu odgovoru, pravzaprav ne čisto moj, ampak iz Pisma, od mene le povzeto, je bil: »Kako pa naj bo Kristus tvoj pastir, če nočeš biti njegova ovca?« Jezusovemu nauku: »*Ne upirajte se hudobnežu, ampak če te kdo udari po desnem licu, mu nastavi še levo*« (Mt 5,39) se vse do danes ni pridružila nobena cerkev. Prav nasprotno, danes smo spet priča lažnemu klicanju Gospodovega imena, ko dva patriarha iste veroizpovedi in enake avtokefalne cerkve blagoslavljata vsak svojega poveljnika v vojskovanju in drugo stran obtožujeta izdaje. Za kristjana, ki mora vedeti, koga se mora edino bati in se da poučiti od tega, ki je edini resnični ne le stvarnik, ampak tudi gospodar in rešitelj življenja, in ta pravi: »Kdor namreč hoče rešiti svoje življenje, ga bo izgubil; kdor pa izgubi svoje življenje zaradi mene in zaradi evangelija, ga bo rešil« (Mk 8,35), je tako jasno, da se naš boj, kakor pove Pavel, »... ne bije proti krvi in mesu, ampak proti vladarstvu, proti oblastem, proti svetovnim gospodovalcem te mračnosti, proti zlohotnim duhovnim silam v nebeških področjih« (Ef 6,12) in tako ni in ne more biti udeležba v državljanski vojni, v upor ali celo v zahrbtnih atentatih, pač pa v skrbi, da bi nas preganjali, če že do tega pride, zaradi Kristusa, ne pa zaradi naših prestopkov. Tako je za kristjana norost reševati svoje življenje z izgubo Kristusa – in je za kristjana modrost, namreč ne šolska, temveč Božja, če je pripravljen svoje življenje izgubiti zaradi Jezusa in njegovega evangelija!

Téma »Kaj sem?« pravzaprav nikoli ni bila najina velika tema, saj sem njegove odgovore nanjo »bral« pri vsakem srečanju in pri pogovoru na katero koli naslovno temo. Iz njegove drže, ravnanja, načina izražanja. Čeprav je bil dolga leta, vsaj po službeni lokaciji kot profesor na slovenskem liceju Franceta Prešerna v Trstu, meščan, stanoval pa je tudi na tržaškem naslovu, čeprav na zgornjem, vzhodnem robu mesta, na Opčinah, a tudi Opčine niso bile vas, pač pa zgornje predmestje Trsta, je v osnovi še vedno bil vaščan Šempolaja pri Nabrežini. Čeprav je videl veliko sveta, tudi Ameriko, pa ne toliko zaradi Amerike, ampak zaradi sloven-

skega škofa Barage, ki je tam deloval in se razdajal za stare prebivalce ameriške celine, pa tudi zaradi rojakov, ki so tako daleč vendar še ohranili slovenstvo, tja do tretjega, četrtega rodu. V njem ni bilo nobene potrebe, da bi v njegovih knjigah pisalo, kako so nastale v velikem Rimu ali v Parizu ali v kakem drugem znamenitem svetovnem mestu. Ne prav pameten naslov so mu dali v Ljubljani: »tržaški pisatelj«, saj je prav Trsta v njegovi prozi presenetljivo malo, v tem je precej drugačen od svojega malo starejšega pisateljskega kolega Pahorja. V takih oznakah se da razbrati tudi nesrečnega centralističnega duha Ljubljane, ki se velikokrat vede, kakor da bi bili vsi drugi slovenski kraji in vsa pokrajina zunaj ljubljanske kotline zgolj predmestje slovenske prestolnice, ko je vendar večina res velikih reči prišla prav iz najbolj oddaljene province. Alojz Rebula je, vsaj zame, slovenski, evropski in svetovni književnik v najbolj polnem pomenu teh besed.

Rebulovo slovenstvo je bilo dovolj zdravo, da z njim ni posedal v čakalnicah za zdravljenje narodne zavesti. Pri tem imam v mislih duhovit in zadet aforizem angleškega premiera Churchilla, ki mu pripisujejo izjavo: »Z narodnostjo je tako kakor z želodcem; če je zdrav, ga ne čutiš.« Tuje mu je bilo vsako »manjšinstvo«, ki ni v osnovi nič drugega kakor nesrečna oblika demografskega samoponiževanja. Razumel je, česar danes skoraj nobeden od narodnih voditeljev ne razume, da so v resnici vsi, tudi največji narodi, v svetovnem merilu »manjšina«, saj noben narod ne šteje več od polovice svetovne populacije.

V praksi je Rebulovo slovenstvo živelo tako, da si na njegovi mizi našel slovenski tisk iz vseh krajev, kjer Slovenci živijo, bodisi v mejah slovenske poldržave bodisi v sosednjih državah ali pa povsod po svetu, kamor koli so bodisi prebežali pred krutostjo slovenskega »hamasa« ali v iskanju boljšega kruha – čeprav je to mogoče reči samo prisposodno, dejanski kruh je namreč malokje tako dober kakor tam, kjer Slovenci živijo že stoletja, ali pa iz razlogov bolj obetajoče kariere, čeprav se nazadnje vse kariere iztečejo v enako jamo. Povedano bolj preprosto: zanimalo ga je, kaj pišejo v Ljubljani in Mariboru, a tudi v Celovcu, pa tudi v Buenos Airesu, Clevelandu, Ottavi ali v Sydneyju. Tako je bilo več ko naravno, da je v hipu sprejel zamisel vseslovenske krščansko usmerjene kulturne in literarne revije *Celovski Zvon*, kjer je bil tudi član uredniškega odbora, obenem pa je njegov dnevnik od prve do zadnje številke pomenil hrbtenico te publikacije, njegovo stanovanje na Opčinah pa je bilo večkrat gostoljubno dan prostor za sejo uredniškega odbora. Ena njegovih kulturnih in tudi političnih stalnic je bila vsakoletna »Draga«, vseslovensko srečanje v Finžgarjevem domu na Občinah, kamor je pritegnil tudi mene.

Alojz Rebula je bil intelektualac v polnem filozofskem pomenu te besede, kakor sta jo z grško besedo *nous* uporabljala Platon in Aristotel, v zgodnjem krščanskem času recimo Boecij in Avguštin – v našem času pa je filozofska širina in globina tega pojma v precejšnji meri pozabljena ali pa pojmovana kot nekaj zastarelega.

To je še posebej močno videti iz današnje zlorabe te besede za nekaj, kar je programiral človek, in torej gre za njegovo, prav nič »umetno« inteligenco, kakor pravijo elektronskim napravam, v katere je vgrajen program človekove inteligence za specifično področje in naloge. Resnična inteligenca predvsem ve za svoj obstoj, torej je to lahko le lastnost žive osebe, ne pa mrtvega stroja – čeprav vsaka mrtva naprava, tudi najpreprostejša, od motike do lopate, vsebuje vgrajeno inteligenco človeka, ki si je to zamislil in to izdeluje, dopolnjuje in pametno uporablja.

Izredna inteligenca profesorja Rebule se ni kazala le v njegovih že skoraj filozofskih in teoloških spisih, ampak tudi v dialogih njegovih literarnih junakov. Brati Rebulova leposlovna dela je tako – brez posebnega vnaprejšnjega opozorila – tudi imeniten vzporeden tečaj logičnega in globlje segajočega mišljenja, čemur smemo res reči »inteligenca«. Pri tem mi prihajajo na misel besede enega največjih evropskih literarnih kritikov, zdaj že nekaj let pokojnega Marcela Reicha Ranickega (1920–2013), poljskega Juda, ki pa je bil največji poznavalec in najbrž najostrejši razlagalec in kritični ocenjevalec nemškega slovstva, tako klasičnega iz Goethejevega časa kakor tudi sodobnega – čeprav je na svoji koži občutil polno zlo ideologije nemškega nacionalnega socializma. Tako je ob neki priložnosti rekel, da v literarnih delih ne prenaša slaboumnih junakov, kakor jih najdemo predvsem v nekaterih delih sodobne beletristike.

Eden zanesljivih kazalcev, da gre res za izrazito inteligentno osebo, pa je prav v tem, da se tak človek s svojo inteligenco ne postavlja, ko sicer vztraja pri resnici, ki jo je spoznal, a je spoznal tudi, čigava še toliko višja inteligenca mu je to resnico pokazala in osvetlila v razponu od izrednih primerov človeške inteligence vse do najvišje inteligence, inteligence živega Boga, v katerega je Alojz Rebula trdno veroval, v čemer se je tudi njegova inteligenca izkazala za resnično.

Tudi če bi iz Rebulovega formalnega življenjepisa mogel prepisati, da je po slovenski osnovni šoli v Trstu obiskoval slovenski licej in na njem opravil slovensko maturo, bi začudenost nad njegovo na daleč prepoznavno zlahtno slovenščino ne bila manjša. Več kot dva milijona njegovih rojakov ima končane vse slovenske šole po vrsti, mnogi z univerzitetno diplomom, ne tako redki z znanstvenim naslovom – a slovenska literatura nima »dveh Rebulov« v smislu jezikovne izrednosti, samo enega ima, tudi po njegovi smrti ga ima, shranjenega v njegovem širokem, a nič manj globokem opusu v smislu latinskega rekla: *Verba volant, scripta manent* – besede srfotajo, zapisano ostane, kakor je to formuliral kalvinistični teolog Francis Turretin (1623–1687) v svojem delu *De Libro vitae*. Alojz Rebula je prvič stopil v slovensko šolo po koncu vojne, ko je na ljubljanski univerzi vpisal študij obeh klasičnih jezikov, grščine in latinščine. Od domačega slovenskega narečja je moral do zborne slovenske izreke in do knjižne slovenščine, kakor je vedel in mogel, dospeti sam. Šele kot študent v Ljubljani, ko je spoznal svojo bodočo ženo, je v njej našel ne le odlično jezikovno asistentko, ampak tudi razumno in

senzitivno jezikovno in literarno svetovalko. Ne bom rekel, da je to od Trubarja do danes edini tak primer, vsekakor pa bom brez hudega tveganja rekel, da je to eden zelo zelo redkih primerov te vrste s takšnim dosežkom.

Kdor veruje v resničnega *Auctorja*, če to zapišem po latinsko, torej resničnega Začetnika, ta svojega avtorstva ne postavlja tako visoko, kakor to delajo vsi tisti, ki menijo, da so sami ta v resnici nedosegljiva instanca.

Iz ust pisatelja Alojza Rebule nikoli nisem slišal pritožb, da ga založbe premalo upoštevaljo, kakor sem to velikokrat slišal in bral pri piscu, ki so mu nove knjige izhajale skoraj že v tedenskem razmaku. Enako ni obsojal nobenega od svojih recenzentov in kritikov, ki mu niso bili vedno naklonjeni.

Če rečem »globok«, ne rečem nujno, da je bila njegova vera v vseh postavkah v skladu z vero, ki izhaja iz Božje besede. A bila je globoka, zaresna, v redki pripravljenosti, da zanjo tudi žrtvuje vse, kar je imel za nižje od vere, in to je bila celo njegova lastna literatura. Dostikrat glede verskih reči nisva imela enakega mišljenja – a iz tega nikoli nisva zdrknila v prepir ali celo spor.

Vernik Alojz Rebula je sicer temu, kar je celo sam tako dobro prevajal iz grškega izvirnika novozaveznih knjig za slovenski Standardni prevod Svetega pisma, prav tako dodajal nekaj ključnih reči, ki jih v Pismu ni mogoče najti ali pa mu celo naravnost nasprotujejo, kakor je to Pavlovo dovolj jasno opozorilo v 1 Tim 2,5: »*Bog je namreč samo eden. **Samo eden je tudi srednik med Bogom in ljudmi, človek Kristus Jezus***« – ali kakor podobno svari Peter v svojem govoru pred Velikim zborom: »*V nikomer drugem ni odrešenja; zakaj pod nebom ljudem ni dano **nobeno drugo ime**, po katerem naj bi se mi rešili*« (Apd 4,12).

Veličina njegove verske drže je bila tudi v odkritosrčnem priznavanju lastnih težav in dvomov v veri, kjer je zasluge za svoj pristanek na »rimski obali« bolj pripisoval svoji ženi Zori kakor pa lastnemu iskanju. V kakšnem razmerju do Kristusa, ki je ključni pogoj za rešitev, je stopil pred večnega Sodnika, ne morem reči, saj mi zadnjega pogovora z njim v Loki le malo pred smrtjo ni uspelo usmeriti v to, kar ostane zadnje pomembno vprašanje odhajajočega s tega sveta. Njegova zadnja pozornost, vsaj pri tistem kratkem zadnjem srečanju, je bila nasprotna od razumnega priporočila kardinala dr. Rodeta: »Kaj bi pretepali poginulega psa ...« Ta »poginuli pes« je bil za Alojza Rebulo komunizem kot pojav, ki gotovo ni bil kakšna velika zgodovinska osrečitev za noben narod, nad katerim je v svoji časovni, a tudi miselni in moralni omejenosti zavladal – za tega pa, ki mu zadnja sodba vendar prihaja iz Kristusovih ust, je tudi komunizem, kakor vsi drugi podobni -izmi, to, česar se ni treba bati, saj tudi zanj velja Jezusovo zagotovilo in svarilo: »*Ne bojte se tistih, ki umorijo telo, duše pa ne morejo umoriti. Bojte se rajši tistega, ki more dušo in telo pogubiti v peklenški dolini*« (Mt 10,28).

Svojemu gostu je znal in bil voljan streči, kakor da bi bil v njem genetski zapis Marte, ki ji je Jezus ironično pripomnil, ko se je sredi svojih kuhinjskih opravkov

pri njem pritožila nad sestro Marijo, ki je sedela pri njegovih nogah in poslušala njegovo besedo: »Marta, Marta, skrbi in vznemirja te veliko stvari« (Lk 10,41), Mariji pa je izrazil kompliment: »A le eno je potrebno. Marija si je izvolila dobri del, ki ji ne bo odvzet« (Lk 10,42).

Človek, ki ni pisal prav tankih knjig, ki ni prevajal le kratkih besedil, ki v šoli ni poučeval dveh najlažjih jezikov v šolski izbiri – ni nikoli delal vtisa, da bi ga obisk motil ali celo oviral pri delu, mu kradel čas. Njemu časa ni bilo mogoče krasti, ker ga je pred to možnostjo sam velikopotezno podarjal. Kot gost si imel pri njem občutek, da prepozno prihajaš, zakaj ne že malo prej – in da prehitro odhajaš, zakaj ne malo pozneje. In lepo je bilo doživeti, da v tem ni bil sam, da je enako ravnala njegova žena Zora.

Sedeli smo pri kavi na ozkem balkonu. Ko sem mu izpovedal svojo odločitev, da ne želim varati svojega delodajalca, Katoliške akcije v Krški škofiji, saj sem ob globljem iskanju v Božji besedi našel dovolj razlogov, da se odločim, komu hočem slediti: ne rimskemu škofu, pač pa ustanovitelju in še vedno edinemu resničnemu poglavarju cerkve, Jezusu Kristusu, in sem se odločil za Kristusa, kar pomeni, da sem se moral korektno posloviti od rimskega škofa, pišem simbolično, torej od doktrine rimske cerkve, ki sem jo našel kot ekumensko mešanico evangeljskih, starozaveznih, poganskih, ljudskih in imperialnih prvin Rimskega cesarstva, je bil od mojega poročila zaprepaden, kakor da bi se kaj zelo velikega podrlo. To samo na sebi ni bilo slabo znamenje, saj je kazalo, da mu gre za ustreznost v verski in cerkveni pripadnosti, česar v vodstvu cerkve same v Krški škofiji nisem našel; da glede moje večne usode ni ravnodušen. V Bibliji ni »vrlin« ali »dolžnosti« prilagajanja svetu – *aggiornamento* –, kakor je to uveljavljeno vsaj od drugega vatikanskega koncila naprej, pač pa jasno svarilo: »*In nikar se ne prilagajajte temu svetu, ampak se tako preobražajte z obnovo svojega uma, da boste lahko razpoznavali, kaj hoče Bog, kaj je dobro, njemu všečno in popolno*« (Rim 12,2). Torej: ali – ali! Ne: malo tako – malo tako! Bog ne dovoljuje blagoslavljanja greha, kakor to danes naroča rimski škof, ampak pove, kakor bo kmalu pod kaznijo tudi le navajati iz Biblije: »*Ali ne veste, da krivični ne bodo deležni Božjega kraljestva? Ne dajte se zavesti! Ne nečistniki ne malikovalci ne prešuštniki ne moške vlačuge ne homoseksualci ne tatovi ne lakomniki ne pijanci ne obrekljivci ne roparji ne bodo dediči Božjega kraljestva*« (1 Kor 6,9-10). Te, ki kar koli od tega počenjajo, a se ne spokorijo, blagoslavljam pomeni naravnost Boga preklinjati!

Tudi ta pogovor je ohranil Lojzetovo držo brez fanatičnega pridiha. Rekel mi je dva stavka, od katerih me je eden spravil v hudo žalost, drugi pa se je izkazal za nerealnega, ne da bi Lojzetu prisojal neiskrenost, ko ga je izrekel. Ta drugi se je glasil: »Med nama se ni nič spremenilo.« Verjamem, da je tako hotel, ni pa tako bilo: med nama se je precej spremenilo. A moja žalost je bil njegov prvi stavek, kjer se tolažim s tem, da morda ni dobro premislil, kaj je z njim dejansko

rekel: »Kakor koli že, a da *vsaj* Kristusa nisi zavrzel.« Še vedno predpostavljam, da je zelo dobrohotno menil, kakor vendar razumem, kako neustrezno stvar je s tem izrekel. Kristus vendar ni »*vsaj*«, Kristus je »*vse*«! To je, če tako rečem, ontološka razlika med obema besedama. Če sem Kristusa ohranil, sem ohranil *vse*. Kaj pa njemu manjka, da bi bilo treba izgubo ali zavrnitev vsega, kar ni Kristus, obžalovati?

Njegova obljuba, da se med nama nič ne bo spremenilo, pa se je že istega dne izkazala za nerealno. Še vedno sva si za vsak Božič napisala prijazno voščilnico. Še vedno sva si poslala knjigo, ki je komu izšla, s prijaznim posvetilom. Ni pa me več povabil na obisk, kakor je prej to bilo nekaj pogostega. A razšla sva se ne le prijazno, ampak z medsebojno obljubo. On meni, da bo molil za mojo vrnitev v katolištvo (ne h Kristusu, kar bi bila krščanska téma) – jaz njemu, da bom molil za njegovo spreobrnjenje, kakor je bilo brez vsake moje zasluge darovano meni, da bi mu bil Kristus dovolj, njegova milost, kakor je Kristus sam opomnil Pavla, dovolj. In tega sva se do njegove smrti držala. Sam sem vsak dan na svojem sprehodu, ki je zame tudi vsakdanja priložnost za molitve, prosil Gospoda, naj mojemu prijatelju in v toliko rečeh nesebičnemu učitelju odpre oči, da vidi celoto njegovega evangelija in da opusti v verskem smislu vse, kar ni Kristus in kar ni njegova beseda. Kako je formuliral svoje molitve zame Lojze, ne vem, vem le, da je res molil. Tolažim se s tem, da pravični in ljubeči Bog najprej gleda na iskrenost prosilca, šele v drugi vrsti na nezmotnost mišljenja, ki molitev spremlja, sicer ne bi bilo pisano: »*Saj niti ne vemo, kako je treba za kaj moliti, toda sam Duh posreduje za nas z neizrekljivimi vzdihji*« (Rim 8,26). Preprosto rečeno, Boga bolj zanima človekovo srce kakor pa človekova glava, čeprav ga seveda zanima ves človek, ta pa vendar v hierarhičnem redu stvarstva. Tudi sam rad ponavljam stalno geslo svojega nemškega učitelja Haeckerja, na katerega me je davno prej opozoril prav Lojze: Kristjani smo hierarhisti! Tako obstaja upanje, da bosta obe molitvi uresničeni, vendar ne na način omejenega človeškega presojanja, ampak tako, kakor je prav in najboljše v Božjih očeh.

Pred župnijsko cerkvijo v Loki stoji spomenik temu, ki je bil rojen skoraj pol tisočletja pred časom najinega druženja, kjer ne morem drugače, kakor da mi spet pride misel na humor našega Boga. Vsako nedeljo, ko se je Lojze odpravil k maši v loško cerkev, je moral mimo moža, o katerem ni imel dosti lepega povedati. To vem iz obiska v Rašici, kjer so mi povedali, kako je bil Alojz Rebula pred leti povabljen, da bi govoril na dan reformacije o Primožu Trubarju. Seveda sem si hotel tisti govor pogledati in sem ga dobil pred oči. Alojz Rebula je tudi z začetnikom slovenske reformacije »opravił« v mejah kulturnega in nesovražnega nastopa. A pri vsem tem ni mogel mimo formulacije, ki precej odstopa od njegove siceršnje gentlemanske norme. Rekel je nekako takole: Prvo slovensko knjigo bi lahko nazadnje napisal tudi kdo drug. Ja, morda bi jo lahko, a je ni. In glede

tega, ali bi res mogel kdo drug prav tako napisati prvo slovensko knjigo, namreč obenem prvo, ki nam podaja celoten Jezusov nauk, ne pa samo nekaj drobcev kakor denimo *Brižinski spomeniki* ali druga predreformacijska slovenska besedila, sem še vedno mnenja, da je to mogel napisati samo Trubar, kakor je roman *Divji golob* mogel napisati samo Alojz Rebula, kakor je čudovito knjigo dnevnikov *Gorje zelenemu drevesu* ali odlično knjigo krščansko motiviranih esejev *Smer Nova zemlja*, iz katere sem se v svojih mladih in poldivjih letih toliko naučil, ne le dejansko napisal, ampak edini mogel napisati Alojz Rebula.

Najbolj pomemben del tega vprašanja je to, v katerem »oddelku« neminljivega sveta je zdaj; ali je zaspal v Gospodu ali ne. Odkar poznam edini pogoj, da se človek reši, kakor ga je Jezus razodel farizeju Nikodemu, ki ga je ponoči obiskal (Jn 3), vem, kaj je treba verovati in iz tega živeti, da nas Bog rodi na novo, »od zgoraj«, iz Duha. Za pokojnega prijatelja in učitelja pa sem prepričan, da je kristalno jasno izpolnjeval pogoj za novo rojstvo in je v duhu takega rojstva tudi živel in ravnal. Veroval je, da je Jezus učlovečena druga Božja oseba, imenovana tudi Božji Sin, da je torej pravi Bog in pravi človek. Veroval je, da nas je on odrešil z darovanjem samega sebe, ko je ne le vzel vse grehe človeštva nase, ampak je sam postal greh človeštva vseh časov, kar je izpričano na križu, ko Oče za hip od njega odvrne pogled, kar prikliče iz Jezusa najbolj dramatičen vzklik vseh časov: »Elí, Elí, lemá sabahtáni?« to je: »Moj Bog, moj Bog, zakaj si me zapustil?« (Mt 27,46). Veroval je, kar Gospod sam obljublja: »Kdor bo sprejel vero in bo krščen, bo rešen, kdor pa ne bo sprejel vere, bo obsojen« (Mk 16,16). Alojz Rebula ni le sprejel vere o Jezusu in njegovi odkupnini za naš greh, ampak je to vero tudi vse življenje izpričeval s pisano in govorjeno besedo, a tudi z vsakdanjim življenjem v družini, v cerkveni skupnosti, v kulturnih in drugih strukturah, v svojem poklicu in v svoji akademski časti. V tem lepem upanju, da se nekoč – v mojih letih niti ne več tako daleč – snideva pri mizi našega Gospoda, ki nam je pri zadnji večerji z učenci v Jeruzalemu obljubil nekaj presenetljivo preprostega, očarljivega in tako značilnega zanj, ki iz gorčičnega zrna dela velika drevesa: »Odslej ne bom več pil od tega sadu vinske trte do tistega dne, ko bom z vami pil novega v kraljestvu svojega Očeta« (Mt 26,29).

Rebula in Draga

Sergij Pahor¹

Vsako srečanje s pisateljem Rebulo je bilo pravo doživetje in prav zato smo ga z veseljem pozdravljali na ponedeljkovih večerih Društva slovenskih izobražencev v Trstu, ki jih je kolikor mogoče redno obiskoval. Njegova prisotnost je učinkovala izjemno stimulatивно, bodisi da smo govorili o literaturi, politiki ali naši polpretekli zgodovini in še posebno, če smo razmišljali o versko-etičnih vprašanjih ter o duhovnih vrednotah, vedno z vidika osebnega angažmaja. Ni skrival svojega nazorskega prepričanja in je znal z vehementno odločnostjo braniti svoja stališča, kakor tudi ni zanikal svojih dvomov in pomislekov. Bil je izredno razgledan nad slovenskim kulturnim obzorjem, a je tudi dobro poznal italijansko stvarnost in cenil njeno publicistiko zaradi kvalitete njenih vidnejših komentatorjev. Osebo me je večkrat presenetilo njegovo pristno zanimanje za družbene probleme, ki so se pojavljali tako v naši manjšinski skupnosti kot v vseslovenskem obsegu, v Evropi in vse do zapletov v mednarodni politiki. Bil je strasten diskutant. Ko sem ga zadnjič obiskal v Loki, bil je že na vozičku, me je presenetil z vprašanjem o dogajanju na skrajnem azijskem Vzhodu, kjer je Koreja takrat spet grozila z atomskim orožjem in medcelinskimi raketami. Nikoli se ni zadovoljil s pavšalnimi odgovori, ampak je pričakoval podatke in utemeljitve, čeprav je šlo samo za mnenje. Naravnost izžareval je ljubezen do slovenskega jezika, tako pisnega kot govornega, in je vsakomur hudo zameril jezikovno površnost, ki jo je jemal kot malo izdajstvo. Zaradi vsega tega je bila njegova prisotnost med nami resnično dragocena in zares smo ga pogrešali, ko se je umaknil v Loko.

Posebno poglavje si seveda zasluži vloga, ki jo je Alojz Rebula odigral glede Drage. Študijski dnevi Draga so tesno povezani z Društvom slovenskih izobražencev, nastalem v Trstu poldrugo desetletje po drugi svetovni vojni, ki je temeljito preoblikovala podobo naših krajev in naših ljudi. Primorska se je vrnila v okrilje slovenskega naroda, toda Jugoslavija je pustila zunaj državnih meja še dokaj številčne in zavedne manjšinske skupnosti, ki so zaman upale, da bodo zaživele svobodno v kulturni skupnosti z matico. Meja nas je ločila in osamila. Politično smo bili hudo razdeljeni: med nami je prevladovala zmagovita levica, ki se je ob informbiroju ločila: ostala je močna komunistična partija (zelo protijugoslovansko nastrojena) in šibka socialistična zveza, ki je ostala zvesta Ljubljani in Beogradu in bila deležna izdatne gmotne podpore. Tudi demokratični tabor, čeprav številčno

¹ Časnikar, dejaven v predstavnih organizacijah slovenske manjšine, dolgoletni predsednik Društva slovenskih izobražencev in organizator Drage. Rojen v Trstu leta 1934, živi na tržaškem Krasu.

šibek, je dolgo iskal stranko, ki je vse povezala, a je neizogibno ostala manjšina v manjšini.

Društvo slovenskih izobražencev je hotelo biti izraz skupine katoliških intelektualcev, ki do tedaj niso bili nikoli organizirano prisotni v tržaški javnosti. Prve poskuse na začetku prejšnjega stoletja je prekinila prva svetovna vojna, po njej pa je sledilo kruto fašistično obdobje, ki je prepovedalo kakršnokoli dejavnost in povsem zamrznilo družbeni in posebej kulturni razvoj. Razmere po vojni so bile nenormalne: prevladovala je popolna negotovost glede prihodnosti, po mirovni pogodbi je status manjšine ostal nedoločen (imeli smo samo šole in radio, kar so nam dali zavezniki ...), hladna vojna je mejo spremenila v železno zaveso. Potem smo kot narodni poraz doživeli povratek Italije, ki nam je bila še vedno sovražna. Katoliški tabor je kmalu začel zbirati mladino (Dijaška zveza, Slovenski kulturni klub ...), potem je na začetku šestdesetih let zaživelo Društvo slovenskih izobražencev in kmalu zatem je prišlo tudi do pobude za Drago v obliki dvodnevni študijskih srečanj s predavanji in diskusijami. Pri organizaciji je bilo nekaj domačinov in nekaj beguncev, ki so na Tržaškem našli zatočišče po begu pred komunizmom.

Društvo je takoj vzbudilo zanimanje s svojimi ponedeljkovimi večeri, še bolj pa Draga, ki je že takoj na začetku preseгла zamejski prostor, privabila zdomstvo in pogumne posameznike iz domovine. Draga je tako postala vseslovenska. Pobudo so dali katoliški krogi, toda participacija je bila pluralistična, na levi pa komaj zaznavna. S politično nevtralnno obarvanimi temami je Draga privabila nekaj predavateljev iz matice, ki so očitno prišli s privoljenjem oblasti (Ciril Zlobec, geograf Klemenčič, zgodovinar Pleterski, sociolog Kušej, Bratko Kreft). To je bil poskus vzpostavitve prvih stikov, ki bi se lahko razvil v perspektiven dialog. Prijatelji v Argentini so nam to zamerili, ker so odklanjali kakršnokoli pogovarjanje z režimom. Idejni nasprotniki v zamejstvu ponujene roke niso razumeli in Ljubljana še manj. Draga je kmalu postala preveč odmevna in nekateri predavatelji so si upali preveč. Začetna toleranca je splahnela, sledil je bojkot in nato polemike, natolcevanja tako na račun predavateljev kot organizatorjev, toda zanimanje za našo pobudo je vendarle naraščalo, postali smo odmeven del tržaške kulturne kronike poznega poletja, ki je segal preko meje. Zato je tudi naraščalo zanimanje Udbe za našo pobudo.

Prva leta Rebula ni bil aktiven v društvu, vendar je na Drago prihajal in je kot predavatelj nastopil že leta 1968 (to je bila tretja Draga), ko je govoril na temo *Slovenci med domom in svetom*. Takrat je neusmiljeno obračunal s frazerstvom v slovenski publicistiki kot izrazom samozadostnosti in samopoveličevanja ter obenem kompleksom manjvrednosti. Povsem je zavračal zlagane mite o slovenstvu »... kako naj si razlagamo, da je naše ozračje še vedno prepolno irealnosti?« se je spraševal, »dejstvo je, da si Slovenec še vedno noče pogledati v obraz. Še zme-

rom beži pred samim seboj. Še zmerom se boji lastne avtentičnosti«. Prav tako je polemiziral z vsiljevanjem kozmopolitizma ter klanjanjem trenutnim ideološkim modam, da so le videti napredno, »vse to,« je zaključil, »je v bistvu impotenca ... dokaz, da iz takšnega svetovljanstva govori samo naša nemoč«. Misli, ki zvenijo aktualno še danes in so Rebulo takrat popeljale do spoznanja, da se je slovenska psiha skrčila v »irealno nekomunikativnost, kar je privedlo do dejstva, da slovenskega javnega mnenja ni in da se izgublja pristna narodna zavest«.

Drugič je Rebula, tokrat še bolj angažirano, nastopil leta 1972, ko so se organizatorji znašli v hudi zadregi. Povabljeni predavatelj predsednik SAZU Josip Vidmar je namreč odpovedal svojo udeležbo. Še danes ne vemo, ali se je tako odločil samostojno ali pa morda na pritisk oblasti. Vsekakor se je to zgodilo zadnji trenutek in organizatorji so bili resnično v težavah. Predsednik društva Jože Peterlin se je obrnil na Alojza Rebulo, ki je prevzel nalogo, da je čez noč osvojil postavljeno temo »O spremenljivosti in nespremenljivosti vrednot« in rešil nerodno situacijo. Rebula je uvodoma označil kot lažne poskuse domačega in tujega zanikanja veljavnosti vrednot ter je resnico, pravico in svobodo označil kot ontološke, resnično absolutne in brezpogojne elemente družbenega življenja. »Tega,« je poudaril, »ne zanikajo niti tisti, ki jih sistematično kršijo«. Za Rebulo je »človek bitje, ki je lačno vrednot. Brez organa za resnico, pravico in svobodo ni več človeka, ampak samo še robot«. Glavnino svojega predavanja pa je Rebula posvetil vprašanju narodnosti, ki jo je označil za zgodovinsko vrednoto, na katero je sicer gledal z določeno rezervo, upoštevajoč vse nasilje in zlo, ki se je v preteklosti zgodilo pod nalepko narodne zavesti (in bi dodal, kar se dogaja še danes). Toda razmišljanje o tem vprašanju je Rebulo vendarle privedlo do spoznanja, da je narodnost kljub vsemu »hčerka božja«, ki pa od »neke zdrave, široke, razumne narodne zavesti lahko vodi do uničujoče obsedenosti, mita in delirija«. Prav tako je Rebula obračunal z mitom manjvrednosti, pa tudi z izmišljenim slovenskim mesijanstvom. Njegov zaključek: »Količakj uravnovešenemu umu je evidentno, da se zdrava narodna zavest more izživljati samo v žlahtni sredini med neuklonljivo zvestobo in med prav tako nujno človeško univerzalnostjo.«

Rebula se je še bolj približal Dragi, ko smo leta 1976, po Peterlinovi smrti, prenesli prizorišče študijskih dnevov na vrt Marijanišča na Opčinah. Večji prostor in lažja dostopnost sta pomenili večji obisk in večjo odmevnost. Obenem smo preoblikovali program študijskih dnevov in njihov koncept: manj faktografsko in bolj pričevalno. Takrat se je v Sloveniji začelo previdno oglašati disidentstvo in mi smo najbolj pogumnim dajali duška. Tedaj nam je postal Rebula zares dragocen spodbujevalec, sodelavec in svetovalec. Dodobra je poznal vso slovensko kulturno srenjo in je kmalu postal posrednik med zamejstvom in krogom ljudi, ki so bili kritični do režima, a jih je ta pahnjal na rob družbenega dogajanja. Tako smo ob predavateljih iz zamejskih ali zdomskih krogov sistematično vabili disidente

ali tiste, ki so jim bili blizu, ljudi, ki so bili kritični do oblasti in so več ali manj glasno zahtevali več svobode in več demokracije. O Dragi smo govorili, da ima svobodne mikrofone, da vsi udeleženci in diskutanti prosto povejo, kar mislijo, še več, imela je tudi svobodne zvočnike. In to dobesedno: pred leti mi je neki udeleženec Drage zaupal, da si na kraj prireditve sicer ni upal, pač pa se je ustavil na bližnji cesti in od tam poslušal naše zvočnike.

Tako je Draga gojila in netila upanje, upanje v spremembe, upanje v demokracijo, tudi upanje v osamosvojitve, čeprav je takrat nismo izrecno postavljali v program, ker smo se hoteli izogniti obtožbi, da rušimo ustaljeni red v sosednji državi. Rebula nam je ves čas stal ob strani, nas spodbujal in nam svetoval ter predlagal imena in vsebine. Ko smo se pogovarjali o temah, je rad poudarjal, da teme niso tako pomembne, pomembni so ljudje, ki jih vabimo, ljudje, taki, ki imajo kaj odkrito in naglas povedati skupnosti, ki vedo, kaj narod potrebuje za normalen zdrav družbeni razvoj. In tako se je na Dragi zvrstila cela vrsta osebnosti, ki so si upale javno zagovarjati v Sloveniji tabuizirane teme. Draga je uspela, iz diskusijskega kluba je postala odmevna manifestacija. Na Dragi smo v rastoči krivulji poslušali ljudi, ki so kmalu postali vidni akterji demokratizacije in slovenske osamosvojitve: Frančka Križnika, Vinka Ošlaka, Franceta Bučarja, Viktorja Blažiča, Ljuba Sirca, Spomenko Hribar, Franceta Perka, Antona Stresa, Argentinec Katico Cukjati, Gregorja Batagelja in Andreja Finka, Andreja Capudra, Draga Ocvirka in druge. Na Bučarjev predlog smo vpletli v naš program celo vidne takratne disidente iz nekaterih jugoslovanskih republik, tako predstavnika skupine Praksis Svetozarja Stojanovića, Predraga Matvejevića, Vlada Gotovca in celo Dobrico Čosića, ki pa se je svojemu disidentstvu že takrat izneveril. A to se je zgodilo, ko so se režimu v takratni Jugoslaviji že majala tla pod nogami. To pa je že druga zgodba. Pisatelju in mislecju Alojzu Rebuli, ki nam je vplival optimizem in pogum ter nam vseskozi stal ob strani v utemeljevanju študijskih dnevov Draga, bomo vsekakor večno hvaležni.

Desetletja ob Alojzu Rebuli

*Janko Kos*¹

Za uvod naj povem, da bo moj prispevek samo osebna pripoved, ne pa znanstvena ekspertiza. Z Alojzom Rebulo sem se v živo srečal šele leta 1980, ko mu je bilo šestinpetdeset let, meni pa nekaj let manj. Takrat sem seveda že dobro poznal njegove novele in prva dva, najbrž najboljša, romana. Res pa je, da sem ga tedaj cenil predvsem zaradi objave – skupaj z Borisom Pahorjem – Kocbekovega prelomnega sporočila o slovenskem političnem genocidu. To je eno. Že leta 1948 pa sem spoznal njegovo ženo, Zoro Tavčar, in imel z njo v prvih letih na fakulteti zelo prijazne, prijateljske študentske stike. No, kakorkoli, z Rebulo sva se srečala leta 1980 na uredništvu *Mladinske knjige*; tam so naju posedli ob neko veliko konferenčno mizo, kjer sva se lahko pogovarjala: večinoma o literaturi, med drugim tudi o Božu Vodušku in njegovi poeziji, njegovih pesmih, ki so ravno takrat izšle z mojo precej natančno spremno besedo. Med drugim sem mu omenil neko podrobnost, ki mi jo je zaupala Voduškova vdova, namreč da se je sedemnajstletni Vodušek, že mladi pesnik, uprl, da bi še hodil k maši. Rebulo je ta podatek ne samo presenetil, ampak že kar ogorčil. Sklepal je namreč, da je bil torej mladi Vodušek v dvajsetih letih zasebno že očitno neveren odpadnik Cerkve, da pa je hkrati v javnosti še zmeraj veljal za katoličana in katoliškega pesnika. In sem mu ugovarjal, čeprav bi se dalo to zadevo razlagati tudi drugače. Po tem dogodku je minilo kakih petnajst let in leta 1996 je izšla moja knjiga *Duhovna zgodovina Slovencev* in kmalu zatem mi je po telefonu Zora Tavčar sporočila, pravzaprav zelo energično želela, da jima to knjigo pošljem na tržaški naslov. Nisem pričakoval takšnega odziva, res pa je, da bi me zanimalo, kako je Rebula sprejemal mojo razlago katolištva in svobodomiselstva na Slovenskem od razsvetljenstva naprej.

No, zanimalo me je tudi, kako je sprejemal kratko omembo svojega imena in dela v tej knjigi. Ta omemba je bila res zelo kratka, ampak postavljena na zelo vidno mesto. Rebulo sem označil kot edino pravo nasprotje Vitomilu Zupanu in amoralnemu senzualizmu okoli Zupana in še drugih piscev. Kakorkoli, res je, da je bila moja karakterizacija Rebule na tem mestu kratka, strnjeno povedano, takale: iz svojega začetnega svobodomiselstva je polagoma prešel v katoliškega misleca, pisatelja in celo polemika. To je bilo samo po sebi res, ampak povedano zelo na kratko, in če bi moral to oznako razširiti, bi moral zapisati tudi, da

¹ Slovenski literarni zgodovinar, teoretik in komparativist, profesor Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani v pokoju, redni član SAZU.

je bilo njegovo začetno svobodomiselstvo zelo negotovo, zelo nemirno, kot da že išče izhod k neki trdnjši duhovni podlagi. O tem, kako je bilo z njegovim katolištvom, pa bi seveda jaz kot laik težko razmišljal; mogoče bi si lahko pri tem pomagal z nekim citatom iz njegovega romana *Cesta s cipreso in zvezdo* iz leta 1998. Tam neki stari, verjetno že na smrt bolni profesor reče tole: »Verujem v Katoliško cerkev, občestvo svetnikov, odpuščanje grehov in večno življenje.« No, mislil sem si, da bi te besede lahko izrekel avtor sam. Vsebina teh besed je seveda segala zelo globoko, v nadnaravno, nadzgodovinsko bistvo krščanstva, na začetku tega citata pa stoji vera v Katoliško cerkev, kar seveda pomeni, da je druga sestavina te veroizpovedi, verjetno avtorjeve, vendarle zgodovinska vera v zgodovinsko poslanstvo, pravzaprav v Katoliško cerkev kot zgodovinsko ustanovo, ki s papeštvom, škofi, duhovniki, redovniki, redovnicami, civilnimi udeleženci vendarle prenaša to nadzgodovinsko resnico krščanstva v konkretno zgodovinsko stvarnost verništva. Če je to res, potem bi lahko rekli, da je Rebuloва katoliškost, njegovo katolištvo zelo celostno, da v sebi ohranja, združuje nadzgodovinsko in zgodovinsko resnico katolištva.

Za Rebulo, se mi zdi, pa je bilo vendarle zelo pomembno tudi razmerje med katolištvom in slovenstvom. Kot tržaškega Slovenca, ki živi pod Italijo, ga je moralo zanimati, kakšno vlogo igra katolištvo v zvezi s slovenskim narodom, njegovim položajem, njegovim razvojem in tako naprej. To razmerje med katolištvom in slovenstvom se da razumeti seveda na dva načina: najprej kot nasprotje, kot da je katolištvo ne samo brez zveze s slovenstvom, ampak mu je celo nasprotno; ali pa tako, da je med njima dejansko sožitje, kar pomeni, da katolištvo vendarle podpira slovenski narod, da igra ali je igralo neko vlogo pri osamosvajanju slovenskega jezika, slovenske kulture, pri vzpostavljanju samostojnosti slovenskega naroda, slovenske družbe in nazadnje tudi slovenske države. Se pravi: to sožitje je bilo tisto razmerje, ki je bilo za Rebulo dejansko odločilno in ga je kot tako priznal. Moja spekulacija je bila, da bi moral ali da je moral zavračati vse tiste smeri v katolištvu, ki tega sožitja niso priznavale, ampak so izhajale bolj iz domneve o nasprotju med katolištvom in slovenstvom, zlasti slovensko kulturo. Tu mislim z ene strani na klerikalno katolištvo, kot ga je intelektualno na najvišji ravni uvajal Anton Mahnič, ki je bil dejansko v nekaterih formulacijah blizu domnevi, da je lahko ideja slovenskega naroda nevarna veri, in je zato vero postavljajl visoko nad narodno idejo. Na drugi strani je bilo tu liberalno katolištvo z začetka 20. stoletja, ki pa je včasih podlegalo skušnjavi, da narodne ideje ni razumelo samo v nasprotju z vero, ampak ji je celo dajalo prednost pred slednjo. Tu mislim na Frana Saleškega Finžgarja, ki je konec svojega romana *Pod svobodnim soncem* v zadnji redakciji iz leta 1912 oblikoval tako, da je ideja naroda pravzaprav zmagala nad idejo krščanstva, bizantinskega krščanstva, ki je bilo po Finžgarjevem mnenju nekaj manjvrednega, in je zato dal prednost poganskemu slovanstvu.

Kakorkoli že, igra teh različnih nazorov o vlogi in razmerju med katolištvom in slovenstvom je bila za Rebulo zagotovo zelo aktualna, ampak očitno se je odločil za sožitje med obema in priznaval zlasti katolištvu velike zasluge za razvoj slovenske narodne zavesti in kulture. Čeprav bi to moral pravzaprav povedati že prej, je popolnoma zaupal Katoliški cerkvi, ne glede na to, kaj se je z njo politično ali socialno zgodilo v teh dva tisoč letih: od križarskih vojn, inkvizicije, verskih vojn 17. stoletja pa do zadnjih kompromisov, ki so jih cerkvene oblasti morale sklepati v 20. stoletju s svojimi nasprotniki. Te stvari so bile Rebuli popolnoma prezentne, priznaval jih je, a kljub temu ohranjal zaupanje v Cerkev in v katolištvo. Ob tem pa bi rad dodal še nekaj: poleg teh smeri je namreč v katolištvu obstajala še ena zanimiva, zanimivejša, in to je bilo antiklerikalno katolištvo, kot ga je zagovarjal Kocbek med vojno in takoj po nji, ko je mislil celo na reformo slovenske cerkve, na prevzgojo slovenskega duhovništva, ki ga je večkrat označil za togega, ozkega, uradniškega, oblastniškega in tako naprej – skratka obremenjena z mnogimi slabimi lastnostmi. No, jasno je, da Rebula ni mogel pristati na tako podobo katolištva in jo je dejansko negiral v svojih romanih, kjer je govoril tudi o duhovniških junakih; mislim, da sta to zlasti romana *Divji golob* in pa *Jutranjica za Slovenijo* iz leta 2000, kjer lik slovenskega duhovnika ni predstavljen samo pozitivno, ampak že kar povzdignjeno v tisto pravo obliko službe ljudem in narodu. To bi bil, recimo tako, zaključek razmišljanja o tem, kako sem spremljal Rebulovo literaturo, zlasti v odnosu do katolištva in seveda svobodomiselnosti.

Čisto ob koncu bi rad opozoril še na neki problem, ki pa je precej težaven in bi ali bo verjetno ostal odprt. To je vprašanje, ali moramo omenjene Rebulove romane, zlasti te, ki prikazujejo duhovništvo, in še tudi nekatere druge, imeti izrecno za katoliške romane, njegovo literaturo pa s tem za katoliško, kot da gre v njih za katoliško pripovedno umetnost. To je vsekakor problem, ne samo pri Slovencih, kjer lahko na primer tudi ob Preglju razmišljamo, kako je s katolištvom v njegovih romanih, ali je to katoliška literatura ali ne. Vemo, da je veliko podobnih problemov v evropski literaturi; tako lahko, recimo, Georges Bernanos zaradi svojih romanov *Pod satanovim soncem* in *Dnevnik vaškega župnika* velja za katoliškega pisatelja, in njegovi romani za katoliške, vendar je vprašanje, če je ta oznaka primerna, če ni preozka, kajti glavni problem je vendarle ta: kako stopa katolištvo v literarno umetnost in kaj se z njim dogaja v slednji. Vemo, da literatura, literarna umetnost, vendarle ima svojo strukturo, ta struktura ima svoje zakonitosti, in vse, kar stopa vanjo, je v nekem smislu udeleženo v nji, vključeno vanjo in postavljeno v takšno presežno celoto. S tega stališča torej nastane vprašanje, kaj sploh je lahko katoliška literatura, ali so katoliški romani na najvišji umetniški ravni mogoči ali ne. Skratka, to je problem, ki se mi zdi zanimiv in bi moral ostati odprt za razmišljanja naših mlajših literarnih kritikov in zgodovinarjev. In tako naj velja tudi tedaj, ko razmišljajo o literaturi Alojza Rebule.

Alojz Rebula kot pedagog in mentor

*Tomaž Simčič*¹

Rebulovih učnih ur ne bom nikoli pozabil. Nanje sem se večkrat spomnil, ko sem kot učitelj, ravnatelj in kasneje uradnik v šolski upravi sledil nepreglednemu številu izobraževalnih tečajev iz pedagogike in didaktike, na katerih sem spoznal veliko tradicionalnih pa tudi inovativnih didaktičnih metod. Ko sem sledil omenjenim tečajem, mi je misel večkrat ušla k njemu, Alojzu Rebuli, mojemu profesorju latinščine in grščine na slovenskem klasičnem liceju v Trstu v letih 1974–1977. Razmišljal sem, katere metode se je pri poučevanju posluževal, če se je sploh katere. Kajti komaj kaj od tega, kar sem poslušal na seminarjih ali preizkušal v delavnicah, bi prišlo v poštev za opis njegove učne ure. Ali pa morda vse hkrati. Skratka, z vidika didaktične teorije Alojza Rebule ne bi vedel kam postaviti.

Pa vendar je za veliko večino njegovih nekdanjih dijakov Alojz Rebula bil in ostal pojem učitelja in profesorja. In v čem je bilo bistvo njegovega didaktičnega pristopa, ki se ga tudi po tolikih desetletjih njegovi dijaki spominjamo v samih presežnikih, »izreden«, »nepozaben«, »edinstven«? Ne bi znal drugače tega razložiti kot tako, da je bil didaktična metoda on sam, on sam s svojim znanjem, svojo govorniško vnemo, ki je mejila na teatralnost, s svojimi apodiktičnimi sodbami, s svojo strastno ljubeznijo do snovi, ki jo je poučeval, s svojo angažiranostjo, ki ni bila nikoli tehnicistična, ampak se je vedno gibala v luči kriterija o resničnem, lepem, dobrem (*verum, pulchrum, bonum*). Morda pa je res ugotovil, da najde brezkompromisnost pri mladem človeku posebno rodovitna tla. In njegova izvajanja so bila res vedno taka, da smo se dijaki hočeš nočeš soočali z največjimi vprašanji človekovega bivanja: kdo sem, od kod prihajam, kam grem. Pa ne, da bi se vsi vedno prepoznavali v njegovih stališčih in ocenah, toda njihova izzivalnost, profesorjevega vehementnost in prepričljivost njegovega podajanja ter široka erudicija so pritegovale našo pozornost, nas vabile k razmišljanju, odpirale obzorja.

Tu moram odpreti krajši oklepaj. Če bi Rebula poučeval v Sloveniji, bi se po nekaj tednih verjetno znašel na cesti. Pa ne le zaradi ideološkega enoumja, ki je takrat vladalo v Sloveniji. Isto bi se mu nemara zgodilo v kateremkoli bolj strukturiranem šolskem sistemu, kakršen je denimo francoski. Okoliščina, da se

¹ Upokojeni učitelj, diplomiral iz literarnih ved na univerzi v Trstu in iz klavirja na tržaškem konservatoriju »Tartini«. Napisal je monografiji o tržaškem duhovniku in teologu Jakobu Ukmarju (Gorica, 1986) in o sociologu in politiku Andreju Gosarju (Trst-Ljubljana 1992) ter vrsto razprav, zlasti s področja slovenskega katoliškega gibanja na Tržaškem, Goriškem in v Benečiji v 19. in 20. stoletju. Aktiven je v kulturnem življenju slovenske manjšine v Italiji.

je Rebula kot profesor znašel v italijanskem šolskem sistemu, je bila po svoje odločilna, da se je njegov pedagoški dar tako svobodno razmahnil. Italijansko državno šolstvo, v katero so bile po vojni vključene tudi slovenske šole na Tržaškem, Goriškem in od leta 2001 tudi na Videmskem, ima sicer svoje napake. Ima pa to veliko prednost, da učiteljem in profesorjem po ustavi zagotavlja »svobodo poučevanja«,² ki jo temeljni šolski zakon opredeljuje kot »didaktično avtonomijo« in »kulturno svobodo«, katere edina meja je »moralna in civilna vest učenca«.³ To pomeni, da sme učitelj svobodno izbirati način, kako bo dosegel zastavljene učne cilje, pomeni pa tudi, da mu pri tem svojih osebnih prepričanj, okusov in nagnjenj ni treba skrivati, da le spoštuje prepričanja, okuse in nagnjenja učencev.

Alojzu Rebuli je bila seveda takšna ureditev pisana na kožo. Naj z nekaj primeri ilustriram, kako je uveljavljal svobodo poučevanja. Med drugim tako, da kljub temu, da je bil profesor latinščine in grščine, skoraj ni bilo ure, da ne bi razgovor od Homerja in Vergila prešel na primer na Prešerna, Cankarja, Kocbeka, pa tudi na Kreka, Plečnika in še koga. Ali pa tako, da je nekega jutra uprizoril nenačrtovano bralno predstavo, ko nam je v obliki nekakšne monodrame uprizoril sloviti prizor Oblomovovega jutranjega poležavanja iz prvih poglavij istoimenskega romana Ivana Aleksandroviča Gončarova, za kar je od nas prejel iskrene čestitke: »Profesor, vi bi bili za teater!« Pa tudi tako, da je koval v nebo denimo Sofokleja, Platona, Marka Avrelija, Avguština, Alighierija, Dostojevskega, Prešerna, Cankarja, Camusa, s piedestala pa metal na primer Julija Cezarja, Hegla, D'Annunzia, Zolaja, Sartra, pa še kakega slovenskega reista in ludista Ali pa tako, da nam je dan zatem, ko s(m)o dijaki na pobudo tržaške mladinske sekcije komunistične stranke samovoljno zapustili šolo in se udeležili proslave Antonia Gramscija, vstopil v razred, se v zanj značilnem slogu namrščil in dejal: »Prevod iz grščine spravite! Včeraj ste proslavljali Gramscija, jaz pa bom danes proslavil Kreka!« In res je uprizoril nekakšno Krekovo proslavo z branjem Krekovih spisov, Cankarjevega in Župančičevega nekrologa itd. Ali pa tako, da je imel, ko je stopal v razred, pod pazduho zadnjo številko *Naših razgledov*, *Sodobnosti*, *Revije 2000*, *Zaliva*, iz katerih je citiral kak posebno pikanten pasus. Zakaj pravim »pikanten«? Naša licejska leta so bila ravno leta t. i. Kocbekove afere, v katero je bil za Borisom Pahorjem prav Rebula najbolj neposredno vpleten. Z ozirom na Rebulovo stališče,

² »Umetnost in znanost sta svobodni in svobodno je njuno poučevanje« (33. člen italijanske ustave, slov. prevod prof. Marijan Bajc).

³ »1. Upošteva jo ustavna določila in ureditev šolstva, ki ga določa pričujoči zakon, je učiteljem zagotovljena svoboda poučevanja, mišljena kot didaktična avtonomija in kot svoboden izraz učiteljeve kulturne identitete. Namen te svobode je, da se z odprtim soočenjem kulturnih pozicij promovira oblikovanje učenčeve osebnosti (...); 2) Pri promoviranju učenčeve osebnosti, o katerem govori člen 1, se spoštuje moralna in civilna zavest učenca« (Delegirani zakon 297/1994, člena 1 in 2, prevod T. S.).

da se pravi intelektuallec ne zapira v komodno strokovnost, ampak pogumno stopa v »areno življenja«, ni čudno, da so odmevi dogajanja okrog slovite brošure o Kocbeku včasih odjeknili tudi med njegovimi učnimi urami.

Kdor je nekaj let izza šolskih klopi sledil Rebulovim presenetljivim nastopom, je prej ali slej opazil, da stoji za njimi vendarle neka rdeča nit. Dva kriterija sta bila, ki sta v njegovih očeh žito ločevala od plevela: etični naboj in odprtost za presežnost. Pri tem si je seveda vsak od nas dijakov mislil svoje. Med seboj smo bili različni, različnih prepričanj in nazorov, prihajali smo iz različnih okolij. Toda obstoj omenjene ločnice smo nemara zaznali vsi. Pod vtisom Rebulovih poletov po širokih obzorjih duha in umetnosti smo dojeli, da je prava literatura, prava besedna umetnost nekaj več kot jezikovni virtuoizem ali sposobnost miselnih akrobacij, oziroma da obstaja nekaj, kar literaturo kot tako presega ...

Tu moram dodati nekaj osebnega. Vesel sem, da sem zrasel v šolskem sistemu, ki je bil resnično pluralen, ne aseptično nevtralen. V njem je bil mogoč deklarirani kristjan Rebula in v njem so bili ob njem mogoči tudi profesorji drugačnih prepričanj, liberalci, socialisti, komunisti, neopredeljeni. Nikomur ni bilo treba svojega prepričanja pred dijaki skrivati, a tudi dijakom je bila zagotovljena pravica do zborovanj in svobodnega javnega izražanja stališč. To nas je bogatilo in nam pomagalo rasti v demokraciji.

Zame osebno je bilo srečanje z Alojzom Rebulo pomembno tudi iz nekega drugega razloga, ki ni neposredno vezan na šolski pouk. In tu prehajam k drugemu delu svojega referata. Zrasel sem sicer v verni družini in sem že kot mladostnik zahajal v katoliške organizacije, toda širše okolje, v katerem smo živeli, niti pri nas na t. i. Zahodu veri ni bilo naklonjeno. Za sodobno je veljalo prepričanje, da je vera nekaj pravičnega, zastarelega, nekaj, kar so moderne bolj ali manj znanstvene ideologije postavile na laž. Kako pomembno je bilo torej zame odkritje, da je bil tako učen in tako razgledan človek, kakršen je Rebula nesporno bil, veren, in to globoko veren! Če je tak učenjak veren, potemtakem vera morda le ni pravljica za naivneže in nevedneže, sem sam pri sebi sklepal.

Pomembna pa je bila še neka druga okoliščina, in sicer da krščanstvo, kakršno sem opazoval pri Rebuli, ne več samo v šoli, ampak tudi v njegovih javnih nastopih in spisih, ni bilo dogmatsko, ni bilo ena sama gotovost, ampak je raslo iz dvomov, iz muke vsakdanjega iskanja resnice, kar je on sam večkrat izrecno poudarjal. In prav takšno krščanstvo mi je tedaj imponiralo, saj je šlo za držo, ki je bila blizu modernemu občutju negotovosti in eksistencialnega nemira. To je v meni sprožilo proces, da sem se začel samostojno zanimati za mislece in avtorje, iz katerih je ta Rebulova drža rasla, na primer za Pascala, za francoske personaliste, kakršna sta bila denimo Maritain in Mounier, za Rusa Berdjajeva, za besedne ustvarjalce, kakršni so bili Claudel, Bernanos, Mauriac ... In za to sem mu še danes globoko hvaležen.

Nekaj let kasneje me je z Alojzom Rebulo zbližal svetniški lik msgr. Jakoba Ukmarja, tržaškega duhovnika in učenjaka, o katerem sem na tržaški univerzi pisal diplomsko nalogo, ali še kasneje, ko sem se z njim pogovarjal o Andreju Gosarju in slovenskem krščanskem socializmu, ki je bil predmet moje druge daljše raziskave. In še naprej sem ga, pa čeprav so bila dijaška leta že mimo, v bistvu doživljal kot profesorja oz. kot učitelja. A prav na teh številnih srečanjih, ki so se kasneje vrtela tudi okrog drugih poglavij slovenske zgodovine in aktualnosti, sem pri Rebuli-učitelju opazil še neko drugo lastnost, na katero sem bil dotlej manj pozoren, namreč njegovo zanimanje za sogovornika, sposobnost, da ga radovedno posluša, da se veseli njegovih domnev, dognanj ali dosežkov. V tem smislu so srečanja z njim postajala vedno manj monolog, pa zato vedno bogatejši dialog.

To, da frontalni pouk preide v dialog, pa je menda največ, kar more človek doseči v pedagoškem poklicu.

Za zaključek še droben, a zame nadvse pomemben zaznamek. V dijaških letih sem imel študij klasičnih jezikov sicer rad, študij glasbe pa še rajši. Bilo je v II. klasičnem liceju, enkrat na pomlad leta 1976. V grškem izvorniku smo prebirali in v slovenščino prevajali odlomke iz Sofoklejevega *Kralja Ojdipa*. Končno smo se pretolkli do zaključnih verzov, ki v Sovretovem prevodu zvenijo tako: »Glejte, v kako strašno brezno strmoglavil sem z vrhá! / Ne blagrujte torej nikdar umrljivega moža, / ki se mu v temačni dalji skriva še poslednji dan, / preden ga privede h kraju brez nadlog Usode dlan!« O teh verzih je tedaj Rebula vzhičeno zaklical, da so »Finale, kakršnega ne premore niti najveličastnejša Beethovnova simfonija!« ... Niti najveličastnejša Beethovnova simfonija? V nekem smislu me je Rebulova primerjava tedaj neprijetno dregnila, saj nisem bil pripravljen priznati, da bi karkoli presegalo Beethovna.

Zamera, če se lahko tako reče, je tedaj ostala, pa me je Rebula kasneje tudi v tem presenetil. V intervjuju, ki ga je posnel za televizijski dokumentarec skoraj trideset let kasneje, je namreč izjavil: »Vtis imam, da je najuspešnejša pot tista, ki najgloblje prodre v skrivnost bivanja, glasbena umetnost, muzika, vendar bi takoj za njo postavil literaturo, ki je sicer manj globoka kot muzika, ampak zgovornejša, ker ima za izraz besedo, stavek, besedilo.« Ko sem to slišal, sem obstal ob veličini umetnika besede, ki je zmožen na jesen svojega življenja primat prepustiti drugi umetnostni zvrsti, ki je on sam ni gojil. Tega ni zmožen vsakdo. In tako se je moj Beethoven vrnil na svoje mesto, pa še Finale iz *Kralja Ojdipa* sem si za vse večne čase zapomnil ...

Iz zakladnice spominov: pričevanja Marija Mavra o Alojzu Rebuli

Mojca Petaros¹

Pričujoči prispevek je nastal na podlagi intervjuja, ki ga je avtorica opravila s svojim dedkom Marijem Mavrom, kulturnim delavcem, učiteljem in urednikom iz Trsta. Marij Maver je bil dolga leta tesen prijatelj Alojza Rebule in je za to priložnost delil nekaj osebnih spominov na pisatelja, ki je bil tudi v zasebnem življenju navdihujoč mislec in profesor. Prijateljstvo je bilo živo zlasti v času, ko sta obe družini, Maver in Rebula, stanovali na Opčinah, v vasi nad Trstom, kjer je Marij Maver živel z avtoričino babico Matejko Peterlin. V 70. in 80. letih se je Alojz Rebula skoraj vsak večer oglasil na njenem domu za kozarec vina in klepet. Različne anekdote iz teh večerov, ki jih hrani v spominu Marij Maver, so dragoceno biografsko gradivo za portret Alojza Rebule: portret pisatelja, ki je povsod našel navdih za svoje like, pa tudi portret razgledanega misleca, zavednega Slovenca, svojevrstnega profesorja, ljubitelja narave in zvestega človeškega sopotnika.

Marij Maver (Trst, 1937) je kulturni delavec, upokojeni učitelj in radijski urednik na tržaški postaji Radio Trst A ter nekdanji odgovorni urednik založbe Mladika, dolga leta je bil tudi predsednik Slovenske prosvete iz Trsta. O njegovem kulturnem delovanju, s katerim si že od nekdaj prizadeva za povezovanje Slovencev v širšem čezmejnem prostoru, zgovorno priča dejstvo, da je prejemnik treh prestižnih nagrad s treh koncev omenjenega prostora: že leta 2005 so mu na Avstrijskem Koroškem podelili Tischlerjevo nagrado, leta 2011 je matična domovina s Schwentnerjevo nagrado priznala njegove zasluge na področju založništva, pred tremi leti (2022) pa je prejel še Peterlinovo nagrado na domačem Tržaškem. Poleg vsega naštetega pa je Marij Maver tudi oče treh otrok in dedek trem vnukom. Ena od vnukinj sem avtorica tega prispevka, ki sem ga, kot omenjeno, napisala na podlagi intervjuja s svojim dedkom – če sproščen pogovor v družini sploh lahko poimenujem s to besedo.

Rebulov nono iz Šempolaja je vsako noč hodil stražit grozdje v svoj vinograd, da mu ga ne bi kdo pokradel. Nekega večera pa je bliskalo in grmelo, z neba se je vsula prava povodenj in gospod Rebula si je rekel, da mu tisto noč ni treba na

¹ Mojca Petaros sodi v generacijo (naj)mlajših tržaških književnih navdušencev, v generacijo tistih, ki so slovenski klasični licej v Trstu obiskovali v času, ko je bil pisatelj Alojz Rebula že v pokoju, in zato niso imeli sreče, da bi z njim navezali osebni stik, pač pa so se o njegovi književnosti učili pri pouku v šoli.

stražo. Kdo bi šel krast grozdje v takem vremenu? A očitno se je nekdo našel, saj so mu prav tisti večer pokradli vse.

Da je bil Alojz Rebula izvrsten pripovedovalec, sem vedela, še preden sem vzela v roke katero od njegovih knjig. Zgornjo anekdoto mi je namreč že večkrat povedal moj dedek Marij Maver, kar pomeni, da se mu je močno vtisnila v spomin.

Šele zdaj, ko sem dedija za to priložnost intervjuvala, sem izvedela za okoliščine, v katerih je prvič slišal to pripoved. Marij Maver se je po poroki z Matejko Peterlin, mojo babico, preselil na Opčine, in sicer leta 1970. Takrat je v isti vasi nad Trstom živel tudi Alojz Rebula in tako se je razvil običaj, da je Rebula začel vsak večer hoditi k Maverjevimi na kozarec vina in klepet.

Lahko si ju kar predstavljam, Alojza Rebulo in Marija Maverja, ko sedita za mizo tiste majhne hiše z vrtom na vogalu openske ulice, ki vodi do slovenske osnovne šole, in se pogovarjata – o vsem pravzaprav. Veliko sta se pogovarjala o Mladiki – pri tisti mizi je nastala marsikatera ideja za satirično rubriko revije Mladika *Čuk na Obelisku*. Pa o Društvu slovenskih izobražencev, ki še danes prireja tedenska srečanja v Trstu. In tudi o študijskih dnevih Draga. Rebula je bil dragocena pomoč pri oblikovanju kakovostnega programa na Dragi, on je na primer poskrbel za obisk Franceta Bučarja. In tudi sam je tam predaval. Leta 1972 je zadnji trenutek vskočil namesto Boga Grafenauerja in Josipa Vidmarja; govoril je prosto in bil je sijajen.

Nekega dne je Rebula na večerni klepet mojemu dedku prinesel pokazat pismo svojega prijatelja, arheologa in akademika Staneta Gabrovca, s katerim sta si tedensko dopisovala. Tudi njuna korespondenca je bila sijajna, po dedijevih besedah bi bila vredna objave.

Alojz Rebula ni vozil, zato je včasih potreboval šoferja. Tako je nanoslo, da je nekega dne Marij Maver na Rebulovo prošnjo pospremil na tržaško letališče Toneta Zrnca, lazarista, preko katerega je Rebula obiskal Kanado oziroma tamkajšnje kraje, v katerih je deloval misijonar Friderik Baraga. Na podlagi tega obiska je izpod Rebulovega peresa nastal Baragov življenjepis. Dediju je tista pot na letališče ostala v spominu, ker sta se pozneje z Rebulo ustavila tam na terasi in opazovala Zrnčevo letalo, takrat pa mu je Rebula predlagal, da bi prešla na tikanje. Marij mu je odvrnil, naj ga kar tika, sam pa tega ne bo zmogel, saj je bil Rebula njegov profesor.

Prav res, Marij Maver in Alojz Rebula sta se prvič srečala v šolskih klopeh. Oziroma, če sem natančna, na šolskem hodniku. Dedijev prvi spomin na Alojza – oziroma Lojzeta, kot ga je klical pozneje, čeprav ga res nikoli ni nehal vikati – sega v leto 1949. Takrat se je Rebula po končanem študiju vrnil iz Ljubljane in se zaposlil kot učitelj na nižji gimnaziji, kjer je bil moj dedek še dijak. »Gledal je mrko,« tako mi je dedi opisal svoj prvi vtis o profesorju Rebuli, ko jih je med odmorom nadzoroval na hodnikih. Verjetno je bil zamišljen; tak je bil tudi vedno

v razredu, kjer se je sicer izkazal za bolj prijaznega. Marija je poučeval latinščino, dijake pa je vselej vzgajal v narodnem duhu. Slovenščina je bila pri Rebuli vedno na prvem mestu.

Zasluge za to, da sta se leta po tej šolski izkušnji Rebula in Maver spet spoznala v drugačnem okolju in postala prijatelja, pravzaprav nosi Rebulova žena Zora Tavčar. Tudi njo je dedi najprej srečal v šoli, na učiteljišču, kasneje pa je Zora Tavčar začela sodelovati z založbo Mladika. Tako so postali družinski prijatelji, kar je privedlo do tega, da je imel Rebula nagovor na poroki mojega dedka in babice. Citiral jima je teologa Dietricha Bonhoefferja: če hočeš biti srečen, moraš poskrbeti, da bodo srečni drugi. Poroki je sledila selitev na Opčine in že omenjeni večerni klepeti. Iz tistih večerov se je rodil eden od prizorov iz Rebulove knjige *Snegovi Edena*, kjer opisuje mamo, kako daje otroke spat.

Od vseh spominov, ki jih je dedi delil z mano, so mi najljubši prav ti o prepletanju Rebule kot človeka in kot pisatelja. Da je marsikateri lik iz njegovih romanov zasnovan po resničnih osebah iz njegovega življenja, je že splošno znano. Baje je pisatelj v domači knjižnici hranil izvod romana *V Sibilinem vetru*, v katerega je zraven likov s svinčnikom zabeležil, kdo koga predstavlja. Rebula je bil kot pisatelj zelo natančen: dedi se spominja, da je prav med pisanjem omenjenega romana eno samo stran pretipkal tudi sedemkrat, preden je bil zadovoljen z njo. Dedi se spominja tudi, da je Rebula včasih prišel na založbo s tako rekoč končanim rokopisom, ki pa še ni imel naslova.

Rebula in Maver pa se nista srečevala samo ob večerih: vsak vikend sta se v soboto odpravila po nakupe v Sežano. Kupila sta meso in, preden je Rebula dokončno opustil kajenje, še cigarete. Težko je nehal kaditi, ker je kajenje povezoval s pisanjem: prepričan je bil, da takrat, ko bo nehal, ne bo zmožel več napisati niti vrstice. Na srečo se to ni uresničilo.

Ob nedeljah je bil čas za dolge sprehode po Krasu, ki so se običajno končali v trdi temi. Spomladi navadno Medvedjak, kjer so rasle brščike (divji šparglji), jeseni pa na Volnik po gobe. Rebula je bil strasten gobar in nabiralec, brščike je pobiral kot mladenič: celo potem, ko so ga operirali na kolku, se ni nehal vesiti po skalah. Sprehajala sta se tudi v Glinščici, na Kokoši in drugih obmejnih krajih. Ko sta opazovala slovenske vasi na jugoslovanski strani meje, je Rebula rad pripomnil, da bi italijanščina prevladala nad slovenščino vse do Postojne, če meje ne bi bilo tam, kjer je bila.

Redki izleti na slovensko stran meje so mojemu dedku ostali v spominu, saj so bili običajno priložnost za srečanje z drugimi kulturnimi delavci in zanimivimi sogovorniki. Nekoč sta se na primer odpravila v Goče na obisk k župniku Robertu Zadniku. Drugič sta se odpravila v Avber gledat umetnine Toneta Kralja, slikarja, ki ga je Rebula zelo občudoval. Po osamosvojitvi Slovenije so se 27. decembra nekaj let zbirali pri maši na Vinjem Vrhu, kamor jih je vabil nekdanji ljubljanski

župan Jože Strgar in od koder so se po maši napotili v njegovo zidanico ter tam obravnavali različne teme, od politike do kulture, in se okrepčali s kosilom. Poleg Rebule in Mavra so bili v tej skupini med drugim Stane Gabrovec, filolog Justin Stanovnik, agronom in akademik Jože Maček in Andrej Capuder.

Dedi pa je Lojzeta večkrat obiskal tudi v Loki pri Zidanem Mostu, kjer je pisatelj prebil večino svojih počitnic in tam ustvarjal v utici, ki jo je imel na vrtu. Prvič je šel tja že pred letom '70, ko še ni imel avta in je do Rebulovega doma prišel peš. Kmalu po upokojitvi se je Rebula za stalno preselil v Loko in takrat so se njuni stiki po sili razmer močno razredčili. Nekajkrat pa ga je dedi še obiskal, včasih v družbi Miroslava Košute. Stike sta ohranila vse do Rebulove smrti leta 2018, ki je mojega dedka neprijetno presenetila.

II.

ZNANSTVENE RAZPRAVE

Metaforika eksodusa kot pot iskanja identitete v romanu Alojza Rebule *Jutri čez Jordan*

Irena Avsenik Nabergoj¹

Izvleček

Članek obravnava eksodus kot literarno-teološko metaforo prehoda in identitete ter v romanu Alojza Rebule *Jutri čez Jordan* primerjalno analizira svetopisemsko in romaneskno govorico. Pokaže, kako eksodus preseže zgodovinski dogodek in postane hermenevtični vzorec etične preobrazbe (prim. 2 Mz 12–15). Pisar Absalom se oblikuje kot iskalec, ki pot vere in dvoma prevede v notranji eksodus, njegov sin Elidad pa kot novi pripovedovalec uteleša dejanje spomina in kontinuitete. Prispevek predlaga okvir, v katerem roman bremo kot dialog svetopisemskega izročila, zgodovinskega spomina in etične subjektivacije.

Ključne besede: eksodus, Alojz Rebula, *Jutri čez Jordan*, literarna hermenevtika, svetopisemska intertekstualnost

Abstract

The article examines Exodus as a literary-theological metaphor of transition and identity, offering a comparative analysis of biblical and novelistic discourse in Alojz Rebula's novel *Jutri čez Jordan* (Tomorrow across the Jordan). It demonstrates how Exodus transcends its historical framework to become a hermeneutical pattern of ethical transformation (cf. Exod 12–15). The scribe Absalom emerges as a seeker who translates the journey of faith and doubt into an inner Exodus, while his son Elidad, as the new narrator, embodies the act of memory and continuity. The study proposes a framework in which Rebula's novel is read as a dialogue between biblical tradition, historical memory, and ethical subjectivation.

Keywords: Exodus, Alojz Rebula, *Jutri čez Jordan* (Tomorrow Across the Jordan), literary hermeneutics, biblical intertextuality

¹ Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Inštitut za Sveto pismo, judovstvo in zgodnje krščanstvo, Poljanska cesta 4, 1000 Ljubljana; Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Novi trg 2, SI Ljubljana 1000.

Uvod

Alojz Rebula je v romanu *Jutri čez Jordan* (1988) ustvaril eno najglobljih metaforičnih vizij duhovne osvoboditve in slovenske osamosvojitve v sodobni slovenski literaturi. V njem skozi prizmo svetopisemske pripovedi pripoveduje o hrepeneju po svobodi, o človeku, ki se v naporu in izgubi preizkuša v zvestobi ideji. V njegovem svetu svoboda ni enkratni dogodek, temveč pot – duhovni eksodus, v katerem se smisel potrjuje z zvestobo, ne z dosego končnega cilja.

Roman, nastal v času dozorevanja narodne samostojnosti, prepleta zgodovinsko in teološko vizijo izhoda iz suženjstva z notranjo potjo človekovega iskanja smisla. Svetopisemski motiv eksodusa v njem ne deluje le kot zgodovinska reminiscenca, temveč kot literarna, teološka in metaforična struktura, ki presega časovne meje in odpira prostor notranje ter skupnostne preobrazbe.

Metodološko je članek zasnovan na primerjalni analizi romana in besedila Druge Mojzesove knjige, pri čemer se osredotoča na medbesedilni dialog med literarno in svetopisemsko govorico ter na razkrivanje arhetipskih struktur osvoboditve, ki v Rebulovem delu prehajajo iz teološkega v estetsko in etično območje. Takšno branje razkriva, kako Rebula preoblikuje svetopisemsko izročilo v prostor etične refleksije in osebne odgovornosti – *eksodus* postane ne le tema, temveč pot duhovnega dozorevanja človeka in skupnosti, ki razodeva svoj univerzalni pomen onkraj zgodovinskega dogodka.

Eksodus kot arhetip osvoboditve in preobrazbe

Eksodus je v literarni, verski in kulturni imaginaciji postal arhetipski vzorec osvoboditve – pripoved o poti iz suženjstva v svobodo, iz izgube v novo skupnost. Njegova struktura vključuje trpljenje, Božji poseg, prehod skozi preizkušnje ter vzpostavitev novega reda. Zaradi svoje univerzalnosti deluje kot simbolna matrica preobrazbe, upanja in etične skupnosti – od judovsko-krščanske teologije do sodobne literature in politične misli.

V delu *The Great Code: The Bible and Literature* (1982) Northrop Frye poudarja, da eksodus ni predvsem zgodovinski dogodek, temveč mit o osvoboditvi, ki presega konkretni prostor in čas. Zapiše:

Eksodus je torej mit o osvoboditvi Izraela iz Egipta, ki ima le zelo posredno zvezo z zgodovinskimi dogodki katerega koli obdobja, na katerega se nanaša. Zgodovinski Egipt ni bil nič bolj krut ali neusmiljen kot katerikoli drug narod na Bližnjem vzhodu – tudi ne bolj kot Izrael sam – in v poznejšem svetopisemskem obdobju je veliko Judov živelo povsem zadovoljno v Aleksandriji. Le simbolni Egipt je tisti, ki je 'topilnica železa' (1 Kr 8,51), peklenski zapor, uničen po čudežu.²

² Frye, *The Great Code*, 49.

V nadaljevanju Frye ugotavlja, da kadar koli ljudje doživijo stisko tako močno, kot sužnji občutijo suženjstvo, »zgodovina kot taka postane prah in pepel: samo mit, s svojo zmožnostjo, da nakazuje dejanje, ki lahko zajame usodo tistih, ki ga doživljajo, lahko daje upanje ali oporo.«³ S tem Frye lucidno opredeli mit kot obliko resnice, ki presega zgodovinsko faktografijo. Takšno razumevanje odpira pot k interpretaciji literarnih del, v katerih potovanje pomeni notranji proces očiščenja in zorenja, ne nujno zgodovinski dogodek.

V *Božanski komediji* Danteja Alighierija potovanje skozi pekel, vice in nebesa odseva logiko očiščenja, kot jo vzpostavlja svetopisemska pripoved o eksodusu. Pri Toni Morrison eksodus preide v prostor zgodovinske travme in iskanja identitete, v katerem se osebna izkušnja poveže s kolektivnim spominom.⁴ V sodobnih zgodbah migracij motiv »obljubljene dežele« označuje notranjo in zunanjo negotovost, iskanje novega doma ter etične trdnosti v izpraznjenem svetu. Joseph Campbell v delu *The Hero with a Thousand Faces* opredeli strukturo eksodusa kot univerzalni monomit: zapustitev varnega sveta, preizkušnje, notranja preobrazba in vrnitev s poslanstvom.⁵ Mojzesovo pot lahko primerjamo s potmi junakov, kot so Homerjev Odisej, Vergilijev Enej ali Frodo⁶, pri katerih cilj ni zmaga, temveč etična transformacija za skupnost.

Dramaturška kompozicija pripovedi o eksodusu sledi modelu konflikta, ki se razvija skozi stopnje napetosti in razrešitve – od zatiranja Izraelcev do prehoda skozi Rdeče morje in razodetja Postave na Sinaju. V Rebulovem romanu se ta arhetip svobode konkretizira v zgodovinskem in duhovnem okviru slovenskega naroda, kjer mit o eksodusu postane hkrati spomin in naloga. Razumevanje notranje razsežnosti svobode vodi k premisleku o *eksodusu* kot filozofski poti oblikovanja subjekta.

Eksodus in filozofija subjektivizacije

Eksodus kot notranja pot pridobi novo razsežnost v sodobni filozofiji subjektivizacije. Emmanuel Lévinas ga razume kot arhetip etične zavesti – izhod iz samozadostnosti k odgovornosti za drugega. Že v delu *Totality and Infinity* (1961)⁷ razčleni nastanek subjekta kot odziv na klic Drugega, ki se razodeva kot presežna bližina in hkrati kot zahteva. Subjekt tako ni avtonomen izvor pomena, temveč se oblikuje skozi odnos – skozi »eksodus iz sebe«, ki je temelj etične svobode. Spomin na osvoboditev je več kot zgodovinski dogodek, je način bivanja: »Ta preteklost Eksodusa in Postave sestavlja srce judovske vsakodnevne jutranje mo-

³ Prav tam, 49–50.

⁴ Prim. npr. Morrison, *Beloved*.

⁵ Campbell, *The Hero with a Thousand Faces*; delo je bilo prvič izdano 1949.

⁶ Tolkien, *Gospodar prstanov*.

⁷ Lévinas' *'Totality and Infinity': A Reader's Guide*.

litve. Natančneje rečeno, ta spomin je že sam molitev – jutranja molitev, molitev prebujenja, prebujenje kot molitev.«⁸

Lévinas razume spomin kot etično resničnost, ki presega zgodovinske in politične meje. Spomin na osvoboditev je po svojem bistvu univerzalen, saj kliče k odgovornosti do vseh trpečih. Njegova misel postavlja merilo, po katerem se resnična svoboda ne meri po moči ali varnosti, temveč po sposobnosti sočutja in pripravljenosti na odziv. V tem smislu *eksodus* ni le pripoved o nekdanji osvoboditvi, temveč trajna naloga človeka, da v vsakem času znova prepozna drugega kot tistega, ki ga zavezuje k spoštovanju, sočutju in pravičnosti.⁹

Paul Ricœur razširi to razumevanje v smer pripovedne identitete: človek postaja »sebstvo« skozi zvestobo zgodbi, ki jo o sebi pripoveduje.¹⁰ *Eksodus* je v tem pogledu hermenevtična pot samorazumevanja, v kateri pretekla izkušnja izgona postane vir upanja in prihodnje odgovornosti. Ricœur pri tem opozarja, da metafora ni le sredstvo izražanja, temveč način mišljenja, s katerim človek ustvarja pomen in samega sebe.¹¹ V tem smislu je tudi *eksodus* živa metafora: gibanje med preteklostjo in prihodnostjo, med izgubo in novim rojstvom identitete.

Michel Foucault pa *eksodus* razume kot prakso svobode – skrb za sebstvo, s katero posameznik z disciplino in refleksijo oblikuje samega sebe kot svobodno in odgovorno bitje.¹² V tej trojni perspektivi *eksodus* preseže religiozni okvir in postane filozofska figura preobrazbe: pot iz samozadostnosti v etično zavest, iz razkroja v novo obliko svobode in sočutja.

Eksodus kot simbolna os Rebulovega romana

Druga Mojzesova knjiga, Eksodus, v grščini v pomenu »izhodišče«, »pot ven«. Hebrejski izvirnik ima naslov *Šemot*, kar pomeni Imena. Ta knjiga je temeljno besedilo svetopisemske zgodovine odrešenja. Pripoveduje o poti iz suženjstva v svobodo, o vzpostavitvi postave in zaveze med Bogom in ljudstvom. Gre za etapo prehoda, ki ni zgolj zgodovinska, temveč tudi simbolna, saj izraža notranjo dinamiko osvobajanja, oblikovanja skupnosti in iskanja identitete. V središču dogajanja je Mojzes kot posrednik med Bogom in ljudstvom, prek katerega se razodene Božja zvestoba in se utemelji etični red, ki povezuje svobodo z odgovornostjo.¹³

⁸ Levinas, *Beyond Memory*, 79.

⁹ Christoph Menke poudarja, da v središču vsake osvoboditve tiči paradoks: človek postane svoboden šele z dejanjem, ki ga sprva razkrije kot nesvobodnega. Prava svoboda se ne rodi iz moči, temveč iz ranljivosti – iz poslušanja in odziva na klic, ki človeka presega. Prim. Menke, *Dialektik der Befreiung*, 13.

¹⁰ »The Metaphorical Process«.

¹¹ *The Rule of Metaphor*, 19.

¹² *The History of Sexuality*.

¹³ Wright, *Exodus*; Kass, *Founding God's Nation: Reading Exodus*.

Članek pokaže, kako Rebulov roman to strukturo ponotranji ter eksodus preoblikuje v pot osebne rasti k etični odgovornosti. V njegovih likih se križajo spomin, ranljivost, poslušanje in odgovor – prvine, ki vodijo k poglobljenemu razumevanju svetopisemskih motivov v sodobni literarni izkušnji.

Zasnova romana Alojza Rebule *Jutri čez Jordan* in primerjava s svetopisemsko pripovedjo

Naslov romana Alojza Rebule je globoko simboličen in večpomensko povezan s svetopisemsko pripovedjo o eksodusu, zlasti s preходом čez reko Jordan, ki pomeni sklepno dejanje potovanja Izraelcev iz egiptovske sužnosti v obljubljeno deželo (prim. Joz 3–4). V naslovu izstopa raba prihodnjega časa »jutri«, ki vzpostavi eshatološko napetost, značilno za številne svetopisemske narative. Gre za obljubo prihodnjega prehoda – pričakovanje odrešenja, ki še ni nastopilo, a je že obljubljeno. V Svetem pismu prehod čez Rdeče morje pomeni izhod iz sužnosti in začetek poti odrešenja, medtem ko prehod čez Jordan označuje vstop v obljubljeno deželo, izpolnitev obljube in prehod v novo življenje (2 Mz 14; Joz 3–4). Rebula roman naslovi *Jutri čez Jordan*, ker se ob zgodovinskem pomenu prehoda – ki ga je mogoče razumeti tudi kot metaforično napoved slovenske osamosvojitve – osredotoča predvsem na notranji, duhovni prehod človeka, pot zrelosti, zvestobe, sprave in vere, pri čemer obljubljena dežela dobi dvojni pomen: zgodovinski cilj naroda in notranji prostor odrešenja.

Roman je sestavljen iz dveh delov: prvi obsega 37 poglavij (str. 11–201), drugi pa 16 (str. 205–315), sledi pa še avtorjev pripis (str. 316–317). Oba dela se začneta z uvodnim nagovorom bralcu – prvi z naslovom *Kdo naj ne bere tega*, drugi z *Bralec, pozor*. Avtor v sklepnem pripisu razloži ozadje tega pristopa:

Pred leti mi je prišla v roke knjiga Italijana Piera Paola Pasolinija. Če se prav spominjam, je šlo za roman *Il Teorema* (Teorem). Na zavihku platnice je avtor takole nagovarjal bralca: Kako naj se bere ta knjiga. Pod tem naslovom je sledilo nekaj poučnega besedila.

Pričujoči pripis hoče biti v drugačnem ključu. Menim namreč, da ima bralec pravico brati neko knjigo, kakor sam hoče.

Teh nekaj vrstic torej noče sugerirati, ampak zgolj bežno informirati.«¹⁴

V nadaljevanju Rebula pojasni svetopisemsko ozadje romana in nagovori bralce, ki jim svet Biblije ni tako domač. Pove, da ga je navdihnili Stara zaveza, zlasti Peteroknjižje (Geneza, Eksodus, Levitik, Numeri, Devteronomij), najstarejša zgodovina Izraela, od stvarjenja sveta do Mojzesove smrti pred osvojitvijo

¹⁴ *Jutri čez Jordan*, 316.

Kanaana – dežele, ki jo je Bog (poimenovan kot Jahve, Elohim in El-Šadaj) obljubil svojemu ljudstvu.

Rebula v uvodnih pojasnilih romana *Jutri čez Jordan* poudari, da avtor Peteroknjižja »ni Mojzes«, ¹⁵ temveč da je besedilo nastalo stoletja pozneje in združuje več različnih izročil (jahvistično, elohistično, duhovniško in devteronomistično). ¹⁶ Ožje izhodišče romana, kot sam zapiše, predstavlja »dogajanje, ki sega od *Eksodusa* do *Devteronomija*: izhod Izraela iz Egipta do praga Obljubljene dežele«. ¹⁷

Simbolika vodá in notranji eksodus v prvem delu Rebulovega romana: vzporednice s svetopisemskim izročilom

Roman *Jutri čez Jordan* se začne z nastopom prvoosebnega pripovedovalca Absaloma, ki z ironično-refleksivnim tonom bralca vnaprej opozori, da njegova pripoved ne bo poveljevala zgodovinskih zmag, temveč bo izvirala iz »drugih voda« – iz izvirov, ki so skriti, simbolni in presežni: »Komur tečejo samo Nil, Evfrat ali Hidaspes, naj nikar ne bere tega, kar tukaj sledi. Meni, Absalomu, sinu Jehuja, sina Gedaela, namreč tečeta pred vsemi drugimi vodami Gihon in Pišon, reki zemeljskega Raja. Toliko v uvod, da ne bo razočaranja, če iz teh mojih voda ne bo ulova za običajni ribji trg.« ¹⁸

Nil, Evfrat in Hidaspes so resnične zgodovinske reke antičnega sveta, pogosto povezane z močjo in nasiljem velikih imperijev – z Egiptom, Mezopotamijo (prim. 2 Mz 1,22; 3,7) in vzhodnim svetom, ¹⁹ medtem ko Gihon in Pišon izhajata iz povsem drugega izvora – iz rajske pripovedi o stvarjenju: »Reka je tekla iz Edena, da je namakala vrt. Od tam pa se je delila v štiri veletoke. Prvemu je ime Pišon. [...] Drugi reki je ime Gihon [...]« (1 Mz 2,10-14). Ko Absalom pravi, da mu »tečeta Gihon in Pišon«, se zavestno odvrne od zgodovinskih rek moči in trgov in nakazuje vračanje k prvotni čistosti in presežni razsežnosti stvarstva. To je pot od zunanjega eksodusa k notranjemu, od zgodovine k raju, k prvim vodam in začetnemu redu sveta, v katerem se človek znova uči poslušati izvir smisla. Gre za duhovno pot, na kateri se stikata spomin stvarjenja in hrepenenje po odrešitvi.

¹⁵ Prav tam, 316.

¹⁶ Wright Rebulovo zgodovinskokritično pojasnilo dopolni in v komentarju *Exodus*, 2021, 1–5 poudari, da v Pentatevhu obstaja »substantial Mosaic element« (bistvena Mojzesova vsebina), tudi če njegovo sedanjo kanonično obliko dolgujemo poznejšemu avtorju ali uredniku. Mojzes je zanj ključna zgodovinska oseba in nosilec izročila, iz katerega izhaja svetopisemska pripoved, čeprav končna besedilna oblika nastane pozneje. Wright, *Exodus*, 2.

¹⁷ *Jutri čez Jordan*, 316.

¹⁸ Prav tam, 316.

¹⁹ O reki Hidaspes kot prizorišču krvave bitke med Aleksandrom Velikim in indijskim kraljem Porom gl. Arrian, *Anabasis Alexandri* 5.8–9 (str. 145),

Šotorišče, ki ga opisuje Rebula, ustreza svetopisemskemu taboru pri Refidimu – zadnji veliki postaji pred goro Sinaj. Tam se v Eksodusu zgodi preizkušnja z žejo in zmaga nad Amalečani, kar Rebula prenese v Absalomovo osebno izkušnjo razočaranja, spoznanja in vzhičenja. V svetopisemski topografiji je Refidim še vedno puščavski, prehodni prostor, toda že obdan z znamenji Božje navzočnosti. V Rebulovem romanu pa šotorišče deluje kot vizualni in duhovni obljubljeni cilj prve poti – še ne Kanaan, a že prva oblika svobode, reda in skupnosti.

Med zgodovinskim in notranjim eksodusom: Absalomova pot od Egipta do šotorišča Izraela (poglavja 1–9 romana *Jutri čez Jordan*)

V uvodnem delu romana *Jutri čez Jordan* Alojz Rebula sledi osnovni pripovedni liniji 2 Mz, vendar jo preoblikuje v osebno pripoved o človeku, ki išče pot iz notranjega izgnanstva. Dogajanje spremljamo skozi lik Absaloma, mladega pisarja, ki v egipčanski samoti posluša novice o Mojzesu in izhodu svojega ljudstva. Zgodovinska pripoved o osvoboditvi Izraelcev v romanu postane metafora duhovne poti iz dvoma, samote in ujetosti v svobodo. V tej preobrazbi svetopisemske pripovedi v osebno doživetje se razkrije Rebulova zmožnost, da zgodovinski dogodek prevede v notranji govor posameznika.

Rebula zvesto povzema začetek svetopisemske pripovedi: Izraelci so sužnji in Egipt se boji njihove rasti (prim. 2 Mz 1,8-14), Mojzes pa se po Božjem klicu odloči, da se vrne iz Midjana in od faraona zahteva svobodo za svoje ljudstvo (prim. 2 Mz 3,1-4,23; 5,1-2). V romanu Absalom iz tedna v teden posluša novice o tem, da »oni čudoviti Izraelec, Mojzes mu je bilo ime, kliče narod k upor«²⁰ – kar je Rebulova priredba Mojzesove zahteve: »Odpusti moje ljudstvo, da bo obhajalo moj praznik v puščavi« (2 Mz 5,1). Razlika je v tonu: Rebula govori o »uporu« in »vrnitvi v domovino«, medtem ko Sveto pismo poudarja predvsem Božjo voljo in obredno svobodo čaščenja. S tem se teža Rebulove pripovedi premakne iz mitske preteklosti v prostor človekove odgovornosti – svoboda ni več le Božji dar, temveč tudi dejanje poguma.

Absalom posluša, kako Egipt doletijo »žabe, komarji, kuga, mehurji, kobilice, toča« – niz nadlog, ki se večinoma ujema s svetopisemskim seznamom (prim. 2 Mz 7,14-12,30), le vrstni red in izbor sta nekoliko spremenjena. Zadnjo nadlogo, smrt prvorojencev (2 Mz 12,29-30), Rebula omeni pozneje posebej kot »moriojo otrok«. Ta prizor zapiše z močnim človeškim sočutjem: »Ni hiše brez mrtvega otroka [...]; Nilu ni treba več voda iz etiopskih hribov. Zadostovale bodo solze Egipčank.«²¹

²⁰ *Jutri čez Jordan*, 12.

²¹ Prav tam, 13. To povzema sklepno, deseto nadlogo – smrt prvorojencev (2 Mz 12,29-30); Rebula pravilno zajame njen univerzalni doseg in patos.

Rebula tako preoblikuje svetopisemsko shemo Božje kazni v etično misel o usmiljenju, o sočutju, ki preči meje ljudstev in ver.

V romanu ohranja svetopisemske kraje: Gesen je v romanu območje, na katerem so živeli Hebrejci (prim. 2 Mz 8,22; 9,26), Sukot in Elim pa postaji na poti po izhodu (prim. 2 Mz 12,37; 15,27). Tako pisatelj ohranja geografski realizem svetopisemskega dogajanja in s tem bralca vodi skozi resnične pokrajine iz pripovedi o izhodu.

V Svetem pismu faraon nikoli ni poimenovan, Rebula pa mu da ime Meneptah – skladno z eno od zgodovinskih hipotez, ki povezuje izhod s 13. stoletjem pr. Kr.²² S tem pisatelj približa svetopisemsko pripoved zgodovinskemu svetu, a jo hkrati umesti v okvir romanesknosti in verjetnosti (hipoteza temelji na t. i. Merenptahovi steli, ki omenja Izrael). Toda zgodovinska verjetnost je za Rebulo le oder, na katerem se dogaja drama duha. Zvestoba dejstvom se umika zvestobi smislu.

Ko Absalom na poti za izraelskimi rodovi sreča rdečelasega Hebrejca, ta začne pripovedovati o noči, ko so Izraelci zapuščali Egipt. Rebulov odlomek se glasi:

Pasho smo zaklali, preden smo odrinili,« je rekel rdečelasec s tonom, ko da bi zaradi njega lahko bili tudi odšli brez pashe. Zapovedal jo je bil Sin reke. Vsaka hiša si je na večer zaklala jagnje, si ga spekla na ognju z glavo in nogami vred ter ga pojedla z opresniki in grenkimi zelišči. Jedli pa so s prepasanimi ledji, z obutvijo na nogah in palico v roki. Nadvrata v hiši pa so pomazali z jagnjetovo krvjo, da bi se jih izognil angel pokončevalca.²³

Ta odlomek skoraj dobesedno sledi svetopisemskemu opisu pashe (2 Mz 12,8-11.21-23). Razlika je le v tonu: v romanu ima pripoved bolj poročilno in zgodovinsko naravo, ne liturgične, kot je v Svetem pismu. Rebula tu ohrani sveto jedro izhoda – jagnje kot znamenje odrešenja – in ga predstavi s preprosto pripovedjo. Iz obrednega dogodka vznikne simbol notranjega izhoda – spomin postane duhovna moč, ki človeka kliče, naj gre za svojim narodom.

Absalom izve, da Izraelci odhajajo na vzhod in da jih faraonova vojska zasleduje, toda zaradi »visoke plime« se Egipčani potopijo v vodo. Svetopisemsko besedilo opisuje prehod čez »Trstično morje« (*yām sūp*, 2 Mz 14,21-31) kot čudežen dogodek: Bog razdeli morje, ljudstvo gre po suhem, Egipčani pa se pogreznejo. Rebula dogodek racionalizira, vendar ohrani občutek skrivnosti – Božji poseg nadomesti narava, ki deluje po nevidnem redu. S tem se roman približa sodobnemu razumevanju vere: čudež je lahko tudi dogodek smisla, ne nujno nadnaravni pojav:

²² Wright, *Exodus*, 12. V tem delu avtor faraona poimenuje Merenptah ali Merneptah.

²³ *Jutri čez Jordan*, 44. To skoraj dobesedno povzema 2 Mz 12,8-11,21-23 (post, oprema za »odhode v naglici« in zaščitna znamenja krvi).

Faraonovo zasledovanje v Delti se ni razvijalo, kakor je predvideval načrt. Potem druga: konjenica je bila naletela na težave pri Rdečem morju. Potem tretja: nepredvideno se je bila pognala čez vodne plitvine, ki jo je presenetila nenavadno visoka plima. In glej, da je sonce nad svetom postalo opoldansko: zasledovanja ni bilo konec in konjenica se je vračala z izgubami.²⁴

Tako se v Rebulovi pripovedi narava in vera zlijeta v eno samo gesto zaupanja – voda postane meja in hkrati prehod med starim in novim svetom.

Motiv, ko izraelski rodovi na poti nosijo s seboj Jožefove kosti, priključuje v spomin svetopisemski romaneskni prizor, v katerem Mojzes izpolni obljubo očakov in vzame Jožefove kosti iz Egipta, »kajti s prisego je Jožef zavezal Izraelove sinove in rekel: ‚Gotovo vas bo Bog obiskal. Takrat odnesite moje kosti s seboj od tod!‘« (2 Mz 13,19). S tem Rebula poudari zvestobo preteklosti in kontinuiteto spomina – ljudstvo (in tudi vsak posamezni človek) se ne osvobodi tako, da pozabi na svoje korenine, ampak tako, da ponese svoj izvor s seboj.

V pogovoru med Absalomom in Adonijo o domovini se pojavi znamenita svetopisemska besedna zveza »dežela, v kateri se cedita mleko in med« (2 Mz 3,8). Na Absalomovo novico o odhodu Izraelcev iz egiptovske dežele se Hebrejca Mordehaj in Adonija odzoveta različno: prvi z dvomom in cinizmom, drugi z vero. Adonijeve besede: »Saj je to vendar zemlja, ki jo je izbral za Izrael Najvišji! Zemlja, v kateri tečeta mleko in med!«²⁵ v Absalomu vzbudijo novo moč – iz dvoma se rodi hrepenenje, iz spomina na izgubljeni raj, ki sta ga v njegovo egipčansko-hebrejsko kri vcepila njegova starša,²⁶ pa pričakovanje prihodnje obljube. V njegovem srcu se preteklost spremeni v obzorje: Jordan udari iz bližnjega zgodovinskega jutri. Adonija bi šel za Izraelom »po kolenih«, Absalom pa ostane v vrtincu tesnobe, razpet med željo po odhodu in zavedanjem, da mora svojo pot šele najti.

V romanu Adonija pravi, da je »Bog obljubil zemljo Mojzesu«,²⁷ medtem ko Sveto pismo pravi, da je bila obljuba dana Abrahamu, Izaku in Jakobu (2 Mz 6,4). Rebula s tem premakne težišče: Mojzes postane glavni nosilec obljube, ne samo posrednik. Tako iz preroka postane junak dejanj, »Sin reke«, kar izraža njegovo človeško moč, odločnost in tveganje za svobodo drugih. S tem pisatelj Mojzesa

²⁴ Prav tam, 26.

²⁵ Prav tam, 20.

²⁶ Absalom o sebi pove: »Saj ni bila ravno neposejana, tista moja egipčansko-judovska kri. Domača hiša mi je bila vcepila vero v začetni Raj, iz katerega sta bila prastarša zaradi svojega upora izgnana. To se pravi, da mi je bilo že otroku vcepljeno domotožje po nečem sanjsko lepem, za večno izgubljenem. [...]« *Jutri čez Jordan*, 20–21.

²⁷ *Jutri čez Jordan*, 19. Strogo svetopisemsko gledano je obljuba dežele dana najprej Abrahamu, Izaku in Jakobu (npr. 2 Mz 6,4); Mojzes je voditelj in posrednik, ne prvotni naslovnik obljube – pri Rebuli gre za subtilen teološki premik romana.

približa sodobnemu človeku: ni več oddaljena oseba, ampak človek z voljo in strastjo. V tej človeški podobi preroka se božansko in človeško srečata v dejanju: svoboda postane obraz odgovornosti, ne čudež z neba.

Medtem ko svetopisemska pripoved ne pozna zunanjega pripovedovalca, Rebula uvede Absaloma kot refleksivnega pričevalca, ki zgodovino spremlja s kritično distanco. Absalom dvomi, razmišlja o pravičnosti, občuti sočutje do Egipčanov in sram pred svojo lastno neodločnostjo. S tem Rebulova pripoved o eksodusu postane notranja pripoved o človeku, ki se mora osvoboditi v sebi, preden lahko gre za drugimi. Takšne introspektivne razsežnosti v svetopisemskem izvirniku ni, vendar se tematsko ujema s svetopisemskim sporočilom o osebni veri in zaupanju.

V sklepnem prizoru osmega poglavja prvega dela roman vpelje podobo samotarja, ki zaigra na harfo; glasba v Absalomu prebudi vizijo obljubljenе dežele, ki se nato razblini.²⁸ V Svetem pismu takšnega prizora ni, a zveni kot odmev »Pesmi ob morju« (2 Mz 15,1-18), v kateri Mojzes in Izraelovi sinovi po prehodu čez morje pojejo hvalospev Gospodu. Pri Rebuli njihovo pesem nadomesti »topla in polna, osrečujoča glasba«²⁹: umetnost postane sredstvo, s pomočjo katerega človek začuti božansko bližino.

V prizoru, kjer Absalom izve, da se je Izrael »pri Rafidimu spopadel z Amalečani«,³⁰ Rebula povzema pripoved iz *Eksodusa* (2 Mz 17,1–16), vendar ji spremeni težišče. V Svetem pismu je Refidim kraj dvojne preizkušnje: ljudstvo najprej trpi zaradi žeje – »Zakaj si nas izpeljal iz Egipta, da z žejo pomoriš nas, naše otroke in našo živino?« (2 Mz 17,3) – nato pa se mora zoperstaviti zunanjim sovražnikom. Mojzes po Božjem naročilu udari s palico po skali in iz nje priteče voda (2 Mz 17,6), kraj pa poimenuje *Masa* (»preizkušnja«) in *Meriba* (»spor«), ker so se Izraelci »prepirali« in »preizkušali Gospoda« in rekli: »Ali je Gospod med nami ali ne?« (2 Mz 17,7). Dogodek s tem izraža dvojni pomen: človeški dvom in Božjo zvestobo, ki kljub nezaupanju omogoča življenje.

Rebula ta dogodek ohrani, vendar ga prestavi v Absalomovo osebno doživetje: v spomin na to, kako se je Absalom v Rafidimu »opremil z vodo«.³¹ Omemba kraja preizkušnje Masa ali Meriba se preoblikuje v metaforo Absalomove notranje žeje in dvoma. Ko Absalom omaga v puščavi in kliče: »Kaj hočeš z mano, puščava Sin? [...] Hočeš tu napraviti konec mojemu potovanju?«³² – se svetopisemska puščava spremeni v pokrajino notranjega boja med vero in obupom. Voda, ki jo je v *Eksodusu* dal Bog, se pri Rebuli spremeni v spomin na egipčansko ženo, ki

²⁸ Prav tam, 44–45.

²⁹ Prav tam, 44.

³⁰ Prav tam, 45.

³¹ Prav tam, 46.

³² Prav tam, 46.

mu je na poti napovedala, »da bom dosegel ne samo Izrael, ampak tudi Kanaan, če bo El-Šadaj hotel«. ³³ Njena prerokba deluje kot *notranji »izvirek«* ³⁴ smisla, ki človeka ohranja pri življenju, ko vse zunanje moči odpovedo. Kakor Mojzes s palico udari skalo, da bi iz nje pritekla voda, tako mora Absalom udariti po lastni »izsušeni veri«, da bi iz nje znova priteklo upanje.

Rebulova posebnost je, da dogodek interpretira s psihološko dinamiko: Absalom ne preizkuša toliko žeja, ampak negotovost, ali bo zmogel pot. Svetopisemski motiv »skušanja Gospoda« (2 Mz 17,2) nadomesti vprašanje človeške zmožnosti vztrajanja. S tem Rebula preslika Božji preizkus v človekov notranji boj med vero in utrujenostjo.

Prizor, v katerem Absalom sreča skupino »kakih dvajsetih mož«, oblečenih »v črno, s kapuco čez oči«, ³⁵ se na prvi pogled odmika od svetopisemskega izvirnika o boju pri Refidimu (2 Mz 17,1-16), a Rebula v resnici premesti svetopisemski motiv iz zunanjega v notranji prostor – iz zgodovinskega boja v duhovno preizkušnjo. V *Eksodusu* se Izraelci spopadejo z Amalečani kot s sovražnim narodom, ki jih napade od zadaj, ko so izčrpani in žejni; v Rebulovi viziji pa se Absalom sooči s svojim lastnim ljudstvom, ki ga ne prepozna. Zunanjega sovražnika nadomesti duhovna zaprtost in sumničavost tako imenovanih »prerokov«, ³⁶ ki se zagrnejo v črne kape – znamenje slepote, samoprevare in duhovnega strahu.

V svetopisemskem izročilu Amalečan predstavlja večnega nasprotnika Izraela, simbol dvoma, sovraštva in pozabe zaveze (prim. 5 Mz 25,17-19). Mojzesov boj proti Amalečanom, ko Aaron in Hur podpirata njegove roke, da ne pade molitev, je znamenje, da zmaga ne prihaja iz moči, ampak iz vztrajnosti vere. Rebula ta teološki simbol spremeni v notranjo dramo vere in razočaranja: Preroki, ki bi morali biti varuhi Božje besede, postanejo tisti, ki dvom sejejo – z idejo, da je »dežela Obljube v srcu človeka« ³⁷ (prim. Jer 31,33) in da je potovanje zaman. Absalom to misel zavrača, ker v njej prepozna resignacijo, ne razodetja. V tem nasprotju se razkrije osrednja dialektika romana: pot iz Egipta je hkrati zunanja in notranja, zgodovinska in duhovna. Šele ko se človekovo srce preobrazi, se lahko doseže prava obljubljen dežela. Namesto da bi Absaloma sprejeli kot romarja, ga preroki preizkušajo, ovohavajo in zaslišujejo, kot da je faraonov vohun. S tem Rebula preobrazi svetopisemski boj v etično in eksistencialno areno: sovražnik ni več zunaj, ampak v človeku samem – v njegovi nagnjenosti k nezaupanju in resignaciji.

³³ Prav tam, 46.

³⁴ Prav tam, 46.

³⁵ Prav tam, 47.

³⁶ Prav tam, 47.

³⁷ Prav tam, 50.

V nadaljevanju pisatelj pove, da je obzorje »kmalu prekrila nevihta«, Absalom pa je srečal kozla in mu ponudil stebelce. Motiv kozla, ki nosi grehe Izraela, Rebula vzame iz obreda z grešnim kozlom (3 Mz 16,20-22), v katerem Aron prenese na kozla vse grehe ljudstva in ga pošlje v puščavo. A Rebula ta motiv priredi: Absalom, ki nevede hrani tega grešnega kozla, ki so ga »preroki« poslali v puščavo,³⁸ simbolno nosi tuje grehe, kar je globoko kristološka podoba – človek, ki iz sočutja nahrani trpeče bitje, je obtožen sodelovanja z zlom. Tako postane Absalom zrcalo odrešitvene logike: nedolžni trpi namesto drugih, medtem ko ga tisti, ki se imajo za »preroke«, obsojajo.

Ko Absalom zagleda, kako se »onkraj bližnjega grebenčka« dvigajo »dimi Izraela«³⁹ in ga prevzame »opoj«, Rebulov roman preide v razpoloženje sveto-pisemskega zmagoslavja. Dim, ki se dviga »onkraj grebenčka«, je vidna oblika Božje navzočnosti, podobno kot Gospodov oblak (*hebr. kavod*) v 2 Mz 40,34. V Svetem pismu zmago nad Amalečani spremlja oltar z napisom »Gospod je moj prapor« (2 Mz 17,15), znamenje Božje prisotnosti in zaščite. Rebula ta trenutek prevede v vizualni in čutni simbol: dim, vonj, širina puščave in red šotorov postanejo znamenje novega začetka. Kar je bilo v Eksodusu duhovna zmaga, postane pri Absalomu izkustvo lepote, ki vrača vero v smisel.

Opis šotorišča Izraelcev »v široki kotlini [...] na rozastem puščavskem dnu« ohranja motiv vojaško organiziranega tabora, ki ga poznamo iz poznejših svetopisemskih knjig (4 Mz 2,1-34), a ga Rebula predstavi z umetniško simboliko. Red, geometrija in svetloba se v njegovem jeziku preoblikujejo v vizijo kozmične harmonije. S tem pisatelj ustvari sinestetično podobo svobode, v kateri se lepota reda združuje z duhovno čistostjo ljudstva:

V široki kotlini so se na rozastem puščavskem dnu sprostil šotori dvanajstih rodov Izraela. Šotorski kolci, zabiti v zemljo v odporno nagnjenost, skrbno napete vrvi, jadrski naročja stranic, vse v dolgih slovesnih redih, v zarisih neke pretehtane, pa vendar naravne geometrije – vse je dajalo vtis lepe vojaške organiziranosti. Vse se je s svojimi kovinskimi ali tkanskimi robovi kakor brusilo ob prozorni zrak puščave. Šotorišče mojega ljudstva na poti v prihodnost! Novo svobodno mesto Izraela!⁴⁰

Absalomov vzклик »Naj se nagledam domovine!«⁴¹ je literarni odmev Izraelovega hrepenenja po obljubljeni deželi (2 Mz 3,8), ki pri Rebuli dobi kontemplativno razsežnost: pot iz Egipta postane prehod iz zgodovinske v duhovno svobodo.

³⁸ Prav tam, 48.

³⁹ Prav tam, 50.

⁴⁰ Prav tam, 51.

⁴¹ Prav tam, 51.

Moški in ženski liki med poklicanostjo, zvestobo in milostjo

Leon R. Kass v delu *Founding God's Nation: Reading Exodus* poudarja, da knjiga, v judovski tradiciji imenovana *Šemot* (שְׁמוֹת, »Imena«), že v naslovu razkriva temeljno hermenevitično geslo: svetopisemska pripoved je tudi drama imen. Knjiga tako razkriva, da v Svetem pismu imena niso zgolj oznake, temveč nosilci bistva, poslanstva in odnosa z Bogom. Poimenovanje je hkrati dejanje stvarjenja in razodetja – človek vstopa v pomen sveta s tem, da imenuje. Ime lahko človek pridobi, izgubi ali si ga zasluži; z njim se razodeva njegova resnična narava. Najgloblji namen knjige *Šemot* je, da bi bralec skozi izkustvo Božjih dejanj doumel pomen Božjega imena, ki presega vse pojme. Kass domneva:

Zato si drznem predlagati to domnevo: najgloblji namen *Šemota* (Exodusa) je, da bi njegovi liki – in z njimi njegovi bralci – skozi izkustvo Božjih besed in dejanj doumeli nekaj iz pomena Božjega imena, Tistega, ki o Sebi skrivnostno pravi (v odgovoru na Mojzesovo vprašanje o Njegovem imenu): »Jaz sem, ki sem« oziroma dobesedno »Bom, kar bom« (2 Mz 3,14); Tistega, ki dela to, kar dela, »da bodo Egipčani – in, naj dodam, vsi drugi – spoznali, da sem jaz GOSPOD (JHWH)«; Tistega, ki naroči Izraelcem, naj mu zgradijo svetišče, da bo prebival sredi njih v najgloblji bližini.⁴²

V svetopisemski pripovedi so moški in ženski liki prepleteni v dramo poklicanosti in odrešenja. Moški so tisti, ki slišijo Božji glas in so poslani, da delujejo v zgodovini; ženske pa so tiste, ki ohranjajo življenje, vero in kontinuiteto zaveze. Mojzes v svetopisemskem besedilu ne deluje kot samooklicani junak, temveč kot tisti, ki se mora naučiti poslušati, zaupati in ubogati. Bog ga dvakrat pokliče po imenu: »Mojzes, Mojzes!« (2 Mz 3,4) in Mojzes odgovori z besedami הִנְנִי *hinnēnī*, »Tukaj sem« (2 Mz 3,4). V tem se razkrije bistvo svetopisemske moškosti: ne utemeljuje se v moči, ampak v poslušanju, sprejemanju poklicanosti in odgovornosti. Christopher J. H. Wright v svojem komentarju *Exodus* dodaja, da je poslušnost Božjemu glasu temeljni izraz svobode: človek postane resnično svoboden šele, ko sprejme klic, ki ga presega.⁴³

V Eksodusu je identiteta moških likov oblikovana v razmerju do Božjega klica – bodisi kot odgovor poslušnosti (Mojzes, Aaron idr.) bodisi kot njegov zavrnitveni odmev (faraon, egiptovski čarovniki, vražarji idr.). Poklicanost postane temeljni hermenevitični vzorec, po katerem se razlikujeta zvestoba in upor. Mojzes (מֹשֶׁה *Mōšeh*, iz korena מָשַׁח *māšāh*, »potegniti ven, izvleči«) pomeni »tisti, ki je potegnjjen iz vode« (2 Mz 2,10). Mojzes tako postane posrednik med Božjo navzočnostjo in človeško ranljivostjo. Kakor je bil nekoč »potegnjjen iz

⁴² *Founding God's Nation: Reading Exodus*, 22.

⁴³ *Exodus*, 25–47.

vode«, bo zdaj on tisti, po katerem bo ljudstvo potegnjeno iz suženjstva (2 Mz 3,10). Poklican je, da v njem postane dejavna Božja obljuba iz časa Abrahamove zaveze – obljuba, da bo Bog s svojim ljudstvom in da bo svoje ljudstvo blagoslovil (1 Mz 12,2-3; 17,7-8).

Mojzes ni le politični voditelj ali čudežni posrednik, temveč prerok poslušanja – tisti, ki omogoči, da Božja navzočnost postane bivanjska resničnost. Ko Bog pokliče njegovo ime dvakrat – »Mojzes, Mojzes!« (2 Mz 3,4) – in Mojzes odgovori: »Tukaj sem«, se začne zgodovina poslušnosti, ki razodeva, da svoboda in Božja bližina nista nasprotji, ampak dve plati iste zaveze.

Nasprotni pol uteleša faraon (Par'o, פַּרְעֹה, egipt. *per-aa*, »velika hiša«), ki ne zna poslušati: »Gospod pa je zakrknil faraonovo srce« (2 Mz 9,12). Leon R. Kass opaza, da faraon, prepričan o svoji božanskosti, sliši le ukaze in odgovarja z ukazi, zato ne more razumeti možnosti poslušanja in odgovora na klic. Tako po Kassu faraon pooseblja slepoto oblasti, ki pozna le moč in prisilo, ne pa odnosa in dialoga, v katerem se rojeva svoboda.⁴⁴ Vsi svetopisemski liki so predstavljeni med poslušanjem in zakrknjenostjo, med poklicanostjo in uporom.

Rebula to strukturo ohranja, vendar jo prevaja v antropološki jezik. Njegov Absalom (hebr. אַבְשָׁלוֹם *Abšālôm*, »oče miru«) ni uporni sin kralja Davida (prim. 2 Sam 3,3; 13-19), temveč popotnik, ki išče smisel in resnico. Njegova pot iz egiptovske samote proti šotorišču Izraela poteka hkrati skozi puščavo in skozi notranji dvom. Njegov vzklík: »Naj se sesujejo prividi, da le pridem do resnice Izraela, kakršna koli že je!«⁴⁵ pomeni duhovni prelom, podoben Mojzesovemu pogledu z gore Nebo (5 Mz 34,4), ko mu je dano videti obljubljeni deželo, a vanjo ne more vstopiti. Absalom obstane na meji med potjo, ki jo prehodi narod, in potjo, ki jo mora prehoditi sam v sebi – med zgodovinskim eksodusom in njegovim človeškim, notranjim uresničenjem.

Ob Absalomu v Rebulovem romanu stoji Adonija (אֲדֹנִיָּהוּ *Adoniyyāhū*, »Gospod je moj Gospod«), konjar, ki uteleša tihi razum in modrost vsakdanjega življenja. Njegova izjava na Absalomovo vprašanje, kakšna naj bo po njegovem nova domovina Hebrejcev, odgovarja: »Ne prevelika! Človeku stopi v glavo, če ima s čim prevelikim opraviti«,⁴⁶ razkriva etiko zmernosti in ponižnosti. S tem je blizu Jozuetu – je zvest dedič postave, naj ne odstopa od postave: »Samo krepak bodi in odločen, da boš ohranil in storil vse po postavi, kakor ti je zapovedal Mojzes, moj služabnik. Ne odstopaj od nje ne na desno ne na levo, da boš uspeval, kjer koli boš hodil.« (Joz 1,7). Adonija ni junak besede, ampak dejanja; v njegovem miru se razodeva notranja zvestoba, ki se razlikuje od Absalomove nemirne refleksije.

⁴⁴ *Founding God's Nation: Reading Exodus*, 97–116.

⁴⁵ *Jutri čez Jordan*, 56.

⁴⁶ Prav tam, 24.

Rebula ga oblikuje kot duhovno zrcalo svojega junaka – kot pričo, da tudi v času dvoma obstaja red, ki ga ni mogoče omajati.

Mordehaj (מֹרְדֵכַי *Mordōkaj*, iz akad. *Marduk* – ime babilonskega boga) prinaša senčno plat eksodusa: dvom, razočaranje in ironijo. Na Absalomovo navdušenje nad Mojzesovim dejanjem, da je po štiristo letih sužnosti izraelsko ljudstvo izpeljal izpod egiptovskega jarma napoti k svobodi v njihovi domovini, se odzove cinično: »Tista pradomovina ne more biti kdovekaj, če so jo očaki zapustili zaradi lakote.«⁴⁷ Ta njegov odziv zveni kot odmev Izraelcev, ki so v puščavi hrepeneli po »loncih mesa« (4 Mz 11,5) in godrnjali nad Mojzesom (2 Mz 17,3). Rebula ga opiše: »Ob tem rojaku se je človek vprašal, ali ga je res rodila sužnja Hebrejka, saj se je v njem nekakšna suverena lenobnost kretnje družila s prav tako suvereno jedkostjo besede. [...] Nastavljati dvogovor z njim, prinašati novice Mordehaju – to mi je bilo tako, kot da se igram z noži.«⁴⁸ Mordehaj uteleša razum brez vere – človeka, ki ve, a ne zaupa; sliši le svoj dvom in podobno kot faraon ostaja zaprt vase, razumen, a brez notranje svetlobe.

Če moški liki v romanu odsevajo različne vidike poklicanosti, razuma in vztrajnosti, so ženski liki nosilci notranje svetlobe, kontinuitete in milosti. Christopher Wright (2021, 282–283) poudarja, da so že v prvih poglavjih *Eksodusa* prav ženske – babici Šifra (*Šifrah*, שִׁפְרָה, »lepota, sijaj«) in Pua (*Pū 'āh*, הָעֹפָה, »tista, ki diha, kliče«), Mojzesova mati Jokebeda (*Yōkheved*, יֹכֶדָה, »Gospod je moja slava«), faraonova hči (2 Mz 2,5-6) in Mirjam (*Miryām*, מִרְיָם, iz korena *marar*, »biti grenak« – torej »preizkušena, a zvesta«) – nosilke Božjega načrta rešitve. njihova imena nosijo simboliko življenja, diha in besede. Prav to razsežnost – reševanje in zvestobo v ponižnosti – Rebula prenese na like Deборе, Marije in Lije.

V Rebulovem romanu Debora (דְּבוֹרָה *Dāvōrāh*, »čebela«) pooseblja žensko moč, ki ni fizična, temveč duhovna. V liku Deборе pisatelj črpa iz svetopisemske vzporednice s prerokinjo Deboro iz knjige Sodnikov (prim. Sod 4-5). V obeh primerih gre za ženski lik, ki z jasnostjo vere usmerja skupnost v ključnem trenutku. Tudi v romanu jo zaznamujeta duhovna globina in goreča vera: »Tisti plamenček, od katerega celo puščava ni puščava [...], (temveč, op. avt.) plamen Obljube.«⁴⁹ Podobno kot Mirjam po prehodu čez morje vzame boben in vodi ljudstvo v pesem (2 Mz 15,20-21), Debora z molkom in notranjo gotovostjo ohranja obljubo vere.

Judinja Marija (ime, ki povzema hebrejsko Mirjam), drugi izraziti ženski lik v Rebulovem romanu, je druga oblika te duhovne zrelosti: njeno devišstvo ni negacija telesnosti, ampak osebna posvetitev Bogu in narodu. Absalom o njej pove: »Gledal sem jo – je bilo kaj čudnega, če se je bilo občudujoče zazrlo vanjo toliko

⁴⁷ Prav tam, 20.

⁴⁸ Prav tam, 16.

⁴⁹ Prav tam, 70.

moških oči? [...] Marija – bi se bil ob tem spoju nežnosti in sile morda stopil celo Mordehajeve cinizem [...] Krožila je beseda: 'Se že bolj spleča darovati devišstvo Najvišjemu kot kakšnemu opičnjaku.'«⁵⁰

Tretji ženski lik, Lija (לֵיָהּ *Lē'āh*, »utrujena«), v roman vnaša osebni, skoraj mesijanski pomen ljubezni. Njena zveza z Absalomom pomeni sintezo med osebno izpolnitvijo in duhovno potjo naroda. V štiriintridesetem poglavju romana nastopi ključni trenutek, v katerem se prek dialoga med Absalomom in Lijo razkrije globok simbolni preobrat: ženska ni več le njegova sopotnica na poti v obljubljeni deželo, temveč postane obljubljeni dežela sama. Ta preobrat je literarno in teološko nabit z medbesedilnimi pomeni, saj preoblikuje arhetip eksodusa v izraz čisto osebne, utelešene ljubezni in milosti, ki ima obenem eshatološko razsežnost. Osrednji citat, ki razkriva ta simbolni prehod, se glasi: »'Mislila sem, da boš rekel, da (si želiš, op. avt.) obljubljeni dežele,' je rekla z odtenkom nagajivosti. Absalom pa ji odvrne: 'In če sem vanjo že prišel? Če si moja obljubljeni dežela ti? Če ti vidim teči Jordan v oči?'«⁵¹

Ta prizor močno spominja na svetopisemsko tematiko hrepenenja po obljubljeni deželi (prim. 2 Mz 3,8; 5 Mz 1,8), ki se v Rebulovi literarni preobrazbi preusmeri iz zemljepisnega v osebni, ljubezenski *kairos*. V svetopisemskem okviru ta izpoved odzvanja tudi v Rutinem priznanju:

Ruta pa je rekla:

»Ne sili me, naj te zapustim

in odidem od tebe.

Kamor pojdeš ti, pojdem jaz;

kjer boš prenočevala ti, bom prenočevala jaz;

tvoje ljudstvo bo moje ljudstvo

in tvoji Bog bo moj Bog.« (Rut 1,16).

Obe izjavi temeljita na svobodni odločitvi, ki presega družbene ali zgodovinske okoliščine: ljubezen postane zaveza, pot k presežnemu, notranji eksodus k obljubi. Medtem ko v Rebulovem romanu moški liki iščejo smisel v boju, resnici in narodovi identiteti, ženski liki utelešajo upanje, vztrajnost in milost. V romanu so vpisani kot nosilke skrivnosti: ohranjajo vero in tihi pogum v trenutkih razkroja, s svojo zvestobo in sočutjem pa spreminjajo trpljenje v priložnost za notranje razodetje in spravo.

Posebnost Rebulovega poimenovanja likov je v tem, da njegova imena Absalom, Adonija, Mordehaj, Lija, Debora, Marija in druga – nosijo sled svetopisemske

⁵⁰ Prav tam, 156.

⁵¹ Prav tam, 183–184.

zgodovine, a so obenem zaznamovana z notranjo svobodo literarnega in psihološkega pomena. Rebula z njimi vzpostavi most med svetopisemskim in človeškim: v imenih, kakor v *Šemotu*, razodeva resnico o človeku, ki je poklican po imenu, da bi našel svoj glas, svojo domovino in svoj notranji mir.

Rebula ohranja svetopisemsko strukturo – pot iz suženjstva v svobodo, iz dvo- ma v vero –, vendar jo preoblikuje v notranjo pripoved o zorenju duha. Moški liki iščejo resnico, ženski jo ohranjajo;⁵² eksodus postane pot srca – iz razuma v milost, iz zgodovine v notranje razodetje. Pisateljev svet je globoko svetopisemski, a povsem sodoben – človekova zvestoba se ne meri več po zunanjih znakih oblasti, temveč po notranjem pogumu, da ostane zvest obljubi in v tem presega samega sebe.

Medbesedilne navezave na svetopisemsko besedilo. Prehod glasu: od Absaloma k Elidadu

Drugi del Rebulovega romana *Jutri čez Jordan* prinaša odločilen pripovedni in duhovni preobrat. Glas očeta, pisarja Absaloma, se umakne glasu njegovega sina Elidada, ki kot novi pripovedovalec in razlagalec prevzame odgovornost za nadaljevanje očetove pripovedi. Ta prehod pomeni globoko simbolno gesto, ki spominja na svetopisemsko zapoved prenosa spomina iz roda v rod.

V 5 Mz Mojzes pred smrtjo pokliče Jozueta in mu naroči: »Tedaj je Mojzes poklical Józueta in mu pred očmi vsega Izraela rekel: 'Bodi krepak in odločen! Kajti ti boš šel s tem ljudstvom v deželo, za katero je Gospod prisegel njihovim očetom, da jim jo bo dal, in ti jim jo boš razdelil v dediščino.'« (5 Mz 31,7).

Podobno kot Jozue prejme poslanstvo od Mojzesa, Elidad prejme pero in spomin od očeta. Rebula zapiše: »Bralec, ki si doslej sledil tem zapiskom, pozor! Iz ene doline prehajaš čez preval časa v drugo. Odslej bom namreč v te zapiske posegal jaz, Elidad, sin pisca Absaloma, sinu Jehuja, sinu Gedaela.«⁵³

Rebula s tem ponovi temeljno strukturo svetopisemskega izročila: spomin ni le preteklost, temveč živa zaveza, ki se prenaša naprej – z besedo, ki ohranja vero in pripoved. Christopher J. H. Wright poudarja, da odlomki 2 Mz 12,24-27 in 13,8-9 izražajo temeljno dinamiko judovske vere: vera obstaja, ker se pripoveduje. Starši morajo otrokom pripovedovati o »noči odrešenja«, da bi spomin postal skupno izkustvo. Wright to imenuje teologija spomina, pri katerem vera ni ideologija, temveč pripoved, ki jo skupnost znova oživlja z vprašanjem in

⁵² Analiza Deborine pesmi (Sod 5) kot pesniškega odziva na Božjo zmago razkriva paradoks: sredi splošne šibkosti Izraelovih rodov se kot ključni nosilki Božje volje in zgodovinskega preobrata uveljavita ženski – prerokinja Debora in Jaela kot poosebljeni moči, ki ni vojaška ali institucionalna, temveč duhovna in simbolna. Prim. Avsenik Nabergoj, »Šibkost Izraela«; »The Song of Deborah«.

⁵³ *Jutri čez Jordan*, 205.

odgovorom: »In kadar vas vprašajo vaši sinovi: 'Kaj vam je ta obred?', recite: 'To je klavna daritev pashe za Gospoda.'« (2 Mz 12,26-27).⁵⁴ Genealogija, v romanu oblikovana po svetopisemskem zgledu (prim. 4 Mz 13,4-8), deluje kot simbolna posvetitev – kot bi sin vstopil v rodovno verigo, kjer se pripoved nadaljuje kot dar in dolžnost.

Elidad kot naslednik zaveze

Elidad vstopi v pripoved kot sin, ki podeduje očetovo pero, toda hkrati mora znova odkriti pomen tega pisanja. Prizor, v katerem oče piše »pod lovorjem, med prvorojenci stvarstva«,⁵⁵ prikliče svetopisemsko posvetitev prvorojencev: »Posveti mi vse prvorojeno! Karkoli prvo odpre materino naročje pri Izraelovih sinovih, pri ljudeh in pri živini, je moje.« (2 Mz 13,2).

Ta odlomek v *Eksodusu* pomeni, da pripada vsak začetek Bogu kot spomin na odrešenje. Leon R. Kass poudarja, da se v tem obredu izraža vzgojni namen: prvorojenec je znamenje, da spomin na odrešenje ne sme biti prepuščen zgodovini, ampak mora postati dejanje vsakdanjega spomina.⁵⁶ Kass obenem pojasni, da Izrael kot »Božji prvorojenec« (prim. 2 Mz 4,22) ne temelji na biološki danosti, ampak na zavezi – izvoljenosti, ki jo spremljata svoboda in odgovornost:

Faraonovi (egiptovski) prvorojenci so *prvi po naravi*, tisti, ki prvi odprejo materino naročje. Božji prvorojenec pa je nasprotno *ljudstvo*, ne posameznik – in ta »sin« je prvi po izbiri in *po zavezi*. »Rojen« je bil v vezi dogovora med izbirajočim »očedom« in privolitvenim »sinom« Abrahamom – v zavezi, kateri naj bodo posvečeni vsi poznejši (naravni) sinovi tega zaveznega »sina«, iz roda v rod.⁵⁷

Absalom hrani svoj rokopis v »skrinji za suhe fige, do katere je le obračal ključ, ni pa ga snemal iz ključavnice«⁵⁸ – to je literarna aluzija na Skrinjo zaveze (5 Mz 10,1-2), v kateri sta bili shranjeni tabli postave. Oče s tem sinovemu prihodu pusti nekaj skritega, nedosegljivega, kar se lahko razodene le z zvestobo in spoštovanjem. Ko Absalom sina opomni: »Ne odkruši niti zrna od zvestobe Jakobovi hiši«,⁵⁹ je to dobesedno ponavljanje svetopisemske zahteve: »Jaz sem Bog tvojega očeta, Bog Abrahamov, Bog Izakov in Bog Jakobov« (2 Mz 3,6) – zapoved spomina, ki ohranja verigo očakov.

⁵⁴ Wright, *Exodus*, 243–244.

⁵⁵ *Jutri čez Jordan*, 205.

⁵⁶ *Founding God's Nation: Reading Exodus*, 82–88; 519–520.

⁵⁷ Prav tam, 86.

⁵⁸ *Jutri čez Jordan*, 206.

⁵⁹ Prav tam, 206.

Toda Elidad se zaveda, da sam ni izkusil ne Egipta ne puščave ne nadlog ne gorečega grma ne razdelitve morja. To ga približa poznejšim svetopisemskim pismoukom, Ezri, Nehemiji in drugim, ki so po izgnanstvu znova razlagali pomen postave: »In brali so iz knjige Božje postave po odstavkih, razlagali pomen, da so razumeli, kar so brali.« (Neh 8,8-10). Elidadovo pisanje je torej dejanje spomina, ki ne temelji več na dogodku, ampak na zvestobi. Spomin postane oblika zaveze: sin z besedo obnavlja tisto, česar sam ni doživel.

Ljubezen kot obljuba: Lijina zvestoba v eksilu

V pogovoru med Absalomom in Lijo, zapisanim v drugem poglavju drugega dela romana, se razkrije globoka duhovna razsežnost zakonske ljubezni, utemeljene na svobodni, zavestni hoji skozi izgnanstvo in trpljenje. Absalom se Liji približa z glasom krivde: »Nikdar te ne bi bil smel srečati, Lija ... [...]. V kaj sem te povlekel, Lija. V te grozote ...«⁶⁰ Toda Lija ga prekine z jasno in nežno trdnostjo: »Nisi me povlekel. Šla sem sama.«⁶¹

Ta kratki dialog razgrne srčiko Rebulove poetike ljubezni: ne gre za pasivno podrejenost, temveč za svobodno zavezo. Lija prevzame nase odgovornost ljubezni, podobno kot Ruta, ki Noemi odgovori: »Kamor boš šla ti, pojdem jaz ...« (Rut 1,16).

Ko Lija pozneje doda: »Ni mi žal,«⁶² v času, ko »sta ujeta v suženjsko soboto«,⁶³ njene besede pridobijo teološki pomen. Sobota v Svetem pismu pomeni dan počitka in spomina (2 Mz 20,8-11), a tudi vmesni čas med smrtjo in vstajenjem – prostor tišine, v katerem človek vztraja v veri brez vidne rešitve. Zato Lijina izjava ni sentimentalna, temveč izpoved poklicanosti: ljubezen kot obljuba, ki ni odvisna od okoliščin.

S tem Rebula ustvarja vzporednico s Ozejevim preroštvom: »S teboj se zaročim na veke, s teboj se zaročim v pravičnosti in v pravici, v dobroti in v usmiljenju.« (Oz 2,21). Lija postane lik vztrajne ljubezni, ki sredi izgnanstva uteleša obljubo odrešenja. Njeno ime, enako kot ime svetopisemske Lee (1 Mz 29-30), ni naključno: obe sta simbol tihosti, rodovitnosti in neprepoznane svetosti.

Izgnanstvo in poklicanost: narodna identiteta kot milost in dolžnost

Tretje poglavje drugega dela Rebulovega romana nas postavi na otok Kreto – ne v mitski arhaični svet, ampak v resničnost suženjstva in razseljenosti. Absalom pripoveduje iz izgnanstva, ki ni le geografsko, ampak tudi duhovno stanje – razseljenost

⁶⁰ Prav tam, 217.

⁶¹ Prav tam, 217.

⁶² Prav tam, 217.

⁶³ Prav tam, 217.

srca, odtujenost od svetega središča. V tem se kaže vzporednica z babilonskim izgnanstvom starozaveznega Izraela, ko so si ljudje želeli nazaj v Jeruzalem, a so ob rekah Babilona obsedeli v molku in solzah: »Ob rekah Babilona, / tam smo sedeli in jokali, / ko smo se spominjali Siona.« (Ps 137,1).

Tudi Absalom, izseljenec na Kreti, je Izraelec v tuji deželi – edini Izraelec na otoku – in njegova narodna zavest je oblikovana prav v tej odsotnosti doma. Ko ga Elidad vpraša, ali bi se, če bi lahko, znova rodil kot Izraelec, odgovori:

Ti bom danes prvič rekel, da tu nismo na ravni izbiranja, ampak na ravni sprejemanja ali odklanjanja neke Volje, ki je nad nami? Kakor je tista Volja rekla enemu med hribi: »Bodi Horeb!«, tako je rekla enemu med narodi: »Bodi Izrael!« Sprejeti izraelstvo – to pomeni toliko kot priznati zakon, ki ureja vzhajanje zvezd in smer vetrov. Pomeni vključiti se v nedoumljivo smotrnost vsega, kar je. Zavestno biti Izraelec – to se pravi odgovoriti pozivu Vsemogočnega: »Tukaj sem!«⁶⁴

Ta odgovor je več kot čustvena navezanost na poreklo; je tudi teološka izpoved: biti pripaden določenemu narodu pomeni odgovor na klic, podobno kot pri prerokih ali očakih, ki niso izbirali svojega poslanstva, temveč so se morali nanj odzvati. Tako npr. Mojzes ob gorečem grmu reče: »Mojzes, Mojzes! Rekel je: 'Tukaj sem'« (2 Mz 3,4).

Besedi »Tukaj sem« (hebr. *hinnēnī*) pomenita popolno odprtost do Božjega klica – tudi če človek ne razume njegovega pomena. Absalom razume izvoljenost naroda kot kozmični red, kot vpisanost v »smotrnost vsega, kar je«.⁶⁵ S tem Rebula razširi svetopisemski pojem izvoljenosti: ni nacionalna prednost, temveč etična dolžnost, sprejetje volje Boga, ki »ureja vzhajanje zvezd in smer vetrov«⁶⁶ – torej nekaj kozmično smiselnega, čeprav osebno pogosto bolečega. Elidad ostaja na robu tega izkustva. Oče je »hodil po puščavi«, sin pa o njej le posluša:

O Izraelu še zdaleč nisem toliko razmišljal kakor on. Pa vendar mi je bilo dobro poslušati, ko je govoril o svojem polsanjskem izraelstvu. Tudi če je stotič govoril o njem. Tem pogostejše, čim bolj je šel v leta. Bilo mi je nekako, kot da kopljem zlato, pa mi je tudi ob stoti grudi, ki mi prileti pod kramp, enako lepo pri duši ...⁶⁷

Poslušanje postane način vernosti, tih, zvest in sprejemajoč, podoben tistemu, ki ga izraža prerok Jeremija, ko kljub utrujenosti ne more zatreči ognja v srcu (Jer

⁶⁴ Prav tam, 222.

⁶⁵ Prav tam, 222.

⁶⁶ Prav tam, 222.

⁶⁷ Prav tam, 222.

20,9). Izgnanstvo se tako razkrije kot prostor prečiščene vere, kakor v Jeremijevem pismu izgnancem: »Zidajte hiše in prebivajte v njih, zasajajte vrtove in uživajte njihov sad« (Jer 29,5). Absalom na Kreti zasadi figo – znamenje, da zvestoba lahko klije tudi v tujini (Mih 4,4).

Obljubljena dežela kot zvezda: izguba, zvestoba in notranja izpolnitev

Ko Lija umre, Absalom razume, da obljubljena dežela zanj ne more biti več prostor, temveč obzorje: »... Odkar si Ti odšla, je odšla s tabo tudi dežela Obljube. Zakaj vanjo bi mogel stopiti edinole s tabo, sam nikoli. Odslej naj mi bo dežela Obljube to, kar si ti hotela: Zvezda na obzorju. Ne več zemlja, ampak zvezda. Naj ostane zemlja za Elidada ...«⁶⁸ Ta izjava ga postavi ob bok Mojzesu, ki deželo vidi, a vanjo ne stopi: »Dal sem ti, da jo na svoje oči vidiš, vanjo pa ne pojdeš.« (5 Mz 34,4). Absalom s tem sprejme logiko odrešenja, ki se ne izpolni v posesti, ampak v predaji. Obljuba preide na sina, kakor so preroki »živeli v veri, ne da bi doživeli izpolnitev obljub« (Heb 11,13). V odpovedi se skriva najvišja oblika zvestobe – ljubezen, ki se odreče svoji lastni nagradi.

Jezik kot zaveza: duhovna kontinuiteta med očetom in sinom

Roman se sklene z mislijo, ki povzema bistvo vsega: »Elidad bo Izraelu ohranjen, dokler bo ohranil njegov jezik, jezik Abrahama, Izaka in Jakoba. Zakaj ohraniti jezik, s katerim se je bil Izrael prebil skozi svoja očakovska in suženjska leta, je pomenilo ohraniti njegovo dušo.«⁶⁹ To odraža svetopisemsko razumevanje jezika kot nosilca zaveze in spomina: »Te besede, ki ti jih danes zapovedujem, naj bodo v tvojem srcu. Ponavljal jih svojim sinovom in govori o njih ...« (5 Mz 6,6-7).

Tako kot jezik pri Hebrejcih ni bil namenjen le sporazumevanju, ampak je pomenil način obstoja pred Bogom, tudi pri Rebuli postane znamenje zvestobe in smisla. Izguba jezika bi pomenila izgubo identitete in spomina. V izgnanstvu, ko vse drugo lahko zbledi, je prav jezik tisti, ki ohranja dušo skupnosti in zagotavlja kontinuiteto pripovedi.

Rebulova pripoved kot izpoved zvestobe

V pogovoru z Jožetom Horvatom Rebula osvetli temeljno idejno zasnovo romana – skozi svetopisemski motiv izhoda Izraelcev iz Egipta je želel izraziti večplastno pripovedno strukturo, ki presega zgolj zgodovinsko ali religiozno tematiko:

Verjetno me je k pisanju nagnil čas, ki sem ga doživljal, ko se je Slovenija prebijala iz diktature. Vsekakor me je zamisel – pohod Izraelcev čez puščavo proti domovini –

⁶⁸ Prav tam, 235.

⁶⁹ Prav tam, 247.

obšla nenadoma na nekem sprehodu po openski gmajni. Še se spominjam kolovoza, kjer se mi je utrnila. Tisti zgodovinski pohod se mi je povezal z mislijo na pohod slovenskega naroda v svobodo in na romanje človeštva proti točki »Omega«. Torej trije vsebinski vidiki v eni pripovedi.«⁷⁰

V tem ključnem stavku avtor razkrije trojno razsežnost romana: svetopisemsko, narodnozgodovinsko in univerzalno-eshatološko, pri tem pa jasno opredeli svoje literarno izhodišče: ne zanima ga toliko zgodovina kot taka, temveč v prvi vrsti presežni pomen, ki ga lahko umetnost razkrije v njenem ozadju:

Roman vendar ni ne zgodovina ne sociologija. Roman je predvsem umetniška stvaritev. Romani, s katerimi sem segel v zgodovino – v biblijski čas (*Jutri čez Jordan*), v antično dobo (*V Sibilinem vetru*), v srednji vek (*Maranathä*) ali renesanso (*Zeleno izgnanstvo*), nočejo biti zgodovinski romani. Ko bi mi šlo za zgodovinske romane, bi tiste pripovedi vse drugače natrpal z erudicijo, kakor jih dejansko sem.⁷¹

Rebulov odnos do poklicanosti pisatelja je zaznamovan s skromnostjo in z notranjo zvestobo resnici. Kot manjšinec in profesor klasičnih jezikov se ni poistovetil s kulturnimi elitami, temveč je svojo vlogo razumel kot tiho etično pričevanje:

Sam se nikoli, mislim, nisem imenoval pisatelja ali se trkal na nekakšne pisateljske prsi. Iz kakšnega odpora, mi samemu ni jasno. Torej vsaj formalno kakšnega ‚popravljalnega‘ problema nisem imel. Bil sem srednješolski profesor klasičnih jezikov in to svojo službo sem skušal čim spodobneje opravljati. Kot manjšinec pa sem imel nekakšen grenkoben privilegij, da sem bil skorajda izrinjen iz ljubljanske kulturne srenje in njenih intrig, ambicij in zavisti. Skratka, mislim, da mi nikoli ni šla v glavo kakšna pisateljska samozavest. Ali pa si vsaj domišljam, da mi ni šla.⁷²

Ta izjava razkriva Rebulov distanciran, skoraj asketski odnos do umetniškega poklica, ki ga razume kot nalogo v službi resnice in jezika. Ta notranja etična poklicanost se v romanu *Jutri čez Jordan* zrcali v Absalomovi drži: tudi on ne išče slave ali moči, temveč ostaja zvest resnici, ki jo je treba ohraniti, četudi ostane sam v puščavi.

Rebula zavrača morebitni naziv teologa ali filozofa, čeprav ga ti področji izredno zanimata:

⁷⁰ »Življenje, lepše in strašnejše od sanj«, 89.

⁷¹ Prav tam, 83.

⁷² Prav tam, 90.

Nikoli se nisem imel za teologa ne za filozofa. Pač pa sta to področji – to bom rad priznal – ki me kot intelektualca izredno zanimata. A da bi bil teolog – ne, ob tem mi gre na smeh. Mogoče pa je, da je v meni več recimo eshatološke strasti kot v kakšnem poklicnem teologu, a to ne pomeni nič. Kakor je kakšen laik lahko bolj prevzet od astronomije kot kakšen poklicni astronom, pri tem pa ne ve niti, kaj je zenit in kaj azimut.⁷³

Jadranka Cergol poudarja, da Rebula v svojih romanih izhaja iz »odrešenijske zgodovine«, ki je usmerjena k presežnemu,⁷⁴ Marija Pirjevec pa opozori, da regionalni determinizem v Rebulovem opusu spodbuja gibanje proti univerzalnemu.⁷⁵ Lucija Stepančič razkriva še eno razsežnost Rebulove pripovedi: subtilno prepoznavanje »ženskega genija«, ki je uglašen z naravo in eshatološko resnico ter presega politične in kulturne klišeje.⁷⁶

Eshatološka strast, ki jo Rebula omenja, se v romanu *Jutri čez Jordan* kaže v prepletu svetopisemskih motivov z zgodovinskim in osebnim duhovnim izkuilstvom. Ne gre za napoved konca, temveč za zorenje smisla v luči obljube – za življenje, ki se razteza med besedo in tišino, med puščavo in obljubljeni deželo. Absalom pri Rebuli ni idealiziran Mojzes, temveč popotnik, ki se bojuje z dvomi in išče smisel poti. Eksodus ostaja odprta pripoved – pot brez zagotovil, a z obljubo. V tej odprtosti se razodeva moč Rebulovega romana kot izpovedi zvestobe – narodu, poklicanosti in človekovi notranji poti k presežnemu.⁷⁷

Sklep

V tem članku smo skušali pokazati, da roman *Jutri čez Jordan* Alojza Rebule ne obravnava svetopisemskega *Eksodusa* kot oddaljene zgodovinske pripovedi, temveč ga spreminja v živo govorico prehoda – v simbolno in duhovno pot, po kateri človek išče svoj smisel, narod pa svojo zrelost. Rebulov eksodus ni samo pot iz Egipta, temveč pot človeka iz njegove lastne ujetosti v svobodo vesti in odgovornosti. Tako se svetopisemska zgodba o izhodu razpne med dve ravni: na eni strani je zgodovina odrešenja, ki jo oživlja spomin skupnosti, na drugi pa osebna notranja pot, ki vodi posameznika od poslušnosti k svobodi in od trpljenja k smislu.

⁷³ Prav tam, 90.

⁷⁴ »Antika in krščanstvo«, 346.

⁷⁵ »Vprašanje regionalizma in univerzalizma«, 41.

⁷⁶ »Alojz Rebula: Ob babilonski reki«, 124.

⁷⁷ Christine Downing poudarja, da eksodus presega zgodovinsko naracijo in postane vzorec vere: »Podoba eksodusa je torej tista podoba, s katero se Izrael spominja, da vera ostaja vera, ostaja tveganje – pomeni potovati z zaupanjem proti obljubi.« *Exodus as Metaphor*, 53.

Roman, napisan v letih tik pred slovensko osamosvojitvijo – izšel je leta 1988, le tri leta pred letom 1991, ko je Slovenija postala samostojna država –, nosi v sebi slutnjo narodnega prehoda. Rebula je živel in pisal zunaj matične domovine, v tržaškem zamejstvu, kjer je bil vsak izraz slovenstva obenem intimna in javna izpoved zvestobe. Prav zato ima njegova različica *Eksodusa* posebno težo: osvoboditev ne pomeni zmagoslavja, temveč odgovornost; obljubljen dežela ni politična meja, temveč notranji prostor, v katerem človek in narod ohranjata zvestobo besedi, spominu in poklicanosti.

Primerjalno branje svetopisemskega besedila in Rebulove pripovedi razkriva, kako avtor s subtilno hermenevitično občutljivostjo preplete svetopisemske motive z iskanjem današnjega človeka. Njegova poetika se opira na tri temeljne osi. Prva je strukturna prepletenost: svetopisemski motivi – prehod čez morje, zaveza, obljuba in puščava – določajo ritem romana, podobo pa tudi ritem časa in razmerij med liki. Druga je metaforična globina: Rebulova metafora ni le okras ali simbol, temveč način spoznanja; *eksodus* postane živa podoba duhovnega gibanja, v katerem se človek oblikuje kot etično bitje – v duhu Ricœurjeve misli o narativni identiteti in Lévinasovega izhoda iz sebe k Drugemu. Tretja pa je teologija spomina: to, kar je v Svetem pismu zapisano v zaporedju 2 Mz 12-13, 5 Mz 6 in Joz 4 – starši pripovedujejo otrokom, rodovi drug drugemu –, se v Rebulovi pripovedi prevede v prenos glasu: oče pripoveduje sinu, sin nadaljuje zgodbo, pripoved postane zaveza, beseda pa dom.

Poseben pomen imajo v tem kontekstu tudi ženski liki – zlasti Lija, ki v sebi združuje tisto, kar v svetopisemskem svetu predstavlja Lea, Jakobova tiha, vztrajna žena: nevidno moč zvestobe, ki ohranja življenje in vero tudi tam, kjer ni priznanja. V Lijini besedi »Ni mi žal« je povzeto bistvo Rebulovega razumevanja ljubezni: zvestoba ni čustvena tolažba, temveč odločitev, da človek vztraja ob Drugem tudi v izgnanstvu in temi, ker veruje v obljubo, ki je še ne vidi.

Skozi Absalomov in Elidadov glas roman uresniči temeljno svetopisemsko načelo, da je vera živa le, če prehaja iz roda v rod. Elidad, ki ne pozna Egipta in ne puščave, je sin, ki živi od besede, ne več od spomina telesa – in vendar prav v njegovi pripovedi obudimo resnico, da zaveza ne umre, če je kdo zvest jeziku, v katerem je bila dana. Jezik postane duhovno srce naroda. Absalomov stavek, da bo Izrael obstal, »dokler bo ohranil jezik Abrahama, Izaka in Jakoba«, je v tem smislu več kot spomin na preteklost: je preroška misel, ki sega v prihodnost.

Rebula s tem romanom ni le pisec zamejskega prostora, temveč pisec prehoda – človek, ki stoji med kulturami in jeziki ter prav zaradi tega vidi globlje. Njegova drža je pričevanje o zvestobi. Zdi se, kot bi z romanom želel povedati, da narod ni tisti, ki zavzame obljubljen deželo, temveč tisti, ki ohrani obljubo, ko je sam v puščavi.

Njegov roman *Jutri čez Jordan* je tako mnogo več kot alegorija politične osvoboditve; je preiščeno, ganljivo in globoko človeško razmišljanje o tem, kaj pomeni živeti iz spomina in upanja. *Eksodus* se v Rebulovi pripovedi spremeni v pot samopreseganja, v proces, v katerem posameznik in narod rasteta le, če ohranjata zvestobo Besedi. Obljubljena dežela ni kraj, kamor prideš, temveč stanje duha, v katerem postaneš človek, ki zna reči: Tukaj sem.

S tem romanom je Alojz Rebula, Slovenec, ki je živel zunaj matične domovine, zapisal najglobljo resnico o narodu: da je lahko res svoboden le, če zna ohranjati svoj jezik, svoj spomin in svoje srce – tudi takrat, kadar ostane na pragu.

Bibliografija

- Avsenik Nabergoj, Irena. »Šibkost Izraela in moč ženskih likov v Deborini pesmi (Sodniki 5) ter v podobnih slavnih molitvah.« *Edinost in dialog* 79, št. 2, (2024): 41–59.
- Avsenik Nabergoj, Irena.: »The Song of Deborah (Judges 5): between the Weakness of Israel and the Strength of Divine Intervention.« *Studia Gdańskie* 54 (2024): 18–31.
- Campbell, Joseph. *The Hero with a Thousand Faces*. 2. izd. Princeton: Princeton University Press, 2004.
- Cergol, Jadranka. »Antika in krščanstvo: miselna paradigma Alojza Rebule.« *Annales. Series Historia et Sociologia* 2 (2011): 379–388.
- Downing, Christine. »Exodus as Metaphor: A Study of the Biblical Imagination.« *The Journal of Religion* 48, št. 1 (1968): 35–53.
- Foucault, Michel. *The History of Sexuality, Volume 2: The Use of Pleasure*. Prevedel Robert Hurley. New York: Vintage Books: 1990.
- Frye, Northrop. *The Great Code: The Bible and Literature*. Toronto: Harcourt Brace Jovanovich, 1982.
- Kass, Leon R. *Founding God's Nation: Reading Exodus*. New Haven: Yale University Press, 2021.
- Large, William. *Levinas' 'Totality and Infinity': A Reader's Guide*. London: Bloomsbury Academic, 2015.
- Lévinas, Emmanuel. *In the Time of the Nations*. London: Continuum, 2007.
- Lévinas, Emmanuel. »Beyond Memory.« V: *In the Time of the Nations*. Prev. Michael B. Smith, 76–92. London: Continuum, 2007.
- Lévinas, Emmanuel. *Totality and Infinity: An Essay on Exteriority*. Prevedel Alphonso Lingis. 23. ponatis. Pittsburgh, PA: Duquesne University Press, 2011.
- Menke, Christoph. »Dialektik der Befreiung: Die Erfahrung des Exodus.« *Hegel-Studien* 52 (2018): 9–30.
- Morrison, Toni. *Beloved*. New York: Alfred A. Knopf, 1987.
- Pirjevec, Marija. »Vprašanje regionalizma in univerzalizma v Rebulovi prozi.« *Jezik in slovstvo* 58, št. 4 (2013): 36–47.
- Rebula, Alojz. *Jutri čez Jordan* Celje: Mohorjeva družba, 1988.
- Rebula Alojz. »Življenje, lepše in strašnejše od sanj: Pogovor s pisateljem akademikom Alojzom Rebulo.« Intervju Jože Horvat. *Literatura* 77, 88–90.
- Ricoeur, Paul. »The Metaphorical Process as Cognition, Imagination, and Feeling.« *Critical Inquiry* 5, št. 1 (1978): 143–159. <https://www.jstor.org/stable/1342982>.
- Ricoeur, Paul. *The Rule of Metaphor: The Creation of Meaning in Language*. Prevedli Robert Czerny, Kathleen McLaughlin in John Costello. London in New York: Routledge, 2003.
- Stepančič, Lucija. »Alojz Rebula: Ob babilonski reki.« *Sodobnost: Revija za književnost in kulturo* 72, št. 1 (2008): 122–125.
- Tolkien, John R. R. *Gospodar prstanov*. [1], *Bratovščina prstana*. Prevedel Branko Gradišnik. Ljubljana: Mladinska knjiga (sledita še: *Stolpa in Kraljeva vrnitev*), 2002.
- Wright, Christopher J. H. *Exodus*. Serija The Story of God Bible Commentary. Grand Rapids: Zondervan Academic, 2021.

Povzetek

Članek obravnava svetopisemski *eksodus* kot arhetipski model osvoboditve in notranje preobrazbe, ki presega zgodovinski okvir ter vstopa v literarno in teološko razsežnost. Izhodišče je vprašanje, kako se motiv poti iz suženjstva v svobodo preoblikuje v romanu *Jutri čez Jordan* Alojza Rebule. *Eksodus* ni le zgodovinski dogodek, temveč ontološko dejanje prehoda, ki se v literaturi uresničuje skozi simbolne in pripovedne strukture (prim. 2 Mz 12-15).

V svetopisemskem *Eksodusu* moški liki utelešajo poklicanost in odgovornost (Mojzes, Aron, Jozue), ženske pa posredujejo milost in ohranjajo življenje – hebrejski babici Šifrá in Púa, Mojzesova mati in sestra Mirjam omogočijo, da se zgodba odrešenja sploh začne (2 Mz 1-2). V Rebulovem romanu so ti vidiki dopolnjujoči: pisar Absalom, Jehujev sin, je iskalec – človek, ki potuje po sledi vere in dvoma ter išče pomen obljube (prim. 2 Kr 9-10). Ženski liki utelešajo tiho moč zvestobe in upanja, podobno kot Ruta in Lea.

Podrobnejša analiza se osredotoča na začetna poglavja romana in primerjalno obravnava izbrane like, da bi pokazala, kako Rebula preoblikuje svetopisemske motive v prostor notranje svobode in etične odgovornosti. S tem prispeva izviren hermenevtični okvir za razumevanje Rebulovega romana kot dialoga med svetopisemskim izročilom, zgodovinskim spominom in človeško izkušnjo iskanja smisla, ki odpira pot tudi za širše razumevanje Rebulove poetike.

Rebulov roman *Zeleno izgnanstvo* ter viri za upodobitev humanista in tržaškega škofa Piccolominija

Anja Božič¹ in Jan Dominik Bogataj²

Izvleček

V svojem romanu *Zeleno izgnanstvo* (1981) Alojz Rebula literarno upodablja Eneja Silvija Piccolomini (1405–1464), slovitega italijanskega humanista in poznejšega papeža Pija II. Osredotoča se na obdobje njegovega škofovanja v Trstu (1447–1450), med nadrobnimi opisi njegovih notranjih monologov in premišljevanj pa se dotika tudi časa pred tem. Poglobljen študij Piccolominijevega življenjepisa kaže in analiza izbranih mest iz romana v primerjavi s Piccolominijevimi pismi in literarnimi deli razkriva avtorjevo izvrstno poznavanje tako historiografije in primarnih virov, ki zadevajo Piccolominijevo življenje, kot tudi njegova literarna dela in njihovo sočasno recepcijo. Roman tako v svoji zasnovi temelji na zgodovinopisnem diskurzu, ki pa ga Rebulov nedosegljivi slog in literarna domišljija povzdiguje v prefinjeno literarno delo.

Ključne besede: Alojz Rebula, roman *Zeleno izgnanstvo*, Enej Silvij Piccolomini (Pij II.), Piccolominijeva pisma in literarna dela, zgodovinski viri, literarna domišljija

Abstract

In his novel *Zeleno izgnanstvo* (*The Green Exile*, 1981), Alojz Rebula offers a literary portrayal of Enea Silvio Piccolomini (1405–1464), the renowned Italian humanist and future Pope Pius II. The narrative centers on Piccolomini's tenure as bishop of Trieste (1447–1450), but also reaches back to earlier periods of his life, which the author depicts through Piccolomini's inner monologues and detailed reflections. A thorough study of Piccolomini's biography and a comparative analysis of selected passages from the novel with his letters and literary works reveal the author's remarkable familiarity with both the historiography and primary sources concerning Piccolomini's life, as well as with his literary production and its contemporary reception. The novel is thus grounded in historical

¹ Srednjeevropska univerza na Dunaju (CEU), Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. Posveča se raziskovanju in prevajanju srednjeveške in renesančne književnosti ter ravnanju z rokopisnim gradivom.

² Papeška univerza Antonianum, Rim; TEOF UL, Ljubljana. Raziskovalec pri Inštitutu za patristične študije *Victorinianum* na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani in predavatelj zgodnjekrščanske književnosti na Teološki fakulteti Papeške univerze Antonianum v Rimu. Posveča se raziskovanju in prevajanju zgodnjekrščanske in srednjeveške književnosti.

discourse, while Rebula's inimitable style and literary imagination elevate it into a refined and sophisticated work of fiction.

Keywords: Alojz Rebula, novel *Zeleno izgnanstvo* (*Green Exile*), Enea Silvio Piccolomini (Pope Pius II.), letters and literary works by Piccolomini, historical sources, literary imagination

Uvod

V svojem romanu *Zeleno izgnanstvo* (1981) Alojz Rebula literarno upodablja Eneja Silvija Piccolomini (1405–1464), slovitega italijanskega humanista in poznejšega papeža Pija II. Osredotoča se na obdobje njegovega škofovanja v Trstu (1447–1450), med nadrobniimi opisi njegovih notranjih monologov in premišljevanj pa se dotika tudi časa pred tem. Rebulov roman je bil že večkrat analiziran z vidika njegovih navezav na klasično antiko in hkrati krščanstvo ter tako interpretiran kot neke vrste Rebulov manifest harmonične združitve obeh tradicij.³ Kljub izredni zgodovinski detajliranosti pa roman doslej še ni bil obravnavan neposredno z zgodovinskega vidika, na način vzporeditve Rebulove literarizacije posameznih dogodkov z njihovim resničnim zgodovinskim potekom. Pa vendar se lahko slednje izkaže za izredno zanimivo, saj ugotovimo, da Rebula zgodovinski okvir svojega romana mestoma izgraja prav do dneva natančno, pri čemer ne izkazuje le izvrstnega poznavanja Piccolominijeve biografije, temveč tudi njegovih del.

Prispevek želi Rebulovo historiografsko verodostojnost ovrednotiti s treh vidikov: 1) na podlagi splošnejših biografskih orisov obdobja Piccolominijevega škofovanja v Trstu, 2) na podlagi vstavljenih epizod iz časa pred škofovanjem ter 3) na podlagi primerjalne obravnave nekaterih konkretnih dokumentov, ki se tičejo Piccolominijevega delovanja v vlogi tržaškega škofa, in njegovih literarnih del. Naš metodološki pristop je pri tem obraten avtorjevemu: s pomočjo natančne zgodovinske rekonstrukcije preveriti in prikazati Rebulovo tehniko pisanja, da bi s tem po eni strani prikazali avtorjevo erudicijo, po drugi strani pa bralce podrobneje seznanili z zgodovinskim ozadjem romana. Medtem ko je Rebula raziskoval vire o Piccolominijevi biografiji in njegova dela ter iz njih izpostavil določene epizode, ki jih je nato uporabil v svojem romanu, je namen pričujočega članka analiza prav teh biografskih in dokumentarnih virov, na katere se je tržaški pisatelj opiral med pisanjem.

Rebula sam o svojem romanu

Nekaj skromnih namigov o zorenju ideje za roman *Zeleno izgnanstvo* Rebula poda že sam. V tržaški reviji *Mladika* je že v letu izida romana – anonimni izpraševalec omenja, da je velika naklada 3000 izvodov le dva meseca po izidu že pohajala – izšel kratek intervju s pisateljem, kjer pojasnjuje nekatera ozadja glede navdiha za izbor tovrstne tematike.⁴ Na Piccolomini ga je, kot sam pravi, opozorila razstava ob 500-letnici njegove smrti, ki so jo leta 1964 priredili v tržaški občinski palači, a sprva nanj Toskančeva osebnost in vloga nista naredili velikega vtisa. Šele ko si je v tržaški Semeniški knjižnici že drugič izposodil »zbornik o Eneju Silviju

³ Cergol, »Percepcija«; Cergol. »Usoda«.

⁴ Rebula, »Alojz Rebula odgovarja«, 152–153.

Piccolominiju« – ob prvi izposoji je bil namreč »razočaran nad kakšno romaneskno možnostjo« –, obenem pa ga je razvnelo branje neke razprave o Piccolominijevih *Komentarjih* in spisa *O Germaniji*, pri katerem ga je navduševala Enejeva latinščina, ki jo je občudoval, se mu je zahotelo »malo literarno obljuditi tisto slovensko srednjeveško puščavo, v kateri je naš človek le živel, delal in trpel.«⁵ V intervjuju sicer sam zapiše, da po zgodovinskem gradivu ni prav dosti posegal.⁶

Iz njegovih objavljenih dnevniških zapiskov sicer ne izvemo veliko o njegovih zgodovinskih virih, na katere se je naslanjal pri pisanju romana, lahko pa se iz nekaterih bežnih odlomkov poučimo o vzgibih za pisanje. Zapis z 19. junija 1977 to nazorno opisuje:

Po letih me je spet zamikalo, da bi se mi fantazija in pero napasla o liku tržaškega škofa in poznejšega papeža Eneja Silvija Piccolominija, med drugim tudi ustanovitelja ljubljanske škofije. Njegova uživaška mladost, njegovo prosvetljeno krščanstvo, njegovo svetovljanstvo, presegajoče tržaško kurniškost, njegovo pastirovanje po slovenskem Krasu – kakšna motivika ...⁷

Pozneje, 4. novembra 1978, v svojem dnevniku ponovno omenja ta roman, tokrat kot način pobega iz zatočnosti (tedanje) slovenske kulture: »Zbežati, a kam? Še najraje v kakšen nov roman. Tja v renesanso, k Eneju Silviju Piccolominiju.«⁸ Čez dobro leto dni, 10. decembra 1979, je ideje prelil na papir: »Zapisal sem prve besede romana o Piccolominiju.«⁹ 12. februarja 1980 je že »ves v zgodbi o Piccolominiju«, 30. aprila je Slovenski matici že predlagal objavo romana,¹⁰ potrditev zanj prejel 8. oktobra,¹² 9. decembra pa »ob 21h napisal na stran 812 rokopisa romana *Finis*«. 13. Iz objave s 16. julija 1980 izvemo nekaj več o ritmu

⁵ Ibid., 152.

⁶ Med svojimi viri omenja razpravo Jožeta Stabeja »Staro božjepotništvo Slovencev v Porenje« iz leta 1965 (*Razprave, SAZU, Razred za filološke in literarne vede*, 6, 143–213), knjižico Pio II e Trieste, ki jo je istega leta objavil Marino Szombathely, klasično študijo Giuseppeja Caprina *Il trecento a Trieste* iz leta 1897 (ponatisnjena 1974) in zemljevid *Tržaško ozemlje* (Ljubljana; Trst: Slovenska matica; Založništvo tržaškega tiska, 1977). Kot navdihe za opisovanje pokrajine omenja naslednje: »Kočijažev vrt je dejansko vrt Mencinovih v Pueblu v Coloradu, pogled na Alpe je dejansko pogled na Skalnato gorovje, Dunajski gozd je dejansko opisan po gozdu pod goro Oljko na Štajerskem itd.«
⁷ Rebula, *Iz partiture življenja*, 128.

⁸ Prav tam, 161.

⁹ Prav tam, 241.

¹⁰ Prav tam, 256.

¹¹ Prav tam, 272.

¹² »Slovenska Matica sporočila, da je vključila roman v svojo redno zbirko. Sem za naslov *Zeleno izgnanstvo*, čeprav bo kdo mislil, da gre za kraško gmajno ...« Prav tam, 298.

¹³ Prav tam, 308.

pisanja: »Pisanje romana med zaleti (do dvanajst strani na dan) in blokadami, ko da pero orje v pesku.«¹⁴

Verjetno zadnjič – vsaj kar zadeva zapisano besedo – je avtor o svojem romanu spregovoril v kontekstu govora v počastitev 600-letnice Piccolominijeve smrti, ki ga je imel na pobudo Italijanskega inštituta v Ljubljani in ob sodelovanju občin Ljubljana in Siena 12. oktobra 2006 v Mestnem muzeju v Ljubljani.¹⁵ V njem se je osredotočil predvsem na sintezo sobivanja dveh elementov, ki sta ga pri Piccolominiu – in njegovi »ljubeznivi pojavi velikega Evropejca *ante litteram*« – najbolj pritegovala: antike in krščanstva, vere v razum in vere v resnico. Poleg tega se je, denimo, malce obregnil ob historiografijo italijanske književnosti, ki naj bi toskanskemu humanistu, nemara zaradi pisanja v latinščini, namenjala le malo pozornosti, česa omembe vrednega za pričujočo razpravo pa v tem govoru ni najti; razen morda podatkovnega zdrsa, ko ob omenjanju poročila o ustoličevanju na Gosposvetskem polju po pomoti zamenja delo *O Evropi* s spisom *Zgodovina dejanj Friderika III. (Historia rerum gestarum Friderici III.)*.¹⁶

Piccolominijska biografija za tržaško obdobje

Če nadaljujemo z analizo virov za Rebulov roman, velja najprej opozoriti na to, da so praktično vsi dogodki v romanu na tak ali drugačen način natančno datirani, in sicer tako, da lahko prav na podlagi teh datacij marsikje sklepamo o viru, ki ga je Rebula uporabil. Hkrati so Rebulove datacije v njegovem poetičnem slogu izvrstno zavite v romantizirane opise, npr. dogajanja v naravi v določenem mesecu ali pa, kadar gre za natančnejšo opredelitev, s svetniškimi godovi. Tako datacije ravno zaradi neopazne vtakanosti v roman nikdar ne izstopajo preveč, da bi motile zgolj estetsko branje, obenem pa na poseben način dodajajo k občutku njegove zgodovinske preciznosti. V nadaljevanju so navedeni nekateri pomembni dogodki iz Piccolominijske biografije tega obdobja, ki so jim vzporejeni zgodovinski dokumenti, ki o njih pričajo, ali pa je izpostavljen manko le-teh in s tem Rebulova pisateljska svoboda.

V ožjem smislu roman zajema tri leta Piccolominijskega življenja. Začne se z njegovim prihodom v Trst, in sicer v soboto, 10. maja, leta 1448 – četudi je bil

¹⁴ Prav tam, 287. Prim. tudi zapis z dne 13. septembra 1980 (str. 296): »Po daljši prekinitvi se vračam k romanu. Tudi sreča peresa je opoteča. Tako je bilo danes jutro jalovo, popoldan pa ploden (vmes je bil jalov tudi gozd). Izletavanja se učim marsikje, od Cervantesa do Stendhala, a od njegovih *Italijanskih kronik* nimam ničesar.« Pisatelj v dnevniku (prav tam, 289) omenja tudi zanimivo prigodo z dne 21. julija 1980: »Divja nevihta mi je iz ute, kjer sem imel rokopis romana, raznesla po vrtu poglavje o kajenju s cunjami v Devinu. Liste sem posušil na podu drvarnice. Še so berljivi, kljub razmazanosti.«

¹⁵ Rebula, »Ob 600-letnici«.

¹⁶ Rebula, »Ob 600-letnici«, 19.

za tržaškega škofa sicer imenovan že več kot leto poprej, natančneje, 19. aprila leta 1447¹⁷ –, kar je ena redkih neposredno izpisanih letnic v romanu. Zatem je precej natančno opisana Piccolominijsva vselitev v škofovsko rezidenco, vključno z njegovim določanjem osebja, med katerim najbolj izstopa kontovelski vikar Tilen. Opisano je tudi srečanje z odposlanci oglejskega patriarha in raziskovanje okolice Tergesteja, seveda s slikovito epizodo o pohodu na češnje z Lukežem Grinjancem.¹⁸ Piccolomini nato načrtuje vizitacije in v izvidnico pošlje Tilna, vendar se sam temu ne more posvetiti, saj ga tri zaporedne poslanice s cesarskega dvora silijo na misijo v Istro, kjer naj bi uredil spor glede meje med Pazinom, ki je spadal pod nemško cesarstvo, in Motovunom, ki je bil del Beneške republike.¹⁹

Kljub dolgotrajnemu odlašanju mora Piccolomini septembra res v Pazin, o čemer priča njegovo pismo cesarskemu tajniku Casparju Schilcku z datumom 13. september.²⁰ To pismo je zagotovo tudi Rebulov vir, ki Piccolominijsv odhod v romanu datira z enim svojih tipičnih opisov:

Za habsburški Pazin in za beneški Motovun to ni bil september, v zorenju vinogradov. Za obe mesteci, prizorišči visoke diplomatske akcije, je bil to neki polpravljčni maj, v razcvetu zgodovinske pomembnosti.²¹

Po opravljeni misiji se Piccolomini še v septembru odpravi na Dunaj, kar Rebula zopet poetično opiše: »Tako je bil odhod določen na dan sv. Kozme in Damijana«,²² in v nadaljevanju: »Bilo je eno tistih septembrskih juter«. ²³ Eden od razlogov za odhod naj bi bil v tem, da bi pri cesarju Frideriku zaprosil za posredovanje glede plenjenja družine Walsee po tržaškem in po Krasu – in prav zloglasni Walseeji

¹⁷ Piccolomini je škofovski naziv prejel kot nagrado za svoje diplomatsko posredovanje pri oblikovanju sprave med papežem (takrat Evgenijem IV.) in nemškim cesarjem. Za tržaškega škofa je bil najprej imenovan ob lažni novici o smrti takratnega tržaškega škofa Aldergatija, kar je bil papež seveda prisiljen preklicati, a se je imenovanje uresničilo čez mesec dni ob resnični Aldelgartijevi smrti (4. aprila 1447). Takrat sta ga tako papež Nikolaj V., ki je nasledil Evgenija, kot Friderik III. sklepčno imenovala za škofa v Trstu, vendar je Piccolomini, preden je nastopil svojo funkcijo, moral za cesarja opraviti še dolgo diplomatsko misijo v Milano.

¹⁸ V svojem dnevniškem zapisu z dne 15. junija 1980 (*Iz partiture življenja: dnevnik 1977–1981*, 280) Rebula zapiše: »Dopoldne pisanje *Zelenega izgnanstva* – takšen naj bo roman o Piccolominiu –, popoldne pa še eno mitično obiranje češenj na Hmeljakovini.«

¹⁹ »Vendar mu je bilo odveč, ko je sredi julija Dunaj ponovno urgiral zaradi obmejnega spora v Istri. [...] Novo urgiranje z Dunaja, naj Enej Silvij najkasneje v septembru opravi misijo v Istri, je vizitacijski program odložilo.« Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 123.

²⁰ Wolkan, *Der Briefwechsel* III, 67; Ep. 22.

²¹ Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 75

²² Prav tam, 182.

²³ Prav tam, 185.

v romanu prestrežejo odpravo ter napadejo popotnike. Tu se Rebulova pripoved razlikuje od drugih zgodovinarjev, ki ta dogodek umeščajo v čas Piccolominijevega vračanja iz Pazina.²⁴ Pa vendar v resnici nimamo natančnega podatka, kdaj je Rompert Walsee pripravil Piccolominiju zasedo – Piccolomini o tem v *Komentarjih* navede zgolj, da je do zasede prišlo in ga je rešila le konjeva urnost.²⁵

Med potjo na Dunaj Piccolomini v romanu kar nekaj časa biva v samostanu Jurklošter, kjer omeni, katera vsa literarna dela si je lahko imeniten gost takrat prebral v samostanski knjižnici.²⁶ O njegovem bivanju v samostanu sicer ni mogoče najti zgodovinske dokumentacije, zanimive pa so Rebulove omembe del bl. Otona iz Novare, Sifrida Švabskega in Mihaela iz Prage, ki naj bi jih Piccolomini bral v Jurkloštru in jih je pisatelj zelo verjetno izbrano povzel na podlagi znanih naborov originalne jurkloštrske literarne produkcije.²⁷ Jesen Piccolomini preživi na Dunaju, pri čemer se Rebula precej natančno posveti opisu Piccolominijevega govora na dunajski artistski fakulteti. Zanimivo pa v nobenem izmed znanih virov ne najdemo podatka o tem govoru, kaj šele, da bi poznali njegovo izvorno besedilo, zato Rebulov navdih zanj tudi tu ostaja uganka.²⁸

Z Dunaja se je Piccolomini očitno vrnil že okrog novega leta, o čemer priča listina o posvetitvi kapele v cerkvi sv. Martina v samostanu tržaških benediktink, objavljena v *Codice diplomatico istriano* in datirana 7. januarja 1449. Skladno s tem Rebula njegovo potovanje povedno opisuje kot vožnjo prek zasnežene pokrajine, med katero v okolici Gosposvetskega polja Tilen začne pripovedovati o običaju ustoličevanja karantanskih knezov.²⁹

Vidiš, celesitudo, tu Sloveni sinovi umeščajo svoje vojvode,« je nekje pokazal skozi okno. In je prešla kakšna milja, preden si je Enej Silvij zabeležil vse podrobnosti zanimivega običaja. »To kar daj v kakšno svojo knjigo,« je rekel Tilen. »Če bom kdaj pisal *Zgodovino cesarja Friderika III.* ...«³⁰

²⁴ Glej Conti, *Documenti raccolti e pubblicati*, 15: »Probabilmente quando Vescovo Enea era in Pisino o li presso, Ramberto Walse volle fare colpo veramente di mano, sulla di lui persona e farlo prigioniero. Piccolomini sfuggì a quel gravissimo pericolo, per la velocità del cavallo.«

²⁵ Piccolomini, *Komentarji* 1.18: Roperi, qui eum capere magnopere studebat, sola celeritate vitavit insidias.

²⁶ Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 247.

²⁷ Prim. Kos in Stelè, *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji*, 78. Dela *De quatuor virtutibus cardinalibus pro eruditione principum*, ki jih prav tako omenja Rebula, pri Kosu sicer ni najti.

²⁸ Piccolomini ga ne omenja niti v *Komentarjih* niti v katerem svojih pisem, govora pa prav tako ne najdemo med njegovimi zbranimi govori.

²⁹ Ta opis je dobro znan iz Piccolominijevega dela *O Evropi*, kjer ga vključi v razdelek o Koroški (20.[64]).

³⁰ Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 330.

Zatem se pripoved prestavi za nekaj mesecev naprej: naslednja datumska opredelitev, ki je na voljo, je omemba napovedi, da se bo v Trstu maja na romanju v Rim ustavil Friderik II. Celjski. Zanimivo Rebulov roman ta obisk umešča v leto 1449, medtem ko je znano, da se je Friderik na romanje podal leta 1450.³¹ Še ena nedoslednost se pojavi v nadaljevanju: čeprav je iz obdobja med 18. in 25. februarjem ohranjenih kar pet Piccolominijevih pisem iz Dunajskega Novega mesta,³² v romanu ne najdemo nobenega podatka o tem, da bi se Piccolomini še pred Friderikovim obiskom vrnil v Avstrijo.

Vprašanje datumske umestitve je relevantno tudi pri naslednjem dogodku v romanu. Potem ko se Piccolomini – Rebula je seveda dobro poznal njegovo averzijo do Celjskih³³ – izogne srečanju s Friderikom in za to pooblasti Tilna, se pripoved nadaljuje z opisom poti v župnijo Hrenovice, kjer Piccolomini posveti cerkev v Predjami. Če upoštevamo datacije v romanu, naj bi se to torej zgodilo maja 1449: »Zdaj je na vrtu hrupno raznašala stranice iz žive meje majska eksplozija španskih bezgov in Judeževih dreves«³⁴ in: »Kakšna čudovita demona na prehodu iz maja v junij!«³⁵ Ni znano, od kod Rebuli izbira tega datuma za posvetitev, saj se je listina o posvetitvi cerkve v Predjami žal izgubila. Szombathely – zdi se sicer, da bolj arbitrarno – posvetitev uvršča v pomlad oziroma začetek poletja 1450,³⁶ iz česar je moč sklepati, da Rebula bodisi ni bil pozoren na njegovo datacijo bodisi je ni imel za dovolj verodostojno, saj je Szombathelyjevo publikacijo sicer zagotovo poznal.

Začetek jeseni leta 1449 v romanu zaznamuje obisk Piccolominijeve davne ljubezni, Elizabete: »V septembrski dan je zaoralo nekaj, kar je Enej Silvij prvi hip občutil kot mrtev meteor v svoje nebo: pojavila se je Elizabeta.«³⁷ Pripoved se nato hitro premakne globlje v jesen, ko pisatelj, sicer povsem obrobno, omeni, da je oktobra Piccolomini – v Ljubljani! – izvedel za pritožbe vremskih vernikov nad njihovim duhovnikom »Radogostom«:

³¹ Slednje Piccolomini omenja v svojem delu *O Evropi* (21.68) in Friderikovo romanje sarkastično komentira: »Čeprav se je v jubilejnem letu 1450 že pri devetdesetih letih odpravil v Rim po odpustke, se po vrnitvi ni izkazal za prav nič boljšega.« Glej Bogataj in Božič, *Enej Silvij Piccolomini – Pij II*, 240.

³² Glej Wolkan, *Der Briefwechsel I*, 79–86; *Epp.* 24, 25, 27, 28, 29.

³³ To je omenjeno že na začetku romana med opisom Piccolominijeve poti z Dunaja: »Tako se je odločil za daljši itinerarij čez Furlanijo. S tem se je tudi izognil ozemlju Friderika II. Celjana, čez katera je nerad potoval.« Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 9.

³⁴ Prav tam, 345.

³⁵ Prav tam, 353.

³⁶ Szombathely, *Pio II e Trieste*, 38, op. 29.

³⁷ Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 373.

Za afero je Enej Silvij zvedel v oktobru v Ljubljani, kjer je bilo treba zastopati Habsburžana v zadevi prepisa nekih gozdov. V poštev je seveda prihajala edinole premestitev ognjevitnega dušebrižnika. V tem smislu je Enej Silvij v meglenem ljubljanskem večeru napisal pismo tergestovskemu kapitlju.³⁸

Vir za ta dogodek je Piccolominijevo pismo z dne 8. oktobra 1449, ki spada med sedem Enejevih ohranjenih pisem, napisanih iz Ljubljane,³⁹ a v Wolkanovi oziroma Kandlerjevi izdaji še ni bilo objavljeno. Pismo se namreč nahaja v rokopisni obliki v tržaški knjižnici Biblioteca civica Attilio Hortis (signatura: Ms. Picc. II 48/1) in je bilo šele nedavno prvič objavljeno.⁴⁰ Rebulovo poznavanje pisma očitno dokazuje, da je obiskoval tamkajšnjo knjižnico in raziskoval rokopisno gradivo, saj sicer za to epizodo ne bi mogel vedeti. Pri tem velja omeniti tudi, da je v romanu na kratko opisan prav Piccolominijev postanek v Ljubljani, kamor ga je spremil Tilen. Tu Piccolomini prvič omeni možnost ustanovitve škofije:

Potem ko sta vstala od večerje, sta skušala videti kaj skozi okno. Toda vaška prestolnica vojvodine Kranjske je bila skoraj zginila v megli, bruhajoči iz njenega šotastega barjanskega podzemlja. Prihajajoča noč jo je zdaj zazibavala v nekakšno mutasto podeželsko smrt. [...] »Svojega škofa pa je le vreden tale Labacum.« »Poagitiraj zanj med Dunajem in med Rimom, celsitudo,« je rekel Tilen.⁴¹

Oktobra Rebula sicer Piccolominija še vedno umešča v Trst in opisuje obisk njegovega nečaka Francesca Todeschinija Piccolominija.⁴² Roman zatem ponovno naredi dolg preskok in povsem izpusti Piccolominijevo bivanje v Dunajskem Novem mestu, od koder pri Wolkanu najdemo pisma z datacijami od novembra do februarja.⁴³ Naslednji dogodek, ki ga opisuje, je posvetitev cerkve v Dutovljah, do katere naj bi prišlo 12. julija 1450. Piccolomini mora nato v naglici zapustiti Trst in se v vlogi odposlanca cesarja Friderika podati na diplomatsko misijo v Rim in Neapelj, da bi pripravil razmere za cesarsko kronanje in poroko. Kot je navedeno v romanu, si »ni predstavljal, da je Rim takrat že sestavljal bulo, s katero ga je papež Nikolaj prestavljal na škofijski sedež v Sieni«⁴⁴ – in resnično je papeška

³⁸ Prav tam, 383.

³⁹ Za slovenski prevod glej Bogataj in Božič, *Enej Silvij Piccolomini – Pij II.*, 251–266; prim. 204–208.

⁴⁰ Bogataj in Božič, »Enej Silvij Piccolomini in slovenski prostor«, 63.

⁴¹ Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 384.

⁴² 1440–1503, bodoči papež Pij III.

⁴³ Wolkan, *Der Briefwechsel I*, 99–160; *Epp.* 38, 39, 40, 41.

⁴⁴ Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 389.

bula o Piccolominijemvem imenovanju datirana že 23. septembra 1450.⁴⁵ Pripoved se tako skokovito premakne k zadnjemu prizoru, ki opisuje Piccolominijevo bivanje v Poggibonsiju, ko se je z misije že vračal v vlogi sienskega škofa. V tem toskanskem mestecu ga obišče Tilen in Enej Silvij tik pred njegovim odhodom napiše »poslovilno« pismo tržaškemu kapitlju, v katerem Tržacane obvesti o svojem imenovanju v Sieni. Tu Rebula, kot bi se sklenil krog od Piccolominijevega prihoda v Trst, ponovno povsem neposredno navede natančen datum, in sicer 16. januar 1451.

Kar velja izpostaviti pri tem zaključku, je, da je vir te datacije skoraj zagotovo Piccolominijevo pismo, ki je bilo sicer že objavljeno v Kandlerjevem *Codice diplomatico istriano*, a se je očitno izmuznilo pozornosti številnih slovenskih preučevalcev Piccolominijevih posredovanj na našem ozemlju. Ti so sledili Valvasorjevi navedbi, češ da je Piccolomini ob imenovanju za sienskega škofa »zastran tega iz Ljubljane poslal dopis tržaškemu kapitlju, pod dato 6. januarja«.⁴⁶ V resnici težko verjamemo, da bi se Piccolomini takrat res nahajal v Ljubljani. Ob koncu leta 1450 je bil namreč najprej v Neaplju in nato v Rimu, od koder so ohranjeni nekateri njegovi datirani govori.⁴⁷ Zatem se je počasi vračal nazaj proti severu: najprej naj bi se ustavil v Sieni, kjer so mu prebivalci pripravili slavnosten sprejem, zatem pa še v Firencah, Ferrari, Bologni in Benetkah.⁴⁸ Ohranjeno je pismo, ki ga je nanj naslovilo mesto Siena, z datumom 12. januarja, poslano pa mu je bilo v Firenze, takoj zatem pa je ohranjeno pismo iz Poggibonsija. Tako je težko verjeti Valvasorjevim navedbam, da bi se Piccolomini vmes 6. januarja nahajal v Ljubljani. Tudi Rebula – najsi je Valvasorjevo navedbo poznal ali ne – tega ne omenja in Piccolominija po končani misiji v Rim januarja pravilno postavlja v okolico Siene.⁴⁹

Kot je razvidno iz te kratke obnove, si je Rebula sicer dokaj arbitrarno izbiral, katere dogodke bo opisal v romanu, toda tiste, ki se jih je odločil vključiti, je opisal z izredno natančnostjo in zgodovinsko povsem točno. Poleg povedanega je nujno omeniti še niz osrednjih in stranskih literarnih likov v romanu, med katerimi nekateri slonijo na resničnih zgodovinskih osebnostih, medtem ko so drugi zgolj plod avtorjeve svobodne domišljije. Med prvimi zasledimo naslednje: Piccolo-

⁴⁵ Prim. Wolkán, *Der Briefwechsel* III, 3–4; *Ep.* 1.

⁴⁶ Valvasor, *Čast in slava vojvodine*, 687.

⁴⁷ Cotta-Schönberg, *Collected Orations of Enea Silvio Piccolomini*, 14; Zimolo, *Le vite di Pio I*, 19.

⁴⁸ Zimolo, *Le vite di Pio II*, 19.

⁴⁹ Pri tem je zanimiva Rebulova omemba, češ da je Tilen med potovanjem proti Poggibonsiju na vprašanje, zakaj Piccolomini biva tam in ne v Sieni, kjer je škof, dobil odgovor, da se je »Enej Silvij zaenkrat izogibal rodnege mesta zaradi politične napetosti v njem« (*Zeleno izgnanstvo*, 411). Nasprotno Zimolo navaja: »Egli fece il suo solenne ingresso in Siena il 12 gennaio '51, ricevuto in processione dal clero e dal popolo, sotto un baldacchino dorato, recandosi alla cattedrale e quindi al palazzo vescovile (*Le vite di Pio II*, 19).

minijev notar in tajnik Niccolò de Marcatelli, ki je njegov prijatelj že od prvega obiska Trsta; barkoveljski plemič Domenico Burlo; duhovnik Antonio de Goppo, Piccolominijev neuspeli tekmeč za škofovsko mesto v Trstu in naposled njegov naslednik; prijatelj Bonomo, grof Rampert Walsee in njegova žena Katarina.

Med naštetimi je zanimiva upodobitev Piccolominijevega tajnika, Niccolòja de Marcatellija, saj Rebula njun odnos slika, kot da bi se ob Piccolominijevi selitvi v Trst komajda spoznala; npr. »Sin Padovanskega emigranta, korekten brez prilizovanja, kulturne brez zdrizavosti – Eneju Silviju je bil vedno bolj všeč«. ⁵⁰ Toda v resnici je Piccolomini Marcatellija spoznal že med svojim prvim obiskom Trsta leta 1444 in si je z Marcatelijem tudi dopisoval, ⁵¹ kar kaže, da si je Rebula pri njegovi literarizaciji vzel precej svobode. Še večjo prosto pot je dal domišljiji pri ustvarjanju likov, kot je denimo Piccolominijev vikar Tilen. Tega slovenskega vaškega plebana iz Kontovela, ki preseneti s svojo odločnostjo in klenostjo, še bolj pa z vehementno sovražnostjo do Turkov, ljubeznijo do domače kapljice ter razgledanostjo po klasični kulturi, naj bi Rebula upodobil po značajskih potezah različnih duhovnikov, predvsem prijatelja Frančka Križnika, ⁵² pa tudi župnika Svetka Gregoriča iz Hrenovic. ⁵³

Epizode iz časa pred Piccolominijevim prihodom v Trst

Kot omenjeno, se Rebula v romanu dotika tudi številnih epizod iz časa pred Piccolominijevim škofovanjem v Trstu. Med njimi tako po dolžini kot po nadslojnosti Rebulovega opisa najbolj izstopajo tri takšne epizode: poročilo o Piccolominijevem doživljanju pridiganja Bernardina iz Siene in posledično njegova skorajšnja odločitev za vstop v frančiškanski red, opis njegove diplomatske misije na Škotsko ter pripoved o njegovi mladostni ljubezni do Bretonke Elizabete in nezakonskem otroku z njo.

Pri tem velja izpostaviti, da Rebula med popisovanjem naštetih dogajanj ne uporablja zgolj enega vira, denimo Piccolominijevih ohranjenih pisem, temveč pripoved plete na podlagi več virov. Slednje je mogoče lepo ponazoriti ob njegovem poročilu o Piccolominijevem odnosu do sv. Bernardina Sienskega. Slednje

⁵⁰ Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 48.

⁵¹ V Wolkonovi izdaji najdemo npr. pismo z datacijo 1. junij 1445 (*Der Briefwechsel* I, 522–523; *Ep.* 176).

⁵² Rebula, »Alojz Rebula odgovarja na vprašanja o *Zelenem izgnanstvu*«, 152. Ta nadarjeni mladi duhovnik, s katerim je Rebula prijateljeval, je nesrečno umrl kot žrtev sumljive prometne nesreče 28. marca 1980, v 36. letu življenja, ravno v času, ko je Rebula pisal roman o Piccolominiju; prim. pisatelj dnevniški zapis z dne 18. aprila 1980 (*Iz partiture življenja: dnevnik 1977–1981*, 269): »Kaj pa bo z mojim (romanom), o Eneju Silviju Piccolominiju? Kdaj se bom vrni k pisanju, od katerega sta me odtrgala nahod in Franček?«

⁵³ Po pripovedovanju nekaterih Rebulovih prijateljev iz vrst duhovščine.

kar nekoliko dramatično sledi opisu Piccolominijevega maševanja v Trstu v prisotnosti odposlancev oglejskega patriarha, med katerim Piccolomini razmišlja o svoji mladosti. Rebula tudi za ta dogodek postreže z natančnim datumom: »Siena, spomladi '25 ... Na Markovo, 25. aprila, je veliki Bernardin otvoril svoj dvome-sečni festival velikih reči.«⁵⁴ Piccolomini se v romanu spominja, kako je poslušal Bernardinovo pridiganje in ob tem pomislil, da bi tudi sam postal frančiškan, a naj bi ga od tega odvrnili starši, ki so hoteli, da postane pravnik. Nekoliko pozneje je slišal pridigati še Gabriela iz Spoleta – literarna zgodovina tega imena doslej še ni uspela povezati z resnično zgodovinsko osebnostjo –, ki je med drugim oznanil: »Vsak človek je dolžan, da uresniči tisto dobro, ki ga je kdaj nameraval storiti.« Ta stavek naj bi Piccolominija pretresel in ga povezal s svojim premišljevanjem o vstopu med redovnike. Slednje ga je tako dolgo razvnelo, da je skupaj s prijateljem Leonardom Benevoglientejem naposled peš odšel v Rim, kjer se je tedaj nahajal Bernardin, da bi ga vprašal, ali je, ker svoje namere ni izpolnil, v grehu. Bernardina, ki je bil »bolj božji kot Gabriel iz Spoleta, a je manj teroriziral v svojih pridigah«, je našel med luščenjem lešnikov in ko se mu je izpovedal, ga je ta odvezal in mu zatrdil, da je svoboden.⁵⁵

Glavni vir za to epizodo je odlomek iz Piccolominijevega dela *De viris illustribus*, kjer je podan tudi (nasploh najstarejši) življenjepis sv. Bernardina Sienskega. V njem Enej poda opis vsega zgoraj navedenega z izjemo podatka, da se je v Rim odpravil s prijateljem. Ta podatek v resnici izvira od drugod, in sicer iz Piccolominijevih pisem, natančneje iz pisma prav njegovemu spremljevalcu, Sienčanu Leonardu Benvoglienteju. V tem pismu Piccolomini prijatelju Leonardu priporoča svojega znanca Juana Carvajala, ki ima obiskati Sieno, in mu naroča, naj Carvajalu potrdi njuno prijateljstvo; sam mu je namreč o Benvoglientiju rekel: »Poznam ga in ga še posebej cenim, saj mi je bil že od mladosti blizu in skupaj sva pešačila v Rim, ko je bila najina vera še bolj goreča, kot je danes.«⁵⁶ Glede na to, da je velika Piccolominijeva biografija izpod peresa Georga Voigta iz leta 1856 edina, ki omenja, da je Piccolomini v Rim potoval s prijateljem, a Leonarda omenja z napačnim priimkom,⁵⁷ je mogoče sklepati, da je Rebula dobro poznal oba vira, *De viris illustribus* in to Piccolominijevo pismo, in sam povezal navedbi. Detajl glede tega, da naj bi Enej Bernardina ujel med trenjem lešnikov, gre bržkone pripisati pisateljevi domišljiji.

⁵⁴ Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 89.

⁵⁵ Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 90.

⁵⁶ Wolkan, *Der Briefwechsel I*, 534, pismo z dne 13. septembra leta 1445; »Quid mihi, inquam, novi et in primis colo, nam ab ineunte aetate mihi conjunctus fuit viamque inter urbem Romam Senamque pedibus simul calcavimus, cum major nobis esset religionis zelus quam nunc est.«

⁵⁷ Voigt, *Enea Silvio de' Piccolomini*, 15, op. 3.

Naslednja natančno obdelana vstavljena epizoda iz časa pred Piccolominijevim škofovanjem v Trstu je njegova diplomatska misija na Škotsko med kongresom v Arrasu (1435). V romanu sledi takoj za epizodo o Bernardinu – kot slednje se tudi svojega potovanja na Škotsko spominja med maševanjem ob obisku patriarhovih zastopnikov. Kot navaja tudi Rebula, je misija potekala leta 1435, ko je bil Piccolomini sicer v službi slavnega kardinala Albergatija, ki se je trudil končati stoletno vojno med Francijo in Anglijo. Piccolomini je v *Komentarjih* glede namena misije skrivnosten, medtem ko njegov življenjepisec Campano jasno navede, da je bil njen namen nagovoriti škotskega kralja Jakoba k napadam na severni meji z Angleži, kar bi čete slednjih zaposlilo, da ne bi mogle napredovati v Francijo.⁵⁸ Pri tem je Piccolomini Škotsko sprva skušal doseči prek Anglije,⁵⁹ vendar mu je bil prehod zavrnjen, zato se je vrnil v Bruges in na Škotsko izplul neposredno iz Sluysa.

V romanu se epizoda začne neposredno s plovbo na Škotsko. Med potovanjem sta ladjo zajeli dve hudi nevihti in med demoničnim nalivom se je Piccolomini zaobljubil Mariji, da bo v primeru preživetja bos romal do njenega najbližjega svetišča. To je tudi storil in »po razdrapanih in zamrzlih tleh je bosonog, kakor se je bil rodil, pretolkel deset milj do cerkve v Witkirku«. ⁶⁰ Zdi se, da Rebulov opis tu ne sledi Piccolominijevemu poročilu iz *Komentarjev*. Brez posebnega namena pisatelj denimo omeni, da sta s kardinalom Albergatijem v Arras potovala čez slavni gorski prelaz Veliki Sv. Bernard, medtem ko Piccolomini sam v *Komentarjih* jasno navaja, da sta s kardinalom Veliki Sv. Bernard obiskala, da bi se tam srečala z vojvodom Amadejem Savojskim (kasnejšim protipapežem Feliksom);⁶¹ Rebula pri tem ne omenja neuspelega potovanja v Anglijo in Piccolominijevega navdušenja nad Londonom.⁶²

V romanu se Piccolomini zatem zatopi v spomin na svojo »škotsko ljubezen«, Škotinjo Edith, ki mu je tudi rodila sina. Na tem mestu Rebula navede: »Ko se mu je rodil, se je v pismu očetu, dobremu staremu Silviju, ki si je na posestvecu v Corsignanu med semenjem in rovnici izlizoval rano spodletele vojaške kariere, pohvalil z neznančkom.«⁶³ Pri tem se Rebula oddalji od dejanskega konteksta pisma. Piccolomini je namreč o škotskem sinu očetu sicer res pisal, vendar je njegovo

⁵⁸ Pij II., *Komentarji* 1.4; Campano, *Vita Pii II*, 10: Hinc ulteriolem in Brittanniam nunc Scotiam missus ad regem adversus citiores Brittanos qui paci adversabantur sollicitandum.

⁵⁹ V *Komentarjih* Piccolomini slikovito opisuje potovanje iz Calaisa v Dover in svoje kratkotrajno bivanje v Londonu, kjer ga je predvsem navdušil iluminirani rokopis latinskega prevoda Tukidida, ki so ga hranili v zakristiji katedrale sv. Pavla.

⁶⁰ Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 91. Pij II., *Komentarji* 1.5.

⁶¹ Pij II., *Komentarji* 1.4.

⁶² Prav tam, 1.5.

⁶³ Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 91.

pismo o tem datirano šele devet let kasneje, novembra leta 1444, ko je na očeta naslovil poizvedbo o svojem drugem nezakonskem sinu z Bretonko Elizabeto, ki jo je spoznal na misiji v Strassburgu spomladi 1442.⁶⁴ Vendar v tem pismu svojega škotskega sina omeni zgolj toliko, da navede podatek o njegovi smrti, medtem ko hvaljenje s potomstvom, ki ga omenja Rebula, izhaja iz še zgodnejšega pisma očetu, in sicer z leta 1443, v katerem pa škotski sin sploh ni omenjen, temveč Piccolomini v njem očetu v varstvo priporoča sina, ki ga je spočel z Elizabeto.⁶⁵

Prav ljubezenska zveza z Elizabeto je še tretja velika epizoda iz časa pred Piccolominijevim tržaškim obdobjem, ki se v več nadaljevanjih pojavlja v Rebulovem romanu. Tu si pisatelj privoščijo največ svobode – morda tudi zato, ker imamo o tem najmanj podatkov. Pri tem velja poudariti, da je tudi tiste redke informacije, ki so na voljo in jih je sam zagotovo poznal, uporabil precej svobodno in jih močno preoblikoval. Vse, kar je znanega o Elizabeti, izhaja iz že omenjenega Piccolominijevega pisma svojemu očetu,⁶⁶ v katerem opisuje, da je na misiji v Strasbourg v postnem času v gostišču, kjer je bil nastanjen, spoznal žensko iz Bretonije, ki pa je odlično govorila italijansko. Imela je tudi hčer, ki naj bi jo njen mož zaupal v varstvo gostitelju, zato se je Elizabeta bala in branila stika s Piccolominiem. Ne glede na to je na njegovo spodbudo ponoči pustila odklenjena vrata v svojo sobo in iz njune skupne noči se je 13. novembra 1442 rodil sin. V svojem pismu Piccolomini sina izroča v varstvo očetu in mu kot zagotovilo, da ženska ne laže, opiše njuno srečanje. Omeni tudi, da je bretonska ženska zatem prišla za njim v Basel, kjer ji sprva ni verjel, a ker od njega ni zahtevala denarja in se je datumsko vse ujemalo, je naposled sina priznal za svojega.

Rebulova literarizacija Piccolominijeve zveze z Elizabeto se močno oddalji od reducirane zgodbe, opisane v pismu, in jo literarno znatno dopolni. V romanu se Piccolomini spominja časa, ki sta ga z Elizabeto preživela skupaj v Strasbourg; in sicer ne kot enkratno srečanje v temi noči, temveč kot dalj časa trajajoče avgustovsko druženje: »V avgustu je bilo, v nekem sanjskem francosko-nemškem avgustu, ki je zadišal v njuno ljubezen s prvimi breskvami.«⁶⁷ Ljubimca jahata med vinogradi in po gozdu, občudujeta različna drevesa in o njih pišeta pesmi do zgodnje jeseni: »September je tam odvrigel rog s ciklamni in zgrabil drugega, nalitega z lučjo iz zorečih sadovnjakov.«⁶⁸ V romanu naj bi se sicer Piccolomini iz Strasbourga vrnil v Basel, »v kugo«, poglavje pa se zaključi z besedami: »Po-

⁶⁴ Piccolomini je imel namreč iz časa pred svojo posvetitvijo dva nezakonska sinova, in sicer prvega z neimenovano Škotinjo, drugega pa z Bretonko Elizabeto. O slednjem piše v pismu očetu z dne 19. septembra 1444. Wolkan, *Der Briefwechsel* I, 449; *Ep.* 162.

⁶⁵ Wolkan, *Der Briefwechsel* I, 188; *Ep.* 78 z dne 20. septembra 1443.

⁶⁶ Prav tam.

⁶⁷ Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 289.

⁶⁸ Prav tam, 307.

tem, ko je koncil proglasil papeža Evgenija IV. za krivoverca, ga je 25. junija '39 odstavil.«⁶⁹ Glede na to, da Rebula tovrstne datacije sicer uporablja z namenom zgodovinske umestitve posameznih dogodkov v romanu, se torej zdi, da pisatelj celotno epizodo Piccolominijeve ljubezenske zveze v Strasbourgu postavlja pred leto 1439, kar pa je sicer v nasprotju s podatki iz vseh Piccolominijevih biografij in njegovih pisem.⁷⁰ Prav tako v romanu nikjer ni omenjena Elizabetina hči, o kateri sicer Piccolomini sam govori v zloglasnem pismu očetu, ali njegov namen, prav tako razviden iz pisma, da bi njegovega sina vzgajal njegov (Piccolominijev) oče – njegov sin v skladu s pisateljevo pripovedjo očitno živi skupaj z materjo v Bretaniji. Poleg tega večina biografov navaja, da je Piccolominijev sin, ki ga je imel z Elizabeto, prav tako umrl kmalu po rojstvu,⁷¹ medtem ko v romanu Elizabetina Eneja na jesen 1449 obišče v Trstu⁷² in mu prinese rokopis s heksametri, ki naj bi jih napisal njegov sin:

»Ni hotel z mano na pot. Rajši ribari ob Renu. Pošilja ti tole,« je rekla Elizabeta in vzela iz torbice preganjen pergament. Enej Silvij ga je razgrnil. Heksametri stesani po šolsko. A z neoporečnimi kvantitetami.⁷³

Nadalje je v romanu Elizabeta najavljena kot »na videz tuja patricijka, slabo je govorila italijansko«, ⁷⁴ v nasprotju s Piccolominijevim komentarjem v njegovem pismu, češ da ga je očarala prav s svojim znanjem italijanščine in njeno elokventno uporabo.⁷⁵

Čeprav seveda Rebuli tolikšne svobode nikakor ne gre očitati, je njegovo oddaljevanje od zgodovinskih informacij na tem mestu v primerjavi s siceršnjo natančnostjo vseeno zanimivo, saj je bilo Piccolominijevo pismo očetu že objavljeno v Wolkanovi izdaji, hkrati pa zaradi škandaloznega priznanja o kar dveh nezakonskih sinovih nadvse razvpito. V prid Rebulovemu poznavanju pisma v izvirniku govori tudi dejstvo, da v nasprotju z nekaterimi starejšimi biografi in

⁶⁹ Prav tam, 308.

⁷⁰ Žal iz začetka leta 1442 ni ohranjeno nobeno Piccolominijevo pismo. Po misiji v Strasbourg se je Piccolomini v resnici vrnil v Basel, kjer je, sodeč po njegovih pismih, ostal največ do 21. novembra, ko pa že piše iz Konstancie na poti na nemški dvor, kamor je odhajal na cesarjevo povabilo v službo na dvoru; gl. Wolkan, *Der Briefwechsel* I, 116-117; *Ep.* 39.

⁷¹ Mitchell npr. navaja, da je umrl v 14 mesecih od rojstva. Mitchell, *The Laurels and Tiara*, 275.

⁷² Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 373: »V septembrski dan je zaoralo nekaj, kar je Enej Silvij prvi hip občutil kot mrtev meteor v svoje nebo: pojavila se je Elizabeta.«

⁷³ Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 376.

⁷⁴ Prav tam, 373.

⁷⁵ »Haec, quia sermonem Italicum egregie norat, me verbis salutavit Etruscis, quod illa in regione tanto magis placuit, quanto rarius erat.« Wolkan, *Der Briefwechsel* I, 189.

prevajalci, ki so navedbo iz že omenjenega Piccolominijevega pisma, da je Elizabeta »ex Britania« namesto Bretanija, marsikdaj napak prevedli kot Britanija in tako navajali, da je bila Elizabeta Angležinja,⁷⁶ sam izvirnik pravilno posloveni kot »Bretanija«.

Če se še nekoliko pomudimo pri vprašanju Piccolominijevih ljubezenskih dogodivščin, velja omeniti tudi, da Rebula Enejevo razpetost v zvezi z vprašanjem celibata ponazarja s citati iz njegovih različnih pisem, kjer so pogosto uporabljeni povsem v drugačnem kontekstu. Seveda ne manjka njegova najbolj znana omemba na to temo v pismu Pietru iz Noceta: »*Timeo continentiam* – strah me je vzdržnosti.«⁷⁷ A takoj za navedbo tega zapisa Piccolomini v romanu kontemplira še eno svojo misel, ki naj bi jo nekoč napisal nekemu prijatelju: »Rajši kot Venero imaš ti dobra kosila, jaz pa imam rajši kot dobra kosila Venero.«⁷⁸ Ta dobesedni navedek prihaja iz sicer manj znanega Enejevega pisma prijatelju Pullendorfu, kjer pa je uporabljen med povsem drugačnim sobesedilom: Piccolomini prijatelju pojasnjuje, da med njima ne more več vladati enaka zaupnost, ker sta si po naravi preveč različna, pri čemer je opazka uporabljena bolj abstraktno in ne toliko z namenom dokazovanja Piccolominijeve ljubezenske sle.

Navedki dokumentov in Piccolominijevih del

Posebno pozornost velja posvetiti tudi dobesednim navedbam pragmatičnih dokumentov, npr. listin, ki se pojavljajo v romanu. Rebula njihove začetke pogosto navaja dobesedno iz latinskega izvirnika, nato pa jih prevede v opombi⁷⁹ ali pa kar med glavnim besedilom. Tako denimo takoj na začetku, medtem ko Piccolomini kontemplira svoj prihod v Trst, najdemo navedbo:

Pred enim letom je bilo kar šest papeških listin najavilo njegovo imenovanje; šest pergamentnih slov v slovesni opravi ciceronske latinščine ga je bilo predstavilo sedmerici uglednih naslovnikov [...] Še eno, najdaljše pismo, pa je najavljalo imenovanje njemu, »ljubljenemu sinu Eneju ... po skrbnem posvetovanju, ki smo ga imeli s svojimi brati o tem, naj se tergestovski Cerkev postavi na čelo sposobna in plodonosna osebnost, smo usmerili svojo pozornost nate, tridentinskega kanonika in našega subdiakona, ki nam zanesljiva pričevanja jamčijo o tvoji izobrazbi,

⁷⁶ O tem Mitchell, *The Laurels and Tiara*, 275.

⁷⁷ Wolkan, *Der Briefwechsel* I, 294–295.

⁷⁸ Tu cibus plus quam venere oblectaris, ego plus venerem amo quam cibus. Wolkan, *Der Briefwechsel* I, 440; Ep. 158 z datumom 1. oktober 1444.

⁷⁹ Gl. npr.: »Excellentissimus Dominus Aeneas Silvius Piccolomini« Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 332; »Eneas Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus et Comes Tergestinus. Universis et singulis Christi fidelibus salutem in Domino sempiternam.« Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 411.

spodobnem življenju, poštenem obnašanju, čutu za duhovno in smislu za časovno stvarnost in o obdarjenosti z drugimi mnogoterimi krepostmi.⁸⁰

Pri tem gre za Rebulov prevod daljšega odlomka pisma papeža Nikolaja V. z dne 19. aprila 1447, v katerem Piccolominiu naznani imenovanje za tržaškega škofa. Rebula ga je v izvirniku najbrž bral v Wolkanovi izdaji Piccolominijevih pisem.⁸¹ Pozornost pritegnejo tudi opisi drugih »pergamentnih slov«, torej najverjetneje papeških listin, ki naj bi naznanjale njegovo imenovanje v Trstu:

Pismo kapitlju tergestovske Cerkve, naj bi Izvoljenega sprejel kot očeta in pastirja in mu izkazoval pokorščino in spoštovanje.

Pismo duhovščini tergestovskega mesta in škofije z enako vsebino.

Pismo vsem vazalom tergestovske Cerkve naj bi izvoljenemu izkazovali dolžno čast in natančno izpolnjevali dolžne služnosti.

Pismo oglejskemu patriarhu, naj bi z vso naklonjenostjo stal ob strani novemu predstojniku škofije, ki je bila juridično v sklopu patriarhije.

Pismo cesarju Frideriku, naj bi Izvoljenemu izkazoval svojo naklonjenost in ščitil pravice škofije.⁸²

Vseh naštetih zaenkrat še ni bilo mogoče identificirati in tako ni znano, ali res obstajajo in je bil Piccolomini tolikokrat naznanjen kot škof ali pa je Rebula zgolj karikiral podobna naznanila. Zanimivo pa je, da v romanu nista omenjeni dve cesarski listini Friderika III., ki bi ju Rebula lahko bral tako pri Kandleju kot v Wolkanovi izdaji Piccolominijevih pisem: Friderikovo naznanitev tržaškemu kapitlju že leta 1446, naj v primeru smrti tržaškega škofa Adelgardija na to mesto sprejme Piccolomini, ⁸³ in pa njegovo dejansko naznanitev Piccolominja kot tržaškega škofa z dne 18. maja 1470.⁸⁴ Slednje morda nakazuje, da gre pri zgornjem naštevanju res bolj za satiričen vložek kot opis dejanskih, danes neznanih dokumentov.

Na drugi strani je mogoče na podlagi objav v Kandlerjevem diplomatariju natančno slediti poročilom o Friderikovih prestavljanjih rzsodbe v zvezi z družino

⁸⁰ Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 16.

⁸¹ Wolkan, *Der Briefwechsel*, 44–48; *Ep.* 13. Besedilo odlomka se v latinščini glasi: [D]eliberationem, quam de praeficiendo eidem ecclesiae personam utilem et etiam fructuosam cum fratribus nostris habuimus diligentem, demum ad te, canonicum Tridentinum et subdiaconum nostrum, cui de litterarum scientia, vitae munditia, honestate morum, spiritualium providentia et temporalium circumspectione aliisque multiplicium virtutum donis apud nos fidedigna testimonia perhibentur, direximus oculos nostrae mentis.

⁸² Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 17.

⁸³ Kandler, ad. 1446 (30. maj) in Wolkan, *Der Briefwechsel*, 231 (*App. Ep.* I)

⁸⁴ Kandler, ad. 1447 (18. maj) in Wolkan, *Der Briefwechsel*, 233–234 (*App. Ep.* III.)

Walsee, kar je prav tako pogosto omenjeno v romanu.⁸⁵ Piccolomini o zadevi Walsee resnično poroča na Dunaju že pozimi 1448, a od cesarja ne pridobi pomoči. V romanu se med vračanjem z Dunaja v Trst potoži o cesarjevem odlogu zadeve: »Pred enim mesecem – konec septembra '49 je bil Friderik III. preložil na januar '50 zasedanje, ki je bilo že določeno v Gradcu za razrešitev starega spora.«⁸⁶ Tudi v resnici v Kandlerjevem diplomatariju najdemo dokument, v katerem cesar 12. septembra 1449 Piccolominija obvešča o odlogu.⁸⁷ Ko Tilen podvomi o cesarjevi naklonjenosti za razrešitev zadeve, mu Piccolomini reče: »Če se bom v nov odlog vdal jaz, se vanj ne bo vdal tergestovski kapitelj. Rekuriral bo na rimsko sodišče.«⁸⁸ In prav to se je v resnici kasneje tudi zgodilo: kot pričajo dokumenti iz vatikanskega arhiva, je spor prišel vse do Svetega sedeža in papež Nikolaj je v zadevi za razsodnika imenoval kasnejšega škofa Gabrieleja de Gabrielija, ki je 1452 razsodil v prid tržaškega kapitlja.⁸⁹

Še bolj v romanu izstopa poročilo o posvetitvi cerkve sv. Jurija v Dutovljah,⁹⁰ ki jo je Piccolomini posvetil junija 1450. Cerkev je sprva omenjena že bliže začetku romana, v literarnem letu 1448, ko Piccolomini na ogled po bližnjih podružnicah pošlje Tilna.⁹¹ Ta mu pove, da v Dutovljah ravno gradijo novo cerkev (»Še leto dela bo, če bo Turek dovolil!«), ki naj bi jo Piccolomini nato posvetil 12. junija 1450. Med posvetitvijo košanski vikar v latinščini bere posvetilno listino – šele kasneje pa naj bi jo Tilen prevedel v slovenščino –, na podlagi česar je tako v romanu dobesedno reproducirana skoraj polovica le-te oz. njen drugi del.⁹² Listina je nato v opombi pod črto izvrstno prevedena v slovenščino, pod prevodom pa je v oklepaju zapis »Pripomba avtorja romana: besedilo je zgodovinski dokument, prepisan s pravopisnimi nedoslednostmi vred.«⁹³ Pri tem gre v resnici za drugi del listine o posvetitvi dutoveljske cerkve iz leta 1450, ki je bila sicer že objavljena v Kandlerjevem diplomatariju, njen izvirnik pa danes hrani arhiv župnije Tomaj.⁹⁴ Prvi del listine Rebula parafrazira v opisu obreda posvetitve:

⁸⁵ Cenčič, »Enej Silvij Piccolomini«, 20.

⁸⁶ Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 387.

⁸⁷ Kandler ad. 1488.

⁸⁸ Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 387.

⁸⁹ Cenčič, »Enej Silvij Piccolomini in Antonio de Goppo v sporu z Devinci«, 22.

⁹⁰ Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 410–415. V svojem dnevniku z dne 3. maja 1980 (*Iz partiture življenja: dnevnik 1977–1981*, 273) pisatelj omenja, da se je na poti po Krasu ustavil v Dutovljah in stopil v cerkev: »Kako naj grem mimo nje, ko pa jo je posvetil moj Piccolomini.«

⁹¹ Ibid., 112–113.

⁹² Ibid., 411–412.

⁹³ Ibid., 412.

⁹⁴ Za opis listine in njen celoten prepis glej Bogataj in Božič, *Enej Silvij Piccolomini in slovenski prostor*, 69.

In angel časa je zapisal: leto 1450, 12. julij, 13. indikcija. Znotraj, v vonju sveže malte in kadila, v belem oblaku koretljev, je škofovska mitra stopila na glavni oltar [...], ga posvetila sv. Juriju mučencu ter položila vanj relikvije svetega apostola Jakoba, svetega Gregorija, Barbare, Lovrenca in druge stare relikvije, katerih imena niso bila znana. Nato je ista mitra šla v istem oblaku koretljev k desnemu oltarju in ga posvetila svetemu Urbanu, papežu, in potem vanj položila relikvije svetega Štefana, prvega mučenca, Antona Puščavnika in Marije Magdalene. Ista mitra se je potem v spremstvu istih koretljev, ki so se zvrstili za njo, napotila k levemu oltarju in ga posvetila svetemu Ahatu in njegovim tovarišem in potem vzdala vanj relikvije svetega Jakoba, Filipa, Antona Puščavnika, Krištofa in Marije Magdalene.⁹⁵

Rebula na ta način v roman sijajno vgradi vsebino celotne listine in pri tem pokaže tako odlične pripovedne zmožnosti kot tudi poznavanje izvirnika. Pri tem je še posebej zanimiva njegova časovna umestitev dogodka, saj prav datum posvetitve dutoveljske cerkve predstavlja posebno uganko. Listina sama je namreč datirana z dne 19. julija 1450 (*die decimonono mensis iulii*), v njej pa je navedeno, da je bila cerkev posvečena *pridie*, torej v najbolj neposrednem pomenu »prejšnjega dne«.⁹⁶ Vendar pa Kandler v *Codice diplomatico istriano* listino brez vsakršnega pojasnila objavi z datumom 13. julij, in ta datacija je večinoma reproducirana tudi v vsej kasnejši sekundarni literaturi. Janez Höfler denimo za datum posvetitve cerkve – verjetno upošteva besedico *pridie* kot »dan prej«, a zvesto Kandlerju – navaja 12. julij.⁹⁷ Prav tako Rebula v romanu posvetitev cerkve umesti na 12. julij, pri čemer si pri upodobitvi dogodka vzame toliko svobode, da prikazuje branje listine neposredno med dogodkom – v tem primeru seveda v listini ne bi bilo besedice *pridie*.⁹⁸ Odločitev za datumsko umestitev posvetitve na 12. julij bi bila seveda povsem razumljiva, če bi Rebula dogodek opisoval povsem izmišljeno in se glede datuma pač zanašal na sekundarno literaturo. Toda dejstvo, da je listino zagotovo bral v izvirniku, pri čemer ni mogel zgrešiti njene datacije

⁹⁵ Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 412. Besedilo listine se v izvirniku glasi: [...] altare maiori eiusdem propriis manibus consecravimus sub titulo et ad honorem sancti Georgii martiris et in quo altari imposuimus reliquias sanctorum Iacobi apostoli, Christophori, Gregorii, Barbare, Laurentii et alias antiquas reliquias quorum nomina ignoramus, et cum uno altari a dextris in eadem sub titulo et ad honorem sancti Urbani pape in quo imposuimus reliquias sanctarum, undecim milia virginum, sanctorum Stephani prothomartiris, Antoni abbatis et Marie Magdalene, ac et cum alio altari a si[ni]stris in eadem [ecclesia] sub titulo et [ad honorem] sanctorum Achatii et sociorum eius in quo imposuimus reliquias sanctorum Jacobi et Philippi, Antonii abbatis, Christophori et Marie Magdalene.

⁹⁶ *Pridie* seveda lahko pomeni tudi »nedavno«, vendar slednje še vedno ne bi pojasnilo, zakaj se je v literaturi uveljavil prav 12. oz. 13. julij.

⁹⁷ Höfler, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem*, 133.

⁹⁸ Če bi namreč hotel zvesto upoštevati to besedo, bi morala posvetitev cerkve v romanu potekati 11. julija.

na 19. julij, a se je kljub temu odločil za 12. julij, vsekakor zbuja pozornost, še posebej spričo Rebulove siceršnje doslednosti in večkrat izpričane težnje, da bi odpravil zapažene napake v zgodovinskih delih.⁹⁹ Neskladje med datacijo listine o posvetitvi na 19. julij in navedbami, da je do posvetitve prišlo 12. julija, ostaja nerazrešeno, še posebej, ker je obenem ohranjeno tudi Piccolominijevo pismo z Dunaja, ki nosi datum 16. julij 1450.¹⁰⁰

Posebno mesto v romanu imajo tudi omembe Piccolominijevih literarnih del. Te kažejo Rebulovo izvrstno poznavanje njihove vsebine, pri čemer jih ni uporabljal zgolj kot vire za Piccolominijevo biografijo, temveč jih je v romanu večkrat omenil povsem neposredno, posredujoč njihove vsebinske drobce, vire, ki jih je Piccolomini uporabljal, in podatke o njihovi recepciji. V romanu se največkrat pojavlja njegovo delo *O vzgoji dečkov* (*De liberorum educatione*), vzgojni traktat, ki naj bi ga Piccolomini bolj ali manj uspešno zdržema pisal ves čas škofovanja v Trstu.¹⁰¹ Delo je v resnici Enej dokončal pozimi 1450,¹⁰² v romanu pa očitno nekoliko kasneje, saj Piccolominijev tajnik De Marcatelli februarja 1450 predlaga »proslavitev dokončanja knjige *De liberorum educatione*«. ¹⁰³ Vendar knjiga ni omenjana le kot neke vrste Piccolominijevo intelektualno zatočišče. Rebula jasno izkazuje precej bolj podrobno znanje o tem delu – v romanu najdemo denimo seznam klasičnih avtorjev, na katere se je Piccolomini skliceval v traktatu: »Čeprav je šlo v bistvu za kompilacijo iz ljubih starih pedagogov – iz Kvintilijana, psevdo Plutarha, Bazilija, Hieronima – je rokopis vlival strast po pisanju.«¹⁰⁴

V romanu sta pogosto omenjeni tudi njegovi najbolj razvpiti deli: komedija *Hrizida* (*Chrysis*) in ljubezenska novela *Zgodba o dveh ljubimcih* (*Historia de duobus amantibus*). Ti deli sta največkrat tarča posmeha Piccolominijevih nasprotnikov, ki dvomijo o njegovi moralni primernosti za škofa. Že na začetku romana sta omenjeni v pogovoru članov tržaškega kapitlja. Dekan kapitlja, ki je Piccolominiju naklonjen, komentira, da novi škof ni napisal zgolj *Zgodbe o dveh ljubimcih*, in želi nato navesti še kakšno moralno manj sporno delo, a ga eden

⁹⁹ Če si ogledamo Rebulovo knjižnico, ki se danes nahaja na Via Donizzeti v Trstu, lahko opazimo njegove popravke v različnih publikacijah, ki so mu jih pošiljali prijatelji in znanci.

¹⁰⁰ Wolkan, *Die Briefwechsel* II, 160. Seveda ni nujno, da bi bil Piccolomini res fizično prisoten pri nastanku listine, hkrati pa ta olajšava še vedno ne pojasni, zakaj so raziskovalci, v prvi vrsti Kandler, kot datum posvetitve navedli ravno 12. julij. Pri tem ni v pomoč niti navedba praznika posvetitve cerkve, ki ga določa listina, saj naj bi bil ta na prvo nedeljo po prazniku sv. Rešnjega telesa, ki pa je leta 1450 padel na 31. maj, in prav tako ne more veljati za datum, ko je bila cerkev v resnici posvečena.

¹⁰¹ Npr. »Šele tedaj je Enej Silvij odložil pisalo počez čez rokopis *De liberorum educatione* in vstal.« Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 313.

¹⁰² Wolkan, *Die Briefwechsel* II, 103–158; *Ep.* 40.

¹⁰³ Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 397.

¹⁰⁴ Prav tam, 266.

od sholarjev prekine: »Še križev pot z naslovom *Hrysis!*«¹⁰⁵ Nekoliko kasneje se o Piccolominijevih literarnih podvigih pogovarjata Tilen in Melhior, pri čemer Tilen o vsebini *Zgodbe o dveh ljubimcih* reče: »Ej, kako v tisti zgodbi oni dični vitez Eurialus zalezuje poročeno gospo Lukrecijo ...«¹⁰⁶ Še nekoliko pozneje Tilen potoži, da Piccolominijeve komedije ni več mogel dobiti, a v svojem opisu jasno orisuje recepcijo knjige:

Pravzaprav bi bil zdaj rajši bral manj preroškega škofa, Eneja Silvija Piccolominija. Po znameniti zakonolomski noveli še kakšno njegovo komedijo [...] Pa je bil zastonj iskal ono njegovo *Hrysis*, ono komedijo, katere zaplet je bil en sam lov na žensko. Rad bi jo bral, da bi nekako izmeril, za koliko se je mož za vrati spreobrnil, če se res je. Pa tudi lažje bi bilo čakati na vrsto s kakšnim plavtovskim klafanjem, kar je *Hrysis* po vsej priliki bila, kakor z Avguštinom, z njegovim miselnim oranjem stoletij.¹⁰⁷

Mnoga Piccolominijeva dela so našteta tudi na seznamu rokopisov, ki naj bi jih prinesel v Trst:

Na vrt je prinašal vse tiste začete rokopise, s katerimi je bil prišel v Tergeste, potem pa po razpoloženju jemal v roke tega ali onega. *De viris aetate sua claris* ga je začel malce dolgočasiti, odkar je manj verjel v slavo in junaštvo tega sveta. *De rebus Basileae gestis stante vel dissolutio Concilio*, ta rokopis, ki ga je imel spravljenega v sinji mapi, ga je bolj privlačeval: Zgodovina se je tu tepla s Skrivnostjo. Najčistejše pisanje pa se mu je zdelo tisto, ki ga je namerjal dečku, človeku s sprejemljivostjo dečka, čeprav je bil že kralj Češke in Ogrske. Ja, najrajši je pisal zanj, Ladislava Habsburžana, z melanholičnim pridevkom Postumus. Pri onih dveh rokopisih je bilo treba namakati pero v sicer po svoje opojno, a minljivo politiko stoletja, pri tem *De liberorum educatione* pa se je lahko prepuščal čistemu čaru kulture.¹⁰⁸

Najbolj natančne reference na Piccolominijeva pisma pa najdemo v epizodi po posvetitvi cerkve v Hrenovicah. Tu Piccolominiju vaški klepar na svojevrsten način očita dejanja iz njegove mladosti, še posebej zapise o ljubezni, ter ga vprašuje po njih kot na zaslišanju, pri čemer Rebula Piccolominijeve odgovore oblikuje skoraj dobesedno po navedkih iz njegovih pisem:¹⁰⁹

¹⁰⁵ Prav tam, 20.

¹⁰⁶ Ibid., 57.

¹⁰⁷ Ibid., 60–61.

¹⁰⁸ Ibid., 151.

¹⁰⁹ Ibid., 362.

Komu si pisal: »Videl in ljubil sem mnogo žensk, ki pa so me potem neznansko dolgočasile?«¹¹⁰

Kdo je zapisal: »Ženska je varava žival, nestalna, okrutna, brez zvestobe, polna zvijač?«¹¹¹

Decembra '43 te je Sigismund Avstrijski zaprosil, da napišeš zanj ljubezensko pismo. Kakšno je bilo to pismo?¹¹²

Za kakšno ljubezen gre v tvojih pisarijah, od pesniške zbirke *Cinthia* do novele *Evrialus* in *Lukrecija* in do komedije *Hrysis*?¹¹³

Kot je razvidno iz opomb k besedilu odlomka, v katerih analiziramo posamezno navedbo, Rebula v pričujočem dialogu izvrstno razkazuje svoje nadrobno poznavanje Piccolominijevih del – in to ne le glavnih, temveč tudi manj znanih pisemskih vaj, kot je npr. vzorčno ljubezensko pismo za vojvodo Sigismunda. Rebula podatke v besedilo vključuje povsem nevsiljivo, a če so bralcu naštet deli poznana, mu je kleparjevo navidezno branje levitov še toliko bolj v zabavo. Več kot očitno je tržaški pisatelj torej dela izredno dobro poznal in jih je bral tudi v izvirniku.

Zaključek

V romanu *Zeleno izgnanstvo* se Alojz Rebula, kot marsikje drugje, dokaže kot vrhunski filolog in humanist. Njegova posebna pisateljska in raziskovalska spretost se kaže v tem, da zgodovinskih virov – v tem primeru Piccolominijevih pisem – in literarnih del ni zgolj navajal, ampak jih je spretno vpletel v narativno strukturo svojega romana in jih ovil v svoj prefinjeno poetičen slog. Pri tem lahko občudujemo oboje: po eni strani njegovo nadvse natančno poznavanje najdrobnejših zgodovinskih dejstev, kot je denimo skorajda zgodovinskokritična

¹¹⁰ Piccolominijev odgovor je posnet po pismu Petru iz Noceta in se v izvirniku glasi: Plures vidi amavique feminas, quarum exinde potitus tedium magnum suscepi. Wolkan, *Der Briefwechsel* I, 285–288; *Ep.* 119.

¹¹¹ Odgovor je posnet po Piccolominijevem pismu Johanu Vrontu: Fallax est animal mulier, varium, crudele, absque fide, plenum dolis verum cum omnibus inndeles sunt. Wolkan, *Der Briefwechsel* I, 580; *Ep.* 193. Podobno pa piše tudi v *Zgodbi o dveh ljubimcih* in v komediji *Hrizida* 136–137: Mulier: indomitum est animal, / nullis regendum frenis nullisque monitis.

¹¹² Gre za resnično, a najverjetneje šaljivo pismo, naslovljeno na mladega Sigismunda Habsburškega, v katerem mu Piccolomini kot predlogo ljubezenskega pisma posreduje fiktivno pismo velikega poveljnika Hanibala neznani ženski Lukreciji. Pismo je prevedeno v Bogataj in Božič, *Enej Silvij Piccolomini*, 147–150.

¹¹³ Tu so naštet vsa Piccolominijeva dela z ljubezensko tematiko, mladostna pesniška zbirka po zgledu rimske elegije *Cinthia*, že omenjena novela *Zgodba o dveh ljubimcih* o ljubezni med francoskim plemičem Evrialom in poročeno Sienko Lukrecijo in komedija *Hrizida* o dveh prostitutkah, ki skušata v svoj urnik vvrstiti številne ljubimce.

omemba dopisa tržaškemu kapitlju iz Poggibonsija, ali pa sicer na prvi pogled povsem obrobna epizoda predstavitve vremskega vikarja, ki dokazuje prav nadvse natančno poznavanje Piccolominijske še neobjavljene korespondence; na drugi strani pa, kot v primeru obdelave ljubezenskega odnosa z Bretonko Elizabeto, njegovo prosto fiktivno nadgradnjo sicer lakunozno ohranjenih zgodovinskih virov – in to zlasti v primeru ljubezenskih reči, kjer imaginacija hitro najde pot, hlastanju radovednega bralstva pa je verjetno prav rad ustregel.

Rebula tako ni zgolj sledil Piccolominijski biografiji tega obdobja, temveč je iz nje po lastnem ključu izbiral dogodke, ki jih je literarno upodobil – pri čemer se zdi, da mu je bilo posebej do upodobitve tistih, ki so se zgodili na naših tleh ali v bližini. Mojstrsko prepletanje zgodovinskih dejstev z literarno domišljijo je Rebuli omogočilo ustvariti roman, ki pogosto prav do potankosti spoštuje zgodovinsko natančnost Piccolomijnove biografije, hkrati pa ustvarja povsem svojo vizijo notranjega sveta glavnega junaka. Še zlasti nekoga, ki preučuje dokumente, povezane s Piccolominijskim tržaškim obdobjem, presuneta minuciozno poznavanje in mojstrsko vključevanje najmanjših podrobnosti, hkrati pa je roman mogoče brati povsem »laično«, ne da bi se pri tem karkoli izgubilo pri njegovem doživljanju.

Ko so pisatelja ob izidu romana soočili z nekaterimi očitki, da sta njegov jezik in slog »preveč bleščeča«, je odgovoril: »Kolikor vem, v zahodni kulturi to vse do danes ni bil minus.«¹¹⁴ Zgodovina je tako v Rebulovem romanu zgolj ogrodje, tehnična osnova, ki pa zaradi pisateljevih izrednih spretnosti na nek način dobi barve in zvok ter pravzaprav oživi pred bralčevimi očmi.

Mojstrsko prepletanje zgodovinskih dejstev, do katerih se je moral avtor dokopati z nemalo truda, z literarno fikcijo ustvarja globok in kompleksen narativ, ki zgodovinske dogodke ne le osvetljuje, temveč tudi raziskuje njihovo čustveno in intelektualno resonanco. Rebula je to umetelno ubesedil na način, ki poleg literarnih užitkov bralcem omogoča tudi poglobljeno razumevanje Piccolominijske misli in časa. Tako roman *Zeleno izgnanstvo* ni zgolj običajen zgodovinski roman oz. prefinjeno literarno delo, temveč tudi pomemben prispevek k raziskovanju humanizma in zgodovinskega obdobja, v katerem je Piccolomini deloval – in to prav na slovenskem ozemlju, na katerem kulturnozgodovinsko dogajanje tega časa zaenkrat še ni bilo dovolj raziskano.¹¹⁵

¹¹⁴ Rebula, »Alojz Rebula odgovarja«, 153.

¹¹⁵ Osnovo za to predstavlja monumentalno delo Primoža Simonitija, *Humanizem na Slovenskem*, katerega mnoge iztočnice še čakajo na nadaljevalce.

Bibliografija

- Bogataj, Jan Dominik in Božič, Anja. »Enej Silvij Piccolomini in slovenski prostor: Novi viri za njegovo tržaško obdobje.« *Bogoslovni vestnik* 84, št. 1 (2024): 55–75.
- Bogataj, Jan Dominik, in Božič, Anja. *Enej Silvij Piccolomini: Zgodnji humanistični spisi in zapisi o slovenskem ozemlju*. Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2024.
- Bogataj, Jan Dominik, in Božič, Anja. *Enea Silvio Piccolomini (Pio II) tra le Alpi e l'Adriatico: sulle tracce del grande umanista*. Trieste: Mladika, 2025.
- Cenčič, Mira. »Enej Silvij Piccolomini in Antonio de Goppo v sporu z Devinci ali spor med devinskimi grofi in tržaško škofijo.« *Mladika* 51, št. 2/3 (2007): 21–23.
- Cergol, Jadranka. »Usoda ga je po pisanem življenjskem itinerariju usmerila v malo Tergeste: Piccolominijev lik v romanu *Zeleno izgnanstvo* Alojza Rebule.« *Keria* 26, št. 2 (2024): (v pripravi).
- Cergol, Jadranka. »Percepcija klasičnih grško-rimskih filozofskih kategorij v delih slovenskega pisatelja Alojza Rebule.« *Jezik in slovstvo* 51, št. 6 (2006): 67–78.
- Conti, Stefano de. *Documenti raccolti e pubblicati in occasione di collocazione di busti Enei sulla facciata del Duomo di Trieste*. Trst: Lloyd Austriaco, 1862.
- Cotta-Schonberg, Michael von, ur. *Collected Letters of Enea Silvio Piccolomini*. HAL (<https://hal.science/hal-03928326>), 2022.
- Cotta-Schonberg, Michael von, ur. *Collected Orations of Enea Silvio Piccolomini*. HAL (<https://hal.science/hal-01588891>), 2019.
- Cotta-Schonberg, Michael von, ur. *Collected Orations of Pope Pius II. Vol. 3: Orations 6–13 (1445–1450)*. HAL (<https://hal.science/hal-01351557>), 2019.
- Cotta-Schonberg, Michael von, ur. *Collected Orations of Pope Pius II. Vol. 4: Orations 14–20 (1450–1452)*. HAL (<https://hal.science/hal-01588891>), 2019.
- Cotta-Schonberg, Michael von, ur. *Oration »Audivi« of Enea Silvio Piccolomini (16 November 1436, Basel)*. HAL (<https://shs.hal.science/hprints-00683151>), 2019.
- Höfler, Janez. *Historična topografija predjožefinskih župnij na Slovenskem: Primorska (Oglejski patriarhat, Tržaška škofija)*. Ljubljana: SAZU, 2022.
- Höfler, Janez. *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem: k razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku*. Ljubljana: Viharnik, 2016.
- Hopper, Marcus, ur. *Aeneae Sylvii Piccolominei Senensis, qui post adeptum Pontificatum Pius eius nominis secundus appellatus est Opera quae extant omnia*. Basilea: Petri Heinrich 1551.
- Kandler, Pietro, ur. 1986. *Codice diplomatico istriano*. 2. izdaja. Trst: Riva.
- Kos, Milko in Stelè, France. *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji*. Ljubljana: Umetnostno zgodovinsko društvo, 1931.
- Mitchell, Rosamund Joyceline. *The Laurels and the Tiara. Pope Pius II 1458–1464*. London: Harvill Press, 1962.
- Rebula, Alojz. »Alojz Rebula odgovarja na vprašanja o *Zelenem izgnanstvu*.« *Mladika* 25, št. 10 (1981): 152–153.
- Rebula, Alojz. »Ob 600-letnici Eneja Silvija Piccolominija, tržaškega škofa in pozneje papeža Pija II.« *Mladika* 50, št. 10 (2006): 18–20.
- Rebula, Alojz. *Iz partiture življenja: dnevnik 1977–1981*. Trst: Mladika, 2002.
- Rebula, Alojz. *Zeleno izgnanstvo*. Ljubljana: Slovenska matica, 1981.
- Simoniti, Primož. *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 1979.
- Szombathely, Marino. *Pio II e Trieste*. Trst: Il Comitato cittadino per le onoranze a Pio II, 1965.

- Štih, Peter. »O modernem (ne)razumevanju in (ne)poznavanju stare zgodovine na primeru ustoličevanja koroških vojvod.« V: *Stiplovškov zbornik*, ur. Dušan Nečak, 33–42. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2005.
- Štih, Peter. »Ustoličevanje koroških vojvod med zgodovino in predstavami: problemi njegovega izročila, razvoja in poteka kot tudi njegovo razumevanje pri Slovencih.« *Zgodovinski časopis* 66, št. 3/4 (2012): 306–343.
- Valvasor, Janez Vajkard. *Čast in slava vojvodine Kranjske*. 4 zvezki. Ljubljana : Zavod Dežela Kranjska, 2009–2013.
- Voigt, Georg. *Enea Silvio de'Piccolomini, als Papst Pius der Zweite, und sein Zeitalter*. 3 zvezki. Berlin: Reimer, 1856–1863.
- Wolkan, Rudolf, ur. *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini*. 3 zvezki (I: 1,1: Briefe aus der Laienzeit, 1431–1445: Privatbriefe; 1,2: Briefe aus der Laienzeit, 1431–1445: Amtliche Briefe; II: Briefe als Priester und als Bischof von Triest 1447–1450; III: Briefe von seiner Erhebung zum Bischof von Siena bis zum Ausgang der Regensburger Reichstages, 23. September 1450 – 1. Juni 1454). Dunaj: Hölder, 1909–1918.
- Zimolo, Giulio. *Le vite di Pio II*. Bologna: Zanichelli, 1986.

Povzetek

Roman *Zeleno izgnanstvo* (1981) Alojza Rebule temelji na natančnem poznavanju zgodovinskega ozadja in primarnih virov, povezanih z življenjem Eneja Silvija Piccolomini (1405–1464), s posebnim poudarkom na njegovem škofovanju v Trstu med letoma 1447 in 1450. Analiza izbranih mest iz romana v primerjavi s Piccolominijevimi pismi, literarnimi deli in informacijami o njihovi sočasni recepciji potrjuje, da je Rebula natančno poznal bogat nabor primarnih virov in historiografske dokumentacije. Ugotoviti je mogoče, da je pri pisanju uporabil tudi gradivo, ki je bilo v tistem času širši javnosti težje dostopno ali še neobjavljeno, npr. Piccolominijeva pisma iz Ljubljane in listine o posvetitvah kraških cerkva. Slednje dokazuje, da se roman opira na gradivo, ki je bilo v slovenski historiografiji dolga desetletja zapostavljeno, kar še poudarja Rebulovo izredno široko razgledanost na področju zgodovine in klasične filologije. Roman se tako v mnogih pogledih približuje zgodovinopisni rekonstrukciji in pomeni dragoceno literarno obravnavo velike humanistične osebnosti v lokalnem kontekstu.

»V grško-rimski antiki vidim previdnostno pripravo na edinstveni prihod«: preplet antičnih in krščanskih vrednot v delih Alojza Rebule

*Jadranka Cergol*¹

Izvleček

Prispevek se posveča dvojni dimenziji miselnega sveta Alojza Rebule, ki ga je kot klasični filolog in krščanski mislec gradil na dialogu med antično grško-rimsko filozofijo in krščanskim izročilom. V antičnih naukih je videl previdnostno pripravo na krščansko razodetje ter v njih prepoznaval idejne zasnove temeljnih verskih resnic. Povezoval je pojme, kot so *hybris*, Platonov svet idej in rimska etika, s krščanskimi vsebinami, kot so izvirni greh, nebeško kraljestvo in evangeljska morala. Ta preplet je po njegovem mnenju tvoril temelj evropske humanistične kulture.

Ključne besede: krščanstvo, antika, apologetika, Alojz Rebula, evropska humanistična dediščina

Abstract

The contribution focuses on the dual dimension of Alojz Rebula's intellectual world, which he, as a classical philologist and Christian thinker, built on the dialogue between ancient Greco-Roman philosophy and Christian tradition. He regarded ancient teachings as a providential preparation for Christian revelation and recognized in them the conceptual foundations of essential religious truths. He drew connections between concepts such as *hybris*, Plato's world of ideas, and Roman ethics with Christian themes such as original sin, the Kingdom of Heaven, and Gospel morality. In his view, this synthesis formed the foundation of European humanistic culture.

Key words: Christianity, antiquity, apologetics, Alojz Rebula, European humanistic heritage

¹ Izredna profesorica za področje jezikoslovja in višja znanstvena sodelavka na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem v Kopru. Raziskovalno se ukvarja z antično tradicijo v sodobni družbi, pa tudi s sociolingvističnimi vprašanji jezikovnega in literarnega stikanja v zgornjem Jadranu.

Uvod

Vprašanje razmerja med antično miselnostjo in krščanstvom je bilo aktualno že od samega začetnega razmaha te monoteistične veroizpovedi, ki je vzniknilo v obdobju največjega razcveta Rimskega imperija in v kasnejših stoletjih pomembno zaznamovalo njegove družbene, socialne in politične strukture. Srečanje med antičnim politeizmom in krščanskim monoteizmom je bilo v znanstveni literaturi že večkrat interpretirano z različnih teoretskih in disciplinarnih perspektiv, pri čemer so si bila stališča raziskovalcev pogosto med seboj nasprotujoča. Med pomembnejšimi sodobnimi obravnavami te tematike izstopa delo Sergeja Averinceva *Poetika zgodnjebizantinske literature*, v katerem avtor poglobljeno predstavi prepletanje antične grške književnosti, filozofije in širše kulturne dediščine z vzpenjajočo se krščansko miselnostjo v kontekstu pozne antike in zgodnjebizantinskega obdobja. Averincev ob tem razvija tezo o skupnem kulturnem temelju vzhodne in zahodne Evrope, utemeljenem ravno na sožitju antične in krščanske dediščine. Slovenski prevod obravnavanega dela iz leta 2005 je spodbudil organizacijo mednarodnega znanstvenega simpozija z naslovom *Antika in krščanstvo: spor ali sprava?*, ki je potekal maja 2007 v Ljubljani. Dogodek so pripravili Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Oddelek za klasično filologijo ter Oddelek za filozofijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani v sodelovanju s Kulturno umetniškim društvom Logos, Društvom za antične in humanistične študije Slovenije ter Inštitutom Nove revije. Na simpoziju so sodelovali teologi, filozofi in literarni zgodovinarji, ki so se izbrane tematike lotili z različnih disciplinarnih perspektiv, svoje prispevke pa so kasneje objavili v zborniku z enakim naslovom.

V vprašanje stika med antično in krščanstvo miselnostjo se je poglobljal tudi slovenski pisatelj Alojz Rebula: antični svet s pripadajočo mu klasično kulturno dediščino na eni strani ter krščanska mistična izročila na drugi predstavljajo namreč dve temeljni referenčni točki v njegovem literarnem in intelektualnem opusu. Pričujoči prispevek želi osvetliti ravno ta vidik: analiza se osredotoča na filozofsko in religiozno vizijo kontinuitete med antiko in krščanstvom v delu Alojza Rebule – enega najprodnnejših slovenskih literatov 20. stoletja, po izobrazbi klasičnega filologa in po osebнем prepričanju zavzetega katoličana.

Znanstvena izhodišča

Vprašanje razmerja med antično filozofsko miselnostjo in krščanskim pogledom na svet je postalo predmet razprav že v obdobju pozne antike. Zlasti v času, ki ga zaznamujeta Dioklecijanovo preganjanje kristjanov in Konstantinovo priznanje krščanstva kot uradne religije Rimskega cesarstva, so se med poganskimi misleci in krščanskimi apologeti razvile številne polemike. Ohranjeni viri iz tega obdobja pričajo o intelektualno napetem ozračju, v katerem se je nova religiozna identiteta

oblikovala v dialogu in sporu z obstoječimi filozofskimi tradicijami²: včasih je bilo to sobivanje zaznamovano z napetostjo in izključevanjem, drugič pa z odprtostjo in spoštovanjem. Po eni strani je tako npr. sv. Gregor Palamas v *Triadi*³ zapisal, da sta vse Platonovo znanje in ugled satanovega izvora. Povsem drugačno držo pa zasledimo pri sv. Cirilu Aleksandrijskem, ki je v *Pedagogu*⁴ Platona označil kot božanskega in ga postavil ob bok Mojzesu. To je samo eden od številnih primerov, ki kažejo, da sta krščanstvo in poganska antika v več stoletjih pogosto oblikovala vzporedno pot, pri čemer sta se nemalokrat tudi vsebinsko naslanjala drug na drugega, na začetku v nekoliko bolj nasprotujočih si tonih, kasneje pa v iskanju skupih stičišč.⁵ Eden najbolj markantnih primerov te napetosti je polemika med platonistom Porfirijem iz Tira in krščanskimi apologeti, kot so Laktancij, Evzebij in cesar Konstantin. Ta poljudno oblikovani spopad razkriva, kako je krščanstvo težko oblikovalo svojo identiteto brez teoretične podlage grško-rimske kulture.⁶ Porfirij, znan po svojem vehementnem delu *Contra Christianos*, je napadel krščanstvo kot tuje razumu in cinično označil krščansko vero kot »magično umetnost«; obrambo pred temi napadi lahko najdemo v številnih apologetskih delih Laktancija (*Divinae Institutiones*, *De mortibus persecutorum*) in Evzebija (*Praeparatio evangelica*, *Demonstratio evangelica*), kjer krščanska misleca nista le branila svoje vere, temveč sta jo predstavljala kot sistem, ki presega pogansko kulturo. Laktancij je na primer uporabljal retorične tehnike, da je predstavil kristjane kot civilizacijsko nadrejene poganom, Evzebij pa je v *Praeparatio evangelica* združil zgodovinske in religijske argumente proti poganstvu ter istočasno ohranjal njegovo dostopnost in uporabnost za sodobne krščanske učence. Drugi zgodnji apologet, Meliton Sardski, ki je okoli leta 170 predstavil svojo apologijo cesarju Marku Avreliju, je vzpostavil koncept krščanstva v sozvočju s stoicizmom – sam je navedel uspehe rimskega imperija kot dokaz, da vera v Kristusa koristi celotnemu imperiju.⁷ Raziskave izpostavljajo predvsem njegovo pomembno vlogo pri konstituiranju zgodnjekrščanske identitete v relaciji do poganskih in judovskih tradicij.⁸ Tudi drugi apologeti so sprejeli in razvijali ta pogled na odnos med krščanstvom in pogansko tradicijo; tako je, denimo, Tertulijan šel še dlje, ko je trdil, da so samo kristjani dodelili cesarju njegovo pravo mesto, in sicer drugo mesto takoj za Bogom. Še več: cesar pripada bolj kristjanom kot poganom, ker je bil

² Maver, »The Paganism«, 65.

³ Sv. Gregor Palamas, *Triada*, 1.1.15.

⁴ Sv. Ciril Aleksandrijski, *Pedagog*, 3.15.

⁵ Prim. Grandi, »Atene e Gerusalemme«, 13.

⁶ Schott, *Christianity, Empire, and the Making*.

⁷ Melitos iz Sard v Evzebij, *Zgodovina Cerkve*, 4.26.

⁸ Aasgaard, »Among Jews Gentiles and Christians«, Lieu, *Image and Reality*.

postavljen na svoje mesto od Boga.⁹ To temo je pozneje povzel tudi Orozij, ki je pisal o še dodatnem dokazu, češ da je Avgust doživel tri pomembne mejnike (in sicer: dokončno podjarmljenje Partov na Vzhodu, zaprtje vrat Janusovega templja in sprejetje naziva *Augustus*) ravno na dan 6. januarja leta 29 pred Kr., to je na dan Kristusove epifanije, ko je bil Jezus sprejet kot kralj s strani modrecev z Vzhoda, zato ima po Oroziju ta datum izredno velik pomen.¹⁰

To zgodovinsko teoretično ozadje odpira relevantno intelektualno temo, v kateri so zgodnje krščanske avtoritete morale utemeljiti vsebinsko podlago krščanstva v večplastni kulturni areni rimskega sveta – ne samo skozi teološko razpravo, temveč tudi preko filozofskega, retoričnega in državotvornega narativa. Prav tukaj zaznavamo kontinuiteto miselnega prostora, kjer so morali avtorji, kot sta Ciril Aleksandrijski in Orozij, krščanski pogled umeščati v antične pojme in simbole, da bi bili prepričljivi v kulturnem kontekstu, ki je bil še napol poganski.

Navedenim mislecem in njihovi viziji presečišča med antiko in krščanstvom sledi tudi slovenski pisatelj Alojz Rebula, ki se v svojih esejističnih, romanesknih in dnevniških zapisih pogosto reflektivno opredeljuje do kompleksnega odnosa med obema miselnima svetovoma. Njegovo razmišljanje razkriva občutljivo ravnesje med občudovanjem antične estetske in racionalne dediščine ter zavezanostjo krščanskemu religioznemu horizontu.

Začetni Rebulov pristop do antike in krščanstva

Antični svet in klasična kultura sta, skupaj s krščansko mistiko, globoko zaznamovali tako Rebulov opus kot njegov biografski profil. Svojo zgodnjo fascinacijo nad antiko dokumentira že v mladih srednješolskih letih: »Svet antike me je opil že v mladih letih. [...] Brez dvoma prevzame človeka že sam izrazni čar antičnih pisateljev: majestetičnost latinščine in tista suverena eleganca grščine. Ko sem se poglobljal v antiko, me je prevzemala ta edinstvena genialnost antičnega sveta, predvsem grškega. Še danes sem prepričan, da vsa zahodna civilizacija nosi na sebi pečat svoje grške matice.«¹¹

Analiza Rebulovega zgodnjega opusa pa po drugi strani razkriva, da sta bila oba miselna svetova čisto na začetku njegove pisateljske poti zakrita v ozadju: pisatelj je namreč preživel izrazito eksistencialno krizo, ki je bila, kot sam poudarja, delno pogojena s političnim položajem Slovencev v Italiji, delno pa tudi z osebnimi in bivanjsko-filozofskimi dilemami. V zgodnjih besedilih se namreč kaže stalna prisotnost strahu pred bivanjsko praznino in absurdom, kar bi – ob

⁹ Maver, »The Paganism«, 69.

¹⁰ Orozij, *Historia*, 6.20.

¹¹ Rustja, »Pogovor s pisateljem Rebulo«, 9.

površnem branju – lahko vzbujalo vtis, da gre za avtorskega predstavnika ateističnega pogleda in celo privrženca nihilistične filozofije.

Ta miselna naravnost pride do posebnega izraza v romanu *Senčni ples* (1960), ki predstavlja prelomno delo tako v tematskem kot duhovnem smislu. V njem se namreč prvič pojavi antična miselnost kot možen življenjski orientir. Osrednjo filozofsko vlogo v tem kontekstu prevzame lik profesorja De Martinisa, ki v romaneskni pripovedi uteleša stoiško misel, pri čemer njegova interpretacija posebej poudarja kompleksno razmerje med svobodno voljo in smislom bivanja: »Vidite, v stoični filozofiji, ki svojega občudovanja do nje nisem prikrival niti v razredu, nisem nikoli mogel razumeti tega, da svojemu privrženecu samomora ne prepoveduje.«¹² Etos stoiške drže je posebej izpostavljen tudi v njegovem epitafu: »Pilada De Martinisa ni več. Skušal je biti človek. Ne roditi se: to je beseda vseh besed (Sofokles).«¹³ Te besede literarno podčrtujejo globoko melanholično komponento Rebulovega zgodnjega razmerja do klasične misli in človekove usode. V tem pogledu roman ne odslikava le Kandorjeve eksistencialne razklanosti, temveč implicira tudi Rebulovo osebno duhovno krizo, ki je v literarni transpoziciji dobila razsežnost skorajda filozofskega manifesta. Izhod iz krize išče romaneskni protagonist deloma v stoiški etiki, deloma v ljubezni, a nobena izmed teh možnosti mu ne omogoči celovite transcendence lastne tesnobe. O tem priča tudi zaključno vzdušje romana, ki se konča s pomenljivim simbolom teme. Podobno interpretacijo ponudi Jože Hočevar, ki ugotavlja, da protagonist »niti tega miru ob klasiki ne najde in zato ostaja [...] slejkoprej nepomirjen sam s seboj, zavedajoč se, da je pot do poslednje resnice še vedno odprta.«¹⁴ Takšna napetost med iskanjem smisla in zavestjo o absurdnosti obstoja ima jasno povezavo s širšimi filozofskimi tokovi 20. stoletja, zlasti z eksistencializmom Camusa in Kierkegaarda, ki ju Rebula pogosto omenja v svojih dnevniških zapisih. Camusov *Mit o Siziifu* (1942), ki poudarja človekovo neizogibno soočenje z nesmisлом, obenem pa zavrnitev samomora kot odpovedi življenju, je v dialogu z Rebulovim zgodnjim romaneskno-filozofskim razmišljanjem. Tudi Kierkegaardova koncepcija »skoka« iz obupa, ki je rezultat razuma, v vero, odmeva na Rebulovi kasnejši duhovni poti. Rebulov postopni prehod k religiozni paradigmi se ni zgodil nenadoma, temveč je šlo za postopno, pogosto boleče soočenje z vprašanji vere, dvoma in smisla. Sam je v intervjuju ob svoji osemdesetletnici izjavil: »V nekem smislu sem v nenehni krizi vere od trenutka, odkar sem jo sprejel, se pravi več kot štirideset let.«¹⁵ Ključno obdobje prehoda med eksistencialno dezorientacijo in religiozno orientacijo se odvije

¹² Rebula, *Senčni ples*, 136.

¹³ Prav tam, 321.

¹⁴ Hočevar, *Romaneski lik v slovenski literaturi*, 19.

¹⁵ Rustja, »Intervju z Alojzom Rebulom«, 9.

prav v desetletju po *Senčnem plesu* in pred začetkom pisanja romana *V Sibilinem vetru* (1968), kjer antična kulisa služi kot simbolno ozadje religioznega iskanja.

Ta duhovni preobrat je Katarina Šalamun-Biedrzycka poskušala razložiti v svojem delu *Umetniški vzpon Alojza Rebule*. Avtorica izpostavi, da Rebula v začetku svoje literarne poti uporablja pripovedno tehniko, ki jo opredeljuje kot »neantropocentrično«, in sicer skozi proces alienacije – pisatelj izrisuje literarnega junaka, s katerim pa se ne identificira in s katerim se tudi odtuja od samega sebe. Z njenega vidika ta tehnika krepi literarno avtentičnost.¹⁶ Po zbirki novel *Vinograd rimske cesarice* (1954) sledi postopni premik proti »antropocentrizmu«, zaznamovan s preusmeritvijo k racionalnemu izrazu v delu *Senčni ples*, kjer Rebula preseže tovrstno ekstatično identifikacijo: pojavi se poglobljen osebni dialog, ki ga je interpretirala kot premik k intelektualni – ne zgolj emocionalni – identiteti, zaznamovani z globljim razumevanjem tako antičnega sveta kot krščanskega izročila. Ta proces je močno zaznamovan tudi v Rebulovem biografskem in esej-skodnevniskem delu, v katerih je razvidno, da je prišlo v obdobju sredi šestdesetih let do pomembnih sprememb in do začetka iskanja sinteze dveh ključnih svetov – antičnega in krščanskega. Vendar pa je Rebula jasno razlikoval med intelektualnim in religioznim motivom kreativnega postopka; sam je pravilno opozoril, da je gojil iskateljsko religiozno dimenzijo, ki naj bi bila prezrta v interpretaciji Šalamun Biedrzycke in ki je botrovala njegovemu prehodu iz nacionalnih in vojnih tem k antični poetiki, krščanskemu etosu in iskanju osebne transcendence.¹⁷ Kot sam navaja, ga je »h krščanstvu pritegnilo samo življenje, in sicer ne v svojem intelektualnem, ampak v svojem bivanjskem poteku, v prvi vrsti s trpljenjem: »Ja, h Kristusu sem tako rekoč prišel razbit in krvav.«¹⁸ V istem pogovoru izpostavlja najpomembnejša dogodka, ki sta ključ za razumevanje njegovega duhovnega obrača: misijon na Opčinah in romanje v Lurd. Obe izkušnji sta zaznamovali njegovo kasnejšo literaturo z večjo duhovno poglobljenostjo in vztrajnejšim obračanjem k ontološkim vprašanjem življenja, trpljenja in odrešenja. Temeljno usmeritev, v kateri antična modrost in krščanski nauk tvorita duhovno os dvojine, potrjuje tudi izkušnja v lurškem svetišču: »Tista pirenejska voda, ko da se do danes na meni še ni posušila ...«¹⁹

Rebulova literarna pot se tako od začetnega nihilističnega občutja postopoma vzpostavlja kot duhovno romanje, v katerem se klasična antika in krščanski logos dopolnjujeta v iskanju resnice, smisla in notranjega miru. Takšna sinteza, kot opozarja tudi Claudio Magris, je značilna za pisatelje, ki v klasični izobrazbi ne

¹⁶ Šalamun-Biedrzycka, *Umetniški vzpon Alojza Rebule*, 183.

¹⁷ Cergol, »Percepcija klasičnih grško-rimskih filozofskih kategorij«, 47.

¹⁸ Rustja, »»Intervju z Alojzom Rebulom«, 8.

¹⁹ Prav tam, 8.

vidijo zgolj estetskega ideala, temveč duhovno kontinuiteto z današnjim človekom v njegovem iskanju presežnega.²⁰ Rebula je v antičnem miselnem prostoru našel produktiven »logos«, ki mu je omogočil soočenje z eksistencialnimi krizami, predvsem vprašanjema niča in smrti. Interpretacijo umetniškega vzpona Rebule je osvetlil tudi italijanski kritik Arnaldo Bressan, ki poudarja izkušnjo »Sibilinega sporočila« kot pot k smiselnosti: »...poslušen sporočilu svoje Sibile, jih bo [klasike] obiskal samo zato, da bo lahko podelil smisel svoji usodi. /.../ Skloniti glavo, zadržati dih, ne prepustiti se temačnemu obupu, verjeti v Boga, študirati, se zateči h klasikom in Krasu...«²¹

Raziskave so še nadalje pokazale, da je od *Sibilinega vetra* dalje metaforični in simbolni dialog med antično grško-rimsko kulturo in krščanskim svetom igral osrednjo vlogo pri formiranju Rebulove miselne identitete; prav v tem mediju se izriše njegova dvojna oporna točka v mistično krščanski in antično racionalni filozofiji kot temeljni princip literarne strukture.²²

Prehod v krščanstvo in vloga klasične antike kot estetsko-duhovnega temelja

Prehod Alojza Rebule iz začetne eksistencialne negotovosti v vse bolj oblikovano krščansko in klasično miselno orientacijo ne pomeni zgolj vsebinske spremembe, temveč razkriva temeljni preobrat v razumevanju sveta in človekovega mesta v njem. Pomembna značilnost tega novega ustvarjalnega obdobja je tudi postopna sinteza med krščansko duhovnostjo in klasično antično dediščino, ki jo Rebula razume kot estetsko in idejno izhodišče svoje literature. V tem je blizu konceptu t. i. *krščanskega humanizma*, kakršnega najdemo tudi pri C. S. Lewisu, Paulu Claudelu ali T. S. Eliotu, ki so klasično tradicijo sprejeli kot temeljno pripravo za sprejem transcendence. Rebula svojo pripadnost temu duhovnemu okviru nakazuje posredno – preko literarnih likov, preko motivike in predvsem preko tonalitete, ki vse bolj prehaja iz temne eksistencialnosti v iskateljsko razpoloženje.

Že roman *V Sibilinem vetru* (1968) pomeni pomemben korak v tej smeri. Čeprav se krščanstvo v njem ne pojavlja kot eksplicitna doktrina, roman zaznamuje občutljiv prehod iz obupa v upanje, iz razuma v skrivnost, iz temačnega v skrivnostno svetlo. Ta proces je Rebulov odgovor na zahodno razsvetljensko in eksistencialistično tradicijo, ki pogosto konča pri agnostičnem ali nihilističnem pogledu. Ravno zoper to se pisatelj postavi z lastnim literarnim iskanjem – ne kot ideolog, temveč kot človek, ki »h Kristusu [...] pride razbit in krvav«,²³ kot

²⁰ Magris, *Il mito asburgico nella letteratura moderna*.

²¹ Bressan, »Rebula ali negibni Sibilin veter«, 25.

²² Cergol, »Percepcija klasičnih grško-rimskih filozofskih kategorij«, Cergol, »Antika in krščanstvo«.

²³ Rustja, »»Intervju z Alojzom Rebulom«, 8.

sam poudari. Če se navežemo na znamenitega francoskega filozofa Gabriela Marcela, ki pravi, da je »vera [...] potrjevanje skrivnosti kot resničnosti, ne kot problema«, potem lahko Rebulovo literaturo poznejšega obdobja razumemo kot mistagogijo – uvedbo v skrivnost, ki ne zahteva razlage, temveč zvestobo.²⁴ Ta pristop se izraža tudi v značilni strukturi njegovih romanov: počasno grajenje atmosfer, notranji monologi, razmisleki o smrti, ljubezni, trpljenju – vse to ni usmerjeno v razreševanje dilem, temveč v njihovo razumevanje znotraj večjega ontološkega okvira. Rebulova povezava z antiko ni akademska, temveč globoko bivanjska. Klasična filozofija – predvsem stoiška in platonška – mu ne pomeni le zgodovinske materije, temveč univerzalno izhodišče za razumevanje človeške situacije. S tem postane jasno, da antična etika v njegovem opusu ne nasprotuje krščanski etiki, temveč jo dopolnjuje kot preddverje vere.

Rebulovo postopno notranje približevanje krščanskemu pogledu na svet poteka torej v dveh stopnjah: najprej kot odmik od nihilizma, nato kot afirmacija transcendence, ki pa se ne izčrpa v dogmatiki, temveč ostaja odprta, refleksivna in dialogična. Ta odprtost se izraža tudi v njegovi pripravljenosti na dvom, kar potrjuje tudi njegova izjava: »V nekem smislu sem v nenehni krizi vere od trenutka, odkar sem jo sprejel.«²⁵ Vera pri Rebuli ni dokončna rešitev, ampak proces – duhovna pot, ki se v marsičem ujema z latinskim pojmom *peregrinatio animae* – romanje duše.

Sinteza antike in krščanstva v romanu *V Sibilinem vetru*

Roman *V Sibilinem vetru* predstavlja prelomnico v Rebulovem ustvarjalnem opusu. Kot pisatelj priznava, je to delo nastajalo kar osem let – v šestdesetih letih, ko je iskal svojo duhovno pot in jo v veliki meri našel v krščanstvu ter antični kulturi. Prizorišče dogajanja v antičnem Rimu po Kristusovem prihodu simbolično ilustrira preplet dveh »svetlih zvezd« njegovega miselnega sveta: krščanstva in antike. Čeprav protagonist Nemezijan v romanu ostaja na videz ateist – njegova vera je, kot sam Rebula razlaga, bolj estetska – je jasno, da se skozi pripoved razvija notranja mešanica krščanskega nauka in antične mistike.²⁶

Rebula je sprva želel roman začeti z molitveno frazo: »V imenu Očeta in Sina in Svetega duha«, kar kaže, da je v času pisanja že dosegel globlje razumevanje krščanskega nauka kot življenjskega vodila: »Roman *V Sibilinem vetru* sem pisal v /.../ doživljajski polnosti verskega odkritja.«²⁷ Vendar se je odločil za bolj nevtralen začetek, da ne bi odvrnil nevernega bralca. A kljub temu ostaja linija prehoda

²⁴ Marcel, *Homo viator*.

²⁵ Rustja, »Intervju z Alojzom Rebulom«, 9.

²⁶ Rebula, *V Sibilinem vetru*, 41, 84, 243.

²⁷ Rebula, *Gorje zelenemu drevesu*, 206.

iz nihilizma v krščansko etiko jasna, še posebej ko Nemezijan izjavi: »‘Popravil sem svoje nekdanje gledanje: rojstvo v Betlehemu je prekašalo Afroditino.’ In smrt ne prekaša Prometejeve?’« »‘Mogoče.’«²⁸

Čeprav se protagonist Nemezijan sprva predstavi kot ateist, njegovo ravnanje v marsičem odraža načela krščanskega nauka. To se kaže v njegovem zavračanju zunanje slave ter v prizadevanju za pravičnost in dobroto do soljudi. Krščanstvo ga postopoma začne pritegovati, zlasti po spreobrnjenju njegovega gospodarja Furija Apuleja, ki od preganjalcev kristjanov preide med vernike in prejme zakrament svetega krsta. Poseben vpliv na Nemezijana ima lik knjižničarja Endimijana, zaposlenega pri Furiju Apuleju, ki ga avtor opiše kot tistega, ki Nemezijana očara s svojo »milostno ljubeznijo do življenja« in s »toplo naklonjenostjo«.²⁹ Kristjani Nemezijanu postajajo blizu predvsem zaradi svoje delavnosti, mistične naravnosti, odprtosti in gorečnosti, četudi v njem vzbujajo tudi določeno nelagodje, kar se kaže v omembi njihove »žaltave vdanosti«.

Čeprav se Nemezijan izrecno ne opredeljuje kot vernik v dogmatskem smislu, doživlja vero predvsem skozi estetsko izkušnjo. Ob tem pravi:

Saj sem postajal tudi jaz vernik. To je bila vera, ki ji je bila v središču Mnemozine, mati Terpsihore in Uranije, Talije in Polihimnije, svetla roditeljica Muz. Ko sem bral, se mi je zdelo, da slišim njen sprelet v roju krilatih Ur – bral sem Homerja in hipokavst je odmeval od njegovih bitk kakor iz same luči ...³⁰

V romanu *V Sibilinem vetru* se antična miselnost in krščanska mistika prepletata skozi protagonistovo doživljanje sveta. Včasih prevlada ena, drugič druga, vendar obe služita kot temeljni orientacijski točki njegovega etičnega mišljenja. Medtem ko mu krščanski nauk ponuja jasnejše moralne usmeritve, mu antična tradicija omogoča globoko estetsko kontemplacijo. V določenem trenutku se vendarle odloči za premoč krščanskega nauka, kot nakazujejo zgoraj navedene Nemezijanove besede o Afroditinem rojstvu in Prometejevi smrti (glej op. 28).

Roman *V Sibilinem vetru* tako predstavlja sintezo Rebulove *Weltanschauung*, saj se v njem neprekinjeno prepletata krščanska in antična dediščina – ne kot nasprotji, temveč kot dopolnjujoča se svetova, ki skupaj oblikujeta tako idejno zasnovo kot dramaturgijo pripovedi.

²⁸ Rebula, *V Sibilinem vetru*, 243.

²⁹ Prav tam, 84.

³⁰ Prav tam, 41.

Nadaljnje iskanje sinteze med antiko in krščanstvom

V številnih intervjujih je Alojz Rebula poudarjal, da je bilo njegovo približevanje krščanstvu postopno. Tudi v njegovem poznejšem literarnem opusu je mogoče zaznati prisotnost eksistencialnih vprašanj, povezanih s smrtjo, ničnostjo in končnostjo. Eno izmed proznih del, ki ilustrira to tematsko usmeritev, je zbirka *Snegovi Edena* (1977), v kateri izstopa novela *Pogled na Helespont*. V tem besedilu je upodobljen trenutek, ko perzijski kralj Kserkses poskuša s svojimi četami zgraditi most čez Helespont. Ob tem dogodku kralja pretrese misel:

»Kaj bo od vsega tega čez sto let? Jaz pa sem videl vse te stotisoče čez sto let: konjenike in pešce in pračarje, vse v vodoravni legi, vse vznak v temi, vse negibne. Tudi ribe v Helespontu takrat ne bodo več iste. Tudi oljke in ciprese na obalah bodo druge. To je pač izmenjava, ki mora biti v stvareh!‘ /.../ ,Naj se tam doli izmenjavajo rodovi rib, kaj me briga, naj se tudi posušijo vse te oljke na obali in naj namesto njih zrastejo druge. Ne prenesem pa, da mora to veljati tudi za človeka, razumeš?«³¹

Rebula v tem odlomku nazorno izriše človeško nemoč pred minevanjem, ki ga zaznamuje ontološki strah pred smrtjo in izničenjem.

Kljub njegovi kasnejši poglobljeni verski izkušnji ostajajo tovrstna vprašanja prisotna v njegovem ustvarjanju. V tem kontekstu umetniški izraz rabi kot sredstvo za osmišljanje bivanja. To potrjujejo tudi njegovi poznejši romani, med njimi *Zeleno izgnanstvo*, v katerem se prepletata krščanska in antična miselnost. Osrednji lik tega romana je tržaški škof Enej Silvij Piccolomini, poznejši papež Pij II., ki izraža globoko navezanost na antično literaturo. Roman vključuje dialoge med Piccolominijem in njegovim tajnikom Tilnom, v katerih se razpravlja o razmerju med grškim in rimskim duhovnim izročilom. Čeprav Enej Silvij grščine ne obvlada, goji do antične kulture izjemno spoštovanje, kar ponazori z afirmacijo rimske kulturne veličine:

»Zakaj ne bi širokosrčno priznali, da tudi rimstvo, pa naj še tako diši po skednju in kasarni, sprega človeški glagol v vsem aktivu in pasivu bivanja?« »Konjugacijo pa mu je dal Grk pa amen, *celsitudo*,« je pribil Tilen.³²

V tem dialogu se razkrije avtorjeva simpatija do lika Tilna, ki izraža nekatere avtorjeve lastne misli. Škof Piccolomini se v nadaljevanju sprašuje, ali je zares presegel poganski pogled na svet, oziroma ali »v njegovi krvi še naprej plamti

³¹ Rebula, *Snegovi Edena*, 135.

³² Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 104.

pogan».³³ Gre za vprašanje identitete, ki ostaja odprto in nakazuje avtorjevo lastno razpetost med antičnim in krščanskim nazorom. V *Zelenem izgnanstvu* je torej opazno močno prisotna metaliterarna refleksija o duhovni in etični dediščini antike. Rebula preko svojih likov poudarja, da antika ni le estetski ideal, temveč etični in eksistencialni vzor: »Antika je predvsem iskanje iz kaosa, je iskanje v treznost, je skromnost pred neznanskim pogorjem biti.«³⁴ Avtor tako postavlja v ospredje *sophrosyne*, temeljno antično vrednoto, ki pomeni zmernost, razumnost in spoštljivo sprejemanje človeške omejenosti. Posebno pozornost namenja tudi grški zavrnitvi *hybris* – napuha, ki predstavlja predrznost človeka, da bi presegel svoje meje in postal bogu enak.

Tematika razmerja med antično in krščansko mislijo se nadaljuje tudi v Rebulovem romanu *Četverorečje* (2011). Že v prvem poglavju se protagonist Norbert pogovarja s profesorjem Winckelgardom, nekdanjim učiteljem latinščine in francoščine, ki predstavlja personifikacijo klasične izobrazbe. Winckelgard jasno izraža prepričanje, da je antika trajen vir duha: »Antika zame ni bila muzejska snov. Bila je vir duha za vse čase, danes, sredi objesti razuma, še posebej.«³⁵ Iz tega odlomka je razvidno, da je antična misel za Rebulo neizčrpen vir etičnega in estetskega navdiha, ne le predmet zgodovinskega raziskovanja. Winckelgard celo izpostavi Francijo kot najpomembnejšo dedinjo stare Grčije v smislu estetike in duhovne ustvarjalnosti.

V nadaljevanju romana se Rebula ponovno dotakne razmerja med klasično in krščansko mislijo. Profesor Winckelgard problematizira vprašanje, kako bi se latinski pesnik Horacij odzval na evangelij, če bi se z njim srečal. Izraža dvom, da bi Horacij, znan po ironiji in nagnjenosti k življenjskemu užitkarstvu, sprejel Kristusov resni nauk. Vendar pa hkrati izpostavi Vergilija kot »krščanskega pre-roka«, kar nakazuje avtorjevo prepričanje o možnosti stika in celo kontinuitete med antičnim in krščanskim etosom.

Zamisel o zbliževanju obeh duhovnih svetov je pri Rebulovi pisavi stalno prisotna. Svoja lastna razmišljanja o veri je predstavil tudi v eseju *Skozi prvo zagrinjalo* (1994), kjer duhovno pot opisuje z metaforo vzpona na Triglav. Priznava, da je bil njegov začetni položaj popolnoma ateističen, a se je skozi dolgo notranjo pot približeval veri, najprej kot Bogu, nato Kristusu in končno Katoliški cerkvi. Ta proces ponazarja kot naporno in pogumno pot preko Severne stene, namenjeno le redkim.

Na podlagi analiziranih literarnih del lahko sklenemo, da predstavljata antika in krščanstvo dva temeljna miselna stebra Rebulovega ustvarjanja. V njegovih

³³ Prav tam.

³⁴ Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 376.

³⁵ Rebula, *Četverorečje*, 103.

delih se pogosto pojavlja vprašanje odnosa med njima, pri čemer antika ni obravnavana le kot kulturno ali estetsko izhodišče, temveč kot vir filozofskih načel, ki so mu služila kot vodilo pri bivanju. Obenem pa Rebula v krščanski veri najde najglobljo os, ki njegovemu iskanju podeli duhovno izpolnitev. Tako ustvarja edinstven literarni prostor, v katerem se klasična modrost prepleta s krščanskim razodetjem, s čimer izrisuje sintezo, ki presega zgodovinsko časovnost in zareže v bistvo človeškega bivanja.

Kršćanstvo kot naravni naslednik antike

Alojz Rebula krščanstvo dojema torej kot naravno nadaljevanje antične duhovne tradicije. Sam je do krščanske misli pogosto prihajal prav skozi duhovno izkušnjo antike, kar ponazori s prispodobno hoje na goro: vedel je, da se vzpenja na goro antične misli, a šele na vrhu je doumel, da je prišel v krščanstvo.³⁶

V tej povezavi Rebula izpostavlja predvsem stoiško filozofijo kot zgodovinsko najpomembnejši most med poganskim in krščanskim svetom, v njej vidi »uverturo v klasično etiko Govora na gori«. ³⁷ V času moralnega in političnega razkroja Rima so stoiki poosebljali najvišje etične ideale: dolžnost, notranjo svobodo in odpoved samovolji. Tudi literarni kritiki, kot so Gantar, Kozmus in Žagar,³⁸ prepoznavajo v Rebulovih delih avtorjevo osrednje prizadevanje, da bi, po vzoru krščanskih apologetov, pokazal spontano prehajanje antične miselnosti v krščansko etiko, zlasti prek stoiške etike in tragikovega pogleda na usodo.

Med antičnimi misleci je na Rebulo najbolj vplival Platon, ki ga dojema kot preroka krščanske misli. Platonova teorija idej – po kateri svet obstaja v popolni, a človeku nevidni dimenziji – se mu kaže kot filozofska predhodnica krščanskega nauka o Božjem kraljestvu: »Vstajenje torej ni nikakršna podvojitev, ampak poustvaritev v novo nadčloveško izvirnost. Kopija – bleda, umazana, tragična kopija – je le tostranstvo. Ali ni tega doumel že poganski mislec Platon, in to štiristo let pred Kristusom?«³⁹ Tako se Rebula pridružuje patristični tradiciji, npr. Cirilu Aleksandrijskemu, ki je v Platonu videl Kristusovega predhodnika. Njegov uvid o etični veličini Platonove misli se izraža tudi v poudarku, da je »bolje trpeti krivico kot delati zlo«⁴⁰ – misel, ki se po Rebuli ujema s krščanskim naukom. Rebula v tem vidi aposteriorno logiko zgodovine: ker se je krščanstvo časovno razvilo po antiki, ta ni nasprotje, temveč priprava na prihod Razodetja. Tako se

³⁶ Rustja, »Oko ni videlo«.

³⁷ Prav tam, 15.

³⁸ Gantar, »Alojz Rebula: V Sibilinem vetru«; Kozmus, *Rebulova hoja za smislom*; Žagar, *Rimsko-katoliško krščanstvo romanesknih junakov Alojza Rebule*.

³⁹ Rebula, *Previsna leta*, 12.

⁴⁰ Rebula, *Na slovenskem poldnevniku*, 237.

naslanja na patristične mislece – Justina, Laktancija, Tertulijana – in tudi sodobne teologe, kot je Averincev. Antika je bila zanj »propedevtika zgodovine«, ⁴¹ torej previdnostna priprava človeštva na Kristusov prihod. »Kdor verjame, da se je v letu 0 zgodovina usodno prelomila, da je v sredozemski bazen vdrla Praluč v osebi Jezusa iz Nazareta, ta vidi v grško-rimski antiki več kot nepresegljiv vzgon človeškega duha. V njej vidi edinstveno propedevtiko zgodovine: previdnostno pripravo na edinstven Prihod.« ⁴² Zato pa so po Rebulovem pojmovanju zgodovine antični misleci, Homer, Heziod, Platon, Vergilij – tako postali utiralci poti Kristusu.

Posebno mesto med temi predhodniki ima Vergilij, ki ga Rebula dojema skoraj kot starozaveznega preroka. V četrti eklogi vidi najizrazitejši profetizem v vsej predkrščanski literaturi. ⁴³ Sprva interpretirana kot napoved zlate Avgustove dobe, je bila ta pesnitev pozneje pogosto brana kot preroško pričakovanje Kristusovega rojstva. »On je govoril po Homerju, očetu razuma, in po Sofoklu, pripovedniku večnega zakona, in po Platonu, arhitektu nevidnega, po Vergiliju in Marku Avreliju ...« ⁴⁴ V eseju *Padec, zaznan od vseh potresomerov* ⁴⁵ Rebula nadalje raziskuje »adventna razpoloženja« v grški in rimski literaturi: pravičnost pri Heziodu, zrenje v nadčutno pri Platonu, občutek za tragičnost in grešnost pri dramatikih. Vse te motive dojema kot semenske oblike evangelija, ki pričajo, da je Bog deloval tudi pred inkarnacijo: »Za kristjana ne more biti dvoma, kam so se stekale vse dotedanje reke zgodovine. Za koga je dotlej delal teološki genij Izraela, miselni genij Helade in državniški genij Rima. [...] Kristjan bo rekel s Péguyem: Tudi konji Aleksandra Velikega so peketal v Njegov prihod.« ⁴⁶

Zaključek

Rebulovo pojmovanje stika med antičnim filozofskim svetom in krščanstvom temelji na izročilu krščanskih apologetov in se zato včasih zdi, da je anahronistično, saj pisatelj trdi, da je bila antika načrtna priprava na Kristusov prihod. Takšna interpretacija je mogoča le z vidika kristjana, ki veruje v božji odrešenijski načrt. Po Rebulovem mnenju – pa tudi po mnenju zgodnjih krščanskih apologetov – je Bog zgodovinski tok usmerjal proti prihodu svojega Sina in v ta namen deloval že prek nekaterih izbranih grških in rimskih mislecev. V njihovih delih naj bi bil tako že zaznaven božji navdih, ki je pripravljaval antičnega človeka na sprejem evangelija.

⁴¹ Gantar, »Alojz Rebula, V Sibilinem vetru«, 10.

⁴² Prav tam.

⁴³ Rebula, *Gorje zelenemu drevesu*, 206.

⁴⁴ Rebula, *Previsna leta*, 118.

⁴⁵ Rebula, *Skozi prvo zagrinjalo*.

⁴⁶ Prav tam, 159.

Grška kultura je tako po Rebuli na več ravneh – predvsem etični – delovala kot propedeutika krščanstva. Kristusov nauk, zlasti njegova etika ljubezni do bližnjega, se po Rebulovem prepričanju vsebinsko prepleta z idealom *kalokagathije* v grški misli ter rimskim iskanjem resnice, dobrote in lepote (*verum–bonum–pulchrum*). A čeprav je antika znala vzpostaviti visoke moralne standarde in občutek za red, ni poznala odgovora na temeljno eksistencialno vprašanje: *čemu življenje?* Grški tragiki so se pogosto zatekali v misel, da bi bilo bolje, če se človek sploh ne bi rodil – kar po Rebuli pomeni, da je antika kljub vsemu ostajala brez odgovora na problem smisla in smrti.

Smisel življenja po Rebulovem prepričanju v polnosti ponuja šele krščanstvo. Kristusov prihod je človekovemu obstoju dal dokončno usmeritev: biti dober, ljubiti druge in s tem doseči nebeško kraljestvo – cilj, ki presega minljivost in absurdnost zemeljskega bivanja. V tej luči tudi Rebulova lastna življenjska pot – tako literarna kot duhovna – najde svoj smisel v Kristusu kot Odrešeniku.

Zato Rebula vidi v antični kulturi in krščanskem razodetju popoln in smiseln spoj, ki človeku ponuja odgovore na najgloblje bivanjske dileme. V antičnih mislecih prepozna nezavedne preroke Kristusovega prihoda, ki so – čeprav še v iskanju – tlakovali pot razodetju. Po njegovem prepričanju so tako miselni genij Helade, teološki genij Izraela in državniški genij Rima sodelovali v pripravi na dogodek, ki je prelomil zgodovino: utelešenje Božje besede.

Rebulovo pojmovanje krščanstva kot naravnega nasledka antike temelji na globokem prepričanju, da je v antiki – zlasti v grški filozofiji in rimski etiki – delovala Božja previdnost. Antični svet je dosegel višek duhovnega razvoja ravno v času, ko je nastopil Kristusov prihod, česar Rebula ne razume kot naključje, temveč kot božji načrt. Antika brez krščanstva ostaja nepopolna, krščanstvo brez antike pa odmaknjeno od človekove zgodovinske izkušnje. V obzorju Rebulove misli gre tako za sintezo duha, ki presega historični prelom in ustvarja neprekinjeno verigo duhovnega zorenja človeka.

Bibliografija

Alojz Rebula

- Vinograd rimske cesarice*. Trst: Obzorja, 1954.
Senčni ples. Ljubljana: Slovenska matica, 1960.
V Sibilinem vetru. Ljubljana: Slovenska matica, 1968.
Gorje zelenemu drevesu. Maribor: Obzorja, 1971.
Snegovi Edena. Koper: Lipa, 1977.
Zeleno izgnanstvo. Ljubljana: Slovenska matica, 1981.
Na slovenskem poldnevniku. Maribor: Obzorja, 1991.
Skozi prvo zagrinjalo. Celje: Mohorjeva družba, 1994.
Previsna leta. Trst: Mladika, 1996.
Četverorečje. Celje: Mohorjeva družba, 2011.

- Aasgaard, Reider. »Among Jews Gentiles and Christinas: Christian identity in Melito od Sardis.« V: *Religious Rivalries and the Struggle for Success in Sardis and Smyrna. Studies in 2004 Christianity and Judaism/Études sur le christianisme et le judaïsme*, 16. *Christianity and Judaism/Études sur le christianisme et le judaïsme*, ur. Richard S. Ascough, 156–174. Waterloo: Wilfris Laurier University Press, 2000.
- Armstrong, Arthur Hilary. *Christianity, Philosophy and the Ancient World*. Aldershot: Variorum, 1999.
- Averincev, Sergej. *Poetika zgodnjebizantinske literature*. Ljubljana: Kud Logos, 2005.
- Bressan, Arnaldo. »Rebula ali negibni Sibilin veter«. V: *Pustolovščina besede*, ur. Arnaldo Bressan, 108–135, Trst – Koper: ZTT – Založba Lipa, 1985.
- Camus, Albert. *Le Mythe de Sisyphe*. Pariz: Gallimard, 1942.
- Cergol, Jadranka. »Percepcija klasičnih grško-rimskih filozofskih kategorij v delih slovenskega pisatelja Alojza Rebule«. *Jezik in slovstvo*, 51, 6 (2006): 67–79.
- Cergol, Jadranka. »Antika in krščanstvo: miselna paradigma Alojza Rebule«. *Annales: anali za istrske in mediteranske študije*, 21, 2 (2011): 379–388.
- Gantar, Kajetan. »Alojz Rebula: V Sibilinem vetru«. *Živa antika*, 43, 4 (1969): 10.
- Grandi, Giovanni. »Atene e Gerusalemme: vie del dialogo«. V: *Antika in krščanstvo: spor ali sprava? = Antiquity and christianity conflict or conciliation?*, ur. Vid Snoj, 13–27. Ljubljana: Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Oddelek za klasično filologijo, Oddelek za filozofijo – KUD Logos, Društvo za antične in humanistične študije Slovenije – Inštitut Nove revije, 2007.
- Hočevar, Jože. *Romaneski lik v slovenski literaturi*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1969.
- Kač, Milica. »Antiquity and Christianity in the Slovenian Writer Alojz Rebula«. V: *Antika in krščanstvo: spor ali sprava? = Antiquity and christianity conflict or conciliation?*, ur. Vid Snoj, 203–211. Ljubljana: Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Oddelek za klasično filologijo, Oddelek za filozofijo – KUD Logos, Društvo za antične in humanistične študije Slovenije – Inštitut Nove revije, 2007.
- Kovač, Edvard. »Krščanski paradoks v meditacijah Alojza Rebule«. V: *Skozi prvo zagrinjalo*, ur. Alojz Rebula. Celje: Mohorjeva družba, 25–34, 1994.
- Kozmus, Roman. *Rebulova hoja za smislom: teološke kreposti vere, upanja in ljubezni v delih Alojza Rebule: doktorska disertacija*. Ljubljana: Teološka fakulteta, 2003.

- Marcel, Gabriel Honoré. *Homo viator. Prolegomenes a une metaphysique de l'esperance*. Paris: Aubier, 1954.
- Lieu, Judith Margaret. *Image and Reality: the Jews in the World of the Christians in the Second Century*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1996.
- Magris, Claudio. *Il mito absburgico nella letteratura moderna*. Torino: Einaudi, 1983.
- Maver, Aleš. »The Paganism of Latin Christian Historical Apologetics«. V: *Antika in krščanstvo: spor ali sprava? = Antiquity and christianity conflict or conciliation?*, ur. Vid Snoj, 65–75. Ljubljana: Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Oddelek za klasično filologijo, Oddelek za filozofijo – KUD Logos, Društvo za antične in humanistične študije Slovenije – Inštitut Nove revije, 2007.
- Rustja, Božo. Pogovor s pisateljem Rebulo. *Ognjišče* 7 (1971): 9.
- Rustja, Božo. »Oko ni videlo ... (pogovor s profesorjem Alojzom Rebulo)«. *Celovški Zvon* 7 (1989): 57.
- Rustja, Božo. »Intervju z Alojzom Rebulo.« *Ognjišče* 5 (2004): 10–12.
- Schott, Jeremy M. *Christianity, Empire, and the Making of Religion in Late Antiquity*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2008.
- Snoj, Vid. *Antika in krščanstvo: spor ali sprava? = Antiquity and christianity conflict or conciliation?* Ljubljana: Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Oddelek za klasično filologijo, Oddelek za filozofijo – KUD Logos, Društvo za antične in humanistične študije Slovenije – Inštitut Nove revije, 2008.
- Šalamun-Biedrzycka, Katarina. *Umetniški vzpon Alojza Rebule*. Koper: Založba Lipa, 1995.
- Žagar, Tomaž. *Rimokatoliško krščanstvo romaneskih junakov Alojza Rebule: diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2008.

Povzetek

Izhajajoč iz branja odlomkov nekaterih prvih krščanskih apologetov, ki so že v prvih stoletjih po Kristusu iskali korenine krščanske misli tudi v klasičnih grško-rimskih filozofskih tokovih, želi prispevek osvetliti to dvojno, a hkrati zelo povezano, dimenzijo Rebulovega miselnega sveta. Slovenski pisatelj, esejist in dramatik, po poklicu klasični filolog ter občudovalec tako antične kot krščanske dediščine, je namreč svoja razmišljanja utemeljeval ravno na plodnem dialogu med tema dvema kulturnima obzorjema. Čeprav bi se lahko na prvi pogled zdelo med seboj nasprotujoča ali celo nezdružljiva, ju je Rebula v svojih delih in mislih razumel kot notranje skladna svetova, ki se dopolnjujeta in skupaj tvorita bogato izhodišče za razumevanje človekove usode, svobode in odgovornosti. V luči božjega odrešenjskega načrta je antiko pojmoval kot previdnostno pripravo na Kristusov prihod, kot nekakšno zgodovinsko uvodno poglavje, ki človekovo misel postopoma pripravlja na polnost razodetja. Po njegovem prepričanju so v nekaterih temeljnih idejah antične filozofije že navzoča semena krščanskega nauka: grški pojem hybrisa povezuje z naukom o izvirnem grehu, Platonovo učenje o svetu idej z nebeškim kraljestvom, rimske moralne vrline pa s temelji krščanske etike. Preplet teh dveh miselnih virov pa po Rebulovem mnenju ni le zgodovinski kuriozum, temveč predstavlja tudi idejno podlago za razvoj evropske humanistične kulture, ki združuje vero, razum in ljubezen do resnice.

Livijin vinograd in Rebulova težavna ljubezen do rimstva

*Marko Marinčič*¹

Izvleček

Rebulova zbirka novel iz leta 1956 nosi naslov po eni od novel, »Vinograd rimske cesarice«. Plinij starejši dejansko navaja poročilo, da je Avgustova žena Livija svojo dolgoživost pripisovala zdravilnim učinkom vina, imenovanega Pucinum, ki naj bi ga pridelovali nedaleč od izvira Timave. Toda novela govori o nečem drugem, o sporu glede dvojezičnih napisov v Tržaški pokrajini pod angloameriško upravo. V tem prispevku so lokalne legende, povezane z rimsko imperialno preteklostjo, iztočnica za razmišljanje o Rebulovi »težavni ljubezni« do rimske literature.

Ključne besede: Alojz Rebula, Vinograd rimske cesarice, Livija, italijanski fašizem, Vergilij, Timava

Abstract

Alojz Rebula's 1956 collection of novellas is titled after one of them, „The Vineyard of the Roman Empress“. Pliny the Elder actually reports that Augustus' wife Livia attributed her longevity to the healing effects of a wine called Pucinum, which was said to have been produced not far from the source of the Timavus. But the novella is about something else, a dispute over bilingual inscriptions in the province of Trieste under Anglo-American administration. In this paper, local legends linked to the Roman imperial past are a cue to reflect on Rebula's „troubled love“ of Roman literature.

Keywords: Alojz Rebula, Vineyard of the Roman Empress, Livia, Italian fascism, Virgil, Timavus

¹ Redni profesor na Oddelku za klasično filologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ukvarja se z latinsko in grško književnostjo in njuno recepcijo v novem veku. Poleg številnih prispevkov na te teme je objavil ali za gledališko uprizoritev pripravil tudi vrsto prevodov iz rimske, grške in francoske književnosti.

Leta 2003 je Alojz Rebula takole odgovarjal na vprašanje o odsotnosti antike v svojih delih vse do *Senčnega plesa* (1960):

Nikoli nisem na antiko mislil. V antiko sicer nisem bil nikoli zabubljen. Antika je bila moje srčno področje, poleg nje pa me je zanimal cel kup drugih stvari. Že kot študent na klasični filologiji sem prebiral Goetheja, Claudela, Thomasa Manna in vrsto drugih modernih avtorjev. [...] V prvem obdobju mojega pisanja se moja zaljubljenost v antiko ni odražala v novelah čisto slučajno, mogoče ker sem hotel narediti skok v sodobnost, hotel sem podoživeti razgibano vojno in povojno dogajanje: nemška okupacija, partizanstvo, prihod v Trst, najprej partizanov, nato Novozelancev, potem pa tista strašna napetost: kaj bo s Trstom? Strah pred Italijo. Čakati na Italijo je bilo kot pričakovati smrt. Vse to je preveč bombardiralo mojo občutljivost, tako da sem se zaradi tega pustil absorbirati od sodobnosti.²

Vprašanje se je sicer navezovalo na interpretacijo njegovega opusa, ki jo je podala Katarina Šalamun-Biedrzycka.³ Njena teza, da se je Rebula skozi svoj umetniški razvoj čedalje bolj pomikal k »antropocentrizmu«, lahko zveni precej poljubno, vsekakor pa je avtorica očitno naklonjena predvsem Rebulovim zgodnjim delom, zlasti zbirki novel *Vinograd rimske cesarice* (1956). Že v *Senčnem plesu* (1960) tudi v estetskem pogledu vidi točko preloma. Njena knjiga v nasprotju z naslovom pravzaprav govori o vzponu, ki mu kmalu sledi postopen zaton.

Romani *V Sibilinem vetru* (1968), *Zeleno izgnanstvo* (1981) in *Jutri čez Jordan* (1988) so »velike zgodbe«, ki govorijo o kulturnih in religioznih koreninah evropskega človeka. Zgodnja dela so izrazito realistična in čvrsto vpeta v zamejsko življenje. V tem prispevku ne želim špekulirati o razlogih za tako radikalen premik od regionalnega k univerzalnemu. Morda je bilo res »čisto slučajno« in je šlo že v izhodišču samo za »skok v sodobnost« – pač zaradi zavzetega doživljanja sočasnih političnih dogodkov, kar se v delih jasno kaže.⁴ V petdesetih letih 20. stoletja so se politične, boljše rečeno, zgodovinske okoliščine v italijanskem zamejstvu temeljito

² »Antika – srčno področje«, 47.

³ *Umetniški vzpon Alojza Rebule*.

⁴ O tem zanimivo Pirjevec, »Vprašanje regionalizma in univerzalizma«, 41: »Že v prvi fazi svojega ustvarjanja pa zmore preseči ozko manjšinsko problematiko, zamejeno v koordinate določenega časa in prostora, in se usmeriti k bolj univerzalnim duhovnim temam, ki zadevajo 'večne' probleme in dileme posameznega človeka. Gre za posebno vprašanje osebne svobode in nesvobode, dobrega in zlega, strahu in poguma, ljubezni in sovraštva, niča in smisla pa tudi za globljo duhovno in bivanjsko problematiko sodobnega sveta [...]. Odpira primer kontaminacije dveh temeljnih nasprotij, se pravi tesne povezanosti med regionalnim in univerzalnim, ki lahko pri njem na obeh straneh segata v skrajnost. Prav regionalni determinizem, ki se je, kot rečeno, z vso intenziteto pojavil že v Rebulovih zgodnjih delih, je sprožil zagon v nasprotno smer, k univerzalnemu.«

spremenile; po letu 1954 lokalna problematika ni več mogla biti aktualna na enak način kot prej. Drži tudi, da Rebula, četudi profesor latinščine in grščine, nikoli ni bil »zabubljen« v antiko; v objavljenih dnevnikih je njena prisotnost šibka, še posebno v primerjavi s prisotnostjo »modernih klasikov« 19. in 20. stoletja.⁵

Antika je bila Rebuli poklic, vendar ne filologu-zgodovinarju, temveč kot učitelju.⁶ Po njegovi lastni izjavi sta mu bili tudi v šolskem razredu »latinščina in grščina« [...] »v bistvu instrument za etično, narodno in splošno kulturno vzgojo«.⁷ Kot mislec in interpretu družbenih stanj mu antika pomeni sestav metafizičnih in moralnih vzorcev, ki se ponujajo *ad imitandum*. Značilen je tudi sklepni odstavek enega zadnjih tovrstnih zapisov:

Sam bi rekel, da me je antika privlačila v celoti svoje pojavnosti, materialne, družbene in duhovne. Moja posebna pozornost je veljala na eni strani momentu sublimnega v antični literaturi, na drugi pa momentu vrhunsko miselnega, manj retoričnega. Če bi ta zanimanja hotel strniti v en sam izraz, bi morda rekel, da me je prvenstveno zanimalo »večno« v antiki, njena uzrtost v dve takšni temeljni vrednoti, kakršni sta resnica in lepota.⁸

Vendar me v tem prispevku ne zanimajo toliko vrednote ali vrednostni sistemi, ki jih je avtor iz antike, poganske in krščanske, izpeljeval;⁹ izpeljeval jih je namreč zelo selektivno, brez strahu pred konceptualnimi anahronizmi, v duhu načrtne aktualizacije. Povečevanje antike pogosto sovpada z razočaranim doživljanjem sodobnosti, zaznamovane z nihilizmom in vladavino tehnologije.¹⁰ Še nekaj bije v oči: ko Rebula govori o antiki – ali se z njo kot literarni umetnik oplaja –, ima v mislih predvsem grško in veliko manj rimsko duhovno kulturo. Ko sem nekatera besedila ponovno bral, se mi je čedalje bolj zdelo, da nesorazmerno oboževanje Grkov pri tem piscu ni samo stvar osebnih literarno-estetskih preferenc. Tudi ne preprosto usedlina winckelmannovskega in romantičnega kulta stare Grčije. Dobil sem zelo jasen vtis, da je njegov odnos do rimskega pola klasične antike poln nelagodij, morda celo travmatičen. Še več: da z asimetričnim navdušenjem nad grštvom med drugim *kompenzira* spontan odpor zoper rimsko duhovno kulturo

⁵ Prim. tudi spisec »najljubših« pri Rustja, »Pogovor s pisateljem Rebulom«: »poleg seveda [...] antičnih [...] Tolstoj, potem Knut Hamsun, Thomas Mann, Albert Camus, med filozofi pa v mladih letih Nietzsche, pozneje pa Maritain.«

⁶ »Že lep čas se mi je klasična filologija kot zgodovinska stroka odmaknila. Srčno zanimiva mi ostaja kot nadzgodovinsko sporočilo, kot večni izvirek duha.« (*Previsna leta*, 19)

⁷ Kalc, »Od stare Grčije do katinarskega hriba«.

⁸ Rebula, *Moj odnos do antike*, 94.

⁹ Cergol, »Percepcija klasičnih grško-rimskih filozofskih kategorij; celovito *Med mero in misterijem*.

¹⁰ Npr. Cergol, »Antika – srčno področje«.

kot proizvod imperija. Odbija ga tisto rimstvo, ki ga je italijanski fašizem privzel kot ideološki gradnik svojega lastnega nacionalizma in imperializma. Zlasti v slovenskem zamejstvu je ta ideološko kontaminirana psevdozgodovinska vez zbuja la nelagodje tudi v politično nemirnem obdobju, preden sta Trst in pokrajina dokončno pripadla Italiji. Zbuja ga vse do danes – refleksno in morda po nepotrebnem, saj rimska slava na izobrazbenem obzorju skrajno nacionalističnih italijanskih skupin ni pustila posebno globokega pečata.¹¹ In če obrnemo: klasičnemu filologu slovenskega rodu, ki se ni rodil v zamejstvu, danes ne pride niti na misel, da bi morala imeti Avgust in Vergilij kaj z italijanskim fašizmom. Slike največjega propagandističnega dogodka, ki je Italiji prilaščal rimstvo, *La Mostra Augustea della Romanità* (1937–1938), mu učinkujejo kvečjemu kot obledela zgodovinska kuriozitet.¹²

Najprej pa nekaj značilnih primerov asimetrije v odnosu do grške in rimske antike. Monumentalni roman *V Sibilinem vetru* (1968) se dogaja v 2. stoletju na različnih koncih rimskega imperija, toda pripoved glavnega junaka, poduhovljenega starega pogana Nemezijana, je povsem očitno projekcija avtorjeve duhovne izkušnje v mejnem območju med pogansko klasično antiko in krščanstvom. Poleg tega je tudi ptujski (!) Rimljan Nemezijan – v nasprotju z vso zgodovinsko verjetnostjo – grkofil rebulovskega kova, začenshi s črkami in slovnico, vse grško je v njegovih očeh lepše od latinščine.¹³

V *Zelenem izganstvu* (1981), romanu o diplomatu, tržaškem škofu in pozneje papežu Eneju Silviju Piccolominiu,¹⁴ kot Rebulov *alter ego* nastopa neki Tilen, Hrvat iz Like, kontovelski kaplan in pozneje škofov vikar. Tudi Tilen je prepričan filhelen – glede na njegovo poreklo in položaj dokaj neprepričljiva, morda celo hudomušna domislica. Z vso ljubeznijo upodobljeni Slovan je namreč ravno v tej potezi nadvse podoben avtorju – očitno kot protiutež glavnemu junaku, ki ga je treba šele »spreobrniti«:

Enej Silvij grščine ni poznal, čeprav je v svoji knjižnici hranil številne, tudi redke grške zvitke. Tilna je poskušal prepričati o veličini rimskega genija z opevanjem Katulove krvi, Lukrecijeve teme, Vergilijevih solza, Horacijeve soli, Tacitovega

¹¹ Podobno ni verjeti, da ima »Casa Pound« v svojih vrstah veliko takih, ki so kdaj brali *The Cantos*, kaj šele, da bi na svojih zborovanjih recitali *Eneido*. Ezro Pounda, velikega pesnika, ki se je preveč navdušeno vdajal političnim zabladam, je v tem pogledu zadel pravična kazen.

¹² Zanimiv poskus politično »neprizadetega« novega ovrednotenja projekta, ki je nastajal že od leta 1911 in je s svojimi zbirkami segal daleč onkraj fašistične ere, je Liberati, »La Mostra Augustea della Romanità«. Prim. tudi prispevke v zborniku Ghilardi in Mecella, *Augusto e il fascismo*.

¹³ Več ilustrativnih mest pri Gantar, »Alojz Rebula«.

¹⁴ O antiki v tem romanu zdaj Cergol, »'Usoda ga je po pisanem življenjskem itinerariju usmerila v malo Tergeste'«.

mozga [...] »Zakaj ne bi širokosrčno priznali, da tudi rimstvo, pa naj še tako diši po skednju in kasarni, sprega človeški glagol v vsem aktivu in pasivu bivanja?« – »Konjugacijo pa mu je dal Grk pa amen, *celsitudo*,« je pribil Tilen.¹⁵

A celo grščine nevešči škof v Rebulovi upodobitvi *ne more* ostati samo protiutež vikarjevi grkomaniji. Po neki nujnosti je grštvo, čeprav posredovano prek antične in srednjeveške latinske kulture, tudi zanj duhovni temelj. Še več: takega si je Rebula – brez kakršnekoli resne stvarne opore¹⁶ – zamišljala tudi zgodovinskega Piccolominija:

Bolj z miselno kulturnega kot z zgodovinskega vidika nam lahko pride od tega človeka, ki je znal v sebi združiti dediščino Partenona in dediščino Kalvarije, sporočilo o dveh vrednotah, ki sta prav v našem času v zatonu: o veri v razum, ki nam ga je dalo grštvo ob svoji veri v lepoto, in o veri v resnico, ki nam ga je dalo krščanstvo ob veri v odrešenje. Srečanje z ljubeznivo pojavo Eneja Silvija Piccolominija, tega velikega Evropejca *ante litteram*, nam je lahko potrditev opcije za odprtost racionalnosti na eni in za odprtost misteriju na drugi strani: za pogumno odprtost racionalnosti in za ponižno odprtost misteriju, temu binomu, ki nas dela Evropejce.¹⁷

Ne le Partenona, tudi binom racionalnost-misterij je Piccolomini, kot je prikazan tu, pravzaprav »podedoval« po Alojzu Rebuli:

Dve intuiciji grštva sta zame tako rekoč kategorialni: 1) uvid [...] o tragičnosti človeške eksistence [...] in 2) iz tega sledeči uvid o bistveni nezadostnosti sveta, nezadostnosti, ki sili Grka, da prebija obzidje imanence. [...] Torej skrajni realizem, združen z zaletom v neskončno.¹⁸

Če pustimo ob strani pohelenjenega Eneja Silvija – že sama misel, da grštvo pooseblja sintezo med »mero« in »misterijem«, je velikopotezna posplošitev. Če bi hoteli ta binom razčleniti duhovnozgodovinsko, bi najbrž ugibali takole: Rebulov kult stare Grčije je spojina winckelmannovskih estetskih idealov, Platona in stoiške etike (tudi zaradi njene bližine krščanski). Njegova triada *bonum-verum-pulchrum* v tej (latinski) različici nastopa pri Tomažu Akvinskem, vendar v osnovi izvira iz Platona.¹⁹ Nato bi se – še vedno sem pri hipotetični duhovnozgodovinski anamnezi

¹⁵ Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 104. Očitno je mišljena konjugacija kot slovnična kategorija.

¹⁶ In ob vsej siceršnji zgodovinski akribiji; temeljitost dokumentarnih raziskav, ki jih je opravil v povezavi s tem romanom, zdaj s primeri ilustrirata Bogataj in Božič, »Enej Silvij Piccolomini«.

¹⁷ Rebula, »Ob 600-letnici Eneja Silvija Piccolominija«, 20.

¹⁸ Horvat, »Navdih in besede«, 162–163.

¹⁹ Uporaba latinščine je zgolj konvencionalna; Rebula nikjer ne kaže afinitet do sholastične filozofije, Platona pa vztrajno navaja kot temelj vsake filozofske transcendence.

– najbrž vprašali, zakaj »misterij« kot drugi temeljni pol grškega duha. Nedvomno ga je odkrival v antičnem krščanstvu samem, a tudi v antiški tragediji in Platonu, ki ju bere s krščanskim navdihom. Ugotovili bi še, da se tako razumevanje Platona sklada z ljubeznijo do Avguština, ki je bil najpomembnejši posrednik platonizma latinskemu srednjemu veku.

Rebula bi se s tako razčlemba najbrž celo strinjal, a bi obenem upravičeno ugovarjal njeni šolski pedantnosti. Navsezadnje je sam pojasnil, da je idealna Grčija predvsem ena od treh prvin njegove lastne »srčne trigonometrije«. Ob šestdesetletnici jo je očrtal takole:

1) Veliki zemljevid Slovenije – 1:150.000, [...] lok duha od Viktorina preko Trubarja do Kocbeka, poligon volj in moči od Otona do Tita, šum alpskih podzemelj, *Cerkvena ordninga* in *Hlapec Jernej*, Brezje in Čebine, Mati-Domovina-Bog in Smrt fašizem, tomizem in stalinizem [...]; 2) Manjši zemljevid antične Grčije, za katedrom – *Graecia antiqua cum oris maris Aegaei* [...] Grčija, dragi list Balkana, iztegnjen v Afroditino morje, Trakija z Orfejevo pesmijo in Helespont z ljubeznijo med Piramom in Tizbo in Bojotija z Antigoninim »Ne« tiranu in Kitajron z norečimi menadami in Atika s Sokratovimi platanami in Argolida s kriki in Oresteja in Elida v sijaju borečih se teles in Patmos z galopiranjem apokaliptičnih konj [...] 3) Zunaj, onkraj ceste, strmina katinarskega hriba [...].²⁰

Takoj nato sledi opis »latinske« učne ure, ki jo je – namesto slovnici – samovoljno posvetil »Spomenici o položaju slovenske Cerkve pod fašizmom« Jakoba Ukmarja:

Lahko bi tisto uro zasedli z velikim pesnikom, z Lukrecem, z njegovo tako moderno kozmično tesnobo. Toda ali je res treba, da greš po latinsko klasiko dva tisoč let nazaj, če ti sredi 20. stoletja vzklije na domačih tleh? »Kaj pa, če bi posegli po neki latinščini, ki jo je v tridesetih letih tega stoletja pisala tu v Trstu slovenska roka? ... Ja, v sobici starinske škofovske vile v Skednju ... Latinščina, izbrušena v ciceronsko neoporečnost, a brez ciceronskega dima ... Ni namreč nastala iz lepoumniskega razpoloženja, ampak iz trpljenja ... Iz trpljenja naroda, obsojenega na smrt in pognanega proti Kalvariji ...²¹

Ukmar je v tem besedilu v brezhibni latinščini pozival k »deitalijanizaciji« Cerkve. Rebula, ki »spomenico« v nadaljevanju navaja v slovenskem prevodu, je to *ex tempore* šolsko uro očitno dojemal kot dejanje politične subverzije: »klasika

²⁰ »Zamejska trigonometrija«, 83.

²¹ Prav tam.

z našega Krasa« Ukmarja so šli z dijaki brat, »ne da bi spraševali za dovoljenje kogarkoli. Če bi se hotela vtakniti kakšna ministrska griža, bi ji lahko mirno vrgli v zobe tisti monumentalni slog in tisto praksičansko vsebino«. ²²

Rimske antike na tej srčni karti, izrisani sredi rimskih ostalin, preprosto ni. V nekem starejšem intervjuju pravi:

Ko sem se poglobljal v antiko, me je prevzemala ta edinstvena genialnost antičnega sveta, predvsem grškega. Še danes sem prepričan, da vsa zahodna civilizacija nosi na sebi pečat svoje grške matice [sic!]. ²³

Grčija mu je torej v duhovnozgodovinskem smislu »matica« – podobno kot v geografskem in političnem Slovenija. Oznaka je presenetljiva, a ne naključna. V geografskem, zgodovinskem, političnem pogledu je »matica« Katinarskega hriba kvečjemu Rim. A če je Rebuli »od stare Grčije do katinarskega hriba« [...] en sam korak«, ²⁴ se mu pot do rimske »matice« očitno ne zdi preveč vabljiva. Ne le, da rimski volkulji, Romulovi prijazni mačehi, v svoji »srčni trigonometriji« ne namenijo niti kotička: demonstrativno jo izriva celo iz uradnega kurikula. Pri šolski uri »zunaj uradnega programa« namreč latinsko slovnico (in Cicerona) provokativno nadomesti z besedilcem slovenskega zamejskega duhovnika, ki je ciceronsko latinščino »brez ciceronskega dima«, nelepoumniško in porojeno iz trpljenja, uporabil kot orožje v boju za slovenščino (in proti hegemoniji italijanščine v Cerkvih). Nadvse simptomatično se mi zdi, da se mora v tem boju na nasprotni strani povsem po nedolžnem znati tudi Cicero.

Ravno iz gornjega besedila izhaja moja špekulacija, da je idealna Grčija pri Rebuli tudi polemična alternativa nacionalistični dediščini rimskega imperija. Ta Grčija je namreč povzdignjena v skoraj metafizični prostor resnice, dobrote in lepote – *dosledno »depolitizirana«*, in to pri avtorju, ki je ves čas razmišljal zelo politično. Večkrat omenja, da je Tacita z dijaki bral kot pričo paradigmatične policijske države. Nasprotno Cicerona kot aktivnega rimskega politika ne čišla preveč. ²⁵ Če že, se Cicero pojavi v njegovi zasebni »galeriji velikih« kot ena od postav »previdnostne« epohe, ki je utrla pot krščanstvu:

²² Prav tam, 84.

²³ Rustja, »Pogovor s pisateljem Rebulom«.

²⁴ Kalc, »Od stare Grčije do katinarskega hriba«.

²⁵ »Cicerona ne postavljam v galerijo svojih velikih.« In še podcenjujoča sodba: »Eno nesrečo je imel: preveč politične ambicije. Nekateri so uničujoči do njega, drugi ga povečujejo.« (Cergol, »Antika – srčno področje«.)

Kdor verjame, da se je v letu 0 zgodovina usodno prelomila, da je v sredozemski bazen vdrla Praluč v osebi Jezusa iz Nazareta, ta vidi v grško-rimski antiki več kot nepresegljiv vzgon človeškega duha. V njej vidi edinstveno propedeutiko zgodovine: previdnostno pripravo na edinstven Prihod. In tako so zanj Homer, Heziod, veliki tragiki, Platon, pa tudi Vergil in Ciceron utiralci poti k Pričakovanemu.²⁶

V tej vlogi vendarle tudi Cicero! Predvsem pa Vergilij, vendar nikakor ne zaradi »imperialistične« *Eneide*, temveč zaradi »mesijanske« Četrte ekloge, torej kot edini pogan, ki je prerokoval Kristusovo rojstvo:

Vergil je bil veliki duh. Očaral me je s svojo liriko, z Bukolikami. Tisto je čudovito delo, npr. četrta ekloga, čudovita poezija. Prav tako so čudoviti drugi momenti, občutek nature, ki je v njem. Ta človek me je očaral.²⁷

Vergilija je kot Kristusovega preroka sicer priznal šele Konstantin Veliki. Cerkveni očetje, tudi poznejši, vključno z Avguštinom, so imeli do tega pesnika ambivalenten ali odklonilen odnos; v *Eneidi* so namreč prepoznavali pesniško kodifikacijo imperija, ki je slonel na kultu cesarjev.²⁸ Tudi pri Rebuli je *Eneida* tista točka, kjer se naklonjenost do klasika vseh klasikov neha:

Kar se pa Eneide tiče, se zanj nisem mogel navdušiti. Tudi v njej je nekaj čudovitih momentov, a je v bistvu le posnetek obeh Homerjev. Drugič pa me njena dinastična namera ne prepriča. Politični oportunizem je meni zelo tuj. Dinastični moment me moti, Vergil pa ostaja veliki duh, vreden, da si ga je Dante izbral za spremljevalca. Sicer me pri Vergilu moti tudi to, da je zatajil prijatelja, Cornelija Galla, prefekta v

²⁶ Rebula, »Slovenska klasična gimnazija v Trstu«, 15. Več mest pri Cergol, članek v tem zborniku. Naivno prepričanje, da je celotna zgodovina poganske antike pravzaprav »predpriprava«, je prvi »znanstveno« artikuliral nemški zgodovinar Droysen, *Geschichte des Hellenismus*. Pri slednjem je sicer prelomna točka Aleksander Veliki in obdobje, ki ga je ravno Droysen prvi poimenoval »helenizem«. Rebule politično-teritorialni vidik ne zanima toliko, »previdnostno« nalogo pripisuje predvsem grški literaturi klasičnega obdobja in nikakor helenistični, ki jo kot Winckelmannovec prezira: »V aleksandrijski poeziji vidim pojav dekadence.« (Cergol, »Antika – srčno področje«).

²⁷ Cergol, prav tam. Kot »rimske Izaije« ima Vergilij pri Rebuli tolikšno avtoriteto, da lahko pri-skrbi alibi celo Horacijevemu hedonizmu. V romanu *Četverorečje* neki beneški profesor, najbrž izmišljena oseba v najbrž prav tako izmišljeni korespondenci odgovarja na hipotetično vprašanje, če bi bil Horacij sprejel Kristusa: »[...] Dvomim, da bi bil sprejel Kristusa. Cristo è terribilmente serio – Kristus je strašno resen, Horacij pa je nagnjen k ležernosti, ironiji, če ne cinizmu. [...] Po drugi strani pa občudujem njegovo srčno prijateljstvo z Vergilijem [...]. Z Vergilijem, krščanskim prerokom, kakor tega pogana imenujejo nekateri.« (*Četverorečje*, 8)

²⁸ Več literature Marinčič, »Cicero and Vergil in the Catacombs«.

Egiptu, ki se je zameril Avgustu in čigar ime je bilo izbrisano iz javnega življenja. Tudi Vergil ga je izrinil iz Georgik.²⁹

Tu je ključ za razumevanje Rebulove »težavne ljubezni« do rimstva. Vendar so razlogi za odpor do *Eneide* tokrat nekoliko drugačni kot pri cerkvenih očetih. Rebule seveda ne moti dejstvo, da je Vergilij utiral pot kultu cesarjev. Verski moment je drugoten, če ne kar brezpredmeten. Vergilijev oz. Avgustov *imperium sine fine* se narodnozavednemu zamejcu organsko upira iz političnih razlogov: kot kvazizgodovinski temelj italijanskega nacionalizma in imperializma, ne le v obdobju fašizma, temveč tudi pozneje, zlasti pa v času od italijanske kapitulacije do leta 1954, ko je cona A s Trstom dokončno pripadla Italiji.

S tem smo prispeli do novele, na katero aludira naslov tega članka. V času angloameriške vojaške uprave v manjši občini Bršljan-Brežina³⁰ zmaga slovenski župan, prebivalci pa začnejo gverilsko postavljati dvojezične krajevne table. Osrednja figura v tej zgodbi je italijansko govoreči poročnik slovenskega rodu Milan Uglessich, ki ga med strastnim prebiranjem nogometnih novic zadene nadležna naloga v zvezi s slovenščino na novih krajevnih tablah. Začasna angloameriška uprava se odloči v korist italijanščine, občina tega ne upošteva. Nato se po vsej tržaški pokrajini razvije ognjevit razprava:

Naslednji dan je poseben kurir iz Trsta prinesel občini ukaz, naj dvojezične table nemudoma odstrani. Občinski svet se je temu ukazu uprl, z županom na čelu. Tako se je glas o tablah raznesel iz male občine Bršljan-Brežina v deveto vas in časopisi vseh strank so začeli pisati o tablah, za table in proti tablam. Table pa so stale še naprej na svojih mestih, brezbrizno zrle s svojimi dvojezičnimi napisi v svet in se puščale fotografirati.

Nasprotniki tabel so kot glavni argument navajali dejstvo, da je vsaka tabla, ki ni italijanska, pljunek v obraz zahodni civilizaciji. In kako le naj bi se mogla nazivati s slovenskim imenom vasica, kjer je pred dva tisoč leti rasel vinograd, ki je dajal vino, na katero je bila prav posebno navezana sama žena rimskega cesarja? Poleg tega so navajali še argument iz kulturne zgodovine. Sam največji francoski pesnik Victor Hugo se je bil postavil proti dvojezičnosti, proti občini in proti županu, ko

²⁹ Cergol, »Antika – srčno področje«. V Servijevo poročilo, da je Vergilij na Avgustovo željo pristal na dejanje avtocenzure in s tem izdal pesniškega prijatelja Kornelija Galusa, v času intervjuja ni verjel praktično nihče več. Povsem očitno želi Rebula s povzemanjem te zgodbe še dodatno očrtni že tako »imperialističnega« Vergilija.

³⁰ Ta je izmišljena; v ozadju domislice je poleg Nabrežine/Aurisina najbrž vas Praprotno/Prepotto pri Rebulovem rodnem Šempolaju. V morebitna zgodovinska ozadja konkretnih dogodkov, opisanih v noveli, se nisem poglobljal, saj fikcionalizacija le-teh sama po sebi napeljuje k eksemplaričnemu razumevanju pripovedi.

je pred sto leti v komentarju k neki svoji mladostni pesmici zapisal »Edera« in ne »Bršljan«. Zagovorniki tabel pa so govorili, kakor so bili govorili ljudje v gostilni. Občina je slovenska, so pravili, vasi so slovenske, ljudje govorijo, rojevajo se in ženijo in umirajo po slovensko, zato naj bodo tudi prometne table v skladu z njihovim življenjem, z njihovim rojstvom in ljubeznijo. Naj bodo v skladu tudi z njihovim umiranjem, zakaj ti ljudje so nedavno prav obilno umirali, in sicer ne v posteljah, ampak po gozdovih. Pod fašizmom so partizani skakali tu iz vsakega brina, ti ljudje so šli trumoma v gozdove, potem pa se kot zmagovalci zgrnili na morje, ki je bilo njihovo. Zdaj pa nočejo nič drugega, ko da v miru živijo in delajo ob svojem morju. Toda to ne gre brez tabel. Borili se bodo zanje, in če bo treba, bodo še enkrat zanetili upor. Ti ljudje se ne dajo in kako naj bi se tudi dali danes, ko se niso dali celih tisoč let, odkar so tu v tem kamenju? In končno – ali gre mar tukaj samo za slovenske table, ob katerih bi se utegnil italijanski avtomobilist zmotiti in zaviti proti Dunaju namesto proti Trstu? Ne, preskrbljeno je bilo tudi zanj, zakaj na tabli ni pisalo samo »Bršljan«, ampak tudi »Edera«, ne glede na to, da se tu ni bilo mogoče zmotiti, ker je bila ena sama velika in asfaltirana cesta in ta je peljala proti Trstu.

Tako so govorili zagovorniki tabel.

Angleški admiral Knickerknacker, ki je imel začasno to ozemlje čez, je s svojimi političnimi svetovalci temeljito pretresel argumente obeh nasprotujočih si strank, Slovencev in Italijanov, in se končno odločil za poslednje, v glavnem na podlagi zgodovinskega argumenta v zvezi z vinogradom, iz katerega je pila rimska cesarica. Tako so bile dvojezične table odstranjene in nadomeščene z drugimi, izključno italijanskimi. Ker se je občina z županom vred slej ko prej upirala, da bi to izvršila, je to delo napravila v naskoku četa stražnikov pod poveljstvom poročnika Uglessicha.³¹

Neimenovana »žena rimskega cesarja« in »rimska cesarica« je seveda Avgustova soproga Livija. Vsa mitologija okrog »Livijinega« vinograda nekje v bližini Devina izhaja iz dveh kratkih zapisov pri Pliniju Starejšem:

Iulia Augusta LXXX<V>I annos vitae Pucino vino rettulit acceptos, non ali<o> usa. gignitur in sinu Hadriatici maris, non procul a Timavo fonte saxoso colle, maritimo adflatu paucas coquente amphoras; nec aliud aptius medicamentis iudicatur. (*Naravoslovje* 14.60)

Julija Avgusta je 86 doseženih let pripisovala vinu Pucinum, ki ga je edinega pila. Gojijo ga v jadranskem zalivu nedaleč od izvira Timave, na skalnem pobočju, ki pod pišem z morja zvari samo po nekaj amfor, vendar je med vini priznано najboljši za zdravljenje.

³¹ *Vinograd rimske cesarice*, 140–142.

K lokalizaciji pomaga Plinijev popis krajev v deseti regiji Italije:

[...] amnis Timavus, castellum nobile vino Pucinum, Tergestinus sinus, colonia Tergeste [...] (3.127)

[...] reka Timava, utrdba Pucinum, znamenita po vinu, Tržaški zaliv, kolonija Tergeste [...]

Če je treba izbrati zgodovinske lokacije, se takoj ponudita stari devinski grad in katero od pobočij v okolici; nad enim od takih pobočij se danes od Miramara do Križa (Santa Croce) vzpenja *Via Livia* z nadaljevanjem *Via del Pucino*, ozka strma cesta z idiličnim razgledom nad vinogradi in morjem.

Rebuli je bila do neke mere blizu mistična prisotnost antične mitologije in literature v teh krajih: navsezadnje Vergilij v *Eneidi* omenja Timavo (1.244); ali niso prav tam Argonavti na poti iz Kolhide ponovno splovili svoje ladje? Toda obenem iz ozadja te lokalpatriotske mitične geografije ves čas grozeče proseva zemljevid rimskega imperija.³² Legenda o Trojancu Antenorju, ki je ustanovil Padovo, izvira od »Avgustovega« zgodovinarja Livija (*Ab urbe condita* 1.1–3); po njem so jo povzeli humanistični iskalci antičnih korenin, vključno z Adamom Bohoričem, ki je imel Antenorjeve priseljence v Padovo za Slovane; slednji so po njegovem dali ime celo Benetkam.³³ A še bolj, kot bi utegnili Rebuli ta različica pritegniti, ga je moral odbijati izvorni rimski kontekst legende. Vanj jo je vpel že Vergilij v prvem spevu Rebuli tako mrzke pesnitve, ko se Venera po Enejevem brodolomu z očitajočim političnim pledoajejem zateče k očetu Jupitru. Monumentalni opis izliva Timave je osrednja točka njene argumentacije. Ker je kontekst pomemben, odlomek v prevodu navajam v celoti:

³² Podobno Rebuli ne kaže nobene lokalpatriotske navezanosti na Joycea in Rilkeja. Razlogi za odpor so pričakovano moralni, verski in estetski, a tudi politični. V nekem dnevniskem zapisu najprej oba ožigosa kot primera »nove sakralnosti« literatov, v Rilkejevem primeru »z vsem tistim morbidnim brokatom, s katerim je lahko postregla sočasna dekadenca: od sekularizirane krščanske liturgije do hvaležne degustacije vsega tistega fevdalnega konforta, ki ga je njegovemu magičnemu okusu z blaženo gostoljubnostjo razprla grofica Thurn und Taxis«. Naposled pa ob pripravljanju radijske oddaje o Rilkeju v Devinu prizna tudi odpor ob misli, »da ta novodobni svečenik zapoje iz svoje infinitezimalne občutljivosti v juliju 1914, ko Wilhelmov Berlin blazni v militarističnem deliriju – himno bogu vojne ...« (*Gorje zelenemu drevesu*, 177)

³³ O Antenorjevi legendi Braccesi, *La leggenda di Antenore*. Izhodiščni vir je Homer, ki omenja ljudstvo *Enetoi* kot udeležence trojanske vojne, vendar za ključni vir same legende lahko štejemo Livija. Iz omenjega mesta pri Liviju izhajajo tudi »venetološke« blodnje o neslovanskem poreklu Slovencev ipd.; o tem Bratož, »Das Veneter-Ideologem«. Bohorič, *Arcticae horulae*, legendo v predgovoru omenja kot dokaz o razprostranjenosti Slovanov.

[...] »Ti, ki svetova ljudi in bogov obvladuješ
 z večno močjo oblasti, oboje plašiš s svojo strelo:
 kaj je takega moj Enej proti tebi zagrešil,
 kaj Trojanci, da zdaj, utrpelim toliko smrti
 širni zemeljski krog k Italiji pot jim zapira?
 Ko se let dovolj odvali, odondod bodo vodje
 rimski, iz Tevkrov krvi obujeni izšli, z izrekom
 svojih zakonov si morje in vse dežele podvrgli –
 nisi obljubljal tako? Kaj je v tebi namen sprevrnilo?
 Jaz sem ob bridkem zrušenju Troje iskala tolažbo
 v tem in tehtala zoper usodo nasprotno usodo --
 toda možem še zmeraj sledi, po vseh preizkušnjah,
 ista zla sreča. Kje, veliki kralj, boš dal konec trpljenju?
 Četam ahajskim iz srede lahko ušel je Antenor,
 plul globoko v ilirske zalive, kraljestvo Liburnov
 varen povprek prešel, premagal izvire Timave,
 kjer iz ustij devet v mogočnem gorskem bobnenju
 dere morska povodenj, šumeč nad polji pod sabo.
 On pa je vendar postavil padovsko mesto, dal Tevkrom
 dom in ljudstvu ime, s trojanskim orožjem okrasil
 hrame bogov. Zdaj v mirnem spokoju uživa počitek.
 Mi, tvoj lastni rod, ki nebés nam trdnjavo namenjaš,
 pa smo izdani. Uničene ladje! Gorje! Ena sama
 s svojo nas jezo drži daljave od zemlje italske!
 S tem boš počástil zvestobo? Je to obljubljeno žezlo?«
 Zdaj se nasmehne roditelj ljudi in bogov. Na obrazu
 vedrost zasije, ki zna pomiriti viharo nebesje.
 Hčerki poljub podari in izreče naslednje besede:
 »Nič strahu, Kiterka! Usoda je tebi in tvojim
 trdna in stalna. Boš gledala mesto, obzidje lavinsko,
 kot sem obljubil. Eneja boš, srčnega v duhu, ponesla
 gor, do zvezd neba. Namena ni nič sprevrnilo.
 [...] njim [sc. Enejevim potomcem oz. Rimljanom] sem podelil brezmejno oblast
 [*imperium sine fine dedi*].
 [...]« (229–260.279)³⁴

³⁴ Iz mojega nastajajočega prevoda *Eneide*. Metrični model, ki ga uporabljam v prevajanju heksametrov, ne sledi Stritarjevi splošno uveljavljeni dogmi o »ponarejenem spondeju«. Stritarjeva doktrina pomeni kompromis med kvantitativnim in akcentuacijskim tvorjenjem daktilov in spondejev in

Ta kontekst je Rebuli težko ugajal. V njegovem lastnem je Timava predvsem prizorišče nasilja nad Slovenci pod fašizmom (drama *Operacija Timava*, 1992) in ne kakšne rimske osvajalne epopeje – razen kolikor je rimska slava tudi ideološki pravir italijanskega nacionalizma.³⁵

Novela *Vinograd rimske cesarice* je prvič izšla leta 1953 v *Sidru*. Leto pozneje je Trst dokončno postal italijanski. Dve leti po tem dogodku, leta 1956, izide zbirka novel z naslovom, povzetim po naslovu ene od novel: *Vinograd rimske cesarice*. V vsej zbirki sta samo dve omembi Livije, obe znotraj »zgodovinske« argumentacije, ki jo »iz trte izvijajo« nasprotniki slovenščine. Zraven je še sklic na Victorja Hugoja. Bršljan, ne kot *edera*, temveč kot *lierre*, je v Hugojevi poeziji stalnica, a seveda ne v kontekstu kakšnega spora z županom o dvojezičnosti, kot med drugim natvezijo lokalni postfašisti ob aferi s tablami. »Citat« iz Hugoja, ki ga avtor podtakne nasprotnikom slovenščine, je fikcijski temelj celotnega zgodovinskega konstrukta, vključno z izmišljenim krajem Bršljan. Namenjen je *razvrednotenju* lokalpatriotskega, vendar v Rebulovih očeh imperialističnega mita o Livijinem vinogradu.

Kako mit o Livijinem vinogradu tudi ne bi bil imperialističen, ko pa v glavni vlogi nastopa soproga prvega rimskega cesarja? Soproga ali morda vendarle kar »cesarica«? Livija je na prestol spravila svojega sina iz prvega zakona Tiberija. Šušljalo se je, da je prej spravila s poti vse tekmece iz Avgustovega nasledstva; dinastijo je sprivatizirala v klavdijsko, še preden so Julijci sploh lahko dobili naslednika! Po več kot petdesetih letih ob Avgustu je kot »mati-cesarica« iz ozadja vlekla niti še petnajst let, vse do svojega 86. leta. In če naj verjamemo njeni lastni izjavi oz. Pliniju, ki jo navaja, je bilo vse to mogoče po zaslugi eliksirja mladosti iz občine Bršljan-Brežina!

V noveli *Vinograd rimske cesarice* je ena sama (podvojena) omemba Livije, pa še ta anonimna. Tembolj sugestiven je zato naslov zbirke. Knjiga je naslovljena po ženski, ki ni zares poimenovana niti v sami noveli. Ta pomenljivi zamolk je

prepoveduje »troheje«. »Ponarejanje« dolžin s pavzo, ki nastane za močnim končnim naglasom (»pesem, boginja, zapOj O jezi ...«), je sicer učinkovito, a še vedno temelji na utvari o kvantiteti kot tvorki ritma. Skelet ritma je v slovenščini vselej akcentuacijski, zato je prepoved »troheja« brezpredmetna. Težko npr. sprejemem očitke, da so besede »širni«, »mogočnem«, »bridkem« prešibko naglašene, da bi lahko učinkovale »spondejsko«. Prim. Marinčič, »Farming for the Few«.

³⁵ Jadranka Cergol me opozarja še na »vizualni« moment, ki je lahko krepil Rebulov odpor do rimske legendarne zgodovine v teh krajih: spomenik »toskanskima volkovoma« oz. 77. in 78. pehotnemu regimentu italijanske vojske ter majorju Giovanniju Randacciu, ki je leta 1917 padel na soški fronti (10. bitka). Spomenik, ki stoji nad regionalno cesto pri Štivanu pri Devinu, je leta 1930, ob dvatisočletnici Vergilijeve smrti, dobil napis s citatom iz opisa Timave v *Eneidi*. Obnovljen je bil leta 1951, torej v času negotovosti glede prihodnosti Tržaške pokrajine oz. ravno nekaj let pred izidom Rebulovih novel.

bržkone motiviran politično: kot tihi protest. To potrjuje kronologija izdaj: novela, ki je nastala tik pred priključitvijo Trsta Italiji, je nato dala naslov zbirki. Slednja ima z Livijo še manj kot novela sama – razen kolikor je naslov, če si lahko dovolim to karikirano oznako, zapoznel poskus atentata na cesarja Avgusta.

Kraji imajo v Tržaški pokrajini dvojezične table, ceste in ulice ne. Cesta, ki od Miramara vodi navkreber v »Livijin vinograd«, je že ob odcepu označena z enojezično tablo:

Via Livia – Imperatrice romana.³⁶

Brezbrižno zre v svet in se pusti fotografirati. Turistom.³⁷

³⁶ V Milanu sem naletel na še bolj duhovito oznako ulice, posvečene rimski politični osebnosti: *Via Spartaco – Statista*.

³⁷ Pričujoči prispevek je nastal v okviru programske skupine »PODOBA – BESEDA – ZNANJE. Življenje idej v prostoru med vzhodnimi Alpami in severnim Jadranom 1400–1800« (P6-0437A).

Bibliografija

- Bogataj, Jan Dominik, in Anja Božič. »Enej Silvij Piccolomini in slovenski prostor: novi viri za njegovo tržaško obdobje.« *Bogoslovni vestnik* 84.1 (2024): 55–75.
- Bohorič, Adam. *Arcticae horulae succisivae de Latinocarniolana literatura*. Wittenberg, 1584.
- Braccesi, Lorenzo. *La leggenda di Antenore, da Troia a Padova*, Padova: Signum, 1984.
- Bratož, Rajko. »Das Veneter-Ideologem bei den Slowenen«. V: R. Lauer, ur., *Erinnerungskultur in Südosteuropa: Bericht über die Konferenzen der Kommission für Interdisziplinäre Südosteuropa-Forschung im Januar 2004, Februar 2005 und März 2006 in Göttingen*, 1–35. Berlin in Boston: de Gruyter, 2011.
- Cergol, Jadranka. »Antika in krščanstvo: miselna paradigma Alojza Rebule.« *Annales: ser. hist. sociol.* 21.2 (2011): 379–388.
- _____. »Antika – srčno področje: 'antični' intervju s pisateljem Alojzom Rebulom.« *Zvon* 6.6 (2003): 45–52.
- _____. *Med mero in misterijem: Antični svet v delih Alojza Rebule*. Trst: Mladika, 2012.
- _____. »Percepcija klasičnih grško-rimskih filozofskih kategorij v delih slovenskega pisatelja Alojza Rebule.« *Jezik in slovstvo* 51.6 (2006): 67–79.
- _____. »'Usoda ga je po pisanem življenjskem itinerariju usmerila v malo Tergeste': Piccolominijev lik v romanu Zeleno izgnanstvo Alojza Rebule.« *Keria: Studia Latina et Graeca* 26.2 (2024): 167–179.
- Droysen, Johann Gustav. *Geschichte des Hellenismus*. 1. del, *Geschichte der Nachfolger Alexanders*. 2. del, *Geschichte der Bildung des hellenistischen Staatensystems*. Hamburg : F. Perthes, 1836 in 1843.
- Gantar, Kajetan. *Alojz Rebula: V Sibilinem vetru*. [Ocena.] *Živa antika* 19.1 (1969): 161–162.
- Ghilardi Massimiliano in Laura Mecella, ur. *Augusto e il fascismo: Studi intorno al bimillenario del 1937–1938*. Città di Castello: LuoghInteriori: 2023.
- Horvat, Jože. »Alojz Rebula.« V: *Navdih in besede: Pisatelji in pisateljice s Tržaškega*. Prva knjiga. Trst: Mladika, 2012. 161–197.
- Kalc, Dušan. »'Od stare Grčije do katinarskega hriba mi je en sam korak.' Pogovor z Alojzom Rebulom ob njegovi šestdesetletnici.« *Primorski dnevnik* 40.174 (22. 7. 1984).
- Liberati, Anna Maria. »La Mostra Augustea della Romanità.« *Civiltà romana* 6 (2019): 53–95.
- Marinčič, Marko. »Cicero and Vergil in the Catacombs: Pagan Messianism and Monarchic Propaganda in Constantine's Oration to the Assembly of Saints.« *The Future of Rome: Roman, Greek, Jewish and Christian Visions*, ur. Jonathan J. Price in Katell Berthelot. Cambridge: Cambridge University Press, 2020. 227–244.
- Pirjevec, Marija. »Vprašanje regionalizma in univerzalizma v Rebulovi prozi.« *Jezik in slovstvo* 58.4 (2013): 37–47.
- Rebula, Alojz. *Četverorečje*. Celje: Mohorjeva družba, 2011.
- _____. *Gorje zelenemu drevesu: Dnevnik*. Obzorja: Maribor, 1971.
- _____. *Jutri čez Jordan*. Mohorjeva družba, 1988.
- _____. »Moj odnos do antike.« *Keria: Studia Latina et Graeca* 13.1 (2011): 91–94.
- _____. »Ob 600-letnici Eneja Silvija Piccolominija, tržaškega škofa in pozneje papeža Pija II.« *Mladika* 10 (2006): 18–20.
- _____. *Previsna leta: Dnevnik 1974–1975–1976*. Trst: Mladika, 1996.
- _____. »Slovenska klasična gimnazija v Trstu: ob 40-letnici obstoja.« *Tretji dan* 43.8 (1989): 15.
- _____. *Senčni ples*. Ljubljana: Slovenska matica, 1960.
- _____. *V Sibilinem vetru*. Ljubljana: Slovenska matica, 1968.

- _____. *Vinograd rimske cesarice*. Maribor: Obzorja, 1956. (Tu citiram po novi izdaji *Vinograd rimske cesarice in zgodnje novele*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1994.
- _____. »Zamejska trigonometrija.« *Mladika* 28.7 (1984): 83–86.
- _____. *Zeleno izgnanstvo*. Ljubljana: Slovenska matica, 1981.
- Rustja, Božo. »Pogovor s pisateljem Rebulo.« *Ognjišče* 7.7/8 (1971): 9.
- Šalamun-Biedrzycka, Katarina. *Umetniški vzpon Alojza Rebule*. Koper: Lipa, 1995.

Povzetek

Rebulova zbirka novel iz leta 1956 nosi naslov po eni od novel, »Vinograd rimske cesarice«. Plinij starejši (*Naravoslovje* 24.8) dejansko navaja poročilo, da je Avgustova žena Livija svojo dolgoživost pripisovala zdravilnim učinkom vina, imenovanega Pucinum, ki naj bi ga pridelovali nedaleč od izvira Timave. Toda naslov novele zavaja. Besedilo govori o gverilskih poskusih Slovencev na Tržaškem Krasu, da bi uveljavili dvojezične napise, in o nasprotovanju italijanskih nacionalistov. Omemba Livije je samo ena, pa še ta anonimna: »Nasprotniki tabel so kot glavni argument navajali dejstvo, da je vsaka tabla, ki ni italijanska, pljuhek v obraz zapadni civilizaciji. In kako le naj bi se mogla nazivati s slovenskim imenom vasica, kjer je pred dva tistoč leti rastel vinograd, na katerega je bila prav posebno navezana sama žena rimskega cesarja?« (*Vinograd rimske cesarice*, Maribor 1956, 235). Ravno po zaslugi tega zamolka je naslov novele in celotne zbirke izredno sugestiven. V tem prispevku služi kot iztočnica za razmišljanje o Rebulovi »težavni ljubezni« do antičnega Rima in celo do samega Vergilija, ki ga je občudoval kvečjemu kot poganskega preroka Kristusovega rojstva – torej iz razlogov, ki so z zgodovinskega stališča pravzaprav zmotni. Rebulov pogosto skeptičen odnos do rimske kulture in literature (in vzporedno temu skoraj religiozen kult grštva) spominja na latinske cerkvene očete, le da v njegovem primeru vir nelagodja ni poganska religija, temveč rimski imperializem kot navdih italijanskega nacionalizma.

Ira, reb, cave, notum: filologija, zasutje in slutnja **Nove zemlje v prvem dnevniku Alojza Rebule**

*David Movrin*¹

Izvleček

Razprava kontekstualizira prvi dnevnik Alojza Rebule (1948–1954). Dnevniški zapisi pričajo o piščevih akademskih in literarnih prizadevanjih ter o razmerju z dekletom, Zoro Tavčar, v času rastoče politične represije. Položaj se je zaostрил z njegovo aretacijo leta 1951 in z živčnim zlomom, ki ji je sledil; nenehen nadzor, neuspešen poskus rekrutiranja (»vrbovke«) in montirani proces proti dvema disidentoma, Jakobu Šolarju in Janezu Fabijanu, s katerima je bil v stiku, so ta pritisk še okrepili. Te izkušnje so slednjič pomagale spodbuditi Rebulov literarni prehod h katolištvu in nastanek romanov, ki prek motiva ovaduštva raziskujejo zlo, odpušcanje, vero in notranjo svobodo.

Ključne besede: Franc Jeza, Jakob Šolar, represija, SAZU, slovenska književnost

Abstract

The paper contextualizes Alojz Rebula's first diary (1948–1954). Its entries document his academic and literary pursuits as well as his relationship with his girlfriend, Zora Tavčar, amid rising political repression from the Yugoslav regime. A critical point came with his 1951 arrest and subsequent nervous breakdown; constant surveillance by State Security, as well as a failed recruitment effort (*verbovka*), and a show trial against two Slovenian dissidents with whom he was in contact, Jakob Šolar and Janez Fabijan, intensified the pressure. These experiences eventually catalyzed Rebula's literary shift toward Catholicism, shaping works that employ the motif of denunciation to explore evil, forgiveness, faith, and inner freedom.

Keywords: Franc Jeza, Jakob Šolar, repression, Slovenian Academy of Sciences and Arts, Slovenian literature

¹ Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za klasično filologijo, Aškerčeva 2, SI 1000 Ljubljana.

Uvod

Marca 2024 sem dobil pismo dr. Tanje Rebula z vrsto vprašanj glede študija klasične filologije v drugi polovici štiridesetih. Pojavila so se ji ob nelahkem izzivu z urejanjem prvega ohranjenega očetovega dnevnika;² pisal ga je zase in si seveda ni razlagal takrat samoumevnih podrobnosti, ki pa so se po skoraj osemdesetih letih v kombinaciji z nelahko pisavo spremenile v uganke, zamotane v skrivnost. Skozi več srečanj sva z urednico večino dilem razrešila; dognala sva marsikaj glede literature, ki jo omenja, pa glede študijskih kolegov in prostorov, v katerih se je gibal. Stavbe na Aškerčevi 2, kjer je Filozofska fakulteta danes, takrat še ni bilo, klasični seminar je deloval v leta 1941 zgrajeni in po požaru leta 1944 tudi že prenovljeni Plečnikovih stavbi Narodne in univerzitetne knjižnice. Filologi so študirali v vrhnjem nadstropju, v hodniku nekoliko nad današnjo rokopisno zbirko, v sedanji sobi 405.

Slika 1: Alojz Rebula in Erika Mihevc med študijem na UL leta 1948, v klasičnem seminarju (danes soba 405 v NUK).³

² Rebula, *Dnevniški zapisi (1948–1954)*, 17–262. Dr. Tanji Rebula sem hvaležen za požrtvovalni trud z objavo dnevnika ter za vrsto podatkov, brez katerih te razprave ne bi bilo mogoče napisati.

³ Pibernik, *Alojz Rebula*, 36.

Edvard Kovač,⁴ Milček Komelj⁵ in Igor Tuta⁶ so v spremnih zapisih lucidno predstavili vse, kar je mogoče prebrati v teh dnevnikih. Toda bolj od sprejemljive in zapisljive filologije ter začetnih literarnih in poklicnih korakov me je pritegnila uganka o tem, česar v dnevniku ni – česar pisec ni mogel zapisati, ker se mu to ni zdelo varno,⁷ in česar ni mogel vedeti, ker so o njem to pisali drugi.

Dnevnik opisuje obdobje od velike noči leta 1948 do konca oktobra 1954, sovпада torej z dvema mejnikoma v takratnem političnem dogajanju. Začne se z izbruhom informbirojevske krize, konča pa s koncem Svobodnega tržaškega ozemlja, ko cono A in z njo avtorjeve Opčine dobi Italija. V zapisih je najti vse, kar bi v takšnem dnevniku pričakoval – razmišljanje o profesorjih, prijateljih, dekletu, antiki, književnosti, ljubljanskem kulturnem življenju, o prvih literarnih poskusih, pa o obiskih v domačem Šempolaju, o iskanju službe, o prvih izkušnjah s poučevanjem in o posameznih političnih dogodkih, ki so našli odmev v vse bolj zrelih dnevniških refleksijah.

Rebulovi zapisi o aretaciji 1951 in njenih posledicah

Toda v ta študentski vsakdan nenadoma udari eksplozija. Prvi vpis leta 1951 je lapidaren, zabeležen z velikimi črkami:⁸

NAJIN DOKONČNI KRST

ARETACIJA

po literarnem večeru v Mariboru od 6. do 7. jan. 1951

Za kakšen literarni večer je šlo? Nekaj drobcev je mogoče razbrati iz obsežnega zapisa, ki ga je pisateljev študijski kolega in življenjski prijatelj, klasični filolog in arheolog Stane Gabrovec, objavil dobra štiri desetletja pozneje, leta 1994, v zborniku *Skozi prvo zagrinjalo*.⁹ Kot priča tistega dogajanja je povedal, da so januarja 1951 na literarnem večeru v ljubljanski Filharmoniji nastopili tržaški literati, da so v natrpani dvorani sedeli mladi poslušalci, v vrsti za piscem pa

⁴ Kovač, »Srečanje s skrivnostjo lastne duše«, 9–16.

⁵ Komelj, »Vznemirljivo pričevanje Rebulovih mladeniških dnevnikov«, 263–81.

⁶ Tuta, »Zgodovinsko ozadje mladosti Alojza Rebule«, 281–84.

⁷ Včasih postane redkobesednost skoraj otipljiva. Sobota, 19. junija 1948: »Zvečer po obisku Anice [Jalen, por. Šašel] in Gašperja – lasje se mi ježijo ob pripovedovanjih iz vojne – sam po najini decembrski poti čez Golovec.« Petek, 13. maja 1949: »Zvečer v seminarju Stane [Gabrovec], Erika [Mihevc], Anica in Zora. Gašper je prišel v seminar, vrgel aktovko v kot in jokaje rekel: 'Izključili so me z univerze.' « Bralci zaman ugibajo, kdo je bil ta Gašper, kaj je pripovedoval o vojni in zakaj je bil kasneje izključen – avtor je presodil, da o tem ni pametno pisati podrobneje.

⁸ Rebula, *Dnevniški zapisi*, 201.

⁹ Gabrovec, »Pot v Emavs«, 17.

denimo profesor Milan Grošel, pri katerem je Rebula ravno diplomiral. »Sam večer pa se je končal v znamenju časa. Malo po polnoči je v Lojzetovo hotelsko sobo stopila OZNA in ga odpeljala na zaslišanje. Kot sovražnika domovine! To se je zgodilo v tisti metropoli, ki je v času fašizma v Rebuli zrasla nad Rim, Pariz, London in New York ... In v kateri se je tega dne lahko prvič javno predstavil. Ga imajo za sovražnika tiste domovine, za katero edino je živel ...? – To je bilo prehudo za telo in duha. Zlomilo ga je.«¹⁰

Slika 2: Iz poročila F[ranceta] N[ovšaka] v *Slovenskem poročevalcu* 12, št. 4, 5. januarja 1951, 1,¹¹ je razvidno, da je prišel (poleg Josipa Vidmarja in Ferda Kozaka) na literarni večer tudi minister za notranje zadeve, ki je že dan zatem nad Rebulu poslal svoje ljudi – ta jih je v »Dnevniku 1969« imenoval kar »Erinije«: »Boris Kraigher, minister, jih je bil z bičem nagnal, da so prisostvovalе nekemu zaslišanju na Poljanskem nasipu.«

¹⁰ Zakaj je v dnevniku omenjena »aretacija po literarnem večeru v Mariboru«, medtem ko Gabrovčev zapis poroča o ljubljanski Filharmoniji? Odgovor je najti v sočasnem tisku, ki prinaša tudi podroben program, za zgornje vprašanje pa je bistven zadnji stavek: »Naslednjega dne so priredili tržaški književniki literarni večer tudi v Mariboru.« »Tržaški književniki v Ljubljani«, *Slovenski vestnik* 3 (372), 13. januarja 1951, 2.

¹¹ Celotna številka je na voljo na spletu (DLib).

V dnevniku ni nato prav nobenega vpisa skozi ves januar, prvi se pojavi šele čez mesec dni, 9. februarja 1951, in je čustveno razrvan, avtor na sprehodu po Trstu povsod vidi ovaduhe, vsaj nekateri to najbrž tudi so:¹²

Danes sonce, predpomlad. V postelji do 10h, v vlaku bral *Giornale*. Nato po Ulici Carducci za izprembo zabavna burka – razigrano lovil udbovske izvržke, ki mi slej ko prej sledijo. Najprej blede mladenič v trenču z *Giornale* v roki. Grem za njim, gledam kot on v izložbe, grem spet za njim, dokler ne zavije v bar na Ulici Imbriani. Nato stari lisjak z lovskim obrazom, s katerim se loviva pri Volti di Chiozza: sam se izda s svojim buljenjem, s svojim izmotavanjem, s svojo nervozo. Nato dvojica pri Barriera Vecchia: rdečelični, srepi debeluh z mladičem majhne glave in svetlih las, ki mu sledim do Ulice della Guardia 11. In pred oknom tip iz Fabrisa. [...] Vsega me prerašča drug človek: politik, policaj, Hamlet. Je mnogo gluhega trpljenja in živci se hočejo včasih revoltirati.

Živci se zares revoltirajo, sledi živčni zlom, o katerem literarna zgodovina doslej ni veliko razmišljala, bralca nehotе navda spoštovanje do družine, ki se je odločila te zelo osebne trenutke objaviti. Marca 1951 se pisec dnevnika usede na nočni vlak in odpelje v Rim, ne da bi sam dobro vedel, zakaj, in ne da bi njegovi vedeli, kam gre. Kaj se je dogajalo na tej poti, je razvidno iz kasnejšega dnevniškega zapisa, prežetega s podobami iz Ajshilove *Oresteje*. Spomin na dogodek je pisca nenadoma preplaval med obiskom Rima 18 let pozneje, leta 1969:¹³

Glej, sedanost se razteče, praznina se nabije z grozo, vsenaokrog se nekaj prebuja, glava za glavo se dviga iz spanja, kačje lasišče za kačjim lasiščem: zbor Erinij, ki je osemnajst let spal.

O, kaj so počenjale, preden so zaspale!

Boris Kraigher, minister, jih je bil z bičem nagnal, da so prisostvovale nekemu zaslišanju na Poljanskem nasipu. Nato so sledile nekomu, ko se je s tistim zaslišanjem v kosteh odpeljal v Trst. Tam so zalajale vanj: Misliš, da si že prišel s svojimi živci na križ? Mesto tvojega križanja je Rim: tja se boš odpeljal! Potem so z njim stopile na nočni vlak, zasedle kupe in zrle vanj vso noč, vso noč so ga pile s svojimi obsedenimi očmi, drugo jutro pa izstopile z njim na postaji Termini. Za svetoletni Rim smo se nališpale, so rekle in ga zajele v krog. Glava jim je bila počesana v nekakšno trajno iz kačjih glav, obrazi pa so jim bili izmaličeni v nekakšne pustne maske s

¹² Rebula, *Dnevniški zapisi*, 201.

¹³ Rebula, »Dnevnik 1969«, 60–61; zapis za nedeljo, 27. aprila 1969. Boris Kraigher z bičem je odmev *Evmenid* 163, kjer ena od Erinij (v Sovretovem prevodu) tarna, »kot da rabelj vihtel bi bič nad menoj«.

hruškastimi nosovi. Tako so ga gnale po Via Nazionale, on pa je moral spraševati mimoidoče po sv. Petru, tam se je moralo nekaj odrešilnega zgoditi z njim. A zgodilo se je, da je po dolgem blodenju nekje izčrpan obležal. Njegove spremljevalke so se zavrtele v kolo okrog njega: Sveto leto, to smo me, sveto leto, to smo me! Pri nekem mostu je bilo, kjer je obležal, pod obokom, ki se je metal v konec sveta. Potem se je – sam ni vedel, kako – znašel sredi belega, na zaprtem, v postelji. In hudičevke so bile spet tam. Ena mu je merila temperaturo, druga ga je nekaj spraševala. Kačji lasje so jim spet razčesani padali na ramena, v nekakšno domačnejšo opravo. Ena je rekla: Nikar ne misli, da je to bolnišnica! Druga je potresla termometer, potem ko je prebrala temperaturo, in pripomnila: V peklju smo, dragec! In spet so si dale roke v kolo in zaplesale okrog postelje, da so jim kače odletavale od ramen, skandirajoč: Večnost – večnost! Potem mu je namesto Erinije začela meriti temperaturo bolničarka. A njihovo prisotnost je čutil še naprej, čeprav jih ni več videl. Celo ko je prišel brat, da bi ga odpeljal, mu je bilo, ko da zaznava okrog po govorilnici neko kačje mezenje.

V Rimu je Rebula k sreči pristal v bolnici, na varnem, vendar *incommunicado*, dokler ga ni našel mlajši brat Nini.¹⁴ Pisatelj se je tudi njega s hvaležnostjo spomnil v zgornjem dnevniku, kjer piše, kako se je v bolnici nenadoma pojavil pred njim, »koščen v svoji moškosti, močan v svoji vedrini«, ko sam ni imel nobene volje več in je bratu izčrpan rekel: »Zame ni več kam v življenje.« Ta ga je zavrnil s kraševsko stvarnostjo: »Kakšno govorjenje je to? V službo boš spet šel. Oženil se boš. Pripravi se!«¹⁵ Da bi mu vlil novih moči, ga je pred odhodom peljal celo na vrh bazilike svetega Petra in se dal tam z njim fotografirati na ozadju enega tistih kamnitih apostolov na pročelju (»a zanj, izpitega od Erinij, je bil Sv. Peter samo kup kamenja, vse je bilo gnus in noč«). Slednjič ga je privedel domov v Šempolaj (»on, brat, je stal ob njem, ga spet koval v smisel«).¹⁶

Ta vrnitev je sovpadla z velikim tednom, zato ne preseneča, da v svojem pismu Zori marca 1951 pisec dogajanje doživlja v pasijonskem ključu:¹⁷

Težko, pretežko bi bilo začeti od kraja in ti opisati pot tvojega fanta iz Trsta v Rim in iz Rima domov, kamor sem se včeraj vrnil z Nineto. Vsega skupaj 20 dni tujine, ne simboličnega, ampak avtentičnega pekla, 20 dni medlenja v neki bolnici ...

Veliki petek popoldne.

¹⁴ »Nini« je bil vzdevek pisateljevega mlajšega brata Ivana (1926–1955), ki je prišel ponj, ko so domači končno izvedeli, kje je; kasneje se je v iskanju službe odselil v Avstralijo in tam mlad umrl v prometni nesreči.

¹⁵ Rebula, »Dnevnik 1969«, 60–61.

¹⁶ Rebula, »Dnevnik 1969«, 60–61.

¹⁷ Rebula, »Dnevniški zapisi«, 207.

V duhu sledim alegorijam velikega tedna, a se nočem poglobljati vanje, ker sem letos svoj veliki teden opravil *ad abundantiam* [v obilni meri]. Če bi Bog hotel izbrati človeka in mu hotel dati okusiti vse faze trpljenja, skozi katere je šel njegov Sin, od Judovega izdajstva do križanja, potem bi mu dal okusiti to, kar je dal okusiti meni. Izpil sem kelih do konca, čisto do dna.

Ko se spet postavi na noge, so vpisi v dnevnik bolj dozirani, previdni, mnogo manj jih je. Pisec je po svojih močeh skušal nadaljevati z načrti, ki jih je aretacija tako surovo presekala; znova je začel z delom v šoli, 27. avgusta 1951 sta se z Zoro v Loki pri Zidanem Mostu poročila. Na trenutke še izvemo, da ga sistem ni pustil pri miru – 1. januarja 1953, ko dela pregled prejšnjega leta, recimo omeni

Slika 3: Mladoporočenca 27. avgusta 1951.¹⁸

¹⁸ Pibernik, *Alojz Rebula*, 52.

»dve zaslišanji s strani UDBE«, vendar iz dnevnika niti približno ni jasno, s kakšno vsebino. Kot sem izvedel od družine, se z otroki o vsem tem ni veliko pogovarjal. Podatke o tem, za kaj je pri vsem skupaj sploh šlo, je bilo treba poiskati v drugih virih.¹⁹

Arhivski dokumenti in pričevanja

Najprej je treba poudariti, da so bili kljub psihični razrvanosti in posledični subjektivni obarvanosti avtorjevi sumi glede »špicljev«, ki jih omenja, v določeni meri točni. To so potrdili v Arhivu Slovenije:

Z arhivskim gradivom nekdanje UDV o Alojzu Rebuli žal ne kaže najbolje. O njem so odprli dosje nadzorovane osebe z oznako 4506, ki je obsegal 456 strani, a je bil uničen in ga ne hranimo (podatek o tem je razviden na naši spletni strani).²⁰ [...] Prav tako Alojza Rebule ne omenja imensko kazalo podfonda Gradivo OZNA in UDV na mikrofilmskih kolutih. To sicer ne pomeni, da so omembe v mikrofilmanem gradivu izključene – gotovo pa bi jih bilo precej težko iskati.²¹

Težko – ne pa nemogoče. Iz omenjenega kataloga je razvidno, da je imel sredi sedemdesetih let Rebulov dosje že kar 456 strani, več kot večina ostalih. Kaj lahko vemo o njegovi vsebini? Pred časom sva se z Alojzom Rebulom pogovarjala o njegovi študijski izkušnji in med srečanjem 30. avgusta 2010 v Loki pri Zidanem Mostu mi je povedal, da se je nadzor nad njim začel že ob samem prihodu v Ljubljano leta 1945. To nalogo je dobila mlada bivša partizanka, ki se je morala zaradi njega vpisati v njegov letnik, da bi ga kontrolirala, in ga je najprej prosila za inštrukcijo iz latinščine. Dobila sta se v Šentvidu, kjer je stanovala pri družini zdravnika dr. Arka na današnji Arkovi ulici, vendar ga po srečanju ni hotela več ovajati in se je raje prepisala v Zagreb.²² Pred smrtjo je za to povedala svoji prijateljici,²³ ta pa je vse skupaj posredovala pisatelju. Zaradi njegovih skrbnih

¹⁹ V tem obdobju je začel pisati tudi drugačen, bolj literariziran dnevnik, ki je nastajal ločeno in se v zvezku z dnevnikom 1948–1954 sploh ne pojavi. Zápise od 15. junija do 5. oktobra 1953 je objavil v reviji *Sidra*, ki so jo tega leta v Trstu začeli izdajati on, Pavle Merku in Boris Pahor; prim. Rebula, »Iz Dnevnika '53«, 19–28. Veliko kasneje, leta 1990, je ponatis izšel še v reviji *Fontana*.

²⁰ Ohranjeni katalog z evidenco dosjejev ima številko AS 1931 2871; Rebulov je zaveden pod številko 4506.

²¹ Iz sporočila arhivista Tadeja Cankarja, ki se mu zahvaljujem za dragoceno pomoč, po e-pošti 13. novembra 2024.

²² Pogovor 30. avgusta 2010.

²³ Rebula, »Dnevnik 1989 (I)«, 29. V posnetem pogovoru mi je pisatelj dejal, da je bila to profesorica Breda Pogorelec; to je moral biti – po dobrih dveh desetletjih – lapsus, bržkone povezan s dejstvom, da sta bili tako Breda Pogorelec kot Alenka Glazer njihovi družinski prijateljici še iz časov Zorinega študija.

dnevniških zapisov je mogoče dogajanje zelo natančno rekonstruirati, 10. januarja 1989 je zapisal:

Pretresljiva pošta. Pavle Zidar mi daje vedeti, da sem bil v okularju Udbe, takrat še Ozne, že v zori socializma, od jeseni 1945. Sporoča mi namreč, kar mu je povedala Alenka G[lazer], prijateljica Vere Zupančič, doma s Hotemeža pri Radečah, leta 1945 nekaj tednov moje kolegice na klasični filologiji v Ljubljani. – Zakaj samo nekaj tednov, tudi to sem zvedel šele danes ... Tudi zakaj me je tista kolegica, menda bivša partizanka, zaprosila za lekcije iz latinščine, pa jih je po prvi uri – bilo je v neki vili v Šentvidu – prekinila ... – »Dragi Lojze: med pisanjem voščilnic je zapel telefon. Alenka me je prosila, da Vam sporočim tole: pred dvema dnevyoma je umrla Vera Zupančič in se 48 ur pred smrtjo, še zdrava, pogovarjala z Alenko. Tole ji je povedala: leta 1945 je šla v Zagreb študirat klasično filologijo, ker so (v Ljubljani, op. A. R.) od nje zahtevali, naj Vas policijsko nadzira. Šla je z izgovorom, da gre na agronomijo. S tem se je izognila delu, ki bi jo onesrečilo. Kasneje so od nje zahtevali, da hodi še v Loko – in je odklonila. Je pa po devetih letih od tedaj – leta 1963 – tedanji vodja seminarja v Ljubljani rekel pred študenti ali prijatelji, tega nisem dobro slišal, da je lahko Vera za vzor vsem, ker je žrtvovala svojo prihodnost in ni sprejela dela, ki bi jo umazalo ... Čez dva dni ji je nenadoma odpovedalo srce. Alenka je prosila, naj Vam telefoniram, a trakovi so povsod, še najmanj je možnosti, da zdaj odpirajo tele solate za božič in novo leto. Bi pa želel, če mi Vi telefonirate, da ste prejeli moje sporočilo o Veri. Nič več. Prosim! (73-089)! Kadarkoli. Najraje zvečer okoli 21. ure. – Prejel sem Vašo kartico. Hvala. – Zelo mi je hudo za slovenstvo, ki crkuje. Zidar.«

Slika 4: V prvem letniku na Univerzi, 1946.²⁴

²⁴ Pibernik, *Alojz Rebula*, 38.

Vera Zupančič Vujasinović je torej Alenko Glazer poklicala 12. decembra 1988; umrla je 14. decembra, v 66. letu starosti; in Alenka Glazer je že čez nekaj dni, morda 16. ali 17. decembra, ko je lahko v časopisu videla osmrtnico, poklicala Pavleta Zidarja, ki je novico skril med božična voščila. Rebula je bil pretresen, priznanje nesojene kolegice se ga je tako dotaknilo, da se je njene odločitve nekaj tednov kasneje spomnil v intervjuju v *Delovih Književnih listih*.²⁵

Klasični seminar iz jeseni '45, tam na vrhu Plečnikove knjižnice, z razgledom na Krim v dalji! – Pred kakšnim tednom se je pritaknil še neki drugi razgled. – V seminar se je nekajkrat prikazalo črnolaso dekle, tiho, vljudno, obzirno, Vera Zupančič. Udbi naj bi poročala o zamejcu, ki je bil med tistimi redkimi klasiki. Ni zdržala v tej vlogi in se kmalu prepisala v Zagreb. Umrla je pred kratkim in malo pred smrtjo odkrila skrivnost tistega svojega tako vezanega prihajanja. Naj tukaj zapišem svoje ganjeno priznanje njeni tenkočutnosti, njeni srčni klasičnosti, njeni klasični noblesi. Na obzorju spomina ni več samo Krim ...

Od njene družine sem izvedel, da je Vera Zupančič med vojno oktobra 1944 skoraj izgubila življenje, ko so jo Nemci po streljanju pustili z ranjeno roko, razmesarjenim trebuhom in prebodenim vratom, misleč, da je mrtva, rešili so jo v partizanski bolnišnici pod Rudenekom.²⁶ Končala je cerkveno gimnazijo, ni nepomembno, da se je imela za krščansko socialistko – kar je bil nemara že indikator kategorije, v kateri so se novi oblastniki lotili mladega zamejca.

Slika 5: Vera Zupančič-Vujasinović.²⁷

²⁵ Horvat, »Od paleolitika«, 13. Slavistka in latinistka Vera Zupančič-Vujasinović je kasneje predavala na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru; prim. *Delo*, 17. decembra 1988, 15. Za naklonjeno pomoč pri sestavljanju mozaika z njeno zgodbo sem hvaležen njenemu sinu, dr. Slobodanu Vujasinoviću.

²⁶ Prim. zapis Lučke Lešnik, »Preživela je – vojno«, v *TV 15*, 29. januarja 1976, 15.

²⁷ Lešnik, »Preživela je – vojno«, 15.

Toda to je bilo jeseni leta 1945, pet let kasneje so postale stvari bistveno nevarnejše. Aretacija januarja 1951 sploh ni bila povezana z literarnim večerom, po katerem je do nje prišlo. Odločitev zanjo je bila sprejeta že več kot teden dni prej, 29. decembra 1950, in je zabeležena v dokumentu »Analiza problema Jeza Franc – povezava z KS [s krščanskimi socialisti] v Sloveniji«, danes ohranjenem v Arhivu RS.²⁸

Po podatkih, preverkah je sedaj skoncentriran material za vrbovko Rebula Alojza, ki rednim potom prehaja pri Sežani mejo, ker ima v Ljubljani oz. Loki pri Zidanem mostu svojo zaročenko Zoro Tavčar, s katero se namerava v kratkem poročiti. Zaročenka je tudi močan garant uspešne izvedbe vrbovke Rebule Alojza in tudi pogoj za kasnejše iskreno sodelovanje. Rebula Alojz se od 23. XII. nahaja v Ljubljani in Loki in bo verjetno ostal do 20. I. 1951, ko mu poteče dovoljenje. Med tem časom se bo verjetno tudi poročil. Istočasno z Rebulo bi bila vrbovana tudi Tavčar Zora.

Izraz *vrbovati*, »rekrutirati kot ovaduha«, je v slovenski novorek prišel prek sovjetskega *вербовать* [verbovát'], ki spet izhaja iz nemškega *werben*. Bodoča zakonca nista pristala na sodelovanje, to razloži tudi kalvarijo, ki je sledila. Piscem tega tajnega poročila je do podrobnosti jasno, kaj se dogaja s parom, vedeli so, da se pripravlja poroka. Ni težko uganiti, kako so to ugotovili, v »Letnem poročilu« za leto 1954 je pod točko »Obdelava Rebule Alojza in Pahor Borisa ter njunih zvez v Sloveniji« to zapisano tudi izrecno: »Še nadalje imamo uveden[o] P[ošno] K[ontrola] nad Rebulo in njegovimi zvezami.«²⁹ Zraven je podatek, da je za oba Tržaćana in njun krog samo v tem letu skrbelo kar osem ovaduhov: »Obdelava Rebule, Pahorja in ostalih se je vršila preko sodelavcev: 'Pieteteja', 'Davorina', 'Akademika', dalje preko sodelavcev, ki jih ima na zvezi II. služba odn. Ljubljana mesto: 'Bodnerja', 'Martin Kačurja', 'Jureta', 'Nemca' in 'Agrarca'.«³⁰

Tu postane pomembna širša zgodba, brez katere teh pritiskov ni mogoče zares razumeti. Dokument z načrtom za »vrbovko« v osnovi ni posvečen Rebuli, temveč tržaškemu disidentu Francu Jezi. Jeza je bil pred vojno krščanski socialist in kasneje član OF, ki so ga najprej Italijani obsodili na dosmrtno ječo in zaprli v Volterri, po kapitulaciji pa so ga aretirali še domobranci in ga poslali v Dachau. Ko se je vrnil, je nadaljeval s študijem na Filozofski fakulteti, nekaj časa delal pri *Slovenskem poročevalcu*: »vseskozi ga je bilo ponovno opazati v krogih kršćan-

²⁸ SI AS 1931, II 22371-22374; prim. Omerza, *Franc Jeza*, 31.

²⁹ »Obdelava Rebula Alojza in Pahor Borisa ter njunih zvez v Sloveniji«, AS 1931, A-10-10, 168; prim. Omerza, *Franc Jeza*, 43.

³⁰ »Obdelava Rebula Alojza in Pahor Borisa ter njunih zvez v Sloveniji«, AS 1931, A-10-10, 168. Identitete, skrite za temi bizarnimi vzdevki, so povečini še nerazvozlane, znana sta le »Pietete« (Jože Javoršek) in »Kačur« (Franček Bohanec); prim. Omerza, *Franc Jeza*, 265.

skih socialistov, značilno je predvsem, ko je v družbi z Udovičem, Gradišnikom, Grafenauer Bogom, Ostercem, Dolencem in Cevcem zahajal na debatne razgovore k Edi Kocbeku. Bil je nasproten dejstvu, da je KP prevzela vodilno vlogo v političnem in gospodarskem pogledu«, je zanj zapisal ovaduh.³¹ Ker je hitro ugotovil, v kakšnem sistemu se je znašel, je 1. novembra 1948 ilegalno prebegnil v Trst, kjer je s svojim odkritim pisanjem o razmerah v domovini za ljubljanske oblasti predstavljal vse večji problem.³² Z Rebulo, ki se sicer z marsikatero od Jezovih predstav ni strinjal, a je občudoval njegovo zagledanost v idejo samostojne Slovenije, sta sodelovala skozi vse življenje, ob smrti mu je leta 1984 napisal doživet nekrolog, v katerem ga je imenoval »zanosnega samohodca«.³³

Šlo je torej za veliko obsežnejši projekt, ki se je začel takrat odvijati, pravkar diplomirani klasični filolog je bil samo ena od oseb na tialu represivnega aparata. Dokument s te prve aretacije je ohranjen v izvlečku, povzetem z magnetofonskega traku.³⁴ Ohranjen je tudi niz dokumentov s procesa proti Jakobu Šolarju in Janezu Fabijanu leta 1952, med drugim mapa zaslišanj, priprav na obtožnico, poročil ovaduhov o govoricah med ljudmi, zapisniki s procesa in tako naprej. Tam sta tudi natančni poročili o obeh zaslišanjih, ki ju omenja Rebulov dnevnik za leto 1952; prvo zaslišanje je potekalo 11. oktobra 1952, drugo pa 13. oktobra 1952, obakrat ga je zasliševal Drago Šumak.³⁵

Spet je važen kontekst. V letu 1952 je državno nasilje proti Cerkvi in tudi proti nekdanjim krščanskim socialistom – ki so po političnem masakru sredi štiridesetih predstavljali še zadnji zametek morebitne opozicije – doseglo svoj vrh. V začetku leta je bil onemogočen Edvard Kocbek s kampanjo zoper *Strah in pogum*, januarja 1952 so v Novem mestu zažgali škofa Antona Vovka, v prvi polovici leta so tako zagrebško kot ljubljansko Teološko fakulteto izključili iz sistema javnega šolstva, priredili so zloglasni tolminski duhovniški proces z visokimi zapornimi kaznimi, istega leta je bil v šolah prepovedan verski pouk; in konec leta je Jugoslavija prekinila uradne odnose z Vatikanom.³⁶ V tem vzdušju sta bila z orwellovsko kampanjo v medijih³⁷ in v poduk ter svarilo ostalim obsojena tudi dva vidna duhovnika, jezikoslovec Jakob Šolar,³⁸ nekdanji taboriščnik iz Dachaua in sodelavec SAZU,

³¹ »Analiza problema Jeza Franc – povezava z KS v Sloveniji«, AS 1931, II 22371.

³² Omerza, *Franc Jeza*, 1–30.

³³ Rebula, »Francu Jezi«, 61–62.

³⁴ »Izvleček iz zaslišanja Rebula Alojza«, AS 1931 565, 766–68; zaslišanje ima datum 6. januar 1951, izvleček je bil pripravljen šele poldrugo leto kasneje, 14. julija 1952, ko je zgolj podatke, potrebne za proces, »po magnetofonskem traku posnel tov. Koprivnikar Tone«.

³⁵ O njem piše npr. Mrak Dolinar, *Brazde mojega življenja*, 243 in nasl.

³⁶ Akmadža, »Uzroci prekida«, 171 in nasl.; podrobneje Akmadža, *Crkva i država* 1, 27 in nasl.

³⁷ Proces natančno popisuje Griesser-Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, 540–58.

³⁸ Grabnar, »Jakob Šolar«, 52–60.

II 0022371

Analiza problema Jeza Franc - povezava z KS v Sloveniji.

Življenje Jeza Franca pred njegovim pobegom leta 1948 je bilo zelo pestro, predvsem polno raznih avanturističnih zmožb, kar je bilo plod njegovega nemirnega duha. Kratka karak- teristika njegovega političnega udejstvovanja pa bi bila v tem, da je deloval v krogu klerikalnega tabora. Bil član akademskoga kluba "Zarja" in se držal predvsem v vidnejših krogih, tako da ima še danes zaupanje vodilnih krogov krščanskih socialistov v Sloveniji. Zmer Srečko, Edi Kocbek, itd. V času okupacije je bil interniran v Dachau, koder se je držal predvsem s svo- jimi znancom Keršar Janežom.

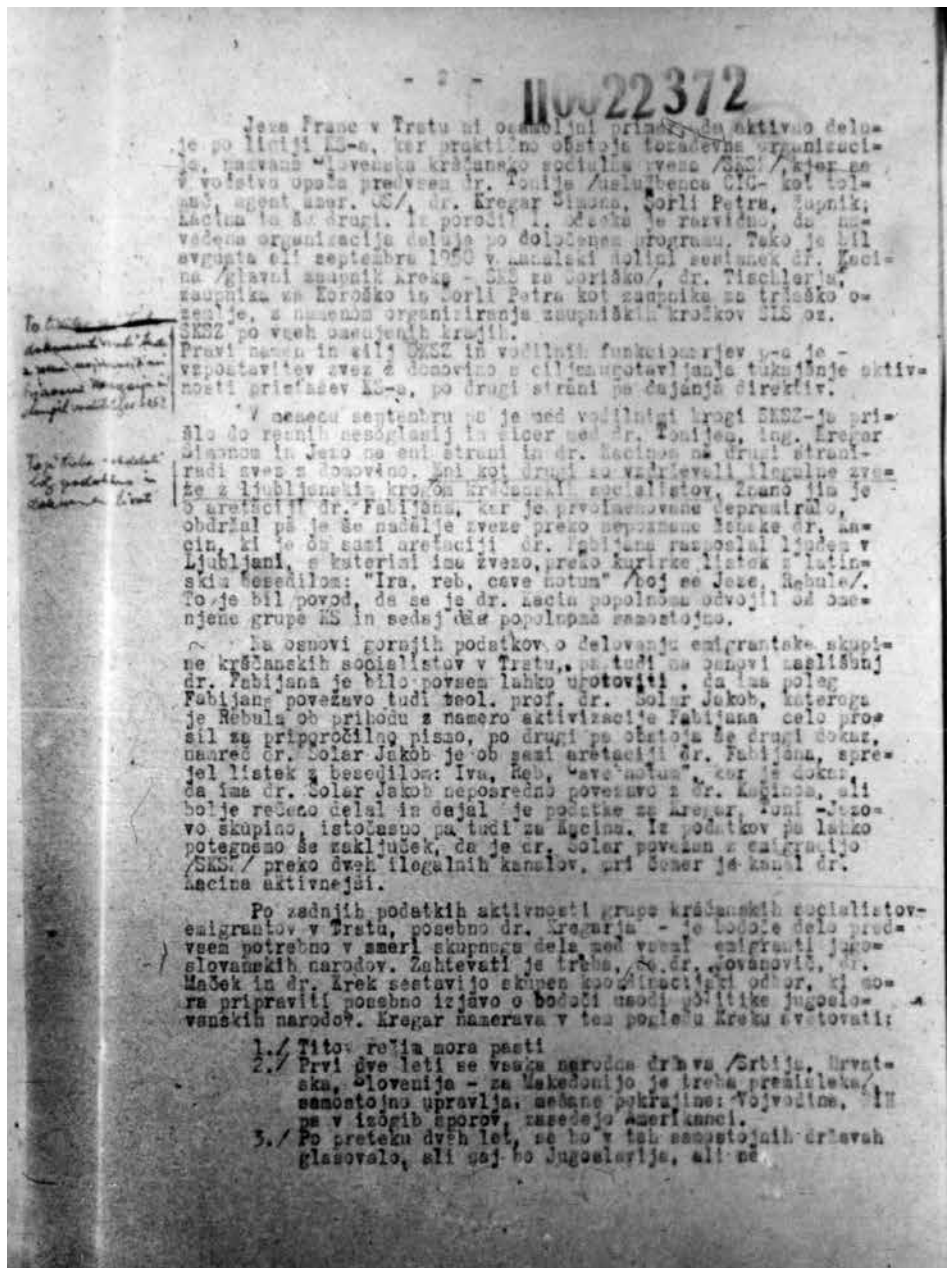
Po osvoboditvi je nadaljeval s svojim študijem na filo- zofski fakulteti, istočasno pa se zaposlil v uradništvu "Slov. poročevalca". Vseeno ga je bilo pomorno opaziti v krogih krščanskih socialistov, zlasti pa predvsem, ko je v družbi z Udovičem, Gračičnikom, Grafenauer Bogom, Ostercem, Dolencem in Čevcem začel na debatah razpravati z Edi Kocbku. Bil je nasproten delstvu, da je KP prevzela vodilno vlogo v političnem in gospodarskem položaju. Krog njegovih poznancev je bil iz vrst nekdanjih članov akademskega društva "Zarja" in to Mureš Vitko, Keršar Janež, katerega radi pituševanja ni smatral za dovolj resnega, Dolenc Jožetov, Gračičnik Janežom, Čevc Milanom. Vi- deti ga je bilo, s redko v družbi Zmer Srečka.

Karakterno ni uravnotežen človek, kar veliko pripomore k razjasnitvi razloga njegovega pobega leta 1948. Povdarjal je skozi precejšnje obdobje pred pobegom, da v Jugoslaviji ni kulturne svobode, kar je tudi odraz njegovih slankov v reakci- onarnem tržakem časopisu, po pobegu. Po srečnem pobegu v first je šel po poti vsakega begunca skozi taborišče, se je kmalu pojavil na svobodi, kjer se je začel aktivno udejstvovati s slanki o nekulturni svobodi. Še vedno obstoja povsem upravičen sum, da dela za koristni tuje obvešče- valno-službo, predvsem lahko trdimo amerišanske.

Pred pobegom je imel ljubavno razmerje s svojo sestrično Jezo Liličko, ki je s hito tudi ravnala in izdajala. V firstu pa se je sedaj poročil in tudi nekoliko uravnotežil.

Jezu Franc je začel /verjetno po naloga/ iskati ilegalne zveze s svojimi nekdanjimi znanci in tak kot prvi tak primer od- krili povezovalno zvezo s profesorjem Fatišom Janežom, s kate- rim sta poznana iz obdobja "Zarje" in udejstvovanja po krščan- sko-socialni liniji. Kanal je bil organiziran preko emigranta Jakelj Jakoba, kasneje pa potem kurirja nekadašnjega prof. na tržaski gimnaziji, ki ima prost prebivališče preko neke, s teh dveh primerih je Jezu Franc uspel, je pa predhodno poskušal pre- ko drugih oseb, a je pri dr. Fatišanu doletel na nezaujanje /podrobno glej zaslišanje dr. Fatišana/.

Slika 6.1: »Analiza problema Jeza Franc – povezava z KS v Sloveniji«, 29. 12. 1950, AS 1931, II 22371.

Slika 6.2: »Analiza problema Jeza Franc – povezava z KS v Sloveniji«, 29. 12. 1950, AS 1931, II 22372.

110922373

Črna je lutki so namizivi, ker potem podobno, le da zemlje
okoli slovenije, konstanta dr. Jakob Solar s svojimi pristasi.

Na osnovi gornjih preverjenih podatkov je povsem mogoče izdelati realen plan in doseči tesnejšo koordinacijo s I. oddelkom:

1. / Po podatkih, preverkah je sedaj skoncentriran material za vrbovke Rebuta Alojza, ki letnik potem prehaja pri Sežani majno, ker ima v Ljubljani oz. Loni pri Zidanem mostu svojo soročenko Zoro Tavcar, s katero se ukvarja v kratkem poročiti. Zorobeska je tudi močan garant uspešne izvedbe vrbovke Rebuta Alojza in tudi pogoj za kakovostno iskreno sodelovanje.

Med tem časom se bo verjetno tudi poročil.

.../ Jesu Franc verjetno išče, ali bi poiškal v najkraj-
šem času, povezano z našim sodelavcem "Vrhovjak Sarkon", katere-
mu je dostal po poštali paket in tudi kartico. Sodelavce je opo-
sal, v tem primeru lahko sodelavca tudi to, da sodelavec prosi
za službo pri "Nov. poročevalcu", s čemer on je dana rešba
pokretnosti in možnost zakajanja v ist, kar bi obdelavo problema
zelo prepošilo.

[illegible]

Tomana, T. Za obdelavo Solarja lahko uporabimo dr. Fohijana.

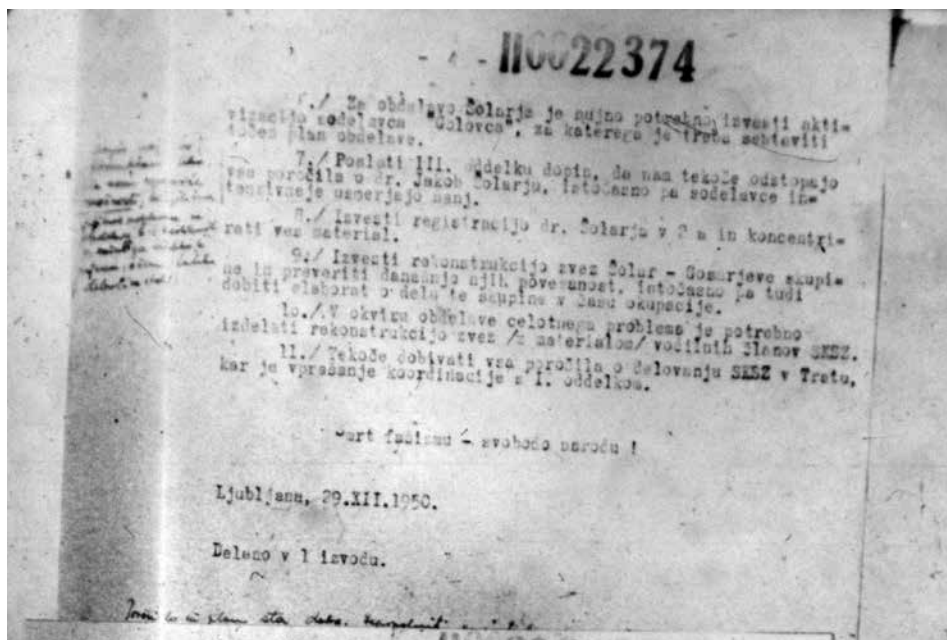
Preko I. oddelka je treba dobiti točnejše podatke o aretaciji Kacinove karirke v Ljubljani, o čemer obstoje podatki in bi na tej osnovi lahko preverili povezavo dr. Solar Jakoba z dr. Kacinom.

možnosti, da se med emigranti v Trstu, kot nam pravi, bi se ti poveen posrečilo, pri predvaja v koro klerikalcev, reko lupni- ka Petra, prija in Prošera Jožeta, ki sta bila dobre znana z njegovim bratom, nekdanjim aktivnim članom SL v Trstu, pri čemer je sedel vni omenjenih.

dr. Točija, kar bi bilo najeno delo laiko ojačalo.

Sasno pa tudi Gabrovca Janca, je bil tesna zveza Jeka Francosa, isto- mobilizaciji tega episkopa, ga je na ravnanje na tej osnovi, da ne za- slisati na svoj, očeku za razpisateljev vračanje - Rebalu. Nujno pa je, da se predhodno inveda vrbstva Rebalu, kar bomo tesno petu- prišli do materiala za Gabrovca, ki bi eventualno prišel v poštev tudi za vrbovko.

Slika 6.3: »Analiza problema Jeza Franc – povezava z KS v Sloveniji«, 29. 12. 1950, AS 1931, II 22373.

Slika 6.4: »Analiza problema Jeza Franc – povezava z KS v Sloveniji«, 29. 12. 1950, AS 1931, II 22374.

eden najpomembnejših slovenskih slovničarjev tistega časa, ter dr. Janez Fabijan, redni profesor za dogmatiko in večkratni dekan Teološke fakultete.³⁹ Tako Edvard Kocbek kot Jakob Šolar in Janez Fabijan so predavali na slovitem Bohinjskem tednu avgusta 1939, tik pred začetkom vojne, sporočilo je bilo neizgledno – kot skupini so bili zdaj tudi nekdanjim krščanskim socialistom dnevi šteti.

Mladi Alojz Rebula je bil v stiku z obema obsojencema, tako s Šolarjem kot s Fabijanom. Zaslliševalci so ga zato spraševali zlasti o njegovih kontaktih z njima in s slovenskimi disidenti v Trstu. Vsebina zaslíšanj je za tisti čas standardno paranoična skrb, da bodo skrbno varovane državne skrivnosti s pomočjo jezikoslovca, teologa in klasičnega filologa prišle v roke sovražnih agentur; videti pa je, da je politične varuhe teh strateških podatkov posebej vznemirilo dejstvo, da so sile reakcije za svoje nečedne namene uporabile tudi klasična jezika. Zdenko Roter, eden od zaslíševalcev, je 26. decembra 1952 hotel vedeti, ali drži, da je eden od

³⁹ Pevec, »Janez Fabijan«, passim.

obtožencev vmes ugotovil, kako mu prisluškujejo, ter da je prijatelja opozoril z lističem, kjer je pisalo »*Ira, Reb, cave, notum*« – »Jeza, Reb[ula], pazi, znano je«. (Priča je kategorično zanikala.)⁴⁰ Še bolj je moral svojega zasliševalca, polkovnika Draga Šumaka, šokirati mladi Rebula, ki je prostodušno priznal, da si je beležke med pogovorom z obtožencema delal kar v grščini.⁴¹

Kako ste prenašali beležke, ki ste jih delali ob priliki razgovorov s Fabjanom in po razgovoru s Šolarjem?

V tistem času sem imel majhen notes, v katerega sem si zapisoval beležke, mimogrede lahko omenim, da ga je videla tudi moja žena Zora, sicer ni vedela, za kaj mi služi. V njem sem prenašal podatke preko meje. Beležke sem delal v grščini, tako da niti nisem čutil potrebe, da bi ga skrival.

Zakaj ste delali beležke v grščini?

Ker sem se zavedal, da je stvar protidržavna in da bi ob eventuelni preiskavi organ ne mogel brati.

Med listanjem po zapisniku se današnji bralec refleksno vpraša, ali ni neizkušeni filolog zasliševalcem povedal preveč. Toda vtis je treba najbrž korigirati z vsebino ostalih ohranjenih prisluhov, ovajanj in zapisnikov.⁴² Zdi se, da je zaslišanec stopal po nevarni meji govorjenja o tem, za kar je menil, da zasliševalci vedo. Da so večino tega dejansko vedeli, je razvidno tako iz njihove analize, sestavljene še pred njegovim prvim zaslišanjem,⁴³ kot iz obsežnega nabora ovaduških poročil, tako iz prestreženih pisem kot iz dokumentov pri ostalih zaslišancih, med katerimi so bili poleg obeh obtožencev npr. Emilijan Cevc,⁴⁴ Janez Gradišnik,⁴⁵ Lado Kham,⁴⁶ Miloš Kobal, Rudolf Kolarič,⁴⁷ Franc Perko,⁴⁸ Primož Ramovš,⁴⁹ Silvester Škerl⁵⁰ in drugi. In res se na koncu tožilec sploh ni odločil, da bi Rebulo vključil

⁴⁰ »Zapisnik o zaslišanju priče – dr. Jakob Mohorič«, 26. decembra 1952, AS 1931 565, 686. Listič z latinskim opozorilom je preiskovalce begal že od leta 1950; prim. »Analiza problema Jeza Franc – povezava z KS v Sloveniji«, 29. decembra 1950, AS 1931, II 22372; slovenski prevod stavčiča v tej »analizi«, ki je reproducirana zgoraj, je napačen.

⁴¹ »Zapisnik o zaslišanju priče – prof. Alojz Rebula«, 11. oktobra 1952, AS 1931 565, 758.

⁴² AS 1931 565, 591–790.

⁴³ »Analiza problema Jeza Franc – povezava z KS v Sloveniji«, 29. decembra 1950, AS 1931, II 22372.

⁴⁴ »Zapisnik o zaslišanju priče – Emilijan Cevc«, 16. decembra 1952, AS 1931 565, 600–04.

⁴⁵ »Zapisnik o zaslišanju priče – Janez Gradišnik«, 18. decembra 1952, AS 1931 565, 637–41.

⁴⁶ »Zapisnik o zaslišanju priče – Lado Kham«, 18. decembra 1952, AS 1931 565, 645–46.

⁴⁷ »Zapisnik o zaslišanju priče – dr. Rudolf Kolarič«, 19. decembra 1952, AS 1931 565, 650–52.

⁴⁸ »Zapisnik o zaslišanju priče – Franc Perko«, 5. decembra 1952, AS 1931 565, 689–91.

⁴⁹ »Zapisnik o zaslišanju priče – Primož Ramovš«, 15. decembra 1952, AS 1931 565, 752–54.

⁵⁰ »Zapisnik o zaslišanju priče – Silvester Škerl«, 15. decembra 1952, AS 1931 565, 777–82.

v proces. Deloma zato, ker bi moral biti »Rebula, ki je bil kurir in ki je dejansko povezal Šolarja in Fabijana v špijonsko organizacijo, sam pred sodiščem«, ⁵¹ kar pa je bilo v montiranem procesu zoper Šolarja in Fabijana drugotnega pomena, deloma zato, »ker je italijanski državljan«, ⁵² deloma zato, ker je njegova žena preiskovalcem sporočila, »da nima smisla, da ga kličejo, ker bo nastopil povsem drugače, kot si mislijo, in da nikakor ne bo bremenil Šolarja«, ⁵³ deloma pa zato, ker Rebula – ravno zaradi zdravstvene epizode, ki so jo okorni zasliševalci povzročili s pregrobo preiskavo – sodišča ne bi nujno prepričal: »Težava je tudi v tem, da lahko obramba uporabi v zvezi z verodostojnostjo navedb Rebule kot priče vprašanje njegove neuravnovešenosti.« ⁵⁴

Čemu ta Rebulova previdnost? Čeprav ga je ščitilo italijansko državljanstvo, so bili na drugi strani mize ljudje, ki so imeli nadzor nad mejo in zato nad njegovimi stiki z ženo in z otrokom. Opomnik na to je »plan za zaslišanje prič« decembra 1952, ki hladnokrvno pove:

Tavčar-Rebula Zora, štud. filozofije, stan. Gasilska 2 – Ljubljana. Zaslišali bi jo v slučaju, če ne bomo mogli do procesa ponovno zaslišati Rebula Alojza. Potrdila bi zaslišanja moža, ker je bila na vseh treh dosedanjih zaslišanjih navzoča. ⁵⁵

Zora Tavčar, v kateri so zasliševalci videli predvsem orodje, »močan garant ... in pogoj za kasnejše iskreno sodelovanje«, ⁵⁶ je morala biti očitno kot živ opomnik, kaj je na kocki, zraven pri vseh zaslišanjih. Pri zadnjem je bila stara 24 let in že tri mesece noseča, zelo verjetno so takrat nadzorovalci njune pošte to že vedeli. Da zasliševalci s sodelovanjem niso bili zadovoljni, je razvidno iz dnevniških vpisov v naslednjih mesecih, ko hodi pisec dnevnika prosit na urad za dovoljenje za vstop v Jugoslavijo, da bi ženo obiskal, in dobi v odgovor rezek: »Nije odobreno«. ⁵⁷ Zavrnejo ga še na veliko soboto 4. aprila 1953, ⁵⁸ deset dni pred rojstvom hčerke Alenke. Toda kontekst se zdaj nepovratno spremeni, poleg koledarske pomladi se

⁵¹ »Plan preiskovalnega postopka zoper Šolar-Fabjana«, AS 1931 565, 36.

⁵² »Plan preiskovalnega postopka zoper Šolar-Fabjana«, AS 1931 565, 36.

⁵³ Griesser-Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, 547. Dokumenti to potrjujejo, Udba je leta 1954 ugotovila: »Še vedno se kaže užaljen in pravi, da ne more pozabiti, da bi pred dvema leti skoraj ostal ostal [sic] v ljubljanskih zaporih. Smatra, da je bil Šolar obsojen po nedolžnem, zato se zelo zanima za njegovo usodo. Ko je bila njegova žena v Ljubljani, se je zelo zanimala za stanje Šolarja v zaporu in mu je poslala knjigo 'Devinski sholar'.« »Obdelava Rebula Alojza [...]«, AS 1931, A-10-10, 166.

⁵⁴ »Plan preiskovalnega postopka zoper Šolar-Fabjana«, AS 1931 565, 36.

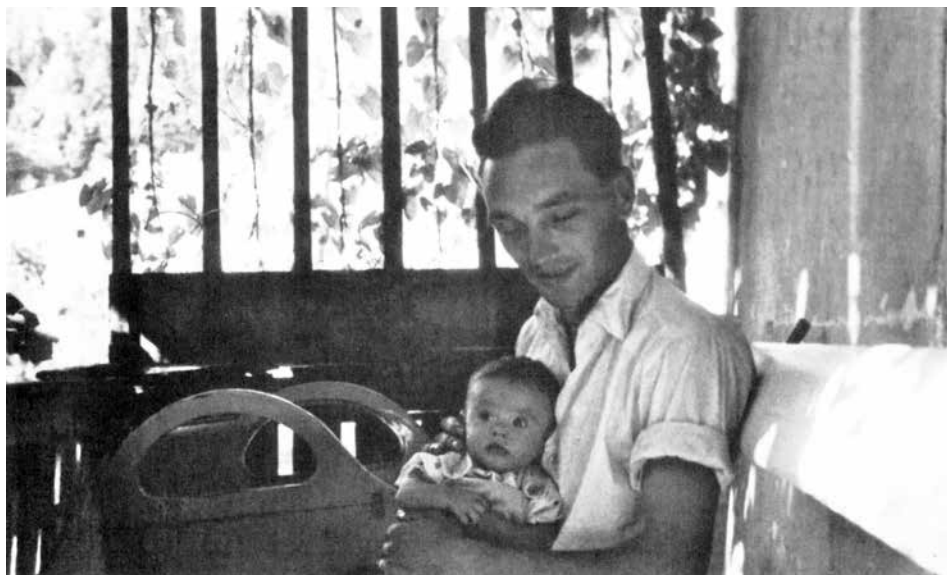
⁵⁵ AS 1931 565, 596.

⁵⁶ Omerza, *Franc Jeza*, 31.

⁵⁷ Rebula, *Dnevniški zapisi*, 240.

⁵⁸ Rebula, *Dnevniški zapisi*, 244.

začne tudi politična odjuga, ki jo marca in aprila 1953 prineseta smrt Josifa Stalina in Borisa Kidriča, konec leta je mlada družina vendarle lahko prišla skupaj.⁵⁹

Slika 7: S hčerko Alenko v Loki pri Zidanem Mostu leta 1953.⁶⁰

Ozadje procesa proti Jakobu Šolarju

Zakaj se je sprožil ta brutalni stroj? Eden od odgovorov se skriva prav v hiši, ki je leta 2024, po tričetr stoletja, pripravila simpozij o Alojzu Rebuli – v Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.

Kot rečeno, se je v omenjenih represalijah nad Cerkvijo⁶¹ in nekdanjimi krščanskimi socialisti v začetku petdesetih v žarišču znašel jezikoslovec, prevajalec in duhovnik Jakob Šolar (1896–1968). Življenjepis tega intelektualca z redko etično občutljivostjo je impozanten. Rodil se je v Rudnu nad Železniki, v Ljubljani je dokončal teologijo, francoščino in slovenščino. Po študiju je na Ramovševo priporočilo dve leti prebil na École pratique des Hautes Études, na Sorboni ter na Collège de France. Uveljavil se je kot poznavalec fonetike,⁶² pa tudi kot večš

⁵⁹ Rebula, *Dnevniški zapisi*, 244–45.

⁶⁰ Pibernik, *Alojz Rebula*, 56.

⁶¹ Akmadža, »Uzroci prekida«, 171 in nasl.

⁶² Toporišič, »Šolar, Jakob«.

literarni urednik zbirke Cvetje iz domačih in tujih logov, predhodnice današnjega Kondorja; kot avtor čitank⁶³ in kot karizmatičen gimnazijski profesor v Šentvidu; kot urednik revije *Križ na gori* ter kasneje kot sodelavec revije *Dejanje*.

Med vojno je bil predstavnik sredine, ki je zlasti po vosovskih likvidacijah civilistov zavračala tako sodelovanje z OF kot z okupatorjem, veljal je za enega najsposobnejših ljudi v skupinah, ki so delovale izven OF.⁶⁴ V tem ravnanju je pokazal dosledno zvestobo načelu, ki ga je daljnovidno predlagal že desetletje prej, leta 1933, ko je zavrnil tako skrajno desnico kot skrajno levico v konfliktu, ki se je vse jasneje nakazoval: »Naša velika dolžnost v tej težki preizkušnji duha bi bila, da ne silimo v skrajnosti, marveč smo radikalni v sredini, čeprav je to malo mikavno v današnjih dneh. Radikalni moramo biti prav tako v ljubezni, kakor sta oba ekstrema v sovraštvu in nasilju, radikalni moramo biti v svojem priznavanju duhovnega sveta, kakor sta oba ekstrema radikalna v njegovi negaciji.«⁶⁵ Čas takšnim stališčem ni bil naklonjen, oktobra 1944 so ga aretirali in odpeljali v gestapovske zapore, decembra pa v Dachau, od koder se je junija 1945 povsem izčrpan vrnil v domovino in ugotovil, da tudi pri novih oblasteh ni več dobrodošel. Kot duhovnik ni smel več poučevati, zaposlil se je na Inštitutu za slovenski jezik SAZU, kjer je bil z Antonom Bajcem in Franom Ramovšem med osrednjimi sodelavci pri SSKJ, pravopisu in slovnici. Toda ko se je politični položaj zaostрил in je režim leta 1950 sklenil obračunati še z nekdanjimi političnimi sopotniki, je bil Šolar na spisku med prvimi, njegova znanstvena dejavnost pa pri tem za odločevalce povsem irelevantna.⁶⁶

Pričeli smo že z aktivno obdelavo dr. Šolar Jakoba, katerega aktivnost bo mogoče slediti edino z dosledno omrežitvijo na Akademiji znanosti in umetnosti, kjer se največ zadržuje in ima tudi najboljši krog pozancev. Na osnovi tega je potrebno zaaktivizirati vso dosedaj obstoječo mrežo, vsekakor pa pridobiti novo, pri čemer je nujno potrebna vrbovka Rebule, kar bo situacijo oz. obdelavo pospešilo.

Ker se vrbovka Rebule ni posrečila, je vse skupaj trajalo nekoliko dlje, vendar je bila odločenost oblasti neizprosna. Šolar se je dve leti po zgornjem zapisu znašel v središču montiranega procesa.⁶⁷ Spremljali so ga histerični članki v *Slovenskem poročevalcu*, predhodniku kasnejšega *Dela*, ki se niso pretirano obremenjevali

⁶³ O odmevnem delu »čitankarjev«, ki so se včasih podpisali kar s kratico BRUSOŠ (Bajec, Rupel, Sovre, Šolar), je duhovit zapis prispeval Bajec, »Jakob Šolar in čitankarji«, 237–39.

⁶⁴ Müller, »Ob stoletnici rojstva Jakoba Šolarja«, 218.

⁶⁵ Müller, »Ob stoletnici rojstva Jakoba Šolarja«, 219.

⁶⁶ »Analiza problema Jeza Franc – povezava z KS v Sloveniji«, AS 1931, II 22373.

⁶⁷ Grabnar, »Jakob Šolar«, 13.

Slika 8: Jakob Šolar med Bohinjskim tednom (zasnovanim po zgledu francoskih *Semaines sociales*), kjer se je avgusta 1939 – v mesecu pred začetkom vojne – zbralo okrog 250 mladih udeležencev iz akademskega društva Zarja; predaval je o »Slovenskem kulturnem problemu«, ob Finžgarju, Janžekoviču, Kocbeku, Koblarju, Fabijanu, Gosarju in drugih.⁶⁸

z reakcionarnim konceptom domneve nedolžnosti. Surovost njihovih naslovov je po vsem sodeč skušala tekmovati s Stalinovo *Pravdo*: »Izdajalec Jakob Šolar končno razkrit«⁶⁹ (7. 9. 1952); »Kaj je z izdajalcem Šolarjem?«⁷⁰ (30. 9. 1952); »Za sovražnike ljudstva ni mesta med nami«⁷¹ (1. 10. 1952); »Kombinacije zagrizenega sovražnika: Protiljudsko in protislovensko bistvo Jakoba Šolarja« (23. 11. 1952);⁷² »Izdajalec Jakob Šolar pred sodiščem«⁷³ (30. 12. 1952). Sodba po tako temeljiti predpripravi ni bila posebno presenečenje, sodišče, ki ga je kot predsednik senata vodil Jože Pernuš, kot prisednika pa sta sodelovala še Ludvik Šefic in Angela Miklavc, je pritrdilo tožilcu Antonu Bizjaku ter je Šolarja 30. decembra 1952 obsodilo na 10 let strogega dela, po pritožbi pa na 5 let. Izpuščen je bil leta 1957. Vrhovno sodišče je šele desetletja kasneje, leta 2001, to obsodbo

⁶⁸ Slika je dar Gosarjeve družine zbirki Kamra; prim. Šolar, »Slovenski kulturni problem«, 77–88.

⁶⁹ *Slovenski poročevalec* 13, št. 212 (1952): 7.

⁷⁰ *Slovenski poročevalec* 13, št. 232 (1952): 4.

⁷¹ *Slovenski poročevalec* 13, št. 233 (1952): 4.

⁷² *Slovenski poročevalec* 13, št. 277 (1952): 4.

⁷³ *Slovenski poročevalec* 13, št. 308 (1952): 4.

razveljavilo s suho ugotovitvijo, da »očitana dejanja niso pomenila kaznivega dejanja po predpisih, ki jih je sodišče v času sojenja lahko uporabljalo«. ⁷⁴

Šolarjev dijak Stane Gabrovec poroča o pretresljivem zapisu v profesorjevi oporoki ob smrti leta 1968: »Vsem vse odpuščam.« ⁷⁵

Predlog za aretacijo zveni danes v svojem rohnenju zoper disidentovo pravico do lastnega mnenja, kaj šele do političnih stališč, naravnost histerično. Šolarja obtožuje denimo stika z zamejci, poročanja o položaju Cerkve ter o razmerah na SAZU, vrhunec njegovega destruktivnega projekta pa je bilo menda zasebno pismo prijatelju za god, v katerem se ni pridružil sočasni kampanji zoper Kocbekov *Strah in pogum*; in kot to še ne bi bilo dovolj, si je za konec (v naivnem prepričanju, da 29. člen ustave LRS o neprekršljivi tajnosti pisem velja tudi zanj), drznil zapisati celo nekaj ocen o sočasni slovenski literaturi: »zlasti se je to strupeno blatenje naše oblasti izražalo v pismu, ki ga je pisal Šolar Jakob dne 29. januarja 1952 za god F. S. Finžgarju, kjer med drugimi klevetami stoji tudi to, da je vsa naša civilizacija zlagana in trdi, da so na vodilnih mestih norci, ki skušajo prevpiti resnico in pravico, zagovarja Kocbekovščino in kleveta napredne pisce«. ⁷⁶

Na tehtnejše vzroke za medijski pogrom sta – spet v zasebnem pogovoru – opozorila takrat že odstavljeni Edvard Kocbek ter filozof in psiholog dr. Leon Žlebnik, ki je bil med vojno interniran v Gonarsu, po vojni pa je predaval na Višji pedagoški šoli. Njuno mnenje se je v dosjeju ohranilo po zaslugi prijatelja, ki se je z njima pogovarjal, to je bil Jože Brejc, kasneje bolj znan kot Jože Javoršek. O vsebini pogovora je vestno poročal naprej, na tem dokumentu podpisan s kodnim imenom ⁷⁷ Piette: ⁷⁸

Že pri prvem srečanju s Kocbekom, je nanese pogovor tudi na J. Šolarja. V globlje razmišljanje se ni spustil. Dejal je, da gre za ideološko borbo, ki se ne bi zaostila, če jih ne bi bodlo razmerje, ki sta ga imela z Ramovžem [*sic*]. Ramovž je namreč pod vplivom J. Šolarja konvertiral na nek način v katolicizem in se je v Emoni dal izpovedati. Izpovedal ga je Šolar. To jih je pobesnilo. Takoj naslednji dan ali naslednje dni je izšel znani napad na Šolarja, ⁷⁹ ki je odprl pereč problem slovenske Akademije znanosti. Kocbek sodi, da je napad na Šolarja krivičen, ker je privlečen za lase po sedmih letih. Reproducirali so pa stara dejstva, ker so jih potrebovali za ideološko razčiščevanje z akademijo, ne pa zaradi tega, da bi kaznovali Šolarja za

⁷⁴ Griesser-Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, 557–58.

⁷⁵ Gabrovec, »Ob stoletnici rojstva«, 131.

⁷⁶ »Predlog za aretacijo, uvedbo preiskave in odred. preisk. zopora zoper Šolar Jakoba in Fabijan dr. Janeza«, AS 1931 565, 38.

⁷⁷ Več o tej plati njegovega delovanja Puhar, »Kako se je tovarišija spremenila«, 18–19.

⁷⁸ »Kaj sodijo o Šolarjevem problemu«, 20. oktobra 1952, AS 1931 565, 102–105.

⁷⁹ »Izdajalec Jakob Šolar končno razkrit«, 4.

medokupacijsko delovanje. – Žlebnik Leon je prav tako mnenja, da je Šolarjev izredni vpliv na Ramovža povzročil vso »gonjo«. Žlebnik razlaga, da je poleg spovedi v Emoni, o kateri Ljubljana zelo malo ve in je stvar ostala skrita, silno vplivala na jezo do Šolarja cerkvena obredna slovesnost, ki je bila pri Sv. Križu ob Ramovževem pokopu. Najprej se je izvršila oficijelna slovesnost z govori itd. Ko so ljudje odhajali, so pristopili duhovniki in začel se je cerkveni pogreb. Šolar je jokal kot otrok. Pokopavanje pa je odklonil.

Piette je sicer priskrbel zelo obširno poročilo, svojim delodajalcem je podrobno razložil, kaj si o medijskem napadu na Šolarja mislijo še denimo slikar Stane Kregar (ta je stvarno pripomnil, da »jim ni bila všeč njegova eksistenca na Akademiji tudi zato, ker je Jaka pač duhovnik«), pesnik Anton Vodnik (ta je menil, »da je bilo Šolarjevo ponašanje med okupacijo ocenjeno in s tem likvidirano že leta 1945, ko je stari Kidrič mlademu Kidriču vse razložil in ko je mladi Kidrič odločil, da gre Šolar lahko brez vsake skrbi za znanstvenega sodelavca na Akademijo, nikakor pa ne za pedagoga v kakšno šolo«, da »so po tolikih letih zagnali tak krik – se mu zdi nerazumljivo« in »krivično, ker se je Šolar v bistvu med okupacijo moralno čisto dobro obnašal«), pa prevajalec Janez Gradišnik (»članka sama po sebi dokazujeta, da ljudsko razpoloženje ni zoper Šolarja, če bi bilo, ga ne bi bilo treba netiti z umetnimi triki«) in pesnik Jože Udovič (ki je v dogajanju videl »proces ideološkega boja, ki se je na celi črti začel na polju prosvete in kulture [...] Šolar sam ni nič posebnega, saj če bi mogli, bi napravili isti cirkus iz Steleta ali iz kakšnega drugega člana Akademije«).⁸⁰

Predvsem pa je imel ob vseh navedenih Piette na skrbi še enega klasičnega filologa, ovajal je tudi Rebulovega dobrega prijatelja in študijskega kolega Staneta Gabrovca, nekdanjega Šolarjevega dijaka v Šentvidu. Ta ni skrival svojega ogorčenja nad dogajanjem:

Gabrovec Stane (bivši Zarjan in sedaj uslužbenec v muzeju, trenutno na potovanju v Grčiji), je prepričan, da se njegovemu bivšemu profesorju godi velika krivica. Dejal je, da je gonja proti Šolarju v bistvu kulturni škandal, katere pa so »oni že vajeni delati in niso prav nič sentimentalni, kadar si nekaj ubijejo v glavo«.⁸¹

Gabrovec se je tega časa spomnil tudi v kasnejši korespondenci z Rebulo; tistega decembra 1952 je bil dovolj trmast in pogumen, da je hodil na sodišče spremljat proces zoper svojega bivšega profesorja, »prisostvoval sem mu ves čas osebno, včasih je trajal pozno v noč«, zato so mesec dni po obsodbi na zaslišanje poklicali

⁸⁰ AS 1931 565, »Kaj sodijo o Šolarjevem problemu«, 102–105.

⁸¹ AS 1931 565, »Kaj sodijo o Šolarjevem problemu«, 103.

tudi njega: »Trajalo je sedem ur in kadar sem rekel kako prekoražno, so me vedno opozorili, da ni nujno, da se vrnem z zaslišanja domov, in mi pokazali bližnje zapore.«⁸² Gabrovec je bil takrat sicer že nekaj časa na radarju svojih zasliševalcev, če bi na ovajanje pristal Rebula, bi bil on na vrsti naslednji: »Nujno pa je, da se predhodno izvede vrbovka Rebule, ker bomo tem potom prišli do materiala za Gabrovca, ki bi eventuelno prišel v poštrev tudi za vrbovko.«⁸³

Na prvi pogled se zdi nenavadno, kako skrbno je bila z ovaduhi pokrita razmeroma maloštevilna in politično nedejavna filološka skupnost; a verjetno gre zgolj za indikator tega, kako zelo nadzorovano je bilo življenje intelektualcev v policijski državi nasploh. Skrbni Piette si je denimo pribeležil tudi to, kako je o vsem skupaj razmišljal še en klasični filolog in Gabrovčev sodelavec v Narodnem muzeju, Jože Kastelic:⁸⁴

Kastelic Jože je eden tistih, ki ne gleda na Šolarjev problem drugače kot z »znanstvenega« vidika. Zanj je »nepopisna škoda«, da J. Šolar ne bo več delal na Akademiji, zlasti sedaj, ko je umrl Ramovž in je Šolar edini ostal kot res pomemben slovenski slovničar. Zanj je »ta gonja proti Šolarju absurdna« [sic]⁸⁵ in ne ve »kdo si jo je izmislil«. Mnenja je, da »so se zaleteli«, saj jih izkušnje iz SZ lahko kljub vsem odnosom, ki so danes s SZ učijo, da je treba strokovnjake ohraniti in jih pravilno uporabljati. (Po tej njegovi »analizi« sem dobil vtis, da brani z Šolarjem sebe samega in svojo ambicijo, da bi prišel na univerzo za rednega profesorja arheologije).

Še eden od ovaduhov, ki so v tem obdobju nadzorovali Filozofsko fakulteto, Fran Petre, je pod kodnim imenom »Andrej«⁸⁶ poročal celo, kaj si je o vsem skupaj mislil Rebulov in Gabrovčev sicer izrazito previdni profesor Milan Grošelj. Ta se je med drugim čudil temu, da je režim uspel dobiti špiclja kar v ožjem krogu Šolarjevih sogovornikov. Svojska ironija – in hkrati zgovoren dokument časa – je v tem, da je tudi Grošelj sam o lastnih skrbih razlagal prijatelju, ki je šel o njih takoj poročat naprej.⁸⁷

⁸² Tako v pismu 8. januarja 2003; dogajanja se znova spomni v pismu 18. januarja 2004. Na očetovo korespondenco, zdaj shranjeno pri tržaški Mladiki, kjer zanjo skrbi Ivo Jevnikar, me je opozoril dr. Matej Gabrovec in mi priskrbel kopijo pisem od 1996 do 2004; za to se mu tu iz srca zahvaljujem.

⁸³ »Analiza problema Jeza Franc – povezava z KS v Sloveniji«, AS 1931, II 22373.

⁸⁴ AS 1931 565, »Kaj sodijo o Šolarjevem problemu«, 103.

⁸⁵ Kastelic in njegov ovaduh Brejc, ki je očitno poročal ustno, sta nedvomno poznala uporabljeno tujko; besedišče zaposlenega na Upravi za državno varnost, ki je poročilo tipkal na pisalni stroj (in je tudi Ramovšev priimek zapisoval kot »Ramovž«), je bilo manj bogato.

⁸⁶ Prim. Movrin, »Fran Bradač, Anton Sovre«, 456–67.

⁸⁷ »Kaj sodijo o Šolarjevem problemu«, 28. novembra 1952, AS 1931 565, 111.

Dr. Milan Grošel, prof. filozofske fakultete, pravi v zvezi s Šolarjem sledeče: V zadnjem članku proti Šolarju je najbolj čudno to, da se navajajo kot citati Šolarjeve misli iz osebnih razgovorov. Torej so morali pošiljati k njemu konfidenta, ki se [sic] je njegove besede zapisoval. Šolar ga nedvomno pozna.

Šolar kot katolik ni mogel biti marksist. Med starejšo katoliško generacijo je precej ljudi, ki so proti Jugoslaviji in mislijo, da bi bila boljša zveza podonavskih držav ali pa Hrvatske in Slovenije skupaj in ostalo zase. Starejša generacija katolikov gleda še nazaj, se spominja avstrijskih razmer in tedanje ureditve in misli, da bi bil tak red lahko tudi sedaj. Morda je Šolar imel tudi kaj take miselnosti. Če je presojal realno, je vedel, da so to iluzije. Zato je tudi pustil politiko na miru in se posvečal slovarju in slovnici. Časopisni članki so ga sedaj čisto onemogočili.

Ljudje v splošnem sodijo, da vzrok tega nastopa ni toliko Šolarjeva osebnost, kot namen oblasti, da pokaže, kako po Informbiroju niso upustili [sic] budnosti proti klerikalizmu. Lahko bi kdo rekel: niso z Rusi, sedaj je čas. To hočejo preprečiti. Šolar je prišel pod udar, ker je eden redkih katoliških politikov, ki je sploh tu, čeprav pravi politik on ni bil. Dejansko pa je to tudi oblika boja proti Vatikanu.

Zgornji viri torej popisujejo vihar, ki se je med ljubljansko vrhuško razvnel predvsem zaradi silne negotovosti oblasti po Informbiroju konec štiridesetih, pa tudi zaradi vsejugoslovanskega obračuna s Cerkvijo v začetku petdesetih; in čisto na koncu se je zaostрил še zaradi malenkostne užaljenosti lokalnega cekaja, ki je bil v tem, da se je predsednik SAZU in nekdanji rektor Univerze tik pred smrtjo odločil za spoved pri prijatelju duhovniku, nato pa za cerkveni pogreb na Žalah, zmožen videti zgolj ponižujočo zadnjo košarico. V tem viharju dva zaljubljenca nista imela veliko možnosti, njuno agonijo si je danes težko predstavljati. Zdi pa se, da je imel pritisk nasproten učinek od načrtovanega, namesto uspele vrbovke, ki bi Rebulo pritegnila v sodelovanje, si je režim s svojo surovostjo pri mladem Primorcu zapravljal še tistih nekaj simpatij, ki jih je ta zaradi izkušnje s fašizmom kdaj gojil do njega.

Janko Kos v svojem prispevku »Desetletja ob Alojzu Rebuli«⁸⁸ razmišlja, kako se je pisatelj ravno v petdesetih letih začel poslavljati od tega, kar sam v *Duhovni zgodovini Slovencev* imenuje svobodomiselstvo, in se vse bolj obračati h katolištvu.⁸⁹ Več kot verjetno se zdi, da so bili prav zgoraj opisani dogodki eden od sprožilcev za ta premik. Rebuli, ki je imel še v času študija dobre stike z vidnimi ljubljanskimi politikami, denimo s predsednikom Ljudske skupščine LR Slovenije Ferdinandom Kozakom, ta mu je celo objavljala besedila v *Novem svetu*, se je po tej izkušnji njihov brezobzirni svet uprl. V intervjuju mi je leta 2010 povedal, kako

⁸⁸ Kos, »Desetletja ob Alojzu Rebuli«, objavljeno v pričujočem zborniku, 38–39.

⁸⁹ Kos, *Duhovna zgodovina Slovencev*, 208.

mu je Kozak, ki ga je kasneje srečal v Trstu, nejevoljno rekel: »Pravijo, da ste šli k ta belim.« Rebuli se je zdelo to za malo, imel se je za samostojnega, z emigracijo iz leta 1945 sploh ni imel stikov; tak odnos ga je ljudem, ki so ga začeli etiketirati, nato le še bolj odtujil.

Morda je iz Kozakove pasivno-agresivne opazke razvidne tudi nekaj natančnosti ob zavrnitvi – natančneje, ob ugotovitvi, da je mladega in nadarjenega ustvarjalca ljubljanska literarna tovarišija kljub svojemu družbenemu monopolu in z njim povezanim ugodnostim počasi nehala pritegovati. Zdi se, kot bi takratni predsednik skupščine vedel, da si je Rebula med zaslišanjem v zvezi z njim in njegovimi literarnimi sodobniki ter celo s sodelavcem službe, ki ga je pridržala, privoščil nekaj nespoštljivih, če ne že kar mladostno objestnih izjav:⁹⁰

Kako vas je sprejemal Šolar in kje?

Šolar Jakob me je vedno sprejel v svoji delovni sobi, brez kake posebne vljudnosti. Sedela sva ob mizi v kotu poleg radioaparata. Ne spomnim se, da bi kdajkoli srečal pri njem kakega drugega obiskovalca. Ob priliki najinih razgovorov si Šolar ni delal nikoli kakih beležk. Tudi jaz si jih nisem delal vpričo njega.

V mnogih urah, kar sem jih prebil pri njem, sva največ govorila o literarnih vprašanjih. Spominjam se, da sva govorila o današnjem sodobnem pisanju, o prevajalcih, o raznih literarnih osebnostih. Med temi razgovori pa je tudi omenjal političen pritisk. Med posamezniki, o katerih sva govorila, bi navedel: Župančiča, Prežihovega Voranca, Brejce Jožeta. Tako mi je pripovedoval, da je zahajal k njemu Brejc, ki mu je prinesel svoj rokopis »Kurent na Zapadu«, to je eseističen spis, ki je izhajal v Novem mestu [*sic*].⁹¹ Takrat mi je Šolar pripovedoval nekaj o njegovem osebnem življenju in ga ocenjeval kot izredno sposobnega, vendar neuravnovešenega človeka.

Med drugim smo govorili o celi vrsti prevajalcev. Tako je omenil Sovreta in njegovo ljubezen do pravičnih honorarjev, o Lebnu, da uvaja v svoje prevajanje preveč Pleteršnika. Izredno je hvalil Župančiča, katerega je nasprotno s Sovretom, kar se prevajanja tiče, primerjal z letalom, v nasprotju s Sovretom, ki ga je nazival avtobus.⁹²

⁹⁰ »Nadaljevanje zaslišanja prof. Rebula Alojza«, 13. oktobra 1952, AS 1931 565, 764.

⁹¹ Spet zapisnikarjeva napaka – zaslišanec je govoril o *Novem svetu*, osrednji literarni reviji tega obdobja, ki je izhajala od 1946 do 1952 in kjer je Brejčev »Kurent na zapadu« v več nadaljevanjih izšel leta 1947.

⁹² Pred vojno so bili odnosi med čitankarjema tako prijateljski, da je Sovre Šolarju posvetil duhovito pesnitev v kar 16 kiticah; prim. Movrin, »Fran Bradač, Anton Sovre«, 448. Oba sta bila enako kvalificirana gimnazijska profesorja, a po vojni, ki jo je prvi preživel doma, drugi pa v Dachauu, je prvi prišel na univerzo, drugi pa dobil prepoved poučevanja, ki se je stopnjevala v izolacijo in slednjič v zapor; ni čudno, če si je v luči te krivice kdaj privoščil bodico, kot je zgornja. – Rebula je ob Sovretovi smrti 1963 za svojega profesorja zapisal, »da je storil med nami za antiko, česar ni storil noben Slovenec pred njim, [...] da je za nas preoral puščavo«; morda s spominom na zgornjo

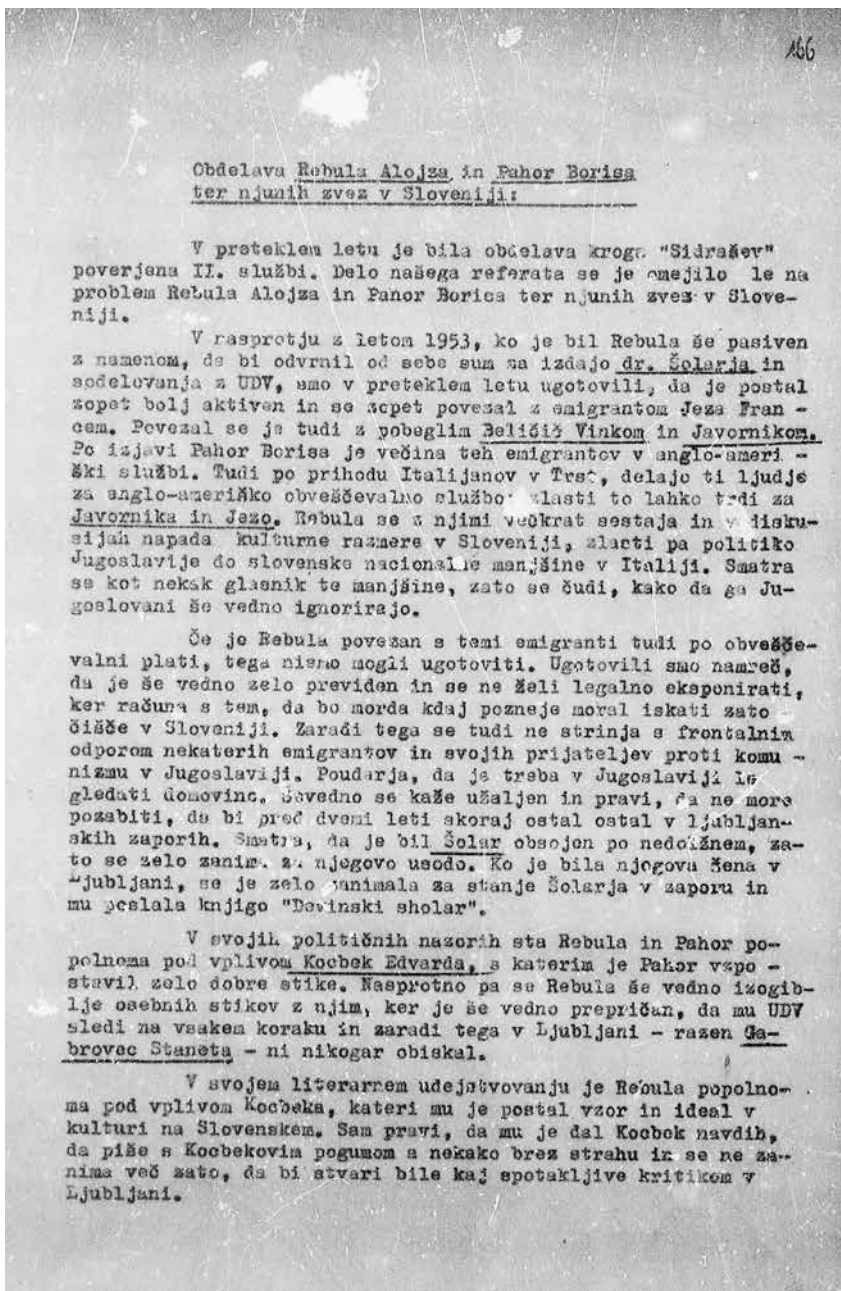
Za moje pisanje ni kazal kakšnega posebnega zanimanja. Ko sem mu omenil svoj prevod, ki je izhajal v Primorskem dnevniku,⁹³ je izjavil, da gladko teče. Mnogo smo govorili o slovnici in slovenskem jeziku. Ko je govoril o Slovenskem pravopisu je poudarjal koliko truda je vložil v to delo, nadalje o sodelavcih, o Ruplju, ni imel posebno visokega mnenja. Med pisatelji je govoril o Mišku Kranjcu, češ da je vse njegovo pisanje nastalo šele potem, ko so njegova dela prekrtačili uredniki, mu nataknili kravato in ga počesali in da je ta človek zrastel pravzaprav iz farškega denarja. Zaradi tega je smatral Šolar, da ni umestna njegova antireligiozna propaganda. Govorili smo o Jušu in Ferdu Kozaku. Ferda ni imel posebno v čislih kot pisatelja. Tako ga je okarakteriziral, da je pri njem edino interesantna njegova griva.

Slika 9: Ferdo Kozak (1894–1957).

anekdoto pa je omenil še »neutrudljivo kovanje, ki ga sicer ni vodil nezmotljiv okus kakor Župančiča, a ki je izviralo iz enakega prepričanja, da je naša slovenščina zaspala kraljična, ki jo je treba odčarati v zavest in življenje«. Rebula, *Gorje zelenemu drevesu*, 84. – Da prijateljstva tudi po politični osamitvi vendarle ni bilo konec, priča Sovretovo posvetilo Šolarju v podarjeni izvod Plutarhovega *Življenja velikih Grkov* leta 1959; Sovre in Gantar, »Latinska in grška posvetila prijateljem«, 66.

⁹³ Vivante, *Jadranski iredentizem*; prevod dela *Irredentismo adriatico* iz leta 1912 je izhajal na zadnji strani *Primorskega dnevnika* od 13. maja do 9. septembra 1949 kot podlistek, skupaj 94 nadaljevanj; v knjigi je delo izšlo ob pisateljevi stoletnici leta 2024.

Slika 10.1: »Obdelava Rebula Alojza in Pahor Borisa ter njihovih zvez v Sloveniji«, 1954, AS 1931, A-10-10, 166.

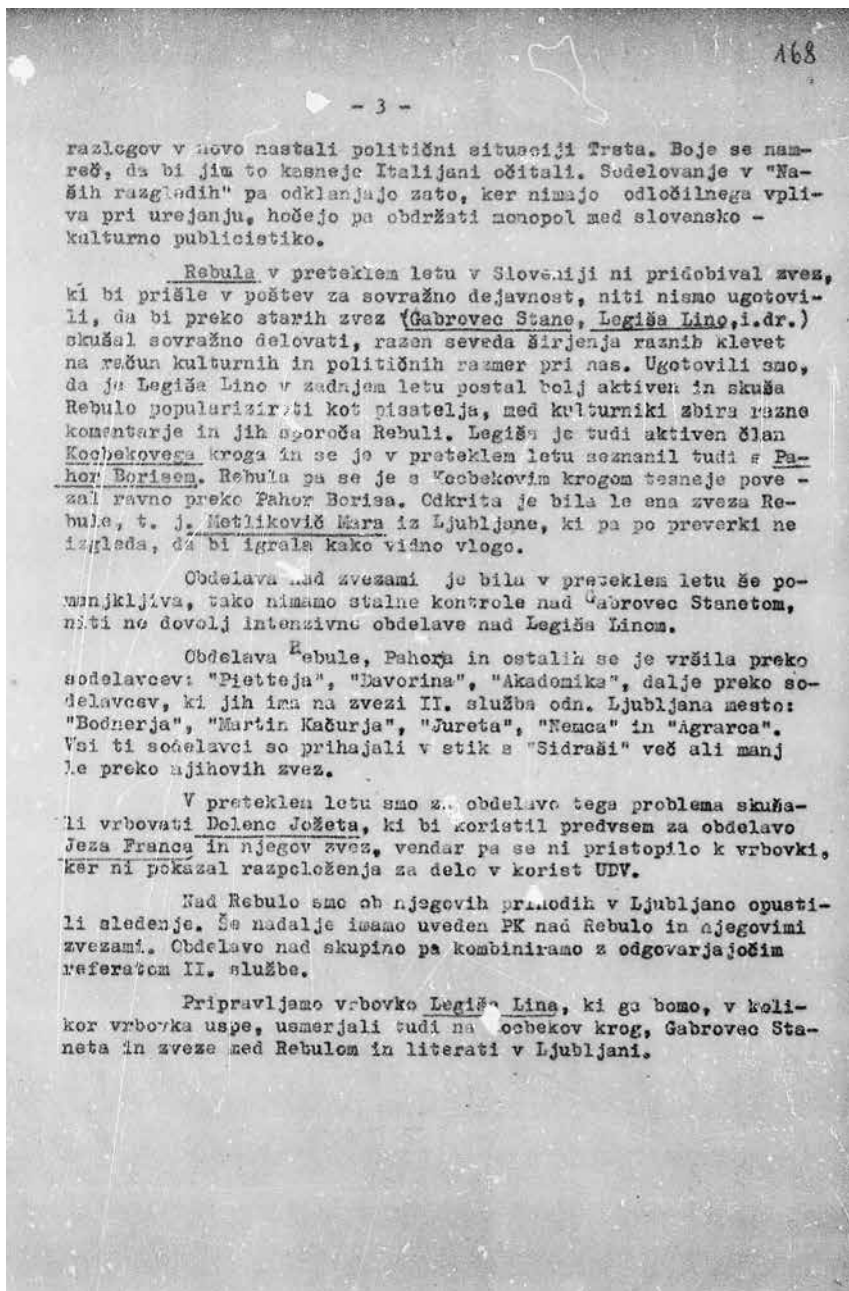
167

Rebula je z navdušenjem sprejel reagiranje Jugoslavije na 8. okt., vendar pa je to navdušenje tekoma leta popolnoma upadlo. Zaradi nacionalne zavednosti in sovražstva do Italijanov, je začel v pričakovanju okupacije Trsta razmišljati na eventuelno možnost emigriranja v Ljubljano. Zaradi tega se je začel zanimati za odnos ljubljanskih uradnih krogov do njega. S knjigo "Devinski sholar", ki jo je žena z velikim pompom raznašala po Ljubljani, je pričakoval svojo politično rehabilitacijo in kulturno afirmacijo. Ker pa je knjiga zaradi neživljenjskega motiva nalezela na slab odmev, je bil silno razočaran in začel živčno izpadati proti "gobavcem", ki nasproti njemu kažejo le zavist. V tem nerazpoloženju je odklonil tudi povabilo dr. Vidmarja, da bi objavljial novele.

Ob rešitvi tržaškega vprašanja, je bil Rebula sicer presenečen nad popuščanjem Jugoslavije in prizadet kot vsak nacionalno misleč Slovenec, vendar pa je trezno presodil, da je Jugoslavija naredila, kar je mogla in dosegla pomembne pravice za nacionalne manjšine. Nasprotno pa je Pahor silno cinično izlil svoje sovražstvo do Jugoslavije: "Jugoslovani so prodali Trst. Nezaslišano je, kako so mogli skloniti glavo 15 milijoni ljudi, ki so v srcu kričali, Život damo, Trsta ne damo. Nima nobenega smisla več, da se človek v Trstu trapi s slovensko književnostjo in skuša dvigniti narodno zavest. Slovenci smo bili med vojnami sirote, sedaj pa smo spuški, ki so slad salonske homoseksualne ljubezni". Kljub takemu stališču pa Pahor v sporazumu s Kocbek Edvardom pričakuje naklonjenost politike IS LRS nasproti njemu. S Kocbekom sta pričakovala, da bo Pahor v sedanjem položaju v Trstu dragocena politična postavka za Jugoslavijo, ker je kot krščanski socialist najbližji italijanski krščanski demokraciji in bi kot tak predstavljal most med Jugoslavijo in Italijo. Kocbek je namreč na osnovi takega zaključka že sklepal, kako bo realiziral svoje ideološke in politične tendence v Trstu in razširil krog "Sidra". To je Pahorju tudi postavil, čeprav se je Pahor branil naziva krščanski socialist, ker hoče obdržati svoje naziranje "naodvisen tržačan". Ker IS ni sprejel Pahorjeve alternative in groženj, da bo prekinil vsak stik z Ljubljano, če ne sprejmejo njegove žene ponovno v službo, sta se Pahor in Kocbek v svojih računih uštela in sta razočarana.

Rebula, Pahor in prof. Merku so v preteklem letu skušali nadaljevati s izdajanjem revije "Sidro", kar pa niso uspeli, ker sta založnika Ogrizek Dore in neki tržaški trgovec odklonila nadaljno denarno podporo reviji. Druga številka revije sploh ni šla več v prodajo. Kot vzrok temu navajajo, da so zavzeli prvež pozitiven odnos do Jugoslavije. Rebula je sicer vztrajal na izidu tretje številke že zaradi tega, ker je bilo na vidiku ponovno izdajanje "Naših razgledov", katere pa so ravno z revijo "Sidro" onemogočili. Da tretja številka ni izšla, isk

Slika 10.2: »Obdelava Rebula Alojza in Pahor Borisa ter njunih zvez v Sloveniji«, 1954, AS 1931, A-10-10, 167.

Slika 10.3: »Obdelava Rebula Alojza in Pahor Borisa ter njunih zvez v Sloveniji«, 1954, AS 1931, A-10-10, 168.

Literarni odmevi in nazorski premik

A če je v teh opazkah še mogoče videti predvsem kljubovalno provokacijo, je iz kasnejšega dogajanja jasno, kako tektonski je bil premik, ki se je dogajal v Rebulovi notranjosti. Podobno kot Janko Kos,⁹⁴ ki v teh letih prepoznava obdobje preobrata, je v svojem eseu razmišljal že Stane Gabrovec, eden prvih, ki je pisateljevo postopno slovo od sprva zastavljene literarne poti v tem obdobju povezal s pritiski sistema. Po Rebulovem zlomu leta 1951 je čez pet let sredi vrste osebnih preizkušenj sledil še en, »po zadušitvi protikomunistične vstaje na Madžarskem, po zadušitvi vseh upov, vse aktivnosti, ki jo je ta upor vzbudil tudi pri nas, predvsem na Tržaškem. Lojze je bil urednik revije *Tokovi*, vsepovsod politično aktiven, seveda ne na liniji, prepovedali so mu vstop v Slovenijo«.⁹⁵ Čez štiri leta se je izkušnja ponovila: »Tretjič pa ga je zlomilo, ko mu je naša oblast ponovno vzela vizum in mu s tem prepovedala prihod v Slovenijo ... Prihod v domovino, ki je ostajala srce njegovega življenja. Vzrok je bil njegov javni protest v tržaškem časopisu, ko so leta 1960 prepovedali objavo Kocbekove *Listine*.«⁹⁶

Te tri izkušnje so našle literarni odmev v njegovem naslednjem romanu, *V Sibilinem vetru*. Njegov osrednji junak, Jacig Nemezian (jacigščina je v romanu šifra za slovenščino), pripoveduje, kako ga je med delom v rudniku na Lotosovi poljani nenadoma »zasulo«. Epizodo tavanja po večnem mestu, ki jo je popisal v zgoraj navedenem dnevniškem zapisu 27. aprila 1969, avtor v romanu predstavi z domala enakimi podrobnostmi, le da se pri protagonistu (ki je v tem delu romana ujet v rudniku pod Sinajem in geografsko daleč od Rima) vse skupaj ne odvija v stvarnosti, temveč v morastem prividu. Toponimi so prestavljeni v antiko, rimska glavna postaja Termini je Castrum Pretorium, katerega razvaline so še danes v njeni bližini, cerkev svetega Petra je rimski grič Vatikan, prometno prenatlačena Via Nazionale pa je upodobljena kot polna rimskih vozov:⁹⁷

Prav takrat, ko mi je bilo srce zvrhano upanja, sem moral doživeti, da me je prvič zasulo [...] A vendar je bilo to sprejemljivejše od tega, kar sem doživel v blodnji: v nekakšni vročici sem prehodil počez ves Rim od *Castrum Praetorium* tja do Vatikana, v neki knjigarni ob Tiberi sem nesmiselno zahteval knjigo v jacigščini, nekje nad križiščem, ki je bilo vse v vrvežu voz z bronastimi kolesi, se je nekaj nad mano razpočilo, to je bil Bog, ki sem ga ubil, pri nekem mostu se mi je sarkastično smejal vedeževalec, tam sem obležal sredi belih sten, brez vrat, to je bil pekel. To

⁹⁴ Kos, *Duhovna zgodovina Slovencev*, 208.

⁹⁵ Gabrovec, »Pot v Emavs«, 18.

⁹⁶ Gabrovec, »Pot v Emavs«, 19.

⁹⁷ Rebula, *V Sibilinem vetru*, 425.

je bila moja prva poskusna smrt na Lotosovi poljani, strašnejša od ostalih dveh, ki sta me čakali tam, s strašnejšimi blodnjami.

Po pripovedovanju družine ima avtobiografsko podlago iz tega časa tudi zapis, kako Elektra (ki je upodobljena po liku pisateljeve zaročenke Zore Tavčar) išče izginulega Nemeziana pri oblasteh: »Elektra je bila sama stopila na IFS, potem ko sem izginil. [...] 'IFS ni ustanova za obveščanje javnosti,' jo je hotel odpraviti. – 'Pa bom stvar raztrobila okrog po Antiohiji,' je rekla Elektra, kar nič dovzetna za sakralnost prostora. – 'Vprašujem se, ali si toliko naivna ali nesramna,' je rekel tedaj tisti kandidat za kugo.«⁹⁸

Metafora z zasutjem se v nadaljevanju romana ponovi še dvakrat, kar ustreza trojnemu zlomu, o katerem piše Gabrovec. Do njega vsakič pride med delom v rudniku – in sicer v »malem jugozahodnem« rovu po imenu »Mačeha«, ki očitno predstavlja tržaško zamejstvo (»raje sem imel težje delovne pogoje pa manj strog nadzor, kot je bil v matičnem rovu«). Osrednjemu rovu je ime »Kukavica«, po ptici, ki svoj zarod prepušča drugim »mačeham«,⁹⁹ vsaj nekoliko najbrž tudi po znamenitem pavznem znaku Radia Ljubljana; severozahodnemu, ki predstavlja še danes v zelenje potopljeno Beneško Slovenijo, pa »Zelenica«, zanj Nemezian pove, da so ga »že opuščali, ker je bakrena žila tam že shirala«.¹⁰⁰ Vendar ima tudi životarjenje pod »manj strogim nadzorom« svoje posledice, nenehno tveganje z zasutjem, ki te »zagrne v bolezen brez imena«.¹⁰¹

Bil je obup, iz katerega me ni moglo privzdigniti niti to, kar nam je preko grobelj kdaj pa kdaj sporočal svet živih. [...] Naša usoda bi ostala Lotosova poljana, v žaru dnevov in v ledu noči, v katere bi kdaj zapihal švisteč veter iz peska, da nas zagrne v bolezen brez imena. Moja usoda bi ostala Mačeha, rov, ki sem si ga bil izbral, da bi me dvakrat zasul. Zdaj me je lahko zasul še tretjič, in to dokončno.

Tudi tokrat je bilo pozimi: dnevi, polni mraku, z odmevnostjo noči. Najprej se je kakšen teden komaj opazno sesipalo, pa na kakšno prijateljsko opozorilo nisem nič dal. Nato me je Mačeha še enkrat použila. Ostal sem nezavesten dalj kakor prejšnje krati in prsni koš se mi je napokal [...].

Zdravili so me dalj kakor svoj čas. Pozneje sem zvedel, da so bili naredili križ nad mano: cele tri mesece sem ležal.

⁹⁸ Rebula, *V Sibilinem vetru*, 530.

⁹⁹ V dnevniku 4. maja 1949 omenja dolg pogovor s profesorjem Grošljem, ki mu na koncu odkrito pove: »Da, najbolje bo, da greste v Trst.« Rebula, *Dnevniški zapisi*, 152.

¹⁰⁰ Rebula, *V Sibilinem vetru*, 422.

¹⁰¹ Rebula, *V Sibilinem vetru*, 427–28.

Slika 11: Na Krasu leta 1956.¹⁰²

Nekoliko kasneje se v podobno avtobiografsko obarvanem odlomku pojavi celo plastičen opis razmer na psihiatrični kliniki, ki jo pisatelj opiše kot »votlino«, »domovanje brez kljuk in brez konvencij«, polno zelo raznolikih značajev, med katerimi se nekoč znajde Nemezian. Zraven pove, da se s temi ljudmi ni »slabo pobiral«, eden od bolj načitanih med njimi ga pouči, da tisto, kar naj bi človek bil, torej *thesis*, ostane zunaj, saj v votlini velja le *physis*, tu si, kar si. In z duhovito avtoironijo, za katero je slutiti avtorjev pomežik filološkim kolegom, še pristavi, da »latinščina in grščina sicer tu nista predpogoj, škodita pa tudi ne«:¹⁰³

Brez prisrčnosti so me sprejeli medse, a tudi brez kakšnega vsiljivega vtikanja – iz votline je zmeraj kdo odhajal in prihajal, v njej sem kmalu spoznal bolj razrahljano

¹⁰² Pibernik, *Alojz Rebula*, 57.

¹⁰³ Rebula, *V Sibilinem vetru*, 500–502.

skupnost [...] Moja izobrazba jim ni preveč imponirala. Skozi votlino je že šel kdo, ki je znal latinsko in grško. Zraven tega je eden v kotu bral roman, in to z izrazom, ko da se mu je lahko tudi literatura studila. Kakšno kulturniško nastopaštvo tam pač ni bilo na mestu, votlina je bila votlina [...] Tudi slovo je bilo naravno, brez prisrčnosti. Za mano bi pač prišli drugi, pa spet odšli. Človek se je pač zaležal tam nekaj časa, se nažrl votline, pa spet šel. Navadno ga je slej ko prej prineslo nazaj: čudna votlina je bila to, ki te je rada spet vsrkala, če si jo enkrat povohal. [...] Tam ni bilo gosposčine: s tem, da si stopal v votlino, si sprejemal enakost z vsemi.

V vsem tem času, skozi desetletje preizkušenj, se je v njem postopoma oblikovala odločitev za drugačno literaturo. Zadnje poglavje *Senčnega plesa*, romana, v katerem se je junak »zbudil [...], toda absolutne lepote, osmišljujoče vrednote, ne najde«, ¹⁰⁴ je napisal prav »v ljubljanski bolnišnici leta 1960, ko je bil roman že v tiskarni«. ¹⁰⁵

A vse bolj je pozabljal, kar je bilo za njim, in se iztegoval proti temu, kar je bilo pred njim. Takoj po izidu *Senčnega plesa* je začel ustvarjati svojo največjo mojstrovino, enega slovenskih velikih tekstov ter »enega največjih dosežkov sodobne slovenske proze«, ¹⁰⁶ roman *V Sibilinem vetru*. Posvetil ga je »bivšim kolegom iz klasičnega seminarja ljubljanske univerze 1945–1949«. Nekaterih v besedilu, ki na trenutke deluje skorajda že kot *roman à clef*, ni težko prepoznati; v roman pisatelj ni predelal le zgoraj omenjenih izkušenj, temveč tudi ljudi, ki so ga skoznje spremljali. Nemežianov profesor Rombos, »vulkan kretenj in besed z urezom judovskega meča čez čelo«, kot je pisatelj v antično podobo prevedel brazgotino iz prve svetovne vojne, »ves sončen v svoji veri v slavo svojih stihov«, spominja na Antona Sovreta, tako v življenju kot v smrti: »Nekega jutra so ga našli mrtvega ob pisalni mizi, z glavo na rokopisu. 'Slava' – to je bila zadnja beseda, ki se mu je zapisala, preden je omahnil.« ¹⁰⁷ Drugi profesor, Absint, »strokovnjak, kakršnega Atene niso imele«, gosposki človek s kmečkimi rokami ter trpko mladostjo, »osvobojenčev sin«, predstavlja Milana Grošlja. ¹⁰⁸ Njegova slušateljica, »gosposka Alkestis, ki ji je s poudarjenih ličnic sevala mila strogost ženske, ki je ena sama ljubka uravnovešenost«, ¹⁰⁹ je Erika Mihevc, poznejša profesorica. Tudi tržaški disident Franc Jeza, ki je v petdesetih tako zelo vznemirjal ljubljanske

¹⁰⁴ Müller, »Izrazna dvojnost Rebulovega *Senčnega plesa*«, 53.

¹⁰⁵ Gabrovec, »Pot v Emavs«, 18.

¹⁰⁶ Gantar, »Alojz Rebula«, 161.

¹⁰⁷ Rebula, *V Sibilinem vetru*, 558. Sovre je 1. maja 1963 umrl med prevajanjem Pindarja; njegov zadnji prevod, »Sreča je nagrada prva, druga dober glas, / a kdor pridobil si je oboje, / si spletel venec je najlepši«, so mu vklesali v nagrobnik na ljubljanskih Žalah.

¹⁰⁸ Več o tem Gantar, »Rebula in antika«, 42–43.

¹⁰⁹ Rebula, *V Sibilinem vetru*, 177.

oblasti, je dobil vidno vlogo¹¹⁰ – po njem je oblikovan Nemezianov prijatelj Profutur.¹¹¹ Stanetu Gabrovcu, ki v romanu nastopa kot protagonistov prijatelj Lateran, je Rebula nekoč omenil, da se je pisanja lotil »leta 1961, ko se je začela moja pot v Emavs«¹¹² (natančneje 9. aprila 1961, kot je povedal v nekem intervjuju).¹¹³

V roman je zato vključil tudi nekaj portretov na osnovi danes manj znanih oseb, ki so z vztrajanjem v veri v težavnih okoliščinah naredile vtis nanj. Tak je denimo Internuncij, ki ga je posnel po prijatelju Rudiju Alifu, nekdanjemu dachauskemu taboriščniku in učitelju na Razborju.¹¹⁴ Eden njegovih vodnikov na tej novi poti, svetniški kandidat Jakob Ukmar (ki so ga fašisti pred vojno zaprli, partijski aktivisti pa med birmovanjem leta 1947 pretepli in pustili v mlaki krvi), se v romanu pojavi kot živahni starec Serapion, popisan v poglavju »Beseda iz nebes«.¹¹⁵ Osebnosti, kakršni sta Internuncij in Serapion, so zgovorne. Kljub vsem zgodovinsko pogojenim preizkušnjam, skozi katere je moral pisec v petdesetih in ki so nedvomno pustile svoje sledove v romanu, je bil njegov novi projekt bolj kot iz odpora do more z nadzorom porojen iz privlačnosti neke druge izkušnje. Ta je bila zanj eliotovski trenutek v času in izven časa: »Kaj mi je dalo začetni sunek, pravzaprav ne vem. Morda versko doživetje, do katerega sem tisto pomlad prišel.«¹¹⁶

Čisto za konec je mogoče tvegati še eno literarnovedno tezo: tudi osrednjo travmo vsega tega dogajanja je Rebula predelal v literaturo, ravno motiv ovaduha je ena od rdečih niti, ki jih pozornejši bralci tako v romanih kot v njegovih dnevnikih lahko spremljajo skozi naslednja desetletja. Dnevniških zapisov je preveč, da bi jih bilo tu mogoče obravnavati, zadostuje naj nekaj mest iz romanov. Organik, ki v romanu *V Sibilinem vetru* iz 1968 dela za rimsko obveščevalno službo in izda glavnega junaka Nemeziana, da ta pristane na prisilnem delu v rudniku, je eden

¹¹⁰ Dejavnost Jeze v obdobju, ko je nastajal roman, natančno popisuje Omerza, *Franc Jeza*, 61–138.

¹¹¹ »Prijatelj Franc Jeza, moj Profutur,« je napisal kasneje; Rebula, »Dnevnik 1969«, 53.

¹¹² Gabrovec, »Pot v Emavs«, 19.

¹¹³ Končal ga je 3. maja 1968; Pibernik, *Čas romana*, 47.

¹¹⁴ »Shujšal je približno na polovico običajne telesne teže – na borih 45 kg [...] Alif se je nekako izlizal, in ko so jih 29. aprila 1945 rešili Američani, se je tako rekoč drugič rodil. [...] Svoje globoke vernosti ni skrival. Lokalnim oblastnikom v Sevnici ni bilo pogodu, da imajo takega človeka za upravitelja šole, zato ga je župan postavil pred izbiro: ali maša ali služba! Partijski sekretar pa je Alifa vprašal, ali ve, da ni skladno s kodeksom učitelja, da hodi v cerkev. Alif je odvrnil, da v hosti ni bilo nobenega kodeksa ...« Perc, »V spomin Rudija Alifa«, 23. Rebula mu je ob smrti napisal: »Iz pogovorov s tabo sem mogel zvedeti za Kalvarijo moža, partizanskega učitelja, obsojenca v čakanju na streljanje, zapornika v Dachauu, po vojni pa po velikem razočaranju kristjana, ki je s praktičansko neustrašenostjo ubranil svoj krščanski credo.« »Rudi Alif«, 29.

¹¹⁵ Rebula, *V Sibilinem vetru*, 318–19.

¹¹⁶ Pibernik, *Čas romana*, 47. Po tem notranjem premiku se je pisatelju dejansko popravilo tudi zdravstveno stanje; sam je to pripisoval izkušnji v Lurdu, kamor sta se julija 1962 za nekaj dni odpravila z ženo; prim. Rebula, »Vijoličasti vlak«, 141–48.

od najočitnejših primerov; že Katarina Šalamun-Biedrzycka¹¹⁷ je ugotovila, da »verjetno ime pride od *organa* varnostne službe«.

Eno glavnih gibal dogajanja v knjigi je rimska vseprisotna tajna policija, »Imperialna frumentarijska služba« IFS,¹¹⁸ običajno omenjena zgolj s kratico, ki zato s svojimi tremi črkami kajpak spominja na UDB.¹¹⁹ V prvih verzijah romana je Rebula poantirano uporabljal celo izključno kratico, nekajkrat jo je razvezal šele pred oddajo v tisk, kot je razvidno iz pisma urednika Franceta Koblarja 4. maja 1968: »IFS bi bilo treba vsaj v začetku izpisati, jaz bi celotno ime uporabljal še kdaj pozneje«. Rebulovo motiviko je tu mogoče primerjati z enim od literarnih vrhov 20. stoletja; tudi v romanu *Mojster in Margareta* je Mihail Bulgakov antični tajni policiji, ki dela za prokuratorja Poncija Pilata, namenil eno osrednjih vlog in jo poosebil v vrsti likov – njen vodja je enigmatični Afranij, njegov *silovik* je centurion Mark, imenovan Podganar, njuna sodelavka na terenu pa skrivnostna Niza.¹²⁰ Paralele z NKVD, ta v istem besedilu večkrat nastopi v poglavjih, ki se odvijajo v Moskvi tridesetih let, so tako kot pri slovenskem tudi pri sovjetskem romanu več kot očitne.¹²¹

Pri Rebuli je eden gospodarjev te službe surovi Blez Glaber, »na pogled majhen človek, z nekakšno pubertetno nedognanostjo v udih, z bledico še nedozorele moškosti, toda bil je vojak«, njegov zunajliterarni prototip je bil Boris Kraigher, ki je dal pisatelja leta 1951 aretirati.¹²² Kasneje ga zamenja Herenij Glaber, ta spominja na Sergeja Kraigherja, ki je po nenadni smrti svojega bratranca Borisa postal predsednik skupščine SRS; »nad nami ni več divjal Blez Glaber – kljub podobnosti imena je bil poveljnik legije Herenij Glaber drugačen človek, asketsko koščeni obraz mu ni šel na lajanje, osebnost ni bil videti, a videti je bil človek«. ¹²³ Avdija Kasija, ki »je iz krojaškega pomočnika postal vojak«¹²⁴ in ki se nato dvigne v upor, ker ga »srbi po cesarskem diadem«, ¹²⁵ je navdihnil nek-

¹¹⁷ Šalamun-Biedrzycka, *Umetniški vzpon Alojza Rebule*, 46.

¹¹⁸ O tej enigmatični službi in o antičnih virih, na podlagi katerih jo je v svojem romanu oblikoval Rebula, podrobno piše McCunn, »Evolving Role of the *Frumentarii*«, 340–54.

¹¹⁹ Rebula, »Urednik z veliko začetnico«, 85.

¹²⁰ Prim. Pope, »Ambiguity and Meaning«, 1–24.

¹²¹ Rebula med pisanjem tega dela bržkone ni poznal, njegova obdelava motiva je videti povsem izvirna; cenzurirana verzija *Mojstra in Margarete*, kjer so bili namigi na NKVD izločeni, je lahko v Sovjetski zvezi revialno izšla šele 1966–67, kot knjiga nato v Parizu 1967, necenzurirana šele 1969 v Frankfurtu. Pač pa je necenzurirana verzija krožila kot samizdat; leta 1967 je še pred izvirnikom izšla v angleškem prevodu, ki ga je v ZDA objavil Michael Glenny, leta 1977 pa v slovenskem prevodu Janeza Gradišnika, ki temelji na frankfurtski izdaji. Roman *V Sibilinem vetru* je izšel leta 1968.

¹²² Rebula, *V Sibilinem vetru*, 366–68; Šalamun-Biedrzycka, *Umetniški vzpon*, 176.

¹²³ Rebula, *V Sibilinem vetru*, 579.

¹²⁴ Rebula, *V Sibilinem vetru*, 508.

¹²⁵ Rebula, *V Sibilinem vetru*, 399; Šalamun-Biedrzycka, *Umetniški vzpon*, 175.

danji krojaški pomočnik in kasneje preambiciozni jugoslovanski podpredsednik Aleksandar Ranković; vladarja Tita (!) Elija Hadriana Antonina Avgusta Pija pa Josip Broz.¹²⁶ Organikov lik ima tako zelo osrednje mesto, da je kasneje pisatelj z njim razložil celo ime glavnega junaka. Zakaj mu je ime ravno Nemezian, po grški boginji maščevanja Νέμεσις, torej »Maščevalec«? Sam Rebula je na to odgovoril z vzklikom, za katerim se je skrival boleč spomin na neuspelo vrbovko na Poljanskem nasipu 6. januarja 1951: »Predvsem ima močno življenjsko predlogo dogajanje v zvezi z Organikom, zaplet z njim, ki mu potem Nemezian na koncu vrže v obraz: 'Idiot, ki je iz mene hotel narediti agenta!'«¹²⁷ In edina uredniška sugestija dobronamernega Franceta Koblarja, ki je Rebula ni hotel sprejeti, je skušala pred objavo pri Slovenski matici odpraviti neljubo zgovoren homograf pri antičnem ljudstvu Partov. Rebula je o teh pripombah kasneje zapisal: »Z odločnostjo sem šel samo mimo ene, tiste, ki je iz več kot razumljive previdnosti hotela izločiti moje poigravanje s Partijo (kot deželo Partov in kot Kardeljevo stranko).«¹²⁸

V *Zvonovih Nilandije*, romanu iz leta 2005 o literariziranem Edvardu Kocbeku (ki je imel vidno vlogo že v romanu *V Sibilinem vetru* kot Endimian, svojski protipol Triumfalistu Josipa Vidmarja), sta v režimski Tajni službi angažirana zakonca Rasto in Norma Biler. Skozi roman se razideta, ko Norma po štirih desetletjih na več ravneh spregleda. Ljubezen je vzknila med vojno: »Toda ali se spominjaš, katero knjigo sva imela na nočni omarici, ob tisti postelji najinih ljubezni tam proti koncu vojne? Zgodovino VKP(b)!«¹²⁹ A kasneje je podvržena novim in novim udarcem, prvi je resolucija Informbiroja, ko so skupaj s tovariši »izobčeni iz velike cerkve bodočnosti«;¹³⁰ in vera v idejo se Normi dokončno sesuje, ko Hruščov vrže s piedestala Stalina in ko sama gleda okrog sebe le še »poražene obraze ljudi, ki jim je bil Stalin luč in upanje življenja«.¹³¹ Odtlej vztraja ob možu zgolj zaradi sina. Med najbolj jedkimi poglavji so tista, ki se odvijajo na notranjem ministrstvu, kjer skušajo hkrati nadzorovati ostarelega pesnika in miriti lastne dvome o sistemu, ki se vse bolj maje.

¹²⁶ Tu je bil pisatelj previdnejši in je prezgovorno cesarjevo osebno ime, *praenomen* »Titus«, preprosto izpustil, pisal je o »Antoninu Avgustu Piju«; le v osrednji jugoslovanski uganki posvečenem poglavju »Kaj, ko njega ne bo?« se domislci ni mogel upreti, vendar ga je v kočljivem prizoru njegove smrti (v katerem je zadel tudi letni čas) raje zapisal s kratico: »Za T. Elija Hadriana Antonina Avgusta Pija je mera razgnala misterij, odnosno je misterij pogoltnil mero eno od tistih pomladnih noči.« Rebula, *V Sibilinem vetru*, 169.

¹²⁷ Zdravec, »Pogovor s pisateljem romana *V Sibilinem vetru*«, 413.

¹²⁸ Rebula, »Urednik z veliko začetnico«, 85.

¹²⁹ Rebula, *Zvonovi Nilandije*, 23.

¹³⁰ Rebula, *Zvonovi Nilandije*, 34.

¹³¹ Rebula, *Zvonovi Nilandije*, 35.

Motiv je z Rebulo ostal do konca. V enem zadnjih romanov, v *Skrivnosti kostanjevega gozda* iz 2010, torej že 60 let po aretaciji, je udbovec Arno Sočnik, ki nadzoruje duhovnike, celo osrednji lik. Toda travma je tu že prerasla v odpuščanje, Arno se začne spraševati o smislu in pogovarjati z Bogom, preberemo celo, da so ovaduhi na skrivnostan način del božjega načrta: »Kaj pa, če ga je k njemu poslal tisti njegov Nekdo, ki morda ima kakšne namene z njim, ga morda celo hoče zase? Je morda iz človeških poklicev izključil tajne policiste? Mar si ni bil za trinajstega apostola izvolil tedanjega udbovca Savla iz Tarza?«¹³² Rebulova empatija gre tako daleč, da Arno zaradi službe ne more biti ob svoji ženi Radi, ko ta rodi – prav kot pisatelj zaradi iste službe ni mogel biti ob svoji ženi, ko je leta 1953 prvič rojevala ona.

Sklep

Prav obštudijski dnevnik Alojza Rebule je njegovo prvo besedilo, ki s svojo vsebino in še bolj s tem, česar vanj takrat ni bilo mogoče zapisati, pokaže, kako globoke so korenine zgornjega motiva in iz kako brezobzirno povzročene bolečine dveh zelo mladih ljudi so pognale. V njegovih zapisih je – včasih iz zapisanega, včasih pa med vrsticami – že mogoče zaslutiti začetek premika, ki je v naslednjem desetletju pripeljal do preobrata v Rebulovem pisanju in ki ga izpričuje velika večina njegove obsežne bibliografije.¹³³ *Senčni ples* se konec petdesetih let konča z vprašanjem, na katero je bilo treba najti odgovor,¹³⁴ in kot je kasneje zapisal Matjaž Kmecl, sta bili v tem obdobju zanj »mogoči dve poti: vztrajati v položaju, ki bi prej ali slej pisatelja povabil v smer camusovske absurdnosti eksistiranja [...], ali pa poiskati pot v 'smeri Nove zemlje', iz negotovosti in nejasnosti v svetlobo in smisel.«¹³⁵

Rebula je kmalu po izidu romana *V Sibilinem vetru* (kjer dejansko nastopa tudi v antično opravo preoblečeni Albert Camus – in sicer kot Celz) res objavil tudi knjigo z naslovom *Smer Nova zemlja*. Gre za niz religioznih esejev, ki z redko širino, izredno erudicijo in slogovno izbrušenostjo premišlujejo o nekaterih temeljnih teoloških in bivanjskih vprašanjih – denimo o izvirnem grehu, o učlovečenju,

¹³² Rebula, *Skrivnost kostanjevega gozda*, 123.

¹³³ Prim. Cergol, »Bibliografija«, 111–40, in Cergol, »Bibliografija Rebulovih del«, 169–92.

¹³⁴ Tako v tehtnem zaključku z navezavo na Platona nakaže že citirana študija: »V naslovu romana je mogoče prisotna platonistična misel o življenju in svetu kot senci večnih idej, toda končni stavek romana ne vsebuje nobenih sledov platonizma: ostaja samo gibanje »iz teme o temo«. – Platon pravi, da človek, ki gleda lepe stvari, sanja, kdor pa pozna absolutno lepoto, je buden. Silvan Kador se je v *Senčnem plesu* zbudil: nič več ne gleda lepih stvari, toda absolutne lepote, osmišljujoče vrednote ne najde. Zato ostaja negacija »Življenje ni sen« v ontološkem in gnoseološkem pogledu odprta. – Kaj je tedaj?« Müller, »Izrazna dvojnost Rebulovega *Senčnega plesa*«, 53.

¹³⁵ Kmecl, »Alojz Rebula, sedemdeset let«, 96.

o onstranstvu, o niču ter o koncu sveta. Knjiga velja med poznavalci za »vrh Rebulovega razmišljanja«, ki ga »odlikujeta izredna krščanska vedrina in upanje, saj pisatelj razmišlja z zavestjo, da mu je obljubljena prihodnost«. ¹³⁶ Toda v luči zgornjih dokumentov postane zlasti pomenljivo njeno posvetilo.

Zdi se, da je avtor med pisanjem prišel do spoznanja o eni od prelomnic, ko se je v njem začela oblikovati ta smer, ter o človeku, ki je s svojo etično držo vplival na ta zasuk. Knjigo je posvetil profesorju, ki ga je v romanu *V Sibilinem vetru* poimenoval Okean, ¹³⁷ mu tam namenil celo poglavje, »Profesor izven časa«, ¹³⁸ ga z mislijo na njegov rojstni kraj visoko nad Soro označil za hribovca z aristokratsko razmahnenostjo v ramenih in mu položil v usta enega najbolj nepozabnih stavkov v knjigi, »grštvo je predvsem dvoje, mera je in misterij«. ¹³⁹

Posvetil jo je »Žlahtnemu spominu Jakoba Šolarja«. ¹⁴⁰

Št. št.	Ime	Prejeto na rok	Datum prijave	Datum prejetja	Opombe - opazila
4476	TRAJŠOV	OLAVAR			ČRTANO
4477	ŽURER	MAHAR	14. 9. 1913		ČRTANO
4481	STRUBELJ	ALOJZIJ	10. 9. 1912	41	ČRTANO
4489	KOJAC	FRANC	15. 11. 1912		ČRTANO ZA SLOV
4490	BOHM	EDMUND	14. 11. 1912		ČRTANO
4491	DEHARZ	JAKOB	1. 9. 1913		ČRTANO
4492	GROSEK	STANCO	15. 11. 1912	15	ČRTANO
4493	BROJHA	PODGOJ	5. 11. 1912		ČRTANO
4494	SUSČERŠIČ	JOŽE	12. 1. 1913	12	ČRTANO
4495	KUNEK	ANTON	19. 1. 1913	12	ČRTANO
4496	BREGANT	JOAN	1. 9. 1913	45	ČRTANO
4497	RAUSAR	BOJAN	7. 1. 1913	92	ČRTANO
4498	BOLŠ	FRANC	9. 1. 1913		ČRTANO
4499	CHENH	JOAN	1. 11. 1912	20	ČRTANO
4500	REJČEČ	JURIJ	10. 1. 1913	107	ČRTANO
4501	KERHARZ	FRANC	14. 9. 1913	107	ČRTANO
4502	RUŠ	JOŽE	1. 9. 1913	17	ČRTANO
4503	PAHOR	JOAN	12. 1. 1913		ČRTANO
4504	ROJANC	JOAN	11. 11. 1912	105	ČRTANO
4505	VREHČ	JOAN	11. 11. 1912	113	ČRTANO
4506	REBULA	ALOJZIJ	11. 1. 1913	113	ČRTANO
4507	KRAVOS	JOAN	11. 1. 1913	11	ČRTANO
4508	LOKAR	JOAN	11. 1. 1913	113	ČRTANO
4509	TRUHLAR	JOAN	11. 1. 1913	113	ČRTANO
4510	MOJAT	FRANC	11. 1. 1913	113	ČRTANO
4511	JOHANSSON	JOAN	11. 1. 1913	113	ČRTANO
4512	TEJŽAR	JOAN	11. 1. 1913	113	ČRTANO
4513	MOJNIK	JOŽE	11. 1. 1913	113	ČRTANO
4514	JAN	JOAN	11. 1. 1913	113	ČRTANO
4515	MAJER	JOAN	11. 1. 1913	113	ČRTANO

Slika 12: Arhiv Slovenije hrani katalog z evidenco dosjejev UDV (AS 1931 2871); Rebulov dosje, zaveden pod številko 4506, je imel kar 456 strani – bistveno več kot večina ostalih.

¹³⁶ Kovač, »Krščanski paradoks«, 25.

¹³⁷ Kdo se skriva za Okeanom, je avtor povedal v pogovoru z raziskovalko 2. oktobra 1990; Šalamun-Biedrzycka, *Umetniški vzpon*, 167.

¹³⁸ Rebula, *V Sibilinem vetru*, 161–65.

¹³⁹ Več o tem Cergol, *Med mero in misterijem*, 115–20.

¹⁴⁰ Rebula, *Smer Nova zemlja*, 5.

Bibliografija

Arhivski viri

- SI AS 1931, 565, »Proces Šolar-Fabijan«, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije.
- SI AS 1931, 2871, evidenca dosjejev SDV.
- SI AS 1931, A-10-10, »Obdelava Rebula Alojza in Pahor Borisa ter njunih zvez v Sloveniji«, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, Letno poročilo za leto 1954, strani 166–68.
- SI AS 1931, II 22371-22374, »Analiza problema Jeza Franc – povezava z KS«, 29. 12. 1950«, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, podfond Gradivo OZNE in UDV na mikrofilmskih kolutih.
- Korespondenca Staneta Gabrovca z Alojzom Rebulo od 1996 do 2004 (shranjena pri tržaški Mladiki, zanjo skrbi Ivo Jevnikar).

Literatura

- Akmadža, Miroslav. »Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952«. *Croatia Christiana periodica: Časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 27 (2003): 171–202.
- Akmadža, Miroslav. *Crkva i država: Dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji; svezak 1, 1945–1952*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2008.
- Bajec, Anton. »Jakob Šolar in čitankarji«. *Jezik in slovstvo* 21, št. 7 (1976): 237–39.
- Cergol, Jadranka. »Bibliografija Rebulovih del«. V: *Rebulov zbornik 2: Ob pisateljevi devetdesetletnici*, ur. Marija Pirjevec, 169–192. Trst: Mladika, 2015.
- Cergol, Jadranka. »Bibliografija«. V: *Rebulov zbornik: Ob pisateljevi osemdesetletnici*, ur. Lojzka Bratuž, 111–40. Trst: Mladika, 2005.
- Cergol, Jadranka. *Med mero in misterijem: Antični svet v delih Alojza Rebule*. Trst: Mladika, 2012.
- Gabrovec, Stane. »Ob stoletnici rojstva prof. Jakoba Šolarja«. V: *Mohorjev koledar 1996*, 129–31. Celje: Mohorjeva, 1995.
- Gabrovec, Stane. »Pot v Emavs«. V: *Alojz Rebula: Skozi prvo zagrinjalo*, 7–24. Celje: Mohorjeva, 1994.
- Gantar, Kajetan. »Alojz Rebula: V Sibilinem vetru«. Recenzija. *Živa antika* 19 (1969): 161–62.
- Gantar, Kajetan. »Rebula in antika«. V: *Rebulov zbornik: Ob pisateljevi osemdesetletnici*, ur. Lojzka Bratuž, 42–43. Trst: Mladika, 2005.
- Grabnar, Katarina. »Jakob Šolar: Jezik, literatura, politika in cenzura«. Ljubljana: Diplomsko delo na FF UL, mentorja Matevž Kos in Aleš Bjelčevič, 2013.
- Griesser-Pečar, Tamara. *Cerkev na zatožni klopi: Sodni procesi, administrativne kazni, posegi »ljudske oblasti« v Sloveniji od 1943 do 1960*. Ljubljana: Družina, 2005.
- Horvat, Franc. »Od paleolitika ostaja človek ista zmes nesreče in veličine: Pogovor s tržaškim gostom [Alojzom Rebulo].« *Književni listi. Delo* 31, št. 26 (2. februar 1989): 13.
- »Izdajalec Jakob Šolar končno razkrit«. *Slovenski poročevalec* 13, št. 212 (7. september 1952): 7.
- »Izdajalec Jakob Šolar pred sodiščem«. *Slovenski poročevalec* 13, št. 308 (30. december 1952): 4.
- »Kaj je z izdajalcem Šolarjem?« *Slovenski poročevalec* 13, št. 232 (30. september 1952): 4.
- Kmecl, Matjaž. »Alojz Rebula, sedemdeset let«. *Mohorjev koledar 1994*, 94–97. Celje: Mohorjeva, 1993.

- »Kombinacije zagrizenega sovražnika: Protiljudsko in protislovensko bistvo Jakoba Šolarja«. *Slovenski poročevalec* 13, št. 277 (23. november 1952): 4.
- Komelj, Milček. »Vznemirljivo pričevanje Rebulovih mladeniških dnevnikov«. V: *Alojz Rebula: Dnevniški zapisi (1948–1954)*, ur. Tanja Rebula, 263–80. Ljubljana: Slovenska matica, 2025.
- Kos, Janko. »Desetletja ob Alojzu Rebuli«. V: *Alojz Rebula: Slovenec med zgodovino in nadčasnim*, ur. Brane Senegačnik. Ljubljana: SAZU, 2025 (v tisku).
- Kos, Janko. *Duhovna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.
- Kovač, Edvard. »Krščanski paradoks v meditacijah Alojza Rebule«. V: *Alojz Rebula: Skozi prvo zagrinjalo*, 25–34. Celje: Mohorjeva, 1994.
- Kovač, Edvard. »Srečanje s skrivnostjo lastne duše«. V: *Alojz Rebula: Dnevniški zapisi (1948–1954)*, ur. Tanja Rebula, 9–16. Ljubljana: Slovenska matica, 2025.
- Lešnik, Lučka. »Preživela je – vojno«. *TV 15*, 29. januarja 1976, letnik 14, št. 4 (1976): 15.
- McCunn, Stuart. "What's in a Name? The Evolving Role of the *Frumentarii*." *The Classical Quarterly* 69, št. 1 (2019): 340–54.
- Movrin, David. »Fran Bradač, Anton Sovre, Milan Grošelj, Jože Košar in Fran Petre: Latinščina in grščina na ljubljanski univerzi v desetletju po vojni«. *Zgodovinski časopis* 68, št. 3–4 (2014): 432–77.
- Mrak Dolinar, Jelka. *Brazde mojega življenja*. Ljubljana: Družina, 2009.
- Müller, Jakob. »Izrazna dvojnost Rebulovega *Senčnega plesa*«. *Slavistična revija* 18, št. 1/2 (1970): 17–54.
- Müller, Jakob. »Ob stoletnici rojstva Jakoba Šolarja.« *Loški razgledi* 43, št. 1 (1996): 217–21.
- N[ovšak], F[rance]. »Uspel večer tržaških književnikov v Ljubljani«. *Slovenski poročevalec* 12, št. 4, 5. januar 1951, 1.
- Omerza, Igor. *Franc Jeza: Separatist*. Trst: Mladika, 2024.
- Perc, Pavel. »V spomin Rudija Alifa«. *Dolenjski list* 47, št. 22 (1996): 23.
- Pevec, Karmen. »Janez Fabijan in njegov krščansko-socialistični nazor«. Maribor: Diplomsko delo na PEF UM, mentorja Jerca Vodušek Starič in Ivan Štuhec, 2002.
- Pibernik, France. *Alojz Rebula 1924–2018: Dokumentarna monografija*. Trst: Mladika, 2019.
- Pibernik, France. *Čas romana: Pogovori s slovenskimi pisatelji*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1983.
- Pope, Richard W. F. »Ambiguity and Meaning in The Master and Margarita: The Role of Afranius.« *Slavic Review* 36, no. 1 (1977): 1–24.
- Puhar, Alenka. »Kako se je tovarišija spremenila v črno sluzasto mavrico«. *Pogledi* 5, št. 19 (8. oktober 2014): 18–19.
- Rebula, Alojz. »Iz Dnevnika '53«. *Sidro* 1, št. 2 (1953): 19–28. Ponatis *Fontana* 4, št. 14 (1990): 18–24.
- Rebula, Alojz. »Dnevnik 1969«. *Celovski Zvon* 7 (marec 1989): 60–61.
- Rebula, Alojz. »Dnevnik 1989 (I)«. *Zvon* 5, št. 6 (december 2002): 29–35.
- Rebula, Alojz. »Vijoličasti vlak«. *Koledar Mohorjeve družbe za leto 1965*, 141–48. Celje: Mohorjeva, 1964.
- Rebula, Alojz. *Dnevniški zapisi (1948–1954)*. Ljubljana: Slovenska matica, 2025.
- Rebula, Alojz. »Francu Jezi, 1916–1984, zanosnemu samohodcu v spomin«. *Celovski Zvon* 2, št. 3 (1984): 61–62.
- Rebula, Alojz. *Gorje zelenemu drevesu: Dnevnik*. Maribor: Obzorja, 1971.
- Rebula, Alojz. *Skrivnost kostanjevega gozda*. Celje: Mohorjeva, 2010.
- Rebula, Alojz. *Smer Nova zemlja*. Celje: Mohorjeva, 1972.

- Rebula, Alojz. »Urednik z veliko začetnico: *In memoriam* France Koblar«. V: *Koblarjev zbornik*, ur. Joža Mahnič, 80-86. Ljubljana: Slovenska matica, 1990.
- Rebula, Alojz. *V Sibilinem vetru*. Ljubljana: Slovenska matica, 1968.
- Rebula, Alojz. *Zvonovi Nilandije*. Celje: Mohorjeva, 2005.
- »Rudi Alif«. *Salezijanski vestnik* 69, št. 4 (1996): 29.
- Sovre, Anton, in Gantar, Kajetan. »Latinska in grška posvetila prijateljem.« *Živa antika* 15 (1965): 65–68.
- Šalamun-Biedrzycka, Katarina. *Umetniški vzpon Alojza Rebule: Ob pisateljevi sedemdesetletnici*. Koper: Lipa, 1995.
- Šolar, Jakob. »Slovenski kulturni problem«. V: *Bohinjski teden: Zbornik predavanj akademskega kulturnosocialnega tedna SKAD Zarje v letu 1939*, 77–88. Ljubljana: Zarja, 1940.
- Toporišič, Jože. »Šolar, Jakob (1896–1968)«. V: *Slovenski biografski leksikon: 11. zv.; Stelè – Švikaršič*, ur. Alfonz Gspan et al. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1971.
- »Tržaški književniki v Ljubljani«. *Slovenski vestnik* 3 (13. januar 1951): 2.
- Tuta, Igor. »Zgodovinsko ozadje mladosti Alojza Rebule«. V: *Alojz Rebula: Dnevniški zapisi (1948–1954)*, ur. Tanja Rebula, 281–84. Ljubljana: Slovenska matica, 2025.
- Vivante, Angelo. *Jadranski iredentizem*. Prevedel Alojz Rebula. Komen: Art, 2024.
- »Za sovražnike ljudstva ni mesta med nami«. *Slovenski poročevalec* 13, št. 233 (1. oktober 1952): 4.
- Zadravec, Jože. »Pogovor s pisateljem romana *V Sibilinem vetru*«. *Znamenje* 3 (1973).

Povzetek

Razprava kontekstualizira prvi dnevnik Alojza Rebule, ki zajema obdobje med 1948 in 1954, torej čas pisateljevega osebnega, intelektualnega in literarnega dozorevanja. Ta leta so bila prepletena z več pretresljivimi osebnimi izkušnjami, spodbujenimi z represijo jugoslovanskega režima. Dnevniški zapisi, ki jih je Rebula pisal predvsem zase, razkrivajo njegovo osebnostno zorenje med študijem klasične filologije, zaposlitvijo v šolstvu in prvimi literarnimi poskusi, a tudi vse hujši pritisk kolesja državne varnosti. Prelom v avtorjevem dojemanju tega pritiska je nastopil z aretacijo in poskusom »vrbovke« januarja 1951 po literarnem večeru v Mariboru. Sledil je živčni zlom in Rebulov nočni beg v Rim, kjer je bil hospitaliziran. Dnevniški zapisi so od tu dalje redkejši in previdnejši.

Članek pokaže, da pri vsem tem še zdaleč ni šlo za zgolj subjektivne vtise. Arhivski dokumenti in pričevanja potrjujejo dejstvo, da je režim začel z njegovim nadzorom že leta 1945, nato pa ga je po neuspešnem poskusu, da bi mladega zamejca in njegovo zaročenko Zoro Tavčar z »vrbovko« pridobil za sodelovanje, leta 1951 še okrepil. Ti viri pričajo o sistematičnem spremljanju, nadzoru pošte, ovaduških poročilih in zaslišanjih v povezavi z disidentom Francem Jezo ter duhovnikom Jakobom Šolarjem in Janezom Fabijanom. Proti tema dvema je leta 1952 – to leto, ki se je začelo z zažigom škofa Vovka in končalo s prekinitvijo jugoslovanskih odnosov z Vatikanom, je bilo za slovenske katoličane svojski *annus horribilis* – potekal politično skonstruiran in medijsko podprt sodni proces.

Izkušnja s tajno policijo, političnim nasiljem ter osebnim trpljenjem – vključno z oteženimi stiki z družino – je zaznamovala tudi Rebulovo ustvarjanje. Roman *V Sibilinem vetru* obravnava ovaduški nadzor in državno preganjanje ter z njim povzročeno psihično trpljenje v liku Organika, ki izda osrednjega junaka Nemeziana, ter s simboliko rudniškega jaška, ki junaka trikrat zasuje. Tudi v poznejših delih (npr. *Zvonovi Nilandije* ali *Skrivnost kostanjevega gozda*) se je avtor večkrat vrnil k motivu ovaduštva in ob njem razvil refleksijo o zlu, veri in odpuščanju. Zdi se, da so preizkušnje tega obdobja v navezavi s politično represijo, ki se je avtorju vse bolj upirala, vplivale tudi na Rebulovo pisanje. In najbrž ni nepomembno, da je Rebula svoje filozofsko najbolj dovršeno delo *Smer Nova zemlja* kasneje posvetil prav Jakobu Šolarju, intelektualcu, ki je postal za oblast tako moteč simbol notranje svobode.

Nekaj značilnosti Rebulove slovenščine

*Martina Ožbot*¹

Izvleček

Prispevek obravnava nekaj značilnosti jezikovne rabe Alojza Rebule (s posebnim ozirom na njegove romane *Divji golob*, *Pastir prihodnosti* in *Cesta s cipreso in zvezdo*), ki po vsej verjetnosti izhajajo iz naravne pogojenosti pisateljevega jezika z njegovim domačim dvojezičnim okoljem na Tržaškem, kjer skozi stoletja tesno sobivata slovenščina in italijanščina, kar ima pomembne konsekvence za Rebulovo osebno slovnico in slovar, kot je pogosto pri piscih, ki izhajajo iz dvo- ali večjezičnih okolij.

Ključne besede: Alojz Rebula, tržaška književnost, slovensko-italijanski jezikovni stik, dvojezični pisatelji, jezikovna hibridnost

Abstract

The paper discusses some features of Alojz Rebula's use of language, focusing on his novels *Divji golob* ("Wild Dove"), *Pastir prihodnosti* ("The Shepherd of the Future") and *Cesta s cipreso in zvezdo* ("The Road with a Cypress and a Star"). These features seem to reflect his embeddedness in the bilingual environment of the Trieste area, where for centuries Slovene has coexisted alongside Italian. Such bilingualism has significantly shaped Rebula's personal grammar and vocabulary, as is frequently the case with authors from bi- or multilingual settings.

Key words: Alojz Rebula, Triestine literature, Slovene-Italian language contact, bilingual writers, linguistic hybridity

¹ Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za romanske jezike in književnosti, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana.

1. Rebulova primarna dvojezičnost kot eksistencialna danost

Alojz Rebula je nesporno pisatelj, čigar besedila sodijo v slovenski literarni kanon, znotraj katerega pa je v jezikovnem pogledu precej atipičen besedni umetnik. Glede na njegovo biografsko ozadje to ni presenetljivo, saj je odraščal v okolju, ki je bilo slovensko zgolj v omejenem obsegu. Na Tržaškem je po prvi svetovni vojni v javnem življenju izrazito prevladovala italijanščina, ki jo je nato še dodatno utrjeval fašistični režim s svojim sovražnim odnosom do slovenščine kot jezika pomembnega dela tamkajšnjega prebivalstva. Slovenščina je bila tako večinoma odrinjena v območje zasebnosti. V takšnih okoliščinah je Rebulovo šolanje potekalo v italijanščini, knjižna slovenščina pa je bila zanj nekakšen »tuj« jezik, ki ga je osvojil šele v času študija klasične filologije na ljubljanski univerzi. Tovrstna večjezičnost je značilna za mnoge avtorje, ki so odraščali v jezikovno heterogenih okoljih, še posebej za tiste, ki so pripadali (oz. ki pripadajo) manjšinskim skupnostim, včasih pa tudi za tiste, ki izhajajo iz kolonialnih okolij kot pripadniki koloniziranih skupnosti; tudi jeziki slednjih so v sociolingvističnem pogledu zelo pogosto podrejeni jezikom družbeno dominantnih skupin, v tem primeru kolonizatorjev.² V Rebulovem okolju je bila v javnosti dominantni jezik italijanščina, kar je imelo pomembne posledice za njegovo jezikovno formacijo.

Pripadniki narodnih manjšin, ki so se jezikovno oblikovali v okoljih, kjer njihov jezik ni bil dominanten, običajno z značilnostmi svoje osebne jezikovne različice, ki so posledica jezikovnega stika, avtomatično nezavedno dajejo »na vpogled« lastno jezikovno biografijo – podobno kot navsezadnje v večji ali manjši meri velja za vse govorce, saj se v jezikovni rabi vseh nas odražajo okolja, ki so nas formirala, vključno z razmerji med jeziki, ki so v teh okoljih obstajala. Prisotnost znamenj jezikovnega stika je pri tistih, ki so se kot pripadniki manjšinske skupnosti oblikovali v okoljih asimetrične dvo- ali večjezičnosti, pogosto zelo očitna. Pri tem ne gre zgolj za izraze, ki označujejo elemente materialne ali nematerialne kulture iz teh okolij in ki torej nimajo poimenovalne vloge, spričo katere bi lahko prispevali h katakterizaciji pripovednega okolja, temveč za spontano uporabljene zveze in konstrukcije, ki so v jezikovnih različicah zamejskih pisateljev naravne. Tovrstno dvojno, nenamerno in namerno vnašanje »mešanih« oz. hibridnih elementov Mihail M. Bahtin konceptualizira z dihotomijo med organsko in intencionalno hibridnostjo.³

² Med najnovejšimi deli, ki se ukvarjajo z vprašanji zatiranosti (in potencialno izgube) jezika v različnih neevropskih in evropskih okoljih skozi zgodovino in danes po problemskosti in pronicljivosti obravnave izstopa pravkar objavljena knjiga kenijskega pisatelja Ngũgĩja wa Thiong'a (Ngũgĩ, *Decolonizing Language*). Gl. tudi Zakrajšek, »Postkolonialni dialogi«, Jurić Pahor, »Transkulturacija in kulturna hibridnost«, in Leperlier, »Plurilingual literary spaces«.

Za zgodovinski okvir specifične slovenske situacije na Tržaškem gl. Klabjan, »Erecting Fascism« in Bufon, *Tržaški Slovenci*, 323–358.

³ Bakhtin, *The Dialogic Imagination*, 358–360.

To velja za govorce, ki so jezikovno različno izobraženi in spretni, in celo za mojstre peresa, kakršen je bil Alojz Rebula in seveda kakršni so bili in so tudi številni drugi avtorji, ki izhajajo iz dvo- ali večjezičnih okolij in katerih materni oz. prvi jezik je manjšinski. Rebula je sicer študiral v Ljubljani in razvil trdne vezi z osrednjeslovenskim kulturnim in intelektualnim prostorom,⁴ ki jih je ohranjal in krepil skozi vse življenje, toda avtorjeva jezikovna zasidranost v slovenskem zahodnem zamejstvu je v njegovih besedilih očitna in skorajda vseprisotna. Rebulova vraščenost v zamejski prostor in močna navzočnost italijanskega jezika v njegovi jezikovni biografiji se odražata v številnih jezikovnih posebnostih njegovih besedil. S stališča normativne slovnice bi mnoge izmed njih lahko označili za odklonske in zato za neknjižne oz. nestandardne, in vendar je Alojz Rebula avtor, ki brez dvoma sodi med osrednje slovenske književne ustvarjalce 20. in začetka 21. stoletja.

V tem prispevku bom skušala pokazati nekaj značilnosti Rebulove jezikovne rabe, ki po vsej verjetnosti izhajajo iz tesnega sobivanja obeh jezikov – slovenščine in italijanščine – v njegovi »osebni slovnici in slovarju«, kot je običajno za pisce, ki izhajajo iz dvo- ali večjezičnih okolij. Nakazala bom morebitne vzporednice z nekaterimi tovrstnimi avtorji in se dotaknila vprašanja o razmerju med literarnim kanonom in jezikovno neortodoksnostjo.

Poleg tega pa je Alojz Rebula kot pisatelj in kot intelektualec zanimiv tudi zato, ker v svojih delih na več mestih eksplicitno razmišlja tudi o vprašanih jezika in človekove z jezikom pogojene identitete ter v ospredje postavlja zgodovinski položaj slovenščine, še posebej v odnosu do italijanščine.⁵ Rebulova razmišljanja nam večkrat posredujejo njegovi literarni junaki kot npr. Sergio Andreici oz. Sergij Andrejčič v *Cesti s cipreso in zvezdo*, ki sicer ni Rebulov *alter ego*, a njegove besede zagotovo kažejo na stališče, ki bi v posameznih aspektih lahko bilo tudi Rebulovo: »Slovenščina – čutiš jo bolj hrapavo kot italijanščino, manj zglajeno, okornejšo, a obenem kaj vem kako iskrenejšo, verodostojnejšo, poštenejšo. Alergična je do vljudnostne polizanosti, diplomatske hinavščine in patetične napihnjenosti. Je jezik resnice. Predvsem ne prenese retorike, te kuge, s katero se je fašistična italijanščina najbolj oddaljila od skalnate rezkosti svojega pramožatega očeta Danteja.«⁶ Na podoben način se pisateljeva misel lahko začuti tudi v besedah, ki jih v istem romanu izreče znani kraški duhovnik in narodni

⁴ Nadvse zanimiv, avtentičen vpogled v Rebulova ljubljanska leta in v vlogo, ki jo je imel študij na tej univerzi, za njegovo osebnostno, pa tudi posebej jezikovno formacijo nudijo Rebulovi *Dnevniški zapisi*.

⁵ O odnosu do jezika pri slovenskih pisateljih iz zahodnega zamejstva, vključno z Rebulo, prim. Cergol, »Odnos do (slovenskega) jezika«.

⁶ CCZ, 103. Oznake za poglobljena Rebulova besedila, iz katerih v tem prispevku navajam zgleda, so naslednje: CCZ = *Cesta s cipreso in zvezdo*, DG = *Divji golob*, PP = *Pastir prihodnosti*.

buditelj Virgilij Šček: »Narodna zavest je prava takrat, ko boš znal deset jezikov, a jezik srca in duše, se pravi prvi med jeziki, najbolj pesniški, najbolj diplomatski, najbolj vojaški, najbolj duhovni ti bo slovenščina.«⁷

2. Nekaj zgledov Rebulove hibridne jezikovne rabe

Jezikovni vidiki Rebulovih besedil zaenkrat še niso bili sistematično obravnavani. Znano je, da gre za avtorja z nezamenljivim jezikovnim izrazom, za izjemnega stilista ter za samosvoj, avtentičen in nadvse izviren glas v moderni slovenski književnosti. Kar se zdi pri opazovanju Rebulovega jezika vredno posebne pozornosti, je tudi to, da nosijo njegova besedila močan jezikovni pečat okolja, iz katerega pisatelj izvira, se pravi slovenskega tržaškega ambienta. S tržaškim in nasploh z zamejskim svetom povezani jezikovni elementi ne zajemajo samo lastnih imen (predvsem osebnih in zemljepisnih) in leksike, kar že glede na vsebino mnogih Rebulovih del, ki se neposredno navezujejo na tržaški prostor danes ali v preteklosti, nikakor ne preseneča, temveč gre pri tovrstnih prvinah tudi za s stališča standardne slovenščine posebno, neortodoksno jezikovno rabo, ki se kaže npr. na ravni besednozveznih vzorcev in stavčnih struktur, besednega reda, rabe glagolskih oblik v poročanem govoru in sosledice časov, postavljanja ločil ipd.

Ravno tovrstne jezikovne značilnosti so posebno vznemirljive – in sicer že zgolj v kontekstu sodobne slovenske književnosti kot takšne, hkrati pa tudi (in morda predvsem) kot spodbuda za premislek o tem, kje so pravzaprav meje standardne slovenščine, tako tiste, iz katere so zgrajena književna besedila, kot tiste, ki se uporablja v neliterarni komunikaciji. V mislih imam mesta iz Rebulovih besedil, ki že na prvi pogled razkrivajo njihovo posebno jezikovno naravo. Ogromno jih je in se pojavljajo v različnih besedilih, od najzgodnejših do najnovejših.⁸ Naj jih navedem samo drobec: npr. v *Senčnem plesu* iz leta 1960 (str. 283) zapiše besedno zvezo »izvirna tesnoba človeškega pogoja«, v mnogo poznejših *Previsnih letih* (1996, str. 204) beremo »Ponoči **sanja** [torej edninsko!], vredna več kot marsikatera dnevna resničnost«, v še poznejšem *Nokturnu za Primorsko* (2004) se npr. pojavi frazem »držati kuhalnico« (»Očital mu je, da **drži kuhalnico** na škofiji!«, str. 38) ter s stališča kodificirane (tj. knjižne ali standardne) slovenske rabe neobičajna konstrukcija z glagolom »mrgoleti«, in sicer »Vipavska dolina **je mrgolela vojaštva**« (str. 91).

⁷ CCZ, 87.

⁸ V tem prispevku na nekaterih mestih neposredno črпам iz svojih prejšnjih objav o Rebulovem jeziku (Ožbot, »Vipavska dolina je mrgolela vojaštva«, in Ožbot, »Alojz Rebula in tržaška književnost«). Z vprašanjem italijanskega vpliva na Rebulova besedila se je že sredi 80. let prejšnjega stoletja ukvarjal Mitja Skubic (Skubic, »Interferenze linguistiche sintattico-semantiche slavo-romanze«).

Zelo verjetno (ali celo gotovo) je, da so tovrstne rabe odraz hibridnosti avtorjevega primarnega okolja, ki se zrcali tudi v njegovi jezikovni rabi. V standardni slovenščini bi namreč verjetno uporabili človeška usoda namesto »človeški pogoj« – ki najbrž izhaja iz italijanskega *la condizione umana* – in zelo verjetno bi rekli *sanje* (množinsko) namesto »sanja« (kar spet odraža italijansko rabo besede *sogno* v ednini), čeprav se redka edninska oblika v slovenščini tudi pojavlja, denimo v (pesemskih in proznih) besedilih predstavnikov moderne: Ketteja, Murna, Cankarja,⁹ mestoma pa tudi pri drugih avtorjih. V Rebulovih besedilih se samostalnik *sanja* v ednini pojavlja zelo pogosto, npr. tudi v naslednjih dveh zgledih:

- Vsekakor je knjiga čedalje bolj postajala Tončkova ljubezen in kako se mati Marija, ta pobožna ženska, ne bi pustila na tihem privabiti v klasično **sanjo** nekdanjih slovenskih kmečkih mater: da bi imela sina duhovnika ... (PP, 16)
- Tako me je med pomenkom na primer z ihto zavrnil, ko sem mu omenil svojo **sanjo**, da bi mogel kdaj brati mašo v slovenščini. (DG, 213)

Na italijansko konstrukcijo spominja tudi raba glagola *sanjati* po modelu »sognare« kot prehodnega glagola, ki se torej veže s premim predmetom, medtem ko se *sanjati* običajno veže s predložnim predmetom (»sanjati o«). Tako se junak romana *Cesta s cipreso in zvezdo* sprašuje: »Kaj, če tudi moja tolikanj sanjana Slovenija ni bila nič drugega kot pekelček med pekli?«¹⁰ ali kot je zapisano v Rebulovi biografiji Antona Martina Slomška *Pastir prihodnosti*: »Toda davna misel je le bila uresničena. Vrt, ki ga **je sanjal** za slovenskega kristjana, je le bil zasajen.«¹¹ Opravljanje pomembne vloge bi v standardni slovenščini izrazili s kakšnim drugim frazemom, ne z »držati kuhalnico (v roki)«, ki odslikava italijanski izraz *tenere il mestolo in mano* in ki ga verjetno večina Slovencev ne pozna. Vsebina povedi »Vipavska dolina je mrgolela vojaštva«, ki je zgradbeno podobna italijanski *la valle brulicava/pullulava di soldati*, pa bi bila verjetno izražena z malce drugačno konstrukcijo, in sicer: »V Vipavski dolini je mrgolelo vojaštva«, torej osebek ne bi bila »dolina«, temveč bi bil ta neizražen, se pravi, da bi bil glagol brezosebni. Tovrstne prvine najdemo, kot rečeno, v besedilih iz vseh obdobj pisateljevega ustvarjanja, ni pa jasno, do kakšne mere natisnjena Rebulova dela odražajo prisotnost hibridnih elementov v skladu z avtorjevo dejansko rabo in koliko je podoba njegovih objavljenih besedil tudi rezultat uredniških in/ali lektorskih posegov,

⁹ Npr.: »Čuj! Tihih, bližajočih se korakov / kot lahka sanja ona gre mimó.« (D. Kette: »Štefanija« I), »Če mislim o tebi, / ni misel svetla / če sanjam o tebi, / je sanja zla.« (J. Murn: »Slutnja«), »Zbogom, ti lepa, daljna, nedosegljiva! Zbogom, ti sanja nevtetešana! Ti moje zgodnje hrepenenje, zbogom!« (I. Cankar: »Mira«).

¹⁰ CCZ, 200.

¹¹ PP, 164.

ki so tovrstne hibridne rabe najbrž redčili. Težava je v tem, da deleža eksternih intervencij ne poznamo, najbrž pa je ta v posameznih besedilih različen. Verjetno so bili določeni lektorski posegi opravljeni tudi v Rebulovih besedilih, ki se jim nekoliko pozorneje posvečam v nadaljevanju in so bila objavljena v razdalji skoraj treh desetletij: *Divji golob* (1972), *Pastir prihodnosti* (1992) in *Cesta s cipreso in zvezdo* (1998), ki pa kljub zunanjim modifikacijam ohranjajo prepoznaven pečat jezikovne hibridnosti, kakršen je značilen za Rebulova besedila in ki izvira iz slovensko-italijanskega stika v tržaškem zamejstvu.

Oglejmo so nekaj zgledov iz teh besedil.

V Rebulovih besedilih naletimo na različne izraze, ki so posneti po italijanskih besedotvornih vzorcih. Takšni izrazi so v slovenščini sicer razumljivi, a jih v besedilih piscev, ki ne izhajajo iz dvojezičnega slovensko-italijanskega okolja, ne najdemo. Domnevamo lahko, da jih je pisatelj skonstruiral (morda povsem spontano in nevedé) na osnovi znanih italijanskih besed, ki so tvorjene iz predloga, ki mu sledi pomenska osnova:

- (1) Kje se je kot študent **udomil**? (PP, 18)
- (2) In še naprej, izorana v resje in jagodičje, se je gorska steza zarivala v katedralsko tišino smrekovja. Vanj je vsakih nekaj korakov **izžuboreval** zmeraj nov studenec. Hrib je pokal od vode ... (CCZ, 96–97)
- (3) Ta lov ni bil manj navdušujoč od netopirskega, ko si s kamnom v roki preganjal rumeni homotek, ki se je blazen od panike v dolgih plovnih skokih obešal z veje na vejo [...]. Se za hip potajeval za deblom, potem pa spet **znoreval** med veje ...« (CCZ, 18)

Domnevamo lahko, da se navedene besede v zgradbi in pomenu neposredno navezujejo na italijanske glagole »accasarsi« ,ustaliti se (nekje)¹² (»casa«, »dom«, npr. »Lasciò Venezia e si accasò a Roma«), »sgorgare« (»privreti na dan«, »brizgniti«, npr. »Ogni due passi vi sgorgava una vena d'acqua«) in »impazzire« (»znoreti«, ki bi ga bilo v dani sobesedilni situaciji mogoče uporabiti v imperfektu (»impazziva«, npr. »[...] dopo di ch  nuovamente impazziva tra gli alberi«), kar je najbrž vplivalo na pisateljevo izbiro zelo neobičajne sekundarno nedovršne oblike »znorevati« (»noretì« → »znoretì« → »znorevati«).

Verjetno je italijanščina vplivala tudi na Rebulovo rabo glagola *sinjiti se* v pomenu »postajati sinje barve«, po modelu italijanskega *azzurrarsi* (npr. »Il cielo cominciò ad azzurrarsi.«):

¹² Italijanski glagol »accasarsi« je sicer pogostejše rabljen v pomenu »poročiti se« kot v pomenu »ustaliti se«, a za razumevanje motivacije pri Rebulovi rabi besede »udomiti se« sta bistvena besedotvorni vzorec in semantika njegovih sestavin.

- (4) Nad Krasom **se je** polna skrivnosti **sinjila** stena Trnovskega gozda – kaj je bilo onkraj nje? (CCZ, 104)

V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* je glagol »sinjiti« sicer evidentiran kot tudi njegova povratna oblika »sinjiti se« (z zgledom »nebo se sinji«), toda v konkretnih slovenskih besedilih zgledov ni bilo mogoče najti.

Naslednji zgled vsebuje povratni glagol »užaliti se« za standardno slovensko »postati užaljen«, in sicer po analogiji z italijanskim *offendersi*. Raba je pogosta tudi v besedilih drugih zamejskih avtorjev in pri slovenskih zamejskih govornicah nasploh:

- (5) »In ti, Andreici, se greš tako užalit za ‚dober dan‘? Dajmo, fantje, ne lomimo ga zaradi neumnosti!« (CCZ, 26)

Italijanski vzorec je verjetno podlaga tudi za rodilniške in predložne konstrukcije, kot sta naslednji. V obeh primerih bi v italijanščini pričakovali predlog »di«:

- (6) Jakob Prašnikar, [...] še eden od tistih nešteti slovenskih duhovnikov, **nabitih** evangelija in zemeljskosti [...]. (PP, 14)
 (7) Življenje **se je praznilo od človeškega** in se obenem polnilo z nečim obstojnejšim. (PP, 27)

Pri zgledu (6) lahko predpostavljamo »colmi di vangelo« (npr. »[...] quegli innumerevoli sacerdoti sloveni pieni di vangelo [...]«), pri zgledu (7) pa »svuotarsi dell'umano« (npr. »La vita si svuotava dell'umano [...]«)

Tudi prislov »nazaj«, ki je zaradi vpliva angleškega *ago* sicer vse bolj razširjen pri slovenskih govornicah nasploh, je pri Rebuli najbrž rabljen na osnovi italijanskega vzorca s »fa« (npr. »Fino a qualche anno fa mi sentivo del tutto italiano.«):

- (8) Do nekaj let nazaj sem se sploh čutil Italijana ... (CCZ, 139)

Prav tako so naslednje samostalniške zveze zelo verjetno nastale po analogiji z italijanskimi sintagmami, kot so »incontro formativo« (»oblikovalsko srečanje« namesto recimo »formativno srečanje«) v (9), »stile esitante« (»zavlačevalni slog« namesto npr. »nagnjenost k zavlačevanju«) v (10), »ore raggianti« (»žarne ure« namesto npr. »srečne ure«) v (11), »indice appuntito« (»ošiljen kazalec« namesto »iztegnjen kazalec«) v (12), »compattezza psicologica« (»psihološka kompaktnost« namesto »psihična trdnost«) v (13) – in pridevniško »psicologicamente compatto«, »psihološko kompakten« namesto »psihično trden«) v (13') –, »con le labbra appuntite« (»z nabrušenimi ustnicami« namesto »z ostro stisnjenimi

ustnicami») v (14), »domenica delle palme« (»nedelja palm« namesto »cvetna nedelja«) v (15) in »il corteo delle stagioni« (»sprevod letnih časov« namesto »menjavanje letnih časov«) v (16):

- (9) Dejansko gre za zadnje veliko **oblikovalno srečanje** v njegovem življenju. (PP, 29)
- (10) Prošnja je bila zavrnjena. Določeni **zavlačevalni slog** onkraj Karavank se je torej začel že pred stopetdesetimi leti. (PP, 32)
- (11) Vsaj enkrat na leto jih je obiskal v Celovcu, da je preživel z njimi nekaj **žarnih ur** in tistim, ki so bili za to pripravljeni, podelil nižje redove.« (PP, 138)
- (12) »Človeško dostojanstvo ji je manjkalo«! je šla v svojem zagnanem napadu naprej Erna, moleč svoj **ošiljeni kazalec** v omizje. (CCZ, 61)
- (13) »[...] Šlo mi je za **psihološko kompaktnost** v značajih mojih otrok. Da ne bi šli v življenje z neko načetostjo, s katero sem šel, če hočem biti iskren, tudi sam.« [...]
- (13') »[...] Nič čudnega: kako naj bo asimiliranec **psihološko kompakten**?« (CCZ, 53–54).
- (14) »Kakšna šala je to?« je rekel **z nabrušenimi ustnicami**. (CCZ, 59)
- (15) S tem se je za novega lavantinskega škofa končala **nedelja palm** in se je začel veliki teden naporov in trpljenja. (PP, 133)
- (16) Ostajal je čas domače pokrajine, zelena pastirska zarja okrog cerkvice sv. Ožbalta, **sprevod letnih časov** med gozdom za hišo in polji pred njo, glas mlinskih loput ob potoku [...] (PP, 21)

Tudi stavčni idiomatski izrazi lahko odražajo italijanski vzorec, tako kot v naslednjem zgledu, kjer gre za izraz »essere finiti« v pomenu »biti poraženi«, »izgubiti«, »doživeti konec»:

- (17) »[...] Za to gre, da cepimo to divjo primorsko oljko v pravo oljko. Da prepojimo ta preplašeni element z narodno zavestjo, ki bo ponosna in gosposka. Sicer **smo končani**.« [...]
- »**Ne smemo biti končani!**« sem rekel. (CCZ, 87–88)

Nadalje je nekaj pojavitev trpnika prav tako mogoče pripisati vplivu italijanskega vzorca, tako v primerih z izraženim vršilcem (»od vas«, »od Nemcev«, »od časa« v spodnjih zgledih), kjer bi bila v italijanščini uporabljena konstrukcija s predlogom »da« (npr. »da voi [non accettata]«, »[catturato] dai tedeschi«, »[incondizionata] dal tempo«), kot v primerih brez izraženega vršilca, kjer bi v italijanščini stala oblika golega preteklega deležnika (enako kot pri obliki »gledana« v zgledu (18)).

- (18) »[...] Dejansko [...] je bila konfinirana že prej. Konfinirana psihološko od vašega rasizma! Konfinirana kot Slovenka, ki se ni dala asimilirati kakor vi in zato **od vas** nesprejeta. Konfinirana kot neasimiliranka, **gledana** z neko milostno toleranco kot folklorna referenca, ki je lahko privabljala v hišo pršut in vino, feji!« (CCZ, 61)
- (19) Gospodar Matevž **je bil** med okupacijo **zajet od Nemcev** kot partizanski kurir in ustreljen. (CCZ, 99)
- (20) To je ključ čistega, resničnega, dobrega, lepega, prihodnostnega, neskončnega. Božjega. Ta ključ ostaja **nepogojen od časa**, kakor ostaja **od njega nepogojena** svetost. Ostaja brez zelenega volka in rje, svež od božje kovnice. (PP, 7)

Nekoliko drugačno pasivno strukturo najdemo v naslednjem zgledu, kjer lahko predpostavljamo italijanski model »*estraneo alla propria parrocchia*«, medtem ko bi v standardni slovenščini pričakovali npr. »odtujen od domače župnije« ali tudi kakšno drugačno ubeseditev (npr. »ki v srcu ni več čutil, da bi pripadal domači župniji« ipd.):

- (21) Trinajst let pozneje je Prašnikar, tedaj župnik v Olimju, pridigal na novi maši, ki jo je Slomšek, srčno že **odtujen domači župniji**, pel v tamkajšnji cerkvi. (PP, 15)

Kar zadeva rabo glagolskih oblik, v Rebulovih besedilih najdemo številne pojavitve deležja na -aje, -oč in -eč kot neosebne oblike, ki je po funkciji zelo podobno italijanskemu gerundiju. V standardni slovenščini bi bila običajna raba osebne glagolske oblike, npr. v zgledu (22) »[...] je rekel, medtem ko je z roko tehtal tipkopis«, v zgledih (23) in (24) pa npr. »[...] si je prižgal cigareto in rekel [...]« in »[...] je rekel in vstal«:

- (22) V zapisniku zaslišanja, ki sem ga imel v Breznu, je bil moj primer orisan v najohlapnejšem možnem okviru, je rekel, **tehtaje** z roko tipkopis. (CCZ, 202)
- (23) Med mamó, očetom in Giuliano se je začelo nekakšno očitajoče obračunavanje, a nadglasil ga je Venanzio, ki je **prižigaje si cigareto** rekel: [...] (CCZ, 62)
- (24) Nato naju je, brisaje si roke v cunjo, popeljal v župnišče. (CCZ, 86)
– »Tega vprašanja si zaenkrat ne zastavljam,« sem odgovoril. [...]
»Pa si ga *mortalis homo* mora zastavljati,« je rekel **vstajaje**.

V zgledih (25) in (26) bi v standardni slovenščini namesto deležja na -oč in na -eč prav tako pričakovali osebni obliki, denimo »[...] je rekel in pokazal [...]« in »[...] je prišel plečatež s pištolo za pasom, ki je nosil dva stola«:

- (25) »[...] Vidiš, s kakšnim veseljem proslavljajo konec svojega smrtnega sovražnika!« je rekel, **kazoč** na vrtnčasto preletavanje lastovk. (CCZ, 106)
- (26) Za njo je prišel plečatež s pištolo za pasom, **noseč** dva stola. (CZZ, 139)

Raba deležnika kot pregibne oblike pa je v besedilih zamejskih avtorjev lahko motivirana v italijanskem sedanjiškem participu. Tako bi lahko v naslednjem zgledu za zvezo »z začenjajočo se osivelostjo in začenjajočo se plešo« lahko postavili italijanski vzorec »con un incipiente grigiore e un'incipiente calvizie«:

- (27) Pa jih je kazal že kakih petdeset, z **začenjajočo se osivelostjo in začenjajočo se plešo**. (CCZ, 151)

Na rabo italijanskega futura pa spominja atipična pojavitev slovenskega prihodnjika v temle zgledu:

- (28) »Kakšen poklic bi mi prisodili?« sem rekel.
»Profesor niste!«
»Zdravnik?«
»Dvomim,« je dahnilo iz zelenja onkraj mize.
»Hm.«
»Potem **boste** inženir.«
»Recimo. Kakšne stroke? [...]« (DG, 123)

Gre za prihodnjik, ki je po analogiji z eno od vlog italijanskega futura, uporabljen v funkciji ugibanja oz. verjetnosti. Ta funkcija je mogoča tudi pri slovenskem prihodnjiku, a v razmeroma omejenem naboru situacij kot npr. v zamišljenem dialogu, kjer lahko na vprašanje »Koliko je ura?« dobimo povsem idiomatičen odgovor »Pet bo.« ipd. Toda v kontekstu, kakršen je gornji, bi prihodnjik razumemo zgolj v smislu zadobnosti glede na točko izrekanja, torej kot »pravi« prihodnjik, ne pa v funkciji izražanja verjetnosti v sočasnosti.

Iz italijanske anaforične strukture z vezalnim veznikom *e* in z nikalnico *non* pa izhaja najbrž raba zveze »in ni«. V italijanščini je povsem običajna in se lahko nanaša na različne vrste povedka in povedkovega določila, npr. v kontekstih z dvema povedkoma, polnim in eliptično zanikanim kot v zgledu (29), ali na primer na povedkova določila, kot je »era stanco e non« (»hkrati je bil in ni bil utrujen«). V tem zgledu lahko predpostavljamo italijanski vzorec, kot je »Il ragazzo [...] cominciava ad afferrare e non«:

- (29) Fant, zmerom zaposlen z nosom, je poprijemal **in ni**. (CCZ, 36)

Tudi v naslednjem zgledu je mogoče opaziti odsev italijanskega vzorca. V slovenščini je uvaljalno-povzemalni anaforični kazalni zaimsek namreč srednjega spola, v italijanščini pa se ujema z referentom kot v naslednji povedi, kjer bi v standardni slovenščini pričakovali »Kri, to je zame voda [...]«, medtem ko bi se italijanska poved glasila »Il sangue, questo/quello è per me acqua [...]«:

(30) »**Kri, ta je** zame voda,« je rekla Erna z zaničevanjem [...]. (CCZ, 62)

V besedilih Alojza Rebulu na več mestih najdemo realizacije besednega reda, ki so tipično italijanske. Značilnosti Rebulovega besednega reda bi si zaslužile posebno razpravo, zato naj bo tukaj naveden samo drobec. V zgledu (31) se pojavlja prehodni glagol »povedati«, ki ga dopolnjuje predmet »kaj«. V italijanščini je v tovrstnih zgradbah s prehodnim glagolom in z nedoločnim zaimkom, kot je *qualcosa* (,kaj', ,nekaj'), nedoločni zaimsek pogosto na zadnjem mestu v stavku (npr. »Del resto, anche la mamma può dirti qualcosa.«), medtem ko je v slovenščini na zadnjem mestu običajno glagol ali osebek, recimo: (»Sicer pa ti lahko še kaj pove mama.«/»Sicer pa ti lahko še mama kaj pove.«):

(31) »[...] Manjka samo še to, da ji priskočiš še ti s svojim slovenofilstvom. Sicer pa ti lahko pove še mama kaj.« (CCZ, 55)

Podobno kot besedni red bi bil vreden posebne raziskave tudi Rebulov nominalni slog, ki verjetno vsaj deloma izhaja iz italijanskih vzorcev kot v temle zgledu, kjer lahko predpostavljamo italijansko strukturo, kot je: »Lui stesso eccellente oratore, esercitava gli studenti nell'arte retorica, attento alla postura e alla pronuncia.«), medtem ko bi bila v standardni slovenščini verjetno običajnejša bolj glagolska poved (npr. »Kot dober govornik je vadil dijake v retorični umetnosti in bil pri tem pozoren na držo in izgovorjavo.«:

(32) **Sam dober govornik**, je vadil dijake v retorični umetnosti, pozoren na držo in izgovorjavo. (PP, 23)

Glede na to, da hibridne oblike, kakršne so bile predstavljene v gornjih zgledih, niso zelo vidne, saj pri njih pogosto ne gre za vnašanje italijanskega gradiva v izvirni obliki ali vsaj v takšni, ki bila v zapisu prepoznavna kot italijanska – kot se sicer dogaja npr. pri uporabi posameznih italijanskih izrazov, citatnih besed, navedkov in podobnega –, lahko v tovrstnih primerih govorimo o latentni hibridizaciji.¹³

¹³ Prim. Deganutti, »Literary Multilingualism«. Avtorica se osredotoča na t. i. »latentne prakse« literarne večjezičnosti, ki jih lahko prepoznajo samo tisti, ki poznajo oba jezika (oz. več), katerih stik se kaže v danem besedilu.

Slovenska jezikoslovna tradicija je vajena na takšno rabo gledati prejkone kot na nerodnost, »napako«, odklon od norme. Dejansko pa so tovrstne značilnosti književnih besedil nekaj, kar je pomembno, vredno upoštevanja in kar kaže na to, da je standardna oz. knjižna slovenščina dejansko pluricentričen jezik,¹⁴ se pravi jezik, ki je razsrediščen, ki ima torej več centrov, in eden takih je zagotovo Trst oz. zahodno zamejstvo, pri čemer izraz »zamejstvo« uporabljam povsem nevtrarno, kot oznako za etnični prostor, ki je od osrednjega ločen z državni mejo, kar ima občutne posledice tudi za rabo jezika.¹⁵

3. Jezikovna hibridnost: širši okvir

Čeprav s pomembnimi razlikami so elementi jezikovne rabe, kakršni so prisotni v Rebulovi prozi, nasploh značilni za veliko večino slovenskih zamejskih književnikov, npr. pri Borisu Pahorju, Dušanu Jelinčiču, Mariju Čuku, pa tudi v drugih, neliterarnih besedilih zamejskih avtorjev. Podobne lastnosti se pojavljajo tudi v besedilih številnih drugih slovenskih in neslovenskih pisateljev, ki izhajajo iz dvo- ali večjezičnih okolij, kot sta denimo v koroški književnosti Florjan Lipuš in Maja Haderlap. Med mnogimi tujimi jezikovno (in kulturno) hibridnimi avtorji naj bosta omenjena samo dva, in sicer Itala Sveva, Tržačana, ki se je formiral v izrazito večjezičnem okolju, v katerem je imela pomembno vlogo nemščina, in čigar italijanščina kaže v marsičem odklone od standardnega jezika. Stališče, da je njegova italijanščina z vidika jezikovnega standarda nenavadna ali celo »slaba«, je med raziskovalci razširjeno in sprejeto,¹⁶ toda ne nujno kot nekaj negativnega, temveč kot značilnost, ki lahko pripomore k premikanju meja jezikovne korektnosti, sprejemljivosti, izrazne in estetske potencialnosti.¹⁷ Za podobno jezikovno hibridnega pisatelja velja tudi Franz Kafka. Ustvarjal je v nemščini, ki naj bi se ji poznalo, da je – čeprav je bila v takratni Pragi večinski jezik – vraščena v okolje, ki je bilo jezikovno mešano.¹⁸ Poleg teh dveh srednjeevropskih, kanoničnih avtorjev lahko na različnih koncih sveta, v književnostih, pisanih v različnih jezikih, najdemo zares veliko avtorjev – kanoničnih in obrobnih, sodobnih in starejših – ki izhajajo iz dvo- ali večjezičnih oz. večkulturnih, pogosto postkolonialnih (lahko pa tudi izseljenskih¹⁹) okolij in ki

¹⁴ Prim. Clyne, *Pluricentric Languages*.

¹⁵ O tem, da državna meja med posameznimi različicami danega jezika ustvarja več kot zgolj običajno jezikovno variantnost, prepričljivo piše avstrijsko-kanadski jezikoslovec Stefan Dollinger v: Dollinger, *The pluricentricity Debate*, 54–58, 108–10.

¹⁶ Gl. npr. Catenazzi, *L'italiano di Svevo*.

¹⁷ Trifone, »La sindrome di Svevo«.

¹⁸ O značilnostih Kafkovega jezika s stališča večjezičnosti gl. npr. Kramsch, »Multilingual, like Franz Kafka«, in MacLeod, »Displaced Vernaculars«.

¹⁹ Vprašanje jezika v literarnem ustvarjanju v izseljenskem okolju gl. npr. Dagnino, »Breaking the Linguistic Minority Complex«, in Comberiati/Pisanelli, *Scrivere tra le lingue*.

s svojo jezikovno rabo eksplicitno odražajo hibridnost teh ambientov. Spomnimo naj na avtorje, kot so frankofoni Léopold Senghor, Aimé Césaire, Ahmadou Kourouma in Assia Djebar ter anglofoni Ken Saro-Wiva, Wole Soyinka, Derek Walcott, Salman Rushdie. Med nemško pišočimi avtorji naj omenimo Namibijca Giselherja W. Hoffmanna, med luzofonimi pa mozambiškega pisatelja Mia Couto.

Jezik vseh omenjenih avtorjev kaže podobne hibridne značilnosti, ki deloma reproducirajo rabo jezika v mešanih okoljih, iz katerih ti pisatelji izhajajo, deloma pa gre za idiosinkratične, v dvo- ali večjezičnosti in večkulturnosti konkretnih okolij utemeljene jezikovne kreacije.

Jezikovna, kulturna in zgodovinska situacija na Tržaškem je seveda precej drugačna od nakazanih postkolonialnih situacij, med drugim tudi zato, ker se slovenska zamejska književnost razvija v prostoru, ki teritorialno ni ločen od osrednjega prostora slovenske književnosti. Vendar podobno kot za postkolonialne književnosti tudi za mnoge književnosti evropskih jezikovnih manjšin, vključno s slovensko zamejsko književnostjo, velja, da so spricho geografske perifernosti obrobne tudi v jezikovnem pogledu in da se v večji ali manjši meri napajajo iz jezikovno in kulturno hibridnega okolja, kar se manifestira tudi v jezikovnih značilnostih besedil. Za razumevanje (in za sprejemanje) slovenske zamejske književnosti je bistveno, da nastaja v okoljih, kjer je slovenščina v sociolingvističnem pogledu nedominanten jezik, kar pomeni, da je denimo tržaški ambient tudi jezikovno zelo drugačen od osrednjega slovenskega prostora. Na slovenski zahodni meji smo priča jezikovnemu in kulturnemu sobivanju, ki je starodavno, globoko, skozi zgodovino v mnogočem težavno in ki je v tam živečem prebivalstvu pomembno prispevalo k oblikovanju posebne identitete, ki je tudi na ravni jezika drugačna od osrednje oz. »matične«. Ta identiteta se odraža na mnogotere načine, in v najrazličnejših situacijah – od spontane govorne produkcije najširšega spektra govorcev do jezikovne uresničitve v klasičnih literarnih besedilih, kot so Rebulova, ki so nespregljivi del slovenskega književnega kanona.

4. Zaključna misel

Alojz Rebula je v svojih besedilih (nevedé) pokazal, da je razsrediščenost nekaj, kar slovenščino bogati in širi njene meje. Avtorji, kakršen je Rebula, nas spodbujajo k razmisleku in k revidiranju stališča o tem, kaj je slovenska književnost, do kod sega, do kakšne mere je – podobno kot ostale razvite evropske književnosti – enojezična in enokultura in kaj zanjo pomeni jezikovna in kulturna polifoničnost kot ireduktibilna danost.²⁰ Obenem so besedila zamejskih avtorjev, kot je Alojz

²⁰ V zadnjih letih vprašanje večjezičnosti nekoliko močneje vstopa tudi v razpravljanje o slovenski književnosti. Gl. Koron/Leben, *Literarna večjezičnost*.

Rebula, tudi odličen izziv za razmislek o raznolikosti slovenščine kot močnega, sodobnega jezika z več središči in morda več standardi, kakršni so številni drugi evropski jeziki, pri katerih si jedro in periferija nista v odnosu nasprotja, temveč komplementarnosti.

Bibliografija

Alojz Rebula

Senčni ples. Ljubljana: Slovenska matica, 1960.

Previsna leta: Dnevnik 1974–1975–1976. Trst: Mladika, 1996.

Nokturno za Primorsko. Celje/Trst: Mohorjeva družba/Mladika, 2004.

Pred poslednjim dnevom. Trst: Mladika, 2013.

Divji golob. Celje: Mohorjeva družba, 1972.

Pastir prihodnosti: lik Antona Martina Slomška. Celje: Mohorjeva družba, 1992.

Cesta s cipreso in zvezdo. Trst: Mladika, 1998.

Dnevniški zapisi. Ljubljana: Slovenska matica, 2024.

Bakhtin, M. M. *The Dialogic Imagination*. Prev. Caryl Emerson in Michael Holquist. Austin: University of Texas Press, 1981.

Bufon, Milan. *Tržaški Slovenci: zgodba nekoč največje slovenske urbane skupnosti*. Ljubljana/Koper/Trst: Slovenska matica/Annales/Založništvo tržaškega tiska, 2023.

Catenazzi, Flavio. *L'italiano di Svevo*. Firenze: Olschi, 1994.

Cergol, Jadranka. »Odnos do (slovenskega) jezika v literarnih delih Slovenk in Slovencev v Italiji«. V: *Slovenščina v Italiji*, ur. Matejka Grgič, 101–119. Ljubljana/Trst: Založba Univerze v Ljubljani/SLORI, 2024.

Clyne, Michael, ur. *Pluricentric Languages: Differing Norms in Differing Nations*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 1992.

Comberiati, Daniele/Flaiano Pisanelli, ur. *Scrivere tra le lingue: Migrazione, bilinguismo, plurilinguismo e poetiche della frontiera nell'Italia contemporanea (1980–2015)*. Roma: Aracne, 2017.

Dagnino, Arianna. »Breaking the Linguistic Minority Complex through Creative Writing and Self-Translation«. *TTR* 32 št. 2 (2019): 107–129.

Deganutti, Marianna. »Literary Multilingualism: exploring latent practices«. *Textual practices* 38, št. 4 (2024): 594–613.

Dollinger, Stefan. *The Pluricentricity Debate: On Austrian German and other Germanic Standard Varieties*. London/New York: Routledge, 2019.

Jurić Pahor, Marija. »Transkulturacija in kulturna hibridnost: dva ključna pojma postkolonialnih študijev kot izziv za proučevanje nacionalnih in etničnih identitet«. *Razprave in gradivo* 69 (2012), 36–65.

Klabjan, Borut. »Erecting fascism: Nationalism, identity, and space in Trieste in the first half of the twentieth century«. *Nationalities Papers* 46, št. 6 (2018): 1–18.

Koron, Alenka/Andreas Leben, ur. *Literarna večjezičnost v slovenskem in avstrijskem kontekstu*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2020.

Kramsch, Claire. »Multilingual, like Franz Kafka«. *International Journal of Multilingualism* 5 št. 4 (2008): 316–332.

Leperlier, Tristan. »Plurilingual literary spaces«. *Francosphères* 10, št. 2 (2021): 185–203.

MacLeod, Catriona. »Displaced Vernaculars: Edwin and Willa Muir, Kafka, and the Languages of Modernism«. *The Germanic Review* 93 (2018): 48–57.

Ngũgĩ, wa Thiong'o. *Decolonizing Language and Other Revolutionary Ideas*. London: Allen Lane, 2025.

- Ožbot, Martina. »‘Vipavska dolina je mrgolela vojaštva’: romanski jezikovni elementi v Rebulovem *Nokturnu za Primorsko*«. V: *Rebulov zbornik*, ur. Lojzka Bratuž, 103–109. Trst/Gorica/Videm: Mladika/Mohorjeva družba/Slavistično društvo Trst – Gorica – Videm, 2005.
- Ožbot, Martina. »Alojz Rebula in tržaška književnost: na prepihu jezika«. V: *Rebulov zbornik 2*, ur. Marija Pirjevec, 77–96. Trst/Gorica/Videm: Mladika/Slavistično društvo, 2015.
- Skubic, Mitja. »Interferenze linguistiche sintattico-semantiche slavo-romanze sui territori limitrofi: La lingua di Alojz Rebula«. *Incontri linguistici* 10 (1985): 89–103.
- Trifone, Pietro. »La sindrome di Svevo: non sapere l’italiano«. V: isti, *Malalingua. L’italiano scorretto da Dante a oggi*, 111–124. Bologna: il Mulino, 2007.
- Zakrajšek, Katja. »Postkolonialni dialogi«. *Primerjalna književnost* 30, št. 2 (2007): 19–34.

Povzetek

Alojz Rebula je nesporno pisatelj, čigar besedila sodijo v slovenski literarni kanon, znotraj katerega pa je v jezikovnem pogledu atipičen besedni umetnik. Glede na njegovo biografsko ozadje to ni presenetljivo, saj je odraščal v okolju, ki je bilo slovensko zgolj v omejenem obsegu. Na Tržaškem je po prvi svetovni vojni v javnem življenju izrazito prevladovala italijanščina, ki jo je nato še dodatno utrjeval fašistični režim. Slovenščina je bila tako večinoma odrinjena v območje zasebnosti. V takšnih okoliščinah je Rebulovo šolanje potekalo v italijanščini, knjižna slovenščina pa je bila zanj nekakšen »tuji«¹ jezik, ki ga je osvojil šele po vojni, v času študija klasične filologije na ljubljanski univerzi.

Rebulova vraščenost v zamejski prostor in močna navzočnost italijanskega jezika v njegovi jezikovni biografiji se odražata tudi v jezikovnih posebnostih njegovih besedil ne glede na žanr. Prispevek obravnava nekaj značilnosti Rebulove jezikovne rabe (s posebnim ozirom na njegove romane *Divji golob*, *Pastir prihodnosti* in *Cesta s cipreso in zvezdo*), ki po vsej verjetnosti izhajajo iz naravne pogojenosti pisateljevega jezika z njegovim domačim okoljem na Tržaškem, v katerem skozi stoletja tesno sobivata oba jezika, slovenščina in italijanščina, ter njune krajevne razlike. To ima pomembne konsekvence za Rebulovo »osebno slovnico in slovar«, kot je pogosto pri piscih, ki izhajajo iz dvo- ali večjezičnih okolij. V prispevku so nakazane morebitne vzporednice z nekaterimi avtorji iz podobnih okolij, zastavljeno pa je tudi vprašanje o razmerju med literarnim kanonom in jezikovno neortodoksnostjo.

Jezik kot vprašanje smisla v delih Alojza Rebule

Vilma Purič¹

Izvleček

V času svojega ustvarjanja je bil tržaški pisatelj Alojz Rebula razpet med predstavo o jeziku kot o nečem lastnem, kar je v človeka vsajeno z narodenostjo, in med pojmovanjem jezika, ki je osnovan na priučenosti, na uzaveščanju sistema in na zgrajenih obdelavah. S postopkom izgradnje je skušal razširiti izrekanje na vse življenjske položaje, tudi na tiste, katerih domena je v tržaškem prostoru pretežno italijanščina. Pri tem se je posluževal različnih načinov: posegal je po širokem obsegu besedja, ki ga je črpal iz del kanoniziranih slovenskih avtorjev, ustvarjal kompleksno skladiščno strukturo in izvirno metaforiko, predvsem pa se je opredelil za smiselno naracijo z izrazitim semantičnim zagonom in obilico pomenov.

Ključne besede: Alojz Rebula, misel o jeziku, sposobnost gradnje, zavezanost pomenskosti

Abstract

During his creative life, the writer Alojz Rebula from Trieste was torn between the idea of language as something innate, something that comes to a person by birth, and a concept of language that is based on acquisition, on the conceptualisation of a system, and on constructed processing. He used a variety of methods: he drew on a wide range of words from the works of canonised Slovene authors, he created a complex syntactic structure and original metaphors, and above all he opted for a meaningful narrative with a strong semantic drive and a wealth of meanings.

Keywords: Alojz Rebula, reflections on language, ability to construct, commitment to meaning

¹ DIZ Jožef Stefan, Canestrinijeva ploščad 7, 34128 Trst. Pisateljica, literarna kritičarka in raziskovalka; obravnava literaturo Slovencev v Italiji, izpostavlja razlike in podobnosti z ustvarjanjem v osrednjeslovenskem in italijanskem prostoru. Je avtorica monografije *Sodobne tržaške pesnice* (2019), v kateri proučuje razvoj ženske misli v delih slovenskih pesnic v Italiji in italijanskih tržaških avtoric. Objavila je romane *Burjin čas* (2009), *Brez zime* (2012) in *Reka* (2022).

Jezik v obmejnem prostoru

Eden temeljnih vzgibov slovenske književnosti v Italiji od konca druge svetovne vojne do današnjih dni je razmišljanje o jeziku, ki ostaja vseskozi razpeto med občutjem zavrtnosti in ogroženosti ter težnjo k vsestranskemu razvoju. V fašističnem dvajsetletju je bil slovenski jezik izpostavljen visoki stopnji asimilacije zaradi prevlade italijanske podobe Trsta in območja znotraj rapalske meje, ki so jo vsiljevale državne in mestne oblasti ter zahtevale od slovenskega življa, da se odreče svojemu narodnemu izvoru, zataji materinščino in se poitalijanči. Slovenščina je bila preganjana, zapisana izničenju in izkoreninjenju iz tukajšnjega prostora. Ohromljena sta bila tako javni kot leposlovni diskurz, pri čemer je znotraj jezika prišlo do prisilnega zadrževanja v izrekanju, znotraj slovenske skupnosti pa do prekinitve kontinuitete kolektivnih predstav in pomenov, kar je načelo nadosebno simbolno kolektivno podstat, obenem pa zamajalo in utesnilo občutek pripadnosti. Prekinjen je bil vsestranski razvoj jezika, literatura se je oddaljila od zahtevnih intelektualnih vsebin in od vsakršne jezikovne kultiviranosti. Pretrgan je bil stik z modernizmom, ki je imel prav v dvajsetih letih v Trstu pomembno središče in v Kosovelu močnega ustvarjalca. Literatura se je morala prilagoditi poljudnemu in narodno spodbudnemu pisanju v preprostem jeziku.² Šele v prvem povojnem času se je jezik postopoma osvobajal zadržane povednosti in prevzemal svojo vlogo v javnosti. Literarno snovanje je oživel in bistveno pripomoglo k rekonstrukciji zgodovinsko poteptane skupnosti v upanju, da bo slovenski obmejni živelj presegel občutek podrejenosti in spet začel delovati v svojem življenjskem prostoru kot suveren osebek (Horvat, *Navdih in besede*, 208).

V nekaj desetletjih je nastal velik korpus besedil, ki se navezujejo na tržaški in širši obmejni prostor, poudarjajo kulturno specifiko primorske slovenske skupnosti, izpostavljajo njene etnografske posebnosti, rekonstruirajo travmatično preteklost, opisujejo izničevanje in ponovni vzpon jezika ter krepijo etnično identiteto. Besedni ustvarjalci izhajajo iz prepričanja, da pisanje literature v obmejnem prostoru ni samo osebna zadeva, saj ima skoraj vsak zapis kolektivno vrednost, ki se navezuje na skupne dejavnike, ko izhaja iz kulturne in politične podobe manjšine, jo povzema ali vsaj namiguje nanjo. To misel potrjujeta tudi proučevalca manjšinske književnosti Deleuze in Guatteri, ko ugotavljata, da v obmejnem prostoru »politično polje okuži vsako izjavo«, in opozarjata, da podrejenost literature kolektivnim vrednotam podpira povprečnost, tako da v manjšinskem literarnem sistemu izstopa pomanjkanje talentov, saj avtorji privilegirajo kolektivne vsebine in zanemarjajo posameznikovo slogovno in miselno izvirnost, s čimer zavirajo nastanek visoke literature.³ Tu se nedvomno odpira

² Pirjevec, *Tržaška knjiga*, 398.

³ *Kafka*, 25.

vprašanje estetske moči obmejne književnosti, ki se le redko odtrga od prostovoljno sprejetega kolektivnega diktata, uspe preseči vezi s prostorom in zgodovinsko določenost obravnavati na samosvoj in izviren način. S podobnimi težavami se spopada tudi manjšinski jezik. Zaradi vpletenosti v kulturnopolitični program se giblje po ustaljenih izjavah, usmerjenih v utrjevanje in napredek narodovega obstoja. Podrejenost pragmatičnim manjšinskim zadevam literarni jezik lahko »poniža v prazno govoričenje«, ⁴ mu odvzame zmogljivost dialoga, izmenjave mnenja in oblikovanja novih načinov izrekanja.

Teh procesov znotraj manjšinskega pisanja se je dobro zavedal tudi Alojz Rebula. Po eni strani je literarnemu jeziku prisodil visoko stopnjo kolektivne odgovornosti, ko je s svojim pisanjem položil temelje za ponovno rast potlačene skupnosti in je z ubesedeno snovjo odkrival, ohranjal in prenašal bodočim rodovom nezapisane resnice ter s tem prevzemal narodnoobrambno držo. Tako je med širše namene romana *Zeleno izgnanstvo* (1981) uvrstil »nacionalno apologetični moment« oz. potrebo po potrditvi »domovinske zavesti našega človeka tukaj«. Vilma PuričS pisanjem si je prizadeval utemeljiti slovensko zgodovinsko prisotnost na Tržaškem in hotel v tržaško literarno pokrajino vnesti prisotnost slovenskega človeka, »ki je tukaj že 1300 let«. ⁵ Po drugi strani pa je od pisatelja pričakoval, da se oddalji od kronotopskih določil, da preseže zamejenost manjšinskega prostora in se odloči za govorico, s katero ozavešča resnico in utemeljuje smisel. Literarna zgodovinarica Marija Pirjevec ugotavlja, da gre v Rebulovih delih »za iskanje življenjskega smisla, ki se mu literarni liki iz osrednjih romanov – Kandor, Nemezian, Absalom, Nitard in še kdo – spričo tesnobne nezadoščenosti s sabo in s kozmosom ne morejo odpovedati«. ⁶ Rebulovo iskanje smotra je torej stalnica v njegovem pisanju in teži k razkrivanju temeljnih resnic eksistence. Ob raziskovanju zunanjih okoliščin posameznega pojava in razmišljanju o pogojih bivanja in sobivanja skuša Rebula izraziti to, kar Heidegger imenuje *načelo*, ki upoveduje »nekaj takega, od česar ne moremo odstopiti«. ⁷

V utemeljevanju in obelodanjanju splošno veljavnega in univerzalnega se pisatelj odpira različnim zgodovinskim obdobjem in prostorom, idejno zaledje pa najde v zahodni filozofski misli od Grkov dalje in v krščanski ideji stvarjenja. Odtod vzklije težnja k poustvarjanju celostne, enovite in dokončne predstave sveta, ki presega kaotičnost prvobitne materije (Platonovo *chóro*), ne upošteva nepredvidljivosti usode in ne naseda fragmentarnosti zemeljskega, temveč skuša zajeti celoto bivajočega in s tem dati tudi imanentnemu smisel. Pot do

⁴ Lacoste, *Filozofija umetnosti*, 106.

⁵ Bajc, *Večer z Alojzom Rebulo*, 36–37.

⁶ *Tržaški književni razgledi*, 23.

⁷ *Načelo razloga*, 16.

najvišjega smisla pisatelj uvidi v transcendentni krščanski misli, v kateri sluti »izpolnjenost, ki še ni v polnosti tu in zdaj prisotna«, ⁸ vendar je dosegljiva in z jezikom upovedljiva.

Seveda se tu odpira vprašanje, kateri način pisanja omogoča ubeseditev univerzalnih vzgibov človeške misli in prikaz celostne duhovne in bivanjske zakonitosti. Rebula se odloči za roman in poudari, da romaneskna pripoved nastaja »zunaj strokovne omejenosti«, zaradi česar lahko povezuje zgodovino in domišljijo, osebno s kolektivnim, intimno z družbenim, esejistično z liričnim. ⁹ Literarni jezik torej zmore med seboj oddaljena dejstva in stvari uokviriti v trajni red, vsebino namreč upravlja tako, da vodi zgodbo preko soodvisnih dogodkov do temeljnega principa. Imanenca torej ne vstopa v pripoved neposredno, temveč sledi postopku selekcije, po katerem avtor opisani pojav predela v kontinuum dejanj, ki potrjujejo njegovo stališče in izražajo njegov pogled na svet ter hkrati resnico bivajočega. Literarni zgodovinar Aleksander Skaza je tak način pisanja imenoval »poetika epske sklenjenosti« ¹⁰ in Rebulovemu romanesknemu ustvarjanju po Bahtinu prisodil monološko strukturo, po kateri se pripoved razvija v potrjevanju avtorjevega enovitega svetovnega nazora. Iz tega izhaja, da se dialogičnost pojavlja »samo posredno kot kontrastno ideološko ozadje«. ¹¹ Tako so v romanu *Zeleno izgnanstvo* (1981) glavni junak Enej Silvij Piccolomini in njegovi somišljeniki nosilci temeljnih duhovnih vrednot, ki tvorijo trdo in nespremenljivo miselno jedro romana. Slednje je jasno določeno, oprto na utečeno reprezentacijo in podprto z že stoletja upoštevanim gradivom. Sam Rebula na več mestih imenuje vire sprejetih principov, tako omenja Marka Tulija Cicerona, renesančnega pesnika Francesca Petrarco in sv. Avgušтина. ¹²

Kljub temu Rebula ni ravnodušen do moderne misli in sodobnega relativizma, ki razgrajujeta človekovo notranjost. Glavni junaki njegovih del so izpostavljeni izkušnji trpljenja in notranjega razdora, ki ju v človekovo intimo prinašajo dvom, morbidno prespraševanje in prepoznavanje protislovij. Ozaveščanje razkrojenosti ostaja večinoma znotraj izgotovljene zgradbe principov, kar pomeni, da zanesljivega temelja ne zamaje povsem. Pojavi se kot posledica izgube ravnovesja med človekovo predanostjo smislu in njegovo zavezanostjo realnosti. Neravnovesje v nekaterih primerih povzroči prevelik vdor imanence v človekovo zavest. Tako doživi kaplan Florjan v romanu *Nokturno za Primorsko* (2004) krizni trenutek, ko se zaradi krutega ravnanja fašistične oblasti s slovenskim človekom in zaradi

⁸ Škamperle, »Religiozna motivika v literarnem delu Alojza Rebule«, 47.

⁹ *Snegovi Edena*, 219–228.

¹⁰ »Čas literature«, 52.

¹¹ Prav tam.

¹² *Zeleno izgnanstvo*, 170; 158; 159.

dogovora Cerkev z italijansko oblastjo iz leta 1929 oddalji od nevidnega, vzvišene, vseмогоčega, vseljubečega. Zunanje dogajanje vnese vanj »preveč teme« in napolni njegovo dušo s tesnobo, da pravi: »V meni je več kot žalost. V meni je nekaj getsemanskega. Strah, da neham verjeti Vate.«¹³ V romanu *Senčni ples* (2024) se o duhovnem neravnovesju pogovarjata glavni junak Silvan Kador in njegov profesor De Martinis, ko se lotevata pojmovanja grštva in ugotavljata, da antični svet niha med »totalnim občutjem bivanja« in doživljanjem tesnobe, ki jo prinaša racionalno sprejemanje sveta, saj vključuje doživljanje končnosti življenja, v čemer vidi Kador »skoraj ontološki dokaz, da za človeka na izključno zgodovinski ravni ni rešitve«, in namiguje na možnost sprejemanja življenja zunaj racionalnosti.¹⁴

Sposobnost gradnje jezika

Z namenom, da razpršenost zemeljskega spoji z absolutnim, Rebulov jezik prehaja od prvinskega izrekanja, vezanega na vsakdanjost, do izbrane jezikovne govorice, ki je umetelno dognana, saj hoče delovati prestižno in kultivirano. Stik z materinščino je Rebula doživel v času fašistične ere, ko je slovenščina izgubila svoj osnovni komunikacijski značaj, govorni položaj pa zožila na vsakdanjo osebno sfero in na lastno narečno različico. Njena polifunkcijska vloga je bila globoko prizadeta, saj ni izražala vseh segmentov družbe, ni zajemala vseh funkcijskih zvrsti, kaj šele, da bi razvijala svojo umetnostno govorico. Opazna odtegnitev jezika je v prvih povojnih desetletjih zahtevala od ustvarjalca, da razvije svojevrstno eksperimentiranje, da svoje iskanje usmeri v potencirano iznajdljivost in okrepi graditeljsko moč jezika. Po mnenju Marije Pirjevec so temelji Rebulovega pisanja, in sicer »posebna jezikovna vnema in iznajdljivost, slast po imenovanju vidnega in nevidnega«, vzklili iz zatiranja, ki je po fašistični eri jeziku dalo poseben uporni vzgon.¹⁵ Sam Rebula je izjavil, da se je moral v povojnem času jezika naučiti praktično iz nič »bolj ali manj kot tujega jezika«¹⁶ in hkrati vlti vanj visoko mero ustvarjalnosti, širiti njegovo poimenovalno moč, da izreka tudi vsebine, ideje in položaje, ki nimajo podlage v živem govoru in jih v jeziku prostora ni. Globinsko gibalno takega odnosa do jezika je nedvomno globoko zaupanje v njegovo plodnost, živost in sposobnost preroditve, pa tudi prepričanje, da zmore zapolniti tudi tiste jezikovne položaje, ki jih v realnosti zaseda italijanščina. V romanu *Senčni ples* (2024) pisatelj v slovenščini opisuje različne situacije, ki znotraj zgodbe potekajo v italijanskem kontekstu. Sem sodijo

¹³ *Nokturno za Primorsko*, 20.

¹⁴ *Senčni ples*, 145.

¹⁵ »Alojz Rebula: Od jezikovne travme do sloga«, 18–19.

¹⁶ *Na slovenskem poldnevniku*, 87, 88.

intelektualni pogovori med manjšincem Silvanom Kandorjem in profesorjem De Martinisom oz. njegovo hčerko Noro.

S postopkom izgradnje Rebula skuša preseči odtegnitev in zavrtost jezika ter razširiti njegovo izrekanje na vso predmetnost in na vsa življenjska področja. Pri oblikovanju literarne pripovedi se poslužuje različnih načinov: posega po izbranem besedišču, ustvarja kompleksno skladenjsko strukturo in raznoliko podobje, ki se občasno stopnjuje v umetelno metaforiko. Prav v težnji k barokiziranju »vse do nerazumljivih anakolutov« vidi literarni zgodovinar Miran Košuta tipološko značilnost obmejne literature, saj jo opaža tudi pri drugih tržaških avtorjih: Borisu Pahorju, Vinku Beličiču in Borisu Pangercu, prav tako razpoznavna se mu zdi v delih koroških ustvarjalcev, in sicer pri Janku Messnerju, Florjanu Lipušu in Valentinu Polanšku.¹⁷ Podobno razčlenjujejo Rebulov jezik tudi drugi literarni preučevalci; tržaškega besednega ustvarjalca označujejo kot »pisatelja z nezamenljivim jezikovnim izrazom« in za »izjemnega stilista«,¹⁸ ki se odloča za »umetelen in z retoriko prepojen idiom«.¹⁹

O graditeljski zmožnosti jezika je razmišljal tudi pisatelj sam, povezoval jo je z mladostno naravo slovenščine, ki s svojo svežino in neizrabljenostjo omogoča številne možnosti izrekanja še neubesedenih resnic: »V tem, da je naš jezik tako mlad, da je prišel v knjigo tako rekoč iz hleva in s polja, je njegova dragocenost. Neizrabljen je še ...«²⁰ S tem se Rebula nanaša na dejstvo, da marsikateri segment stvarnosti ostaja še zunaj ubeseditve,²¹ pri čemer na novo nastajajoči zapis ni vezan na predhodne različice in predelave in je torej v svojem izrekanju lahko bolj pristen in ustvarjalen. Z graditeljskim jezikovnim zanosom je pisatelj v svojem pisanju dosegel ravnovesje in pravo mero usklajenosti med težnjo po prvinskem izrekanju in oblikovanju izrazito kultivirane govorice »vseh okusov in barv«, »opijanjen z rumom zanosa«.²² Povezoval je oba izrazna načina, spojil to, kar ubeseduje neposredno, in to, kar izraža z izbranimi jezikovnimi sredstvi. Ta mešanica vsakdanjega in umetelnega izrazja tvori nekakšno sopripadnost, katere mera je »zlata jezikovna sredina, znotraj meja izrazne *klasičnosti*«.²³ To pomeni, da tržaški pisatelj v nobenem primeru ne zaide v ekstreme, temveč ostaja zmeren.

¹⁷ Košuta, »Rebulizmi«, 484.

¹⁸ Ožbot, »Alojz Rebula in tržaška književnost«, 77.

¹⁹ Grdina, »Ariadnina nit«, 23.

²⁰ Rebula, *Senčni ples*, 76.

²¹ Alojz Rebula v eseju Slovenski roman (Snegovi Edena, 223) poudarja potrebo po literarnih besedilih, ki bi zajemala bivanjsko širino slovenskega naroda in navaja veliko primerov, vzetih iz vsakdanjega življenja. Tako omenja polharsko noč v Beli krajini, zborovanje intelektualcev v Dragi, dogajanje v fizikalnici na gimnaziji v Trstu in še veliko drugega.

²² Rebula, *Vrt Bogov*, 220.

²³ Košuta, »Rebulizmi«, 484.

Tudi najbolj razširjena prвина Rebulovega pisanja, in sicer raba metaforičnega podobja, ne dosega popolne nevezanosti in sprostitve.²⁴ Rebulova metaforična govorica trga jezik iz realističnih spon izražanja in vanj vdahne pridih globljega razumevanja stvarnosti, vendar ostaja vraščena v temeljni smisel besedila, ohranja pomensko navezavo na glavno sporočilo in ne ustvarja pomenskih prelomov ali novih semantičnih vezi, temveč deluje le kot krepilec osnovne misli. Metaforičnih obdelav so v večji meri deležni opisi narave in človekovih notranjih razpoloženj. Že vdanost umetnosti označi Rebula kot *ranjenost* ali *razmesarjenost* od lepote,²⁵ občutje notranje osvobojenosti, ki jo človeku prinaša predanost resnici, opiše s podobo kupa verig, razprtih ob nogah, ki romanesknemu jazu dajejo občutek, da »v gležnjih odganjajo peruti in obzorje tam čez je vse v trtah ...«. ²⁶ V podobnem spoju neobičajnih semantičnih prvin opiše pisatelj gozd, ki je »stoletno slovesen, v pomirljivih hieroglifih vej na pergamentu oblakov ...« ²⁷

Nadalje Rebula s pravo mero upravlja raznoliko besedišče in širok obseg besedja, ki bolj kot iz vsakdanjega sporazumevalnega govora in živega jezika prihajajo iz slovenske leposlovne dediščine od Prešerna, Jurčiča, Cankarja, Župančiča do Preglja in Kocbeka.²⁸ Pri tem velja poudariti, da se Rebulovo odbiranje in nalaganje besed nikoli ne prevesi v napihnjeno retoriko ali dekorativno narejenost,²⁹ temveč ima v svoji osnovi nekaj programskega. Opisano stilno naravnost Rebula povzema po rimskem piscu Katonu Starejšem, ki je zapisal: »Rem tene, verba sequentur / Drži se vsebine, besede bodo sledile same

²⁴ V tržaški književnosti druge polovice 20. stoletja dosega metafora intenzivno izrazno zmogljivost, ob estetskem doprinosu vnaša v besedilo tudi občutenje svobode, saj rešuje jezik utesnjenosti, ko zapolni neizrekljivo in neizrečeno, ko se oddalji od pričevanjske prizemljenosti ali razbremení intelektualno oteženo govorico. Tako je Boris Pahor z rabo metafore v *Nekropoli* »suvereno zmagal nad verizmom in poučnostjo« ter prerasel golo nizanje dejstev (Pirjevec, *Na pretoku dveh literatur*, 23). Posebno v poeziji je nastalo metaforično gradivo, ki namiguje na zgodovinsko in geografsko danost prostora. Gre za razvejen metaforični niz z jasno začrtano zalogo pomenov, ki se v delih različnih besednih ustvarjalcev semantično nadgrajujejo. Tako je npr. v *Gorečih oljkah* (1969) Irena Žerjal v metaforo zaobjela razlašanje slovenske zemlje na Tržaškem ter hkrati poudarila sposobnost prerodenja slovenskega življa, ki se kaže v trdoživosti oljke. V podobni semantični valenci opevajo oljko tudi drugi ustvarjalci, med njimi Marko Kravos in Boris Pangerc. Nekateri metaforični uvidi so izstopili iz literarnega opusa posameznega avtorja in pridobili kolektivno vrednost. Sem sodi primera »Trst je kot mesto na robu sveta« iz pesmi *Ta Trst* Miroslava Košute, v kateri konkretna geografska obmejnost namiguje na kulturno in duhovno odrinjenost Slovencev v tržaški urbanosti. Primera je postala stalna besedna zveza, ki jo večkrat zasledimo kot citat v slovenskem tržaškem javnem in leposlovnem diskurzu z isto semantično valenco.

²⁵ Rebula, *Zeleno izgnanstvo*, 262.

²⁶ Prav tam, 274.

²⁷ Prav tam, 260.

²⁸ Rebula, *Vrt Bogov*, 220.

²⁹ Pirjevec, »Alojz Rebula: Od jezikovne travme do sloga«, 22.

po sebi»³⁰ ali drugje: »Če je risba pravilna, se barva sama natoči vanjo. Bistvena je risba.«³¹ Slogovni in jezikovni ustroj besedila sledita torej idejni niti pripovedi in vibrirata od pomenov.

Zavezanost pomenskosti je eden od temeljnih izhodiščnih elementov tržaške književnosti, ki jo je v medvojnem času izpričal kraško-tržaški pesnik Srečko Kosovel, ko je destrukcijo jezika zavezal pomenski zasnovi in globokemu etičnemu imperativu, saj se izza razglašenosti, ki jo v pesniški diskurz vnašajo matematični znaki, onomatopejski glasovi in druge oblike zvoka, kot ugotavlja literarni zgodovinar Boris Paternu, vselej oglašajo besede »človek, srce, duh, ljubezen, lepota ali pesem«.³² Prav tako si je nemogoče zamisliti Rebulovo naracijo brez smiselnega pogona, prepoznavnega v humanističnem etosu. Še več: pisateljevo seganje po pomenu in smislu je v več primerih tendenčno, usmerjeno v tako pomensko skrajnost, ki teži k jasni idejni ubranosti, naravnani v zavzet zagovor ustrezno razporejenih humanističnih in krščanskih vrednot. Tendencičnost v literaturi zagovarja tudi sam avtor, ko spodbuja katoliške pisatelje, da odkrito izrazijo svojo versko usmeritev, v prepričanju, da »onkraj veličastja kulture sije veličastje križa in vstajenja« ter da »nobena veljavna literatura ni bila nikoli brez tendence. Kdor ničesar noče, ta nima ničesar povedati«.³³ Učinkovita literatura oznanja smisel, potrjuje absolutna spoznanja ali jih vsaj pogreša, meni pisatelj in hkrati ob Kafki ugotavlja, da »velikansko pogrešanje absolutnega je v njem skoraj isto kot oznanjevanje absolutnega«.³⁴

³⁰ Pibernik, *Čas romana*, 44.

³¹ Rebula, *Snegovi Edena*, 211.

³² *Od ekspresionizma do postmoderne*, 233.

³³ Rebula, *Na slovenskem poldnevniku*, 91–92. Z izrazom tendenčna literatura je Marija Pirjevec (*Na pretoku dveh literatur*, 10) označila problemsko kompleksno pisanje Alojza Rebule in Borisa Pahorja, ki ubesedeno snov vežeta na tržaško regijo, odpirata evropskim razsežnostim, predvsem pa jo podrejata jasnemu sporočilu. Gre za literaturo, ki »hoče nekaj povedati, skratka, ker nekaj hoče«. S podobno pomensko valenco izraz uporabi tudi Loredana Umek (»V literarnem Trstu: na meji med resničnostjo in njeno ubeseditvijo«, 487–488) pri analizi sodobnega tržaškega romana, poveže ga s »pretirano odgovornostjo do besede«, ki je nosilka »literarnega oz. humanističnega aktivizma«.

³⁴ Horvat, *Navdih in besede*, 170. Pogrešanje absolutnega ali nemirno iskanje Boga je osrednja tema lirsko-epske pesnitve *Lukov greh* (2021) tržaškega pesnika Aceta Mermolje, v kateri je lirski subjekt evangelist Luka in njegovi pripisi k evangeliju. Do izraza pride nihanje med popolno predanostjo božjemu absolutu in slutnjo odčaranosti. Lirski subjekt označi notranjo razklanost kot »dva jaza v enem elementu živega,« o sebi pa meni, da je hkrati pisec svetega in pisec »mesenega sla«, »dvomljivec in vernik«. Njegove ubeseditve nastajajo onkraj načrtanega roba strani kot »razpoke v drevesu življenja«, v njih Luka zapisuje svoje dvome, opisuje Jezusa s človeškimi napakami, vstopa v nevero in območje greha, zajema verze iz dvoma, iz »varljivega zaklada skušnjavca«. Dvom je ocean, z vprašanji razgrajuje resnico, jo obrne, razcepi na drobne delce, išče in oblikuje nove odgovore. Čisto vero obremeni s prevaro in zamaje ravnotežje, ko zamegli moč najvišjega s prividi snovnega.

Jezik v obnebjui tesnobe

Ob graditeljski moči predstavlja za pisatelja navdih tudi razmišljanje o tesnobnih jezikovnih položajih in razkrivanje notranjih šibkosti jezika.

Rebula se je odločil za materinščino, ko je bila brez kulturne moči in družbenega ugleda, ko sta se njena podoba in identitetna osnova opirali na pretekla besedna izročila in iz njih iztisnili preživetveno silo. Kljub temu je bila za pisatelja edino izrazilo, s katerim je lahko ubesedil sebe, narod in kozmos ali kot je zapisal sam: »Nič ni pristnejšega, nič bolj kozmičnega kot pisati v slovenščini«, ³⁵ slovenščina je bila zanj bivanjska vrednota, »etična in ontološka kategorija, segajoča v naj-globlje plasti osebne biti«. ³⁶

Svoj odnos do jezika je avtor vseskozi pretresal, ga opazoval znotraj družbene in duhovne razsežnosti, razmišljal o njegovi preroditveni energiji in razgaljal njegove šibkosti, zaznaval ga je, če si sposodim njegove besede, kot »orodje luči in orodje teme« (Rebula, *Snegovi Edena*, 87). Zavedal se je, da ogroženosti jezika ne narekujeta le družbena sfera in položaj oblasti, temveč se zapisuje že znotraj jezika samega. Tako je ugotavljal, da je bistvena prvina slovenskega človeka nekakšna *plahost* ali starodavna značajska lastnost, ³⁷ oblikovana še v praslovanskih gorah, ki se je razvila v občutek manjvrednosti, v kateri prepozna trojno inferiornost, in sicer zaradi maloštevilčnosti, izrazne revnosti in glasovne nemuzikalčnosti, samopodcenjevanje pa že samo po sebi pomeni nevarnost, ki od znotraj vodi v izstop iz jezika. ³⁸ V noveli *Umiranje kostanjev* (2002) postavlja v ospredje mladega besednega ustvarjalca, ki opusti rodno govorico in se odloči za pisanje v angleščini, svojo izbiro pa utemelji z mislijo, da se bodo njegova angleška besedila vključila v globalni literarni sistem in imela s tem večjo odmevnost. ³⁹

V cono *teme* je uvrstil tudi trpko resničnost slovenščine znotraj tržaškega prostora, ko jezik izginja in v pisatelju pušča sled neizpolnjenosti. V *Senčnem plesu* pisatelj opozori na opuščanje slovenščine s strani manjšincev v povojnem času. Asimilacijo slovenskega življa povezuje s krhko narodno držo nepokončnih ljudi, ki jim je bistvo življenja zaslužek. ⁴⁰ Najprej se izrekajo v domači govorici

³⁵ Rebula, *Kačja roža*, 14.

³⁶ Pirjevec, »Alojz Rebula: Od jezikovne travme do sloga«, 18.

³⁷ Podobno misel izrazi Ivan Verč v eseju *Klice tihe pripadnosti* (88. 5), ko uporabi termin tiha pripadnost, s katerim označuje slovansko prisotnost v Evropi, in zapiše, da »smo Slovani v Evropi in Slovenci v njej *stali inu obstali* zaradi načelne lojalnosti tihi pripadnosti. Ko bi bili zahtevali, da svojo avtohtono kulturo enakovredno umestimo v prostor, v katerem naj bi bili tudi polnopravno prisotni, nas ne bi bilo več. Morda je to res, je pa tudi res, da smo obstali zato, ker nam je nekdo drug dovolil, da obstajamo.«

³⁸ Rebula, *Na slovenskem poldnevniku*, 126.

³⁹ *Umiranje kostanjev*, 252–253.

⁴⁰ Rebula, *Senčni ples*, 74.

z zadržanostjo, nato ne govorijo več svojega jezika in se izražajo v jeziku, ki ni njihov.

Še večjo krhkost vnaša v jezik manjšinski položaj slovenščine, ki je na zahodnem robu slovenske zemlje v stalnem primerjanju z italijanščino. Po eni strani se Rebula zaveda gibljivosti obmejnega prostora, ki spodbuja prepletanje različnih jezikovnih kodov in duhovno-civilizacijskih izmenjav različnih skupnosti. Po drugi strani pisatelj razmišlja o neenakovrednem razmerju med jezikoma, saj samo Slovenci obvladajo oba idioma, kar vodi v prevlado večinskega jezika nad manjšinskim. Od tod izvira asimetričen odnos in kompleksno dialoško razmerje med skupnostma. Na tem območju se je slovenska manjšina v 20. stoletju borila za uveljavitev jezika v javnosti in zahtevala, da postane legitimna lokalna govorica, enakovredna in enakopravna jeziku italijanskega someščana, pri čemer je bila vseskozi »na psihološki natezalnici, v stanju večne alarmiranosti za lastni obstoj in neprestanem boju za vsak drobec narodnih pravic«.⁴¹

Sklep

Alojz Rebula je v literarno govorico vnesel nekaj lastnih jezikovnih izbir, ubral in razvil ustvarjalno linijo jezika, poglobil njegov izrazni razpon, s čimer je presegel preživetveno silo in narodnoobrambno misel ter jezik odprl vsestranskemu razvoju.

Njegov pogled na jezik je postal programsko vodilo slovenske tržaške književnosti od prvih povojnih let do današnjih dni, prava jezikovna paradigma z natančno izdelano specifikom, ki deluje kot samoumevna predpostavka in se iz roda v rod potrjuje. Njene temeljne značilnosti so težnja k razkrivanju razmerja med individualno in kolektivno razsežnostjo, pozorna skrb za slog in zavezanost pomenski razsežnosti jezika.⁴²

⁴¹ Rebula, »Meja: preklestvo ali milost?«, 22.

⁴² Znotraj opisane jezikovne paradigme poteka v tržaški književnosti reprezentacija doživljanja narodne pripadnosti, katere literarizacija je v stalnem procesu predelave in prehaja od zavezanosti k narodnoobrambnemu vzorcu do sproščenejšega odnosa do narodne zavesti. Različice razgaljajo krizne položaje, opozarjajo na šibenje jezika v družbi in opisujejo zatajitve materinščine (Irena Žerjal, Boris Pangerc). Narodnoobrambno čutenje se je v mlajših generacijah pisateljev zrahljalo, prišlo je do razhoda med osebnim in kolektivnim doživljanjem, kar ustvarja občutek izgube in krhkosti (Alenka Rebula, Marij Čuk). Jezik ne zmore več izrekat kolektivne izkušnje na prvinski način, zato povzema ukalupljena prepričanja, razvrščena po priučenem vzorcu. Odtod obrat v intimo, odmik v ubesedovanje subjektivnejših stališč, ki ozaveščajo intimen odnos do jezika in zagovarjajo pravico posameznika do lastnih izbir (Marija Kostnapfel, Primož Sturman, David Bandelj) ter večkrat pristanejo na razgradnji ali celo na izbiri drugega jezika (Antonella Bukovaz, Miha Obič, Tatjana Rojc).

Bibliografija

Alojz Rebula

Snegovi Edena. Koper: Založba Lipa, 1977.

Zeleno izgnanstvo. Ljubljana: Slovenska matica, 1981.

Vrt Bogov. Ljubljana: Slovenska matica, 1986.

Večer z Alojzom Rebulo. Trst: Slovenski kulturni klub, 1989.

Na slovenskem poldnevniku. Maribor: Založba Obzorja, 1991.

Kačja roža. Ljubljana: Mihelač, 1994.

Arhipel. Ljubljana: Slovenska matica, 2002.

Nokturno za Primorsko. Celje-Trst: Mohorjeva družba, Mladika, 2004.

Senčni ples. Ljubljana: Beletrina, 2024.

»Meja: prekletstvo ali milost?« V: *Živeti mejo*, ur. Miran Košuta, 21–25. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2007.

Deleuze, Gilles, in Felix Guattari. *Kafka: za manjšinsko književnost*. Ljubljana: LUD Literatura, 1995.

Fabjan Bajc, Diomira. *Večer z Alojzom Rebulo*. Trst: Slovenski kulturni klub, 1989.

Grdina, Igor, Ariadnina nit v avtobiografskem labirintu Borisa Pahorja. V: »Trst, to je tam, kjer je Boris Pahor«, ur. Igor Grdina in Urška Perenič. 35–59. Ljubljana: Slovenska matica, 2024.

Heidegger, Martin. *Načelo razloga*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2021.

Horvat, Jože. *Navdih in besede*, 199–216. Trst: Mladika, 2012.

Košuta, Miran. »Rebulizmi.« *Slavistična revija*. 42, št. 4 (1994): 475–489.

Lacoste, Jean. *Filozofija umetnosti*. Ljubljana: Krtina, 2012.

Ožbot, Martina »Alojz Rebula in tržaška književnost: na prepihu jezika«. V: *Rebulov zbornik*, ur. Marija Pirjevec, 77–96. Trst: Mladika – Slavistično društvo Trst-Gorica-Videm, 2015.

Paternu, Boris. *Od ekspresionizma do postmoderne*. Ljubljana: Slovenska matica. 1999.

Pibernik, France. *Čas romana: pogovori s slovenskimi pisatelji*, 35–52. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1983.

Pirjevec, Marija. *Na pretoku dveh literatur*. Trst: ZTT, 1992.

_____. *Tržaška knjiga*. Ljubljana: Slovenska matica, 2001.

_____. *Tržaški književni razgledi*. Trst: Mladika, 2011.

_____. »Alojz Rebula: Od jezikovne travme do sloga, obsedenega od pomenov«, V: *Rebulov zbornik*, ur. Marija Pirjevec, 17–27. Trst: Mladika – Slavistično društvo Trst-Gorica-Videm, 2015.

Skaza, Aleksander. »Čas literature‘ in ‘čas resnice‘ v romanih Alojza Rebule«. V: *Rebulov zbornik*, ur. Marija Pirjevec, 49–59. Trst: Mladika, 2015.

Škamperle, Igor. »Religiozna motivika v literarnem delu Alojza Rebule«. V: *Rebulov zbornik*, ur. Marija Pirjevec, 43–48. Trst: Mladika, 2015.

Umek, Loredana. »V literarnem Trstu: na meji med resničnostjo in njeno ubeseditvijo«.

V: *Recepcija slovenske književnosti. Obdobja* 33, ur. Alenka Žbogar, 487–494, Ljubljana: Center za slovenščino, 2014.

Verč, Ivan. »Klice tihe pripadnosti«. *Sodobnost* 88, št. 5 (2024): 570–583.

Povzetek

Rebulov jezik je pogosto predmet raziskave strokovnih obravnav, ki pisatelju prisojajo dognan jezikovni pristop in ga označujejo za izjemnega stilista. V času svojega ustvarjanja je bil tržaški pisatelj razpet med predstavo o jeziku kot o nečem lastnem, kar pride v človeka z narodenostjo, in med pojmovanjem jezika, ki je osnovan na priučenosti, na uzaveščanju sistema in na zgrajenih obdelavah. Zadušitev materinščine v času fašističnega obdobja je dala pisatelju poseben uporni vzgon in ga usmerila v svojevrstno eksperimentiranje, da je v svoje pisanje vnesel potencirano iznajdljivost in okrepil graditeljsko moč jezika. S postopkom izgradnje je Rebula skušal preseči odtegnitev in zavrtost jezika ter razširiti njegovo izrekanje na vso predmetnost in na vsa življenjska področja. Razširil je obseg njegovega poimenovanja, da izreka tudi vsebine, koncepte in položaje, ki nimajo podlage v živem govoru in jih v jeziku prostora ni. Pri tem se je posluževal različnih načinov: posegal je po širokem obsegu besedja, ki ga je črpal iz del kanoniziranih slovenskih avtorjev, ustvarjal kompleksno skladenjsko strukturo in izvirno metaforiko, predvsem pa se opredelil za smiselno naracijo z izrazitim semantičnim zagonom in z obilico pomenov. Z graditeljsko vnemo je Rebula poglobil izrazni razpon jezika, vanj vlil ne le preživetveno silo in narodnoobrambno misel, temveč moč vsestranskega razvoja, s čimer je ključno vplival na pisanje mlajših tržaških ustvarjalcev.

Gledališče besed in nevidnega

*Brane Senegačnik*¹

Izvleček

Ajshil velja za najkompleksnejšega teologa in obenem za jezikovno najbolj ustvarjalnega med antičnimi tragi. Zaradi teh potez se zdi njegova dramatika tako rekoč idealna snov za prevajalsko poustvarjalnost Alojza Rebule, klasičnega filologa in pisatelja, čigar poetika kaže v marsičem sorodne poteze. Besedilo *Sedmerice proti Tebam*, ki zaradi živih, žarečih, prelivajočih se pomenov in podob tako rekoč samo deluje kot gledališče, v katerem se brišejo meje notranjega in zunanjega sveta, je v prevodu enega najboljših slovenskih pisateljev 20. stoletja ohranilo svojo teološko globino in fascinantno poetično energijo.

Ključne besede: Ajshil, Alojz Rebula, *Sedmerica proti Tebam*, prevajanje, ustvarjalnost

Abstract

Aeschylus is considered the most complex theologian and the most linguistically creative of the ancient tragedians. Because of these features, his drama seems, so to speak, the ideal material for the translational creativity of Alojz Rebula, a classical philologist and writer whose poetics exhibit many similar traits. The text of *Seven Against Thebes*, which, due to its vivid, glowing, shifting meanings and images, seems in and of itself to function as a theater, where the boundaries between the inner and outer worlds are blurred; in the translation by one of the best Slovenian writers of the 20th century, it has retained its theological depth and fascinating poetic energy.

Key words: Aeschylus, Alojz Rebula, *The Seven against Thebes*, translating, creativity

¹ Oddelek za klasično filologijo, FF Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana; Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Novi trg 3, 1000 Ljubljana

Uvod

Moj namen je očrtati nekaj potez, ki kažejo na estetsko, slogovnoizrazno in miselno, zlasti teološko afiniteto med pisanjem Alojza Rebule in poezijo starogrškega trageda Ajshila, v literarnozgodovinskem žargonu včasih imenovanega tudi stvaritelj tragedije.² Ta afiniteta je seveda najbolj izražena in najlepše vidna v Rebulovem prevodu Ajshilove tragedije *Sedmerica proti Tebam*.³ Kolikor mi je znano, je to edini (vsaj knjižno objavljeni) Rebulov prevod starogrške dramatike in vsa moja izvajanja se bodo navezovala nanj.⁴ Posebno vprašanje pri tem so okoliščine in motivi nastanka tega prevoda. Uprizorjen je bil v Slovenskem stalnem gledališču Trst v sezoni 1995/1996; v gledališkem listu je posebej navedeno, da je bilo besedilo za predstavo prirejeno.⁵ Izkušnje z bralnimi vajami lahko učinkujejo retroaktivno in vplivajo na prevajalca ali prevajalko tako, da svoje besedilo naknadno revidira. To ni gola možnost. Naj navedem čisto konkreten primer, ki zadeva eno najvplivnejših antičnih dramskih besedil v slovenski kulturi: Kajetan Gantar mi je v zasebnem pogovoru omenil, da je dobil na vajah za uprizoritev svojega prevoda *Antigone* koristne spodbude za tovrstne revizije in jih je upošteval pri pripravi nove knjižne izdaje. Sodeč po pripovedovanju Jožeta Faganela, je bilo tu drugače, saj Alojz Rebul ni bil prisoten na vajah. Koliko se v knjigi natisnjeno besedilo razlikuje od tistega, ki je bilo pripravljeno za uprizoritev, mi ni znano, razen kar zadeva nekatere očitne pravopisne malenkosti.⁶ (Še bolj to velja za prirejeno, v predstavi dejansko uporabljeno besedilo). Enako neznani so mi konkretni motivi in pobude za nastanek prevoda (morda tudi tu še kaj razkrije natančnejši študij Rebulovih dnevniških zapisov in korespondence). V okviru te razprave se s tem ne bom ukvarjal, ampak bom za izhodišče vzel omenjeni knjižno objavljeni prevod Ajshilove tragedije in ob njem skušal orisati poetično in miselno razmerje med avtorjem in prevajalcem.

Ozadje interpretacije

V danes dominantnem historicističnem, natančnejše kulturalistično-sociološkem interpretativnem okviru se zdi nenavadno, površno, anahronistično ali celo ab-

² Ta vzdevek se je Ajshila oprijel, ker je po Aristotelovem poročilu (*Poetika* 1449 a 16) uvedel drugega igralca, ustvaril dramski dialog in s tem tudi tragiško dramo v pravem pomenu besede.

³ Ajshil, *Sedmerica proti Tebam*, Maribor: Študentska založba Litera, 2005.

⁴ Povsem zanesljivo bi bilo to sicer mogoče ugotoviti šele na podlagi celovite osebne bibliografije, katere izdelava bi bila po utemeljenem predvidevanju avtorja izbirne bibliografije v tem zborniku, Martina Gruma, izjemno zahteven in dolgotrajen projekt, in pregleda Rebulove pisne zapuščine.

⁵ Kot prirejevalca sta navedena lektor Jože Faganel in režiser Mario Uršič.

⁶ Npr. to, da je ime glavnega lika v gledališkem listu – Eteoklej, v knjigi pa – najbrž pod vplivom pisca spremne študije Kajetana Gantarja in njegovih načel slovenjenja antičnih imen – Eteokles. Seznam vlog v gledališkem listu se bistveno razlikuje od tistega v knjigi, a to je stvar dramaturške priredbe in ne prevoda.

surдно govoriti o afiniteti (v smislu sorodnosti ali vsaj globlje podobnosti), ko gre za antično in sodobno poetiko, za slog v tako različnih jezikih, kot sta stara grščina in slovenščina z vsem družbenozgodovinskim in kulturnim zaledjem njunega oblikovanja, še bolj nenavadno pa je v tem okviru govoriti o miselni in teološki afiniteti onstran neprekoračljive razdalje med politeizmom in monoteizmom. Toda strogo historicistični koncept razumevanja literature in kulture je, kot je dobro znano, ujet v notranje protislovje: če njegova osnovna trditev, da je vsa miselnost proizvod specifičnega zgodovinskega okolja, drži, mora veljati tudi za to trditev samo in tedaj tudi njena veljavnost ne presega časovnih okvirov, v katerih je postavljena. Smiselna bi bila le, če ne bi bila zgodovinska, to možnost pa si sama odreka. A tudi če odmislimo to temeljno in odločilno protislovje in zgodovinskemu okolju pripišemo *vpliv* na miselnost, ne pa kar njeno *proizvodnjo*, ostaja velik problem: kje zarezati meje med zgodovinskimi okolji oziroma konteksti, ki oblikujejo posamezne kulturne modele in miselna obzorja; kje se en kontekst konča in drugi prične; kakšno je razmerje med njima; kako in zakaj lahko pride do spremembe. Nadalje: na kakšni podlagi je zgodovinske kontekste sploh mogoče primerjati in ugotavljati razlike med njimi – ali je sploh smiselno govoriti o njihovi različnosti, če nimajo skupne teme, po obravnavi katere se razlikujejo: v čem bi bila sicer sploh njihova primerljivost? Če pa torej takšna tema obstaja, ne more biti omejena na zgodovinski kontekst. Zgodovina je lahko zares zgodovina, torej v vsej človeški kompleksnosti povezljiva z našim lastnim časom, samo ob tej predpostavki, ki je zato implicitna vsem historičnim študijem. Še posebej pomembno pa je to, ko gre za eksistencialne teme, ki so bistveno povezane z doživljanjem, še več, ki se z doživljanjem, torej z neposrednim odnosom, sploh konstituirajo.⁷ O teh temah v drugih zgodovinskih obdobjih ni upravičeno govoriti, če ne predpostavimo, da so ljudje resničnost tudi tedaj doživljali, da so imeli do nje v temelju analogno razmerje, kot ga imamo sedanjiki, pa čeprav za to ne moremo navesti »objektivnih« argumentov. Ravno te teme pa so v temelju tistega, kar zajema zgodovinsko najbolj uveljavljen pomen besede »umetnost«. Odveč je dodajati, da to ne zanika historične različnosti umetniških del in velikega pomena, ki ga imajo za njihovo konstitucijo spreminjajoče se družbene okoliščine, miselno obzorje in kulturni modeli; vse to sodi med temeljne razsežnosti literature (umetnosti) in je v veliki meri upravičeno postavljeno v ospredje literarnozgodovinskega raziskovanja. In vendar je o zgodovini literature (kot tudi zgodovine nasploh) smiselno govoriti samo, če v literarnih delih različnih obdobj vidimo neko temeljno skupno razsežnost, ki torej ni proizvod posameznega obdobja, sicer je umetnost samo homonim za poljubno različne fenomene.

⁷ Za pojem eksistencialne teme glej Senegačnik, *Dežela*, 43–49.

Izhodišče tega besedila in vsa izvajanja v njem so smiselna samo na tem interpretativnem ozadju. V izhodišču je torej določena sorodnost poetičnega sloga Rebulovih izvirmih del in Ajshilovih tragedij, ne glede na različnost obeh jezikov, žanrov, tematike, zgodovinskih in literarnozgodovinskih kontekstov in duhovnega obzorja. Tako za Rebulo kot za Ajshila je značilen močno figurativen izraz, izrazito plastična figuralika, kjer se v podobah, metonimijah (manj v metarofah) spaja fizična, psihološka, čisto miselna, intelektualna in duhovna realnost. Oba sloga odlikuje silovit energetizem; tega sicer ni mogoče analitično demonstrirati, ker je stvar bralske izkušnje in zaznaven samo ob ustrezni bralski naravnosti in angažmaju, vsekakor pa struktura besedil močno sugerira tak način branja. Izrazito odstopanje od običajnega izražanja tako v Rebulovi prozi kot v Ajshilovih verzih je motivirano estetsko, pa tudi semantično: eliptični izrazi, neobičajne besede (novotvorjenke, pri Ajshilu številna *hapax legomena*) in kompleksne besedne zveze ustvarjajo žareče mentalne slike, ki delujejo po eni strani izredno čutno sugestivno, po drugi pa enigmatično in polivalentno.

Politeistične predstave, oblike verovanja in religiozne drže Ajshilovega sveta so tako različne od monoteističnih, konkretno krščanskih, da tega sploh ni potrebno razlagati. Kar pa se boči nad tem teološkim prepadom, je skupno obzorje misterija, če uporabim Rebulov priljubljeni izraz. Pri nobenem drugem tragiku, morda sploh pri nobenem drugem avtorju klasične grške antike niso božanske postave, posebej še najvišja med njimi, Zevsova, potisnjene tako daleč v temno sijoče kozmične višave ali v htonična brezna nedoumljivega. To ne pomeni nikakršnega lahkomišelnega sinkretizma ali kulturološke ignorance: bivanjska skrivnost je vsedoločujoči *factum brutum*. Ta skrivnost, ta misterij, če ga vzamemo resno, ni element niti kategorija mišljenja, temveč njegova absolutna meja, je – v jeziku krščanske teologije – apofatično brezno, ki presega vsako ontologijo. Točka, kjer misel obnemore in ne more več zajeti same sebe. In ki se v vsej radikalnosti odkriva samo v osebni izkušnji. Izraz »oseben« je tu zlahka zavajajoč: pomeni lahko nekaj zgolj subjektivnega, po pomenu omejenega, relativnega, kar ne dosega vedenja, ki ga je mogoče doseči z uporabo strogo racionalnih, objektivnih – torej neosebnih – metod. Ali pa se zdi, ko govorimo o grški tragediji, nekaj anahronističnega, saj se pojem osebe teoretično izoblikuje mnogo pozneje. V resnici pa tu z njim, posrečeno ali ne, označujemo temeljni način, na katerega se daje človeku vse: način, na katerega se mu daje vse, absolutna celota, ki je predrefleksivna, predteoretična in ki tudi vseskozi ostaja transcendentna glede na okvire refleksivnega spoznanja, je oseben, ker je neločljiv od njegovega samodoživljanja: doživljanje celote in samega sebe sta koimplicitna. Ta globoki pomen osebe v strogo teoretskem smislu res ne sodi v antiko, vendar je impliciran v vsakem doživljanju pristne, torej radikalne transcendence in je v takih primerih izražen z raznimi drugimi besedami. Celota, ki jo človek percipira le doživljajsko,

je zamejena z nejasno, neprestopno črto skrivnosti, ki jo pomeni njegova smrt. Ta črta ni nekaj, kar bi lahko definiral, torej omejil, in vključil v refleksivni okvir, a to ne pomeni, da ni resnična, nasprotno: ta meja njega samega in obstoječega je ravno najrealnejše dejstvo, okrog katerega se na različne načine oblikujejo antropološke podobe vseh kultur. Samospoznanje in spoznanje celote sta neizpolnljivi nalogi, ki pa najgloblje določata antropološki horizont. Ta horizont je meja mišljenja – odveč je dodajati, da tudi v Ajshilovi in vsej grški tragediji –, s tem pa predstavlja tudi njegovo temeljno mero: njegovo etično mejo. In zato tudi mero vsega ravnanja in delovanja, dejanja in nehanja: μέτρον καὶ μυστήριον, mera in skrivnost sta tako eno.

Med ostanki Ajshilovih tragedij najdemo tudi besede s frapantno monoteističnim prizvokom, kakršne so v fragmentu 70 iz *Hčera Sonca*: (Ἡλιάδης):⁸

Ζεὺς ἐστὶν αἰθήρ, Ζεὺς δὲ γῆ, Ζεὺς δ' οὐρανός,
Ζεὺς τοι τὰ πάντα χῶ τι τῶνδ' ὑπέρτερον.

Zevs eter je, Zevs zemlja, Zevs nebo,
Zevs vse je in kar koli onstran tega.

A to ni le osamel teološki preblisk, ki je šinil iz neznanega dramskega ozadja in ki bi bil morda lahko samo hipna intuicija kakega lika ali pa razžarjena hiperbola. Tudi če pustimo ob strani ta zgolj specialistom znan droben okrušek velikega opusa, je namreč očitno, da se skrivnostno zjedrena moč božanstva, zjedrena na samo mejo absoluta, omenja tako rekoč v vsaki Ajshilovi tragediji, tako v *Orestiji* kot tudi v tistih, ki ležijo v njeni dolgi triglavi literarnozgodovinski senci. V orjaškem *parodosu* Agamemnona, najdaljšem vstopnem spevu vseh ohranjenih grških tragedij, so himnične besede Zevsu, katerih začetek, facit in srce – srce vse Ajshilove teologije – so temotno žareči verzi (160–166), ki jih Martin Buber imenuje »pristen klic človeške bitnosti k božji bitnosti«:⁹

Zevsa, kdorkoli je,
in če mu je ljubo to ime,
ga z njim nagovarjam:

⁸ Te verze odobravajoč navajata (sicer brez omembe naslova dela) Klement Aleksandrijski, *Stromateis* 5.14.114.4 in po njem Evzebij, *Praeparatio Evangelica* 13.13.41. Vsi Ajshilovi verzi in angleški prevodi v tej razpravi so navedeni po Sommersteinovih izdajah, če ni posebej drugače navedeno, poslovenjeni verzi pa zajeti iz prevodov, navedenih v bibliografiji, ali pa so moji. Slednje velja tudi za druge prevode v slovenščino.

⁹ Buber, *Božji mrk*, 26.

ko vse ob njem primerjam,
in če naj res povsem izvržem
iz misli puhlo breme,
ni več ničesar razen Zevsa.¹⁰

Sicer bistveno ožji, a vendarle pomemben vidik božanske transcendence se kaže v preseganju kulturnih, narodnih, lahko bi rekli družbenih kontekstov. V fokusu sodobnega raziskovanja religioznih tem v antični književnosti so kultne prakse, njihovo mitično ozadje in socialne funkcije. Ta problematika je izjemno kompleksna in pomembna: tesno je namreč povezana s specifično religiozno-politično optiko grške – atenocentrične – tragedije in političnih intencij njenih avtorjev; »drugi« (Negrki, barbari), njihove kulture in religiozne predstave so prikazani v grški (atenski) perspektivi za atensko občinstvo in za njegov predstavni, vrednotni in interesni horizont. Toda takšna obravnava se transcendence v pravem pomenu sploh ne dotika, saj slednja ni kulturni produkt in tudi izkušnje z njo niso kulturološko-sociološko, pa tudi ne strogo konceptualno vprašanje; v svojem negativnem vidiku so to izkušnje radikalne meje človeških spoznavnih moči, v pozitivnem pa izkušnje, da je resničnost obvladana z nečim, kar je zunaj človeškega dometa. V tem smislu so izkušnje transcendence univerzalne, saj načeloma relativizirajo sleherni miselni okvir, ne glede na to, kako širok in razdelan je v posamezni kulturi. Zato vsaj načeloma omogočajo univerzalnost človeške izkušnje in skupno točko onstran različnosti kulturnozgodovinskih artikulacij: vsak človek je θνητός, smrtnik, in v tej nedvomni omejenosti s skrivnostjo je neizčrpna možnost medsebojnega, transkulturnega razumevanja. Ta je tako rekoč temeljno določilo človeškosti, kar je v grški, in še posebej Ajshilovi tragediji, močno poudarjeno: zanikanje človeške meje – kakorkoli negotova in izmuzljiva že je – pomeni ὕβρις, napuh, izgubo človeškosti in neizbežno vodi v propad.

Kar zadeva transkulturni vidik transcendence, so najizrazitejša Ajshilova tragedija *Peržani*. Dramo, v kateri so vsi liki Perzijci, interpretirajo zelo različno: od tega, da kaže empatijo do sovražnega »drugega«, pa do tega, da izraža običajno mero patriotizma ali celo atenskega šovinizma, ugotoviti pa skušajo tudi Ajshilove notranjepolitične motive za njeno uprizoritev.¹¹ Odločilna vloga boga (poimeno-

¹⁰ *Agamemnon* 160–66: Ζεὺς ὅστις ποτ' ἐστίν, εἰ τόδ' αὖ-

τῷ φίλον κεκλημένῳ,
τοῦτό νιν προσεννέπω·
οὐκ ἔχω προσεικάσαι
πάντ' ἐπισταθμώμενος
πλὴν Διός, εἰ τὸ μάταν ἀπὸ φροντίδος ἄχθος
χρὴ βαλεῖν ἐτητύμῳς.

¹¹ Za pregled interpretacij glej Senegačnik, »Oči in slepe pege časa«.

vanega z različnimi izrazi) pri porazu perzijske vojske je v *Peržanih* neposredno omenjena vsaj 19-krat. O njej govorijo različne osebe: glasnik, kraljica, Darejev duh, zbor perzijskih starešin in kralj Kserkses, torej tako rekoč vsi liki v drami. V različnih perspektivah je mogoče tudi njihovo razlago poraza interpretirati različno: npr. kot izgovor Perzijcev ali kot izraz avtorjevega patriotizma, ki se kaže tako, da skozi usta perzijskih likov pripiše grški uspeh volji bogov. In vendar lik Kserksa po brezobzirnosti do lastne meje in bogov¹² spominja na mitološke like drugih Ajshilovih tragedij, zlasti na prvih pet »blasfemičnih« napadalcev Teb v *Sedmerici proti Tebam*.¹³ Kar jih družijo, je njihov prezir do vseomejujoče božanske moči. Kot rečeno, so božanske moči, ki so uničile perzijsko vojsko, različno poimenovane, največkrat demoni, enkrat (jonski) Ares (951),¹⁴ a tudi Zevs (532–536):

O Zevs vladar,
uničil si čete mnogoštevilne
ponosnih Peržanov!
Mesti Suzo in Ekbatano
si v črno žalost zagrnil.¹⁵

V tej drami slišimo pričevanje o spoznanju transcendentne moči božanstva celo iz posmrtna perspektive. Duh pokojnega vladarja Dareja govori o neizbežnosti Zevsove volje in iluzornosti človeških pričakovanj (739–740):

Hitro, joj prehitro se prerokba je uresničila,
prav nad mojim sinom! Sam sem trdno upal in verjel,
da bogovi so spolnitev odložili v nedogled,¹⁶

nekoliko pozneje (827–828) pa o Zevsovi moči, ki postavlja mejo človeški ambiciji:

¹² Ta se kaže sicer predvsem posredno: o njej govori duh kralja Dareja (790–793 in zlasti 820–831), prim. Garvie, *Persae*, 314–318; nakazuje pa jo tudi zbor z opisom Kserksovega podjarmljenja morja (66–73) in s tem, da ga – nehote ominozno – imenuje »bogovom enakega junaka« (ἰσόθεος φώς, 80).

¹³ Tidej 382–383; Kapanej 425–429; Eteoklos 465–469; Hipomedon 491–496, prim. tudi 508–520; Partenopaj 529–531.

¹⁴ Ἰάων ναύφαρκτος Ἀρης.

¹⁵ ὦ Ζεῦ βασιλεῦ, νῦν <δη>

Περσῶν τῶν μεγαλαύχων καὶ πολυάνδρων
στρατιᾶν ὀλέσας

ἄστρῳ τὸ Σούσων ἡδ' Ἀγβατάνων
πένθει δνοφερῷ κατέκρυψας.

¹⁶ φεῦ, τάχρεια γ' ἦλθε χρησμῶν πρᾶξις, εἰς δὲ παῖδ' ἐμὸν
Ζεὺς ἀπέσκηπεν τελευτὴν θεσφάτων· ἐγὼ δὲ που
διὰ μακροῦ χρόνου τάδ' ἠύχουν ἐκτελευτήσιν θεοῦς·

Napuhnjene načrte Zevs maščuje
in terja obračun od vsakogar!¹⁷

Različnost poimenovanj božanskih sil kaže na nejasnost predstav o njih,¹⁸ lahko pa sugerira tudi neujemljivost kot bistveno lastnost transcendence. To ni v nasprotju z Ajshilovim povzdigovanjem Zevs v zgoraj navedenih verzih iz *Hčera Sonca* in *Agamemnona*: med njegovimi temeljnimi obeležji tam sta odmaknjenost in nedoumnost. Zevsova moč se kaže kot transcendentna ne le glede na človekove zmožnosti obvladovanja konkretnih zgodovinsko-naravnih situacij, v katerih živijo ljudje različnih kultur, temveč tudi glede meja mišljenja: čeprav deluje skozi dogajanje imanence, ostaja pojmovno nedoločljiva; z druge strani pa jo ljudje vedno znova izkušajo kot nekaj nedvomnega, četudi miselno nezajemljivega in tako rekoč nepoimenljivega.

V *Pribežnicah* Zevs ni naslikan le kot tako rekoč vseomogočen, temveč s posebnim poudarkom tudi kot skrajno težko dojemljiv – torej kot realnost, ki presega človekov skrajni intelektualni domet (87–95):

Zevsove volje ni moč zlahka izslediti;
a povsod, še v temi, žar njen plameni
v spremstvu črne usode
ljudstvom minljivim. 90

Nezgrešljivo na cilj prileti, nikoli
ne pade na hrbet, karkoli le z glave migljajem
določi, naj se zgodi. Obrasle z grmovjem,
med gostimi sencami, nedosegljive očem
vijejo steze se božjega uma.¹⁹

¹⁷ Ζεύς τοι κολαστής τῶν ὑπερκόμπων ἄγαν
φρονημάτων ἔπεστιν, εὐθυνοὺς βαρύς.

¹⁸ Glasnik poimenuje božansko silo »neki demon«: δαίμων τις (345), »zli maščevalec ali demon, ki se je pojavil od nekod«: φανείς ἀλάστωρ ἢ κακὸς δαίμων ποθέν (354).

¹⁹ Διὸς ἡμερὸς οὐκ εὐθήρατος ἐτύχθη·

πάντα τοι φλεγέθει

κάν σκότῳ μελαίνῃ ξὺν τύχῃ

μερόπεσσι λαοῖς.

90

πίπτει δ' ἀσφαλὲς οὐδ' ἐπὶ νότῳ,
κορυφῇ Διὸς εἰ κρανθῇ πρᾶγμα τέλειον.
δαῦλοι γὰρ πραπίδων
δάσκιόι τε τείνουσιν πόροι
κατιδεῖν ἄφραστοι.

Vrstni red teh verzov je naveden po Weir Smythovi izdaji, ki se nekoliko razlikuje od Sommersteinove.

Sedmerica proti Tebam

V tragediji *Sedmerica proti Tebam* se problem verovanja in ustreznega človekovega razumevanja božanskega sveta in razmerja do le-tega kaže na čisto poseben, za grško tragedijo edinstven način. Ker zgodba te tragedije ni tako splošno znana, brez nje pa ne moremo razumeti omenjenega problema, si jo na kratko pogledajmo.

Sedmerica proti Tebam (Οἱ ἐπὶ τὰ ἐπὶ Θήβας, *Hoi heptà epì Thēbas*) je del tebanske tetralogije, ki sta jo sestavljali še tragediji *Laj* in *Ojdip*; veliko nejasnosti izvira iz tega, da drugi dve tragediji nista ohranjeni, saj so v Ajshilovem tipu trilogije tragedije praviloma tematsko povezane in obravnavajo etape istega mita. Uprizorjena je bila leta 467 pr. Kr., v rokopisih, v katerih je ohranjena, obsega 1083 verzov,²⁰ je pa zelo malo verjetno, da je zaključek drame (po verzu 1004),²¹ v katerem nenadoma nastopita tudi Antigona in Ismena, pristen – to predstavlja velik in temeljni problem, ki je tako filološke kot interpretativne narave. Po Ojdipovem (prostovoljnem) odhodu v izgnanstvo sta se Eteokles in Polinejkes dogovorila, da se bosta vsako leto izmenjevala na oblasti. Po verziji mita, ki jo uporabi Ajshil, je najprej zavladal starejši Eteokles, ki pa se dogovora ni držal in oblasti ni več hotel prepustiti bratu. Prevarani Polinejkes odide na Peloponez, se v Argosu poroči s hčerjo tamkajšnjega kralja Adrasta Argejo, potem pa se z vojsko šestih zaveznikov odpravi nad Tebe, da bi s silo dosegel, za kar je bil opeharjen. Na tej točki se začne *Sedmerica*: zbor, ki predstavlja tebanske ženske (dekleta in žene), si v mislih slika posledice bitke in poraza in v grozi pred pretečo nevarnostjo goreče moli k božanstvom, zaščitnikom Teb, naj mesto obvarujejo pogube. To razsrdi Eteokla, ki pripravlja obrambo mesta: ženske obtoži defetizma in zbijanja bojne morale. Zbor poduči, kakšna je prava molitev (268–270): bogov ne gre v obupu in solzah ponižno rotiti za rešitev, temveč jih je treba prositi, naj se borijo na »naši« strani – ženskam zaukaže, naj »se vse iztulijo v sveto bojno pesem«, »v ta stari helenski žrtveni vzkrík, / ki vliva srčnost v duše naših bor-

²⁰ Tako v Weir Smythovi izdaji, v Sommersteinovi 1078, v Mazonovi, po kateri je prevajal Rebula, pa 1076.

²¹ Zelo verjetno pa je, da so že verzi 861–873 vrinek, s katerim je neznani pesnik pripravil dodani konec: najprej žalostinko (875–1004 oz. 1010 v Weir Smythovi izdaji) in potem še celoten zaključek s prepirom glede Polinejkovega pokopa. Ta dodatek s temo Sofoklove *Antigone*, nekateri filologi (npr. Lech, »A Possible Date«) povezujejo z vplivom uspeha Sofoklove drame in domnevajo, da je bilo besedilo v ohranjeni obliki uprizorjeno ob reprizi, ki jo je morda uprizoril Ajshilov sin Evforion, morda kdo drug, šele ob koncu 5. stol. (*Sedmerico* kot dramo, polno Aresa, omenja Aristofan v *Žabah* 1021–1022, uprizorjenih l. 405).

Kajetan Gantar se v spremni besedi k Rebulovemu prevodu (15–17) rahlo zadržano nagiblje k mnenju, da je drama v celoti Ajshilovo delo.

cev / in jim odjemlje strah pred bojevanjem«. ²² Skratka, kot doda malo pozneje (280–282): »Tako brez solznega naslajanja, / bogove prosi, brez neumnega in divjega hlipanja. Saj ti to ne bo pomagalo pobegniti / usodi.« ²³

V osrednjem delu drame, t. i. prizoru ščitov (369–676), oglednik poroča, katera od sedmerih tebanskih vrat bo napadel kateri sovražni vojskovodja: podoba na njegovem ščitu simbolizira njegovo mentaliteto in etos, ki skoraj vedno izdihujeta *hybris*, brezobzirno zaupanje v lastno moč, ki je neodvisna od božanskih sil. Eteokles postavi napadalcu nasproti tebanskega junaka, ki bo po njegovi sodbi sovražniku kos – na to kažejo njegove kvalitete, ki jih ponazarja podoba na njegovem ščitu. Ob tem Eteokles sicer vedno dodaja na različne načine artikulirano misel, da je izid spopada v rokah (nedoumljivih) bogov, a zdi se, da je to bolj nekakšen pristavek, nekakšna religiozna korektnost, obrazec ali splošna fraza kot pa temeljna sestavina ali bistvo njegove religiozne drže. To se najbolj pokaže, ko ob sedmih vratih postavi nasproti svojemu bratu samega sebe (702–704) – zakaj to stori, je veliko filološko in interpretativno vprašanje – tedaj nenadoma volja bogov ni več nedoumljiva, Eteoklu je tedaj, ko gre za njegov rod in njega samega, naenkrat jasno, da:

Bogovom ni prav nič več mar za nas,
kar cenijo pri nas, je naš pogin.
Čemu se torej naj dobrikamo
usodi, ki nam da izginiti?²⁴

²² ὁλολυγμὸν ἱερὸν εὐμενῇ παιώνισον,
Ἑλληνικὸν νόμισμα θυστάδος βοῆς,
θάρος φίλοις, λύουσα πολέμιον φόβον.

Naj ilustriram pesniško silovitost Rebulovega prevoda s primerjavo z dvema angleškima proznima prevodoma teh verzov v različnih Loebovih izdajah: »And then ring out the loud and solemn cry of jubilation, our Grecian wont of sacrificial shout heartening to our friends, and remove the terror of battle« (Weir Smyth). »And then utter the sacred, auspicious ululation of triumph, the customary Hellenic cry at sacrifices, to give confidence to our friends and dispel their fear of the foe« (Sommerstein).

²³ τοιαῦτ' ἐπεύχου μὴ φιλοστόνως θεοῖς,
μηδ' ἐν ματαίοις κἀγρίοις ποιφύγασιν·
οὐ γάρ τι μᾶλλον μὴ φύγῃς τὸ μόρσιμον.

»Such be the tenour of thy prayers unto the gods, indulging not in lamentations nor in vain and frantle shrieks; for none the more shalt thou thereby escape the doom« (Weir Smyth). »Make prayers like that to the gods, not mournfully, nor with wild, useless pantings—they won't make it any less impossible for you to avoid what is fated« (Sommerstein).

²⁴ θεοῖς μὲν ἤδη πως παρημελήμεθα,
χάρις δ' ἅψ' ἡμῶν ὀλομένων θαυμάζεται;
τί οὖν ἔτ' ἂν σαινοίμεν ὀλέθριον μόρον;

»The gods, it seems, have long since ceased their care of us. The service they value at our hands is that we perish. Why then should we langer fawn upon the doom of death?« (Weir Smyth). »The gods,

Ali se te besede nanašajo le na njegovo rodbino ali imajo besede širše ali celo splošne človeške implikacije? Na to je težko dati zanesljiv odgovor, očitno pa je, da splošna resnica (nedoločnost božanskih načrtov in volje, odprtost usode) v trenutku, ko jo aplicira na lastno eksistenco, izgubi etično motivacijsko veljavo, postane prazen obrazec. V tem je Eteokles podoben vsem največjim likom grške tragedije. V novem sporu ga ženski zbor skuša prepričati, naj se vendarle ne napoti v spopad z bratom, saj prelitje sorodne krvi prinaša madež, ki ga ni mogoče več sprati: ohraniti svoje življenje (in s tem bratovo) v tem primeru ni strahopetnost; sedaj, v tem realnem trenutku (ne v imaginarnem, nerealnem času, o katerem govori splošni obrazec) mora notranje vztrajati, vzdržati napad Erinije in utelešene očetove Kletve, ki se utegneta »pobirati iz hiše, ko bodo bogovi prejeli žrtev iz njegovih rok«. Sedaj torej zbor svetuje Eteoklu, kako naj se obrne k bogovom;²⁵ čeprav tega ni izrecno v njihovih besedah, mu očitno svetuje, naj se jim ponižno prikloni v zaupanju tako kot one, naj torej uboga njihov nasvet, pa četudi tega ne mara (712). A »vojak ne mara takšnih besedi« (717), njegovo srce je preveč nabrušeno, da bi ga lahko nasveti zbora skrhal (715).²⁶ Odide v boj in – ostalo je mitična zgodovina, kot jo vsi poznamo iz Sofoklove *Antigone*: brata Eteokles in Polinejkes se ubijeta v medsebojnem spopadu.

Ali je vojaški ponos edino, kar Eteoklu ostane, ker nesrečam, ki jih pošiljajo bogovi, pač ni mogoče ubežati, ali pa je zaradi tega ponosa prepričan, da je to tako, je ključno vprašanje, na katero drama ne daje nespornega odgovora. Očitno pa je, da ima pri Ajshilu *možnost* ubrati drugo pot: upoštevati nasvet tebanskih žensk, sprejeti njihovo religiozno držo in s priznanjem božanske premoči nad lastno etično samopredstavo in herojskim idealom otopiti nabrušeno rezilo svojega prepričanja – vendar tega ne stori. S filozofskega, pa tudi teološkega vidika je ta *možnost* nedvomno odločilna. *Možnost odločitve* za spoštovanje težko razumljivih božjih postav oziroma prerokb ali pa za lastno razumevanje sveta in na njem zgrajene etične predstave o samem sebi in o svetu je v osrčju mnogih Ajshilovih tragedij.²⁷ Ajshilove trilogije so bile tematsko povezane, prikazovale so usode mitičnih vladarskih rodbin v različnih generacijah; zbor v *Sedmerici* pove (742–57), da je bila tudi Eteoklovemu dedu Laju, naslovnemu junaku prve, izgubljene drame te trilogije, dana možnost, da uboga besede delfskega Apolona – in to celo trikrat izrečene! – in reši mesto tako, da umre brez potomstva; ni jih ubogal in je »zmagan od lastne nespameti / sam sebi zaplodil smrt«.²⁸

it seems, have already abandoned us, and will they honour any gift from us, doomed as we are? Why then should we still cringe before the fate of death?» (Sommerstein).

²⁵ πείθου γυναίξί καίπερ οὐ στέργων ὁμως (712)

²⁶ τεθηγμένον τοί μ' οὐκ ἀπαμβλυνεῖς λόγῳ.

²⁷ *Pribežnice, Agamemnon, Prinašalke pitnih darov.*

²⁸ κρατηθεῖς ἐκ φιλᾶν ἀβουλιᾶν ἐγείνατο μὲν μόρον αὐτῷ.

Izredno pomenljiv je kontrast s Sofoklovo interpretacijo istega mitičnega motiva v *Kralju Ojdipu* (791–793), kjer je bila prerokba o isti temi izrečena Ojdipu: tu ni nobene možnosti, napovedana je njegova neizbežna usoda.²⁹

Zdi se torej, da imamo šele v *Sedmerici* pred seboj dve zelo različni pojmovanji razmerja med ljudmi in bogovi, dve zelo različni verovanjski drži in religiozni predstavi, implicitno pa tudi zelo različni teologiji in antropologiji. Teologija in antropologija zbora sta vsekakor manj racionalni in bolj eksistencialni: temeljita na racionalno neutemeljenem zaupanju v to, da moč demonskih sil popusti ob stano- vitnem vztrajanju pri daritvah bogovom, kar predpostavlja prepričanje, da slednji nočejo človekovega »pogina«, tudi kadar se zdi drugače. Takšno, v tragediji dokaj redko prepričanje o možnosti, da božanstvo reši človeka iz rok demonov (Erinije in Kletve), je v najbolj temeljnih religioznih obrisih podobno krščanskemu zaupanju v odrešitev iz navidezno nemogočega položaja,³⁰ zato si drznem trditi, da je bil Alojz Rebula intimno na strani zbora.

Slovenska izdaja *Sedmerice* se z zgoraj orisanimi temami ne ukvarja; Gantar v spremni besedi na kratko predstavi filološko problematiko izvirnega besedila in poznejših dodatkov, večinoma pa se posveča vprašanjem vojne tematike in njenega etičnega vrednotenja. To je nedvomno povezano z namenom knjižne izdaje, ki ji gre v prvi vrsti za najsplošnejšo predstavitev dela samega in njegove najvidnejše zunanje teme. V novejšem času pa *Sedmerica* zbujajo mnogo vprašanj, ki so širše, ne zgolj ozko literarnozgodovinsko zanimiva: to so zlasti vprašanja, povezana z Eteoklovim ravnanjem in značajem,³¹ s svobodo njegovega ravnanja,³² njegovim odnosom do tebanskih žensk³³ oziroma njegovo mizoginijo,³⁴ ki pa je, kot je bilo zgoraj pokazano, neločljivo povezana z religiozno sfero, s problemom razmerja med človekom in božanskimi silami oziroma z naravo slednjih. To razmerje je – čeprav ga interpreti te drame praviloma ne reflektirajo tako – odločilno za grško – in pravzaprav za vsako – kulturo: je osnovno določilo njene antropologije. To se mi zdi posebej pomembno, celo bistveno, ko ugibam o notranjih motivih Alojza Rebule za prevod *Sedmerice proti Tebam*. Prepričan sem, da je bil njegov globoko osebni, bivanjski odnos do grštva v temelju njegove prevajalske poetike, še bolj kot ožje literarni vzori, kakršne smemo videti v prevodih njegovega akademskega učitelja Antona Sovreta in

²⁹ ὥς μητρί μὲν χρεῖν με μειχθῆναι, γένος δ' ἄτλητον ἀνθρώποισι δηλώσοιμ' ὅρᾱν, φονεὺς δ' ἑσοίμην τοῦ φυτεύσαντος πατρός.

³⁰ Prim. npr. Ps 113, 7; Mr. 9,24.

³¹ Gill, »The Character«, 24–27.

³² Thalmann, *Dramatic Art*, 51–55; Jackson, »The Argument«.

³³ Brown, »Eteocles and the Chorus«.

³⁴ Caldwell, »The Misogyny«.

ki so bili navdihnjeni s poezijo Rebuli tako dragega in inspirativnega »kneza slovenske besede« (Kocbek) Otona Župančiča.

Rebula ni prevajal vrstico za vrstico, število verzov v prevodu je bistveno večje kot v izvirniku: v Mazonovi redakciji, po kateri je prevajal, obsega drama, kot že omenjeno, 1076 verzov, prevod pa kar 1309, torej kar 223 verzov več.³⁵ V dialogih je po ustaljeni praksi prevajanja dramske poezije uporabljal blank verz, ki je od izvirnega jamskega trimetra praviloma krajši, zbarske speve in pete dialoge zbora in solista pa je prevedel v prostem verzu po tradiciji, ki sta jo uveljavila Anton Sovre in Kajetan Gantar. Delež prevajalske svobode, ki si ga je vzel, je v formalnem pogledu veliko večji, kot ga izpričujejo Sovretovi ali Gantarjevi prevodi; bržčas tu tiči razlog, da verzi *Sedmerice* v slovenski izdaji niso numerirani in je prevod teže uporaben za študijsko delo. A zbirka, v kateri je izšel, ni namenjena takšnemu delu, podobno kot ne prevod, ki nastane za gledališko predstavo. Tega se je Alojz Rebula kot učenec Antona Sovreta in Milana Grošlja dobro zavedal. A tisto, na kar bi predvsem rad opozoril, je svoboda neke druge vrste, ki jo je Rebula morda razumel kot obliko višje zvestobe: suverena ustvarjalnost, ki teži predvsem k ekspresivnosti izraza, tudi za ceno semantičnih odklonov. Pri tem pa je bistveno, da ti semantični odkloni ne zastranijo »stvarne« vsebine, temveč jo skušajo reartikulirati na ravni poetičnega učinka. Morda včasih izrazno moč izvirnika celo stopnjujejo, vendar nedvomno v »duhu« oziroma v smeri delovanja Ajshilovega pesniškega jezika. Namen takega prevajanja ni doseči čim večjo skladnost z bazičnim slovarskim pomenom ali celo z etimološkim jedrom izvirnika; njegov deziderat je očitno, da bi v registre slovenščine (po potrebi ustvarjalno razširjene) transponiral ekspresivno moč podob izvirnika v asociativnem, eidetičnem (kvazifenomenalnem) in zvočnem smislu.

Naj to usmeritev prikažem z analizo dveh kratkih odlomkov in jo ob tem ilustriram še s primerjavo s pomensko doslednejšim proznim angleškim prevodom. *Sedmerica* 440–443 (Eteokles):

Καπανεὺς δ' ἀπειλεῖ δρᾶν παρεσκευασμένοις.³⁶
θεοὺς ἀτίζων ἀπογυμνάζων στόμα
χαρᾷ ματαίᾳ θνητὸς ὢν εἰς οὐρανὸν
πέμπει γεγωνὰ Ζητὶ κυμαίνοντ' ἔπη.³⁷

³⁵ Ob tem, da verzi 116–119, ki so tekstnokritično problematični, sploh niso prevedeni. Za to opazanje se zahvaljujem Sergeju Valijevu.

³⁶ V Mazonovi izdaji (ki se drži rokopisne tradicije), po kateri je prevajal Rebula, je zadnja beseda v verzu *παρεσκευασμένος*, zato je njegov prevod te vrstice semantično povsem natančen.

³⁷ Capaneus is voicing threats against men who are ready to act. With contempt for the gods he takes a foolish joy, mortal as he is, in exercising his mouth by sending up to heaven loud, seething words against Zeus.

Kapanej

grozi, pripravljen na spopad: prezira
 bogove, *orodjari z gobcem* in,
 ubogi smrtnik, v ničevem veselju
 v nebo in proti Zevsu *izbruhava*
štropotajočo ploho besedi.

Samostalni $\sigma\tau\acute{o}\mu\alpha$, usta, je Rebula v prevodu okrepil z nizkim izrazom »gobec«, ki se morda ne poda aristokratskemu in herojskemu Eteokolovemu značaju; toda po drugi strani zelo okrepi izraz bojaželjnosti in brezkompromisne sovražnosti, s katero se podaja vojak v spopad. V tem smislu lahko razumemo izraz celo kot realističen: lahko bi ga imeli za izraz psihičnega stanja, ki napoveduje skorajšnji izbruh blaznosti ob spoznanju, da se bo na življenje in smrt spopadel z lastnim bratom Polinejkom (654 in naslednji). Poleg tega surovost zaznamuje verbalne spopade herojev že pri Homerju: paradigmatičen primer za to je duel Ahila in Agamemnona v 1. spevu *Iliade*, ki ga je izredno slikovito prevedel Sovre: skoraj prepričan sem, da je ta prevod vplival na Rebulovo prevajalsko poetiko. Glagol ἀπογυμνάζω,³⁸ trdo treniram, (prizadevno) uporabljam, vihtim, je Rebula prevedel v neologizem »orodjariti«, ki deluje – še posebej v konkretni zvezi »orodjariti z gobcem« – izredno ekspresivno, presenetljivo in izvirno: v tem smislu je zelo v duhu Ajshilove ustvarjalne uporabe jezika, pa čeprav na ravni ozke semantike na tem mestu močno odstopa od izvirnika.

Emocionalno nevtralni, »bledi« glagol πέμπω, pošiljati, je preveden s pravcatim *fortissimom* »izbruhavati«; γεγώνα κυμαίνοντ' ἔπη – »glasne valujoče besede« pa so v slovenščini postale onomatopoetična in predstavno čutna »štropotajoča ploha besedi«: podoba, ki je v izvirniku ni, in vendar je Ajshilova poezija na splošno polna prav takšnih in še bolj nenavadnih figurativnih izrazov (zlasti enalag), zloženih pridevnikov, neologizmov (*hapax legomena*) in kompliciranih sintaktičnih tvorb, katerih učinek pa ni zgolj pomenska enigmatičnost, temveč močni eidetični in zvočni učinki: torej polna prav tistega, kar se kaže kot očitna težnja v Rebulovem prevodu.

Posebej posrečen, naravnost paradigmatičen, virtuožno in ustvarjalno izveden se zdi tak prijem pri težavnem mestu, v katerem zbor Eteokla spodbuja, naj vztraja v notranjem boju proti napadom demona (705–708):

μίμν³⁹ ὅτε σοι παρέστακεν, ἐπεὶ δαίμων
 λήματος ἄν τροπαία χρονία μεταλ-

³⁸ κάπογυμνάζων v krazi z veznikom καί.

³⁹ V Mazonovi izdaji iz leta 1931, po kateri je prevajal Rebula, stoji namesto μίμν' (ostani) vōv: zdaj.

λακτὸς ἴσως ἂν ἔλθοι θελεμωτέρῳ
πνεύματι· νῦν δ' ἔτι ζεῖ.⁴⁰

Prav zdaj je trenutek, ko pri tebi stoji!
Zakaj demon, ki se mu v času
zalet vrtežno spreminja,
utegnil bi priti z milejšim zaletom:
sedaj je še v vretju.

Ni mi znano, da bi Alojz Rebula sledil kaki izdelani doktrini prevajanja (navsezadnje so prevodi le zelo majhen del njegovega opusa), ampak se je, kot že rečeno, pri tem bolj ko ne spontano opiral na tradicijo slovenjenja antične dramatike, ki jo je vzpostavil Sovre, seveda pa tudi na svojo akademsko formacijo, ki mu jo je dal v mnogih ozirih vrhunsko zahtevni študij klasične filologije na ljubljanski univerzi. Po vsej verjetnosti pa je to delo razumel predvsem kot obliko literarne ustvarjalnosti; literatura pa zanj, kot je dobro znano, ni bila stvar teorije in tehnike, ampak duha, ali še bolje, človekovega prodiranja in potapljanja v misterij bivanja. Čisto mogoče je, da je v Ajshilovi poeziji čutil sorodno naravnost: za to je lahko imel veliko dobrih razlogov. Kot vsako stvar lahko tudi prevajanje presojamo z različnih gledišč, pri tem pa je korektno upoštevati izhodišča, vrednote in cilje prevajalca. Ko gre za vrhunsko poezijo, sta semantična natančnost in upoštevanje kulturnozgodovinske resničnosti izvirnika dragoceni in v veliki meri nujni kvaliteti, ki pa sami nista dovolj za poetičnost prevoda. Potreben je neki »več«, ki ga ni mogoče objektivno opredeliti, saj ni pojmovne narave, niti ni posamezen element med drugimi elementi, temveč je stvar celovitega individualnega razmerja z jezikom in resničnostjo, tako v kreativni, ustvarjalni, kot v kokreativni, bralski/poslušalski perspektivi. Tak ustvarjalni vzgon pa je mogoče v Rebulovem prevodu *Sedmerice* čutiti od prvega do zadnjega verza. Ob tem se velja navsezadnje spomniti starodavnih, preprostih, a bistvenih Aristotelovih besed: »Vendar je napaka opravičljiva, če s tem doseže učinek, ki je lasten njegovi umetnosti, se pravi, če s tem naredi ta ali kak drugi del pesnitve bolj pretresljiv. [...] Manjša je napaka, če umetnik ne ve, da košuta nima rogov, kot pa če nariše košuto tako, da je ni mogoče spoznati.«⁴¹

⁴⁰ Stay, while you have the chance! For the controlling Power may perhaps, given time, change the wind of your Spirit and blow with a gentler breath; but at present it is still seething (Sommerstein).

⁴¹ *Poetika*, 25. poglavje, 1460b 24–31.

Bibliografija

Ajšhil

- Garvie, Alexander F., izd. *Aeschylus: Persae*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Mazon, Paul, izd. *Eschyle, Tome I: Les suppliantes; Les Perses; Les sept contre Thèbes; Prométhée enchaîné*. Paris: Les belles lettres, 1963⁸.
- Sommerstein, Alan H., izd. *Aeschylus: Persians. Seven against Thebes. Suppliants. Prometheus Bound*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2009.
- Sommerstein, Alan H., izd. *Aeschylus: Oresteia*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2008.
- Sommerstein, Alan H., izd. *Aeschylus: Fragments*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2008.
- Sommerstein, Alan H., izd. *Suppliants*. Cambridge: Cambridge University Press 2019.
- Weir Smyth, Herbert, izd. *Aeschylus: Suppliant Maidens, Persians, Prometheus, Seven against Thebes*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1952.

Slovenski prevodi

- Peržani. *Vklenjeni Prometej*. Prevedel, spremno besedo in opombe napisal Kajetan Gantar. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1982.
- Sedmerica proti Tebam*. Prevedel Alojz Rebula, spremno besedo napisal Kajetan Gantar. Maribor: Študentska založba Litera, 2005.
- Oresteja*. Prevedel, opombe in spremno besedo napisal Marko Marinčič. Ljubljana: Modrijan, 2008.
- Pribežnice*. Prevedel, komentar in spremno besedo napisal Brane Senegačnik. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2008.

Drugi antični avtorji

- Aristoteles: *Poetika*. Prevedel, uvod in opombe napisal Kajetan Gantar. Ljubljana: Študentska založba, 2005.
- Finglass, Patrick J., izd. *Sophocles: Oedipus the King*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.

- Brown, Andrew L. »Eteocles and the Chorus in the 'Seven against Thebes'«. *Phoenix* 31 št. 4 (1977): 300–318.
- Buber, Martin. *Božji mrk*. Celje: Mohorjeva družba, 2004.
- Caldwell Richard S. »The Misogyny of Eteocles«. *Arethusa* 6 št. 2 (1973): 197–231.
- Gantar, Kajetan. »Ajšhil in njegova 'drama polna Aresa'«. V: *Sedmerica proti Tebam*, 5–17.
- Gill, Christopher: »The Character–Personality Distinction«. V: *Characterization and Individuality in Greek Literature*, ur. Christopher Pelling, 1–31. Oxford: Clarendon Press, 1990.
- Jackson, E. »The Argument of 'Septem Contra Thebas'«. *Phoenix* 42, št. 4 (1988): 287–303.
- Lech, Marcel L. »A Possible Date of the Revival of Aeschylus' 'The Seven against Thebes'«. *The Classical Quarterly* 58, št. 2, 661–664.
- Sommerstein, Alan H. *Aeschylean Tragedy*. London: Duckworth, 2010.
- Senegačnik, Brane. *Dežela, ki je ni na zemljevidu*. Ljubljana: Inštitut Nove revije, 2019.
- Senegačnik, Brane. »Oči in slepe pege časa: o političnem/ideološkem in religioznem obzorju interpretacije Ajšhilovih Peržanov«. *Keria: studia Latina et Graeca* 13, št. 1 (2011): 9–27.
- Thalman, William G. *Dramatic Art in Aeschylus's Seven Against Thebes*. New Haven, London: Yale University Press, 1978.

Povzetek

Ajshil velja za najkompleksnejšega teologa in obenem za jezikovno najbolj inventivnega in ustvarjalnega med antičnimi tragedi. Zaradi teh potez se zdi njegova dramatika tako rekoč idealna snov za prevajalsko poustvarjalnost Alojza Rebule, čigar poetika kaže sorodne poteze, čeprav seveda v drugem, krščanskem bivanjskem in miselnem horizontu. Drama *Sedmerica proti Tebam* je v antiki sicer veljala za »dramo, polno Aresa« (Gorgija, Aristofan), ker prikazuje Eteoklov vojaški pogum in panično vzdušje Tebank pred bitko, a je mnogo več kot le to: na način, ki je izjemen v vsem ohranjenem antičnem tragiškem opusu, odpira tako osnovna vprašanja človekovega razumevanja presežnega sveta, njegove mnogolike in slojevite pojavnosti kot tudi vprašanje religioznega etosa. Prevod takšnega besedila zaradi semantične gostote, polivalentnosti in metaforičnosti Ajshilovega jezika zahteva vrhunskega filologa, a tudi in še bolj poetično resonanco, zahteva torej jezikovnega umetnika *par excellence*. Besedilo, ki je zaradi živih, žarečih, prelivajočih se pomenov in podob tako rekoč neprevedljivo v jezik uprizoritve in samo deluje kot gledališče, v katerem se brišejo meje notranjega in zunanjega sveta, je takšnega prevajalca dobilo v enem najboljših slovenskih pisateljev 20. stoletja.

»Kako strašno je bilo biti Slovenc in kristjan [...] bilo je sploh strašno biti človek.« Alojz Rebula med krščanstvom in slovenstvom

Marija Stanonik¹

Izvleček

Vsestransko ustvarjalni Alojz Rebula je slovenstvo in (krščansko) duhovnost literarno vključeval v svoj žanrsko pestri pisateljski opus tako rekoč kot nosilni vrednoti in tako sta sčasoma postali javno prepoznavni lastnosti njegovega osebnega habitusa. Zaradi omejenega prostora njuno konceptualizacijo in razvoj v celotnem Rebulovem opusu tu zastopa le roman *Nokturno za Primorsko* (2005).

Ključne besede: Alojz Rebula, roman *Nokturno za Primorsko*, slovenstvo, duhovnost, krščanstvo.

Abstract

The versatile and creative Slovenian writer Alojz Rebula literarily incorporated Slovene and (Christian) spirituality into his genre-diverse writing oeuvre as the core values, and they eventually became publicly recognizable features of his personal habitus. In the present discussion, due to the limited space, only the novel *Nocturne for Primorska* (2005) represents their conceptualization and development in Rebula's entire oeuvre.

Key words: Alojz Rebula, novel *Nokturno za Primorsko*, Slovenianness, spirituality, Christianity

¹ Redna članica SAZU, etnologinja, literarna zgodovinarica in teologinja. Upokojena red. prof. slovenske književnosti na FF v Ljubljani in Mariboru, znanstvena svetnica na ISN (ZRC) SAZU, avtorica številnih temeljnih teoretičnih in empiričnih člankov, razprav in monografij s področja slovstvene folkloristike idr.

Uvod

Alojz Rebula v več romanih tematizira nasilne režime, ki so v 20. stoletju zadeli Slovence, še posebej tiste, ki so po rapalskem sporazumu leta 1921 prišli pod Italijo. Med najbolj reprezentativnimi je roman *Nokturno za Primorsko* (2005), saj v njem izpostavljeno literarno osebo doletijo vsi trije totalitarni sistemi: fašizem, nacizem, komunizem. V prvem prestane zapor z mučenjem in pozneje konfinacijo, v drugem okusi koncentracijsko taborišče v Dachauu in v tretjem ga dočakata sumničenje in smrt, ko se po osvoboditvi poln pričakovanj vrne v domovino. V ozadju zgodbe je mogoče prepoznati tragično življenje primorskega mučenca Filipa Terčelja.²

I. FAŠIZEM

Zgodba se odvija od časa, ko pride v času fašizma nekako od leta 1930, »v osmem letu fašistične ere« (5, 9³) na novo službeno mesto na podeželje kaplan Florijan, in to na svojo prošnjo, ker se boji, da bi v mestu izgubil vero.

Skladatelj Vodopivec⁴ namigne sosedu, da mu bo novi kaplan najbrž delal »probleme«, in to s »slovenstvom« (5). Florijan Burnik,⁵ neposreden, kot je, župniku prizna, da je vihrav. Prostodušno mu zaupa, da ne ve, ali pri njem zmaguje resnica ali ljubezen (8). Za novomašniško geslo si je izbral Tomažev vzklik: *Moj Gospod in moj Bog!*« (44), ki odstira njegovo iskano osebno vero.

Župnik Melhior Galant je umirjen, zadržan, gosposkega obnašanja, učen, prevajalec francoskih katoliških pisateljev, mnogim duhovni voditelj. Legalne okupacijske oblasti noče izzivati. Slovensko bit živi navznoter; vse od nastopa fašizma »ni bil vzdignil roke v rimski pozdrav, a tudi prekucuštva ne zganja« (5). Zato se v pomenkih med njima kmalu odkrije »prijateljska razlika« (171).

»Slovenstvo je bilo duhovnemu svetovljanu duh, njemu, Florijanu, pa kri. [...] Svojevrstno, obvladano, distancirano, aristokratsko slovenstvo v primerjavi s Florijanovim nezmernim, hudourniškim [...] Njemu, Florijanu je bil zapisan boj ...« (22).

1. Slovenstvo

Edini tradicionalni prostorski atribut slovenstva v tem Rebulovem romanu je lipa: »S svojo senco je dajala ganku nekakšno zeleno intimnost. Skozi veje, če so se

² Zelo verjetno je pisatelj tudi nekatere druge osebe upodobil po živih modelih..

³ Glede na to, da se obravnava nanaša samo na eno Rebulovo delo *Nokturno za Primorsko* (2005), so v navedkih v oklepaju navedene samo pripadajoče strani.

⁴ Po vsej verjetnosti upodobljen po živem modelu skladatelja Vinka Vodopivca (1878–1952).

⁵ Morda se zato piše Burnik (< burja)?

premikale, se je na vzhodu prikazoval Nanos.« (7) Drugi, izrecno primorski je Nanos, najbrž ne naključno omenjen, saj je bil simbol tigrovcev.⁶

a) Jezik

Strinjata se, kako »čudovito [je], da se je Gospod hotel roditi kot sin [...] malega in okupiranega naroda« (22). Ob župnikovih besedah, da bi se slovenski kristjan prevzel, če bi se te veličine zares zavedel, Florijan osupne:

»Naš narod je pribit na križ. Slovenščina je morala celo z grobov kaj šele iz šol in tiskarn. Naj na tej Golgoti samo gledamo« (9)? Župnik ni pustil, da bi ta bolečina »obsedla« tudi njega. Prostodušno je zatrdil, da je Cerkev po prisilnem odstopu nadškofa Sedeja pod nacionalističnim naslednikom še vedno Kristusova. Kaplan pa se je razjokal kakor takrat, ko so na bazoviški gmajni streljali Bidovca, Marušiča, Valenčiča in Miloša. S kom naj se posvetuje, ali Vatikan res ravna evangelijsko? Kako naj se obnaša, da bo ostal zvest Cerkvi in narodu (23, 24)?

Na Nanosu je zagorel kres v spomin na obletnico usmrtitve omenjenih štirih tigrovcev na Bazovici. Oblast je ostro ukrepala in je veliko narodnjakov prijela, tudi kaplana Florijana. Obveščena je bila o vsem: da je oznanil mašo zadušnico za štiri umorjene, da uči otroke pisanja in branja v slovenščini, da izdaja spričevala o tem, da prepoveduje pozdravljati po rimsko, da je osnoval mladinski pevski zbor, da deli slovenske knjige in zavrača italijanizacijo priimkov, da je postal poverjenik Goriške Matice in Mohorjeve družbe.

Prepeljali so ga v zapor v Kopru, kjer je bil pri zaslišanjih podvržen do blaznosti strašni torturi. Poleg tega je moral v celici pred komunistom Ferdom Grudnom zagovarjati lasten duhovniški status in narodnostno držo ter se otepati pripomb na račun socialnega nauka Cerkve. »Kaj bo torej z nami, Slovenci v Italiji?«

»Prekucneš kapitalistični družbeni red [...] pa je nacionalno vprašanje samodejno rešeno« (28).

Florijan njegove ravnodušnosti do izginjanja Slovencev kot naroda ni sprejemal. Rad si je zamišljal, da razsežnost, »ki tako usodno pogojuje človeka v času, ne bo popolnoma izpuhtela« »niti onkraj časa« (28).

Prisilni odstop nadškofa Sedeja, ki ga nasledi največji nacionalist med italijanskimi duhovniki v škofiji, v Florijana zavrti z vprašanjem: »Je Cerkev, ki pošilja v našo čredo takšnega volka, še Kristusova« (23)? »Kje je bil Kristus, če se je Cerkev, kateri je on pripadal, uklonila Antikristusom tega sveta« (33)?

S kaplanom se želi srečati istrski renegat učitelj Pingerotti. Pri njihovih pisnih izdelkih učitelj opaža interferenco med slovenskim in italijanskim črkopisom:

⁶ Člani organizacije TIGR (kratica: Trst, Istra, Gorica, Reka) so se tudi z orožjem ilegalno upirali nasilni italijanizaciji Primorske.

Narekujem na primer besedo *scena*. Ko potem nareke pregledujem, kaj najdem? Namesto besede *scena* nekaj absolutno neitalijanskega, neki *sena* brez črke *c*, a s strešico *s*. Isto velja, če narekujem na primer *cena*. Nad *c* najdem spet strešico. Odkod so vzeli tiste strešice, sem jih vprašal. Eden ali dva, ne vsi, čeprav so bile strešice pri vseh, sta odgovorila, da pri gospodu kaplanu ... (14).

Od tod samoumevno zahteva: Dejansko je lahko pedagogika samo ena, državna. [...] (T)ukaj bi moralo priti v poštev, če že ne sodelovanje, pa vsaj spoštovanje predmetnih meja.

Florijan se na tihem muza. Vsaj strešice naj otroke spominjajo, da so Slovenci.

Učitelj ga posvari, da je slovenščina »prepovedan jezik«, a kaplan se upre: »Bog, moja avtoriteta, mi ga ni prepovedal. Škof, moja druga avtoriteta, tudi ne.«⁷

Župnik ne bi izzival: »Upirati se, ja. [...] A rajši na tihem, podzemno, s silo korenin ...« (15) Taka pasivnost Florijanu ne ugaja:

Iz korenin je bilo treba navzgor. Zakaj ne iti navzgor, v deblo in veje, v zajem neba in sonca? So bili mar primorski Slovenci kakšna azijska nomadska skupnost? Niso bili evropski kristjani 20. stoletja že štiri stoletja s Svetim pismom v svojem jeziku (15)?

Florijan se odloči obiskati vizitatorja Pasetto, ki zastopa interese fašistične vlade. »Cerkev bo branila jezik vaših ljudi, dokler se ne naučijo italijanščine,« je v diplomaciji utrjeni kapucin vzvišen do kaplanovih jedkih in bolečih pritožb, ki dosežejo vrh v ugotovitvi: »Vatikan nas dejansko razkristjanjuje ...« (17, 18).

Na vožnji v konfinacijo ga eden od spremljevalcev v civilu nagovarja, naj se odreče slovenščini in »obskurno govorico zamenja za slaven [italijanski] jezik. Kulturo vipavske vasi za kulturo dvajsetih italijanskih univerz« (77). Drugi je nepoučen ali piker: »Bo treba sto let, da italijaniziramo tiste njihove doline? Ne šol nimajo ne tiska. ...« (78), kar je seveda krivično natolcevanje.

Kapucini ga kot »upornega duhovnika« brez denarja kmalu s ponižanjem odpravijo, zato prebije noč v parku. Šele policijski komisar mu pomaga najti bivališče, potem ko ga je z latinskimi liturgičnimi odlomki preizkusil, da je res duhovnik. Tudi funkcionar javne varnosti, pri katerem se je moral zglasiti vsak dan, mu očita, da se upira italijanizaciji.

»Duhovnikom nam gre predvsem za to da učimo mlade verouk v materinem jeziku in da v cerkvi uporabljamo materin jezik« (83)!

Svojo zahtevo utemeljujejo na naravnem pravu. Omenjeni funkcionar je končal pravno fakulteto v Neaplju, a o kakšnem naravnem zakonu ne ve nič. »Pač o državnem zakonu. Nič zunaj države, proti državi, vse za državo.«

– Ali je vredno na tem svetu jemati karkoli tako strašno zares?

⁷ Nadškof Sedej s sufraganoma v Trstu in Poreču je bil določil, naj se verouk izvaja v materinščini otrok. (14–15)

– Z vidika tega sveta ni vredno. Pač pa z vidika večnosti (83), ostaja trden Florijan, kot pri prerekanju s Ferdodom, pri katerem je bilo zaznati podobno lahkotnost: »Prekucneš kapitalistični družbeni red, pa je nacionalno vprašanje samodejno rešeno.«⁸

Da ni hotel biti »nacionalist«, je prav, toda tudi narodnjak ni hotel biti. »Nacionalist« tudi Florijan ni hotel biti. »A kako naj se Slovenec počuti tujca med Slovenci?«

– Narodnost zame ni prva, je rekel Florijan.

– Kaj vam je pred njo?

– Večnost! (28)

b) Večnost

Že v prvih pogovorih ga je župnik preizkušal:

– Jezik ni večnostna kategorija.

– A je z večnostjo v najtesnejši zvezi, če v njem lahko molimo in preklinjamo, govorimo resnico in lažemo, ali ne?

– Ti presneti Slovenec, ki bi slovenščino prenesel celo v večnost (21).

V hierarhiji vrednot kaplan ne nasprotuje župniku, ki zagotavlja: »Teološko je vera nedvomno nad narodom, saj veri gre za večnost, narod pa je proizvod zgodovinskega časa« (22).

Florijanu je odsvetoval sprejeti pridigo v Komnu, a kaplan je vztrajal, ker da je Kras še bolj pod udarom italijanizacije kot Vipavska dolina. Njen začetek je zmotilo skandiranje v italijanščini. Vzdržal je in nadaljeval: Prišli smo sem k Materi Božji Obršljanski – ... zaradi večnosti:

Kaj je večnost? To je, kakor če gledaš morje, kjer se v dalji preliva v nebo. In večnost je takšen preliv našega življenja v nebo. To je obzorje onkraj naših let in mesecev, onkraj naših računov in skrbi, onkraj našega trpljenja. Dragi Kraševci, kadar rečemo 'Verujem v vstajenje mesa,' verujemo prav to, v večno življenje naših duš in naših teles. A če je to res, potem nič ni pomembnejše od večnosti, nič ni večje, nič dragocenejše ... (64).

Čemu naj se človek žene za čemerkoli, če je pomembna samo večnost. ... Ker ti ta neprecenljiva večnost ne bo padla sama od sebe za klobuk. Moral si jo boš zaslužiti. Prav s tem, kar delaš. Prav s tem, čemur živiš. S časom in prostorom, ki sta ti dana.

Zvestoba Bogu je zvestoba vlogi, ki ti jo je v življenju dal. Kraševce, to je zvestoba tvojemu Krasu. Njegovi zemlji. Sporočilu te zemlje. Njenemu življenjskemu slogu. Njenemu jeziku.

⁸ »Ganljivo je bilo gledati tisto ekstatično Ferdovo vero: vero v svet brez izvirnega greha in zato prepoln vseh možnosti bodočega raja – samo prekucniti je bilo treba kapitalizem ... Za tisto svojo vero bi se bil dal streljati« (28).

Ja, večnost si bomo zaslužili z našim vsakdanjim življenjskim pehanjem. To, naj bo še tako malo vredno, se bo ob Božjem dotiku iz pepela ničevosti spremijalo v zlato večnosti. Ta dotik, to je milost. To je tista skrivnostna elektrika, ki prešinja naše ure in naša dela z večnostnim tokom. Tako postane večnostno vse, kar delamo. Ja, večnosten postane tudi ta slovenski jezik, v katerem zdaj govorim. Večnosten kakor vsi jeziki sveta, ne več ne manj. Zato neprecenljiv, kakor vse naše delo, vaše oranje in kopanje, vaše delo v vinogradu in kamnolomu. Ja, sredi samih neprecenljivosti živimo, saj nam vsaka tostranska sekunda ustvarja novo večnost ... (64).⁹

To je moderna pridiga kaplana Martina Čedermaca.¹⁰ Vanjo je pisatelj spretno vključil vprašanje materinščine. Rebulova oporoka za današnji čas!¹¹

2. Krščanstvo

Krščanstvo stoji in pade s Kristusom. Vstopna točka zanj je duhovnost, ki je pojmovno širša od vere; je zavedanje, zavedanje za obstoj biti, čudenje. Tega je kaplan Florijan skušal vcepiti že otrokom: »Načuditi se tem hribom, temu nebu: to!« Lahko vsega tega ne bi bilo, pa je. Je! Slava Očetu in Sinu in Sve-temu Duhu« (10)! Pri spuščanju na senenih sanah v dolino se je zazrl v oblake in se spraševal, kakšna bo posmrtna prihodnost. Ali bo prerojenje zajelo tudi nje, stvarstvo (12).

Še bolj kakor oblaki podnevi so ga ponoči navduševale zvezde, morda po Kantovem zgledu:¹² »noč, noč iz gozda in *zvezd* ga je vizijsko navdihovala« (117).

a) Kristus

»Kaj bi ostalo, ko bi na njegovem obzorju zatonila zvezda, od katere je živel, Kristus« (32)? Florijana obhaja srh, da bi ga izgubil. Z njim bi izgubil smisel, ki ga ohranja pri življenju. In to sploh ne kot Beseda, temveč na način Evharistije.¹³

Najbolj neposreden je po poraznem srečanju z vizitatorjem Pasetto, ki na njegove zaupne prošnje za slovensko besedo (vsaj!) v Cerkvi izjavi: »Cerkev bo branila jezik vaših ljudi, dokler se ne naučijo italijanščine« (18). Florijan ga posvari, da

⁹ Pridigo je začinil z odlomkom iz brevirja za tisti dan: v latinščini tedaj: Nič se ne bojmo tega, kar bomo morali pretrpeti, ampak ostanimo zvesti do smrti. Bogu in Krasu (64–65).

¹⁰ France Bevk, *Kaplan Martin Čedermac* (1938).

¹¹ Na vožnji domov so mu v mraku razpeli žico čez pot. Padec je razumel kot kazen, da ni poslušal župnika ali kaj drugega ni bilo prav v njegovem delovanju, učenju, govorjenju, spovedovanju? Spovednice se je nekako bal, odkar jo je italijanska učiteljica Concetta izrabila, da mu je izpovedala ljubezen. Med molitvijo je zaspal. Na srečo so ga našli še dovolj zgodaj in odpeljali v bolnišnico.

¹² Prim. njegovo najbolj znano izjavo, kaj mu pomeni zvezdno nebo in moralni zakon (Stres 2018: 409).

¹³ Rebula nikjer ne zapiše: Jezus.

tako stališče kakšnemu duhovniku lahko omaje vero, a vatikanski odposlanec ne doume bolečine slovenskega duhovnika in ostaja strogo služben. Tako rekoč kazensko ga opominja k izpolnjevanju duhovniškega minimuma.¹⁴

Po neuspešnem pogovoru s tujim cerkvenim dostojanstvenikom išče tolažbo pred tabernakljem:

Pozdrav, večni prijatelj. Samo pozdrav, drugega ne zmorem. V meni je več kot žalost. V meni je nekaj getsemanskega. Strah, da neham verjeti Vate. Groza, da izgubim Tebe. Kako naj živim brez Tebe?« [...]

Vse do tistega hipa je s Cerkvijo verjel, da je bil tam On, Živi, Vsemogočni, Vseljubeči ... Pa ne sam, ampak v glorijski nevidni milijardni nebeški garde. In zdaj? Stal je pred tabernakljem, trpel, krvavel, vpil, od tam pa nič, molčanje.¹⁵

Že je prižigal motor, ko ga je prijelo, da bi se vrnil v cerkev, stopil pred tabernakelj in rekel ultimativno: 'Povej: si tu ali nisi?' A je pognal. Nevidno ni sprejemalo ultimativov, tega se je tudi v tistem blodnem trenutku zavedal (20).¹⁶

b) Vera

Šele srečanje z Ivanom Bricem po nadškofovem pogrebu na Sveti gori je kaplana Florijana ozdravilo dvoma v »Cerkev in krščanstvo, samo večno Ljubezen«: »Težke kmečke roke od kopanja in košnje, nekakšna angelska zvestoba narodu, pogled iz praksiškanskih globin« (24).

Srečanje z njim ga je navdihnilo, da bi poiskal Virgila Ščeka – Gilda. Po vrnitvi iz zloglasnega koprškega zapora se odpravi k njemu v skrajni nevarnosti, da izgubi vero (30).

¹⁴ »Ali dovolj molite? [...] Molitev. Premišljevanje. Ponižnost. Pa kakšne dobre duhovne vaje vam ne bi škodile ...« (18).

Odpeljal je razočaran, zagrenjen, besen:

Lakota in mraz v taborišču v Knittenfeldu, kamor je njegovo družino pognala soška fronta, nevarno ilegalno prekoračevanje meje pri Postojni, če je hotel doštudirati katoliško gimnazijo, fašistično trganje mlajev pri njegovi novi maši, pred dnevi obisk karabinerjev, ki so prišli po izdelke njegovih veroučencev – ali ni bilo njegovo življenje ena sama duhovna vaja? En sam pasijon (19)?

¹⁵ Rebula tu doda svoj ontološki izziv: »ali je morda prav ta strašna neodzivnost prispevala k protestantskemu zanikanju« (Rebula 2005: 20) Navzočega v Evharistiji.

¹⁶ V podobni stiski se kaplan Florijan spet postavi pred tabernakelj proti koncu romana. Prvič je šlo za pohujšanje nad (italijansko) Cerkvijo, zdaj gre za razočaranje nad domačo civilno oblastjo. Zdaj ni tako notranje razbolen kot pred leti tam v Vipavski dolini. Razočaranega in pobitega se je počutil zaradi ovir, ki jih nova oblast postavlja Cerkvi.

V temi se je prikradel v cerkev do obhajilne mize. Prvič je molčal. »Danes je bil gotov, da je bil tam. Ko bi stopil predenj, bi mu bilo to skoraj nekaj naravnega« (190).

Našteva mu, kaj vse je moral prestati krotko, mirno, ali bi On tudi?

Zakaj ga imajo za sovražnika, ko pa skuša sprejeti »ta novi čas, saj je prav tako Tvoj kot vsi časi od začetka sveta do konca. Veselim se vsega, kar je v njem pozitivnega«.

Priznanje je avberskega župnika presenetilo. »Od nastopov v parlamentu do župnikovanja v mali kraški vasi ga je bilo eno samo izgorevanje v obrambo smrtno ogroženega naroda« (33). Človeku stvarne čudi, »brez vsakršne mistike« za občutje polnega življenjskega smisla slovenstvo zadošča za njegov obstoj, življenje. Rebula to pripisuje »samoumevni življenjski sončnosti, s katero je bila oblagodarila svoje podložnike *Felix Austria*«. Florijanu nikakor ne! Doživel je njen razpad, ki mu je sledilo barbarstvo z »romansko zmeščanim in hinavskim katolištvom«. Nacionalnost mu nikakor ne more izpolniti smisla rojstva in smrti, smisla zgodovine in veselja (33).

Ne, nacionalnost mu ni mogla osmisliti življenja, naj je še tako gorel zanjo. Smisel, ta je mogel biti samo v Kristusu. [...]

Le kam naj bi šel, če bi ga izgubil, Edinega in Neprimerljivega, ko pa brez smisla ne bi mogel živeti, tudi v slovenskem zemeljskem raju ne? Ni ga bilo sporočila, ki bi se moglo primerjati z njegovim, ne v vzhodnih religijah¹⁷ ni bilo kaj primerljivega z njim ne v zahodnih filozofijah ... Moral si ga je obdržati, obdržati za vsako ceno, edino možno Sidro na oceanu biti ... A kako, če ga je sama Cerkev, njegova ustanova trgala od njega (33–34)?

Diplomatsko izkušeni razgledani Šček ga pomiri, da Vatikan in Cerkev nista eno in isto.

»Kakšna zmožnost razlikovanja« (34)! Florijanu odleže tudi zato, ker so nekateri dvomili o Gildovi veri. Še vedno pa je bil zadržan do Cerkve, npr. v Sirottijevi osebi. Porajala so se mu še druga zahtevna teološka vprašanja o Bogu in Kristusu.

Dokaze za obstoj Boga je videl v biologiji in astronomiji, lepoti stvarstva in človeka in njegovem hrepenenju po neskončnem. Kristusovi Božji naravi sledi od jasli do križa. Osebna krščanska izkušnja še ni prišla do vstajenja. Pristajala pa je na paradokse govora *na gori* ... (33–34).

Gildo uvidi, da Florijan za vero potrebuje »eksperimentalne dokaze«, zato mu ponudi knjigo *Das Mysterium von Konnersreuth*. Stigmatiziranka Terezija Neumann, preprosta kmetica na Bavarskem. Avtor knjige, urednik *Münchner Neuesten Nachrichten*, absoluten brezverec, je nameraval razkrinkati prevaro. Pa...¹⁸ (35).

Po srečanju z bavarsko mistikinja Florijan lažje vdano prenaša protislovje med sveto in grešno Cerkvijo: »Od takrat vem, da je krščanstvo prepad. Prepad misterija. In zato prepad vere. Vere, ki ti da, da verjameš, da neskončna Ljubezen ostaja neskončna Ljubezen v vseh tistih peklih, ki si jih našel, ob dveh svetovnih

¹⁷ Omemba teh filozofij v času fašizma najbrž deluje časovno neustrezno. To je postalo popularno od šestdesetih leti 20. stoletja naprej.

¹⁸ Konnersreuth je ustvaril urednik notranjepolitične rubrike časopisa *Münchner Neuesten Nachrichten* Erwein von Aretin s člankom 3. avgusta 1927. Tako poroča Carl Albert Fritz, Michael Fritz Gerlich »nordijski Nemec iz Stettina. Po srečanju s Terezo se je dal krstiti in birmati. (Rebula 2005: 45–46)

vojnah in še ob tretji, če bo do nje prišlo» (158). Tako se globokoumni Rebula ponižno ukloni preprosti ženi, mistični veličini bavarske mistikinje: »Tu smo nad prepadom nedoumljivosti, kakor smo pred nedoumljivostjo *zvezdnega vesolja* ...« (158). Do tega spoznanja je bila dolga pot.

II. NACIZEM

Florijan se odpravi na Bavarsko, poišče dr. Fritzja Gerlicha, glavnega urednika *Münchner Neuesten Nachrichten*¹⁹ in mu zaupa, da ga primer Terezije Neumann zanima osebno.²⁰

Zaradi fašističnega raznarodovalnega pritiska, kateremu se je zadnji čas pridružil še Vatikan, da je prišel v škripce glede vere. Njegova vera si je naenkrat zaželela nemogoče. »Verjeti hoče v vse postavke katoliškega Creda. Hoteti verjeti pa ni natanko isto kot verjeti« (42).

1. Terezija Neumann

Da sploh ne je in ne pije? Da doživlja Kristusov pasijon? Da ima Kristusove rane? Da bere človeka kot knjigo? Zalka, župnijska gospodinja, se čudi in trepeta. Župnik sodbo o tem prepušča Cerkvi« (37). Virgil Šček in Jakob Ukmar jo bolj kot ne zavračata.²¹ Kako da se izjemni intelektuallec Rebula zateče k preprosti kmetici, bavarski mistikini. Tega ni mogoče razložiti drugače, kot da je treba vzeti v zakup Rebulovo ponižnost, hkrati pa njegovo otroško radovednost za skrivnosti.²²

Nemški urednik je Florijanu omogočil obisk pri Tereziji Neumann.

Ko ga je zagledala, so bile njene prve besede:

– Je to tisti mladi duhovnik, ki hoče zapustiti našo mater sveto Cerkev?

Naj bi povedal, da iz Cerkve ni hotel izstopiti sam, ampak da ga je sama odri-vala od sebe, ko se je po njegovem najglobljem prepričanju odtuževala svojemu poslanstvu?

Ni bil prišel s tem namenom. Za neko drugo krizo je šlo. Ta je bila globlja, ker je bila kriza same vere. Bil je en sam velikanski vprašaj, ki se mu je bil zapisal nad vsem nadnaravnim:

¹⁹ Florijan ni vedel, da je bil to najuglednejši list nemškega juga, edini bavarski časopis z evropskim odmevom (Rebula 2005: 45).

²⁰ »Verjeti hočem v vse postavke katoliškega Creda. Hoteti verjeti pa ni natanko isto kot verjeti. Prišlo je do tega, da si je moja vera naenkrat zaželela nekaj nemogočega. Zaželela si je dokazov (Rebula 2005: 41, 42).

²¹ Vloge, ki so jih podpisovali slovenski duhovniki in jih je, prevedene v latinščino, dr. Jakob Ukmar pošiljal v Rim, kjer jih je oblast dajala v predal – s cinično pripombo, češ, ali se še niso naučili italijanščine (Rebula 2005: 51).

²² Poleg nje sta v knjigi omenjena Marija iz Fatime in p. Pij. Menda je bil zelo naklonjen tudi Med-žugorju (Roža Gantar v telefonskem pogovoru).

– Je bilo res mogoče, da je bil Bog ljubezen ob vseh strahotah sveta?
– Je bilo res mogoče, da je Kristus zmagal zlo, če pa je na svetu vladal Satan?
– Je bilo mogoče, da je bila Cerkev božja, če se je tako spečala s svetom?
– Je bilo res mogoče, da je bil človek rojen za nesmrtnost, ko pa je vse organsko okrog njega šlo v nič?

Ah, moral se je upirati celo vprašanju iz samega pekla – ali ni bila njegova vera en sam veličasten mit, porojen iz tragične človekove sle po neskončnem in nesmrtnem (47–48)?

Ona pa vztraja: »Je to tisti mladi *slovenski* duhovnik, ki hoče zapustiti našo mater sveto Cerkev? [...] Mar ni Cerkev Zveličarjevo telo? Cerkev je Zveličar. Vi naj bi ga zapustili, ko toliko delate zanj« (48)?

Florijanu je odleglo. Olajšan in okrepcan se je odpeljal. Eksperiment je bil prepričljiv.

Fritzu Gerlichu je obnovil osrečujoče doživetje. Pogovor z njim Florijanu odpre možnost za širša obzorja o totalitarnih sistemih, saj se seznani z nemškim nacizmom iz prve roke. Po izrezkih časopisov sledi nemškemu odporu proti nacizmu v Nemčiji sami, posebno na Bavarskem in Gerlichu od marca 1933 do smrti. Ta je v zaporu duhovno dozorel in umrl kot žrtev tretjega rajha. Letnica ni navedena (49).

Obiskal je Chiemsko jezero, kraj prvega slovenskega krsta, krsta mladih slovenskih knezov Gorazda in Hotimirja, tam skrbno zmolil vero, člen za členom (49). Ta motiv se najprej zdi umetno literaren, nekakšna tematska zastranitev ali tudi oddih v siceršnji strukturi romana. Vendar ima simbolno funkcijo. Tam, na svetem prostoru slovenske (krščanske) zgodovine, je Florijan utrdil svoje poslanstvo: »Cerkev in narod, dve zvestobi in usodi. V enem samem zaletu proti Pristnemu in Večnemu« (50).

Srečanje s Terezijo Neumann prežene notranjo temò razbolelemu Florijanu Burniku. »Kje bi bila zdaj njegova vera, ko ne bi bilo Konnersreutha ... Zdaj pa je bil zmožen vzdržati pogled 'na gnusobi v hiši Božji'« (72). Njegovo ravnanje je umirjeno. Celo več: zdaj je on tisti, ki tolaži in miri prej blagega župnika Melhiorja Galanta.

Florijan je bil po vrnitvi iz konfinacije v škofijo poslan med italijanske vernike v Gradež, toda njegovo sodelovanje s slovensko ilegalo oblastem ni ostalo prikrito, da je od tam aretaciji ubežal. Skrito je oskrboval odročno Sv. Jedrt. Bolj kot ne se je skrival v župnišču na samem.

Na podlagi Florijanovega obiska Bavarske in s pomočjo izrezkov iz švicarskega *Neue Zürcher Zeitung* (144–148) Rebula obdobje nacizma prikaže v njegovih koreninah v Nemčiji in v vsej njegovi brutalnosti. Nemško okupacijo na Primorskem tematizira z enim samim prizorom, ki se srečno konča:

Nemški oficir vstopi brez olike in mu zapreti, da bo zaradi zasede pod vasjo vas v kratkem požgana, njeni prebivalci pa odpeljani. Florijan namerava z njimi,²³ zato v pogovoru z njim nima dlake na jeziku: »Zavedati se morate, da ste naslednik oblasti, ki je tukaj nad tem narodom petindvajset let izvajala kulturni genocid! [...] Pri svojem postopanju bi morali upoštevati, da ste na nemških tleh.« [...] *'Blagor usmiljenim, ker bodo usmiljenje dosegli'* (Mt 5,7). Vas je ostala! Ali po zaslugi Florijanove dobre nemščine ali Kōlpingovega tečaja v Kōlnu, od koder je bil nemški oficir, ali njune tihe zaveze v veri v Boga (106–107).

2. Svoboda

Po znameniti pridigi o večnosti v Komnu Florijana v bolnišnici obišče Sirottijev naslednik škof Margotti. Občuduje Mussolinija, a je srčno dober človek, kristjan. Kljub temu se nadaljujejo plenjenje katekizmov in pesmaric, aretacije, zaslišanja, konfinacije, zato mu župnik Melhior prinese podpisat spomenico zoper tako ravnanje (72).

a) Svoboda naroda

Posebno na slovenskem ozemlju, ki si ga je po prvi svetovni pridobila Italija, je po njeni kapitulaciji (96) zavladalo neizmerno navdušenje. Sredi vsiljenih popolnoma rdečih, s srpom in kladivom, župnik Melhior pogreša prave slovenske zastave brez rdeče zvezde. Razočaran je nad članicami Marijine družbe, ko brezsravno lepšajo županov balkon z napisi ŽIVEL STALIN, ŽIVELA RDEČA ARMADA, ŽIVELA VELIKA JUGOSLAVIJA (102). Skrbi ga neizkušena vzhičenost mladih. »Ko da se ponavljajo dnevi iz oktobra 1919! – in potem šestindvajset let suženjstva!«

Trpek se je vrnil s shoda, na katerem so proglasili za »izdajalca moža, ki je »šestindvajset let izgoreval v obrambi naroda« z neštetimi peticijami in pritožbami, ko tistim v Ljubljani ni bilo nič hudega. Dobiti želi izjavo, da primorski duhovniki nimajo nič s Komunistično partijo (103). Florijan se naslednji dan vrača v domačo župnijo z njenim prepisom.²⁴

Pod fašizmom je čutil, kako je človeška oseba kot »odslikava Svete Trojice« izgubljala svojo veljavo. »Zdaj vidim, da gremo iz ene sužnosti v drugo. Ta je sicer slovensko in slovansko obarvana, je pa sužnost. *Servitus*« (126), objektivno ugotavlja priletni, življenjsko preizkušeni župnik.

²³ Tako sta storila Viktor Kos, župnik v Komnu in kaplan Mirko Renner, ko so Nemci februarja 1944 požgali vas.

²⁴ Dušnopastirska dejavnost duhovnikov v službi vojnih kuratov v narodnoosvobodilni vojski in partizanskih odredih Slovenije ne pomeni sodelovanja s Komunistično partijo Slovenije, ampak se omejuje samo na dušnopastirsko dejavnost na fronti in v bolnišnicah. Podpisan dr. Joža Wilfan, predsednik Narodnoosvobodilnega sveta za Primorsko Slovenijo (103–104).

Sumničenje se širi na vse strani. Florijan s kolesom poizveduje po [Vipavski] dolini za materjo mladega partizana, ki ga je ustrelil lasten komisar. Župnik ga je opomnil na govorice, da »kolesari po dolini, da bi organiziral belo gardo« (125, 126).

b) Svoboda osebe

Florijan Burnik je svojo dokončno odločitev za duhovniški stan preveril v pričo dekleta (8).

Alojz Rebula novega kaplana opiše kot čednega, da celo župnika, ko ga ugleda, spreleti skrb, kako nadležna mu bodo vipavska dekleta (6). Razen dveh blagih pisnih poskusov zbližanja ni bilo hudega.

Bolj vztrajna je bila italijanska učiteljica Concetta La Maffio. Kmalu po romanju na Barbano ga je zmotila z nenapovedanim obiskom ravno takrat, ko se je odpravljal v Trnovski gozd po skrite slovenske knjige. Hotela mu je izkazati dvoumno naklonjenost s knjigo Pisem svete Klare Neži Praški, hčerki češkega kralja (56). Povezanost slavne italijanske svetnice s slovansko učenko nakazuje, da Italijanka pod fašizmom ne zavrača njegovega rodu. »Toda ali ni bilo perveržno skušati navezati konfidentski stik s svetniško literaturo? Ali pa je spet po krivem sodil človeka druge narodnosti (55)?

Concetta je dobila naslednjo priložnost za zbližanje v bolnišnici. Pritožila se je, da ni dobila odveze v spovednici, kjer se mu je drznila dobesedno izpovedati. (67–68).

Dobro je vedel, da ne sme popustiti tujki, če ne celo zaupnici režima (75)? V želji, da bi zapustil duhovniški stan, ga je poiskala celo v konfinaciji (87–90). Pri pogovoru z njo se je formalno skliceval na deveto božjo zapoved (KKC 618–622) in zakrament duhovniškega posvečenja (KKC 402–416), da sta se umirjeno razšla, čeprav ne brez posledic zanj in za telo: Čemu vsemu se je odpovedal:

Ni bil samo trup. Bil je tudi čar. ... (S)krivnostni breg, kateremu se je bil odpovedal, breg Ženskega? Kaj bi bilo tam, ko bi izplaval do njega? Pa ne nov obraz zemlje, nova razsežnost neba? Je bilo tam manj občutka minevanja? Globlja uglašenost z misterijem stvari? Večja bližina do človeškega bitja? In na telesni ravni – odkritje one prvobitne različnosti iz prvega dne v Edenu? Je bila to tista različnost, različnost, ki je rojevala ljubezen med spoloma in spočenjela otroke v zanj nepoznanem in nepoznanljivem doživetju, s katerim si je vrsta zagotavljala svoj obstoj (74)?

Na kratko: »Kaj hočeš, ženska je ena od prasil sveta« (193). To reče svaku ob poroki z njegovo sestro.

Tik pred Florijanovim nesrečnim koncem je dobil od nje pismo z opravičilom, da ga je nadlegovala, in hkrati v pismu nakazala, da po vseh zastranitvah v življenju morda vstopi h karmeličankam (183–185).

III. KOMUNIZEM

Preden nastopi kot realno dejstvo, je že veliko prej v zraku kot grožnja. Za Vipavsko dolino se ni tako rekoč nič spremenilo. »Padale so žrtve in hiše so gorele« (93). Sumničenje se širi na vse strani.

V človeško zgodovino je vdiral a mogočna sila brez Boga, a z Božjimi prvinami v sebi. »Pri preoravanju družbe« je naplavljal nove, dotlej zanemarjene plasti: delavce in kmete (170).

Uresničevalo se je tretje geslo francoske revolucije: *égalité* – enakost, kar je pravzaprav krščansko geslo: enakost v Božjem otroštvu. Zanj si je prizadeval Ferdo Gruden. Bistveno je: da je slovenska zemlja svobodna (169–170)!

1. Obiski, takšni in drugačni

Ni bilo dneva, da ne bi v župnišče pri Sv. Jedrti vstopili oboroženi ljudje (131).

Komaj je odpravil nemškega oficirja, vas rešil požiga in njene prebivalce izgnanstva v Nemčijo, Florijana stisne obisk dveh domobrancev. »Belogardist, to je iz komunističnega slovarja« (108), sta ga poučila. Njegova misel je segla tja do prve Cerkve in v njeno prihodnost, a obiskovalca sta ga vrnila v obstoječo realnost, h »komunizmu«, ki zanika Boga in zaradi sle po svetovni nadvladi pobija vseppek resnične in možne nasprotnike.²⁵ Florijan zazna njuno šibko vojaško politično orientacijo in da jima gre predvsem za vero. Kljub temu prostodušno dregne vanju: »Je prav, da Slovenec gre z nemškim orožjem na Slovenca, čeprav je ta komunist« (109)?

Pogovor se nadaljuje v političnem ključu. Danci, Slovaki, Čehi so se podredili okupaciji, ne v zrelih okoliščinah opustili misel na odpor. Slovence je obrobna Komunistična partija speljala »v brezupno uporniško pustolovščino«, misleč na konec vojne že leta 1942. V dolgem mučnem pogovoru ne pridejo do prave rešitve, kako se bo ta državljanska vojna končala. »Potem nas morda čaka smrt« (112).

V razpadajočem župnišču se ustavi partizanska enota, v kateri ima nekakšno komando Ferdo Gruden. Florijan nima ne mleka ne soli, zato bodo partizani jedli žgance z vinom. »Jesti žgance z vinom, to je nekaj čudaškega, nekaj kakor mešati krščanstvo s komunizmom, ampak moral jim bo postreči po njihovi želji« (115). »Brez soli je mogoče ne samo jesti, ampak tudi govoriti« (116), nekdo pikro pripomni.

Ferdo nekdanjemu sojetniku z zadoščenjem obnovi, kako je končal eden od fašističnih veljakov na Krasu. Prijeli so ga na kolodvoru, potisnili v avto, se po kraških vaseh z njim po malem ustavljali, da so si ljudje dali duška (113). Pred

²⁵ S podobno odločitvijo francoske Vandeje v času francoske revolucije v Parizu (Rebula (2005: 108–109) razkriva široko zgodovinsko razgledanost.

jamo, ki je prej sploh ni bilo videti, so obstali: »'Zakliči: Živel Stalin!' In ob strelu je štrbunknil v brezno« (113, 114).

Florijan je nekdanjemu zaporniškemu tovarišu priznal, da v glavnem pokopava.²⁶ Nazadnje nekoga, ki je hotel pokopati dva padla tovariša, pa je s krampom zadel granato. Ferda to ne gane, še zlasti ne, ker Rdeča armada prodira proti nemškim mejam. Še zmeraj je prepričan, »da je treba svet dokončno prekucniti« (116). Florijana pohvali, da sodeluje s partizani, a sprašuje, zakaj je odklonil njihovo vabilo za delegata na Zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju. Oba sta prestala mučenje v koprskem zaporu, zato sta si do dna iskrena. »Jaz pa politika!« Florijana resnično privlači samo eno: »Svetost.« [...] »Najbolj univerzalna. Najbolj učinkovita. Najbolj kozmična« (117).

Nadaljevanje zmoti politkomisar, ki je kratkomalo ustrelil mladega stražarja, ker je zaspal. Ferdo se s tem nikakor ne strinja, zato je Florijan priča njenemu silovitemu spopadu (118).

Še skoraj otroka je pokopal Florijan. Obžaloval je, da na tablico ne more napisati drugega kot »partizan Rok« (120). Ko se je prebijal skozi nemške in partizanske patrulje, je molil, da mu pri srečanju z njegovo materjo ne bi bilo treba povedati, da je njen sin padel od slovenske roke. Ko jo je izsledil, je odkril, da je izgubila sina edinca (123).

Spotoma obišče ljubljene župnika Melhiorja. Ta je le kratek čas užival naklonjenost partizanov. Pripravil je že učni načrt (121) za šolo, a se je vse podrlo, ker nekdanje družbenice, naivno zaverovane v obljube, da ne bo več davkov, širijo o njem slabe karakteristike (125). »Revolucionarno norenje« in »neustavljivo fascinacijo deklet« župnik in kaplan skušata »razložiti z večjim religioznim čutom pri ženski, saj da je komunizem zanje »religija« (134).

Ferdo in nekdanja družbenica Leja sta srečen par. On se ima za Slovenca, ni pa nacionalist. Želi si »svobodne sovjetske republike Slovenije«. To besedno zvezo so mu očitali, zato ga je potem zmanjkalo (138). »Naj bom komunist samo z gobcem?« je bilo njegovo geslo. Tudi na partijskih sestankih. Npr. takrat, ko so likvidirali kmeta, za katerega je bil prepričan, da mu nimajo ničesar očitati. Ni trpel ločevanja v kuhinji za moštvo in člane štaba (138). Ferdo je kratkomalo izginil.

Lejina sreča ni trajala dolgo. Šla ga je iskat v Belo krajino. »Likvidirali ste ga!« jim je vrgla v obraz. In zbežala« (137).

Vrnila se je in vso ubogo jo je našel na cerkvenih stopnicah. Zlakotnjeni ji ni mogel ponuditi drugega kot odrezke testa za hostije. Če se je »v novi veri« že njim odpovedala!

»Vidko, povprečen veroučenec, a prvak med mulci v iskanju gnezd in gob«, ga je vodil k odkritju, o katerem ni mogel govoriti. Le pokazal bi mu: »Iz zemlje je

²⁶ Svetopisemski motiv Tobije (Tob 1,16-2.8).

molela glava površno zakopanega trupla. Tako jo je morala izkopati in v temenu obgristi lisica ... [...] »Veliko čelo, močne ličnice, bil je on, Ferdo. Človek, ki ni hotel biti komunist samo z gobcem ... Morda niso bili mučenci samo na katoliški strani ...« Glavo in truplo je posul s prstjo, da je bil vsaj za silo pokrit (150). To je bilo njegovo slovo. Kako dolgo zatem je bilo tisto uradno, za javnost?

»Nedaleč je odjeknila častna salva. Pokopavali so Ferda Grudna, ki se je bil, kakor je bilo treba verjeti, ponesrečil pri preizkušanju minometa. Njemu je bilo namignjeno, naj ne hodi na pogreb, in ni šel« (152–153).

Florijan je bil sojetniku in potem partizanu Ferdu zaupal, da je zanj edina politika, ki ga zares zanima, svetost. Kot komunistu pa se mu ni bil pripravljen odpreti do »tistega večnega vprašanja, kako je večna Ljubezen mogla dopuščati, kar je dopuščala. Po obisku v Konnersreuthu mu je postalo jasno, da »(v) večna ljubezen ni človeška ljubezen«. Čeprav se je bil na »svojo specifično skušnjo navadil in jo je obvladoval, mu je sredi krvi in ognja bilo včasih težko reči *Oče naš* ... V večno Ljubezen bi bil moral verjeti, kakor je Ferdo verjel v Rdečo armado ... (117). Kakšno priznanje! To je višek dialoga. Drug drugega sta brusila: »Raje bi sedel pod kaj drugega kot pod Srce Jezusovo, saj me razumeš?« je rekel. »Na Krasu tega ne vidiš. A od Vipavske doline navzgor je vse pobožno.« Kakor je Ferdo odkrit do Florijana, je tudi ta neposreden do Ferda: »Komunizem bo moral to upoštevati, če se noče odtujiti duši naroda« (116).

2. Strah

»Nad nas se je razlezel velik strah. Koliko ljudi se je umaknilo čez Sočo!

Pol ljudi s tistega konca se je umaknilo pred partizani« (173).

Župnik Melhior se strinja s škofom Rožmanom, da ni mogoče biti hkrati katoličan in komunist. »Le da bi moral obenem s komunisti obsoditi tudi okupatorja« (125).

Ko je mimo stolnice v Gorici²⁷ opazoval marširanje slovenske vojske, ga je kot Slovenca obhajal ponos:

A to, da se je neka organizirana in oborožena vojska mogla roditi iz nič, iz gozdne ilegale, in se potem zgrniti na Jadran in mesta ob njem, to je čudež, kateremu se mora armada feldmaršala Alexandra pokloniti!²⁸

In vendar je poparjen. Mesto preveva strah: policijska ura, popisovanje ljudi po abecednem redu, mobilizacija vseh moških, popis vseh vozil, pisalnih strojev in fotoaparátov, vdiranja v stanovanja, nočne preiskave in odvažanje ljudi v Trnovski gozd ... nad sto slovenskih duhovnikov, ki jih je pobila revolucija ... (171).

²⁷ Tedaj še ni bilo Nove Gorice!

²⁸ 'Čudež, ki ga po mojem ni mogla roditi samo narodna zavest,' je pripomnil Florijan, 'ampak še nekaj drugega, predvsem nekaj drugega: vera! Komunistična vera' (170)!

»Ozračje se ne razlikuje od fašizma ... Gospod Melhior poudari: Totalitarizem! Maršal Alexander je izjavil, da se jugoslovanska vojska v Julijski krajini ravna po fašističnih metodah in jo bodo morale do mirovne pogodbe upravljati zavezniške sile. Ob tem na debelo žanjejo Italijani. Titovo obnašanje nam odtujaše simpatije zaveznikov in ogroža naše narodne interese. Kakor ogroža našo prihodnost. Komunizem je naša nesreča (171).

Kakor je v času fašizma župnik Melhior skušal umirjati kaplana Florijana, ta zdaj skuša podobno delovati nanj. V trenutnem političnem položaju je »nad pollaščevalno strategijo Komunistične partije treba gledati nekaj višjega: boj za osvoboditev. Saj je moral sam temu svojemu prepričanju marsikaj žrtvovati« (125). Navaditi se bo treba »na slog novega časa na Slovenskem. Moral je že imeti svoje razloge, ta komunistični čas, da je prav vse sumil in se prav vsega bal« (172).

Iz pisem je izvedel za vsenarodno odporniško organizacijo OF, češ da pomeni *Ordo Fratrum, Red bratov*, njene listkovne akcije in napade na sovražnikove postojanke (90). Z ilegalnim imenom Gorazd tvega pot k ranjencu, ki je sodeloval z Ivanom Bricem pri skritem razpečevanju slovenskih knjig po Primorskem. Nekdanji Riko, zdaj kot tovariš Strel bere Engelsov *Izvor družine, privatne lastnine in države*. Florijana kot duhovnika zavrne, prav tako njuno nekdanje prizadevanje za narodno bit Slovencev. »Osvobodilni fronti gre za kaj več kot samo za narodno osvoboditev. Za nov družbeni red. Za nov, pravičen družbeni red« (96).

Florijan se tolaži, da bo pošten komunist po svoji veri tudi prišel v božje kraljestvo. Ne moti ga napis ŽIVELA KPS na stranski steni kapelice lurške Marije. Jemlje ga »kot poklon Komunistične partije Slovenije Kraljici nebes in zemlje« (131).

Tretji totalitarizem razdira družine. Leja, nekdanj vnet članica Marijine družbe, je zdaj goreča skojevka. Zato si prideta navzkriž z bratom Stankom, ki je postal domobranec. Florijan se ju zaman trudi poravnati. Njun besedni dvoboj se skrči v sramotilni binom: 'klavec' – 'izdajalec'.

Leja se pohvali, da so na njeni strani pesnik Župančič, pisatelj Finžgar, arhitekt Plečnik (141). Brat jo zavrne, zakaj pa je OF v Brkinih »obsodila na smrt, le da sodba še ni bila izvršena, prav tako dobrega Slovenca, kot je Virgil Šček. Florijan te novice ne more prenesti: »Na tega človeka da je položila svojo roko OF? Potem je bila prekleta, če je bilo res, trikrat prekleta ...« (142).

Florijana so le nekaj tednov pred koncem vojne odpeljali v koncentracijsko taborišče Dachau.

Njegov italijanski prijatelj kaplan Angelo²⁹ je bil tam že dve leti, ko sta v »zebrasti obleki in lesenih coklah« pri izhodu iz taboriščne duhovniške kapele

²⁹ Iz Postojne so ga prestavili v Furlanijo, od koder je prosil za premestitev v rodne hribe. Tam je hodil dajat v sveto olje umirajoče partizane in dobili so ga, ko je odhajal od liberalnega borca (156).

nepričakovano trčila skupaj 26. aprila [1945]. Angelo mu zaupa, da je v taborišču z njim evharistični Jezus.³⁰ Zadnji košček hrani za vsak primer, preden bi jih pokončali ... (157).

Florijan ga pouči, da pri Slovencih obstajajo samo »komunistični partizani, ki ob sebi ne dopustijo drugih. V hribovski vasi, kamor je bil poslan po konfinaciji,³¹ je z njimi sodeloval kot duhovnik, ker so njihovi nasprotniki najbrž presodili, da je v njem »premalo antikomunista«. »Bolj kot za ideologijo je meni šlo za svobodo. In za Kristusa. Za večnost« (157).

Po osvoboditvi taborišča Dachau sta z zaplenjenima kolesoma prikolesarila do Furlanije in se tam razšla (166).

Florijan je sredi mosta nad Gregorčičevo Sočo poljubil slovenska tla. Ob prihodu v domovino je namesto sproščenega pozdrava doživel surov sprejem. Ni si predstavljal, da ga bodo, dahavca, vtaknili v taborišče. Namesto da bi odšel naravnost domov, so mu dali jesti »rezine suhega angleškega krompirja« in ležišče v kletnih prostorih samostana na Kostanjevici, kjer je grobnica zadnjih francoskih kraljev Burbonov (168, 171). Z njihovo soseščino si je tešil prizadetost.

»Novi čas se ne bi smel tako bati lastne sence ... Sicer pa ni smel biti krivičen do nove dobe. [...] Zdaj je bil svoboden z odpustnico v roki. Vse se bo počasi poravnalo. Kako da se v komunizmu ne bi dalo živeti (169)? Florijan je skušal mirno sprejemati nove manire. Že Angelu v Dachauu je pojasnil, da po srečanju z bavarsko mistikinja v Konnersreuthu veliko lažje prenaša protislovja v Cerkvi in svetu:

Od takrat vem, da je krščanstvo prepad. Prepad misterija. In zato prepad vere. Vere, ki ti da, da verjameš, da neskončna Ljubezen ostaja neskončna Ljubezen v vseh tistih peklih, ki si jih našel, ob dveh svetovnih vojnah in še ob tretji, če bo do nje prišlo. Tu smo nad prepadom nedoumljivosti, kakor smo pred nedoumljivostjo *zvezdnega vesolja* ... smo pred božjim absurdom, ki ga moreš sprejeti samo v veri (158).

V komunizmu se vlogi zamenjata. Melhior je zaskrbljen, kaplan pa se po obisku Terezije Neumann popolnoma umiri. Postane drug človek. Vse vidi dobrohotno. Tudi komunizem.

Trudil se je čim bolj širokosrčno sprejemati novi čas, »saj je prav tako Tvoj kot vsi časi od začetka do konca. Veseli se vsega, kar je v njem pozitivnega: Da ni

³⁰ Rebula tu literarizira resnično zgodbo Franca Puncerja (1991: 47 sl).

³¹ V petih letih samevanja tam v italijanskih Abrucih je Florijan poleg sestrinih doživel le nekaj redkih obiskov. Zares razveselil se je Virgila Ščeka-Gida in italijanskega kaplana Angela. Z njim sta se zblížala ob romanju na Barbano. Drugi so ga imeli za režimskega zaupnika, ker so sumili, da jim izmed italijanske duhovščine pošiljajo samo izvržke. Florijan pa je v nekdanjem študentu z Gregoriane odkril duhovno globokega človeka, ki se je bil pripravljen naučiti slovenščine (51).

kapitalistov. Da Slovenija ni Dravska banovina ali Provincia di Lubiana, ampak republika, da npr. reveži lahko študirajo. Da imajo onemogli oskrbo (191).

Florijan je pred odhodom iz Gorice želel pozdraviti mater edinca, ki ga je pokopal pri Sveti Jdrti. Zdaj je gotovo potolažena, ko so zmagali tisti, katerim je njen sin pripadal pred smrtjo. Pri njej je bil »skrivnostno uraden človek«, »vosovec«? Legitimiral ga je in se sunkovito odstranil (172).

Pri vračanju k Sveti Jdrti ni doživljal nobenega zanosa, kakor si ga je bil obetal:

To je bila ena sama sanja, kako bi živel na svoji zemlji za svoj narod, za njegovo zavest in njegov jezik, mu kazal v čimbolj človeško tostranstvo in čimbolj srečno onstranstvo (178).

Namesto olajšanja, o katerem je sanjal v Dachauu« (172), ga je ob vrnitvi v župnišče zmrazil napis z apnom na steni: »Smrt izdajalcem slovenskega naroda« (173)!

Pri priči se je obrnil. »Je bil prišel iz Dachaua v Dachau? Čez nekaj ur je bil spet v stolnem župnišču v Gorici.« Odločen, da se k Sveti Jdrti ne vrne več. Ne tja ne v Vipavsko dolino.

Čisto nekam drugam bi šel. »Čim višje proti hribom, kam tja pod Porezen« (174).

»Komunizem je,« je rekla sestra Darinka. »Kaj bo s Primorsko!«

»Nič ne bo, česar ne bi Nekdo hotel ali dopustil, Darinka« (175).

Ko se je bližal novemu bivališču, se je vzhajajoče sonce »zlivalo na pročelja hiš tja do župnišča in v napis na njem: »Smrt izdajalcem slovenskega naroda!« Barva je bila tukaj oljnata. Florijan se tokrat ni obrnil.

»Sesedel se je na stopnice, spustil glavo na kolena in se počutil v nečem grozljivo preteklem – na vrhu nekih strmih cementnih stopnic v Campobassu. Zajokal je kakor takrat, to so bili slovenski Apenini ...« (179).

Naslednji dan je v kratkih hlačah in z zavihanimi rokavi z vedrom ob sebi brisal napis:

- Ti kar briši, a resnice ne boš izbrisal.
- Kakšne resnice, gospod?
- Ne pravi mi gospod. Jaz sem tovariš. Tovariš Juriš.
- Kakšne resnice torej, tovariš Juriš?
- Tiste, ki je napisana tamle: da ste vsi farji izdajalci slovenskega naroda.
- [...]
- S sedmimi leti konfinacije za sabo zaradi slovenstva. Koliko jih imate vi?
- Raje ga vprašajte, koliko let ima za sabo v Abesiniji, kamor je šel kot prostovoljec.
- In kdo je organiziral fašistični praznik grozdja v Brdih ...
- Ali jih še ni dovolj, s katerimi si se pomenil in jih pospravil?
- Tako žališ borca 9. korpusa?

– Borca za svoj rit (180–181).

Borenko, ki je v besednem boju Florijanu prišel na pomoč, je bil sosed, star liberallec. Novemu župniku je dal pest jeklene volne, da bi mu šlo delo bolje od rok. Nato mu je v pomenku priznal:

Če je Primorska ostala narodno zavedna, je to v prvi vrsti zasluga slovenske duhovščine. Kaj slovenskih knjig sem jaz prebral iz knjižnice vašega predhodnika tukaj! Pobegnil je popolnoma brez potrebe. Potem ko je z domobranske strani slišal, da so partizani na Dolenjskem pobili vse duhovnike, kar je bila seveda propaganda ... (181).

Z novo vzpostavitvijo župnije je bilo veliko dela tako na duhovnem kot materialnem področju.

Potem so se spet začeli obiski:

Najprej vljudnostni: »Vi ste ena največjih žrtev fašizma med primorsko duhovščino.«

Nato z očitki: njegovo obnašanje med NOB ni bilo neoporečno: Ni hotel postati poslanec za zborovanje odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, v Dachauu je objel ameriškega tankista itn.

Tretjič, »mož v usnjenem jopiču« na mizo položi revolver. Florijanu našteva njegove grehe. Pri vsakem posebej je dvignil prst na roki:

Palec: V Vipavski dolini organiziral belo gardo.

Kazalec: v župnišču v sv. Jedrta gostil nemške in domobranske oficirje.

Sredinec: okupatorska sodelavka mu je prinašala nemške časopise.

Prstanec: na poti iz Dachaua dobil čokolado od italijanskih fašistov.

Mezinec: je bilo treba kaj več za izdajalca (185)?

Spremljal ga je Riko, nekdanji sodelavec Ivana Brica, partizan Strel, tisti ranjenec, ki ga je Florijan obiskal na nekem podu v Trnovskem gozdu. Z nobeno gesto ni pokazal, da sta se kdaj srečala. Tisto ignoriranje, tisto nečloveško je Florijana globlje ranilo kot vsi naštetih očitki (185–186).

Veselje mu dela Zilko, njegov bodoči svak; pripravlja se na poroko, ki naj bo na nevestino željo cerkvena. Tedaj se je tudi njej porodilo vprašanje o Bogu. S klasičnim vprašanjem, ali je KAJ, zakaj ne: ali je kdo, Kdo (192).

Ko sta se začela spogledovati, je sestri pri pogovoru v domači hiši zagotovil: »Niti vosovci niso izključeni iz nekega kraljestva« (176).

Po tem pogovoru se izmuzne in prikrade v prazni cerkvi do obhajilne mize. Danes brez ultimata, ali je. »Ko bi stopil predenj, bi mu bilo to skoraj nekaj samoumevnega (190). Razočaranega in pobitega se je počutil zaradi ovir, ki jih nova oblast postavlja Cerkvi.

Naštevava mu, kaj vse je moral prestati krotko, mirno, ali bi On tudi?

– Bi Ti, krotki in iz srca ponižni, prekinil obisk z udarcem obeh rok po mizi in se odstranil.

– Bi mirno sprejel, da dovoljenje za velikonočno procesijo dobi na velikonočni ponedeljek.

– Da na dan slovesnega praznovanja farnega patrona napovejo vaje vojaških obveznikov.

– Da je plačal globo za vsako minuto čez dovoljenih deset minut zvonjenja.

– Prejel kazen za napačno prijavo pavšalnega električnega toka, čeprav si prijavil celo večji odjem od resničnega?

– Bi mirno sprejel, da OZNA sili mežnarja, naj postane ovajalec (Rebula 2005: 191)?

Dobrohotni sosed Borenko ga opomni, naj ne hodi k podružnicam po samotnih poteh (196).

Bil je drzen, preveč drzen, predrzen. Sosed mu je odsvetoval samotno stezo. Ni se pridružil gručam ljudi. V koči si je privoščil čaj. Iz srca mu je privrela zahvala za tisti lepi dan.

Bilo je, ko da se je v njem iskra razgorela v kres. Saj, to je bilo več, bila je zahvala Najvišjemu za vse dni življenja, za vse, kar je bilo za njim: za gimnazijo pod slovenskimi Alpami, za kaplanovanje v Kanaanu pod Čavnom, za doživetje božjega eksperimenta v Konnersreuthu, za genocidni kruh od Kopra do Campo-bassa, za okus Hitlerjevega taborišča, za doživetje vstale Slovenije ...

Slovenija, tvojemu angelu te izročam, kolegu angelov vseh narodov v tvoji soseščini. On naj te čuva, čuva naj tvojo dušo in tvoj jezik, tvoje meje in tvoje vode (197).

Melanholično razpoložen se je podal na pot.

Drugo jutro ga je mežnar zaman čakal za mašo. Po treh dneh so našli najprej brevir, nato njegovo truplo, pokrito z dračjem (199).

3. Satan

Rebula si da veliko opraviti z njim. Prvič se pojavi posredno, iz ust tuje osebe na tujih tleh.

Po Florijanovi predstavitvi³² nemškemu uredniku ta brez ovinkov dregne v jedro problema:

– Imate v Cerkvi zaščito pred raznarodovalnim pritiskom?

– Ah ...

– Mussolini dela z vami kot z Nemci na Južnem Tirolskem. In Hitler mu daje komplimente.

³² Oče je padel kot avstrijski vojak na soški fronti. Med vojno so zaradi bližine fronte morali v begunstvo v Knittenfeld. Gimnazijo je obiskoval v Sloveniji, teologijo študiral v Gorici. Zanimali sta ga dogmatika in cerkvena zgodovina, pravo ne. Veseli ga glasba. Za novomašno podobico si je izbral Tomažev vzklik: Moj Gospod in moj Bog!« (Rebula 2005: 44).

- Nacionalizem je satan tega stoletja, poleg komunizma.
- Od nacionalizma smo bolni tudi mi, njegove žrtve (44).

Tu je satan predstavljen kot družbeno zlo pretirane doktrine, da ima zgolj en narod pravico do obstoja, kaj šele vladanja.

Domobranca imata za satana »komunizem, ki Boga zanika in zaradi sle po svetovni nadvladi pobija vsevprek resnične in možne nasprotnike« (108), vendar ga ne imenujeta konkretno, temveč s staro prisposodbo in verovanjem, da »bo nekdo tja do leta 2000 spuščen z verige« (108). Florijan se temu upre: »Kot da ne bi bil že stalno tu: tristo let preganjanja prve Cerkve, številne krive vere, arianizem« (109).

Nepremišljen uboj mladega človeka spelje Florijana in edinega starca, ki je ostal v vasi, na pogovor o satanu: »Opraviti imamo prav z njim, satanom« (120). Florijan brez pridržka sprejema satana kot »metaforo za skrivnost zla«, toda upira se mu verjeti, da je satan »poosebljeno zlo z razumom in voljo«, »zavestna samostojna sila« (120).

Drugič se vrne misel nanj v primeru Leje, ki iz vnete družbenice postane go-reča skojevka.

Župnik Melhior in nekdanji kaplan Florijan razpravljata: »Mar kristjani ne verjamemo, da je poleg Boga v zgodovini še neka druga sila? Jaz jo čutim. To je, ko da vonjaš bencin. Brez nje si vsega tega dogajanja ni mogoče misliti« (134).

Florijan ne jemlje za hudo, če se Partija bje za svobodo, pravico, enakost »v bolj človeško prihodnost [...] brez Bog«. Melhior mu odpre oči: »Ne brez Boga, ampak proti Bogu.«

Florijan si ne pusti vzeti zaupanja: Partija gor, Partija dol, zgodovin šofira le Bog, tudi Partija je njegova ...« Melhior pa ga postavi na trda tla: »Luciferjeva je ...« (135).

Poleg satana kot poosebljenega zla Rebula z njim pridevniško metaforizira težke okoliščine, npr. ofenzive. Florijan je morda »prav zaradi tiste satanske spremljave doživljal pasijonsko pripoved s svojevrstno občutljivostjo« (127).

Po rešitvi iz taborišča Dachau se zatečeta v okoliško župnišče. Tam jima gospodinja preskrbi čisto perilo, župnik Joseph Stiefenhofer v Klinachu über Schwabmünchen pa postreže z lekcijo iz teologije zgodovine. Rebula zanjo privzame slovesen, retoričen slog.

Pravijo: rasna teorija, razredni boj, moč kapitala ... Pa je treba reči samo: satan. Neverjetno, kako smo pozabili na drugega akterja v zgodovini za Bogom, padlega angela, soakterja v naši krvi in dušah, v politiki in ekonomiji, v umetnosti in znanosti.«

Je imenovan knez, knez tega sveta, zaradi lepšega? Ne, ker je knez. Knez v gumbnih sobah politike in v uredništvih časopisov, v kapitalskih družbah in framašonskih ložah. Knez ne samo po svoji moči, ampak tudi po svoji inteligenci in svoji fantaziji, saj je odpadli nadangel, z nadangelsko inteligenco in fantazijo. V svojem protibožjem boju je tem zagrizenejši, čim bolj se izteka čas njegovega

kneževanja. Čemu, če ve, da je njegov boj brezupen? Ker to zahteva njegova nespremenljiva bit, ki je sovraštvo, čeprav noro sovraštvo brez upa zmage ... (159).

Traktat se končuje z naštevanjem oblik, v kakršnih se pojavlja »knez teme«. Ko so razvrščene v kolono, nastanejo pravcate litanije z metaforami, ki imajo jedru samostalnik 'konj' v genitivu:

Kaj konj je ta jezdec že zajahal v teh dvajsetih krščanskih stoletjih!

Krvavega konja rimskih preganjanj,

miselnega konja grških herezij,

divjega konja barbarskih vpadov,

kulturnega konja renesančne poganizacije,

steklega konja luterantstva,

naprednega konja francoske revolucije,

napihnjenega konja hegeljanstva,

rasnega konja nacionalsocializma.

Ko je najbolj krvavi od vseh konj na tleh,

bo zajahal drugega, komunizem.

Ko se bo tudi ta zrušil pod njim, bo mar odnehal?

Kje, njegova konjušnica še zdaleč ni izpraznjena.

Brez dvoma bo zajahal kakega novega konja

in za njim spet drugega, dokler se ne bo oglasil nad njim božji: Stoj!«

A dotlej ne pričakujmo miru ne v svetu ne v Cerkvi. Konji se bodo menjavali, enkrat težki in grobi kopitarji, drugič spet športno lahki in elegantni dirkači, a na njih bo vedno v stremenu on.

Vsestransko se bo izzivljajl do glasu trobente (159–160).³³

IV. Poetika

Navedena opazka sodi že v poetiko, ki ji je mogoče dodati še naslednje:

1. Metaforika

a) Edini tradicionalni prostorski atribut slovenstva v tem Rebulovem romanu. »S svojo senco je dajala ganku nekakšno zeleno intimnost. Skozi veje, če so se premikale, se je na vzhodu prikazoval Nanos« (7). Ta simbol tigrovcev, najbrž ni omenjen naključno.³⁴

³³ Pisatelj nadaljuje: »A ob današnjem crknjenem konju velja posebej napiti Mihaelovi zmagi, ker si bo bolj krvavo žival knezova fantazija težko izmislila, in reči: *Gloria Patri et Filio e Spiritui Sancto*« (159–160)!

»Crknjeni konj« = propadli nacizem.

³⁴ Člani organizacije TIGR (kratica: Trst, Istra, Gorica, Reka) so se tudi z orožjem ilegalno upirali nasilni italijanizaciji Primorske.

b) Rebulove interpretacije religioznih ekstaz kaplana Florijana v času, ko ga je strah, da bi izgubil vero zaradi po njegovem grešnosti Cerkve, ki se kaže v zgrešenih vatikanskih stikih s fašizmom, se navezujejo na svetlobo, luč, sonce. Čisto mogoče je, da je tudi po teologiji razgledani Rebula prebiral dela Hansa Urs von Balthasarja, celo njegovo *Teologijo estetike*.³⁵

»Zvezda«, ki kaže Florijanu pot, ni judovsko svetopisemska,³⁶ še zdaleč ne partijsko rdeča, kvečjemu gre za Rebulov premeten upor proti njej. Je Kristus sam.

c) Rebulov barvni atribut je zelena barva³⁷ drevja in gozda³⁸ sploh.³⁹ V tokratnem romanu ga zastopa – slovensko! zaznamovana – lipa »za hišo.

2. Nomen est omen

Za vsa imena v romanu ni mogoče najti morebitne razlage. Morda pa le:

– Melhior *Galant* = galanten, udvorljiv, ustrežljiv, vljuden župnik.

– Florijan *Burnik* = burjast (burja), nepremišljen, neposreden vihrav (8) kaplan.⁴⁰

Morda imajo tudi druga imena kakšen skrit pomen ali ozadje, vendar ga ne znam razvozlati.

3. Paralelizem členov

a) Florijan : Ferdo. Je res le naključje, da se imeni dveh ključnih literarnih oseb začenjata z isto črko? Nazorsko in politično sta si res vsaksebi, v globini duše, etično pa ne. Oba padeta, in to z iste strani. Le da eden od svojih, drugi kot nasprotnik.

³⁵ »Vse svetopisemske besede, ki opisujejo veličastvo Boga, hočejo izražati njegovo vzvišenost in edinstvenost. Pomenljivo je, da beseda *kabod* prvotno noče prebuditi predstave žareče svetlobe (kakor grška beseda *doxa* in latinska *gloria*), marveč pomembnost osebe, njen ugled, njeno čast, tako rekoč njeno duhovno izžarevanje, od koder se nato izpeljuje tudi čutno sevanje. H. Schlier je zato skušal *doxa* prevesti kot 'mogočen sijaj'.« Bog je vzvišen, Bog je svet. Prebiva v nedostopni svetlobi. Bog je hotel, da njegovo povsem drugačno veličastvo zasije med ljudmi, ne z neko izredno podobo, temveč s povsem neznatno podobo (Štrukelj 2022: 65).

³⁶ Ki je pripeljala tri modre v betlehemske votline ob Jezusovem rojstvu (Mt 2, 2.9-10).

³⁷ Prim. *Zeleno izgnanstvo* (1981).

³⁸ Prim. *Skrivnost kostanjevega gozda* (2010).

³⁹ Ne more si kaj, da mu tudi tu ne bi zapel hvalnice:

»Vzgon navzgor, veličastvo zelenega, v pranedolžnosti zemlje – nič mu ni bilo primerljivo z gozdom, z njegovim tako dobrodejnim blagrom. Kako se je pod tistim rastlinskim ostrejšem pogrezala konfincijska preteklost! Bilo mu je, ko da je z očmi jedel drevesa, drevo za drevesom ...

Nova zemlja, ki jo je v svoj veri pričakoval, ni mogla biti brez nečesa, podobnega gozdu, brez te čudovite božje domislice ...« (Rebula 2005: 93).

⁴⁰ To velja, dokler Florijan ne obišče mistikinje Terezije Neumann. V drugih dveh delih se njegova čud zelo spremeni. Postane umirjen in med njim in nekdanjim nadrejenim, gospodom Galantom, pride do zamenjave. Zdaj mora kaplan tolažiti nekdanjega sebi nadrejenega župnika.

S tem se miniaturno vzpostavlja paralelizem membrorum, ki se pojavlja tudi v drugih kategorijah romanesknega besedila različnega obsega, najbolj izrazito v motiviki. Prim. še:

b) »*Neustavljiva reka življenja* s svojimi zmeraj novimi valovi ...« (71).

»*Reka življenja* teče tudi skozi Cerkev ...« (72) (= spremembe!).

c) Stigmatiziranec p. Pij, stigmatiziranka Terezija Neumann.

4. Motivika

Najbolj opazen in poetično učinkovit je paralelizem membrorum v motiviki, kjer se isti motiv ponovi v drugačnem kontekstu, kar praviloma deluje bridko ironično. Besedilne enote so večje ali manjše, ki so lahko vložene v večje:

a) Florijan se ravno pohvali, da ga pri Nemcih varuje kolar, da mu ne zaplenijo kolesa, a ob prihodu v Gorico mora »oddati kolo nemški patrulji« (125, 126).

Ob vrnitvi iz Dachaua, od koder sta s prijateljem Angelom prikolesarila na podarjenih kolesih, mora »kolo pri prijavi pri priči prepustiti partizanom« (167).

b) V konfinaciji je ravno na Marijin praznik v hudi vročini iskal prenočišče brez ficka v žepu, zato so ga odganjali od vrat, dokler se ni znašel na vrhu nekih drugih stopnic, ki so s svojim razžarjenim cementom rezale nekakšen vrt. Obsedel je tam, vanj je zadihalo kakor iz prepada, nič ni bil jedel tisti dan, vrtelo se mu je. [...] O Mati, danes v nebesa vzeta! ... Me slišiš, vrženega v ta apeninski Getsemani? Samo ti mi ostajaš v tem mrliškem Moliseju, da ti zakličem: pomagaj! Demon obupa, moj posebni demon, moj špecializirani demon hoče, da zdvomim nad Tabo, nad Tvojim Sinom, nad Cerkvijo (80).

Tista strašna zapuščenost, »demon obupa« se je obudil, ko je zbežal od Svete Jedrti zaradi grozečega napisa.⁴¹ A kaj, ko je tudi tu na župnišču pisalo: »*Smrt izdajalcem slovenskega naroda!* Barva je bila tukaj oljnata« [...] »Sesedel se je na stopnice, spustil glavo na kolena in se počutil v nečem grozljivo preteklem – na vrhu nekih strmih cementnih stopnic v Campobassu. Zajokal je kakor takrat, to so bili slovenski Apenini ... (179).

Komunizem kot zrcalna podoba fašizma!

c) Po neuspešnem pogovoru z vizitatorjem išče kaplan tolažbo v cerkvi pred tabernakljem:

»V meni je več kot žalost. V meni je nekaj getsemanskega. Strah, da neham verjeti Vate. Groza, da izgubim Tebe. Kako naj živim brez Tebe?« [...] Stal je pred tabernakljem, trpel, krvavel, vpil, od tam pa nič, molčanje.⁴² Prišel je z nekakšnim ultimatom: »Če si, se pokaži« (190)!

⁴¹ »[...] preko stene napis z apnom: 'Smrt izdajalcem slovenskega naroda'« (173)!

⁴² Rebula tu doda svoj ontološki izziv: ali je morda prav ta strašna neodzivnost prispevala k protestantskemu zanikanju (20)?

Zrcalno se motiv kaplana Florijana pred tabernakljem – kakor v funkciji oklepa-joče kompozicije – spet pojavi proti koncu romana. Zdaj ni tako notranje razrvan kot pred leti tam v Vipavski dolini. Razočaranega in pobitega se počuti zaradi ovir, ki jih nova oblast postavlja Cerkvi. Prej je šlo za pohujšanje nad (italijansko) Cerkvijo, zdaj gre za razočaranje nad civilno domačo oblastjo.

V temi se prikrađe v cerkev do obhajilne mize: »Danes je bil gotov, da je bil tam. Ko bi stopil predenj, bi mu bilo to skoraj nekaj naravnega« (190).

Našteva mu, kaj vse je moral prestati krotko, mirno, ali bi On tudi?

– Bi Ti, krotki in iz srca ponižni, prekinil obisk z udarcem obeh rok po mizi in se odstranil.

– Bi mirno sprejel, da dovoljenje za velikonočno procesijo dobi na velikonočni ponedeljek.

– da na dan slovesnega praznovanja farnega patrona napovejo vaje vojaških obveznikov.

– plačati globo za vsako minuto čez dovoljenih deset minut zvonjenja.

– kazen za napačno prijavo pavšalnega električnega toka, čeprav prijava celo večjega odjema od resničnega.

– OZNA sili mežnarja, da postane ovajalec (191).

č) Sredi večje ponovljene enote se ponovi še manjša v simbolni vlogi. Lahko si mislimo, kaj napoveduje 'katafalk'?

»Kot takrat, ko je naslonil motor ob steno neke cerkve sredi Vipavske doline in vstopil. *Na sredi je še stal nepospravljen katafalk*« (190). Čeprav se dela močnega, ga preveva velika žalost, drugače se ne bi spomnil tiste situacije v obdobju fašizma. V bistvu se prejšnja situacija ponovi: »*Nepospravljen je sredi cerkve še stal katafalk od jutranje zadušne maše*.

»Pozdrav, večni prijatelj. Samo pozdrav, drugega ne zmorem« (20).

d) Poseben pomen ima brevir, molitvenik, knjiga s svetimi besedili, ki so za duhovnike obvezno dnevno branje:

»Zjokal se je po odstopu nadškofa Sedeja. Sledila je strašna noč, ko mu je uspelo zaspati šele zjutraj, a še takrat *po mučni sanji. Zablodil je bil v gozdu iz skeletov in izgubil brevir*« (23).

Isto se ponovi tik pred njegovo smrtjo: »*Sanjalo se mi je, da sem v gozdu izgubil brevir* in da mi ga je dr. Gerlich pomagal iskati«, je bil zadnji zapis, ki so ga našli v njegovem dnevniku (199).

Po treh dneh so našli najprej »*brevir*« (199).

e) Drugo jutro ga je cerkovnik zaman čakal za mašo. Po treh dneh so našli najprej brevir, nato njega, *pokritega z dračjem*« (199).

Podobno kot je deček našel Ferda. Od lisic že objedeno truplo je odkril deček in tja pripeljal Florijana. Ta je šel po lopato in »*z bližnjega listnjaka nanesel prsti mrtvecu na glavo. Prsti je nasul tudi nad domnevno lego trupla. Tako, bil je vsaj za silo pokrit*« (150).

5. Kompozicija

Oklepajoča kompozicija, ki se prepleta še z drugimi stilnimi sredstvi, je vrh tukajšnje Rebulove poetike. Poleg nje je omeniti še, da ponavljanje ni le golo stilno sredstvo, temveč pomembna sestavina fabuliranja. Med njimi so najbolj prepoznavni obiski vseh vrst: prijateljski, uradni, službeni, sovražni. Vanje je vključeno veliko dialoga, vendar tudi notranjega govora ne manjka.

Sem sodijo tudi kontrasti, od vrha navzdol: med Kristusom in satanom, škofi in duhovniki, kristjani in komunisti, partizani in domobranci, intelektualci in delavci / mistiki itn.

6. Vprašanja

– Na koncu tega razdelka še zadrega, ker pogosto ne najdem prave razlage za pogosta tropičja.

– V celoti gledano, je Rebulov jezik vsekakor imeniten in umetelen. Žal ni prave motivacije, da bi konkretno preverila vtis, da ni prave diferenciacije med govorom upovedenih oseb in jezikom pripovedovalca.

– ali je res mogoče, da intelektualec takšnega formata sprejema (krščansko) mistiko (brez zadržkov) kakor najbolj naiven vernik; ali je to le videz, uporaben za pisateljsko obrt.

V. Medbesedilnost

Poznavalci literature, krajevnih razmer in lokalne zgodovine bi gotovo našli še več izhodišč za analiziranje realnega in literarnozgodovinskega ozadja romana, ki kažejo veliko Rebulovo razgledanost in njegovo vpetost v literarno tradicijo.

1. *Filip Terčelj* je eksemplarični primer treh totalitarizmov na slovenskih tleh (Albrecht 2017).

2. Primorski pisatelj o slovenstvu in slovenščini nikakor ne more mimo dveh zgledov na tem področju: prvi je *France Bevk* (1938) s kaplanom Martinom Čedermacem iz Beneške Slovenije, drugi *Virgil Šček* (2021), ki je držal pokonci slovenstvo na Krasu in sploh na slovenskem ozemlju pod italijansko zasedbo.

3. Oblaki so pri Rebuli čisto nekaj drugega kot pri Cirilu Kosmaču⁴³ (12)!

4. Starec in Florijan, ki kot svetopisemski Tobija pokopujeta mrtve (115), se lahko zgledujeta v Stari zavezi *Svetega pisma* (Tob 1,16-19, 2,3-8). Pa ni treba, da je to zgolj medbesedilni motiv, ampak realnost življenja.

5. Rebulova naklonjenost mistikom se kaže v rešilni bilki, ki se je je Florijan Burnik oklenil v osebi Terezije Neumann ob hudem preganjanju v času fašizma. Kapucin sveti Pij (iz Pietrelcine), ki pomaga južnjaško vernemu italijanskemu vo-jaku, da se je rešil streljanja in jame (Rebula 2005: 177), in se Ferdinandu zahvali

⁴³ Prim. *Balada o trobenti in oblaku* (1968).

za prenočišče, je sicer komaj omembe vreden moški par (Pio 2018) oboževani mistikinji Tereziji Neumann.

6. Da je Rebula bral Truhlarjeve pesmi (1969), dokazuje njegovo »edino možno Sidro na oceanu biti ...« (2005: 33–34).

7. Najbrž je Rebula vpletel v tukajšnji roman še marsikatero resnično zgodbo, kakor je storil s Puncerjevo (1991: 47, 65, 67, 71, 79, 80, 82, 86, 97, 131) pri opisu, kako je prijatelj Angelo prišel do Najsvetejšega in ga varoval v nemogočih taboriščnih razmerah.

Sklep

Večnost je bila za Rebulo trajnostno vprašanje. Motiv se pojavi že vsaj deset let prej v romanu *Kačja roža* (1994), v kateri je z velikimi črkami izpisano: Resnično nov bo samo tisti svet, kjer se bo napis glasil: TUKAJ SE GOVORI SAMO VEČNOSTNO (1994: 67).

Ferdu, sojetniku in potem partizanu, v jeziku, ki ga kot komunist edinega razume, Florijan zaupa, da je zanj edina politika, ki ga zares zanima, svetost: »Najbolj univerzalna. Najbolj učinkovita. Najbolj *kozmična*« (117).

Nekje⁴⁴ je Rebula zapisal, da si njegove vrednote sledijo po zaporedju: Slovenec – kristjan – človek. V romanu *Kačja roža* (1994) se motiv človeka oz. iz njega izpeljane človečnosti navezuje na kategorijo razrednosti, razrednega boja. Dušan zabrusi Stanku:

'Zunaj razrednega smo v megli, dragec! Vzemi to naše nacionalistično cmerjenje ob tistem QUI SI PARLA! Ko da ni isto, v katerem jeziku sklanjaš fašizem, v italijanskem ali slovenskem. Nov svet bo obesil drugačen napis ...'

In je ponovil geslo, izrečeno tovarišem v votlini: 'TUKAJ SE GOVORI SAMO ČLOVEŠKO. Boš ti gledal vzhajanje novega sveta prekrizanih rok' (1994: 67)?

Motivika Slovenca in kristjana je v romanu *Nokturno za Primorsko* izrecno fabulirana v eni in isti osebi, predvsem v Florijanu, in obrisno tudi pri nekaterih drugih, medtem ko se motiv človečnosti pojavlja pri posameznih osebah bolj razpršeno:

1. *Komunist Ferdo v zaporu* dobi paket. Florijanu ukaže, naj ga odpre in se podpre z dobrotami iz meščanske hiše njegovih domačih, češ: »Naj bom komunist samo z gobcem?« Konkretna ljubezen, izražena materialno. Odtlej Florijan pri vsakdanjem rožnem vencu misli tudi nanj (29).

»Naj bom komunist samo z gobcem?« je bilo Ferdovo geslo tudi na partijskih sestankih. Ni trpel tistega ločevanja pri kuhi za moštvo in člane štaba. Postavil se je za kmeta, za katerega je bil prepričan, da mu nima ničesar očitati (138). Je pač plačal z življenjem drugačno politično usmeritev.

⁴⁴ Žal sem izgubila vir.

2. *Škof Margotti* je Sedejev in Sirottijev naslednik, sicer tudi sam režimovec, a drugačen človek, kristjan obišče duhovnika Florijana v bolnišnici (72).

3. *Italijanski kaplan Angelo* in Florijan postaneta prijatelja in duhovna zaveznika (51). Pri romanju na Barbano iz slovenske pesmi *Marija skoz življenje* razume samo besedi življenje – trpljenje in to je dovolj, da bi se rad naučil slovenščine.

Po naključju se spet srečata v dachavskem taborišču. Dogajanje je postavljeno in medias res brez vsakršne povezave s prejšnjimi dogodki. Skupaj se vračata v domovino.

4. *Funkcionar javne varnosti*, ki se je s Florijanom rad pogovarjal: »S kom bom odslej govoril o poslednjih rečeh« (82, 83)?

5. *Nemški oficir* kljub napovedi, da bo vas zažgana in prebivalci izgnani, po pogovoru s Florijanom ohrani vas celo in prebivalcem se nič ne zgodi (106–107).

6. *Sestra* dá zatočišče italijanskemu vojaku, ki je bil skočil z enega tistih kamionov, ki so vozili ljudi iz Gorice v jame v Trnovskem gozdu, češ da jih peljejo na zaslišanje (176, 177).

»Zaradi vas in vaše sestre bom odslej drugače gledal na vaš narod« (179).

7. Vsi tisti primorski ljudje, ki so ob kapitulaciji Italije preoblečili in hranili tisoče italijanskih vojakov, ki so se umikali iz Slovenije (177).

8. *Borenko* se novemu župniku Florijanu predstavi kot star liberalec in mu da pest jeklene volne, da odstrani zloglasni napis (181). Ob drugi priložnosti ga svari, ker ne pazi na svoje izjave in sam hodi iz župnišča k oddaljeni podružnici (196).

9. *Florijan* sam je novi režim in njegove žrtve do konca opravičeval.

Padel je zlati prijatelj Ivan (Bric), raznašalec njegovih knjig. »Ustreljen, ko je v spremstvu dveh otrok kosil travo. Ker je bil rekel, da je OF komunistična.« Florijan je preklel gibanje, ki ubija take ljudi! A spet šel vase:

Ali ni bil tisti vzgib nor? Prepuščal se je srcu kakor otrok. Saj, padale so tudi nedolžne žrtve. Koliko Slovencev je padlo v prvi svetovni vojni od Srbije do Karpatov, od Soče do Piave. Če je bilo potočeno toliko slovenske krvi za Habsburžana, zakaj ne bi nekaj te krvi zaslužila tudi mati Slovenija (126)?

Boli ga slovenska razdvojenost. »Domobranci in partizani, združite se za dobro našega naroda« (112)! Tukaj je kaplan Florijan seveda preoblečeni Rebula sam.

Oklepajoča kompozicija v motiviki ni le učinkovito poetično sredstvo, temveč hkrati v funkciji sporočila, da je totalitarizem totalitarizmu enak, čeprav ima različen predznak.

Bibliografija

Alojz Rebula

Snegovi Edena, Koper: Založba Lipa, 1977.

Duh Velikih jezer. Lik Ireneja Friderika Baraga (Slovenske večernice 131), Celje: Mohorjeva družba, 1980.

Zeleno izgnanstvo. Ljubljana: Slovenska matica, 1981.

Pastir prihodnosti. Lik Antona Martina Slomška, Celje: Mohorjeva družba, 1992.

Kačja roža. Ljubljana: Mihelač, 1994.

Nokturno za Primorsko. Roman. Celje-Trst: Mladika-Mohorjeva družba, 2005.

Skrivnost kostanjevega gozda. Roman, Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2010.

Divji golob, Trst, Gorica, Celje: Mladika, Goriška Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba, 2014².

Albrecht Ivan. *Filip Terčelj. Duhovnik v primežu dveh svetovnih vojn in treh zločinskih režimov*, Ljubljana: Založba Družina, 2017.

Bevk, France (< Pavel Sedmak), 1938: *Kaplan Martin Čedermac*, Slovenska matica, 1938.

Cergol, Jadranka. »Bibliografija Rebulovih del«. V *Rebulov zbornik 2*, ur. Marija Pirjevec, 169–192. Trst: Mladika, 2015.

Ditmajer, Nina: Domovinska tematika v slovenskih pesmih na Štajerskem do sredine 19. stoletja, V: *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja*: Slovenski pogledi, ur. Vanja Kočever, 555–580, Ljubljana: ZRC SAZU, 2022.

Golec Boris, 2022: »Karniolizacija – stranpot v slovenski etnogenezi?« V: *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja*. Slovenski pogledi, ur. Vanja Kočever, 147–197, Ljubljana: ZRC SAZU, 2022.

Kosmač, Ciril. *Balada o trobenti in oblaku, novela*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1968.

Puncer, Franc: *Duhovnik v taborišču smrti*, Celje: Mohorjeva družba, 1991.

Sala, Renzo (ur.), *Sveti Pij iz Pietrelcine*. Molitve, misli, drobtinice, devetdnevnica, litanije, življenje, Ljubljana: Družina, 2018.

Stanonik, Marija, »Pozdravljeno trpljenje ...«, Poezija konteksta I = tematska številka *Borca* XLV, št. 5–7, ur. Milena Štrajnar, Ljubljana, 1993.

Stres, Anton, *Leksikon filozofije*, Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2018.

Šček, Virgil. *Ljubil sem slovenski narod*. Ljubljana: Družina, 2021.

Štrukelj, Anton. *Lepota in svetost v teologiji: papežu Benediktu XVI. za 95. rojstni dan*. Ljubljana: Salve, 2022.

Truhlar, Vladimir. *V dnevih šumi Ocean*, Celje: Mohorjeva družba, 1969.

_____. *Enciklopedija Slovenije*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987.

_____. *Katekizem Katoliške Cerkve*, Ljubljana: Slovenska škofovska konferenca, 1993.

_____. *Sveto pismo stare in nove zaveze*: Slovenski standardni prevod iz izvornih jezikov, Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije, 1997.

Povzetek

Vsestransko ustvarjalni Alojz Rebula je slovenstvo in (krščansko) duhovnost literarno vključeval v svoj žanrsko pestri pisateljski opus tako rekoč kot nosilni vrednoti in tako sta sčasoma postali javno prepoznavni lastnosti njegovega osebnega habitusa. V prispevku je natančno jezikovno, slogovno in idejno analiziran njegov roman *Nokturno za Primorsko* (2005), ki je reprezentativen za Rebulov pogled na življenje posameznika, utemeljenega na teh vrednotah, v primežu totalitarizmov 20. stoletja. Glavni lik romana doživi vse tri totalitarne sisteme: fašizem, nacizem, komunizem. V prvem prestane zapor z mučenjem in pozneje konfinacijo, v drugem okusi koncentracijsko taborišče v Dachauu in v tretjem ga doletita sumničenje in smrt, ko se po osvoboditvi poln pričakovanj vrne v domovino. V ozadju zgodbe je prepoznati tragično življenje slovenskega, primorskega, mučenca Filipa Terčelja. Poleg idejnega sveta avtorica prikazuje tudi zgodovinsko in biografsko ozadje romana in osvetljuje njegovo jezikovno podobo, poetiko, metaforiko ter medbesedilne navezave.

III.

STROKOVNI ČLANKI IN ESEJI

Od literature do oznanila

David Bandelj¹

Ni ga na slovenskem pisateljskem obnebjju tako vznemirljivega iskalca, načitane-
nega intelektualca, filozofsko ukoreninjenega v grško-rimski antiki in večnostno
usmerjenega v kategorijo duhovnosti, prepojeno z evangeljskim (s)poročilom,
kakor je (bil) Alojz Rebula, Kraševac, Tržačan, Primorec, Slovenec, človek.

Bežen vpogled v njegovo biografijo bo razkril, da sta mu antika in krščanstvo
predstavljala varen pristan pred absurdom sodobnega sveta in njegovo razčlove-
čeno podobo. To mu je omogočilo najprej pisateljski poklic, v žlahtnem pomenu
besede, kot poklicanost, *vokacija*, saj je sam trdil, da je njegov poklic biti srednje-
šolski profesor klasičnih jezikov; nato pa sta mu antika in krščanstvo omogočila
etično držo, ki v njegovem pisateljskem delu burno vre kot čista antiteza nihilizmu.
Če se ozremo na Rebulovo literarno produkcijo, lahko zaznavamo razvojni lok
njegove proze, ki se pne od prvega romana *Senčni ples* do zadnjega *Ob pritoku
Jangcekianga* in poteka v počasni, a gotovi potezi. Ta teče postopoma *od litera-
ture do oznanila*, kakor naslavljam svoj prispevek, ker je ost, skozi katero Rebula
spregovori prek svojih romaneskni junakov in situacij od romana do romana
bolj jasno usmerjena v sporočilo, ki presega le simpatijo do krščanske ideje in
cilja v popolno poistovetenje z njo, v nekakšen srednjeveški *imitatio Christi*, ki
je postala za pisatelja odgovor vseh odgovorov in se – dasiravno mu ob koncu
življenja to pomeni tudi zapostavljanje literarne umetniške kvalitete – odpira v
idejno bujnost, skozi katero preveva duh, ki ga sam poimenujem *etika prerojenja*.

Če je Rebula začel svojo pisateljsko pot z romanom *Senčni ples*, ki je pred krat-
kim doživel ponatis po zaslugi vneme kolega Primoža Sturmana, avtorja tudi pro-
ncljive spremne besede, je jasno, da predstavlja omenjeni roman seme Rebulovih
vrednot, ki so se počasi razrasle v idejno sekvojo. V tem romanu najdemo antiko
le omenjeno v figuri profesorja De Martinisa in predstavlja avtorju izhodiščno
dialoškost, skozi katero bo kasneje prevrednotil (v ničejanskem duhu!) vrednote,
ki jih je doslej oblikoval v sebi. O krščanstvu v tem romanu ni ne duha ne sluha.

In če Katarina Šalamun Biedrzycka zatrjuje, da se je umetniški vzpon Alojza
Rebule pravzaprav končal s tem romanom, kar je avtor vztrajno zavračal, ji lah-

¹ Državni izobraževalni zavod Simon Gregorčič, Gorica (Italija). Doktor literarnih ved, glasbenik
in dirigent, pesnik in prevajalec ter občasni literarni raziskovalec; objavil je šest pesniških zbirk,
nekaj esejističnih in literarnozgodovinskih monografij in svoje literarno raziskovanje usmeril pred-
vsem v sistem književnosti Slovencev v Italiji. Glasbeno in literarno deluje na širšem slovenskem
in italijanskem prostoru.

ko pritrdimo, ko zapiše, da je s *Senčnim plesom* Rebula prešel fazo intuitivnega kreiranja in je od naslednjih romanov naprej ustvarjal razumsko. Problematično je dejstvo, da Biedrzycka ne jemlje v poštrev avtorjevega iskateljskega naboja, ki se je kasneje sintetiziral v romanu *V Sibilinem vetru* in ga lahko mirne duše označimo za Rebulov *opus magnum*. Tu si antika in krščanstvo podajata roko. Čeprav je roman Rebula pisal po osebni krizi, ki ga je dejansko približala krščanstvu, je njegov glavni junak Nemezijan ostal zunaj sicer zanj fascinantnih okopov Kristusovega nauka. Od tu dalje se začenja jasno približevanje Rebulove literature k oznanilu. Kolegica Jadranka Cergol je v svoji tehni analizi antičnega sveta v delih Alojza Rebule zaznala tudi neprecenljivo povezanost antike in krščanstva v dejstvu, da je Rebula pojmoval krščanstvo kot naravni nasledek antike, kar lahko sežamemo v toku idej, ki grški *kalos* in *agathos* ali njuno izpeljanko *kalokagathijo* oplaja z rimskim pojmom *humanitas*, ki ju judovsko-krščanska drža združi v nauk ljubezni do bližnjega »kakor do samega sebe«.

Rebula sam nam o antiki spregovori kot o »adventnem razpoloženju« krščanstva² in navaja nekaj primerov, kako je antika pripravljala pot Kristusu: od vseidne pravice pri Heziodu, tragičnosti pri Ajshilu vse do Vergilijevega uvida v znameniti četrti eklogi, kjer ob rojstvu otroka od Device »doba železna se z njim prelila bo v zlate vekove«.

Rebulov prvenec *Senčni ples* se zaključuje z besedami, ki ponazarjajo pisateljevo idejno statičnost ob zaključku romana, ki je prežet s pričakovanjsko vneto spričo zgodovinskih dogodkov ob razrešitvi tržaškega vprašanja: »Vračal se je v temo.«³

Po dialoški sintezi antike in krščanstva v romanu *V Sibilinem vetru* pa se razrešitev dogodi v romanu, ki ga komaj kdo omenja kot pomembnega v Rebulovem opusu. Gre za roman *Divji golob* iz leta 1972. Tu se zopet pojavi naslovni junak *Senčnega plesa*, Silvan Kandor (ali je to Rebulov alter ego?), ki tokrat stopi iz brezizhodnega položaja po zaslugi prijatelja-duhovnika, protagonista Rebulovega romana, ki v drugem delu nosi pomenljiv naslov *Svetlobni ples* in se konča s totalno negacijo ali prevrednotenjem z besedami »vračal se je v svetlobo«.

Od tedaj dalje se večina Rebulovih romanov v nekakšnem počasnem približevanju »skozi prvo zagrinjalo« bliža uresničenju pisateljeve etične komponente, ki vidi v Kristusovem nauku edino možno pot med čermi, ki jih nastavljata življenje in njegova družbena podstat.

Skozi zgodovino, ki mu pomeni metaforo sodobnosti, nam Rebula v svojih romanih (in svojih junakih) odstira bistvo lastnega razumevanja človeka: človekova beda je skozi stoletja ista, zato pa je ista tudi njegova največja vrlina: človeškost.

² *Skozi*, 159.

³ *Senčni ples*, 370.

Ta se najbolje uresniči v samem bistvu krščanskega nauka, v katerem je človek poklican k svetosti prek odrešenja, ki ga je Jezus Kristus izprosil z lastno daritvijo. Zato je nujno, da človek stremi k večnosti, saj je njegova narava uperjena v to.

Ko sem omenil *etiko prerojenja* kot ključno sporočilo Rebulovega razvojnega proznega loka, sem razmišljal o dejstvu, da se je iz občutka teme prvega romana, ki je tržaškega človeka postavila v okvire dvoma, vse nadaljnje Rebulovo pisateljsko iskanje osredinilo na popolno nasprotje in plulo v smer luči. Rebulovi junaki se borijo za prerojenje ne le lastne življenjske poti, temveč idejne, včasih tudi ideološke družbene stvarnosti. S tega vidika je Rebulov doprinos obratno sorazmeren z razvojem družbe, ki je humanizem, kakršnega je pisatelj vehementno propagiral v svojih delih (in – resnici na ljubo – v svojem življenju), počasi pustila na stranskem tiru.

Tip prerojenja, ki ga Rebula zagovarja skozi včasih tragične zgodbe svojih junakov, ki niso nikdar brezupne, kljub mestoma trpeči, trpki in težki človeški usodi, vrednoti živ optimizem, ki paradoksalno preveva velikega realista Rebulu.

S tem je pisatelj sprožil temelje za miselno revolucijo, usmerjeno v prihodnost. Rebulovi junaki so namreč aktivni – danes bi rekli aktivisti(čni) – in stremijo k idealnemu svetu, kjer bi človeštvo lahko razvilo občutek za sočloveka, odpuščanje in medsebojno harmonijo, čeprav se pisatelj jasno zaveda, da je s človeškega vidika to nemogoče, kakor nam priča utopično znamenje spravljivosti Kocbekovega kova v romanu *Korintski steber*, ki se zaključi tragično.

Etično prerojenje je v njegovem delu vseskozi prisotno in se popolnoma sklada s pisateljevim svetovnim nazorom, platonsko idealnim, avguštinsko pristnim, newmansko prizemljenim.

Rebula svoje junake namreč vseskozi giblje med razumom in srcem, vendar z jasno idejo, da izpolnijo smisel lastnega bivanja.

Pomenljiva je pri tem sosledica zadnjih Rebulovih romanov, predvsem dveh: *Pred poslednjim dnevom*, ki se giblje celo v območju distopične stvarnosti, ko je svet pod oblastjo zla z apokaliptično naravnostjo, ki jo označuje jasen odpor proti nihilizmu, ter pisateljev labodji spev, roman *Ob pritoku Jangcekianga*, kjer se Rebula spet fantazijsko prepusti teološki logiki eshatologije, ko bo ob polnosti časov dopolnjeno celo »vstajenje mesa«. Kar v tem romanu najbolj pade v oči, je glavni junak, hindujski spreobrnjenec v krščanstvo, ki svojo otroško vero vseskozi kali v razumskem duhu razsvetljenstva, v katerem je bil (kajpada v Franciji) vzgojen. Rebula roman zaključi z vizijo apokalipse, ki ostaja nedorečena – menda nalašč. Kot da bi bila dopolnitev lastne pisateljske usode klic k življenjski usodi, je roman izšel le kak teden pred pisateljevo smrtjo.

Njegova *etika prerojenja*, ki jo lahko jemljemo izjemno široko, preveva vse njegovo delo. Z natančnim branjem Rebule lahko razumemo, da umetnik ni bil le izjemen intelektualec, velik pisatelj in globok duh, temveč tudi eden najbolj

naprednih, humanistično zavezanih in človeško upajočih krščanskih mislecev, kar jih premore slovensko obnebjje. Govorim v superlativih, ker menim, da je njegovo humanistično obzorje pomembno, kolikor lahko postane vodilna miselna avtoriteta kot antiteza družbenega tkiva, ki drvi v turbokapitalizem, nihilizem in relativizem.

Moč Rebulove misli je zapisana, čaka le bralcev, ki jo bodo znali uresničiti. Kajti *etiko prerojenja* pričakujemo in krvavo potrebujemo vsi, »kar nas dobrih je ljudi«.

Hoc censeo, et Rebulam esse legendam!

Bibliografija

Alojz Rebula

Senčni ples. Ljubljana: Slovenska matica, 1960.

V Sibilinem vetru. Ljubljana: Slovenska matica, 1966.

Skozi prvo zagrinjalo. Celje: Mohorjeva družba, 1994.

Pred poslednjim dnevom. Trst: Mladika, 2013.

Ob pritoku Jangceckjanga. Trst: Mladika 2018.

Bandelj, David. *Revolucija Alojza Rebule*. Trst: Mladika, 2024.

Bressan, Arnaldo: *Pustolovščina besede*. Trst, Koper: ZTT, Lipa, 1985.

Cergol, Jadranka: *Med mero in misterijem. Antični svet v delih Alojza Rebule*. Trst: Mladika, 2012.

Škamperle, Igor: »Religiozna motivika v literarnem delu Alojza Rebule«. V: *Rebulov zbornik 2*, ur. Marija Pirjevec, 43–48, Trst: Mladika, 2015.

Glušič, Helga: »Alojz Rebula«. V: *Rebulov zbornik*, ur. Lojzka Bratuž, 11–26, Trst: Mladika, 2005.

Pirjevec, Marija. »Duhovna os Rebulove proze«. V: *Rebulov zbornik*, ur. Lojzka Bratuž, 27–33, Trst: Mladika, 2005.

Biografski roman kot svetovnonazorska avtorefleksija

Jože Faganel¹

1.

Vprašanje zvrstnosti se najpogosteje omenja v učbenikih o besedni umetnosti, ko se navaja kak tipični primer. V okviru tukajšnje častitljive ustanove (SAZU) in njenih inštitutov (ZRC SAZU) so se po ideji akademika Antona Ocvirka (1907–1980) odvijali monstrozni projekti o literarni teoriji, ki so vključili več generacij raziskovalcev še pred digitalno dobo, ko je prav zbiranje gradiva, tudi zgolj z omembami pojmov v periodiki, pomenilo skoraj znanstveno fantastiko. A se je ta odvijala preveč zlagoma, saj je marsikdo nestrpno čakal na rezultate projekta *Literarni leksikon*, vendar ne le študentje primerjalne književnosti, ampak tudi drugi uporabniki, zlasti srednješolci s svojimi profesorji. Prehitela sta ga, čeprav po obsegu ne dosegla, kljub oviram, profesorica ljubljanskega učiteljskega Silva Trdina (1915–1991) s svojima učbenikoma *Besedna umetnost I* (1966 isl.) in *Besedna umetnost II* (1958 isl.) in asistent na oddelku za slavistiko Matjaž Kmecl s svojo *Malo literarno teorijo* (1976 isl.), v katerih najde srednješolski profesor vse, kar potrebujejo njegovi učenci. Bolj raziskovalno usmerjeni pa si žejo s področja zvrstnosti književnosti lahko tešijo z monografsko zasnovanim Ocvirkovim *Literarnim leksikonom* z nad 40 zvezki kot monografijami (1978–2001).

Ni naključje, da ta žeja ne bo nikoli potešena, a ne zaradi raziskovalcev, ampak prav zaradi nenehnih žanrskih prijemov ustvarjalcev sodobne proze. Prav slovenski literat Alojz Rebula kot prozaist ni bil nobena izjema. Prvine zgradbe proznih del so se mu z izjemnim navdihom in ob razgledanosti v minula tisočletja književnosti porajale hkrati z nujo, kako primerno izraziti spoznanja na možen način, možen tudi s tega vidika, da čim prej in čim lažje pridejo do bralca; torej tudi praktičen. Pri tem mislim na njegovo razpetost med obsežne romane in revijalne dnevniške zapise, ki so izhajali ne le z datumom (npr. 8. februarja, 1. novembra), ampak kot enota s svojim naslovom, o čemer priča obsežna bibliografija.

2.

Prav Rebulova proza si zaradi svoje vrhunske kakovosti utegne ali celo zaslužiti postati predmet zahtevnih literarnoteoretskih raziskav. Izsledki bodo potrdili njegovo izvrstno inovativnost. Kot romanopiscu se mu je uspelo povzpeti na slovenski

¹ Literarni zgodovinar in jezikoslovec lektor, prof. slov. in franc., višji strok. sodelavec specialist Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU v pokoju.

literarni parnas z zvrstjo zgodovinski roman iz obdobja, ki je ustrezalo njegovi fakultetni izobrazbi (antika).

»Uspelo« je lahko tudi zato, ker je bilo nazorsko sporočilo v podnebjü pričakovanega in zaukazanega ateizma takrat politično še sprejemljivo, ker je »inovativno« prerazporedil gradivo. Ne gre namreč le za kreativno variabilnost, ko je jasno religiozno umeščenost v krščanstvo Rebula za objavo v državni založbi v romanu *V Sibilinem vetru*¹ (Slovenska matica, 1968) »svetovano« moral »malo« zastreti.

Dobrih 5 let prej je Rebula v celjskem Mohorjevem koledarju naslovil t. i. začetno poglavje *Dneva živih celo z Jaz, Alojz Namezianus*.² Začenja ga celo z molitvijo in prošnjo:

»V imenu Očeta in Sina in svetega Duha. Naj ne bo v tem mojem pisanju ne samoljubja ne razuzdanosti ne čehljanja ušes, ampak **resnica** in vera in **milina**. **Pisalo moje, začni!** Amen.«

V 1. poglavju (*Reka in noč*) *Prvega dela Sibilinega vetra* (*Samota svete ceste*) pa je bil med 20. in 25. vrstico na str. 7 pisalu ukazán začetek le z **milino** in **resnico**, ki se jima je pridružila **ostroost**, namesto »opuščene« **vere**. V nadaljnjih 407 vrsticah (prim. str. 7–17) odkrijemo več formulacij, ki potrjujejo, da je pri začetnem poglavju *Dneva živih* res šlo za še neobjavljeni roman *V Sibilinem vetru* ...

3.

V tej luči si zasluži posebno literarnozvrstno oceno problematika 123. slovenske »večernice« iz leta 1972, ki nosi z današnje medijske perspektive kar provokativen naslov *Divji golob* (tedaj zapisan z malo začetnico ...).³

Svojo tezo iz naslova referata stopnjam s korekcijo, da gre pri *Divjem golobu*, začuda, v določenem smislu kar za posebej specifično vrsto slovenskega (avto) biografskega romana ...

Res se avtobiografija v svetovni literaturi začne že z Avguštinovimi (354–430) *Confessiones* (Avguštín: *Izpovedi*, Celjska Mohorjeva družba, 2003),⁴ s svojevrstnim literarnim delom kot avtobiografijo svoje poti do strukturiranega in z življenjem podprtega verskega prepričanja v troedinega Boga Stare in Nove zaveze, ki se nato prevesi v teološke traktate.

Nekateri literarni teoretiki avtobiografijo v primerjavi z biografijo ocenijo celo s prilastkom »pristranski« življenjepís. Togost opazke bi lahko dopolnili, nanašajoč se na Avguština, da gre za prikaz svojega življenja ne samo metaforično, ampak lahko celo transcendentno.

² *Koledar Mohorjeve družbe v Celju za leto 1963*, Celje: Celjska Mohorjeva družba, 1962, 112–117.

³ Celje: Mohorjeva družba.

⁴ Prevod: *Izpovedi*, Celje: Mohorjeva družba, 2003.

V slovenski književnosti se literarni »samoživljenjepis« začne leta 1884 s povestjo Jakoba Alešovca *Kako sem se jaz likal*. Izbruhne pa v minulem stoletju, ndr. z izjemno prodornimi romani Lojzeta Kovačiča (1928–2004) s poudarjenim avtobiografskim ozadjem in prvinami. *Avtobiografijo pri Slovencih* v 19. stoletju (Slavistična revija, 40, 341–363) je analiziral Igor Grdina. Silva Trdina je v svojo *Antologijo primerov Besedne umetnosti I* uvrstila *Moje življenje* (1905–1906) svojega sorodnika Janeza Trdine in Cankarjevo *Moje življenje* (*Zbrani spisi 1936, XVII*). Kot prepoznavni znak za avtobiografijo je poudarila prvoosebno pripoved, tj. fabulo z mnogimi podatki v 1. osebi.

4.

Če povzetek ironizira naslov Rebulovega romana z namigovanjem, za katerega »goloba« bi lahko (nadčasovno) šlo, je treba vendarle neposredno razkriti, da seveda gre za personifikacijo kot tip metafore, v kateri ta žival sploh ne pomeni le neke osebe, ampak v določenem smislu celo nazor avtorja samega.

»Divji golobi« se v tej Mohorjevi večernici pojavijo v opisu nostalgije nekega vzdušja, ki pripovedovalca Košutnika prevzame v delovni brigadi v Tuzli približno leta 1946 in ki naj ga ponazorimo s citatom:

*Samo zemlja naj v svoji snovni nedolžnosti ne izgine iz spomina! Črede borov, zagnane v svojem vstajenskem zelenilu v neko toplo, že južno nebo. Srebrni bliski divjih golobov v preletu čez groblje in vrtače /.../ in Rog tam na dnu, v svoji smrečji neskončnosti.*⁵

»Divji golob« kot personifikacija pa se pojavi v tej večernici približno leta 1957 med dialogom Košutnika kot zamejskega duhovnika s tržaškim škofom. Okosteneli msgr. Averdiche ga hoče predstaviti iz ravnokar vzbrstele slovenske župnije drugam, kljub temu da mu predstavi svoje zadržke iz pastoralnih razlogov. Dialog, v besedilu dvojezičen, se glasi:

»Golob si, a bolj divji!« je odgovoril trzaj iznad /škofovega/ orlovskega nosu. »Dobro,« sem rekel. »A če bo nasledek tega dekreta ta, da pridem ob vero, jo boste imeli na vesti vi!« »Ven! Dajem ti pa prav poseben blagoslov,« me je odpravil Averdiche.⁶

Predočili smo si torej, da je Divji golob Jordan Košutnik prvoosebni pripovedovalec. Pripovedoval naj bi »svojo lastno« nenavadno življenjsko zgodbo zamejskega duhovnika. Toda ali res? »Jordan naj bi s starši že kot otrok pribežal v 30. letih 20. stol. s Tržaškega na Dolenjsko, maturiral najbrž v Novem mestu, šel v mladinsko delovno brigado blizu Tuzle »tja za turške griče«, da bi dobil štipendijo za študij **astronomije** (prim. *Prvi del: Tam za turškim gričem*).

⁵ *Divji golob*, 19.

⁶ *Divji golob*, 220.

Kljub partizanskim staršem, ki so postali po vojni tudi dejavni komunisti, je odkril preko za študij nedosegljive astronomije klic v duhovništvo ..., tudi ker je preveril, da ga ni strah celibata. Doštudiral je teologijo v Ljubljani. Tu je bil posvečen (od škofa Leniča ali škofa Vovka – o čemer ni namigov, čeprav bi Rebula znal izkoristiti zgovornost njunih priimkov). V letih izbruha informbiroja se je na lastno pobudo odpravil pastirovat na Tržaško, od koder je s starši zbežal v Slovenijo.

Še živo fašistično protislovenstvo Italijanov se je tu mučno prepletalo z razdvojenostjo Slovencev med zvestobo komunistov stalinizmu in katoliško zadrtnostjo pribežnikov (s pravim ali prividnim domobranskim izkustvom ali le z naklonjenostjo ...). Oboje je usodno hromilo krščanstvo in narodno delovanje, ki je začuda zdržalo kruti fašizem.

V upanju na nujne premike v vesoljni Cerkvi Košutnik s prijateljem Silvanom, kar skoraj preveč zagrizenim katoličanom, le dočaka pred televizorjem izvolitev Janeza XXIII. v spontanem vzdušju vzcetelega upanja.

To zadovoljstvo začuti bralec na zadnji, 229. strani romana, katerega *Drugi del* nosi naslov *Svetlobni ples*. Ta mednaslov ni brez asociacij na naslov neke druge Rebulove literarne mojstrovine ... (*Senčni ples* iz leta 1960).

Roman *Divji Golob* Rebula polaga v posvetilu s hvaležnostjo na grob Jakoba Ukmarja (1878–1971), svojega vzornika v krščanstvu. Vendar pa »divji golob« Jordan Košutnik ne po letih življenja ne po življenjskih podrobnostih zanesljivo ne more biti karizmatični Ukmar, če temu izjemnemu liku sledimo v formalni biografiji.

5.

Ne gre se slepiti, da gre v *Divjem golobu* za Rebulovo izpoved svoje osebne vere, ki jo vrhunski pisatelj spretno in duhovito prikaže tako podrobno s trikom, da gre za biografijo duhovnika.

Rebulovo krščanstvo in slovenstvo je povsem brez najmanjše sledi kakršne koli ideologije v kateri koli smeri in brez sterilne nostalgije za čimer koli; njegova nazorska avtorefleksija pa vključuje izrazito odklonilno stališče do fašističnih in komunističnih zločinov in do sterilnosti katolištva, ki se je znašlo tudi v Sloveniji večkrat v slepi ulici notranjih protislovij. Zato je tako nujno potrebovalo II. vatikanski koncil, da se lahko uresniči tudi v naših časih *Krščanska avantura*.

Rebulov *Divji golob* je krepko inovativna modernistična slovenska različica Avguštinovih *Confessiones*.

Zvrstna ustreznica je poustvarjena inovativno po poldrugem tisočletju tako, da avtor v slikoviti fiktivni avtobiografiji z napeto pripovedjo prikaže svoje osebno iskreno brezmejno bogato krščansko slovenstvo v življenjskih zgledih svojih romanesknih likov.

Med njimi zelo prizemljeno, a celo prav svetniško, žari lik preproste verne samarijanske služkinje Galicije. Kljub temu da je vsak dan pri obhajilu maše strogega kaplana, ki jo zalaga s katoliškim tiskom, skupaj še z ozkosrčnimi katoliškimi razumniki, tvega med italijansko okupacijo Ljubljane v svoje stanovanjce, ki si ga delita z dijakom Košutnikom, sprejeti hudo ranjenega zagrizenega partizana in ga življenjsko ogroženega predano negovati in hraniti vse do njegove ozdravitve.

Post scriptum

Če sem ob večkratnem branju *Divjega goloba* med svojim poučevanjem slovenščine peščici Francozov na Novi Sorbonni (INALCO) pred pol stoletja podoživljal pokoncilsko študentsko gibanje pri frančiškanih na Tromostovju, ki smo ga s p. Hieronimom Žvegličem (1931–2019) uresničevali s predavanji in izdajanjem knjižic *Našega tromostovja*, pač ne moremo zamolčati odmevne vloge 1. zvezka zbirke z Rebulovim esejem *Krščanska avantura* (1972), ki je kljub 10.000 izvodom v hipu pošel.

Ta esej je odpredaval v župniji na Tromostovju v živo Alojz Rebula, čigar Jordan Košutnik v *Divjem golobu* na začetku 1. poglavja zaskrbljeno vstopi na to prizorišče slovenske krščanske pomladi že v vzdušju prvih let socialistične Jugoslavije, na kakršno smo danes že čisto pozabili, z naslednjimi mislimi:

»Gredoč sem vstopil v cerkev sv. Frančiška Asiškega. Bolj za pozdrav kot za molitev. Počutil sem se, kakor se pač počutiš v cerkvi po revoluciji. Kakor ovca, ki se je zapasla na minsko polje. Ko stopiš ven, si ogleduješ, kaj bo ...« (str. 11).

Naj zdaj zaključim svoje literarnoteoretično sanjarjenje še z besedami, da je roman *Divji golob* pravzaprav kot napet film. Če ni celo zelo uporaben priročnik za Slovence *hic et nunc* ...?

Do Mohorjeve je roman najbrž spravljen jeseni 1971 Rebulov klasičnofilološki profesorski kolega z vipavskega Malega semenišča prof. Otmar Črnilogar (1931–1999), tedaj tajnik celjske Mohorjeve družbe, čeprav v knjigi kot urednik sploh ni naveden.

Sejati iz sejalskega imperativa

Erika Jazbar¹

Alojz Rebula, tržaški pisatelj?

»Sejati iz sejalskega imperativa«, je v poznem poletju leta 1969 v svoj dnevnik zapisal Alojz Rebula, ko se je spraševal, ali bo veličastno predavanje, ki ga je imel v tistih dneh Boris Pahor na Študijskih dnevih Draga, padlo na plodna tla.

»In vendar – sejati je treba. Sejati iz sejalskega imperativa, tudi če je pod cementom še devet drugih cementnih plasti. V egipčanskih grobnicah so po tisočletjih našli pšenična zrna, ki so še imela v sebi klico plodnosti«, je še napisal.

Pol stoletja kasneje, oktobra 2018, je narekoval svoje verjetno zadnje stavke, da bi jih prebrali na vročitvi odlikovanja, ki so mu ga podelili v italijanskem okolju. V slovenskem prevodu se glasijo takole: »Vse življenje sem ohranil žarečo željo po tuzemski resnici in pravičnosti, pa tudi neizmerno upanje v odrešenje, ki presega človeško zgodovino, vsa moja dela so s tem prežeta. Morda se bomo srečali v tej žeji po odrešenju, ki od nekdaj vznemirja človeško dušo in jo bo vedno vznemirjala. Človek teži k nečemu močnejšemu in radikalnejšemu, ne le k družbeni ali nacionalni blaginji, neskončno trpljenje sveta kliče in išče Boga. Knjiga je lahko kraj srečanja naših duš, tu lahko delimo vrednote, upanje in navdih.« Tako je s smrtne postelje narekoval Alojz Rebula.

V svojem prispevku o tem velikanu duha, misli in besede, ki sem ga iz Gorice doživljala le posredno in za katerega rada poudarjam, da je bil sicer sin tržaškega Krasa, a je sveti krst prejel v cerkvi v Šempolaju, ki spada pod goriško nadškofijo – na našem koncu namreč cerkvene in upravne meje ponekod ne sovpadajo –, bi se vprašala, v kolikšni meri lahko Alojzu Rebuli nadenemo tržaški, primorski ali zamejski okvir oz. v kakšni obliki je ta okvir presegal kot pisatelj, kolumnist, intelektualec.

Slovenstvo, materinščina, iskanje smisla

Slovenska identiteta pri njem ni bila predmet razglabljanja, bila je aksiom. Že zelo zgodaj mu jo je izklesal fašizem, ki ga je prikrajšal tudi za očeta. Ta je bil železničar, kar pomeni javni uslužbenec; ker ni sprejel fašistične izkaznice, so ga premeščali na več koncev Apeninskega polotoka.

¹ Časnikarka, publicistka in javna delavka. Po formaciji je klasična filologinja, zaposlena v slovenskem uredništvu informativnih sporedov RAI v Trstu. Na svoji poklicni poti je delovala in deluje v različnih slovenskih in italijanskih medijih in okoljih, piše za tiskovine v treh Slovenijah, je avtorica in urednica več deset knjig.

Slovenski jezik je bil Rebuli vrednota, ker je bil v šoli oropan materinščine, slovenščina zato ni bila le sredstvo za sporazumevanje, temveč je zanj pomenila »bitnost naroda«, kot je rad poudarjal. Izhajal je iz jezikovne periferije, materni jezik je osvojil s trdim delom in vztrajanjem, povzdignil ga je do sijaja, ki ga matica redko premore v taki obliki, razvil je svoj slog, iz katerega utripata njegova osebnost in duhovni svet, ob povedni moči slovenščine žarijo melodioznost Mediterana, veličina Zahoda, simfonija antike in Absolutnega, odklanjanje mlačnosti do bistvenega.

Njegova narodna zavest je bila lačna slovenske kulture, ljubljanska univerza je bila zato edina na svetu, ki bi jo lahko obiskoval, je pravil. Tudi matična domovina mu je bila ena in jasno opredeljena, ni razmišljal o vmesnih postajah regionalne ali večplastne identitete.

Slovenski narod je dojemal celostno, vključno z zdomstvom, a s težiščem v matici, ki ostaja glavno žarišče. Narodna obrobja so pomembna, ponujajo svoj doprinos, drugačen pogled, tudi začasno pribežališče, a narodu piše zgodovino tisti del, ki se suče okoli ljubljanske kotline, in narodno preživi tisto obrobje, ki je s to kotlino povezano.

Veliko skrb je posvečal dilemam slovenstva, veliko se je spraševal o krščanstvu in njegovih izzivih v sedanjosti, o osebni veri, etiki, o Zahodu, ki presežno skriva pod preprogo. Največja življenjska strast mu je bila iskanje smisla: življenja, biti, trpljenja, smrti. Najbolj srečen pa je bil, ko je pisal, pravijo domači, o sodobnih italijanskih avtorjih pa je govoril, da imajo premalo bivanjske teže, smisla za resnico, preveč spretnega stila in napuha.

Transcendenca, univerzalno slovenstvo, svetovna in slovenska Cerkev, filozofska vprašanja, antika, grmenje proti nihilizmu in ciničnemu liberalizmu – danes bi verjetno ognjevitno razpravljaj o umetni inteligenci, družini, številu spolov, Rusiji. Na primorskem koncu so to teme, ki niso ravno v ospredju, kar je veljalo tudi za njegova desetletja, ko smo še premogli kritično razmišljanje, pluralizem, ko je katoliška stran pri nas še ponujala drugačen pogled na marsikaj.

Globoko ukoreninjen v svoji zemlji

Alojz Rebula se ni potapljal v klasične teme in dileme tržaškega, primorskega ali zamejskega človeka, vsak njegov tekst ali nastop pa je obenem jasno pričal, da je ostajal globoko ukoreninjen v svoji zemlji. Gmajna, burja, šempolajska »kraška univerza« so bili z njim eno, kleni in uporni ljudje z mehkim srcem, ki so tu doma, del njegove biti, profesura na slovenskih šolah, kraške Atene – kot je sam imenoval Opčine –, revija in založba *Mladika*, Študijski dnevi Draga, ponedeljkovi večeri Društva slovenskih izobražencev, primorski prijatelji so redno nastopali, tudi ko se je dokončno preselil v Loko pri Zidanem mostu. Del njegovega vsakdana sta ostajala tudi zgoščena zgodovina in zapleteno sobivanje različnosti – tudi ko gre za sonarodnjake in vaščane.

Bolelo ga je, ko je v domači vasi ali med dijaki opazoval, kako se šibijo vitalnost, zavednost, številčnost naše skupnosti. »Naša usoda je najprej odvisna ne od podpore Ljubljane ali Strasbourga, ampak od naše zvestobe življenju. Slovenci se bojimo otrok,« je med drugim dejal leta 2004 v govoru na osrednji proslavi na bazovski gmajni. »Na Tržaškem me dosti bolj kot nova slovenska knjiga ali nova gledališka predstava ali tudi velika prireditel razveseli rojstvo novega slovenskega otroka,« je nadaljeval.

Žalostilo ga je jezikovno nazadovanje naše skupnosti, zamejščino je odločno odklanjal, »slovenski pravopis je eden«, je ognjevito pribijal, v slogu, ki je bil zanj značilen, ko je šlo za temo, ki ga je prevzemala.

Nokturno za Primorsko je po oceni številnih najlepši literarni tekst, ki nudi vpogled v primorsko dušo, tudi najbolj popoln, ker ga ni podredil mitologiji, ga ni prečistil nezaželenih odtenkov, na papir je izlil svet, ki je utripal tudi v njem. Sobival pa je tudi z drugimi dimenzijami svojega biti človek, ki so se kontinuirano prepletale od študentskih let, odmev teh različnih in med sabo povezanih svetov najdemo v njegovem slogu, vsebinah, poudarkih, jeziku, ki bralca prevzamejo zaradi čutnosti in čustvenosti, radostnega upanja, ki ga daje vera, moči, ki jo prinaša resnica, do katere si se dokopal s trudom, tudi z bolečino.

V Alojzu Rebuli se srečujejo bivanjska radovednost svetega Avgušтина in Dantejeva politična in lirična strastnost, misijonar Friderik Baraga in roman Dostojevskega, Jacques Maritain in Jakob Ukmar, poganski svetnik Mark Avrelij in pedagoški žar Joška Bratuža, s katerim je vzljubil klasične jezike, pa Edvard Kocbek, ki ga je očaral tudi s svojo prelepo slovenščino, od njega se je nato oddaljil, ko je postopno odkrival odstavke državlanske vojne in revolucije, ki jih je režim zamolčal in preoblikoval.

Ko se sprašujemo, zakaj nam besedila, ki posnemajo Rebulov stil, delujejo izumetničeno, je odgovor sila enostaven: ne rastejo iz Rebulovega duha, znanja, vsakodnevne molitve, globinskega izpraševanja. Tako kot deluje neprepričljivo cerkev, ki si jo je zamislil arhitekt brez daru vere, podobno je s tekstom, ki ne nastane iz navdiha.

Verjetno ni naključje, da mu je najlepši in njemu najbližji spominski zapis, ki je znal ubesediti njegovo veličino, ponižnost in večni ogenj, posvetil kardinal Franc Rode. Mimogrede: vsebinsko osiromašena Primorska, ki se že dalj časa zrcali v poenostavljeni sliki same sebe, slovenskega kardinala običajno odklanja, če še iščemo odgovor na začetno vprašanje.

Stoletnica v Šempolaju

Ko bi posvet potekal v zgodnjem poletju, bi svojo misel začela s trditvijo, da je bil Alojz Rebula po izvoru seveda tržaški in primorski pisatelj, dihal pa je

predvsem z matico, zahodnim katolištvom, utripal je z evropskimi temami in vprašanji širšega dometa.

V Trstu je navsezadnje deloval v krogu, ki za naš mali svet ni reprezentativen, predstavlja otoček, ki ga je po drugi svetovni vojni in do prihoda Italije na tem koncu ustvarila slovenska politična emigracija z redkimi domačimi posamezniki. Ta mali svet se še danes trudi, da bi ohranjal poudarke, odnos z Ljubljano, povezave s tremi Slovenijami, vsebinsko kakovost, ki jih na našem koncu v taki obliki ne boste našli.

A se je zgodil 21. julij 2024 v Šempolaju, Rebulovem rojstnem kraju, ko je na njegov stoti rojstni dan nekdanji slovenski predsednik Borut Pahor odkril spominško ploščo na rojstni hiši. Dogodek je oplemenitil dognan kulturni program, uvedla ga je sveta maša, ki jo je v slovenščini daroval goriški nadškof Carlo Roberto Maria Redaelli, po izvoru Milančan. V poletnem večeru so se na Tržaškem Krasu srečali in prepletali slovenski ljudje, ki so prišli iz matice, zamejstva, okoliških vasi, veliko jih je bilo, iskreno so se poklonili pisatelju, katoličanu, profesorju, esejistu, mislecju, ki je v njihovem življenju pustil sled s *Credom*, s katerim izmed številnih romanov, s prevodi iz Svetega pisma, z učno uro, predavanjem, opisom sprehoda po gmajni, sodelovanjem v razpravi.

V zraku si srkal hvaležnost, ponos domačinov, globoko spoštovanje, pa tudi empatijo med ljudmi, ki so se zbrali z različnih koncev in okolij. Šempolaj je tisti večer postal »kraj srečanja naših duš, kjer smo lahko delili vrednote, upanje in navdih«, bi lahko preoblikovali pisateljeve poslednje stavke.

Imperativ vsakega obrobja

Alojz Rebula je vse življenje ostal tudi tržaški, primorski in zamejski pisatelj, korenine so pri njem segale globoko, a ni ostal ujet vanje, njegovi rojaki so bili in so nanj ponosni, v njem se tudi prepoznavajo. Če bi ga več brali, bi dojeli poudarke, na katere smo na našem koncu pozabili in za katere bi nas hoteli prepričati, da jih pri nas nikoli ni bilo.

Rebulov »sejalski imperativ« zato ostaja večno vodilo vsakega obrobja, ki vztraja tudi v resnično lepem in dobrem, v prepričanju da je – tudi ko je proti vsaki logiki – drugačen svet mogoč.

Sejalski poziv je v Rebulovem dnevniku, kot rečeno, nastal leta 1969 po Pahorjevem predavanju v Dragi. Okroglo mizo je takrat sooblikoval tudi Franc Jeza, ki je vse življenje ne le sanjal, temveč tudi argumentirano pisal o samostojni in demokratični Sloveniji. Naposled je za nekaj let ni dočakal, saj je umrl leta 1984 v Trstu, a je seme, za katero je verjel, da nosi v sebi življenje, le izbilo dno cementnim platem.

Na drugem koncu sveta je v *drugi Sloveniji* Rebulov vrstnik Marjan Eiletz, arhitekt, urednik in pisatelj, ki je moral leta 1945 zapustiti ljubljeno domovino,

v Argentini, kjer je bil med stebri tamkajšnje slovenske skupnosti, svoj in njihov »sejalski imperativ« ubesedil takole: »Prešteli smo naše vrste in pretipali naše žuljave dlani. Malo nas je in utrujeni smo, a naredili bomo to, kar še zmoremo in dokler bo v nas življenja.«

Sejati je treba, tudi ali predvsem v današnji samostojni Sloveniji, ki se »v senci nedokončane preteklosti« še vedno zvija v krčih počasne tranzicije.

Rebulovi najzgodnejši dnevniki 1948–1954

Milček Komelj¹

Rebulovi dnevniki iz let od 1948 do 1954 segajo v sam čas pisateljevega mladostnega in zrelostnega formiranja med njegovim 24. in 32. letom in se razlikujejo od njegovih doslej objavljenih poznejših dnevniških zapisov z izčrpnostjo in intimnejšim vpogledom v avtorjevo zorečo notranjost.

Pisatelj v njih docela odkritosrčno dokumentira svojo izjemno mladostno občutljivost, s katero se je kot rojen ustvarjalec in bleščeč razumnik v iskanju življenjske osmislitve skozi odnos do mističnega pojma ljubezni in z zaupanjem v Boga oblikoval v odkrivalca lepote in potrjevalca smiselnosti sveta. Kot označevalec takih vrednot se je ob vsem strastnem ognju, ki je razgibaval njegovo sprva še dionizično notranjost, iz svojih protislovij skušal zavestno izoblikovati v človeka odločne volje, notranje trdnosti in harmoničnosti ter strogih etičnih meril, pri čemer ga je podpiralo tudi poznavanje antične modrosti, ki se mu je intenzivno razkrivala med študijem klasične filologije.

Rebulovi mladostni dnevniški zapisi osvetljujejo predvsem čas njegovega povojnega študija v Ljubljani, ko je s pristnim zanimanjem spoznaval antično izročilo in si predvsem prizadeval prodreti do srca grštva, ter zatem prva leta njegovega profitorskega službovanja v Trstu, kjer so ga že vsepovsod nadzirali jugoslovanski špiceljski izvržki. Med študijem se je hkrati pričel vneto posvečati lastni literarni ustvarjalnosti ter prevajanju in doživel prve revijalne objave in nastope, ki jih dnevnik sproti dokumentira. Vstopal je v mladostna in vseživljenjska prijateljstva (kakršno je bilo predvsem prijateljstvo z arheologom Stanetom Gabrovcem) ter se do kraja zanosno predajal predstavi o usodni moči ljubezni kot vrednoti, ki mu prav kot človeško delovanje usmerjajoče antično božanstvo omogoča mistično izpolnitev življenjskega poslanstva. Tako utelešenje ljubezni je odkril v podobi Zore Tavčar, svoje poznejše žene, pisateljice, literarne spremljevalke in spodbujevalke, svojega »nežnega komandanta«, svoje rože mogote ter svojega »dobrega angela« na vseh njegovih poteh, ki naj bi mu prinesel »ključ v življenje«; in ta ključ mu je s svojo ljubeznijo v resnici izročila za zmeraj.

V vznesenih trenutkih jo je občutil celo kot zagotovilo za premagovanje smrti in jamstvo za svojo vero. V njuni ljubezni je v duhu biblijske Visoke pesmi dojel

¹ Redni član SAZU in Evropske akademije znanosti in umetnosti. Poglavlja se predvsem v slovensko likovno umetnost, posebno slikarsko. Je avtor vrste monografij, razprav, esejev, pesmi in kritik, bil je član številnih žirij in komisij. Služboval je na umetnostnozgodovinskem oddelku Filozofske fakultete in sodeloval z vrsto eminentnih slovenskih ustvarjalcev.

»nekaj brezdanjega, kakor smrt«, in z ljubeznijo je enačil celo svoje bistvo. Zato je velik del teh dnevnikov, ki segajo še v čas njune poroke leta 1951 in rojstva prve hčerke vse do izida *Devinskega sholarja* v letu 1954, vedno znova posvečen čustvenim izpovedim in meditacijam o skrivnostnih nagovorih in dinamiki njune velike ljubezni.

Iz Rebulovih zapiskov je razviden tedanji kulturni ambient njegove študijske generacije, ki se je zbirala v univerzitetnem klasičnem seminarju v poslopju Plečnikove Narodne in univerzitetne knjižnice, ter panorama vzornikov in učenjakov, predvsem pa tudi pozneje bolj ali manj znanih literarnih vrstnikov, publicistov in estetov, ki so v tedanjih skromnih in kulturno ozkosrčnih razmerah okušali prve javne objave, literarne nastope in uspehe. Rebula pa je s svojo energijo in strastnim temperamentom izpričeval silovito predanost študiju in ustvarjanju, kar je sčasoma oboje pretil v magijo svoje besedne umetnosti, ki se mu je spremenila v pravicato bivanjsko, eshatološko in narodno poslanstvo.

Ko je skrajno subtilno z besedami prestrezal in sugeriral svoja težko dojemljiva, včasih že kar omotična duševna stanja in analiziral odtenke spreminjajočih se občutenj, se je v težnji po literarni nazornosti kdaj označeval tudi kar v tretji osebi; subtilno in že s prav romantično vznesenostjo je popisoval svoja ljubezenska hrepenenja in sprehode v naravo, z impresionistično hipnostjo živo slikal trenutnost življenjskih prebliskov in vzdušij v konkretnem okolju ali nazorno označeval tudi stanja in premike v svojem vsakokratnem fizičnem položaju, kot da bi poskušal formulirati bežne, a precizno označene subtilno osvetljene prizore iz v duhu že obstoječih, a še nenapisanih romanov.

V tovrstnih že literarnih pasažah je vedno znova razkrival utripe svojih doživljanj, hkrati pa tudi močno voljo po samonadzorovanju in reflektiranju najtanjših tresljajev svojega nenehno vznemirjenega mladeniškega duha, vzpenjajočega se in omahujočega v plamenenju ljubezni. Tak Rebulov ustvarjalni nemir so v njegovem duhovnem brbotanju usmerjala stremljenja oziroma hlepenja, temelječa na njegovi prvinski nadarjenosti, ki je neučakano klicala po uresničitvi v umetniškem izrazu. Ta izraz pa se mu je pričenal uresničevati skozi inventivno obvladovanje in preverjanje izraznih tančin slovenskega jezika, ki ga je prinesel od doma, ne da bi se ga kadarkoli učil v šoli, ker so bile šole na okupiranem Primorskem italijanske. Zato so nekateri pasusi dnevnika napisani v italijanščini, nekatere izpovedi pa so izražene tudi v obliki molitve ali pesniških verzov, ki nazorno razkrivajo njegove razumske opredelitve ali boje, pa tudi antične predstave o pesniškem svečeniku, ki svojo marmorno belo boginjo na otoku tišine pod lovorovim baldahinom obredno mazili z dišečim sokom oranže; ponekod pa pesniško izhaja še iz izročila župančičevske moderne in gibki verzi tega in še kakega ljubega mu pesnika se mu že tedaj utrnejo in pomenljivo zazvenijo tudi med lastnimi proznimi besedili.

Tudi na take dnevniško kratke subtilne in substancialne zarise svojih občutenj, ki so zajemali celo malone iracionalna stanja zavesti, ki se počuti v svetu tuje ali se z njim staplja, je Rebula očitno sam gledal kot na avtentične literarne poskuse ali dosežke. Nekje je celo izrecno napisal, da zapisuje sleherno doživetje z mislijo, da mu bo to prišlo pozneje prav pri snovanju večjih besedil za »izpolnitev vrzeli v nekem dolgem, zaokroženem tekstu«; zato mora imeti vsak tak zapis v sebi »pečat celostnega, kakor ud, iztrgan iz živega organizma«, podobno kot je bil menil že Ivan Cankar, in da mora vsaka zapisana beseda dišati po poglavitni ideji besedila, drugače je nepotrebna; in tudi sicer bi po Rebulovem prepričanju moral v njegovem pisanju vsak detajl »izžarevati v prosojnosti celoto«. In ne glede na razglabljanja o razmerju med formo in vsebino, kakršna so nekoč vznemirjala že ekspresioniste, sta se mu v poetično barviti estetski dojemljivosti, ki jo je Rebula s smotno zmernostjo vključeval v pripovedne celote, forma in vsebina že kar organsko in nerazdružljivo zlivali v naravno enovitost.

Iz dnevnika je razvidno tudi Rebulovo stalno zavzeto prebiranje umetniške literature in v trenutkih samospraševanja, v katerih se je zavedal svojih povezav z umetniškimi in rodovnimi predniki, z Bogom in vsemi ljubljenimi bitji ter »z vsemi ponižnimi, delavnimi in dobrimi ljudmi«, si je zastavljal tudi svoj življenjski in s tem literarni program, v idealnem hotenju, da bi morale čutiti njegove stvaritve »vse dobre in plemenite duše«.

Z vsem tem je Rebulov mladostni dnevnik v bistvu dnevnik ustvarjalčevih iskanj in hlepenj in njegove kozmos ljubezni odkrivajoče in presojajoče mladeniške duše. Njegovo s čustvi prepojeno dnevniško besedilo razkriva neznansko, že nadčloveško Rebulovo občutljivost, ki pisca zanaša tudi v protislovnosti med težnjo po samoti in hlastni predanosti nezadržnemu navalu življenja, in predvsem prepričljivo predpostavlja obet velike ustvarjalne kapacitete.

Taki dnevniki so kot značilen izraz mladostniškega iskanja in načrtovanja s svojimi nihanji in hlepenji morda še najbolj primerljivi mladeniškim dnevniškim ali pisemskim zapiskom naših nekdanjih iskateljskih ekspresionistov, ki so v še zgodnejši mladosti sproti nadzorovali etape svojega duševnega razvoja in ki jih je od omejitev telesnosti vse bolj zanašalo v duhovne višave in v temino kozmosa. Rebula pa je že od vsega začetka iskal tudi ravnotežje svoji veliki neugnanosti s težnjo po zemeljski treznosti, ukoreninjeni v spoznanjih klasične antike, ki so mu jo spodbujali tudi kulturni zgledi umirjenih in uravnovešenih starejših oseb, »ki so se dokopale do celotne lestvice življenjskih vrednot«, kakršne si je prizadeval osvojiti tudi sam.

Neustavljivost svojega duhovnega zanosa pa je usmerjal predvsem v iskanje in dojevanje Boga, ki ga je odkrival v krščanskem izročilu, kot se je zgodovinsko izoblikovalo in ob vseh pretresih učvrstilo še v naročju ljube mu antike ter zatem presijalo tudi življenje naših prednikov in je tako ne le zanj postalo brezčasno. A kot beremo v dnevniku, se je čutil kristjana »po etiki, ne po dogmatiki«.

Že v teh dnevnikih je prišla poleg vpogleda v stanja duha v popolnosti do izraza tudi Rebulova velika dojemljivost za lepote narave. Ta se mu je, kot kaže njegova zgodnja in še bolj poznejša literatura, prebudila že na domačem Primorskem, v tržaškem okrožju rodnega sončnega Šempolaja, iz katerega se je pridružil študijskim kolegom kot sebi prepuščen in le vase zaupajoč zamejski prišlek, kot je ne le enkrat poudaril, »divje sam, brez zbirk, znanstev in mentorjev, zaničevalec literature, iskalec Boga, neutrudni borec za pravim v življenju«. Ljubljanska narava mu je v dnevnikih ničkolikokrat čudovito zaživela največkrat skozi pogled iz seminarskih prostorov proti trnovskemu predmestju s tamkajšnjim cerkvenim zvonjenjem in proti atmosfersko nenehno spreminjajočemu se pobočju bolj oddaljenega Krima, kar vse je zmozel naslikati s tolikšno občutljivostjo za barvite in zračne, s čustvenimi in tudi že kar ljubezenskimi odzivi prežete odenke, da nas njegovi prikazi živo spomnijo na pogoste upodobitve istih motivov izpod mojstrskih čopičev Riharda Jakopiča in Matije Jame.

Tudi od narave pa je pričakoval božji odzven neznane nam večne lepote, v katerem je pozneje v življenju ničkolikokrat zaznal znamenje vstajenja, ki mu je oznanjalo temeljno krščansko zaupanje v nesmrtnost. Na krst ustvarjalne besede je v mladosti čakal, kot so čakali »Izraelci ob vodi, kdaj ji bo angelova roka vzvalovala površino«, in si dopovedoval, da bo potlej planil vanjo in se dodobra okopal – »v vodi Besede«.

V Rebulovem mladostnem dnevniku so tako v umetnikovem odnosu do sebe, do mističnega pojmovanja ljubezni kot do zanj tedaj usodnega večnega misterija žene ter v njegovem odnosu do narave, do slovenskega naroda in do humanističnega klasičnega izročila že jasno nakazani temeljni nastavki vseh njegovih poznejših prizadevanj, torej vsi tisti elementi, iz katerih je zgrajen dragoceni tempelj njegove poznejše literarne ustvarjalnosti.

Tak tempelj je Rebula v ekstatičnih trenutkih svojega dnevnika v duhu že sam ugledal v hvalnici Bogu, ki se dviga »kakor kadilo v oboke dobro uravnotežene katedrale iz moje dovršenosti, zakaj vse je danes v meni dognano, čutim zakonitost vsega preteklega in sedanjega, kakor da sem stopil v svečano preddverje Harmonije: tako stoji na osamljenem griču, počivaje v globokih temeljih, izkopanih v obilje zemlje, bel marmornat tempelj in vzdrhteva celoten v ekstazi svoje stoletne kamenite skladnosti: kamen se veže v zid, zidovi se vzporedno pnejo v oboke, kakor roke v objem, oboki se zlivajo v kupolo: in nad drhteče pričakovanje neporušljive statike sije sonce srede aprila in v širokem polkrogu dehtijo kostanji, cvetoči v pomlad«.

Medtem ko je strmel v pole še nepopisanega papirja, se je kot kraški umetnik neporušljive statike, ki se je v svojem življenjskem zagonu kot priložnostni »malar, zidar in mizar« tudi sam vedno rad spopadal s fizičnimi, tudi poljedelskimi opravili v naravi, ki so ga odrešilno prizemljevala in mu poživljala duha, lahko

resnično počutil »kakor gradbenik, ki nosi v srcu zamisel templja in se radosti ob kupu marmorjev, sijočih in trdnih, kraj odprtega kamnoloma«. In je, nekdanji sosed nabrežinskih kamnolomov, to še neobdelano gradivo za svoja poznejša dela že v mladeniškem dnevniku v duhu takole ogovarjal: »O razmetani kamni mojih bodočih stvarjenj, jaz bom šel med vas in bom kakor prerok, ki je na poljani davne bitke obstal sredi suhih okostij in jim v tišini zaukazal, naj se združijo, in je iz suhih raztresenih kosti vstalo novo človeštvo.«

Kot je razvidno iz dnevnika, si je iz tedanjih fragmentarnih elementov že zamišljal in snoval besedila o izvotljenem Krasu. Iz mladostnih spominov je snoval roman o tedanjih kraških ljudeh, pisal o slovenskih problemih in si zamišljal eseje o slovenskih velmožeh in slovenstvu. In je že tedaj tudi vzneseno zapisal in ob koncu dnevnika še ponovil: »Saj vem, kar bom napravil magari v 80-letnem življenju, je že tu. Že sem vkovan v lastno neizbežnost. Vkovan, čim bolj bi skušal zbežati. A hkrati živi tudi v meni vsa bogata razpoložljivost trenutka.« In se je s tem v resnici izkazal preroškega, hkrati Prometej in Ezekijel. Vse njegovo bogato življenjsko delo se v luči sporočil njegovega mladostnega dnevnika namreč resnično izkazuje kot idealna izpolnitev njegovih mladostnih pričakovanj.

Rebulova radijska *rhêma gennaïon*

Maja Lapornik¹

Aristofan v *Žabah* opisuje, kako mora bog Dioniz kot sodnik v dramskem agonu, v umetniškem dvoboju, razsoditi, kdo je boljši – Evripid ali Ajshil. Po Aristofanu naj bi bil boljši tisti, ki zna ustvariti *rhêma gennaïon*, kar bi lahko prevedli z besedno zvezo ali s stavki, ki gledalca nagovorijo in osvojijo na način, da ne utihnejo skupaj s predstavo, ampak zaživijo svoje lastno življenje zunaj dramskega besedila in zunaj izvirnega konteksta. Izraz *rhêma gennaïon* bi lahko torej razumeli kot metaforo za tisti težko ubesedljivi, dramatični *quid*, ki se izvirno vpne v konkreten prostor, zadene duha časa, v katerem nastane, ter z umetniško govorico doseže in upoveduje bistvo stvari. Tudi v Rebulovih, žal, do danes večinoma popolnoma prezrtih radijskih igrah, o katerih naj teče zdaj beseda, je tega *rhêma gennaïon*, te pristne besede, veliko. Močna je.

Veliko svetovno slavnih pisateljev je svoje ustvarjalno pero posvetilo tudi radijskemu mediju in strokovna kritika je ta del njihovega opusa vselej pozorno spremljala in ocenjevala. Če pozabimo na slovenski prostor, lahko govorimo o Samuelu Beckettu, Bertoldu Brechtu, Haroldu Pinterju, Tomu Stoppardu in seveda še številnih drugih. Rebulov simpozij ima poleg drugih tudi to odliko, da je Rebulovi dramatik za radijski medij odprl prostor, ki mu seveda pripada, a ki je bil prevečkrat in predolgo enostavno prikrit ali pa vsaj zakrit.

Družbeni in kulturni kontekst pa čas, v katerem so v Trstu dolga desetletja nastajale Rebulove radijske igre, je pomenljiv in morda lahko tudi zanimiv. Družbeno, kulturno in tudi politično občestvo, ki se je zavezalo vrednotam slovenstva, vere in demokracije in ki je v Trstu delovalo v po vojni še hudo razklanem zajedstvu, je bila *de facto* med seboj trdno povezana skupnost, da ne rečem skoraj družina. Majhna četa je tedaj zmogla veliko: v okviru Slovenske prosvete je ob ustanovitelju Jožetu Peterlinu in sopotnikih zraslo – in še danes deluje – Društvo slovenskih katoliških izobražencev, mladinski Slovenski kulturni klub, revija Mladika in seveda Radijski oder, ki se v svojem osnovnem početju posveča zvočnemu gledališču. Rebula je bil osrednja intelektualna sila te katoliške sredine. V prozaičnosti vsakdanjosti se zdi skoraj naravno ali pa samoumevno, da ga je Radijski oder z vabilom po ustvarjanju radijske igre močno priklenil nase. Rebula

¹ Umetniški vodja Radijskega odra v Trstu in avtorica scenarijev številnih televizijskih in radijskih oddaj. Diplomirala je v Trstu s področja radijske igre (pod mentorstvom prof. Claudia Magrisa), doktorirala pa na AGRFT v Ljubljani; bila je predsednica SSG, več let je delovala tudi kot radijska režiserka. Je ravnateljica DTZ Žiga Zois v Trstu.

je razumel potrebo po izpiljeni umetniški izpovedi »domačega avtorja« in je bil tako dolga desetletja tudi eden izmed osrednjih avtorjev, ki so pisali za to umetniško skupino. Gotovo pa je Rebulovi navezanosti na tržaški radio botrovala tudi njegova zavest, da mu lahko ob radijski igri umetniška duša vselej prosto zapoje, saj vprašanj kakršnekoli cenzurne primernosti tu nikoli ni bilo. Avtor je lahko po tržaškem radiu povedal, kar, kolikor in kakor je hotel. Tako je v desetletjih nastal naravnost osupljiv opus dramskih besedil za radio ali radijskih iger. Če to število primerjamo s številom Rebulovih dramskih besedil, ki so bila namenjena odrskim uprizoritvam ali so bila uprizorjena v slovenskem gledališču v Trstu (ali v drugih slovenskih gledališčih), nam lahko ta primerjava tudi nekaj pove. Verjamem v hipotezo, da je Rebula ob prozaistu tudi polnokrven dramatik, kar mu do danes strokovna kritika ni ravno pogosto priznavala, in da se je njegov dramski opus prvenstveno – ne pa izključno – udejanjil preko radijskega medija.

Opus dramatika Rebule, ki je nastal za radijsko igralsko skupino oz. za tržaško radijsko postajo, je torej izjemno bogat. Ta radijska ustvarjalna nit se vleče vse od leta 1963 oz. 1964, ko je Rebula prejel drugo nagrado za radijsko igr *Voda sprave* (le kako prezreti, da je o še danes aktualnem in nerešenem vprašanju sprave pisal že tedaj?) pa vse do leta 2004, ko je šla v eter njegova radijska igra *Klopotec* oz. do leta 2006, ko smo pri Radijskem odru posneli njegov roman *Nokturno za Primorsko*. Vmes je 44 izvirnih radijskih iger ter 7 daljših ciklusov dramatizacij njegovih proznih del, od katerih je sam dramatiziral kar tri.

Če se omejimo na Rebulovo ustvarjanje za radijski medij, lahko rečemo, da gre nedvomno za velik, pomemben opus, ki pa je bil – morda zaradi veličine prozaista Rebule – pravzaprav večinoma prezrt ali vsaj krivično postavljen na stranski tir. Njegove izvirne radijske igre ne razkrivajo pisatelja, ki bi kdaj pa kdaj, le priložnostno nekaj napisal tudi za radijski medij, ampak v bistvu dobrega dramatika in hkrati pretanjenega poznavalca radijskega medija. Njegova radijska dela odlikujejo sočnost in klenost besede, bogastvo rafiniranega besedišča, prepričljivi dialogi, ki pomagajo ustvariti primeren notranji ritem, ob vsem tem tudi premišljena in ne vselej najbolj enostavna dramska struktura. Večina njegovih radijskih zgodb v tematsko središče postavlja nek etični konflikt, ki ga Rebula vselej zna oplemeniti z neverjetno kulturno širino in intelektualno globino. Gre za prave, žal mnogim nepoznane literarne bisere, ki bi jih morali spoznati in drugače ovrednotiti, kot smo to lahko storili v preteklosti.

Njegova dela so poleg domačih režiserjev, ki so delovali v Trstu, med katerimi bi omenila Jožeta Peterlina, Marjano Prepeluh in Matejko Peterlin Maver, režirali eminentni režiserji iz osrednjeslovenskega prostora. To skupno umetniško snovanje lahko upravičeno štejemo za enega izmed zlahtnih pretokov sodelovanja na kulturno-umetniškem področju med zamejstvom in matico, in to v letih, ki niso poznala odprtih mej in skupnih prostorov. Med temi režiserji velja omeniti

Balbino Baranovič Batellino, legendarno ustanoviteljico Slovenskega eksperimentalnega gledališča, ki je že leta 1976 režirala Rebulovo igr *Polmrak*. Naslednje leto je Mirč Kragelj, dolgoletni radijski in filmski režiser, režiral njegovo *Arijo iz Wagnerja*. Nedvomno pa je monumentalen niz radijskih iger s skupnim naslovom *Pod starozaveznimi šotori*: v letu 1983 je Rebula napisal pet, naslednje leto pa šest celovečernih samostojnih radijskih iger. Vse je režiral Mirko Mahnič, dolgoletni in legendarni lektor ljubljanske Drame. Kakšno razkošje poznavanja Stare zaveze pa kakšne pretanjene in fine navezave na bolj sodobne ljudi in na naš čas, kako dodelana izbira likov, in kakšna poezija besed, dialogov in vseh mogočih detajlov! Ob tem »projektu« (danes bi temu namreč tako rekli) bi ponovno poudarila izjemno sodelovanje in sozvočje z eminentnimi ustvarjalci iz osrednjeslovenskega prostora, kar je imelo v tistih letih za vse nas še dodaten in dragocen pomen, to umetniško sodelovanje pa se je udejanjalo tudi ob Rebulovem pisanju. Prav tako odmeven je bil Rebulov niz osmih radijskih iger *Po galeriji Herodotovih muz*, ki sta ga leta 1995 režirali Marjana Prepeluh in Matejka Peterlin. V zadnjem desetletju svojega življenja se je Rebula osebno nekoliko odmaknil od radia, ni več pisal izvirnih radijskih iger. A je bil preko tržaških radijskih valov prisoten z dramatizacijami svojih del; tako je Radijski oder umetniško ubesedil *Cesto s cipreso in zvezdo* v tridesetih nadaljevanjih (1999) in *Nokturno za Primorsko* v petindvajsetih nadaljevanjih (2006).

Rebulove igre bi zahtevale poglobljeno stilno analizo. Na omejenem prostoru ni mogoče niti površno predstaviti vseh njegovih radijskih del. Tako sem eno Rebulovo radijsko igr iz omenjenega ciklusa *Pod starozaveznimi šotori* izbrala za primer, za model Rebulove radijske igre, saj menim, da se je v tem ciklusu Rebula umetniško, vsebinsko in stilno razživel.

Radijska igr *Morje, rdeče morje* je bila posneta 7. januarja 1984 na Deželnem sedežu RAI v Trstu v režiji Mirka Mahniča, zvočno opremo je tedaj pripravil Peter Švagelj, tonski tehnik je bil Paolo Zorzenon. Prvič so jo predvajali 17. januarja 1984. Izbrala sem jo kot sicer bežen prikaz bogate in še danes pomenljive Rebulove radiofonske dramatike, če jo lahko tako poimenujem, ker nam to dramsko besedilo razkriva večino tipičnih elementov tega segmenta Rebulovega umetniškega ustvarjanja. Tematsko se radijska igr *Morje, rdeče morje* navezuje na prikaz odrešujočega bega Izraelcev iz Egipta čez Rdeče morje, ob tem se osredotoča na vodilno Mojzesovo vlogo. Odmerjeni prostor nam ne dopušča podrobne stilne in vsebinske analize te radijske igre, navedla pa bom nekaj že omenjenih tipičnih elementov, ki jih zasledimo tudi pri drugih avtorjevih radijskih igrah: gre za obvladanje zelo različnih stilnih izraznih možnosti radijskega medija, ki nas zna presenetiti tudi z nekaterimi inovacijami, za njegovo izjemno kulturno razgledanost in hkrati za posluh glede psihološkega vidika vseh nastopajočih likov ter za ironijo kot nepogrešljiv element tega besednega ustvarjalca.

Rebula presenetljivo dobro obvlada zelo različne stilne in izrazne možnosti, ki nam jih ponuja radijski medij. S sodobno radiofonijo v vlogi avtorja prijazno mežika in se je ne boji. V tem smislu je že njegovo dramsko besedilo do določene mere »radiofonsko«, saj v njem avtor sam označi tako glasbene prehode in tipologijo glasbe, ki se mu zdi primerna, kot vse zvoke, šume in efekte, ki se mu zdijo ob ubesedovanju dogajanja potrebni. Monologi, kadar se avtor zanje odloča, so praviloma krajši, največkrat v povezavi z reminiscencami iz preteklosti. Pri tem se Rebula večkrat odloča za interpretativno ubeseditev, ki naj zvočno zaživi v odmevu, s čimer mestoma rešuje vprašanje logičnega odvijanja pripovednih sekvenc. Ob prepričljivih in vselej dodelanih monologih je vsebinsko in stilno učinkovit tudi tedaj, ko se odloča za markantnejše skupinske scene, ob katerih pa je vedno pozoren na možnost zvočne prodornosti in jasnosti osrednjega sporočila. Učinkovit je tudi pri kreaciji intimnejših izpovedi največ dveh, treh nastopajočih. Stilna raznolikost in razgibanost tako vseskozi obvladuje hitrejši ritem sosledja posameznih prizorov, ki ji avtor daje velik pomen. Vidi se, da je Rebula pozoren do poslušalca, ki mora imeti vso možnost za pozorno recepcijo, saj besedila ne more brati; a to nikoli ne načenja logičnosti pripovedi v vsej njeni umetniški potenci. Glede na to, da poznamo Rebulo predvsem kot prozaista, je njegovo poznavanje izraznih možnosti radijskega medija krivično prezrto.

Ob povedanem pa tudi velja, da v nizu *Pod starozaveznimi šotori* avtor mestoma odstopa od dodelane strukture tradicionalne radijske igre in v svojo dramsko stvaritev vnese daljši psalm in hvalnico, ki sta deloma peti, deloma govorjeni. Ta stilna izbira dopolnjuje vsebinsko podobo te radijske igre, saj vemo, da je psalm značilna svetopisemska pesniška vrsta verskega ali tudi domovinskega značaja. Preko njega nam avtor razkriva razmerje posameznika ali skupnosti do Boga. In ni naključje, da končnega psalma v *Morju, rdečem morju* ne odpoje Mojzes sam, kot bi lahko pričakovali, ampak Mojzes s sestro Marijo in z bratom Aronom. Te psalme odlikuje razkošen in raznolik figurativni slog, poln metafor, metonimij in drugih retoričnih figur. V tej dramatiki tako ob koncu zadehti čistost poezije.

Vse Rebulove radijske igre odlikuje avtorjeva izjemna kulturna razgledanost in edinstvena erudicija, za katero se pisatelj niti ne trudi, da bi jo omilil ali prikril. V *Morju, rdečem morju* je na primer govor o usodi Kanaancev, Hetejcev, Amorejcev, Hebrejcev in Abusejcev. Odvijanje osrednje fabulativne niti s prikazom Mojzesovega otroštva, ko ga je mati postavila v košaro in ga spustila po reki ter s tem rešila smrti, pa vse do njegove izpolnitve Jahvejevega ukaza, je obogateno s številnimi zgodovinskimi detajli, ki razkrivajo izjemnega poznavalca ne le Svetega pisma, ampak širšega antičnega sveta. Rebula z antiko zažari tudi preko radijske igre.

V vseh radijskih igrah pozornost do odvijanja fabulativne niti nikoli ne zasenči avtorjevega hotenja po pretanjenem psihološkem prikazu svojih junakov.

Tudi v tem je Rebula zelo sodoben. V radijski igri, ki smo si jo izbrali za model, svetopisemsko osnovno tematsko nit Rebula seveda spoštuje, a po drugi strani oplemeniti, nadgradi in s tem do določene, zanj še dopustne mere predrugači tako, da vanjo vnese jasen prikaz psihološke dimenzije glavnega protagonista. S tem ga močno počloveči. Mojzes zaživi v Rebulovem *Morju* kot nam res zelo sodoben človek; ubogljiv je do Boga, a je tudi poln dvomov in osebnih stisk. Močan je, a tudi krhek in ranljiv. Tako nam ga Rebula približa s spoštljivim, milim, ponižnim in v bistvu izjemnim poslušom za vse, kar nas – mimo razdalje tisočletij – dela tako človeške, iz krvi in mesa. Mojzes ni sam vase zazrti heroj, neustrašni protagonist, ampak je ranljiv človek, ki ga je enostavno strah. Subjekt, ki ve, kaj je krivica, a ki zahrepeni tudi po osebni ljubezni, ko se odloči za svojo Seforo. Ob spominih na svoje otroštvo je celo mil, nežen, krhek, a hoče in zmore tudi spoštovati in udejanjiti Gospodov ukaz. Ob tem seveda ne zmore in ne more biti sam ali osamljen. Rebulova radijska pripoved še učvrsti v stari zavezi prisotno vlogo brata Arona in sestre Marije, ki sta Mojzesu v oporo. Avtorjeva intencija se zdi pri tem dovolj razumljiva.

Pomemben element radijskih iger pa je Rebulova ironija. Avtor jo zna vselej odmeriti gosposko, a je kljub temu dovolj zaznavna. Večinoma se udejanja z izbiro besedišča, manj pa v posameznem akcijskem dogajanju. Prav ima dr. Senegačnik, ko govori o gledališču besed – tudi v tem primeru je tako. V omenjeni radijski igri Mojzes navrže egipčanskemu sogovorniku epitet »prga egiptovska«, v zameno pa dobi »skuto judovsko«, beg Izraelcev pa bo po besedah nastopajočega faraona »pankrtška poplava«. Pa še kaj bi lahko navedli.

V našem modelu, *Morju*, *rdečem morju*, gre torej za radijsko igro, ki se tematsko sicer navezuje na izročilo Stare zaveze, je pa v marsičem izraz sodobnega pogleda na vedno iskani človeški *quid*, izraz Rebulove izdelane filozofske misli in intelektualno iščočega krščanskega etosa.

Prepričana sem, da je napočil čas, da vse Rebulove izvirne radijske igre zberemo, objavimo v knjižni in zvočni obliki in s tem ovrednotimo tudi ta segment Rebulovega umetniškega ustvarjanja. Kot umetniški vodja Radijskega odra bom tak projekt seveda podprla in si pri tem želim snovanja in sodelovanja različnih deležnikov.

Seznam izvirnih radijskih iger:

Devinski sholar (1963, po istoimenskem proznem delu, rež. Jože Peterlin)
Voda sprave (1964, 2. nagrada na natečaju RAI, rež. Jože Peterlin)
Večer grške dramatike (1965, rež. Jože Peterlin)
Kratek preplah v mestu Arbeli (napisano za jubilej ob 20. obletnici delovanja Radijskega odra leta 1967, rež. Jože Peterlin)
Pilatova žena (1971, rež. Jože Peterlin)
Neznana zvezda (1972, rež. Jože Peterlin)
Zakopani Prometej (1974, rež. Jože Peterlin)
Polmrak (1976, rež. Balbina Baranovič Battelino)
Arija iz Wagnerja (1977, rež. Mirč Kragelj)
Kristus se je rodil v Trstu (1980, pripr. Mirko Mahnič, rež. Franko Žerjal)
Četrty kralj (1982, rež. Mirko Mahnič)
Sonce nad Tigrisom, niz Pod starozaveznimi šotori (1983, rež. Mirko Mahnič)
Potop in mavrica, niz Pod starozaveznimi šotori (1983, rež. Mirko Mahnič)
Pri Mambrejevem hrastu, niz Pod starozaveznimi šotori (1983, rež. Mirko Mahnič)
Čez galaadske gore, niz Pod starozaveznimi šotori (1983, rež. Mirko Mahnič)
Jožefove žitnice, niz Pod starozaveznimi šotori (1983, rež. Mirko Mahnič)
Morje, rdeče morje, niz Pod starozaveznimi šotori (1984, rež. Mirko Mahnič)
Proti deželi obljube, niz Pod starozaveznimi šotori (1984, rež. Mirko Mahnič)
Satan se predstavi, niz Pod starozaveznimi šotori (1984, rež. Mirko Mahnič)
Borilec z levi, niz Pod starozaveznimi šotori (1984, rež. Mirko Mahnič)
V času ječmenove žetve, niz Pod starozaveznimi šotori (1984, rež. Mirko Mahnič)
Savlov demon, niz Pod starozaveznimi šotori (1984, rež. Mirko Mahnič)
Noč v Korintu (1989, rež. Marko Sosič)
Don Kihot iz Manče, del radijskega varieteta s skupnim naslovom *Ulica Castaldi* (1990, 13 oddaj, rež. Marjana Prepeluh)
Kres na Nanosu (1992, rež. Marjana Prepeluh)
Po galeriji Herodotovih muz, 8 radijskih iger (1995, rež. Marjana Prepeluh in Matejka Peterlin Maver)
Ajdna (1996, rež. Marjana Prepeluh)
Mille et non plus mille ali na prelomu tisočletja (1996, rež. Marko Sosič)
Viharno jutro (2000, rež. Marjana Prepeluh)
Zaostritev ali osem angelov Slovenije (2002, rež. Matejka Peterlin Maver)
Vse je Emavs (2003, rež. Matejka Peterlin Maver)
Klopotec (2004, rež. Ivan Buzečan)

Radijske dramatizacije Rebulovih proznih del:

V Sibilinem vetru, 5 nad. (1975, dram. Zora Tavčar Rebula, rež. Jože Peterlin)
Divji golob, 6 nad. (1977, dram. Alojz Rebula, rež. Lojzka Lombar)
Duh velikih jezer, 7 nad. (1979, dram. Alojz Rebula, rež. Mirko Mahnič)
Enej Silvij Piccolomini, 8 nad. (1982, dram. Alojz Rebula, rež. Mirko Mahnič)
Senčni ples, 7 nad. (1986, dram. in rež. Jože Babič)
Cesta s cipreso in zvezdo, 30 nad. (1999, priredba in rež. Marjana Prepeluh)
Nokturno za Primorsko, 25 nad. (2006, priredba in rež. Marjana Prepeluh)

Alojz Rebula in janezpavlovski kompromis

*Aleš Maver*¹

Čeprav bom skušal pričujoče besedilo tu in tam prekriti s celofanom znanstvene objektivnosti, bo v njem vendarle šlo predvsem za pogovor med učencem in učiteljem. Ko sem se pripravljaj na pisanje naslednjih vrstic, sem namreč ugotovil, da sva s pokojnim akademikom Alojzom Rebulo že sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja izvajala pouk na daljavo, čeprav pojma vsaj sam še nisem poznal. On je neumorno pisal za *Družino*, jaz pa sem njegove zapise (običajno) ob nedeljah prebiral in se iz njih učil o svetu, družbi, veri in Cerkvi. Zato bodo besedila iz *Družine* v ospredju moje tukajšnje pozornosti. Na neki točki v začetku 21. stoletja se je pouk prekinil, Alojz Rebula je v mojih premišljevanjih stopil močno v ozadje. Danes bi rekel, da precej neupravičeno. Bom pa ob koncu skušal sebi in drugim pojasniti, zakaj.

Na poti do janezpavlovskega kompromisa

Svojemu modrovanju sem dal naslov *Alojz Rebula in janezpavlovski kompromis*. Z zadnjo besedno zvezo imam v mislih teološko miselno smer, ki je po mojem mnenju pomembno zaznamovala (zahodno)evropsko katolištvo v zadnjega pol stoletja. Rebuli pri tem pripisujem vlogo njenega pomembnega predstavnika. Menim, da je tudi njega enako kot mene mučilo vprašanje, kako je mogoče, da sta v že omenjenem zahodnoevropskem katolištvu tako blizu skupaj izjemna duhovna moč v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni, iz katere je izšel drugi vatikanski cerkveni zbor med letoma 1962 in 1965, in v zadnjih desetletjih očitna vsaj statistična puščava predvsem v severozahodnem delu stare celine, ki vsaj na prvi pogled ni v nikakršnem sorazmerju z nekdanjo živahnostjo. Preden se posvetim janezpavlovskemu kompromisu samemu in Rebulovim odgovorom, naj se na kratko ustavim ob bistvenih mejnikih v polpreteklosti Katoliške cerkve v omenjenem zemljepisnem prostoru.

Kot eno zgodnjih bistvenih točk po drugi svetovni vojni bi izpostavil sveto leto 1950. Šlo je za prvi jubilej po vojni moriji in na njem je bila svetu predstavljena obnovljena živost katolištva v svobodnem delu Evrope. Res pa je dogodek potekal v ozračju izrazite razdeljenosti celine, saj se je verjetno prvič v otipljivi zgodovini zgodilo, da je bil tako velik del jedrnih katoliških območij na njej odrezan od Rima. Le kratek čas pred tem je namreč prišlo do komunističnega prevzema oblasti nad

¹ Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor

glavnino Srednje in Vzhodne Evrope, ki je razmere, po oktobrski revoluciji znane zgolj z robov tradicionalno katoliških pokrajin, premaknil globoko v središče, na Poljsko, v Litvo, na Slovaško, v Slovenijo, Hrvaško ali na Madžarsko. Devet let pozneje je papež Janez XXIII. nepričakovano sklical drugi vatikanski cerkveni zbor. Prebujena Cerkev v Zahodni Evropi je skupaj s svojo cvetočo teološko mislijo dobila priložnost, da razvije svoje potenciale na svetovni sceni. Pozneje so radi rekli, da je začel z odprtjem koncila Ren teči v Tiberu. Toda hkrati je kar nekaj znamenj, da si Janez XXIII. koncila ni zamislil kot točke preloma. V letu njegovega začetka, 1962, je namreč izdal zadnjo različico *Rimskega misala*, ki v ožjem smislu sledi misalu, izdanem po tridentinskem cerkvenem zboru, v širšem pa še bistveno starejšemu liturgičnemu izročilu. Še bolj nadrealistično v primerjavi s pokoncilskim razvojem, ki ga je Janez na svoj način sprožil, deluje danes njegova apostolska konstitucija *Veterum sapientia*, s katero je podčrtal vlogo latinskega jezika za Katoliško cerkev.

Ko je bil cerkveni zbor enkrat sklican in ko je Ren začel teči v Tiberu, so šle stvari kajpak svojo pot. Med drugim so bili na koncilu postavljeni temelji za korenito bogoslužno reformo, ki je bila za mnoge vernike, tudi na Slovenskem, verjetno najotipljivejši med koncilskimi sadovi. A že takoj po koncu koncilskih zasedanj decembra leta 1965 se je z vso silo zastavilo vprašanje o razumevanju dogajanja. Mnenja so se kljub koncilski in pokoncilski evforiji precej razhajala. Eno skrajnost je vsekakor ponudila nizozemska pastoralna sinoda, ki je potekala med letoma 1966 in 1970, v okolju, za katero je bilo prej, zlasti v obeh najjužnejših nizozemskih provincah Limburg in Severni Brabant, značilno »bogato rimsko življenje«. Do danes ni od njega ostalo tako rekoč nič, Nizozemska je prototip do temeljev sekularizirane družbe. Pokoncilska pastoralna sinoda je pravkar minuli dogodek nedvomno razumela kot novo točko nič cerkvene zgodovine, ko so se stare katoliške gotovosti postavile na glavo in se da zgodbo začeti pisati povsem na novo.

Značilno je, da je drugi koncilski papež Pavel VI. kmalu začutil potrebo, da nastopi proti takšnemu razumevanju in je vsaj ob dveh pomembnih spornih vprašanjih zavzel stališče, povsem nasprotno Nizozemcem. Z dokumentom *Sacerdotis caelibatus* je leta 1967 potrdil, da obvezni duhovniški celibat ostaja del cerkvene prakse, naslednje leto pa je z razvpito okrožnico *Humanae vitae* razpršil dvome o tem, ali je še vedno v veljavi tradicionalna katoliška spolna morala. Odpor proti njegovim pogledom je ilustriral s koncilom iz steklenice izpuščenega duha, zlasti v zahodnoevropskih okoljih. Samo na Nizozemskem je duhovniške vrste v pokoncilskem desetletju zapustilo krepko čez dva tisoč duhovnikov, kar je že nakazovalo, da se duhovna živost zahodnoevropskega katolištva spreminja v svoje nasprotje.

Ob zaključku burnih sedemdesetih let 20. stoletja je bil nato na Petrov sedež izvoljen Karol Józef Wojtyła, Janez Pavel II. S tem se je lahko začelo obdobje janezpavlovskega kompromisa, ki se je nato raztegnilo še na pontifikat njegovega naslednika Benedikta XVI. Kaj razumem pod navedenim kompromisom, bom pojasnil nekoliko pozneje ob Rebulovem besedilu. V času Benedikta XVI. je leta 2007 prišlo celo do simbolnega zaključka tega razvoja, ko je papež z Bavarske nekoliko bolj javno »pomilostil« starejše bogoslužne oblike z izdajo svojega motuproprija *Summorum pontificum*. Vendar se zdi, da so se z Benediktovim odstopom s papeškega položaja februarja 2013 podrli vsi jezovi. Zlasti v zahodnoevropskem prostoru so dobile krila zamisli, da je zdaj res čas za točko nič, ki je ni mogla udejanjiti nizozemska pastoralna sinoda skoraj pol stoletja prej. Nekak zunanji zaključek obdobja janezpavlovskega kompromisa pa je bila razveljavitev motuproprija *Summorum pontificum* papeža Frančiška. Ta je leta 2021 starejši dokument nadomestil z novim motuproprijem *Traditionis custodes*, ki je do starejših bogoslužnih oblik neprimerno manj prijazen od Benediktovega. Dalo bi se morda reči, da je novi papež Leon XIV. po dvanajstih letih predhodnikovega pontifikata, v precejšnji meri v znamenju vidnega odmikanja od janezpavlovskega kompromisa, v nekoliko podobnem položaju, kot je bil Janez Pavel II. trinajst let po koncu drugega vatikanskega cerkvenega zbora. A o tem ne nameravam govoriti, pač pa se moram vrniti k Rebuli.

Kaj je janezpavlovski kompromis?

In nič ni primernejše od tega, da samo jedro že večkrat evociranega kompromisa skušam pojasniti ob njegovem zapisu. Sposodil si bom opredelitve, ki sodijo v *Družinin* članek, objavljen po smrti Janeza Pavla II. Tam je pisatelj iz Šempolaja ugotavljal:

V nekam razmehčano zahodno latinsko duhovnost je prinesel skalnatost poljske vere v neokrnjeni celovitosti apostolskega Creda. [...] V prvem odstavku svoje prve okrožnice ga je [Jezusa, op. A. M.] razglasil za središče zgodovine, v svojem zadnjem apostolskem pismu pa je potrdil njegovo navzočnost v evharistiji in uvedel leto evharistije. [...] Kot Credo Cerkve je v celoti sprejel njeno moralo, tudi na spolnem področju, s čimer si je seveda prislužil oznako konservativnosti. A če pustimo ob strani to zvestobo, na katero je bil vezan kot vsi papeži – koliko novih oken je odprl v že odprti pokoncilski Cerkvi!²

Pri janezpavlovskem kompromisu gre torej za to, da drugemu vatikanskemu cerkvenemu zboru in njegovim dokumentom (še vedno) pripada vloga nekakšne

² »Janez Pavel II., trojni dar Previdnosti.«

zvezde vodnice za Cerkev v današnjem svetu, kar Rebula ponazori z opombo, da je takrat pravkar umrli papež odpiral okna v že tako odprti pokoncilski Cerkev. S tem trendom se veže moj osebni spomin na teološki študij v poznih devetdesetih letih prejšnjega stoletja, v času pontifikata Janeza Pavla II., ko skoraj v nobenem študijskem gradivu ni bilo strani, na kateri ne bi bilo kakšnega navedka iz koncilskih dokumentov. Toda sočasno je Janez Pavel II. razumel dogajanje v prvi polovici šestdesetih let kot nadgradnjo prejšnjega razvoja in nauka prejšnjih koncilov, nikakor ne kot prelom. Tuje so mu bile »revolucionarne« razlage zadnjega koncila, kakršna je bila tista nizozemske pastoralne sinode. Zato si je, kot pravi Rebula, kljub nadaljevanju odpiranja oken prislužil nalepko konservativca in se s svojo poljsko »skalnatostjo« znašel v vsaj delnem nasprotju s (pokoncilsko) »mlačnostjo« zahodne duhovnosti, spet z besedami tržaškega profesorja. Zavračanje dojemanja koncilskih premikov kot revolucije se je v teku papeževanja Janeza Pavla II. prejkone celo stopnjevalo.

Alojza Rebulo, kot sem že nakazal, vidim kot morda njegovega najvztrajnejšega miselnega sopotnika na Slovenskem. Ker je svežino drugega vatikanskega cerkvenega zbora doživel kot sorazmerno mlad mož, je ta tudi zanj ostal pomembna oporna točka v verskem življenju. A nič manj odločno je odklanjal misel nanj kot na nekakšen nov začetek katoliške zgodovine, saj ga je gledal in dojemal vpetega vanjo. Navsezadnje bi rad pripomnil še, da sem za navedeni miselni tok zavestno izbral oznako kompromis. Ko sem o tem govoril, je padel vsekakor smiseln predlog, da bi namesto nje posegel po pojmu sinteza. Ne ugovarjam, da bi si bilo verjetno želeli, da bi na koncu oblikovanja tega kompromisa dejansko prišlo do sinteze »novega« in »starega« v dediščini drugega vatikanskega cerkvenega zbora. Vendar menim, da ne leta 1978, ko je Janez Pavel II. postal Petrov naslednik, ne ob Benediktovem odstopu petintrideset let pozneje Cerkev, zlasti Cerkev v tako imenovanem zahodnem svetu, še ni bila tam. Več kot očitno je to potrdil pontifikat papeža Frančiška. Kompromis v tej zvezi torej ni nekaj polovičarskega in nenačelnega. Je nujen in plemenit, saj omogoča ali naj bi omogočal vsaj temeljno sobivanje pogledov, ki so še predaleč vsaksebi, da bi se zlili v sintezo. Menim, da se je Janez Pavel II., ko je ubiral navedeno pot, tega še kako zavedal. In če poti rečemo kompromis, ji namenimo zaslužen priznanje in je ne ponižamo.

Nekako *ante litteram* je njene bistvene komponente Rebula nakazal že v svoji zbirki šestih meditacij *Smer Nova zemlja*, ki je izšla leta 1972. V njej lahko vidimo dobro ilustracijo duhovne živosti katolištva po drugem vatikanskem zboru in hkrati izjemen manifest katoliške samozvesti, kakršnih v slovenskem prostoru ni v izobilju. Sprašujem se, ali bi lahko nastal, ko bi njegov avtor ves čas deloval zgolj v obnebu katoliškega življenja v matični Sloveniji. Mislim, da ne in da ga je omogočila šele sinteza izkušenj slovenskega in italijanskega

prostora, v katerem je Katoliška cerkev po drugi svetovni vojni živela precej svobodneje, hkrati pa napetosti po koncilu tam niso bile tako velike kot na evropskem severozahodu.

V duhu »janezpavlovskega kompromisa« zbirka izreka priznanje odpiranju, ki ga je prinesel prav takrat minuli cerkveni zbor. Hkrati pa Rebula na sodoben način pritruje temeljem katoliškega nauka in prakse iz minulih stoletij. Tako v sodobnemu bralcu razumljivem jeziku izrazito rehabilitira pojem dogme in ga ponazori ob za današnjega katoličana morda eni najbolj problematičnih dogem o izvirnem grehu, ki ga poimenuje »padec, zaznan od vseh potresomerov«. V prvi meditaciji pritrdi veri v osebnega Boga in pozneje izpostavi pomen vere v Kristusovo božanstvo. Zanj je zelo značilno, da poudari njegovo vstajenje kot zgodovinski, telesni, fizični dogodek, ki za kristjana ne more biti zgolj sad domišljije ali psihe travmatiziranih učencev. Dolga desetletja zatem oponese nekaterim sodobnim teologom, da je izjema Kristusovega telesnega obujenja zavedla tudi njih: »Znano je, da je ta Izjema zbegala tudi nekatere sodobne teologe, po katerih naj bi Kristus ne bil resnično vstal iz groba, ampak naj bi to svoje vstajenje doživel v veri svojih učencev. A krščanske Cerkve si ostajajo edine vsaj v tem, da je Kristus po smrti res oživel v poveljčanega Bogočloveka.«³ Zanj je kaj takega nesprejemljivo in zruši jedro krščanskega sporočila. V četrti meditaciji je Tržičan v osnovni nabor katoličanovih gotovosti umestil tudi vero v Cerkev kot občestvo, pri čemer pa je izpostavil, da je slednja morala na poti skozi čas odvreči marsikatero breme. Kot zadnjo etapo tega odmetavanja je videl ravno pretekli cerkveni zbor, pri čemer je zanimivo, da je za njegovo glavno geslo izbral besede *Gaudium et spes*, naslov pastoralne konstitucije o Cerkvi v sedanjem svetu. Z enim solznim in z drugim vedrim očesom je v tem okviru spregovoril o obsežnem cerkvenem slovesu od latinščine, vendar koraka v duhu »janezpavlovskega kompromisa« ni videl kot preloma.

Veliki papež

Alojz Rebula nikoli ni skrival svoje skoraj sinovske navezanosti na Janeza Pavla II., ki je očitno tudi zanj sprejemljiv in potreben kompromis omogočil. Rad ga je zapisal z izrecnimi pohvalami, čeprav branje njegovih starejših in poznejših besedil pokaže, da ni varčeval niti z naklonjenostjo do drugih Petrovih naslednikov, pa najsi gre za Janeza XXIII., Benedikta XVI. ali nazadnje Frančiška. Je pa res, da je pri zadnjem cenil predvsem tiste poteze, v katerih je, čeprav je za Slovenca kar drzno zapisal, da Frančišek »nima miselnega obzorja Janeza Pavla II.«, gledal nadaljevanje delovanja svojega poljskega junaka v dokazovanju premoči krščanstva nad drugimi filozofskimi in idejnimi tokovi:

³ »O zanimivem strahu pred Vstalom«.

Bolj kot za dogodek gre za trenutek, ko je papež rabil besedo »svežina evangelija«. S tem je poudaril večno mladost božjega sporočila v primerjavi z minevanjem različnih filozofij moderne civilizacije. Vzemimo na primer zaton eksistencializma in marksizma. [...] Papežev odgovor na vprašanje, »zakaj ste upanje«, pa je bil v popolnem neskladju z moderno mentaliteto. Glasil se je namreč: »Ker vi kakor jaz verujemo v Jezusa Kristusa!«⁴

Janeza Pavla samega je seveda opisal še z vse drugačnimi komplimenti. Zanj je bil »eden največjih papežev v zgodovini katoliške Cerkve, papež formata Leona Velikega in Gregorija VII.«. Po njegovem mnenju mu ni politično nikoli spodrsnilo. »V njegovi žlahtno uravnovešeni osebi, odprti kulturi in bratstvu med narodi«, naj bi po Rebulovo »zaživel klasični lik Evropejca, nosilca judovsko-grško-rimske tradicije te celine. Ni naključje, da se je pod njim v Vatikanu oživila skrb za jezik Cerkve, za latinščino«.⁵ Pisatelj je po malem izražal celo razočaranje, da Cerkev Wojtyła ni uradno podelila vzdevka Veliki, vendar se je tolažil, da »se je Vatikan odpovedoval triumfalizmu še pred preobratom od Janeza XXIII. do današnjega Frančiška«.⁶ S takšnim odnosom do papeške službe in njenih nosilcev se Rebula uvršča v tisto smer slovenskega katolištva, ki bi jo lahko poimenovali »rimska« ali »latinska« in za katero je značilna izrazita navezanost na papeški Rim skupaj s samoumevnim umeščanjem slovenskega kulturnega prostora v domeno latinskega krščanstva. To ni čisto običajno, še zlasti ne, ker izhaja avtor *Smeri Nova Zemlja* iz tržaškega okolja, kjer je bila dojemljivost katoličanov za obžalovanje, da slovensko katolištvo v zgodovini ni vpilo več vzhodnih prvin, posebej močna. Seveda je ni manjkalo niti v drugih pokrajinah. A na tej točki je Rebula povsem jassen, kar ga je nemara pomagalo narediti za poglavitnega glasnika janezpavlovskega kompromisa med Slovenci.

Janezpavlovski kompromis pri Rebuli

Kar zadeva prvo jedro tega kompromisa, jemanje drugega vatikanskega cerkvenega zbora kot ene glavnih opornih točk za oblikovanje katoliškega življenja v sodobnosti, sem navedel že veliko njegovih zgledov. Dodal bi morda njegov odziv na omenjeni motuproprij Benedikta XVI. *Summorum pontificum*. Tega bi opisal za značilno slovenskega, saj je pisatelj kljub prejšnjim in poznejšim izkazovanjem naklonjenosti bogoslužni latinščini nedvoumno pribil: »Kot Slovenca me je razveselil koncilski odlok, ki je namesto latinščine uvajal v bogoslužje narodne jezike. Rad imam latinščino, slovenščino pa še raje. Sicer pa papež omenjenega

⁴ »S potovanja s Frančiškom po Mehiki«.

⁵ Vsi navedki po »Janez Pavel II., trojni dar Previdnosti«.

⁶ »Papeža svetnika«.

koncilskega odloka nikakor ni razveljavil. Dovolil je latinščino skupnostim in duhovnikom, ki bi to želeli: to je vse.«⁷ Morda bi od profesorja latinščine pričakovali, da bo slovenski javnosti nekoliko natančneje pojasnil, v čem je bilo bistvo Benediktovega koraka, a je bila v ospredju pri mojih rojakih zgodovinsko zelo navzoča želja po večji vlogi materinščine pri osrednjih verskih obredih.

A če je pritrdjevanje koncilu še enkrat prišlo do polnega izraza, ni bila Rebulova misel na drugem koncu kompromisne »daljice« nič manj nedvoumna. Ker je predvsem v severozahodni Evropi pokoncilski razvoj naplaval nekak premik v razmerju med duhovno in akcijsko platjo katolištva, je Tržačan v sozvočju s trendi pontifikatov Janeza Pavla II. in Benedikta XVI. kar nekajkrat tematiziral vprašanje ustrezne hierarhije. In zapisal misli, ki bi vsaj danes marsikomu privzdignile obrvi: »Tebi, kristjan, sta zapovedani resnica in ljubezen. Kljub Levinasu sam mislim, da je resnica pred ljubeznijo. Preden nekaj vzljubiš, moraš to spoznati, ne?«⁸ V enakem duhu je vsaj Rebula približno leto dni pred smrtjo razumel razmerje med vero in dobrotelostjo kot njenim plemenitim izrazom in hkrati kot že v *Smeri Nova zemlja* dodal neomajno zaupanje v poslanstvo Katoliške cerkve:

Danes nekateri postavljajo vero za dobrotelostjo, če ne pred njo. Seveda je med obema vera prva. Kristus je mnoge ozdravljene vprašal o njihovi veri. »Ali veruješ?« je vprašal Marto pred svojim zadnjim velikim čudežem, pred obuditvijo njenega brata Lazarja. [...] Vera torej ostaja temelj kristjanovega odnosa do Boga: vera v njegov obstoj, v Sveto Trojico, v učlovečenje druge božje osebe, v njeno smrt in njeno vstajenje. Seveda pri tem ne gre izpustiti vere v ustanovo, ki že 2000 let spremlja, čeprav bolj v evropski kot v svetovni razsežnosti, človeško zgodovino.⁹

Da enako kot Janez Pavel II. in njegov krog ni hotel nič vedeti o tem, da bi drugi vatikanski koncil s svojim odpiranjem oken prinašal revolucionarne spremembe v samorazumevanje katoličanov, je slednjič pokazal s svojimi občasnimi opombami o ekumenizmu. Res je velikokrat pozdravljal korake k zbliževanju krščanskih cerkva in tudi na tej točki hvalil prizadevanja poljskega pontifeksa, vendar je v isti sapi risal meje, čez katere ni mogoče iti. Tako je leta 2007 ugotavljal: »Nemogoče si je namreč misliti, da bi se katoliška Cerkev odpovedala stebrom svojega Creda, da bi se na primer na ljubo protestantom odrekla Evharistiji ali na ljubo pravoslavnim dogmi o Marijinem brezmadežnem spočetju.«¹⁰ In v istem besedilu, v katerem je razmišljal tudi o razmerju med resnico in ljubeznijo, je o

⁷ »Od latinščine do identitete«.

⁸ »Ekumenizem – iluzija?«.

⁹ »Ali so vse vere dobre?«

¹⁰ »Od latinščine do identitete«.

realnih možnostih ekumenskega zблиževanja že kar malo podvomil, ko je filozofu Emmanuelu Levinasu v mislih položil v usta naslednje ugotovitve: »Anglikanci uvajajo žensko duhovništvo in menda istospolne poroke, pravoslavni nočejo pa-peža na obisk v Moskvo, da o protestantih, tem verskem kaosu, sploh ne govorim. Ekumenizem je postal diplomacija. Nehal sem verjeti vanj.«

Prav neomajno prepričanje v duhovno premoč katolištva, o katerem sem že govoril, je bilo tisto, kar me je pred slabimi tridesetimi leti najbolj priklepalo na Alojza Rebulo in njegove zapise. Ustrezalo je občutju duhovne svobode, ki je po mnenju marsikoga v moji generaciji nastopila z demokratizacijo in osamosvojitvijo Slovenije ter z njenim vnovičnim obratom na severozahod, kamor je po našem mnenju vedno sodila. Celó na katoliški sceni je bil zaradi svoje izrazite »latin-skosti« profesor klasičnih jezikov najprimernejši glasnik naših skupnih občutij. Tem se ni izneveril niti v zadnjih letih svojega življenja.

Zlasti rad je navajal kakšne občudujoče izjave nekrščanskih mislecev o krščanstvu ali krščanskih osebnosti. Tako je povzel misli francoskega ateističnega filozofa Michela Onfrayja, češ da je Benedikt XVI. »ostroumni dialektik, filozof z velikim poznanjem nemške hermenevtične šole, mislec visokega profila, popoln poznavalec zahodne filozofije, predvsem nemškega idealizma. [...] Trdi, da brez katoličanov do razsvetljenstva sploh ne bi bilo prišlo. Z drugimi besedami nasprotnik, ki se ga je treba bati in ki utegne povzročiti nemalo škode.«¹¹ Predvsem pa je vedno znova izpostavljал duhovno svežino, ki da jo je katolištvo pokazalo s tem, ko je ob koncu 20. stoletja porazilo komunizem. Malo zatem, ko je navedel Onfrayjeve besede o Benediktu, je zapisal: »Kar pa se težkega orožja tiče, je komunizem uporabil proti Bogu kaj težjega, kot je Onfrayjeva filozofija, pa krščanstvo še stoji, ko komunizma z njegovim 'znanstvenim' nazorom ni več.«¹² Spomin na zanj nedvomno čudežni dogodek je obujal vse do zadnjih let, ko je poudarjal, da se je »Marxov imperij razletel sam od sebe, brez uporabe orožja, česar ni nihče predvideval.«¹³ Še nekoliko pozneje je navdušeno ugotavljal: »Ob besedni zvezi 'nova religija' gre človeku na smeh, posebno ko gleda, s kakšnim zatonom gre v nič najnovejša religija, komunizem. Vera v svojem bistvu ni individualistična, ampak skupnostna. To je posebej vidno v krščanstvu in še prav posebej v katolištvu.«¹⁴

Ko je Rebula tovrstne poglede razvijal v devetdesetih letih in na začetku 21. stoletja, sem mu kot pripadnik mlade generacije kajpak v celoti pritrdjeval. A ko je enako zatrjeval leta 2015, sem imel kot še ob kakšnem njegovem vrstniku ali

¹¹ »Filozof, bojevnik za ateizem«.

¹² Prav tam.

¹³ »Ekumenizem – iluzija?«.

¹⁴ »'Religiozen, a neverujoč'«.

od njega nekoliko mlajšem slovenskem katoliškem mislecju vtis, da se je nekako zataknil v času. Da je ostalo njegovo dojemanje sveta statično. Nisem sicer zanikal dejstva zrušitve komunizma »v sip in prah«, kot bi rekel Koseski, vendar moji generaciji ni zmoglo več služiti za dokaz premoči katolištva. Po eni strani komunizem kljub očitnemu zgodovinskemu neuspehu ni doživel jasne uvrstitve na mesto, ki bi mu šlo. Še več, v neosovjetski preobleki je doživel in doživlja strašljivo renesanso v Putinovi Rusiji in njenih satelitih, ne oziraje se na hitro naslikano pravoslavno fasado. Morda še bridkejšje pa je spraševanje, ali je zahodnoevropsko katolištvo skupaj z zahodnim delom stare celine, v katerega smo se nekoč skupaj z Rebulo ozirali domala s popolnim zaupanjem, sploh še pripravljeno zasesti vodilno mesto v naših zemljepisnih širinah, tudi če bi bilo, kakor je bil Tržačan prepričan, tega zmožno. Sodim, da je za trenutno relevantnost omenjenega spraševanja v veliki meri soodgovorna odpoved dediščini janezpavlovskega kompromisa v osrčju Katoliške cerkve same po letu 2013. Česa takega si Rebula kajpak ni znal niti predstavljati, zaradi česar je zame na neki točki obveljal za v preteklost zaverovanega misleca in sem za nekaj časa pozabil na marsikaj, kar sem se od njega naučil.

Neomajna vera v vstajenje

Zaradi odgovornosti do pomembnega učitelja ne bi bilo prav, ko bi zaključil na tem mestu. Za konec bi se rad vrnil k trdni Rebulovi veri v Kristusovo vstajenje kot zgodovinski dogodek, jedro zgodovine, in v človekovo osebno vstajenje. Zaradi nje je lahko bil tako goreč sopotnik in predstavnik janezpavlovskega kompromisa. Prav je, da nazadnje še enkrat spregovori sam z besedami, namenjenimi spominu na umrlega dolgoletnega prijatelja (čeprav ne vedno somišljenika), arheologa Staneta Gabrovca. V njih pri svojih devetdesetih letih ni zgolj izpovedal vere v večno življenje, marveč ji je dodal še vero, izraženo že v zadnji meditaciji iz zbirke *Smer Nova zemlja*, da bo na tej novi zemlji svoj prostorček dobila tudi večna Slovenija: »V večni Sloveniji boš gotovo pozorno, žlahtni Slovenec, spremljal dogajanje v časni, postrevolucionarno klavrní domovini, brez zavesti in brez duha. In tudi se bo na neki drugi način nadaljevala prekinjena korespondenca z nekim prijateljem, ki to piše na dan tvojega pogreba.«¹⁵ Bolj ko se odmika »dni mojih lepša polovica«, večjo oporo mi pomeni ta neomajna gotovost modrega človeka, pisatelja in vernika Alojza Rebule.

¹⁵ »Stane Gabrovec«.

Bibliografija

Alojz Rebula

- »O zanimivem strahu pred Vstalom«. *Družina* 54, št. 14 (2005): 16.
- »Janez Pavel II., trojni dar Previdnosti«. *Družina* 54, št. 15 (2005): 5.
- »Od latinščine do identitete«. *Družina* 56, št. 30 (2007): 16.
- »Filozof, bojevnik za ateizem, o Benediktu XVI.«. *Družina* 57, št. 5 (2008): 16.
- »Ekumenizem – iluzija?«. *Družina* 63, št. 5 (2014): 16.
- »Papeža svetnika.« *Družina* 63, št. 17 (2014): 16.
- »Stane Gabrovec (1920–2015)«. *Družina* 64, št. 4 (2015): 12.
- »‘Religiozen, a neverujoč’«. *Družina* 64, št. 9 (2015): 16.
- »S potovanja s Frančiškom po Mehiki«. *Družina* 65, št. 9 (2016): 16.
- »Ali so vse vere dobre?«. *Družina* 66, št. 24 (2017): 16.

Eshatološka vizija v delih Alojza Rebule. *Smer Nova zemlja*

Igor Škamperle¹

Leta 1987 je Andrej Capuder v svojih *Romanskih esejih*, v tehtni in tudi kritični razpravi »Neznano drevo Alojza Rebule«, zapisal: »Hermetični Alojz Rebula? Intelktualni, ideološki, obrobni, čudaški, neberljivi Alojz Rebula? Ali pa: To je najboljše, kar lahko danes Slovenci pokažemo svetu! Med tema skrajnostma se razpira paleta mnenj in vtisov beroče publike. O kritiki tu ni vredno izgubljati besed, saj večina ob Rebuli molči ali pa ne premore drugega kot ideološki *knock-down*.²

Kljub Prešernovi nagradi, ki jo je Rebula prejel, in občemu priznanju, ki mu ga je izkazala slovenska kulturna javnost, se v zadnjih letih to stanje ni bistveno spremenilo. Razlogov je verjetno več, med njimi bi izluščil dva, ki sta notranje povezana. Prvi zadeva ubesedovanje sveta, ki ga avtor gradi na osnovi trdne notranje ideje in izhaja iz krščanskega razodetja, zato sta celo grška in rimska antika profesorju klasične filologije Rebuli sprejemljivi le »do neke mere«. Drugi razlog pa je, kot se je izrazil Andrej Capuder, Rebulovo premočno nagnjenje v misterij. Toda prav ta začaranost, če smemo tako reči, s krščanskim izročilom je tisti sok, ki njegovi literaturi, naivno ali pa zelo stvarno in resno, dodaja višjo vrednost.

Religiozna tematika je rdeča nit skoraj celotnega Rebulovega literarnega snovanja, čeprav moramo brž pristaviti, da se, zlasti v zgodnejših proznih delih, posveča tudi sodobnim družbenim problemom, vprašanjem eksistence in smisla bivanja ter kulturi in narodni zavesti. V njegovem celotnem opusu imajo posebno mesto rimska antika, posebno v romanu *V Sibilinem vetru*, ki se odvija za časa cesarjev Antoninov v 2. stol. po Kr. in je zgodnje krščanstvo nakazano le v blagih obrisih, zgodovinske teme (roman *Zeleno izgnanstvo* o humanistu in tržaškem škofu Piccolominju, poznejšem papežu Piju II.), roman o slovenski polpretekli zgodovini *Nokturno za Primorsko* pa roman *Četverorečje*, kjer so prisotni odmevi in vpliv francoske revolucije na slovenske razsvetljence. Nekoliko posebno mesto ima biblijski roman *Jutri čez Jordan*, ki se navezuje na figuro Mojzesa in starozavezno snov. Zaradi tako raznolikih tem, ki so same po sebi relevantne za slovenski in evropski duhovni prostor, Rebula ni avtor, ob katerem bi lahko zamahnili in rekli: ah!, to me ne zanima. Preveč resno so postavljene, v pomenu, da gre vedno

¹ Dr. Igor Škamperle kot docent sociologije kulture predava na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Posveča se področjem humanistične misli, teoriji simbolov, sociologiji umetnosti ter intelektualni zgodovini.

² Capuder, *Romanski eseji*, 180.

za obstojnost človeka kot zgodovinskega bitja in nenehno željo v njem, da bi v svojem bivanju našel smisel.

V tem pogledu je njegova knjiga šestih meditacij *Smer Nova zemlja*, ki je izšla pri Mohorjevi družbi v Celju leta 1972, pravi biser esejističnega pisanja in globoko miselno doživetje za vsakogar, ki ga zanima krščanstvo, oziroma bi se o naši – krščanski – religiji rad poučil. V teh spisih, ki so literarne narave, brez opomb in navedkov, pa čeprav posegajo do temeljev zgodovinskih in teoloških idej, se jasneje kot kje drugje izrisuje tisto pričakovanje, ki mu pravimo *eshaton* ali tudi *eshatologija*.³ Gre za pričakovanje poslednjega časa in stvari ob koncu časov, kar sovпада z religioznim in teološkim odrešenjem. Capuder v omenjeni razpravi to Rebulovo delo označi za eno najbolj poetskih obravnav krščanstva, kar jih lahko preberemo ne le pri nas, ampak v svetovnem merilu. Če kdo želi izvedeti, kaj je krščanska vera, potem je to prava knjiga zanj. Njenega ponatisa, kolikor vem, žal, nimamo.

Rebula začne, kakor je zanj običajno, zelo neposredno, samostalniško in sredi stvari. Povzemimo njegov incipit: »Bog. Beseda, ki postaja v slovarju 20. stoletja čedalje večji tujek. Enozložnica, ki izpuhteva v razpoloženski izdih in postaja medmet. Bog, kakšno vreme! Bog. Najljubeznivejše, kar se da reči o njem, je to, da je danes nezanimiv. Sicer je vprašanje, kaj je za nas, prav tako mlahave kakor histerične sinove njenega veličanstva Potrošnje, sploh še zanimivo.«⁴

V nadaljevanju avtor obdela mnoge argumentacije, ki so se v zgodovini zvrstile okrog vprašanja obstoja Boga, od neke vrste evidence prisotnosti Stvarnika v manifestacijah narave do povsem očitnega dejstva, da Bog v življenju ni evidenten. Zaustavlja se ob Nietzscheju in v tem okviru izpostavlja človekovo samozadostnost, to po Rebuli posebno obliko nezmernosti, antične *hybris*, latinske *superbia*. Ustavlja se ob nasprotju med moderno zavestjo človekovega Jaza in absolutnega nadbitja. Avtor hipotetično sklepa: »Če bi Bog bival, bi Bog moral biti jaz. To nisem. Torej Bog ne biva.« V nadaljevanju avtor ugotavlja, da hoče biti Bog za svojo kreaturo izbira. To je garant človekove svobode. A zakaj je hotel biti izbira najprej za angele in potem za človeka, posebno ko je vnaprej vedel, kako se bo pri obeh ta licitacija iztekla? V eseju se dotakne teme ljubezni. Da, Bog je ljubezen, predmet hrepenenja, ki ohranja smisel bivanja. Ljubezen ima močan zaščitni pas, ker se izmika izkustvenemu preverjanju, in tu odpadejo tudi mnoga znanstvena spoznanja. S fiziko, kemijo, biologijo Boga ni moč dokazovati. *Non serviam!*

³ Eshatologija je obsežna teološka tema, ki je imela v zgodovini tudi poudarjene socialne in družbene aplikacije in je tesno povezana z zahodno civilizacijo. Za teološko obravnavo tega pojma glej Ratzinger, *Eshatologija*, 2018. Za zgodovinsko in sociološko obravnavo glej razpravo Le Goff, »Escatologia« v delu: *Storia e memoria*, Einaudi, Torino 1982.

⁴ Rebula, *Smer Nova zemlja*, 9.

Drugi glas pa ugovarja. Potemtakem ni Bog nič drugega kakor čustvo, osvojljiv samo od manj racionalne zmogljivosti naše biti? »Ne, v takšno kapitulacijo se razum v nas, ta naša edinstvena veličina, ne bi mogel vdati. Bog mora biti vsaj toliko razviden našemu razumu, kakor mora biti razviden našemu čustvu. Luč, ki je v nas, mora imeti možnost, da uvidi Praluč.«⁵ To je velika humanistična prednost krščanske misli: da ne odstopa od zdravega racionalizma. Avtor nas po spretnih miselnih vijugah, brez odvečnih sofizmov vodi po živi argumentaciji do sklepa, da smo tu na robu nekega misterija, ki presega naš logični um. Boga ni mogoče zajeti s samo logiko, ampak s celotnim bitjem. Vera ni silogizem, ampak dar. Zaznavati misterij pa že pomeni biti v preddverju Njega, ki hoče biti naša Luč in naša Uteha.

Druga meditacija na podoben način obdeluje temo, ki hkrati nastopa kot dogma, kar v nas, otrocih moderne, sproža obrambni refleks, da bi najraje prijeli za revolver, kako zapiše avtor. *Padec*. Toda gre za temo ali kar za izkustveno ugotovitev, od katere brni vsa svetovna literatura: padec človeka, ki na tej zemlji ne živi v Raju. Izvirni greh. Alojza Rebule ni strah pisati o tem. Lahko bi rekli, da tu korenini tisti temeljni Rebulov pesimizem do zgodovinskega človeka, ki se izraža v njegovih delih in nazorskih pogledih, pa tudi v zadržkih do vseh mogočih ideoloških projekcij. Navedb o tem človekovem stanju v svetovni literaturi kar mrgoli – od Homerja, Platona do Plotina in krščanske patristike pa naprej do renesančnih pobegov v utopijo in vse tja do modernih izrazov. »Izvirni greh je vse prej kot judovski mit, na katerem naj bi krščanstvo sezidalo svojo odrešenijsko zgodbo. Izvirni greh je eno od dejstev veselja: neizbrisno je vžgan v meso človeka in v lice zemlje.«⁶ Vendar je v nasprotju z angeli človek ostal rešljivo bitje. V tem leži tisto veliko upanje, ki ga ima krščanstvo in s katerim deluje kot uravnovešeni pogoj bivanja do te mere, da ne zanikuje sveta, ampak ga postavlja v perspektivo odrešenja. Človek se ne odvezuje in ne odrešuje od sveta in njegove telesne ječe, ampak živi – za nekaj.

Sin človekov je tretja meditacija, v kateri se srečujemo z misterijem Božjega učlovečenja. »In Beseda je meso postala in se naselila med nami in videli smo njeno slavo« (prosto po Evangelistu Janezu). Jaz sem pot, resnica in življenje, pravi Kristus. Rebula nas tudi tu literarno pretresa z mnogimi potujitvenimi posegi, ki nastopajo kot učinkovite *dramatis personae* in iz sodobne družbe vdirajo v misterij Božje prisotnosti med nami – od znanosti do potrošnje v duhu »Time is money« (Čas je denar). Hkrati pa ugotavlja, da evangeljski Kristus ni niti učenjaški niti sladek pojav. Sentimentalnost je Jezusu tuja, tudi kadar objema otroke. Iz njegove osebe diha presunljiv realizem. Kar ga dviga nad primerljive osebe iz zgodovine,

⁵ Prav tam, 29.

⁶ Prav tam, 41.

kot sta bila Konfucij ali Sokrat, je njegov slog. Rebula vidi v Kristusu tako smisel za družabnost kot nagnjenje k samoti. Vidimo ga tako moliti med zvermi v puščavi kakor sloneti na komolcih za svatovsko mizo. Predvsem: v njem ni enostranskosti. Hkrati pa nas navdihuje njegova absolutna gotovost. V pogovorih ni nikoli v zadregi. Vedno je tu oster čut za razumno, umestno, mogoče. Poleg tega ne gre za učenjaško razpravo: evangelij je poln žensk. Ženski element se odkrito odpira njegovemu odrešenjskemu sporočilu. Ob Kristusu so se ustavljali in se obregnili mnogi misleci tega sveta.

Četrta meditacija, ena najlepših, nas na ladji, ki ima mnogo morij že za sabo, povede preko sveta in zgodovine. *Ladja z mnogimi morji za sabo*. Cerkev. Avtor tudi tu radoživ in učinkovito obdela mnoge viharje, ki so ogrožali in še vedno ogrožajo tisočletno plovbo krščanskega izročila. Kolikokrat v zgodovini je ta Petrova ladja skoraj dokončno obtičala na čereh! Že od vsega začetka, ko so prvi kristjani komaj splezali iz katakomb in je cesar Konstantin legaliziral njihovo vero. Po Karlu Velikem se prva plima unese, a že v 11. stoletju se veliki krščanski Vzhod odcepi od prvega Rima, ki se zdaj začenja spreminjati v gnezdo vseh mogočih ljudi, med katerimi ni malo razbojnikov. In tako naprej čez mnoga morja do danes. Pisanje nas brez obotavljanja postavi pred vprašanja, ki so vedno aktualna in so tudi danes podobna tistim izpred stoletij, naj gre za čas pisanja te knjige kmalu po drugi svetovni vojni ali za konkretno danes: vprašanje prevetritve in prenove Božje ladje. Toda – kako? Staviti na takšno ali drugačno prestrukturiranje vidne Cerkve kristjana kmalu postane brezupno početje. Še taka prenova ne more bistveno povečati vloge Cerkve v svetu. Alojz Rebula ostaja razumno zadržan in skeptičen do zunanjih oblačil. V prispodobah nam prihaja naproti s trezno mislijo: cerkvena ladja je razodeta dedinja dveh bratov dvojčkov, vedno bo Ezavova in Jakobova. Obremenjena z zunanjimi oblačili, fizično telesna, hkrati pa inteligentna in čista, kakor krožnik leče namenjena prihodnosti, prenosu izročila in Božjega blagoslova.

Peta in šesta meditacija nas umerjata k točki omega, tj. k pravi eshatologiji, in v tej perspektivi podajata vero in upanje za našo malo domovino Slovenijo. Evangelij ni le pripoved o padcu človeka in polomu neke akcije, ampak vir upanja in odrešenja. V človeku hrani slo po nesmrtnosti. *Gaudium et spes*, da, navsezadnje je to temelj krščanske vesele novice. Veselje in upanje. Kristus ne kliče človeka v bivanjsko tesnobo, ne sili nas v miselni mazohizem. Evangelij ni moralistični priročnik. Ko iz njega delamo socialni program, se v resnici ne oddaljujemo le od ljubezni, ki nam jo Jezus podarja, ampak zanemarjamo veliko skrivnost in temelj odrešenjskega bivanja, ki ga lahko izkušamo že zdaj in zato živimo radostno, polni upanja in smisla. Evangelij je odrešenjska knjiga: je radostno sporočilo. Odrešenje pa implicira paruzijo, drugi Kristusov prihod, prestop človeškega bitja v poveličano realnost. Bo svet, v katerem smo kot zemeljska

bitja odraščali in živeli to vero, ob koncu časov ostal za nami in propadel? Ne, ne bo, meni Alojz Rebula. Tam, nekje v prihodnosti, v odrešenem stvarstvu, bo z odrešenim človekom njegov svet, tudi ta poveličan. Pisatelj Alojz Rebula je imel preveč rad slovensko zemljo in njeno naravo, da ne bi v odrešenjskem Božjem načrtu videl možnosti tudi zanjo.

Bibliografija

Ratzinger, Joseph, papež Benedikt XVI. *Eshatologija – smrt in večno življenje*. Maribor,

Ljubljana: Ognjišče, 2018.

Capuder, Andrej. *Romanski eseji*. Trst: ZTT, 1987.

Le Goff, Jacques. *Storia e memoria*. Torino: Einaudi, 1982.

Rebula, Alojz. *Smer Nova zemlja*. Celje: Mohorjeva družba, 1972.

Alojz Rebula: dramska dela

*Matej Venier*¹

Alojz Rebula je ustvaril tri dramska dela: dramo *Operacija Timava* (1992), farso *Hribi, pokrijte nas* (1983) in niz šestih dramskih prizorov *Savlov demon* (različica za gledališki oder 1985).² Operacija Timava je po klasičnih pravilih zgrajena drama, ki zajema vse bistvene elemente tragedije slovenskega naroda na Primorskem pod fašistično okupacijo med obema vojnama.

Hribi, pokrijte nas! (1983)

Farso je Alojz Rebula napisal že v sedemdesetih letih kot radijsko igro za tržaški Radijski oder. Predelano v prozno besedilo jo je uvrstil v svojo zbirko *Snegovi Edena*, ki bi morala iziti leta 1975 pri koprski založbi Lipa, tedaj pa je izbruhnila Kocbekova afera in *Snegovi Edena* so izšli šele leta 1977, vendar brez farse *Hribi, pokrijte nas*. Avtor jo je predelal za gledališče na pobudo tedanjega ravnatelja slovenskega dramskega gledališča v Trstu Miroslava Košute. Prvič je bila uprizorjena 3. maja 1983.

Režiral je Jože Babič, scenograf in kostumograf je bil **Miroslav Melena**, glasbo je zložil **Aleksander Vodopivec**. Kot Matjaž je nastopil Stane Starešinič, njegova žena Borana je bila Lidija Kozlovič, njegova hči Alenka Saša Pavček, komornik Florimond Livij Bogatec, šef tajne policije Joško Lukeš, vlogo načelnika glavnega štaba Golmagoja je odigral Alojz Milič, neznanca pa Bojan Umek.

Farsa *Hribi, pokrijte nas!* je odziv na brezizhoden duhovni položaj naroda v desetletjih pred koncem komunistične dobe, primerljiv z biblično slepo ulico Hebrejcev, ko je prerok Ozej zapisal: »Rekli bodo goram: ‚Pokrijte nas!‘ in hribom: ‚Padite na nas!‘ (Oz: 10, 8), kar je citiral Jezus v Lukovem evangeliju (Lk.23,30) med potjo na morišče.

V bajki o kralju Matjažu je našel pisatelj obilo priložnosti za norčevanje iz vsestranskega zamegljevanja resničnosti in omejevanja svobodnega mišljenja, ki je tedaj zaznamovalo ozračje v matični domovini. Alojza Rebulo je kot vrhunskega mojstra jezika žalilo sprevrčanje materinščine v samoupravno latovščino in v

¹ Do nedavnega urednik na Radiu Slovenija, sicer prevajalec zgodovinskih, literarnih, filozofskih in pesniških besedil ter radijskih oddaj in pisec številnih scenarijev za radijske oddaje.

² Že v času po posvetu o Alojzu Rebuli na SAZU je David Movrin v reviji *Clotho* 7. 1. (2025), 115–132, objavil besedilo Rebulove igre *Proces na Vrdeli: Šest antičnih veličin pred sodiščem slovenskih dijakov*, ki so jo 6. maja 1989 ob proslavi štiridesetletnice Slovenske klasične gimnazije v Trstu 1948–1988 uprizorili njeni dijaki.

farsi si je privoščil vrsto duhovitih neologizmov. V njej je tudi na ironičen način posvojil avantgardno estetiko tedanjih novih literarnih usmeritev, s katerimi se nikoli ni sprijaznil.

Farsa *Hribi, pokrijte nas!* je tudi preizpraševanje mita o Kralju Matjažu. Legenda govori o možu, ki je vladal slovenskim deželam v času Karantanije. Matjaž je bil je dober kralj, noč in dan so k njemu lahko prihajali siromaki in zatirani in vsem je nudil pomoč in zaščito. Dal je kovati zlatnike in med njegovim vladanjem so na Koroškem vladali zlati časi. Ker so mu bili drugi vladarji nevoščljivi zaradi njegove mogočnosti, so proti njemu združili svoje vojske.

S samo stotimi preživelimi junaki se je moral skriti v votlino pod Peco, ki se mu je sama odprla in ga skrila pred sovražniki. V votlini se je Matjaž usedel za mizo, drugi pa so posedli okrog njega po tleh in zaspali. Legenda pravi, da se bo, ko mu brada zraste devetkrat okoli mize, prebudil. Takrat bo pred njegovo jamo sredi zime zrasla lipa. Od polnoči do ene zjutraj bo cvetela, potem pa se bo posušila. Takrat bo Matjaž s svojimi vojaki prišel ven, premagal in zatrl vse svoje sovražnike, pregnal krivico s sveta in spet zavladal Slovincem. Tako bodo na Koroškem spet zlati časi.

Vendar je v pogovoru, objavljenem v gledališkem listu za praižvedbo 3. 5. 1983, avtor svojemu izpraševalcu odgovoril, da ni v tem delu »nič zgodovinskega. Prepustil sem se čisti fantastiki«. Po pisateljevih besedah je mit o kralju Matjažu »eden od prividov, ki jih je ustvarila slovenska narodna sentimentalnost, v tem primeru tudi nedržavniškost«.

Na vprašanje, ali ni morebiti farsa že nekoliko zguljena polemika zoper politično diktaturo, je odgovoril: ... »Politična diktatura se mi ne zdi nikoli zguljena. Le da tukaj ne gre za politično raven, ampak za bivanjsko. Navsezadnje lahko storiš samomor tudi tako, da se vržeš s kipa svobode pred New Yorkom.«

Rebulov kralj Matjaž je ljudski junak iz pravljice, ki se obrne v napačno smer.

1. prizor

Matjaž, kralj Križne doline, je razglasil mobilizacijo. Vojaka Jošt in Urban napelujeta poljski telefon in slutita nesrečo: kralj se je zarotil proti prasilam. Pride vojak Blaž, ki so ga odtrgali od žene Ančke. Pravi, da kralj, ki so pred veliko košnjo, že vedo, kaj delajo.

2. prizor

Matjaž brusi sabljo. Žena Borana ga poskuša odvrniti od vojne. Vendar je Matjaž srečal Neznanca in se z njim zapletel v spor za Solno goro. Bilo je tako:

3. prizor

Neznanec da Matjažu okusiti sol s Solne gore. Matjaž zahteva hrib v last. Neznanec je pripravljen odstopiti Solno goro za pol Matjaževega kraljestva. Ma-

tjaž na dogovor ni pripravljen. Tudi tretjine kraljestva ne odstopi za sol. Raje se z Neznanecem vojskuje. Zbor žena svari pred nepremišljeno vojno.

4. prizor

Borana zaman prepričuje Matjaža, naj ne rine v vojno. Matjažu nezadržno poganja brada.

5. prizor

Komornik Florimond Matjažu najavi šefa policije Lopulina. Matjaž hoče vedeti, ali tudi Florimond nezadržno raste brada. Florimond ne ve nič.

6. prizor

Policijski načelnik Lopulin predstavlja Matjažu načrt, kako pripraviti ljudstvo na vojno ali solno akcijo. Zadeve se je lotil večplastno: na vojno bo pripravil gospodarstvo, kulturo, turizem, šolstvo; posebej bo potekala prilagoditev jezika. Jezikovna akcija se začne pri vrhu: Matjaž postane »vaša slanst«, ekselence pa »podslansti«.

Ob vstopu v vojno se je začela sušiti sedmerovrha lipa na Trgu radosti.

7. prizor

Na gozdni jasi se vnovič srečata Matjaž in Neznanec. Neznanec je nečloveško močan, ker se napaja iz studenca žive vode pod Solno goro. Matjaž ponudi Neznancu za studenec kraljestvo in še hčer Alenko povrhu, vendar se Neznanec ne pusti pregovoriti. Vojna je neogibna.

8. prizor

Alenka dvomi o očetovem projektu. Matjaž verjame v naoljenost svojega stroja. Čudnega ni, vse, kar je, je normalno. In vse, kar je normalno, je. Njegov svet je najboljši od vseh svetov, ker je edini. Alenka spozna, da v Matjaževi vojni ne gre za Solno goro, temveč za čudežni studenec pod njo.

Florimond in Lopulin pripravljata državljane na vojno. Predvsem morajo ljudje razmišljati drugače, torej morajo drugače govoriti. Lopulin razglasi novouzakonjene besede: vojna je bajonetska razgibanost, podražitev je cenovni zasuk, racioniranje živil je apetitsko planiranje, črna borza je ješčna samopomoč, moka je mlinski prah, olje je ponvični kolomaz, sladkor je pesni izcedek, kava je lažni ječmen in mleko kravji ekstrakt. Nova govorica je obvezna.

9. prizor

Matjažu pospešeno raste brada. Florimond mu svetuje, naj si pomaga s koso ali pa naj si spravlja dlake v košarico. Sedmerovrha lipa vene. Matjaž sumi Florimonda, da jo zaliva z bencinom. Sumi tudi, da sta se šef tajne policije in vrhovni poveljnik zarotila proti njemu skupaj z njegovo soprogo.

10. prizor

Matjaža spravi ob živce Borana, ki na njegov ukaz uporablja predpisani novorek. Nazadnje mu izpove svoj gnus zaradi sprenevedanja, ki spremlja vojno za Solno goro. Nato odvihra. Pride Florimond z novimi vici. Nato se pridružijo ljudje, ki vzradoščeno vzklikajo miru.

11. prizor

Pod Tičjim skladom so našli solno jezero. Za vojno ni več razloga. Slavju se pridružuje tudi vojska, kar Matjaža razbesni. Zanj se vojna nadaljuje.

12. prizor

Borana in Matjaž se ne strinjata. Matjaž želi z vojno iz kraljestva videza prodreti v kraljestvo vsebine. Borana mu noče slediti.

2. DEJANJE

Alenka in tri ženske zaklinjajo lipo, naj ne uvene.

1. prizor

Vojaki na fronti so lačni. Koliko je ura, jim določa štab. Za vsako stvar morajo vprašati za dovoljenje.

2. prizor

Florimond in Lupolin širita presoljevanje jezika. Disciplina je zdaj omejena samogibnost. Zapor je iztreznjevalna depandansa. Ustrelitev je prsno osvinčenje. Obešenje je vratno vzravnavanje. Smrt je organska prekvalifikacija.

Lupolin in general Golmagoj načrtujeta prevrat. Lupolin je prestregel Alenki-no pismo Matjažu. Alenka odhaja nekam, kjer puščajo stvarjem imena, proč od Matjaževe megle. Lupolin bo ministrski predsednik, Golmagoj pa predsednik države. Ljudstvu bodo hinavsko obljubili vse svoboščine, jezikovna reforma pa ostane v veljavi.

3. prizor

Alenko so ujeli. Zvezana sedi pred Matjažem. Ko jo ta vpraša, zakaj ne mara njegovega jutri, mu odgovori, da je rajši v današnjem videzu kot v očetovi prihod-

nji vsebini. Ko jo Matjaž opomni, da boj za jutri ni v tem, da bi rožice sadil, mu odvrne, naj si trnje sadi na svoji gredi in ga ne vsiljuje drugim. Nazadnje raztrga vezi in steče na prosto.

Alenka prikličie zbor. Zaklinjajo domačo dolino, njene vode, gozdove in jezik.

4. prizor

Matjaž in Florimond. Matjažu gre vedno bolj na spanje. Napetost pred spopadom z Neznancem mu žaga živce. Florimond ga obvešča, da prebivalcem Križne doline brade rasejo normalno; divja le Matjaževa. Zarotnike so prijeli. Tudi razpoloženje v Križni dolini je napeto. Vse zanima, ali bodo obešeni ali ustreljeni. Tako je, kot bi se pripravljalo na sončni mrk. Celo ptice so nehale peti. Ko Matjaž to sliši, naroči Florimond, naj sestavi primeren poziv ptičem.

5. prizor

Matjaž je pomilostil Alenko, tik pred njuno usmrtitvijo pa tudi Lopulina in Dolmagoja. Borana ga sprašuje, zakaj tadv. Matjaž pravi, da bosta zdaj še bolj zvesta. Za Matjaža človek brez nekaj masla na glavi sploh ni uporaben. Sredi pogovora zaspi. Borana z lepaka na kolu prebere Matjažovo poslanico ptičem, poziv, naj s še večjo zavestjo izpolnjujejo svojo čivkasto, ščebetavsko in pevsko dolžnost. Nato se sunkoma prebudi in se vnovič zaplete v spor z Borano. Ona ne verjame v prihodnost. Ženska je in v njeni krvi utripa resnica, ki je v skladu s spočetjem in s smrtjo. Nazadnje pograbi umivalnik in soproga polije: »Na, nalokaj se vsemogočnosti!«

6. prizor

Vojaki ždijo na okopih. Vesoljska ura je okoli polnoči, ideološka pa okoli četrte zjutraj. Slišati ni ničesar, le eden od vojakov zazna mezenje gnusa iz minute v minuto. Dano je povelje za začetek. Vojaki stečejo. Dvigne se krik »Hribi, pokrijte nas!«. Prav v tem trenutku zajame dolino potres.

3. DEJANJE

Križno dolino so pokrili hribi. Prizorišče je velika podzemna votlina, vsa v kapnikih. Alenka in zbor sprašujejo hribe in doline, zakaj so uslišali vpijoče in pokopali Križno dolino v temo, da je zatoni živ dan, da sta zamrla slast in obup zemeljskih ur. Bodo hribi in doline vedno molčali?

1. prizor

V votlini spi Matjaž med Lopulinom in Golmagojem, ki prav tako spita. Izpod stropa visi Matjažev meč, s katerega kaplja kot s kapnika. Ko bo skodela pod njo polna in bo zunaj zakrakala zadnja vrana, bo prekletstva konec in prerokba

se bo izpolnila. Vojaki ugibajo, ali je zgoraj še svetlo, medtem ko oni živijo in dihajo nič. Rožni vrh in Tičji sklad se ne bi smela sesesti nad votlino, temveč vse sploščiti v nafto.

2. prizor

Ura odbije dvanajst in Matjaž se prebudi. Florimond mu poroča, da se bliža čas, ko bo s sveta izginila zadnja vrana. Na sledi so tudi studencu žive vode, zaradi katerega se je Križna dolina zapletla v vojno z Neznancem. Matjaž si rezervira prvi požirek. Ko ura odbije ena, vsi zaspijo.

3. prizor

Alenka objokuje propad Križne doline in kliče k vstajenju: »Hribi in doline, odkrijte nas!«

4. prizor

Lopulin in Golmagoj se nad sodčkom žive vode dogovorita za zavezništvo ob skorajšnji vrnitvi na svetlo.

5. prizor

Vojaki pometajo votlino. Prezebajo. Kraljica se ne bo udeležila inavguracije žive vode.

6. prizor

Slovesna inavguracija žive vode. Lopulin napove tudi izhod iz podzemlja. Vsi pijejo. Kmalu jih začne zvijati. Živa voda ima odvajalni učinek. Vsi se razbežijo, držeč se za trebuhe.

7. prizor

Celotna Matjaževa kolonija v jami driska. Nujna oprema je nočna posoda, v novoreku imenovana lajšalna čelada. Vojaki ugibajo, ali bo tudi zadnja sraka pila odvajalno vodo.

8. prizor

Matjaž v sanjah maršira in vodi polke v frizerski salon. Borana je obupala nad njim. Ne želi si več na svetlo, v življenje. Alenka ga zagovarja. Ko bo zunaj, bo drugačen.

Ura odbije dvanajst in Matjaž se prebudi.

Florimond prinese zadnjo srako. Pot na svetlo je torej odprta. Vendar sraka ni sraka. Tudi zadnja najbrž ni. In Florimond ni hodil na površje, temveč je ždel v skalni vdolbini. Tudi rova na površje ni. Ob enih vsi spet zaspijo.

9. prizor

Alenka in zbor žensk objokujejo rov na prosto, ki ga nikoli ni bilo.

10. prizor

Vojaki Jošt, Urban in Blaž igrajo karte. Objavljena je nova »akcija Sonce«, kopanje rova na prosto. Blaž je navdušen, Urban dvomi, vendar si še vedno želi nekdanje Križne doline. Jošt pa ne bo sodeloval. Blaž Jošta obtoži izdajstva, Jošt pa njega ovaduštva. Spopadeta se, a ju Urban loči. Vsi so sinovi iste teme.

11. prizor

Borana in Alenka. Prva kliče k večnemu spancu. Druga upa, da se mora vse šele začeti, in kliče k vstajenju.

V tem teatru absurda imamo opravka z dvorom blaznega diktatorja, ki se zaroti proti silam narave, sproži nesmiselno vojno za privid bodočnosti, vsili podložnikom umetni jezik in konča s svojimi, zasut v totalitarni votlini, potem ko onemogoči zaroto vrhovnega poveljnika in policijskega šefa, ki ju spremeni v svoji poslušni lutki, s tem da ju pomilosti tik pred usmrčitvijo. Matjaževa žena Borana je ubit človek, brez upanja, hči Alenka pa se očetu odkrito upira. Družinske razmere pri Matjaževih spominjajo na neštete zgodbe o družinskem življenju komunističnih mogotcev vseh dežel, prav tako spominjajo na njihov svet policijske metode lomljenja zaprtih ter na manipulacijo z ljudskimi množicami in posiljevanje jezika. Ni čudno, da se je zaradi afere Kocbek senzibilizirana oblast v farsu prepoznala in njeno prozno različico izločila iz *Snegov Edena*.

Izvedba v Slovenskem stalnem gledališču je doživela naslednje kritiške obdelave:

1. Anonim: »Rebulova farsa na tržaškem odru« (*Primorske novice*, 6. 5. 1983).
2. Andrej Inkret: »Junaško gledališko delo ob krstu tržaške drame«. (*Delo*, 5. Maj 1983).
3. Jernej Novak: »O spečem kralju« (*Dnevnik*, 7. maj 1983).
4. Marij Čuk: »Tragična farsa, ki se giblje med videzom in resničnostjo sredi apokaliptične drame« (*Primorski dnevnik*, 23. maj 1983).
5. Denis Poniž: Kolumna (*Teleks*, 26. maj 1983).
6. Cvetka Guzej Sabadin: »Uspavajoča igra o kralju Matjažu« (*Primorske novice*, 10. 5. 1983).

Kritiški odzivi v tisku v matični domovini so bili večinoma negativni. (Pogled na sistem znotraj njega je drugačen kot pogled nanj od zunaj, kot bomo videli iz kritike v *Primorskem dnevniku*. To je težava vseh zaprtih sistemov.) Andrej Inkret je farsu v *Delu* očital duhamornost, neduhovitost in klišejskost in na koncu kritike pribil, da pač »prinaša v sodobno (in prejšnjo) slovensko dramatiko izredno

malo izrazitega.« Jernej Novak v *Dnevniku* ugotavlja, da gre za »skromno odrsko igro, delo, ki je kljub svoji navidezni prepletenosti politične in bivanjske ravni in očitni zapletenosti vendarle vseskozi razvidna, tezna konstrukcija ...« Denis Poniž v *Teleksu* svojo uničujočo kritiko sklene z odstavkom: »Bila je to izrazito apolemična, vase zaprta in narodno sinkretistična predstava, ki ni razkrinkala totalitarizma, še manj pa pokazala na smiselnost idiličnega in idealnega življenja.« Globlje v Rebulovo besedilo je zakopal Marij Čuk v *Primorskem dnevniku*: »... protest proti ideologiji, ki vlada in je vsiljena Križni dolini. Ta ideologija se isto-veti samo z materialnostjo, v sebi nima ničesar izvenzemeljskega, uklepa človeka, izruva mu vsakršno individualnost. Državljeni Križne doline so avtomati (ali pa smo avtomati?), ničesar ne morejo sami odločati, niti o dnevu, niti o uri, niti o hrani, niti o sebi. Vse je dano z nekakšnega oblastniškega vrha, vse je ustrojeno po določeni politični liniji, ki ne dovoljuje nikakršnih odmikov, niti Alenkinega bega in niti grotesknih protikraljevskih pučev. Tudi jezik je v oklepu te ideologije: ker se ne more in ne sme vezati na tradicijo in izročilo, ga je treba preoblikovati v spakedranščino, da bo zadostil potrebam stehnizirane in s tehnično ali drugačno revolucijo preoblikovane družbe. Smrt govora in prabitnega, po človekovi meri skrojenega sporazumevanja? Tudi, ob tem pa še nezadovoljstvo nad sedanjim slovenskim slovarjem. ...

To večplastno in mestoma zamegljeno sporočilo pa žal na odru ne zaživi v vsej svoji dramatičnosti in konfliktnosti, ker se giblje preveč na meji eseja in didaskaličnosti in je gledališka komponenta malce zabrisana. Vendar je tudi res, da imenitna poezija, ki diha iz teksta, dovoljuje gledališčnikom različne interpretacije, kakor dokazuje tudi tržaška uprizoritev.«

Savlov demon – šest iger z religiozno tematiko (1985)

Savlov demon je niz šestih dramskih del, ki so bila v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja izvajana kot radijske igre in jih je avtor priredil za gledališki oder. Vsa so ubrana na svetopisemsko snov: *Četrty kralj* in *Neznana zvezda* imata božično tematiko, *Poncijeva žena* in *Somrak* pa velikonočno. *Savlov demon* je biblična zgodba o menjavi in pomenu oblasti, *Mesto Arbela* pa je sodobna zgodba.

V središču vsake od dramskih pripovedi, ki so plod obsedeno natančnega branja svetih besedil, je osebna preobrazba.

V *Poncijevi ženi* se prokuratorjeva soproga, ki jo v sanjah vznemiri pravičnik, ki ga bo njen mož žrtvoval množici, preko Jezusovega najljubšega učenca Janeza približa Učenkovi žalujoči materi Mariji.

Savlov demon je obsodba oblasti same po sebi, kot pravi Kristus v *Mojstru in Margareti*, da je vsaka oblast zlo. Savla obsede Demon in mu prišepetava, naj vztraja v vlogi maziljenca, kakršnega zahteva ljudstvo, čeprav ve, da mu je Bog

odtegnil svoj navdih. Zato zasovraži Davida, ki je premagal Goljata, čeprav je edini, ki mu s svojo harfo daje tolažbo. Oženi ga s svojo hčerjo, hkrati pa mu streže po življenju. Avtor je zarisal celoten spekter dialoških odnosov med dramskimi osebami: Savel in Samuel, Savel in David, David in Goljat, David in Mihola, David in Jonatan. Nazadnje Savel po porazu s Filistejci stori samomor.

Somrak je igra o vojakih, ki jih Pilat, potem ko so opravili križanje, zadolži še za straženje Kristusovega groba. Stotnik Kornelij, ki mora poveljevati obema operacijama, je potrta od nizkotnosti dogajanja. Njegova žena Klivija, ki se je na veliki četrtki v množici za trenutek zazrla v oči poznejšega obsojenca, pa je odprta za upanje. Skupaj pričakata jutro tretjega dne in vstajenjsko svetlobo.

V namišljeno mesto Arbela nekje v mrzlem delu Evrope, ki je v krempljih koruptnih veljakov in z njimi zlizane povsod prisotne policije, pride Tujec. Vsi, ki pridejo z njim v stik, doživijo duhovno razsvetljenje, vendar strukture tega ne prenesejo in ga izženejo, mesto pa se pogrezne v staro životarjenje.

Četrti kralj je Herodov pisar, Grk Dinarh, ki se mu zagnusijo morilske mahinacije njegovega gospodarja. Nazadnje posvari modre z Vzhoda, ki sledijo zvezdi, in se jim pridruži.

Neznana zvezda. Zvezdogledi v perzijskih Suzah zaznajo novo, še neznano zvezdo. »Ugleda pa jo lahko samo tisti, ki mu ni toliko do zvezdarjenja kot do zvezd.« Asuer, načelnik dvornih pisarjev, Mihol, razlagalec kraljevih sanj, Gašper, varuh kraljevega pečata, in nekdani čuvar kraljevega gaja Boltežar se odpravijo za njo in pustijo vse za seboj. Mihol ženo Ediso, Gašper službo, Boltežar vse življenje v vladarjevi službi. Vendar ji razumsko naravnani Asuer ne zmore slediti, čeprav jo vidi v polnem sijaju.

Od vseh iger iz zbirke *Savlov demon* je gledališko uprizoritev doživela le *Poncijeva žena*, in sicer leta 1972 v Buenos Airesu in leta 2018 v Ljubljani v okviru prireditve Sla po večnosti.

***Operacija Timava* (1993)**

Drama je bila uvrščena na repertoar Slovenskega dramskega gledališča v Trstu v sezoni 1992/93, potem ko je bila leta 1992 izbrana na razpisu gledališča za nova dela.

Premiera je bila 8. 10. 1993.

Režiser in scenograf je bil Mario Uršič, glasbo je izbral Aleksander Rojc, ki je tudi korepetiral. Inšpektorja Urlata je igral Vladimir Jurc, inženirja Borsija Valter Dragan, učitelja Križnika Alojz Milič, njegovo ženo Doro Miranda Caharija, njegovega sina, pesnika Stanka, Alojz Svete, hčer Natašo Lučka Počkaj, revolucionarja Dušana Gojmir Lešnjak, župnika Jamarja Livij Bogatec.

Operacija Timava je drama, zgrajena po klasičnih pravilih (z izjemo enotnosti kraja in časa).

Zasedba vlog zajema vse bistvene dejavnike tragedije primorskih ljudi pred 2. svetovno vojno: častnik italijanske politične policije, njegov ovaduh, zaveden slovenski duhovnik, slovenski učitelj, njegov sin pesnik, ki je po prepričanju krščanski socialist, revolucionar Dušan, ki daje prednost svetovni revoluciji pred narodnostno idejo, tigrovci, pripadniki spontanega upora proti potujčevanju. Osebe delujejo kot popolni zastopniki svoje ideje brez priziva, kar morda škodi njihovi življenjskosti in odrski učinkovitosti. Po avtorjevih besedah bi lahko bila šifra Operacija Timava oznaka za načrt Rima, da popolnoma poitalijanči Julijsko krajino. Drama se odvija na Tržaškem med dvajsetimi in tridesetimi leti 20. stoletja, v zenitu fašistične strahovlade, ki povzroči tudi zenit našega narodnega odpora. V njej sta »strnjena oba velika tržaška procesa, proces Bazovičanov iz leta 1930 in Tomažičev proces iz leta 1941 ... oba zaradi čustvene spojitve, ki je v naši zavesti združila ti dve veličastni poglavji iz naše zgodovine. Morda je bila zraven tudi želja, da bi bil pravičen do vseh komponent našega takratnega narodnega odpora, nad katerim ni bilo nikakršnega monopola.«

Ekspozicija:

1. DEJANJE

1. prizor:

Inšpektor javne varnosti dr. Urlato uraduje. Govora je o nadzoru nad nedovoljeno žganjekuho, tihotapci in nasprotniki fašističnega režima; posvetujejo se o uvedbi napisa na javnih krajih *Qui si parla soltanto italiano*. Inšpektor se pritožuje nad osebjem, ki mu ga pošiljajo iz Rima. Vmes diskutira o nogometni tekmi, v resnici pa ga žre, da mu bodo pod oknom posekali gaj in uredili novo pokopališče.

2. prizor:

K župniku Jamarju pride nenapovedan obisk, inženir Amos Borsi, Župnik mu postreže šilce na črno skuhanega žganja, ki mu ga je prinesel tihotapec Dreja. Inženir bi se rad učil slovensko in Jamar ga napoti k učitelju Križniku, ki so ga fašistične oblasti zaradi narodne zavednosti suspendirale brez pokojnine.

3. prizor

V kraški jami poteka sestanek celice odporniškega gibanja. Ilegalci: komunist Dušan, Ferdo in Miloš se dogovarjajo za teroristično akcijo kot odgovoru na fašistični teror. Dušan noče pritegniti k sodelovanju Križnikovega sina Stanka, češ da pesniki niso primerni za revolucionarje.

4. prizor

Amos in Stanko se med lekcijami slovenščine spoprijateljita. Razpravljata o umetnosti, veri, narodu ... Stankova sestra Nataša, ki študira klavir, medtem vadi.

Zaplet

5. prizor

Amos, ki je Urlatov skrivni agent, se mora pred predstojnikom zagovarjati zaradi svoje nedejavnosti. Fašistični policiji je znano, da se študent Dušan ukvarja s komunistično agitacijo. Tudi Stanko Križnik, ki študira v Ljubljani, je sumljiv, ker v Ljubljani predava v socialističnih krožkih. Prihaja do požigov fašističnih potujčevalnih šolskih enot.

6. prizor

V hišo učitelja Leona Križnika pride inženir Amos Borsi in išče Stanka. Zaplete se v pogovor z Natašo. Ko odide, Leon Križnik posumi, da gre za tajnega agenta.

7. prizor

Ob vaškem vodnjaku se pogovarjata Stanko in Dušan. Prvi je krščanski socialist, drugi komunist. Dušan je uradni Natašin zaročenec, vendar čuti, da se ji ne more približati, zato se posveti revoluciji; Stanko mu prav to očita. Tudi Dušan sumi, da je Amos fašistični ovaduh, česar Stanko ne verjame. Pojavi se Amos in Stanko mu predstavi Dušana.

8. prizor

Inšpektor Urlato zbere jezikovno komisijo, sestavljeno iz treh neukih fašističnih komisarjev in lingvista profesorja Pizzastiglia. Organ začne nemudoma vsepovprek poitaljančevati slovenske priimke. Z zamudo se na prizorišču pojavi Amos. Pride do preloma med njim in Urlatom. Amos pravi, da »bi morala Italija še enkrat premisliti celotno problematiko v zvezi z asimilacijo drugorodcev« s kodnim imenom Operacija Timava, ki je eden od strateških ciljev režima, in nazadnje zapusti sejo jezikovne komisije.

9. prizor

Amos Stanku prizna, da dela za fašistično tajno policijo. Izpove mu, da ljubi Natašo in ga prosi, naj posvari Dušana: policiji so znane njegove ilegalne zveze. Izgine naj.

2. DEJANJE

1. prizor

H Križnikovim prispe Dušanovo pismo. Dušan opozarja, da Amos ni tisto, kar se zdi, in naj ga ne sprejemajo. Nataša se ne strinja, njen oče pa. Dilemo razreši mati, ki pravi, da pri Križnikovih nikdar nikomur niso zapirali vrat.

2. prizor

Nataša in Amos. Govorita o zatiranju Slovencev, o Stankovi veri v umetnost in socializem. Nataša hoče nesmrtnost ali nič. Amos si želi oditi s sveta. Še bolj si želi Nataše. Ko jo poskusi objeti, se mu Nataša iztrga. Ne more se spustiti v razmerje s pripadnikom zatiralskega naroda. Amos odide. Pride Dušan. Nataši očita naivnost, ker sprejema Amosa. Ona mu očita zagledanost v politiko. Dušan ji izroči v hrambo sveženj ilegalnega gradiva. Pride Leon in pravi, da si nikoli ne bi mislil, da se bosta v njegovi hiši izmenjavala obiske komunist in fašist. Ko Dušan ugovarja temu izenačevanju, mu Leon odvrne, da je Mussolini s svojim enostrankarskim sistemom in tajno policijo posnemal Lenina.

3. prizor

V kraški votlini se Miloš, Dušan in Ferdo dogovarjajo za bombni atentat. Miloš jim prebere pismo. Župnik Jamar jih svari pred nasiljem. Odpor mora biti v zvestobi besedi in duhu naroda. Ne odpor vej, ampak korenin. Vendar se uporniki odločijo za akcijo.

Klimaks

4. prizor

Pri Križnikovih se soočita Amos in Dušan, ki ju je ob isti uri povabil Stanko. Oba izrečeta svoj kredo: Dušan postavlja revolucijo pred žensko; Amosa lahko pred nesmiselnostjo sveta in življenja reši le ljubezen do ženske. Dušan ve, da je Amos fašistični tajni agent. Amos ve, da je Dušan komunistični aktivist. Izvlečeta pištoli. Napetost popusti, ko Amos, ki ga je Nataša odbila, prosi Dušana, naj ga ubije, naj ga odreši italijanstva, slovenstva, vsega večno človeškega. Nato ga posvari, naj izgine, ker mu je policija za petami. Pride Nataša s kavo.

5. prizor

Stanko in župnik Jamar šahirata. Pogovarjata se o Dušanu in Amosu. Oba sta rojena za absolutno, Amos pa je zmožen škoditi le sebi. Njun pogovor prekine župnikova gospodinja Lojzka. V mestu je eksplodirala bomba.

Razplet

6. prizor

Nataša se z materjo pogovarja o pismu, ki ji ga je poslal Amos. Kljub resničnemu trpljenju, ki zveni iz njegovih besed, se ne more odločiti, da bi mu odpisala.

Vstopi Stanko. Dušana so kljub Amosovemu opozorilu prijeli. Amos je dal v službi odpoved. Za oba bi bilo bolje, da bi pravočasno pobegnila. Natašo skrbi za Stanka, ki je očitno bolan.

7. prizor

Delovna soba inšpektorja Urlata. Župnik Jamar zaman želi doseči, da učitelja Križnika ne bi preimenovali v Crocianijs. Izvemo, da so Dušana, Rada in Miloša usmrtili. Nato k Urlatu pride Amos, ki je sicer dal odpoved, vendar poskuša od predpostavljene doseči, da ne bi sprožili preiskave v Križnikovi hiši. Urlato se mu posmehuje in mu pove, da je Dušan pred smrtjo med zaslišanjem izdal, da je tam pustil zavoje. Ko Amos vidi, da ne more odvrniti pogube od Križnikovih, se vpricho Urlata ustreliti.

8. prizor

Vsi so mrtvi: Dušan, Amos; umrl je tudi Stanko in nazadnje še učitelj Leon. Nataša z materjo obuja spomine nanje. Ko je Stanko Amosu podaril Gregorčičevo sliko, je iskala papir, da bi jo zavila; tedaj je Dušanov zavitek iz svisli prestavila v drvarnico, kamor ob preiskavi ni nihče pogledal. Nataši je hudo za Amosa, ki leži na novem pokopališču ob inšpektorju Urlatu pod oknom. Moral bi ležati poleg Stanka. Sprašuje se tudi, ali bo fašistično prekletstvo večno trajalo, ali bodo večno Crociani. Mati ji odgovori, da obstajajo imena, zapisana v srcu, kamor ne seže noben dekret.

Izšle so naslednje ocene in kritike uprizoritve:

1. Bogomila Kravos: »Slovenci, združeni proti nasilju: krstna uprizoritev Rebulove *Operacije Timava*« (*Republika*, 12. 10. 1993).
2. Vasja Predan: »Potujčevanje drugorodcev« (*Razgledi*, 15. 10. 1993).
3. Marij Čuk: »Krst operacije Timava« (*Delo*, 11. 10. 1993).
4. Cveta Guzej Sabadin: »Operacija Timava v SSG« (*Primorske novice*, 15. 10. 1993).

Kritike so večinoma zadržano spoštljive. Morda je vnovič zadel bistvo drame Marij Čuk:

»Če naj ima gledališče med svojimi vlogami tudi to, da govori jezik svojega okolja in posreduje pogled na določen tip življenja v lastnem prostoru, potem je

krstna izvedba drame ‚Operacija Timava‘ pisatelja Alojza Rebule dovolj zgovoren primer takega početja. Zato je bila petkova otvoritev nove abonmajske sezone Slovenskega stalnega gledališča v Trstu v mnogočem slovesna in simbolična, za tržaško občinstvo zavezujoča. Rebulova igra je namreč po eni strani tematizirala občutje in počutje slovenskega človeka pod fašistično strahovlado med obema vojnama, po drugi pa potrjevala vrednoto slovenstva kot humanistično vrednoto. Z drugimi besedami povedano: Alojz Rebula je za svojo dramo izbral točno določen zgodovinski in zemljepisni prostor in z njim spregovoril tudi današnjemu Slovencu. Ta govorica se udejanja preko liričnih in ekstatičnih utrinkov, pa tudi s konkretno govorico dejstev, s čimer je skušala ‚Operacija Timava‘ sprožiti vzmeti večje samozavednosti in narodnega čutenja Slovenca za mejo.

[...] Vera v idejno zmago človečnosti pa je pri Rebuli tolikšna, da deluje katarzično, saj je humanizem tista kategorija, ki ohranja človeku pristno podobo, je idealiteta zunaj vsakršnih sistemov, minljivosti življenja in časa in edina lahko zagotovi ohranitveno dostojanstvo. Tako se namreč dogaja uslužbencu pri tehničnem inšpektoratu v Trstu Amosu Borsiju (tajnemu agentu), Italijanu, ki ga kraška narava očara, da hoče spoznati slovensko kulturo, se naučiti jezika in ne more razumeti fašističnega barbarizma, ki hoče »‘drugorodcem‘ vsiliti svoj kulturni model, jih uničiti samo zato, ker so drugačni. Idealizirana podoba Krasa se spaja s poduhovljenim ljubezenskim čustvom, ki ga Borsi začuti do Nataše, učiteljeve hčerke, kar ga sili v to, da opusti ideologijo nasilja in se odloči za nadčasovno in nadnarodno človečnost. Skratka idealist, ki mora seveda propasti, ki se mora ustreliti, da ohrani čisto vest.

‚Operacija Timava‘ je v čistem sozvočju z Rebulovo vizijo sveta, ki jo sicer preveva krščanski etos, a je predvsem humanistična in to na poseben način. Že članstvo v vrstah maloštevilnega naroda, ki je dan za dnem izpostavljen najrazličnejšim nevihtam in asimilacijskim tokovom, je za avtorja drame tista humanistična globoka intimna vrednost, ki človeka potrjuje in mu osmišlja obstoj. In še več: Rebulov humanizem presega konkretne danosti in se razraste v metafikcijo, sredi katere zažari človek v svojih neideoloških komponentah, kot nosilec izrazito povezujočega srčnega sporočila. V konkretnem primeru ‚Operacije Timava‘ se ta vizija kaže tudi v ohranjanju narodne, ki je seveda tudi posameznikova identiteta.«

Ob stoletnici rojstva Alojza Rebule nobeno njegovo dramsko delo ni našlo poti na odre slovenskih gledališč in amaterskih odrov, kar prav tako priča o stanju duha v našem gledališkem okolju.

IV.

BIBLIOGRAFIJA

BIBLIOGRAFIJA ALOJZA REBULE 1945–2025

Bibliografija prinaša popis Rebulovih tiskanih del, tj. prvih objav in ponatisov, del, ki jih je prevedel, in del, ki jih je uredil, ter prevode njegovih del v tuje jezike od začetkov v letu 1945 do konca leta 2025. V njej, razen izjemoma, niso popisana izvedena in druga nedostopna dela (radijski in televizijski prispevki, neobjavljeni prispevki na konferencah, simpozijih, posvetovanjih, okroglih mizah itd.). Popisana so tudi izbrana dela o Alojzu Rebuli in njegovem delu. Gradivo je urejeno kronološko po letih, v okviru posameznega leta pa ob upoštevanju formalnih meril v naslednje enote:

- A Monografije in druga zaključena dela
- B Objave leposlovnih del v periodičnih publikacijah in antologijah
- C Razprave in eseji
- Č Članki (ocene, poročila, kolumne, priložnostni prispevki, polemike ...)
- Credo Rubrika v tedniku Družina
- D Intervjuji (oseba, ki intervjuva, je Alojz Rebula)
- F Intervjuji, ankete Alojza Rebule
- G Sekundarno avtorstvo (uredništvo monografij in periodičnih publikacij, članstvo v uredniških odborih)
- H Prevodi Alojza Rebule
- I Prevodi del Alojza Rebule
- J Drugo
- K O Alojzu Rebuli in njegovem delu (izbor)

Znotraj naštetih enot so popisi objav urejeni po abecedi naslovov oz. avtorskih značnic. Izjema je rubrika Credo v tedniku Družina. Prispevki v tej rubriki so popisani kronološko. Opis vsebuje samo nujne elemente, potrebne za identifikacijo posamezne objave. Uporabljene okrajšave ustrezajo okrajšavam v Slovenski bibliografiji. V krepkem tisku so monografije Alojza Rebule in monografije o njem. Redakcija bibliografije je bila zaključena novembra 2025.

¹ Bibliotekar, bibliograf, zgodovinar. Po diplomu iz zgodovine (1982) ter slovenskega jezika in književnosti (1983) je bil zaposlen na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani in na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU. Od 2022 je v pokoju. Ukvarja se z bibliografijo, biografiko in leksikografijo.

1945

B

1. Vedež ob Jadranu : iz zapiskov kraškega samotarja. – V: *Koledar Gregorčičeve založbe ... 1946, 1945*, str. 79–81.

1947

B

2. Iz Pariza na kraški grob. – V: *Razgledi* (Trst), 2, 1947, št. 11/12, str. 529–532.
3. Jesensko slovo. – V: *Razgledi* (Trst), 2, 1947, št. 11/12, str. 485–487.
4. Po trgatvi. – V: *Razgledi* (Trst), 2, 1947, št. 11/12, str. 487–488.
5. Spoznanje ob morju. – V: *Primorski dnevnik* (Trst) (Trst), 3, 1947, št. 745.

1948

B

6. Mali John. – V: *Novi svet*, 3, 1948, št. 7/8, str. 557–573. Podpis: Jadran.
7. Opoldanski psalm. – V: *Razgledi* (Trst), 3, 1948, št. 12, str. 579.
8. Pripis v stari dnevnik. – V: *Novi svet*, 3, 1948, št. 9, str. 698. Podpis: Jadran.
9. Skrivnost Severne stene. – V: *Razgledi* (Trst), 3, 1948, št. 11, str. 500–505.
Vsebina: Preludij na Mojstranskem pokopališču; Noč pod Triglavom; Jutro pod Severno steno; Jutro po bivaku.
10. Trenutek zanosa. – V: *Novi svet*, 3, 1948, št. 6, str. 424–426. Podpis: Jadran.

1949

B

11. Deček od Misisipija. – V: *Razgledi* (Trst), 4, 1949, št. 11–12, str. 499–514.
Objavljeno tudi v: Jože Pogačnik: Rusi most : iz del sodobnih tržaških slovenskih pisateljev, Ljubljana, 1967, str. 55–73.
12. Iz skale rastejo ti hrasti : (odlomek). – V: *Razgledi* (Trst), 4, 1949, št. 5, str. 204–210.
13. Srečanje s Pennadorom : dve poglavji iz romana iz tržaškega življenja pred štiridesetimi leti. – V: *Novi svet*, 4, 1949, št. 3.

C

14. Nekdo iz rodu Antejev : (v spomin Otona Župančiča). – V: *Razgledi* (Trst), 4, 1949, št. 6/7, str. 241–248.

H

15. Vivante, Angelo: Jadranski iredentizem. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 1949, št. 113–št. 214.
Prevod, izšel je v 94 nadaljevanjih, ni podpisan. V knjigi je prevod izšel 2024.

J

16. Propercov pesniški jezik (diplomska naloga).

1950**B**

17. Pomlad na jugu. – V: *Razgledi* (Trst), 5, 1950, št. 4, 161–173; št. 5, str. 206–212; št. 6, str. 271–276; št. 9, str. 389–400; št. 11/12, str. 559–571.
18. Posmrtnica : dragemu prijatelju Slavku Tomincu, umrlemu v stenah Jalovca. – V: *Razgledi* (Trst), 5, 1950, št. 6, str. 260.
19. September na vasi. – V: *Razgledi* (Trst), 5, 1950, št. 1/2, str. 33–49.

1951**B**

20. Profesor nemščine. – V: *Primorski dnevnik* (Trst) (Trst), 6, 1951, št. 291.
21. September na vasi. – V: *Narod se je uprl : izbor proze*, Ljubljana, 1951, str. 179–202.
22. Utrži, Adam. – V: *Razgledi* (Trst), 6, 1951, št. 4, str. 150–162.
23. Votel je Kras : po italijanskih zapiskih. – V: *Razgledi* (Trst), 6, 1951, št. 11, str. 488–498; št. 12, str. 547–558.
24. Zemlja brez blagoslova : odlomek iz daljšega teksta. – V: *Razgledi* (Trst), 6, 1951, št. 6, str. 258–269; št. 7–8, str. 330–348.

1952**B**

25. Pozabljena kri. – V: *Razgledi* (Trst), 7, 1952, št. 7–8, 289–314; št. 9, str. 408–416; št. 10, str. 451–462; št. 11, str. 481–494.
26. Sreča : pesem v prozi. – V: *Jadranski koledar ... 1952*, str. 100–101. Objavljeno tudi v: *Mladika* (Trst), 6, 1961, št. 8, str. 130.
27. Ura poklica. – V: *Razgledi* (Trst), 7, 1952, št. 2, str. 61–65. Objavljeno tudi v: Jože Pogačnik: Rusi most : iz del sodobnih tržaških slovenskih pisateljev, Ljubljana, 1967, str. 51–55.

J

28. Merku, Pavle: Dve pesmi : za tenor in klavir : op. 13 : prijatelju Lojzetu Rebuli, [S. l.: s. n.], 1952. 1 partitura (15 str.). Vsebina: Opoldanski psalm; Ljubezen sredi dobrav. Alojz Rebula je avtor uglasbenih pesmi.

1953**B**

29. Iz dnevnika '53. – V: *Sidro* (Trst), 1953, št. 2, str. 19–23, 26–28.
30. Vinograd rimske cesarice : (novela). – V: *Sidro* (Trst), 1953, št. 1, str. 20–22, 24–26, 28–33.

G

31. *Sidro : neodvisna tržaška kulturna revija*, 1, 1953, št. 1–št. 2.
Glavni urednik Boris Pahor, sourednika Alojz Rebula in Pavle Merku.

1954

A

32. **Devinski sholar : [roman]. Trst: Literarne vaje, 1954. 210 str., [6] f. pril., ilustr.**
Ponatis 2014.

K

33. Prosenc, Miklavž: Alojz Rebula : Devinski sholar. – V: *Beseda*, 3, 1954, št. 8/10, str. 580–583.
Poročilo.

1955

B

34. Kristus se je rodil na Opčinah. – V: *Novi list* (Trst), 4, 1955, št. 83.
35. Lovorov grm : venec na grob Moderni. – V: *Naša sodobnost*, 3, 1955, št. 9, str. 771–776.
36. Slepí tir : poglavje iz romana. – V: *Nova obzorja*, 8, 1955, št. 7/8, str. 466–486.
37. Tihi, zasneženi Julijci. – V: *Nova obzorja*, 8, 1955, št. 12, str. 753–466.

Č

38. Boris Pahor: Vila ob jezeru. – V: *Literarne vaje : dijaški list* (Trst), 7, 1955, št. 1, str. 25.
Ocena.

J

39. Merku, Pavle: Opoldanski psalm : op. 13, n. 1. – V: Štirje samospevi. Ljubljana, 1955, str. 10–15.
Alojz Rebula je avtor besedila.

1956

A

40. **Vinograd rimske cesarice. Maribor: Obzorja, 1956. 281 str.**

B

41. Asfaltni križ. – V: *Nova obzorja*, 9, 1956, št. 11, str. 645–655.
42. Beležnica iz naprsnega žepa. – V: *Tokovi : zbornik* (Trst), 1, 1956, str. 57–67.
Vsebina: Molitev; Naša obremenjenost; Tilen; Generacije; Značaji.
43. Ljubljanska noč. – V: *Tokovi : zbornik* (Trst), 1, 1956, str. 29–37.

C

44. Našim bralcem. – V: *Tokovi* (Trst), 1, 1956, str. 3–5.
Ob začetku izhajanja revije Tokovi.

G

45. *Tokovi : zbornik* (Trst), 1, 1956.
Izšla samo ena številka, uredili: Boris Pahor, Alojz Rebula in Josip Tavčar.

1957**A**

46. ***Klic v Sredozemlje. V Celju: Mohorjeva družba, 1957. 158 str. Slovenske večernice, 108.***

B

47. Kristus se je rodil v Trstu : sodobna legenda. – V: *Koledar Mohorjeve družbe ... 1957*, str. 155–164.

F

48. Srečanje s pisateljem Rebulo : iz pogovora o njegovi večerniški povesti. – V: *Književni glasnik Mohorjeve družbe*, 2, 1957, št. 1, str. 4–5. Vinograd rimske cesarice.

1958**B**

49. Iz dnevnika. – V: *Novi list* (Trst), 7, 1958, št. 198.
50. Mož v haveloku. – V: *Novi list* (Trst), 7, 1958, št. 234, str. 9.

F

51. Nova pisarija. – V: *Naša sodobnost*, 6, 1958, št. 7, str. 637–640. Mesto pisatelja v sodobni slovenski družbi, anketa o sodobni slovenski prozi.
52. Kateri dogodek v slovenskem slovstvu se vam je zdel v letu 1958 najvažnejši? – V: *Novi list* (Trst), 7, 1958, št. 234, str. 9. Odgovor na anketno vprašanje.

1959**B**

53. Obletnica. – V: *Koledar Mohorjeve družbe ... 1959*, str. 42–47.

Č

54. Iz dnevnika. – V: *Novi list* (Trst), 13. 1959, št. 198. O zanemarjanju slovenščine v tisku.

1960**A**

55. ***Senčni ples. Ljubljana: Slovenska matica, 1960. 370 str.***
Druga izdaja 1979, tretja 2004, prevedeno v srbohrvaščino 1981 in italijanščino 2012.

B

56. Kdaj pride spet sneg. – V: *Koledar Mohorjeve družbe ... 1960*, str. 93–96.

57. Tisto se je že zgodilo, – V: *Koledar Mohorjeve družbe ... 1960*, str. 38–42.

I

58. La divina commedia nelle traduzioni slovene, Roma, 1960.
Doktorska disertacija. Delna objava V: *Ricerche slavistiche* (Rim), 8, 1960, str. 199–252.

K

59. Javornik, Mirko: Dve knjigi o tržaških ljudeh. – V: *Mladika* (Trst), 4, 1960, št. 7/8, str. 106–107.
Boris Pahor: Na sipini; Alojz Rebula: Senčni ples.
60. Rebula Alojz. – V: *Slovenski biografski leksikon*, 9, Ljubljana, 1960.

1961

B

61. Dnevnik bralca. – V: *Nova obzorja*, 14, 1961, št. 3/4, str. 140–148.

K

62. Hočevar, Jože: *Pisatelj Alojz Rebula in njegov roman Senčni ples*, Ljubljana, 1961.
Diplomska naloga.

1962

B

63. Kdaj pride spet sneg. – V: *Koledar Mohorjeve družbe ... 1962*, str. 93–96.
64. Ranjeno srce. – V: *Železar*, 4, 1962, št. 19–št. 22 in št. 26–št. 40.
Podpis: Peter Skalar.
65. Sreča : pesem v prozi. – V: *Mladina*, 20, 1962, št. 37, str. 6.
66. Življenjepis. – V: *Prešernov koledar ... 1962*, str. 77–78.

C

67. Intelektualna poštenost. – V: *Problemi*, 1962/63, št. 4, str. 298–299.
O kritiki.
68. Razmišljanje o poeziji : ob Udovičevem Ogledalu sanj. – V: *Nova obzorja*, 15, 1962, št. 7/8, str. 309–313.

1963

B

69. Čez Kitajron. – V: *Sodobnost*, 11, 1963, št. 3, str. 195–200.
Drama. Popravek v: *Sodobnost*, 11, 1963, št. 4, str. 384.
70. Jaz, Nemesianus : (začetno poglavje iz Dneva živih) . – V: *Koledar Mohorjeve družbe ... 1963*, str. 112–117.
71. Rekviem za Janezom XXIII. – V: *Nova pot*, 15, 1963, št. 5/7, str. 225–226.

1964**B**

72. Procenti noči. – V: *Most* (Trst), 1. 1964, št. 1, str. 97–100.
 73. Tržaški dnevnik. – V: *Nova pot*, 16, 1964, št. 1/3, str. 78–106.
 74. Tržaški dnevnik 1963. – V: *Nova pot*, 16, 1964, št. 10/12, str. 591–605.
 75. Žajbljev list. – V: *Koledar Mohorjeve družbe ... 1964*, str. 131–136.

Č

76. Misli ob Kocbekovi »Grozi«. – V: *Nova obzorja*, 17, 1964, št. 1, str. 42–45.

1965**B**

77. Iz tržaškega dnevnika 1962–63. – V: *Most* (Trst), 2, 1965, št. 6/7, str. 45–52.

C

78. Dante. – V: *Most* (Trst), 2, 1965, št. 6/7, str. 73–75.
 79. Dante : (1265–1321) : in memoriam Josip Debevec, Alojzij Res. – V: *Nova pot*, 17, 1965, št. 4/6, str. 161–173.

I

80. L'enfant du Mississipi / prevedel Claude Vincenot. – V: *Conteurs slovénes contemporains*. Ljubljana, 1965, str. 211–237.
 Deček od Misisipija.

K

81. Skaza, Aleksander: Avtorjev odnos do literarnih likov in oblikovanje intelektualne fiziognomije v romanu Senčni ples. – V: *Jezik in slovstvo*, 10, 1965, št. 8, str. 235–241.

1966**B**

82. Armida. – V: *Koledar Mohorjeve družbe ... 1966*, str. 139–146.
 83. Kdaj pride Lancia Flavia 1800. – V: *Most* (Trst), 3, 1966, št. 11, str. 87–90.
 84. Kratek preplah v mestu Arbeli : bralna igra. – V: *Nova pot*, 18, 1966, št. 10/12, str. 500–520.

C

85. Stilni problemi v slovenski prozi. – V: *Književni glasnik Mohorjeve družbe*, 10, 1966, št. 1/2, str. 5–8.
 Predavanje, ki ga je imel avtor za študente ljubljanske slavistike 14. decembra 1965. Objavljeno tudi v: *Most* (Trst), 3, 1966, št. 9/10, str. 41–46.

I

86. Vinograd rimske carice / prevedel Milivoj Slaviček. – V: *Dvadeset godina jugoslavenske proze*. Knj.3. Zagreb, 1966.

1967

B

87. Dr. Klement Jug (odlomek iz osnutka za scenarij). – V: *Goriška srečanja*. 2, 1967, št. 9/10, str. 53–56.
88. Kraška velika noč. – V: *Most* (Trst), 1967, št. 13/14, str. 40–42.
89. Ura poklica; Deček od Misisipija; Senčni ples; Pogled iz stolpa. – V: Jože Pogačnik: *Rusi most : iz del sodobnih tržaških slovenskih pisateljev*, Ljubljana, 1967, str. 51–94.

C

90. Slovenski duhovnik po koncilu. – V: *Nova pot*, 19, 1967, št. 1/3, str. 1–18.
91. Slovenski duhovnik po koncilu. – V: *Omnes unum = Todos uno : vez slovenskih duhovnikov v zamejstvu* (Buenos Aires), 14, 1967, št. 1, str. 1–3; št. 2, str. 2–5; št. 3, str. 2–4.

I

92. L'enfant de Mississipi / prevedel Claude Vincenot. – V: *Le livre slovène*, 1967, št. 1, str. 18–26.
Deček od Misisipija.

1968

A

93. ***V Sibilinem vetru : roman*. [Ljubljana]: Slovenska matica, 1968. 617 str.**
Prevedeno v italijanščino 1992, druga izdaja 2014.

B

94. Senčni ples. – V: *Slovenska proza 1945–1965*, Ljubljana, 1968, str. 113–117.

1969

B

95. Kraška velika noč. – V: *Koledar Mohorjeve družbe .. 1969*, str. 140.
96. Odvaljeni kamen. – V: *Koledar Mohorjeve družbe... 1969*, str. 141–144.

C

97. Biti Slovenec ... – V: *Prostor in čas*, 1, 1969, št. 3/4, str. 202–203.
Odlomek iz govora 9. marca na Slovenskem prazniku v Nabrežini.
98. Dr. Engelbert Besednjak. – V: *Naši razgledi*, 18, 1969, št. 2, str. 40–41.
99. Kar je za genezo, je Cankar. – V: *Književni glasnik Mohorjeve družbe*, 13, 1969, št. 1/2, str. 4–5.
100. Nekaj misli o kulturi. – V: *Prostor in čas*, 1, 1969, št. 1/2, str. 69–71.
101. O slovenski gimnaziji : z literarnega večera v Celovcu 16. septembra 1968. – V: *Letno poročilo / Državna gimnazija za Slovence v Celovcu*, 1968/69, str. 86–91.

102. Slovenci med domom in svetom. – V: *Draga 1968*, Trst, 1969, str. 106–119.
Z biografskimi podatki o avtorju.
103. Slovenci po zavestni izbiri : govor v Nabrežini. – V: *Mladika* (Trst), 13, 1969, št. 3/4, str. 60–61.
Odlomki objavljeni tudi v: *Prostor in čas*, 1, 1969, št. 3/4, str. 202–203.
104. Škandal križa v škandalu Cerkve : (meditacija, prebrana v cerkvi Sv. Trojice v Ljubljani 25. III. 1969). – V: *Nova pot*, 21, 1969, št. 4/6, str. 107–115.
Objavljeno tudi v: *Most* (Trst), 5, 1969, št. 21/22, str. 13–22.
- Č**
105. A : B : o Javorškovi knjigi Kako je mogoče. – V: *Prostor in čas*, 1, 1969, št. 9/10, str. 471–475.
106. Slovenski Plutarček in slovenski Nestorček o tekoči poeziji. – V: *Prostor in čas*, 1, 1969, št. 11/12, str. 511–523.
O knjigah: Alenka Glazer: Ujma; Lojze Krakar: Krik; Jože Olaj: Argonavti; Braco Rotar: Lakota; Veno Taufer: Prometej; Herman Vogel: Razdalje rastejo; Dane Zajc: Ubijalci kač.
- F**
107. Ustvarjalne dileme : govorijo letošnji Prešernovi nagrajenci in nagrajenci Prešernovega sklada / zapisal Boris A. Novak. – V: *Naši razgledi*, 1969, št. 3, str. 74–75.
- J**
108. Alojzij Rebula v Trstu piše. – V: *Misli* (Kew), 18, 1969, št. 10, str. 297.
Odlomek iz Rebulovega besedila o slovenstvu.
- K**
109. V dilemah preteklosti in današnjosti. – V: *Prostor in čas*, 1, 1969, št. 3/4, str. 128–137.
O Rebulovih romanih Sončni ples in V Sibilinem vetru. Predavanje v Slovenskem klubu v Trstu in v Klubu Simon Gregorčič v Gorici.
- 1970**
- A**
110. ***Krščanska avantura*. Ljubljana: Naše tromostovje, 1970. 30 str., avtorj. sl. Predavanja za študente, 1.**
- B**
111. Mohorjev sveti večer. – V: *Koledar Mohorjeve družbe ... 1970*, str. 40–42.
- C**
112. [Dva tisoč] 2000 let po Obisku. – V: *Mladika* (Trst), 14, 1970, št. 12, str. 189.
O učlovečenju Odrešenika.
113. Govor na Taboru. – V: *Mladika* (Trst), 14, 1970, št. 6/7, str. 101–102.
114. Iz dnevnika 1964. – V: *Prostor in čas*, 12, 1970, št. 7/8, str. 410–430.

115. Kultura v obmejnih pokrajinah : vloga Trsta = La cultura nelle regioni di confine : il ruolo di Trieste. – V: *Most* (Trst), 1970, št. 26/27, str. 66–73.

Č

116. Gluhi radar. – V: *Naši razgledi*, 19, 1970, št. 5, str. 145–146.
O knjigi Jožeta Javorška *Kako je mogoče*, 1969.
117. Pripis. – V: *Most* (Trst), 7, 1970, št. 25, str. 19.
O polemiki med Alešem Lokarjem in Igorjem Tuto ter zapisih Tarasa Kermavnerja o raznarodovanju istrskih mestec po drugi svetovni vojni.
118. Tržaški zvon : k pismu Leva Detele. – V: *Naši razgledi*, 19, 1970, št. 21, str. 633–634.
119. Vesoljnost, prevedena v slovenščino : ob pesniški zbirki Vladimirja Truhlarja *V dnevih šumi ocean*, Celje, 1969. – V: *Družina*, 9, 1970, št. 11, str. 11.

D

120. Razgovor z dr. Karlom Vladimirjem Truhlarjem ob izidu njegove pesniške zbirke *V dnevih šumi ocean* / intervju zapisal Alojz Rebula – V: *Mladika* (Trst), 14, 1970, št. 5, str. 90–92.
121. Srečanja in pogovori. – V: *Nova mladika*, 1, 1970, št. 5, str. 129–132.
Pogovori z Jakobom Ukmarjem.

F

122. »Južnotirolski paket« in Slovenci / pripravil Janko Jeri. – V: *Dialogi*, 5, 1970, št. 2, 106–117; št. 4, str. 230–245.
Odgovor na anketna vprašanja. Del te ankete je ponatisnil *Zaliv* (Trst), 1970, št. 24/25, str. 208–219.

I

123. *A Mississippi gyermeke* / prevedel Csuka Zoltán. – V: *Téli éj : mai szlovén elbeszélők*, Budapest, 1970, 96–124.
Deček od Misisipija.

K

124. Horvat, Jože: Alojz Rebula, V Sibilinem vetru. – V: *Sodobnost*, 18, 1970, št. 2, str. 206–209.
125. Kavrečič, Alferija: *Tematski premik od romana Senčni ples do romana V Sibilinem vetru*, Ljubljana, 1970.
Diplomsko delo.
126. Müller, Jakob: Izrazna dvojnost Rebulovega Senčnega plesa. – V: *Slavistična revija*, 18, 1970, št. 1/2, str. [17]–54.
127. Pogačnik, Jože: Boris Pahor in Alojz Rebula. – V: *Zaliv*, 1970, št. 31/32, str. 214–226.

1971

A

128. ***Gorje zelenemu drevesu : dnevnik.* Maribor: Obzorja, 1971. 253 str.**

B

129. Iz dnevnika 1971. – V: *Znamenje*, 1, 1971, št. 9, str. 12.
130. Mladost na Krasu. – V: *Koledar Mohorjeve družbe ... 1971*, str. 81–82.

C

131. Nova Slovenija. – V: *Znamenje*, 1, 1971, št. 3/4, str. 81–91.
132. Prešeren in krščanstvo : govor na Prešernovi proslavi študentov Teološke fakultete v Ljubljani dne 7. februarja 1971. – V: *Znamenje*, 1, 1971, št. 1–2, str. 13–20.
Na članek se je odzval Janko Kos v *Sodobnosti*, 1971, št. 6, str. 654–659.
133. Vstajenjske misli – V: *Mladika* (Trst), 15, 1971, št. 4, str. 61.

F

134. Okno z Nanosom na dnu : pogovor s pisateljem Alojzom Rebulo. – V: *Nova mladika*, 2, 1971, št. 1, str. 2–7.
O Slovencih na Tržaškem in o sebi.
135. Slovenci med Sredozemljem in Srednjo Evropo. – V: *Obala*, 3, 1971, št. 12, str. 1–14.
Sodeloval v pogovoru.

J

136. *Neznana zvezda : radijska igra.* [Trst: s. n., 1971]. [28] f.

K

137. Jan, Zoltan: *Gorje zelenemu drevesu : (Založba Obzorja Maribor 1971) : Alojz Rebula.* – V: *Srečanja*, 6, 1971, [št.] 31, str. 169.

1972

A

138. ***Divji golob : roman.* V Celju: Mohorjeva družba, 1972. 239 str., avtorj. sl. Slovenske večernice, 123.**
139. ***Lik Sinu človekovega.* Ljubljana: Naše tromostovje, 1972. 40 str. Zbirka Izbrana predavanja, leto 2, št. 2, = 12.**
140. ***Pilatova žena : drama.* [Buenos Aires: Gledališki odsek Slovenske kulturne akcije, 1972]. 30 f.**
141. ***Smer Nova zemlja : šest meditacij.* Celje: Mohorjeva družba, 1972. 181 str. Zbirka Studenci žive vode, Nova serija, 1 (eseji).**

B

142. Iz dnevnika 1971. – V: *Znamenje*, 2, 1972, št. 1, str. 9–24.
Nadaljevanje iz leta 1971.
143. Iz dnevnika 1972. – V: *Zaliv* (Trst), 1972, št. 38/39, str. 369–381.
144. *Neznana zvezda : radijska igra.* – V: *Meddobje* (Buenos Aires), 12, 1972, št. 4, str. 252–276.

145. Pilatova žena : (radijska igra). – V: *Koledar Mohorjeve družbe ...* 1972, str. 78–79.

C

146. Literatura kot informacija : prispevek k diskusiji na penklubskem srečanju v Piranu 13. maja 1972. – V: *Znamenje*, 2, 1972, št. 4, str. 277–279.
147. Palača Marenzi, oktober 1686. – V: *Zaliv* (Trst), 1972, št. 34/35, str. 1–7.
O slovenski korespondenci Marie I. Marenzi.
148. Sodobni kulturni tokovi (nakazane teme) : poročilo o predavanju priir. Mirko Žakelj. – V: *Katehetski zbornik*, Ljubljana, 1972, str. 41–45.

Č

149. Božji akademik : v slovo msgr. Dr. Jakobu Ukmarju. – V: *Cerkev*, 6, 1972, št. 1/2, str. 21–23.
150. »Drevo na samem je omahnilo«. – V: *Mladika* (Trst), 16, 1972, št. 8/9, str. 121.
Cene Vipotnik.
151. Rekviem za Cenetom Vipotnikom. – V: *Znamenje*, 2, 1972, št. 5, str. 377–379.

F

152. *Problemi slovenske glasbe : anketa Sodobnosti XIII.* – V: *Sodobnost*, 10, 1972, št. 5, 455–471; št. 6, str. 622–639.

H

153. *Srednjeveško slovstvo : izbrano delo.* Ljubljana: Mladinska knjiga, 1972. 327 str., [1] f. pril., ilustr. Zbirka Naša beseda.
Rebula je bil soprevajalec.

K

154. Besedna ustvarjalca : a) Boris Pahor : b) Alojz Rebula. – V: *Slovensko zamejsko in zdonsko slovstvo : (oris izhodišč in ocena vrednosti)*, Trst, str. 91–125.
155. Faganel, Jože: Alojz Rebula: Smer Nova zemlja. – V: *Družina*, 21, 1972, št. 22, str. 11.

1973

B

156. Odlomek iz dnevnika Gorje zelenemu drevesu. – V: *Prešernov koledar 1973*, str. 53–54.
Z biografsko opombo.

C

157. Nagovor ob otvoritvi Slovenika v Pijevem avditoriju v Via della conciliazione v Rimu dne 19. junija 1973. – V: *Mladika* (Trst), 17, 1973, št. 5/6, str. 90–94.
Objavljeno tudi v: *Znamenje*, 3, 1973, št. 4, str. 281–287.
158. Novi slovenski Dante : (ob Capudrovem prevodu Božanske komedije). – V: *Prostor in čas*, 5, 1973, št. 12, str. 737–752.

159. O spremenljivosti in nespremenljivosti vrednot. – V: *Ideje in vrednote : zbornik Draga 1972*, Trst, 1973, str. 86–102.
160. Prvo srečanje z J. Ukmarjem : (ob drugi obletnici smrti velikega Slovenca). – V: *Mladika* (Trst), 16, 1973, št. 11/12, str. 168–169.

D

161. Beličič, Vinko: Razgovor ob izidu njegove prepesnitve Manzonijevih »Svetih himen« / intervju zapisal Alojz Rebula. – V: *Mladika* (Trst), 17, 1973, št. 11/12, str. 176–177.

F

162. Pogovor s pisateljem romana »V Sibilinem vetru« / intervju zapisal Jože Zadavec. – V: *Znamenje*, 3, 1973, št. 5, str. 413–419.

H

163. Frammento dal romanzo „Ballo d'ombre“ / prevela Diomira Bajc Fabijan. – V: *Le livre slovène*, 11, 1973, št. 3/4, str. 169–173.
164. La littérature en tant qu'information sur la planète terre avec le cachet de la poste de l'île de la béatitude. – V: *La livre slovène*, 11, 1973, št. 1, str. 43–52.

K

165. Lamut, Vesna: *Alojz Rebula: Gorje zelenemu drevesu : dnevnik*, Ljubljana, 1973.
Diplomska naloga.
166. Zadavec, Jože: *Alojz Rebula: V Sibilinem vetru : problem glavnega junaka*, Ljubljana, 1973.
Diplomska naloga.

1974**B**

167. Božična in novoletna misel. – V: *Mladika* (Trst), 18, 1974, št. 10, str. 141.
168. Iz farne kronike Nebeškega rovta. – V: *Mohorjev koledar 1974*, str. 42–44.
169. Skrivnost severne stene. – V: *Dan* (Trst), 4, 1974, št. 8, str. 20–22.

C

170. Kosovelovi pogledi. – V: *Prostor in čas*, 6, 1974, št. 5/6, str. 354–355.
171. Ob neizživeti sedemdesetletnici Srečka Kosovela. – V: *Mladika* (Trst), 18, 1974, št. 3, str. 41.

H

172. **Kocbek, Edvard. *Compagnia : la resistenza partigiana in Slovenia* / prevedel Alojz Rebula. Milano: Jaca Book, cop. 1974. 270 str.**
173. *Srednjeveško slovstvo : izbrano delo*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1974. 327 str., ilustr. Zbirka Naša beseda.
Soprevajalec.

K

174. Zadavec, Jože, 1939: *Metafora v romanu Alojza Rebule V Sibilinem vetru*, Ljubljana, 1974.
Diplomska naloga.

1975

A

175. **Edvard Kocbek : pričevalec našega časa. Trst: Zaliv, 1975. 153 str., ilustr. Kosovelova knjižnica, 6.**

Vsebina: Boris Pahor: Polemika ob zbirki novel »Strah in pogum«; Alojz Rebula: Premišljevanje o »Listini«; Edvard Kocbek: Odgovori.

B

176. Iz dnevnika 1975. – V: *Zaliv* (Trst), 1975, št. 52/53, str. 220–227.
177. Nič več neznanec ... : [roman o Baragi]. – V: *Misli* (Kew), 24, 1975, št. 11, str. 309–310.
178. Orodje luči in orodje teme. – V: *Zaliv* (Trst), 1976, št. 54/55, str. 6–22.
179. Verujem. – V: *Znamenje*, 5, 1975, št. 3, str. 139–143.

C

180. Po nevihti. – V: *Zaliv* (Trst), 1975, št. 50/51, str. 7–16 (soavtor Boris Pahor).
O odmevih na Kocbekove Odgovore v knjigi Edvard Kocbek, pričevalec našega časa.

F

181. Razgovor s prevajalcem Kocbekove Tovarišije, prof. Alojzijem Rebulo. – V: *Mladika* (Trst), 19, 1975, št. 6/7, str. 95–96.

1976

B

182. Italijanski dan : list iz dnevnika. – V: *Mladika* (Trst), 20, 1976, št. 10, str. 154–155.
183. List iz dnevnika : ob 50-letnici Kosovelove smrti. – V: *Mladika* (Trst), 20, 1976, št. 7, str. 92.

C

184. Na tirnici Kristusa : ob Cankarjevem jubileju. – V: *Mladika* (Trst), 20, 1976, št. 5/6, str. 72–73.

Č

185. In memoriam. – V: *Mladika* (Trst), 20, 1976, št. 2/3, str. 21–22.
Jože Peterlin.
186. Velika noč v Cankarjevem letu. – V: *Mladika* (Trst), 20, 1976, št. 4, str. 45.
Napisano za Radio Köln.

F

187. Rebula – rezerve do Cankarja? / intervju zapisal trn. – V: *Mladika* (Trst), 20, 1976, št. 9, str. 135.

H

188. *Srednjeveško slovstvo : izbrano delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976. 327 str. Zbirka Naša beseda. Sprevajalec.

1977**A**

189. ***Snegovi Edena : novele*. Koper: Lipa, 1977, 228 str.**

B

190. Nad Miramarom. – V: *Mladika* (Trst), 21, 1977, št. 6, str. 72–73.
 191. Zdrav jablanov vrt : dnevnik iz Drage ,76. – V: *Mladika* (Trst), 21, 1977, št. 7, str. 89–96.

Č

192. Bogoslužni molitvenik I. Od prve adventne nedelje do velikega četrta. Ljubljana 1976. Izdala in založila Slovenska škofovska liturgična komisija. Natisnilo GP Gorenjski tisk, Kranj. – V: *Zaliv* (Trst), 1977, št. 58/59, str. 110–111. Podpis: ar.
 193. France Koblar, Moj obračun, Slovenska Matica 1976. – V: *Zaliv* (Trst), 1977, št. 58/59, str. 107–108.
 194. Ivan Cankar, Il servo Jernej e il suo diritto. A cura di Arnaldo Bressan. Feltrinelli Economica S.p.A. Milano. – V: *Zaliv* (Trst), 1977, št. 60/61, str. 265–266.
 195. Slavko Hribovec (dr. Andrej Slavko Uršič): Misli o demokraciji : ob 30-letnici izida »Demokracije« izdala Slovenska prosvetna matica, Trst. – V: *Zaliv* (Trst), 1977, št. 60/61, str. 268–269.
 196. Slovenski lovor : od Rossettija do Verdija. – V: *Zaliv* (Trst), 1977, št. 58/59, str. 52–53.
 Cankar-Tomizza: Idealist v gledališču Rossetti, Merku: Kačji pastir v gledališču Verdi.
 197. Vladimir Truhlar v krajini absolutnega. – V: *Mladika* (Trst), 21, 1977, št. 1, str. 4–5.
 Nekrolog.

H

198. Chiacci, Aurelio: Klic korenin. – V: *Zaliv* (Trst) 1977, št. 60/61, str. 136–147.
 199. Martin, Ezio: Bevkovo dopisovanje z menoj. – V: *Zaliv* (Trst), 1977, št. 58/59, str. 5–15, št. 60/61, str. 148–158.
 Spremno besedo prevedel Alojz Rebula.

K

200. Buttolo, Franca: Alojz Rebula: Snegovi Edena. – V: *Primorska srečanja*, 1, 1977, št. 5, str. 49–50.

1978

B

201. Novoletna misel 1979. – V: *Mladika* (Trst), 22, 1978, št. 4, str. 165.
 202. V Lurd. – V: *Mladika* (Trst), 22, 1978, št. 5, str. 72–74.

J

203. *Pismo Alojza Rebule Neli Kokalj z dne 8. 2. 1978*. Trst; Opčine: A. Rebula, 1978. 1 str.

1979

A

204. ***Senčni ples*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1979. 392 str. Beseda sodobnih jugoslovanskih pisateljev.**
 Franček Bohanec: Na obrobju slovenske domačije, str. 369–392.

B

205. Kurir Boj : (odlomek iz povesti Vrnitev). – V: Šempolaj: slovesno poimenovanje šole: 6. maja 1979, Šempolaj, 1979, str. 17–28.
 206. Pismo slovenskemu novomašniku 1979. – V: *Družina*, 28, 1979, št. 25/26, str. 11. Podpis: Alojzij Rebula.
 Izšlo tudi v: *Misli* (Kew), 28, 1979, št. 7, str. 195–196.

C

207. Beseda in duh v slovenski literaturi. – V: *Letno poročilo / Zvezna gimnazija za Slovence, Celovec*, 22, 1978/79, str. 59–68.
 208. Gospodstvo te teme. – V: *Duha ne ugašajte : [zbornik predavanj s Teološkega tečaja o aktualnih temah za študente in izobražence 1978–79]*, Ljubljana, 1979, str. 103–116.

Č

209. Jacques Maritain, *Approches sans entraves*, Scrotti di filosofia cristiana I–II, Città Nuova Editrice. – V: *Zaliv* (Trst) 1979, št. 1/2, str. 139–140.
 210. Janko Kos, Matija Čop, Zbirka Znameniti Slovenci, Partizanska knjiga, Ljubljana 1979. – V: *Zaliv* (Trst), 1979, št. 1/2, str. 146.
 Podpis: ar.
 211. Marino Qualizza, Israele nella storia della salvezza secondo Tommaso d'Aquino Pubblicazioni del Pontificio seminario lombardo in Roma, Morcelliana. – V: *Zaliv* (Trst), 1979, št. 1/2, str. 143–144. Podpis: ar.
 212. Pesniško slovo Vladimirja Truhlarja. – V: *Družina*, 28, 1979, št. 38, str. 6.
 O zbirki V. Truhlarja Kri in Motnordeči glas, Ljubljana, 1979.
 213. Srečno, sin »trpečega sonca«. – V: *Bilten / Medškofijski odbor za študente*, 8, 1978/79, št. 7, str. 1–2.
 Razmišljanje ob izvolitvi papeža Janeza Pavla II.

I

214. *Slovenski razkazi : [sbornik] / prev. Venceslava Jordanova*, Sofia, 1979.
 Med upoštevanimi avtorji

K

215. Susič, Lučka: Il ruolo del romanzo Senčni ples nella narrativa di Alojz Rebula : tesi di laurea in lettere moderne, Trst, 1979. Diplomaska naloga.

1980**A**

216. ***Duh Velikih jezer : lik Ireneja Friderika Baraga. Celje: Mohorjeva družba, 1980. 309 str. , [1] zganj. zvd., ilustr. Slovenske večernice, 131.***
Druga izdaja 1979.

B

217. Slovenski Makabejci : govor na spominski svečanosti po sv. maši v bazovski župni cerkvi ob petdesetletnici ustrelitve štirih slovenskih junakov. – V: *Mladika* (Trst), 24, 1980, št. 8, str. 101–103.

C

218. Intervju o besedi. – V: *Cerkev*, 14, 1980, št. 11/12, str. 163–164.
219. K evropskemu ozadju Kocbekove Avanture : (ob knjigi Maritain-Mounier, Correspondence 1929–1939, ed. du Seuil, Paris 1973) / soavtor Boris Pahor. – V: *Zaliv* (Trst), 1980, št. 3/4, str. 286–289.
220. Moja srečanja z mons. Jakobom Ukmarjem. – V: *Koledar / Goriška Mohorjeva družba* 1980, str. 129–136.
221. Uvodna beseda. – V: Rode, Franc. *Mesec dni na rdečem otoku*, Ljubljana, 1980. str. 3–4.

Č

222. Elio Bartolini: Pontificale in San Marco – Romanzo – Rusconi. – V: *Zaliv* (Trst), 1980, št. 1/2, str. 130.
223. Fedora Ferluga - Petronio: I nomi delle armi in miceneo. Editori Mihail D. Petruševski e Petar Hr. Ilievski. Skopje 1979. (Živa antika. Posebna izdaja. Knjiga V.). – V: *Zaliv* (Trst), 1980, št. 1/2, str. 114–115.
224. Franc Sodja CM – Trenutki molka – Buenos Aires 1978 – Izdalo Baragovo misijonišče. – V: *Zaliv* (Trst), 1980, št. 1/2, str. 131–139.
225. Hans Küng: Dio esiste? Arnoldo Mondadori Editore. – V: *Zaliv* (Trst), 1980, št. 1/2, str. 125–126. Podpis: ar.
226. Julien Green et Jacques Maritain: Une grande amitié. Corespondence (1926–1972). Plon, 1979. – V: *Zaliv* (Trst), 1980, št. 1/2, str. 121–122.

F

227. Pomenek o Baragu / intervju zapisal Vilko Fajdiga. – V: *Družina*, 29, 1980, št. 28, str. 6.
Pred izidom Rebulovega dela o Frideriku Baragi.

H

228. Martin, Ezio: Boris Paternu: Jenkovo mesto v razvoju slovenske poezije : Slavistična revija, 1979, 3/4, str. 325–332 / prev. Alojz Rebula. – V: *Zaliv* (Trst), 1980, št. 3/4, str. 294–297.

K

229. Lapajne, Mojca: *Problem historičnosti v Rebulinem [!] romanu V Sibilinem vetru*, Ljubljana, 1980.
Diplomsko delo.

1981

A

230. **Jacques Maritain : človek in mislec. Ljubljana: Naše tromostovje, 1981. 68 str. , [1] str. pril. s faks. Maritainovega rokopisa. Zbirka Duhovni Razgledi, zv. 3.**
231. **Zeleno izgnanstvo. Ljubljana: Slovenska matica, 1981. 427 str.**

B

232. Iz ameriškega dnevnika ,75. – V: *Zaliv* (Trst), 1981, št. 1/2, str. 20–31.
233. Naj se nekaj rodi ... – V: *Mladika* (Trst), 25, 1981, št. 10, str. 142–143.

Č

234. Hvala za milost duha in besede : ob smrti Edvarda Kocbeka. – V: *Mladika* (Trst), 25, 1981, št. 8, str. 121.

F

235. Alojz Rebula odgovarja na vprašanja o Zelenem izgnanstvu. – V: *Mladika* (Trst), 25, 1981, št. 10, str. 152–153.
O svojem romanu.

I

236. ***Sjene koje plešu* / prevedel Milivoj Slaviček. Zagreb: Globus, 1981. 297 str. Biblioteka Globus.**
Prevod dela: Senčni ples.

1982

B

237. Iz dnevnika po Baragovi deželi : petek, 25. julija 1975. – V: *Mohorjev koledar ... 1982*, str. 106–109.
238. Ob uri najkrajših senc. – V: *Separatni zvezek, ki ga mohorski sodelavci poklanjamo prijatelju in umetniku A. R.*, Celovec, 1982, str. 91–120.
Mohorjeva družba Celovec.

C

239. I cattolici sloveni tra le due guerre. – V: *I cattolici isontini nel XX secolo. 2, Dal 1918 al 1934*, Gorizia, 1982, str. 218–227.
240. Plavt, komični genij antičnega Rima. – V: *Gledališki list* / SSG Trst, 1982/83, št. 1.
241. Spremna beseda. – V: *Cerkev in njena zgodovina. Zv. 6, Rojstvo sodobnega človeka*. Koper : Ognjišče, 1982, str. 3.

H

242. Platus, Titus Maccius. *Vojak bahač : komedija v petih dejanjih* / prevedel A. Rebula. V Trstu : Slovensko stalno gledališče, 1982. 102 f.

K

243. Bressan, Arnaldo: K Rebulovemu romanu V Sibilinem vetru. – V: *Sodobnost*, 30, 1982, št. 11, str. 1064–1075.
244. Zoran, Ivan: Zeleno izgnanstvo. – V: *Dolenjski list*, 33, št. 6, str. 31.

1983**A**

245. ***Hribi, pokrijte nas! : farsa v treh dejanjih. V Trstu: Stalno slovensko gledališče, [1983]. 82 f.***

B

246. Beseda, bajna moč. – V: *Cerkev*, 17, 1983, št. 9/10, str. 135–136.
247. Dnevnik 1965. – V: *Celovski Zvon*, 1, 1983, št. 1, str. 36–40.
248. Hribi, pokrijte nas : odlomek iz 1. dejanja. – V: *Gledališki list / SSG Trst*, 1982/83.
249. Hvalnica noči : napisano za literarni večer v Cankarjevem domu v Ljubljani dne 27. maja 1983. – V: *Mladika* (Trst), 27, 1983, št. 7, str. 82.
250. V hercegovskem Korintu : dva dneva v Medjugorju [potopis]. – V: *Mladika* (Trst), 27, 1983, št. 1, str. 2–9.
Objavljeno tudi v: *Misli* (Kew), 32, 1983, št. 6, str. 133–135; št. 7, str. 166–169.

C

251. Beseda o Slomškovi duhovnosti. – V: *V edinosti : ekumenski zbornik*, 38, 1983, str. 27–32.
252. Prispevek na Slomškovih večerih, Maribor, 16.–18. 9. 1982.
Knjigi na pot. – V: Ošlak, Vinko: *Pogovori pod šotori*. Koper, 1983, str. 5–7.
253. Non e già l'ora, o Dio? – V: Cankar, Ivan. *Immagini dal sogno*, Casale Monferrato, 1983, str. VII–XI.
254. O svoji farsii. – V: *Gledališki list / SSG Trst*, 1982/83.
Hribi, pokrijte nas!
255. Vrnitev. – V: *Slovenci ob Soči med Brdi in Jadranom*. Celje, 1983, str. 102–119.

Č

256. Borisu Pahorju ob sedemdesetletnici. – V: *Mladika* (Trst), 27, št. 5/6, str. 66.
257. Vitorio Messori: Scommessa sulla morte (Stava za smrt). Società Editrice Internazionale, Torino 1982. – V: *Celovski Zvon*, 1, 1983, št. 1, str. 67–68.

F

258. Alojz Rebula : 1924. – V: Pibernik, France: Čas romana : pogovori s slovenskimi pisatelji. Ljubljana, 1983, str. 35–52.

H

259. Levstik, Fran. *Martin Krpan*. Trieste: Editoriale stampa triestina; Klagenfurt: Drava, 1983. 35 str.
Soprevajalka Patrizia Raveggi.

I

260. Exil vert / prevedla Andrée Lück. – V: *Le livre slovène*, 21, 1983, št. 3/4, str. 23–27.
Odlomek iz Zelenega izgnanstva.

1984

B

261. Dnevnik 1965. – V: *Celovski Zvon*, 2, 1984, št. 2, str. 58–63; št. 3, str. 37–42; št. 4, str. 37–40; št. 5, str. 51–54.
262. Epistola Miguelu de Unamunu. – V: *Celovski Zvon*, 2, 1984, št. 2, str. 106–109.
263. Niagara v srcu : odlomek iz istoimenske še neobjavljene knjige. – V: *Mladika* (Trst), 28, 1984, št. 1, str. 2–3.
264. V hercegovskem Korintu. – V: Wabra, Stanka: *Kraljica miru : o dogodkih v Medjugorju*. Celovec, 1984, str. 227–245.
265. Tri ekloge izpod skalnatih gora. – V: *Glasnik Slovenske matice*, 8, 1984, št. 2, str. 87–90.
266. Trije z one strani. – V: *Glasnik Slovenske matice*, 8, 1984, št. 2, str. 82–87.

C

267. Biti Slovenec danes. – V: *Glasnik Slovenske matice*, 8, 1984, št. 2, str. 69–72.
268. Slovenski katoličani na Goriškem med obema vojnama. – V: *Mohorjev koledar ... 1984*, str. 86–89.
Prevod skrajšane verzije referata, ki ga je avtor prebral v italijanščini na zborovanju v Gorici, na katerem so obravnavali položaj katoličanov na Goriškem v letih 1918–1934. Zborovanje je bilo 29. in 30. januarja 1982.
269. Uvodna beseda. – V: *Sončni žarek iz Vinskih goric : življenjepis sestre Klete Marije Peterlin, Marijine sestre : (1902–1984)*, Dobrova pri Ljubljani, [1984], str. 7.

Č

270. Epistola Miguelu de Unamunu : (ob izidu Tragičnega občutja življenja v prevodu Nika Koširja in s spremno besedo Andreja Capudra ...). – V: *Celovski Zvon*, 2, 1984, št. 2, str. 106–109.
271. Ferruccio Fölker – C. L. Cergoly: Trieste provincia imperiale (Trst – cesarska pokrajina). Bompiani, Milano 1983. – V: *Celovski Zvon*, 2, 1984, št. 2, str. 110–112.
272. Francu Jezi 1916–1984 : (zanosnemu samohodcu v spomin). – V: *Celovski Zvon*, 2, 1984, št. 3, str. 61–62.
273. K usmeritvi revije *Celovski Zvon*. – V: *Celovski Zvon*, 2, 1984, št. 2, str. 98.
274. Pogovor s škofom Bellomijem. – V: *Celovski Zvon*, 2, 1984, št. 4, str. 45.
275. Trst – cesarska pokrajina. – V: *Celovski Zvon*, 2, 1984, št. 2, str. 110.
276. Zamejska trigonometrija. – V: *Mladika* (Trst), 28, 1984, št. 7, str. 83.

F

277. »Od stare Grčije do katinarskega hriba mi je en sam korak« / intervju zapisal Dušan Kalc. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 40, 1984, št. 174, str. 3.
Ob 60-letnici.

H

278. *Sveto pismo nove zaveze : jubilejni prevod ob štiristoletnici Dalmatinove Biblije*. Ljubljana: Nadškofijski ordinariat; [Beograd]: Britanska in inozemska biblična družba, 1984. 763 str., [4] str. pril. Sprevajalec.

K

279. Capuder, Andrej: Neznano drevo Alojza Rebule. – V: *Celovski Zvon*, 12, 1984, št. 4, str. 51–58.
Snegovi Edena.

1985**A**

280. ***Oblaki Michigana : ameriški dnevnik od 22. julija do 19. avgusta 1975***. Celovec: Mohorjeva založba; Trst: Mladika, 1985. 299 str., ilustr.
Vinko Ošlak: Beseda o pisatelju, str. 295–299.
281. ***Savlov demon : šest iger z religiozno tematiko / izbrala, priredila ter s scenskimi napotki opremila Zora Tavčar***. Koper: Ognjišče, 1985. 127 str. Zbirka Naš oder, 1.
Vsebinska: Poncijeva žena; Savlov demon; Somrak; Mesto Arbela; Četrty kralj; Neznana zvezda.
282. ***Sledovi Drage : izbor iz dnevnikov / soavtorji Vinko Beličič, Vinko Ošlak in Boris Pahor***. Trst: Mladika, 1985. 190 str., ilustr.

B

283. Dnevnik 1965. – V: *Celovski Zvon*, 3, 1985, št. 6, str. 39–42.
284. Dnevnik 1966. – V: *Celovski Zvon*, 3, 1985, št. 8, str. 51–59.
285. Dnevnik 1967. – V: *Celovski Zvon*, 3, 1985, št. 9, str. 44–48.

C

286. Der unbekannte Baum. – V: *Zeichen und Wege : slowenische Erzähler der Gegenwart*. Klagenfurt–Trieste, 1985, str. 151–157.
O prevajanju slovenske književnosti.
287. Ob štiridesetletnici : govor na proslavi 31. V. in 2. VI. 1985 v Kulturnem domu v Trstu. – V: *Mladika* (Trst), 29, 1985, št. 5/6, str. 64–67.
O vzpostavitvi legalnega slovenskega šolstva v Italiji leta 1945.
288. Vera in slovenski duhovnik. – V: *Tretji dan*, 14, 1984/85, št. 7, str. 12–13.

Č

289. Beseda ob novi slovenski knjigi iz Trsta. – V: *Celovski Zvon*, 3, 1985, št. 9, str. 78.
O delu: Saša Martelanc, Gorica, 1985.

290. Josip Vidmar ob oknu zgodovine : ob devetdesetletnici. – V: *Celovški Zvon*, 3, 1985, št. 9, str. 78.
291. Mira Mihelič: »Ure mojih dni«. Spomini. Pomurska založba 1985. – V: *Celovški Zvon*, 3, 1985, št. 9, str. 71–73.

F

292. »Mislim, da bo Sveto pismo ostalo vedno na častni polici slovenskih knjig« / intervju zapisal Franc Bole. – V: *Ognjišče*, 21, 1985, št. 2, str. 6–10.
293. Okrogla miza – Sveto pismo danes – Sveto pismo meni. – V: *Cerkev v sedanjem svetu*, 19, 1985, št. 3/4, str. 56–60.
- Diskutant.

K

294. Skubic, Mitja: Interferenze linguistiche sintattico-semantiche slavo-romanze sui territori limitrofi : la lingua di Alojz Rebula. – V: *Incontri linguistici* (Pisa), 10, 1985, str. [89]–103.

1986

A

295. ***Vrt bogov : koloradski dnevnik*. Ljubljana: Slovenska matica, 1986. 322 str.**
Bogo Grafenauer: Spremna beseda o skupnem slovenskem kulturnem prostoru v luči Rebulovega »koloradskega dnevnika«, str. 316–322.

B

296. Dnevnik 1967. – V: *Celovški Zvon*, 4, 1986, št. 10, str. 51–54; št. 11, str. 41–46; št. 12, str. 64–67; št. 13, str. 47–50.
297. Pridi! : božična meditacija [črtica]. – V: *Misli* (Kew), 35, 1986, št. 12, str. 323–324.
298. Soba 6 : list iz dnevnika. – V: *Mladika* (Trst), 30, 1986, št. 9, str. 126–127.
299. Srečanje na Rakovniku. – V: *Mladika* (Trst), 30, 1986, št. 5/6, str. 62–63.

C

300. Predstavitev. – V: Messlori, Vittorio: *Izziv smrti : predlog krščanstva: slepilo ali upanje*, Ljubljana, 1986, str. 7–8.
301. Za voščilo knjigi. – V: Šimčič, Tomaž: *Jakob Ukmar : (1878–1971) : sto let slovenstva in krščanstva v Trstu*. Gorica, 1986, str. 5–6.
302. Slavnostni govor na proslavi v Kulturnem domu v Trstu 30. maja 1985. – V: *Slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem : 1945–1985*. Trst, 1986, str. 35–41.
303. Srečko Kosovel »minatore del mistero«. – V: *Trieste tra umanesimo e religiosità*, Trieste, 1986, str. 95–112.
304. Un poeta tra Cristo e Marx. – V: *Iniziativa isontina* (Gorica), 23, 1986, št. 77, str. 11–16.
- Edvard Kocbek.

Č

305. Enotni kulturni prostor ali enotna kulturna floskula? : slovenski kulturni prostor. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 42, 1986, št. 299, str. 9.
Popravek v št. 301, str. 13.

I

306. En Korinto de Hercegovino : (post du tagoj en Medjugorje). – V: Ošlak, Vinko: *La dia patrino parolas en Medjugorje*, Celovec, 1986.
V hercegovskem Korintu.

K

307. Rebula Alojz. – V: *Primorski slovenski biografski leksikon*, zv. 12 in 13, Gorica, 1986–1987, str. 159–163.
308. Sferco, Ester: Alojz Rebula: Oblaki Michigana : Ameriški dnevnik od 22. julija do 19. avgusta 1975, izdali in založili Družba sv. Mohorja v Celovcu in Mladika v Trstu 1985, redna knjiga Mohorjeve založbe za leto 1986, strani 299. – V: *Celovski Zvon*, 4, 1986, št. 10, str. 91–92.

1987

B

309. Dnevnik 1968. – V: *Celovski Zvon*, 5, 1987, št. 14, str. 55–58; št. 15, str. 69–71; št. 16, str. 43–46; št. 17, str. 56–58.

C

310. Biti Slovenec danes. – V: *Mohorjev koledar ... 1987*, str. 90–92.
Tudi v: Slovenska misel : eseji o slovenstvu, Ljubljana, 1987, str. 421–427.
311. Izviri slovenske duhovnosti. – V: *Na pragu tretjega tisočletja*, Celje, 1987, str. 29–42.
312. Laiška duhovnost. – V: *Cerkev*, 21, 1987, št. 5/6, str. 68–70.
313. Oznanjevanje in kultura. – V: *Cerkev*, 21, 1987, št. 11/12, str. 167–169.
314. Sidro in puščica : od česa nas osvobaja Kristus? – V: *Kristjanova obzorja*, 2, 1987, str. 33–45.
315. Uvodne besede. – V: *Lojze Bratuž : ob 50-letnici smrti : 1937–1987*, Gorica, 1987, str. 5–7.
316. Uvodnik. – V: *Celovski Zvon*, 5, 1987, št. 17, str. 3–4.
317. *Nove perspektive za slovensko nacionalno skupnost v Italiji med »politično-institucionalno« in »civilno« družbo : dileme slovenskega volivca danes : Kulturni dom, Gorica, 2. junij 1987. [Gorica], 1987, 6 str.*
Referati Darka Bratine, Ferruccia Clavore, Alojza Rebule, Marka Tavčarja in Ivana Verča.

Č

318. »Smo v šolskih klopih demokracije«. – V: *Delo*, 29, 1987, št. 25, str. 26 (Sobotna priloga).

D

319. Poupard, Paul: Da si razsvetlimo presodnost ... / intervju zapisal Alojz Rebula. – V: *Celovski Zvon*, 5, 1987, št. 14, str. 59–64.

F

320. Enotni kulturni prostor ali enotna kulturna floskula : (odgovori na vprašanja v anketi Primorskega dnevnika). – V: *Celovski Zvon*, 5, 1987, št. 14, str. 80–81.

I

321. Etre Slovène aujourd'hui (1984) / prevedla Jožica Pirc. – V: *Le livre slovène*, 25, 1987, št. 1/2, str. 28–31.
Prevod prispevka Biti Slovenec danes.

K

322. Bohanec, Franček: Vsaka zapisana beseda živi, in to tudi v človeku, ki jo prebere : štiri knjižne politične podobe. – V: *Delo*, 29, 1987, št. 17, str. 7.
Anton Novačan: Jeruzalem-Kairo; Alojz Rebula: Vrt bogov; Peter Mohar: Med nebom in peklom; Franc Jeza: Spomini iz taborišča
323. Bratuž, Lojzka: Rebulov ameriški dnevnik. – V: *Primorska srečanja*, 11, 1987, št. 74/75, str. 432–433.
324. Pibernik, France: Alojz Rebula: Vrt bogov : Koloradski dnevnik. Slovenska matica. Ljubljana 1986. Spremljena beseda dr. Bogo Grafenauer. – V: *Celovski Zvon*, 5, 1987, št. 14, str. 90–91.

1988

A

325. ***Jutri čez Jordan : roman. V Celju: Mohorjeva družba, 1988. 317 str. Nova Mohorjeva knjižnica, 7.***
Prevod v francoščino, 1997.

B

326. Molitev proti demonom strahu. – V: *Tretji dan*, 18, 1988, št. 3, str. 7.
327. Šopek za potrpljenje. – V: *Mladika* (Trst), 32, 1988, št. 1, str. 3–7.

C

328. Čisti žrtvi svetel spomin : ob 50-letnici smrti Lojzeta Bratuža. – V: *Mohorjev koledar ... 1988*, str. 137–138.
Vsebuje tudi: Ljubka Šorli: Ti in jaz in tri leta življenja – magistrale.
329. Kaj sem dobil od slovenstva. – V: *Misli* (Kew), 37, 1988, št. 1/2, str. 11.
330. Pismo mlademu Slovincu : nagovor na zborovanju 1. junija 1987 v Gorici. – V: *Jadranski koledar ... 1988*, str. 137–139.
331. Uvodne besede. – V: *Lojze Bratuž : ob 50-letnici smrti : 1937–1987*, Gorica, 1987, str. 5–7.
332. Uvodna beseda. – V: Zadravec, Jože: »Tje bomo našli pot« : korenine slovenske vere in kulture, Ljubljana, 1988, str. 7–8.

333. Za moralno državljanstvo nadzemljepisne Slovenije. – V: *Dom in svet*, 1988, str. 161–168.

K

334. Rustja, Božo: *Versko-teološka misel v delih Alojza Rebule*, 1988. Diplomsko delo.
335. Skaza, Aleksander: Usoda ‚romana‘ v pripovedništvu Alojza Rebule : (zastavitev vprašanja). – V: *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura : mednarodni simpozij, v Ljubljani od 1. do 3. julija 1986*, Ljubljana, 1988, str. 161–168.

1989**B**

336. Dnevnik 1969. – V: *Celovski Zvon*, 7, 1989, št. 22 – št. 25.

C

337. Govor prof. Alojza Rebule na proslavi. – V: *Mladika* (Trst), 33, 1989, št. 5/6, str. 79–80.
Ob 40-letnici slovenske klasične gimnazije v Trstu.
338. Kam plovemo. – V: *Kam plovemo : 23. študijski dnevi Draga 88*, Trst, 1989, str. 108–120.
339. Med mero in misterijem. – V: *Celovski Zvon*, 7, 1989, št. 22, str. 9–14.
340. Slovenska klasična gimnazija v Trstu : ob 40-letnici obstoja. – V: *Tretji dan*, 18, 1989, št. 8, str. 14–15.

Č

341. Patriarhu v spomin. – V: *Celovski Zvon*, 7, 1989, št. 22, str. 84.
Nekrolog dr. Tinetu Debeljaku.

F

342. ***Večer z Alojzom Rebulo / intervju zapisala Diomira Fabijan Bajc. Trst: Mladika, 1989. 58 str., fotogr.***
Izšlo ob avtorjevi 65-letnici. – Diomira Fabjan Bajc: Alojz Rebula, str. 7–23.
343. Debata. – V: *Kam plovemo : 23. študijski dnevi Draga 88*, Trst, 1989, str. 121–140.
Sodeloval v debati z udeleženci Drage 88.
344. Namesto osebnostne in intelektualne kvalitete – režimskost. – V: *Delo*, 31, 1989, št. 249, str. 3.
Prispevek v anketi o položaju katoliške literature na Slovenskem.
345. Od paleolitika ostaja človek ista zmes nesreče in veličine : pogovor s tržaškim gostom / intervju zapisal Franc Horvat. – V: *Delo*, 31, 1989, št. 26, str. 13.
346. Oko ni videlo ... : (pogovor s profesorjem Alojzom Rebulo) / intervju zapisal Božo Rustja. – V: *Celovski Zvon*, 7, 1989, št. 23, str. 57–62.
347. »Šola je najdragocenejša institucija v zamejstvu« / intervju zapisala Barbara Gruden. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 45, 1989, št. 212, str. 4.
Ob upokojitvi.

G

348. *Liber memorialis Slovenske klasične gimnazije v Trstu : (1948–1988).* / uredil Alojz Rebula. Trst, 1989. 109 str.

I

349. **Credo. Gorizia: La comunità di „Comunione e liberazione“, [1989]. [12] str.**
350. Lover of mountains and freedom / prevedel Rudolf Čuješ. – V: Bučar, France: *The reality and the myth*. Antigonish, 1989, str. 1–3.

K

351. Forstnerič Hajnšek, Melita: Nimamo perverznejšev tipa D'Annunzio : večer s tržaškim pisateljem Alojzom Rebulo. – V: *Večer*, 45, 1989, št. 281, str. 15.
352. Munda, Jože: Bibliographies. Alojz Rebula, 1924–. V: Pogačnik, Jože: *Twentieth century Slovene literature*, Ljubljana, 1989, str. 175.
353. Rozman, France: Alojz Rebula, Jutri čez Jordan, Mohorjeva družba, Celje 1988, 319 str. – V: *Bogoslovni vestnik*, 49, 1989, št. 1, str. 99–101.

1990

B

354. Aprilski obisk pri Gospodu. – V: *Misli* (Kew), 39, 1990, št. 8, str. 183.
355. Dnevnik 1969. – V: *Celovski Zvon*, 8, 1990, št. 26, str. 14–17.
356. Dnevnik 1970. – V: *Celovski Zvon*, 8, 1990, št. 27, str. 16–18; št. 28, str. 21–27; št. 29, str. 22–26.
357. Iz dnevnika ,53. – V: *Fontana : revija za književnost in kulturo*, 4, 1990, št. 14, str. 18–24.
358. Iz dnevnika onih policijskih dni. – V: *Tretji dan*, 1990, 19, št. 8, str. 21–23.
Alojz Rebula o delovanju Edvarda Kocbeka in Sama Pahorja, tvorcev intervjuja.
359. Pismo o naši milostni Gospe. – V: *Misli* (Kew), 39, 1990, št. 5, str. 99–100.

C

360. Evropskost Stanka Majcna. – V: *Majcnov zbornik*, Maribor, 1990, str. 145–152.
361. Ivan Mesiček: Temelji humanistične etike. – V: *2000 : revija za krščanstvo in kulturo*, 21, 1990, št. 50/51, str. 269–270.
362. Izviri slovenske duhovnosti. – V: *Na pragu tretjega tisočletja*, Celje, 1987, str. 29–42.
363. Knjigi na pot. – V: *Taki smo pač lovci : ribič in lovec po treh celinah*, Celovec, 1990, str. 7–9.
364. Sla po absolutnem. – V: Špelič, Franc: *Vrnil se bom k Očetu*, Celje, 1990, str. 5–6.
365. Urednik z veliko začetnico. – V: *Koblarjev zbornik : prispevki s kolokvija o osebnosti in delu prof. Fr. Koblarja ob stoletnici njegovega rojstva 1989*, Ljubljana, 1990, str. 80–86.

Č

366. Ko bi danes živel Franček ... – V: *Mladika* (Trst), 34, 1990, št. 5/6, str. 66.
Ob deseti obletnici smrti duhovnika Frančka Križnika.
367. Po 25. Dragi. – V: *Celovski Zvon*, 8, 1990, št. 28, str. 6–7.
368. V novo slovensko prihodnost. – V: *Mladika* (Trst), 34, 1990, št. 8, str. 116.

1991

A

369. ***Na slovenskem poldnevniku : predavanja in eseji. Maribor: Obzorja, 1991. 368 str. Razpotja, 42.***

B

370. Dnevnik 1970. – V: *Zvon : župnijski list sv. Jerneja apostola Opčine*, 9, 1991, št. 30– št. 33.
371. Mohorjev sveti večer. – V: *Prišel čas je krog božiča ...*, Ljubljana, [1991], str. 103–110.

C

372. Ob novi slovenski narodni himni. – V: *Mohorjev koledar ... 1991*, str. 33–34.
373. Prešeren in krščanstvo : (govor na Prešernovi proslavi študentov teološke fakultete v Ljubljani 7. februarja 1971). – V: *Na slovenskem poldnevniku : predavanja in eseji. Maribor, 1991. str. 306–316.*
374. Smo samo to, kar smo. – V: *Celovski Zvon*, 9, 1991, št. 32, str. 5–6.
375. Tine Debeljak, prevajalec Danteja. – V: *Domovina in svet : [zbornik referatov s simpozija o dr. Tinetu Debeljaku]*, Ljubljana – Buenos Aires, 1991, str. 33–49.
376. Knjigi na pot. – V: Žužek, Miha: *Vzvalovana bit*. 2. izd., Ljubljana, 1991, str. 5–6.

Č

377. Od kdaj svinčena leta? – V: *Družina*, 1991, št. 6, str. 11.

F

378. Betlehem pod Triglavom : pogovor s pisateljem in publicistom Alojzom Rebulo / intervju zapisal Andrej Bartol. – V: *Tretji dan*, 21, 1991, št. 3, str. 22–24.
379. O Danteju, Capudru in sebi / intervju zapisal Dušan Jelinčič. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 47, 1991, št. 228, str. 10.

K

380. Jovanovič, Helena: Pogovor o zadnji zbirki Rebulovih esejev »Na slovenskem poldnevniku«. – V: *Primorski dnevnik*, 47, 1991, št. 236, str. 5.
381. Pirjevec, Marija: Nekateri tipološke lastnosti slovenske književnosti v Trstu. – V: *Sodobnost*, 39, 1991, št. 11, str. 1069–1075.
382. Rustja, Božo: A. Rebula: Na slovenskem poldnevniku. – V: *Tretji dan*, 21, 1991, št. 3, str. 24–25.

383. Šrimpf, Franc: Vlak vozi v Nekam, ne v Nič : Alojz Rebula: Na slovenskem poldnevniku – Eseji, predavanja. – V: *Večer*, 47, 1991, št. 187, str. 15.

1992

A

384. **Jakob Ukmar. 1a ed. Pordenone: Studio Tesi, 1992. X, 131 str., ilustr. *Civiltà della memoria*, 6.**
V letu 1992 izšla tudi druga izdaja.
385. ***Pastir prihodnosti : lik Antona Martina Slomška. Celje: Mohorjeva družba, 1992. 287 str. , [24] str. barvnih pril.***
Ponatis 1999.

C

386. [Spremna beseda]. – V: Tavano, Luigi: *Chiesa e società nel goriziano : il caso di Igino Valdemarin (1886–1965)*, Gorizia, 1992, str. [3–4] (v slovenščini), str. [7–8] (v italijanščini).

Č

387. Beseda avtorja. – V: *Delo*, 34, 1992, št. 139 (18. VI. 1992), str. 15.
Pred izidom knjige Pastir prihodnosti o Antonu M. Slomšku.
388. Dnevnik 1970. – V: *Celovski Zvon*, 10, 1992, št. 34, str. 18–20.
389. Hamlet na slovenski terasi. – V: *Celovski Zvon*, 10, 1992, št. 34, str. 3–4.
O slovenskem narodnostnem vprašanju.
390. Kje je kompas, zanesljivejši od Prešerna? – V: *Slovenec*, 76, 1992, št. 31, str. 22.
391. Po prehodu čez Rdeče morje. – V: *Misli* (Kew), 41, 1992, št. 1/2, str. 5–6.
Razmere v Sloveniji.
392. Saj ni bilo nikoli drugače : nagovor Alojza Rebule ob podelitvi nagrade vstajenje Vinku Ošlaku. – V: *Slovenec*, 76, 1992, št. 99, str. 32.
393. »Strastno, trpeče in obupano odzivanje na totalitarizem«. – V: *Delo*, 34, 1992, št. 103, str. 15.
Ob podelitvi nagrade vstajenje Vinku Ošlaku za knjigo Saj ni bilo nikoli drugače.

F

394. Pisanje proze je garanje : ustvarjalni proces književnikov : feljton: Kako pišejo / intervju zapisala Marjeta Kajzer Novak. – V: *Delo*, 34, 1992, št. 152, str. 26 (Sobotna priloga).
395. Pri Slomšku me je zanimal neki drug talent / intervju zapisal Božo Rustja. – V: *Ognjišče*, 28, 1992, št. 9, str. 16–17.
396. Življenjepisi svetnikov so pri Francozih umetniško delo / pogovor zapisal Božo Rustja. – V: *Slovenec*, 76, 1992, št. 223, str. 36.
Pogovor ob izidu življenjepisa o Antonu Martinu Slomšku Pastir prihodnosti.

I

397. ***Nel vento della Sibilla* / prevedla Diomira Fabjan Bajc. 1a ed. Trieste: Editoriale Stampa Triestina, 1992. 583 str. Estlibris, Collana di letteratura, 5.**
V Sibilinem vetru. – Ferruccio Fölkel: Alojz Rebula, scrittore triestino, str. 5–10.
398. Je la horo de la plej mallongaj ombroj / prevedel Vinko Ošlak. – V: *Sunflanke de Alpoj : (antologio de la moderna Slovena novelaro)*. Klagenfurt = Celovec, 1992, str. 83–111.

K

399. Čuk, Silvester: Alojz Rebula, Pastir prihodnosti. – V: *Ognjišče*, 28, 1992, št. 9, str. 14.
400. Golob, Berta: Dvignjen visoko nad raven prosvetiteljskega izobraženca : Slomšek kot pastir prihodnosti. – V: *Delo*, 34, 1992, št. 156, str. 14.
401. Jelinčič, Dušan: Alojz Rebula: Pastir prihodnosti : Mohorjeva družba, Celje 1992. – V: *Slovenec*, 76, 1992, št. 203, str. 22.
402. Jevnikar, Martin: Alojz Rebula: Na slovenskem poldnevniku. – V: *Mladika* (Trst), 36, 1992, št. 1, str. 25.
403. Jevnikar, Martin: Alojz Rebula: Pastir prihodnost. – V: *Mladika* (Trst), 36, 1992, št. 8, str. 192–193.
404. Mesiček, Ivan: Knjiga umetniško bogatih esejev. – V: *Celovski Zvon*, 10, 1992, št. 36, str. 66–82.
Alojz Rebula: Na slovenskem poldnevniku.
405. Nežmah, Bernard: Alojz Rebula, Pastir prihodnosti. – V: *Mladina*, 1992, št. 34, str. 37.
406. Ošlak, Vinko: Alojz Rebula, Pastir prihodnosti – Lik Antona Martina Slomška – Mohorjeva družba Celje, 1992, vezana, str. 288, opremil Marjan Paternoster. – V: *Celovski Zvon*, 10, 1992, št. 36, str. 91.
407. Senčar, Igor: »Ampak živeti je zame prav to, noretik« : (Jutri čez Jordan) : ob branju romana Jutri čez Jordan pisatelja Alojza Rebule. – V: *Celovski Zvon*, 10, 1992, št. 37, str. 72.
408. Škamperle, Igor: Človeška ujetost med mero in misterijem : ob izidu zbranih esejev Alojza Rebule. – V: *Slovenec*, 76, 1992, št. 2, str. 21.
409. Tavčar, Zora: Alojz Rebula: portret. – V: *Meddobje = Entresiglo* (Buenos Aires), 26, 1992, št. 3/4, str. 310–311).
410. Zidar, Pavle: Pismo. – V: *Mladika* (Trst), 36, 1992, št. 7, str. 139–140.
Pismo Alojzu Rebuli maja 1990.

1993**A**

411. ***Koraki apostolskih sandal : dnevnik s sinode evropskih škofov v Rimu. (28. november – 14. december 1991)*. Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva založba, 1993. 151 str. , ilustr. Podobe časa, 6. Franc Rode: Uvodna beseda, str. 5–9.**

412. ***Operacija Timava : dve dejanji.*** [Trst: samozal., med 1993 in 1995]. 49 nevezanih f.

413. ***Operacija Timava : dve dejanji.*** [Trst: Slovensko stalno gledališče, 1993?]. 78 f.

B

414. Dnevnik 1970. – V: *Celovski Zvon*, 11, 1993, št. 38 – št. 41.

415. Iz dnevnika 1971. – V: *Dialogi*, 29, 1993, št. 6/7, str. 92–97.

C

416. Iz dni, ko je nastajal Celovski Zvon. – V: *Celovski Zvon*, 11, 1993, št. 40, str. 22–26.

417. Jakob Ukmar : [življenjepis]. – V: *Ave Maria* (Lemont), 85, 1993, št. 3, str. 54–56; št. 4, str. 90; št. 5, str. 114–115; št. 6, str. 132; št. 8, str. 182–184; št. 9, str. 206–208; št. 10, str. 231–232; št. 11, str. 254–256.

Č

418. Ljubki Šorli-Bratuž na grob. – V: *Katoliški glas* (Gorica, Trst), 45, 1993, št. 17 (6. 5. 1993), str. 5.

419. Nikolaj Jeločnik (1920–1993). – V: *Celovski Zvon*, 11, 1993, št. 40, str. 85.

420. Ob 10. obletnici Celovskega Zvona. – V: *Celovski Zvon*, 11, 1993, št. 40, str. 5.

421. Ob odhodu Pavleta Zidarja. – V: *Mohorjev koledar ... 1993*, str. 108–109.

422. Prekletstvo obmejnosti? – V: *Celovski Zvon*, 11, 1993, št. 41, str. 5–8.

D

423. Provansalec po rojstvu, Slovenec po srcu : intervju z Ezio Martinom / intervju zapisal in odgovore prevedel Alojz Rebula. – V: *Celovski Zvon*, 11, 1993, št. 39, str. 69–85.

F

424. Ne priznavam abstraktne umetnosti. – V: Novak Kajzer, Marjeta. *Kako pišejo*, Ljubljana, 1993, str. 49–54.

425. Pisatelj A. Rebula na škofovski sinodi v Rimu / intervju zapisala Janez Gril in Tomaž Simčič. – V: *Jadranski koledar ... 1993*, str. 54–57.

426. Una fede (e tanti guai) / intervju zapisal Roberto Calogiuru. – V: *Il Piccolo* (Trst). 112, 1993, št. 26, str. 3.

H

427. Lainatri, Chiara Augusta: *Sveta Klara Asiška in življenjepisni podatki o sv. Neži Asiški* / prevedla Zora in Alojz Rebula, Koper: Ognjišče; Nazarje: Samostan klaris, 1993. 143 str.

J

428. Ropitz, Jože: *Reke mojega življenja : večernice v čast škofu – spoznavalcu Antonu Martinu Slomšku : za soliste, glasbila in mešani zbor.* [Celovec: Krščanska kulturna zveza, 1993]. [24] str.
Liturgično besedilo, berilo je pod naslovom Reke mojega življenja pripravil Alojz Rebula.

K

429. Alojz Rebula. – V: *Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti*, 44, 1993, str. 58–59.
430. Jelinčič, Dušan: Slomškov lik v Rebulovi upodobitvi : Alojz Rebula: Pastir prihodnosti. – V: *Primorska srečanja*, 18, 1993, št. 149, str. 702.
431. Predan, Vasja: Potujčevanje drugorodcev. – V: *Razgledi*, 1993, št. 19, str. 44.
432. Alojz Rebula: Operacija Timava. Režija Mario Uršič. Izvaja SSG Trst. Simčič, Tomaž: Alojz Rebula: Jakob Ukmar : Studio Tesi, Pordenone 1992. – V: *Celovski Zvon*, 11, 1993, št. 39, str. 90–92.
433. Skaza, Aleksander: Poetika ‚romana‘ Alojza Rebule. – V: *Primorska srečanja*, 18, 1993, št. 149, str. 669–673.
434. Tavčar, Zora: Alojz Rebula – literarni portret. – V: *Dialogi*, 29, 1993, št. 6/7, str. 119–121.

1994**A**

435. ***Kačja roža*. [Ljubljana]: Mihelač, 1994. 174 str.**
Prevod v italijanščino 2005 in 2017.
436. ***Severni križ : slovenski utrinki na umetniškem in miselnem nebu, izbrani in ponatisnjeni za sedemdesetletnico, ki jo slavi Alojz Rebula*. Trst: Mladika, 1994. 79 str.**
437. ***Skozi prvo zagrinjalo*. Celje: Mohorjeva družba, 1994. 263 str., avtorj. sl.**
Eseji; vsebuje ponatise del: Krščanska avantura; Škandal križa v škandalu Cerkev; Smer Nova zemlja : šest meditacij. – Stane Gabrovec: Pot v Emavs, str. 7–24; Edvard Kovač: Krščanski paradoks v meditacijah Alojza Rebule, str. 25–34.
438. ***Vinograd rimske cesarice in zgodnje novele*. Gorica: GMD, 1994. 363 str., ilustr., avtorj. sl.**
Diomira Fabjan Bajc: Spremnna beseda, str. 9–15.

B

439. Dnevnik 1971. – V: *Celovski Zvon*, 12, 1994, št. 42 – št. 45.

C

440. Balantič in Hribovšek: kulturno obzorje dveh pesnikov. – V: *Balantičev in Hribovškov zbornik : referati simpozija 20. in 21. januarja 1994*, Ljubljana–Celje, 1994, str. 163–173.
441. Balantič in Hribovšek : kulturno obzorje dveh pesnikov. – V: *Sodobnost*, 42, 1994, št. 3/4, str. 176–182.
442. Jakob Ukmar : [življenjepis]. – V: *Ave Maria* (Lemont), 86, 1994, št. 3, str. 59–60; št. 4, str. 87–88; št. 5, str. 113.
443. Kristus, cilj naše prihodnosti. – V: *Ave Maria* (Lemont), 86, 1994, št. 4, str. 94.
444. Pismo Nietzscheju : (ob 150-letnici rojstva). – V: *Celovski Zvon*, 12, 1994, št. 44, str. 26–30.

445. Pogled čez Sočo. – V: *Celovski Zvon*, 12, 1994, št. 45, str. 3–5.
446. Prekletstvo obmejnosti? – V: *Soški protokol*, Celovec – Ljubljana – Dunaj, 1994, str. 171–179.
447. Pri škofu. – V: *Ljubljanska knjiga : zgodbe in pričevanja*. V Ljubljani, 1994, str. 279–283.
448. Trije zapisi v dnevniku 1974. – V: *Slovensko stalno gledališče : sezona ...* [1994/95], str. [11–12].
449. Velik pesnik vrednote : ob 150-letnici rojstva Simona Gregorčiča : spominu Staneta Severja. – V: *Mohorjev koledar ... 1994*, str. 115–117.

F

450. Debata / zapisal Igor Senčar. – V: *Družba in mit : [zbornik Drage '93]*. Trst, 1994, str. 124–154.
Sodeloval v debati z udeleženci Drage 1993.
451. Desnica in levica za Slovence le hudičevi floskuli in nič več : evropske volitve : pogovor s kandidatom SSK Alojzom Rebulo / intervju zapisal Sandor Tence. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 50, 1993, št. 150, str. 4.
452. Krščanstvo, nezadostna svet in človek : pogovor s pisateljem in esejistom, akademikom Alojzom Rebulo / intervju zapisal Jože Horvat. – V: *Tretji dan*, 23, 1994, št. 14, str. 21–25.
453. Pogovor s pisateljem Alojzom Rebulo / intervju zapisal Dušan Jakomin. – V: *Katoliški glas* (Gorica Trst), 46, 1994, št. 28, str. 3–4.

H

454. Herodot: *Historiae*.
Predvajal Radio Trst A.
455. Lainatri, Chiara Augusta: *Sveta Klara Asiška in življenjepisni podatki o sv. Neži Asiški* / prevedla Zora in Alojz Rebula, 1. ponatis. Koper: Ognjišče; Nazarje: Samostan klaris, 1994. 143 str.
456. Plautus, Titus Maccius. *Bahavi vojščak*. 1. izd. Maribor: Obzorja, 1994. 85 str. Iz antičnega sveta, 20 [i. e. 29].
Predvajal Radio Trst A 1972.

K

457. Fabjan Bajc, Diomira: Pisatelj Alojz Rebula sedemdesetletnik : življenje in umetnost Alojza Rebule – spodbuda za našo bodočnost. – V: *Katoliški glas* (Gorica Trst), 46, št. 28, str. 3.
458. Glušič, Helga: Sla po smislu : Alojz Rebula: Kačja roža ... – V: *Razgledi*, 1994, št. 12, str. 44.
459. Horvat, Jože: Inventivno, miselno globoko in jezikovno bogato delo : ljudje in poezija Krasa. – V: *Delo*, 36, 1994, št. 114, str. 14.
Kačja roža.
460. Jelinčič, Dušan: Roman Alojza Rebule »Kačja roža« : Alojz Rebula: Kačja roža ... – V: *Primorska srečanja*, 18, 1994, št. 164, str. 884–885.
461. Jelinčič, Dušan: Končno Rebula v italijanščini : Alojz Rebula: Nel vento della Sibilla, prevod Diomira Fabjan-Bajc ... – V: *Primorska srečanja*, 18, 1994, št. 153/154, str. 86.

462. Jevnikar, Martin: Alojz Rebula: Koraki apostolskih sandal. – V: *Mladika* (Trst), 38, 1994, št. 2, str. 63–64.
463. Kmecl, Matjaž: Alojz Rebula, sedemdeset let. – V: *Mohorjev koledar ... 1994*, str. 94–97.
464. Kovač, Edvard: Krščanski paradoks v meditacijah Alojza Rebule. – V: *Skozi prvo zagrinjalo*, Celje, 1994, str. 25–34.
465. Košuta, Mirna: Rebulizmi : 10 ključnih gesel iz književno-ontološkega besednjaka Alojza Rebule. – V: *Slavistična revija*, 42, 1994, št. 4, str. 475–489.
466. Na božji Triglav : Alojz Rebula (27. julija 1924). – V: *Delo*, 36, 1994, št. 167, str. 13.
Skozi prvo zagrinjalo.
467. Rode, Franc: Humanist, Slovenec, kristjan : ob 70-letnici pisatelja Alojza Rebule. – *Družina*, 43, 1994, št. 28, str. 11.
468. Zadavec, Jože: Rebulova duhovna obzorja : dnevnik, ki »izpričuje najvišjo evropsko in svetovno razgledanost«. – V: *Družina*, 43, 1994, št. 10, str. 11.
Koraki apostolskih sandal.

1995

A

469. ***Na prepihu časa. Ljubljana: Družina, 1995. 344 str. (eseji).***
Razmere v Sloveniji 1991–1994. – Stane Gabrovec: Za uvod, str. 7–12.

B

470. Dnevnik 1971. – V: *Celovski Zvon*, 13, 1995, št. 46, str. 27–32.
471. Dnevnik 1971. – V: *Celovski Zvon*, 13, 1995, št. 47, str. 34–38.
472. Dnevnik 1971/72. – V: *Celovski Zvon*, 13, 1995, št. 48, str. 19–21.
473. Dnevnik 1972. – V: *Celovski Zvon*, 13, 1995, št. 49, str. 26–30.
474. Drevo in brezno, – V: *Ave Maria* (Lemont), 87, 1995, št. 11, str. 255.

C

475. Aishil: Sedmerica proti Tebam. – V: *Gledališki list Stalnega slovenskega gledališča : sezona ...* [okt. 1995], str. [5–9].
O Aishilovi tragediji.
476. Jakob Ukmar : [življenjepis]. – V: *Ave Maria* (Lemont), 87, 1995, št. 5, str. 110; št. 6, str. 133; št. 7, str. 157; št. 8, str. 180; št. 10, str. 228; št. 11, str. 251; št. 12, str. 275–276.
477. Spremna beseda. – V: Cerar Hull, Mara: *Poletje molka*, Celje, 1995, str. 275.
478. Spremna beseda. – V: Lasbacher, Alojz: *Moja protirevolucija*, Celje, 1995, str. 5–6.
479. Spremna beseda. – V: Rode, Franc: *Spomin, zavest, načrt Cerkve na Slovenskem*. Ljubljana, 1995, str. 7–9.
480. Šola kot oblikovalka kulture in kulturnosti. – V: *Slovenska šola in njen čas : zbornik simpozija v Cankarjevem domu 6. in 7. januarja 1955 [i. e. 1995]*, Ljubljana, 1995, str. 68–73.

Č

481. Aleš Gabrič, Socialistična kulturna revolucija (Slovenska kulturna politika[!] 1953–1962). – V: *Celovski Zvon*, 13, 1995, št. 47, str. 93–94.
482. Dr. Božidar Jezernik, Non cogito ergo sum (Arheologija neke šale). – V: *Celovski Zvon*, 13, 1995, št. 48, str. 92.
483. Janez Janša, Okopi – pot slovenske države 1991–1994. – V: *Celovski Zvon*, 13, 1995, št. 46, str. 85.
484. Janko Moder, Prešernove nemške. – V: *Celovski Zvon*, 13, 1995, št. 47, str. 94–95.
485. Marko Ivan Rupnik, L'arte, memoria della comunione (1916–1922). – V: *Celovski Zvon*, 13, 1995, št. 46, str. 88.
486. Parmenid, Fragmenti. – V: *Celovski Zvon*, 13, 1995, št. 47, str. 93. Ocena.
487. Premagati krščanstvo ... – V: *Ave Maria* (Lemont), 87, 1995, št. 5, str. 114.
488. Repentabor v italijanskem jeziku. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 51, 1995, št. 271, str. 13.
O knjigi Ariela Tasso-Jasbitz, Paolo G. Parovel: Repentabor, Trieste, 1995.
489. Repentabor v italijanskem prikazu. – V: *Mladika* (Trst), 39, 1995, št. 8, str. 189.
O knjigi Arielle Tasso-Jasbitz, Paolo G. Parovel: Repentabor, Trieste, 1995.
490. V ključu svetlobnih let. – V: *Ave Maria* (Lemont), 87, 1995, št. 12, str. 280.
491. Vsakršna resnica je od svetega duha. – V: *Ave Maria* (Lemont), 87, 1995, št. 6, str. 135.
492. Wolfov simpozij v Rimu. – V: *Celovski Zvon*, 13, 1995, št. 46, str. 86–87.

D

493. ***Pogovor v vinogradu : Alojz Rebula se pogovarja z nadškofom Alojzijem Šuštarjem ob njegovi petinsedemdesetletnici. Celje: Mohorjeva družba, 1995. 160 str.***

F

494. Lovimo le pene stvarnosti – njena globina je nedoumljiva : pogovor z letošnjim Prešernovim nagrajencem / intervju zapisal Jože Horvat. – V: *Delo*, 37, 1995, št. 32, str. 11–12.
495. Na sonce zgodovine smo stopili, ali naj sedaj na tem soncu izumiramo? : pogovor s Prešernovim nagrajencem prof. Alojzom Rebulo / intervju zapisal Jože Zadravec. – V: *Ave Maria* (Lemont), 87, 1995, št. 7, str. 158–160; št. 8, str. 181–182.
496. Na tem planetu ne bosta zmagali ne resnica ne pravica : Prešernov nagrajenec Alojz Rebula / intervju zapisal Dušan Kalc. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 51, 1995, št. 38, str. 16.
497. Odstreti zagrinjalo samoljubnega jaza ... : pisatelj Alojz Rebula, dobitnik letošnje Prešernove nagrade / intervju zapisala Slavica Borka Kucler. – V: *Slovenec*, 79, 1995, št. 32, str. 12.

498. Opozorilo na Besedo v času elektronskega šarlatanstva : Kresnik '95 / intervju zapisal Igor Bratož. – V: *Delo*, 37, 1995, št. 142, str. 8.
499. »Sem človek, ki se zelo boji dolgčasa« : pisatelj Alojz Rebula o svojem literarnem ustvarjanju in (malo) tudi o sebi / intervju zapisala Cveta Guzej Sabadin. – V: *Primorske novice*, 49, 1995, št. 10, str. 32.
- H**
500. Aeschylus (Ajshil): *Sedmerica proti Tebam* / prevod Alojz Rebula. Trst: Slovensko stalno gledališče, 1995. 23 str.
- I**
501. Domani passeremo il Giordano : frammento / prevedla Diomira Fabjan Bajc. – V: *Litterae slovenicae : L.S.*, 1995, št. 1 = 33, št. 85, str. 61–64.
Jutri bomo prečkali Jordan.
- K**
502. **Šalamun Biedrzycka, Katarina: Umetniški vzpon Alojza Rebule : ob pisateljevi sedemdesetletnici. Koper : Lipa, 1995. 186 str.**
503. Bratož, Igor: Prešernova nagajenca 1995 sta M. Klopčič in A. Rebula. – V: *Delo*, 37, 1995, št. 31, str. 1.
504. Fatur, Silvo: Kako je s primorsko »kulturno in idejno zaostalostjo«? : vesel sem bil pred dnevi ob vesti, da bo letošnji Prešernov nagajenec primorski slovenski pisatelj Alojz Rebula. – V: *Delo*, 37, 1995, št. 44, str. 12.
505. Jevnikar, Martin: Alojz Rebula: Vinograd rimske cesarice in zgodnje novele. – V: *Mladika* (Trst), 39, 1995, št. 1, str. 23.
506. Kajič, Špela: *Religiozni motivi v slovenski književnosti in v esejih Alojza Rebule*, Ljubljana, 1995.
Diplomska naloga.
507. Košuta, Miran: Lemmi rebuliani : 10 parole-chiave dal vocabolario artistico e ontologico di Alojz Rebula, scrittore sloveno triestino. – V: *Metodi e ricerche* (Videm), n. s. 14, 1995, št. 1, str. 85–100.
508. Pahor in Rebula in italijanski Trst : žal je bila udeležba na večeru skromna. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 51, 1995, št. 98, str. 6.
509. Pirjevec, Marija: Nekateri tipološke črte pripovedništva na Tržaškem : (ob pisateljih Borisu Pahorju in Alojzu Rebuli). – V: *31. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, Ljubljana, 1995, str. 163–174.
510. Pirjevec, Marija: Nekateri temelji Rebulove proze. – V: *Delo*, 37, 1995, št. 32, str. 11.
511. Prešernova nagrada : pisatelj Alojz Rebula za literarni opus. – V: *Prešernov sklad*, 1995, str. 8–9.
512. Prešernova nagajenca ,95 : režiser Matjaž Klopčič : pisatelj Alojz Rebula. – V: *Delo*, 37, 1995, št. 31, str. 6.
513. Spieler, Marija: Pisatelj s sprednje knjižne police : letošnje Prešernovo nagrado za življenjsko delo je prejel slovenski pisatelj Alojz Rebula. – V: *Nedelja* (Celovec), 65, št. 7, str. 5.
514. Štendler, Jožica: Poezija, »sozvenenje z energijo sveta« : ob knjigi o Alojzu Rebuli. – V: *Delo*, 37, 1995, št. 295, str. 14.

515. Zadravec, Jože. Kot venec, ki krog glave se ovije : Tržaški pisatelj Alojz Rebula – Prešernov nagrajenec. – V: *Ave Maria* (Lemont), 87, 1995, št. 6, str. 134.

1996

A

516. ***Maranathà ali Leto 999 : roman.* Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva založba, 1996. 296 str. Družinske večernice, zv. 53.** Prevod v nemščino 1998.
517. ***Previsna leta : dnevnik 1974–1975–1976.* Trst: Mladika, 1996. 319 str., [15] str. pril.**

B

518. Dnevnik 1972. – V: *Celovski Zvon*, 14, 1996, št. 51, str. 25–28; št. 52, str. 17–22; št. 53, str. 11–14; št. 54, str. 19–24.
Nadaljevanje v letu 1997: št. 55, str. 7–13 in 1998, št. 57, str. 14–20.
519. Dnevnik 1972. – V: *Celovski Zvon*, 14, 1996, št. 50, str. 25–28.
520. Pismo žagarjem. – V: *Ave Maria* (Lemont), 88, 1996, št. 9, str. 215.
521. *Verujem.* V Trstu: Mladika, 1996. VII str.
Enkratna priloga k reviji Mladika ob 40. letu izhajanja (št. 1).

Č

522. Blok svetlobe v duhovne temelje novega slovenskega tisočletja : slavnostni nagovor. – V: *Delo*, 38, 1996, št. 223, str. 13.
Simpozij o Svetem pismu v Ljubljani.. Tudi v: Mednarodni simpozij o interpretaciji Svetega pisma, Ljubljana, 1997, str. 133–136.
523. Govor na prireditvi ob slovenskem kulturnem prazniku 1996. – V: *Prešernov sklad*, Ljubljana, 1996, str. [3–7].
524. Govorica Večnosti v Svetem pismu in odmevi v slovenski kulturi (slavnostno predavanje) : Linhartova dvorana – Linhart Hall, 18. 09., 12.00. – V: *Biblija : simpozij ,96, Ljubljana*, Ljubljana, 1996, str. 113–115.
525. Iz govora Alojza Rebule. – V: *Delo*, 38, 1996, št. 32, str. 8.
526. Jakob Ukmar : [življenjepis]. – V: *Ave Maria* (Lemont), 88, 1996, št. 1, 12; št. 2, str. 35; št. 3, str. 59–60; št. 4, str. 83; št. 5, str. 109; št. 6, str. 131–132.
527. Jubilejni številki v gumbnico. – V: *Celovski Zvon*, 14, 1996, št. 50, str. 5–6.
528. Ob papeževem obisku. – V: *Misli* (Kew), 45, 1996, št. 9, str. 195–196.
Obisk papeža Janeza Pavla II. v Sloveniji.
529. Pet let Adoramus : slavnostni govor ob 5. obletnici okteta Adoramus 11. maja v knjižnici frančiškanskega samostana v Novem mestu. – V: *Rast*, 7, 1996, št. 5/6, str. 462–463.
530. Pritrditev Prešernovemu sporočilu smisla, slovenstva in kulture : govor Alojza Rebule na osrednji Prešernovi proslavi v Ljubljani. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 52, 1996, št. 30, str. 10.
531. Samo en strah. – V: *Mladika* (Trst), 40, 1996, št. 1, str. 1.
532. Slovenščini na rob. – V: *Celovski Zvon*, 14, 1996, št. 53, str. 65–73.

533. Spomin je nepomirljiv. – V: *Gorica v slovenski književnosti : izbor poezije in proze*. Gorica, 1996, str. 260–269.
534. Škof Lorenzo Bellomi v mojem dnevniku. – V: *Mladika* (Trst), 40, 1996, št. 9, str. 190–194.
- D**
535. Manilo Cecovini, politik, pisatelj, framacson – / intervju zapisal Alojz Rebula. – V: *Celovski Zvon*, 14, 1996, št. 51, str. 60–71.
- F**
536. »Intelektualec brez etike lahko prodaja samo veter« : pisatelj Alojz Rebula je bil slavnostni govornik na letošnji osrednji proslavi / intervju zapisal Jurij Paljk. – V: *Novi glas* (Gorica), 1, 1996, št. 13, str. 5.
- J**
537. *Anton Martin Slomšek : Slovenec za vse čase / scenarij Alojz Rebula*. [Ljubljana]: TV Slovenija, Kulturni in umetniški program, 1996. 1 videokaseta (VHS) (ca. 49 min), barve, zvok.
- K**
538. Alojz Rebula član papeške akademije : gre za prvega Slovence v tovrstni ustanovi. – V : *Primorski dnevnik* (Trst), 53, 1998, št. 30, 10.
539. Cenda Klinc, Marija: Pretres Rebulovega literarnega opusa. – V: *Primorska srečanja*, 20, 1996, št. 179, str. 233–234.
540. Glušič, Helga: Alojz Rebula. – V: *Sto slovenskih pripovednikov*, Ljubljana, 1996, str. 217–218.
541. Glušič, Helga: Odstiranje meglic. – V: *Razgledi*, 1996, št. 16, str. 22. Previsna leta.
542. Hergold, Ivanka: Previsna leta : recenzija. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 52, 1996, št. 241, str. 15.
543. Hergold, Ivanka: Zastopnik primorske in tržaške usode : pred sedemdesetimi leti na jutrišnji dan je umrl slovenski primorski pesnik Srečko Kosovel. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 52, 1996, št. 121, str. 17.
544. Jevnikar, Martin: Alojz Rebula: Previsna leta. – V: *Mladika* (Trst), 40, 1996, št. 7, str. 150–151.
545. Leiler, Ženja : Dnevniški zapisi iz previsnih zamejskih let : pri tržaški založbi Mladika izdali dnevnik Alojza Rebule in pesmi za otroke Brune Marije Pertot. – V: *Delo*, 38, 1996, št. 268, str. 13.
546. Lovec, Zdenka: Umetniški vzpon Alojza Rebule. – V: *Primorska srečanja*, 20, 1996, št. 177, str. 64.
547. Skaza, Aleksander: Rebula, Alojz. – V: *Enciklopedija Slovenije*, 10, 1996, str. 128–129.

1997**A**

548. *Duh Velikih jezer : lik Ireneja Friderika Baraga. 2., popravljena in dopolnjena izd.* Celje: Mohorjeva družba, 1997. 312 str. , pril., ilustr. (s sodelovanjem Zdravka Revna).

549. ***Na brzicah življenja : fotokronika / soavtor Tone Zrnc. Toronto: Božja beseda, 1997. 104 str. , ilustr.***
Alojz Rebula je avtor veznega besedila.

C

550. Blok svetlobe v duhovne temelje novega slovenskega tisočletja. – V: *Mednarodni simpozij o interpretaciji Svetega pisma*, Ljubljana, 1997, str. 133–136. Bogoslovni vestnik, 57, 1997, št. 1/2.
Tudi v: *Delo*, 26. 9. 1996.
551. [Dvajset] 20 let openske Drage : (iz Dnevnika 1976). – V: *Mohorjev koledar ... 1997*, str. 139–142.
552. Franček Križnik – Edvard Kocbek. – V: *Mohorjev koledar ... 1997*, str. 149–150.
553. Kulturni razgled iz Trsta po Srednji Evropi. – V: *Mladika* (Trst), 41, 1997, št. 2/3, str. 55–56.
554. Prihod v Štivan : (VI. poglavje iz romana Zvezda Pelin). – V: *Mohorjev koledar ... 1997*, str. 162–166.
555. Slomškov spomenik v Celju. – V: *Mohorjev koledar ... 1997*, str. 128–130.
556. Srečanje z Lojzetom Peterletom : (iz dnevnika). – V: *Dom in svet : zbornik*, 1997, 10, str. 286–288.
557. V hiši je veselje tudi, če tat vrne ukradeno : Primorska 1947–97. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 53, 1997, št. 219, str. 26–27.
558. V hiši je veselje tudi, če tat vrne ukradeno. – V: *Razgledi*, 45, 1997, št. 16, str. 5–6.
559. V pozdrav novemu nadškofu. – V: *Misli* (Kew), 46, 1997, št. 3, str. 65–66.
Francetu Rodetu.
560. Žalostna postmoderna. – V: *Delo*, 39, 1997, št. 246, str. 16.
O vrednotah.

F

561. Alojz Rebula : intervju / intervju zapisala Vesna Marinčič. – V: *Mag*, 3, 1997, št. 27, str. 33–35.
562. Alojz Rebula gost revije MAG / intervju zapisala Vesna Marinčič. – V: *Mladika* (Trst), 41, 1997, št. 7, str. 140–143.
563. Življenje, lepše in strašnejše od sanj : intervju / intervju zapisal Jože Horvat. – V: *Literatura*, 9, 1997, št. 75–76, str. 77–91.

I

564. ***Demain, le Jourdain / prevedla Zdenka Štimac. Paris : Les Éditions du Cerf, 1997. 484 str. Littérature slovène.***
Jutri čez Jordan, 1988.

K

565. Alojz Rebula, član Akademije zaslužnih : Papež je imenoval prvega Slovenca v najstarejšo tovrstno ustanovo na svetu. – V: *Delo*, 39, 1997, št. 29, str. 1.
566. Alojz Rebula, gost revije MAG. – V: *Mladika* (Trst), 41, 1997, št. 7, str. 140–143.

567. Alojz Rebula prejel nagrado Acerbi. – V: *Novi glas* (Gorica), 2, 1997, št. 41, str. 6.
568. Alojzu Rebuli izročili nagradi Acerbi in Serra : na slovesnosti prisotna tudi prevajalka Diomira Fabjan-Bajc. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 53, 1997, št. 248, str. 8.
569. Fabjan Bajc, Diomira: Gospoda Paananen in Rebula pa kar po latinsko : dve mednarodni nagradi pisatelju Alojzu Rebuli. – V: *Delo*, 39, 1997, št. 246, str. 15.
570. Gantar, Kajetan: Uvod ; Beseda o novi priredbi Sovretovega prevoda. – V: Marcus Aurelius Antoninus: *Dnevnik cesarja Marka Avrelija*, Ljubljana, 1997, str. 5–29.
Vsebuje tudi poglavje Podoba Marka Avrelija v romanu Alojza Rebule.
571. Jevnikar, Martin: Alojz Rebula: Maranathà ali Leto 999. – V: *Mladika* (Trst), 41, 1997, št. 4, str. 91–92.
572. Nagradi dr. Alojzu Rebuli. – V: *Družina*, 46, 1997, št. 42, str. 6.
Nagrada Giuseppe Acerbi za roman V Sibilinem vetru (Nel vento della Sibilla) v prevodu Diomire Fabjan-Bajc.
573. Največ glasov za Rebulov roman : Nel vento della Sibilla je najbolj prepričal žiriji ... – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 53, 1997, št. 155, str. 8.
Nagrada Giuseppe Acerbi.
574. Rebula in Pahor v tujih izdajah. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 53, 1997, št. 220, str. 12.
575. Slovenec član Papeške akademije : dr. Alojz Rebula imenovan za akademika pri Panteonu. – V: *Družina*, 46, 1997, št. 6, str. 1+3.
576. Tanackovič, Tatjana: Rebula dobitnik nagrade Acerbi : pesniku Cirilu Zlobcu podelili posebno priznanje za življenjsko delo. – V: *Dnevnik*, 47, 1997, št. 177, str. 32.
577. Zadravec, Franc: Alojz Rebula: Senčni ples. – V: *Slovenski roman dvajsetega stoletja*, Murska Sobota, 1996, str. 250–256.

1998**A**

578. ***Cesta s cipreso in zvezdo : roman.* Trst: Mladika, 1998. 243 str.**

C

579. Celovškemu Zvonu v slovo. – V: *Celovski Zvon*, 16, 1998, št. 57, str. 114–115.
580. Duhovni temelji slovenstva. – V: *Cerkev v sedanjem svetu*, 32, 1998, št. 3/4, str. 70–73.
581. Festal address on the occasion of the presentation of the new Slovenian translation of the Bible = Feierliche Ansprache anlässlich der Präsentation der neuen slowenischen Bibelübersetzung = Discours solennel à l'occasion de la présentation de la nouvelle traduction slovène de la Bible = Slavnostni nagovor ob predstavitvi novega prevoda Svetega pisma. – V: *The interpretation of the Bible : the*

- International Symposium in Slovenia*. Sheffield, 1998, str. 69–76.
 Journal for the study of the Old Testament, Supplement series, 289.
582. France Golob: Misijonarji, darovalci indijanskih predmetov ... – V: *Etnolog*, 8=59, 1998, str. 506–507.
583. Irenej Friderik Baraga kot človek. – V: *Etnolog*, 8=59, 1998, str. 251–265.
584. Ob Janežičevem dnevniku. – V: Janežič, Stanko: *Moj prvi dnevnik : (1944–1946)*, Maribor–Trst, 1998, str. 169–170.
585. Na bregu svetega. – V: *Tretji dan*, 27, 1998, št. 10, str. 16–22.
586. Nas Pregelj danes še nagovarja? : (ob Sardenkovi drami Pet modrih devic). – V: *Bog je videl*, Ljubljana, 1998, str. 45–56.
587. Pismo o skurnih storijah. – V: *Vsečina je oblika : zbornik : simpozij o njegovi trijezični literaturi na celovski univerzi = Der Inhalt ist die Form : Almanach : Symposium über seine dreisprachige Literatur an der Universität Klagenfurt*, 5./6. 12. 1996. Klagenfurt; = Celovec, 1998, str. 44.
 O delu Janka Messnerja.
588. Pričevalci vstajenja. – V: *Zvon*, 1, 1998, št. 1, str. 26–34.
589. Sla po absolutnem. – V: Špelič, Franc: *Vrnili se bom k Očetu*, 2. popravljena in dopolnjena izd., Celje, 1998, str. 5–6.

Credo

590. Verjeti, to je gledati onkraj vseh gora. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 1.
591. Merilo na zemljevidu človeškega. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 2.
592. Kaj prenese celuloza. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 3.
593. Posnemljiv primer krščanskega socializma. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 4.
594. »Kaj vi veste, kaj dela Bog ...«. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 5.
595. Cena in sol. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 6.
596. »Čudeži? Zadošča mi moja vera. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 7.
597. Slovenec z robcem na nosu. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 8.
598. »Ugani, kje molim z največjim užitkom!«. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 9.
599. Kaj, če bi še eno sekto? – V: *Družina*, 47, 1998, št. 10.
600. Odkrit nov greh slovenske Cerkve. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 11.
601. Katoliška Cerkev je lahko osovražena, a je »interesantna« ... – V: *Družina*, 47, 1998, št. 12.
602. K slovenski sinodi. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 13.
603. Ali Cerkev ni bila upornik proti režimu? – V: *Družina*, 47, 1998, št. 14.
604. Tudi pomlad je le prisposoda. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 15/16.
605. K slovenski sinodi (2). – V: *Družina*, 47, 1998, št. 17.
606. Na katero ladjo se vkrcati? – V: *Družina*, 47, 1998, št. 18.
607. Senzacija iz kangle za mleko. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 19.
608. Nekaj, kar bi jaz raje bral v Jutranjiku kot v Delu. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 20.
609. »Po šolsko mi naštej razloge svojega verovanja«. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 21.

610. Evropa od Evmenide do Erinije. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 22.
 611. Mar stoji zadaj kakšna organizacija? – V: *Družina*, 47, 1998, št. 23.
 612. Skaljeno blagopočutje. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 24.
 613. Kristus kot oslepeljevalec. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 25.
 614. »Česa se naj oprimem, kaj naj zgrabim, da ne bi obvisel v praznem?«. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 26/27.
 615. Zapoznalo pismo novomašniku. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 28.
 616. Verovati, kaj je pravzaprav to? – V: *Družina*, 47, 1998, št. 29.
 617. O neki definiciji nebes. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 30.
 618. Politika in svetost. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 31.
 619. Zakaj je literatura rekla Kristusu NE? – V: *Družina*, 47, 1998, št. 32.
 620. Zapisano v »turškem« razpoloženju. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 33.
 621. Če krščanstvo pri nas nima resnega nasprotnika. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 34.
 622. »Vsakdanje življenje pri Freudovih«. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 35.
 623. O lažnem vitalizmu. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 36.
 624. Nekaj za v dnevnik iz 33. Drage. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 37.
 625. Naj laiki branijo Cerkev pred škofom? – V: *Družina*, 47, 1998, št. 38.
 626. »Obremenjenost z nacionalnim«. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 39.
 627. Columbia ali Kumrovec University. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 40.
 628. Dva mahljaja z levo roko. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 41.
 629. Življenje in sen. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 42.
 630. Zazidavanje Doline šentflorjanske. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 43.
 631. Na stockholmskem pokopališču. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 44.
 632. Pokrajina z Alpami v ozadju. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 45.
 633. Trije klicaji ob branju Kocbeka 1949. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 46.
 634. Je vsak ateist bogoiskatelj? – V: *Družina*, 47, 1998, št. 47.
 635. Megaron, grška hiša z ognjiščem na sredini. – V: *Družina*, 47, 1998, št. 48.
 636. Plavati proti toku ... – V: *Družina*, 47, 1998, št. 49.
 637. Ne glede na izide županskih volitev ... – V: *Družina*, 47, 1998, št. 50.
- D**
638. Maffeo, Pasqual: Maffeo, kristjan iz Magne Grecije / intervju zapisal Alojz Rebula. – V: *Celovski Zvon*, 16, 1998, št. 57, str. 72–77.
- F**
639. Zame je bilo življenje slovenstva pred literaturo in politiko : pariški pogovor s pisateljem Alojzom Rebulo / intervju zapisala Gordana Kren Vinzent. – V: *Delo*, 40, 1998, št. 47, str. 16.
- I**
640. *Abschied im Wermutjahr* / prev. Klaus Detlef Olof. Klagenfurt; Wien; Laibach: Hermagoras; = Celovec; Dunaj; Ljubljana: Mohorjeva, cop. 1998. 334 str. Buchreihe Slovenica. Maranathà ali Leto 999.
641. *Testimoni della risurrezione = Witnesses of the resurrection = Pričevalci vstajenja* / Leo Thomas Corduf. [S. l.]: Serra international, Consiglio nazionale italiano del Serra, 1998. 23 str. Il serrano, n. 73, Supplemento.

J

642. *Kako se Cerkev vidi v javnosti : Televizija Slovenija : I. program : oddaja Omizje.* Ljubljana, 22. 12. 1998.
Pogovor s Francem Rodeštom, Jožetom Krašovcem, Kajetanom Gantarjem in Alojzom Rebulo.

K

643. Alojz Rebula. – V: *Slovenska akademija znanosti in umetnosti ob šestdesetletnici : biografski zbornik*, Ljubljana, 1998, str. 355.
644. Bavčar, Evgen: A partir de la Bible : Alojz Rebula: Demain, le Jourdain, Cerf éd. – V: *La Quinzaine littéraire* (Pariz), 1998, št. 731, str. 10.
645. Godeša, Karin: Knjiga izhoda (Eksodus) in Rebulov roman Jutri čez Jordan, Ljubljana, 1998.
Diplomsko delo.
646. Jevnikar, Martin: Alojz Rebula: Cesta s cipreso in zvezdo. – V: *Mladika* (Trst), 42, 1997, št. 10, str. 283.
647. Rebula v pariškem Le Mondu. – V: *Delo*, 40, 1998, št. 11, str. 14.
V Le Mondovih književnih listih (ali Le Monde des livres) je bil objavljen tudi daljši zapis o Rebulovem romanu Jutri čez Jordan.

1999

A

648. ***Pastir prihodnosti : lik Antona Martina Slomška. 1. ponatis. Celje: Mohorjeva družba, 1999. 287 str., [24] str. barvnih pril.***
649. ***Pričevalci vstajenja. Celje : Mohorjeva družba, 1999. 127 str., ilustr.***
Prevod v angleščino, 1998.

B

650. Hudičev glagol. – V: *Ave Maria* (Lemont), 91, 1999, št. 3, str. 70.
651. Po Kocbekovem pogrebu : odlomek iz romana Rokopis za zahvalno nedeljo, ki je bil nagrajen na razpisu Mohorjeve družbe (Celje) in bo izšel prihodnje leto. – V: *Zvon*, 2, 1999, št. 4, str. 8–11.

C

652. Francis Trochu, klasik hagiografije. – V: Kolarič, Jakob: *Arški župnik : življenjepis sv. Janeza Marije Vaneja*, Koper, 1999, str. 365–368.
653. Poslanica humanizma : ob okrožnici Fides et Ratio Janeza Pavla II. – V: *Tretji dan*, 28, 1999, št. 9, str. 81–86.
654. Pred novim Edenom. – V: *Ave Maria* (Lemont), 91, 1999, št. 12, str. 279.
655. V Fukujamov konec ne verjamem : esej ob prelomu tisočletja – prvi. – V: *Delo*, 41, 1999, št. 277, str. 8.
656. Vinko Beličič 1913–1999. – V: *Delo*, 41, 1999, št. 233, str. 10.

Credo

657. Prepričevati prepričane? – V: *Družina*, 48, 1999, št. 1.
658. Voščilo čez ocean. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 2.

659. Zakaj hoče biti Gianni Vattimo kristjan? – V: *Družina*, 48, 1999, št. 3.
660. Z značko SAZU. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 4.
661. Pesniška navdahnjenost v hotelu Union. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 5.
662. Kaj napisati za Prešernov dan. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 6.
663. Je Cankarjev dom dom katarze. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 7.
664. O krščanski vitalnosti na Slovenskem. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 8.
665. Kdo še stoji na okopih razuma. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 9.
666. Pet domišljavih minut. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 10.
667. Ob glasu s Kardeljeve ploščadi. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 11.
668. »Od kod to, da Cerkev traja tako dolgo?«. – V: *Družina*, 1999, št. 12.
669. »Samo nobene panike, prosim« : (Švejk). – V: *Družina*, 48, 1999, št. 13.
670. Pod prižnico nekristjana. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 14/15.
671. Zakaj v Kardeljevo klišarno. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 16.
672. »Verujem v vstajenje mrtvih ...«. – V: *Družina*, 1999, št. 17.
673. Je mogoče biti Slovenec brez krščanske tradicije. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 18.
674. Geslo, vredno izjeme. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 19.
675. Med pomladnimi prekucijami belega in sinjega. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 20.
676. Ob neki nadaljevalki. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 21.
677. »Kje je Bog?«. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 22.
678. Ali bo prihodnost Slovenije »rdeča«. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 23.
679. V soncu Chiemskega jezera. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 24.
680. Ob neki dobrodošlici. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 25.
681. O dveh valih, ki se zlijeta. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 26/27.
682. O »družbenem« minusu« Cerkev. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 28.
683. Humanist ne more ironizirati Resnice. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 29.
684. Kako je s koncem sveta. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 30.
685. Kar išče to drevo v slovenskem gozdu. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 31.
686. Kaj je krščanski etos? – V: *Družina*, 48, 1999, št. 32.
687. Ob nekem zapisu v družinski album. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 33.
688. Joyce in Černilogar. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 34.
689. Zaboje vina od Udbe. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 35.
690. Napisano na dan sv. Avgušтина. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 36.
691. Naslov, ki mi je bil všeč. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 37.
692. O aktualnosti moža s Sloma. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 38.
693. Slovenstvo med Slomškom in Prešernom. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 39.
694. Poskus identikita slovenskega antikrista. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 40.
695. Na dan nekega pogreba. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 41.
696. Zanimiv tabu. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 42.
697. Presrečna dežela, kjer mlado je vse. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 43.
698. Ob lekciji tretje generacije. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 44.
699. Komunizem je bil (in je) religija. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 45.
700. Ocean in žlica. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 46.
701. Na loku za novimi bogovi. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 47.
702. Trije ljudje za kroglo. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 48.

703. Tisočletje, zбоgom. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 49.
704. »Da je Bog prišel na svet ...« – V: *Družina*, 48, 1999, št. 50.
- D**
705. Rode, Franc: »Z vso močjo srca in duše«: intervju / intervju zapisal Alojz Rebula. – V: *Communio : mednarodna katoliška revija*, 9, 1999, št. 4, str. 289–297.
- F**
706. *Kako se Cerkev vidi v javnosti : Televizija Slovenija : II. program : oddaja Omizje*. Ljubljana, 4. 1. 1999.
Pogovor s Francem Rodetom, Jožetom Krašovcem, Kajetanom Gantarjem in Alojzom Rebulo.
707. Le naše lastno vino / intervju zapisal Peter Kolšek. – V: *Delo*, 41, 1999, št. 138, str. 9.
708. Loška lipa v Sibilinem vetru / intervju zapisal Jože Horvat. – V: *Novi glas* (Gorica), 4, 1999, št. 31, str. 3.
709. Neizrekljivi smo, neizrekljiv naš življenjski hip / intervju zapisal Jože Zadravec. – V: *Družina*, 48, 1999, št. 28, str. 9.
- H**
710. Ravignani, Eugenio. *Pet razmišljanj o očenašu* / prevedel Alojz Rebula, Trst, 1999. 16 str. Dokumenti tržaške Cerkve, 34.
- I**
711. Nel vento della Sibilla / prevedla Diomira Fabjan-Bajc. – V: *Confini : semestrale di cultura* (Milano), 1999, št. 6, str. 22–23.
712. Testimoni della resurrezione : 3 Premio letterario internazionale Racconti Del Serra 1997 / prevedel Leo Thomas Corduff. – [S.l. : s.n., 1999]. – 23 p. ; 31 cm. – In testa al frontespizio: Serra international, Consiglio nazionale italiano Del Serra (CNIS). – Supplemento a: *Il serrano*, 1998, n. 73.
713. *Trieste : il confine*. Milano: La vita felice, 1999. 143 str., ilustr. *Confini*, 4, 6.
Zastopani slovenski avtorji: Miran Košuta, Alojz Rebula, Boris Pahor, Marko Kravos, Miroslav Košuta.
- J**
714. *Svetnikova pesem* / besedilo Miriam Stanonik Kranjc, Alojz Rebula. Koper: Ognjišče, [1999]. 1 videokaseta (VHS, PAL) (49 min, 22 sek), barve, zvok (stereo).
715. *Psalmska kantata Žena – mati = Psalmenkantate Frau und Mutter* / soavtor Jože Ropitz, Feldkirchen : Tonstudio Weikert, p 1999. 1 CD (67 min, 20 sek), stereo, ddd.
716. *Žena – mati : psalmska kantata* : [programski zvezek] / soavtor Jože Ropitz. [Celovec] : Krščanska kulturna zveza: Mešani pevski zbor Jakob Petelin Gallus: Mešani pevski zbor Pevskega društva Sele, [1999]. [13] str.
- K**
717. Alojz Rebula. – V: *Slovenska akademija znanosti in umetnosti ob šestdesetletnici : biografski zbornik*. Ljubljana, 1998, str. 355.

718. Glušič, Helga: Postopno samozavedanje. – V: *Razgledi*, 1999, št. 8, 30; št. 11, str. 30.
Cesta s cipreso in zvezdo, Trst, 1998.
719. Jurinčič, Edelman: Meja – življenje, združuje in ločuje. – V: *Fontana*, 1999, št. 29/30, str. 148–152.
O meji v delih Fulvia Tomizze (Boljše življenje), Alojza Rebule (Kačja roža) in Marjana Tomšiča (Žrno od fermentona).
720. Kos, Matevž: Cesta s cipreso in zvezdo : Alojz Rebula. – V: *Delo*, 41, 1999, št. 63, str. 19.
721. Plahuta, Valentina: Rebulova zmaga : izid natečaja Mohorjeve družbe Celje. – V: *Delo*, 41, št. 144, str. 9.
722. Rebula istega dne tik pod vrhom in na vrhu. – V: *Delo*, 41, 1999, št. 155, str. 19.
Zmaga na natečaju Mohorjeve družbe in nominacija za Delovo nagrado kresnik.

2000

A

723. ***Jakob Ukmar : apostol sožitja / prevod iz italijanščine Anton Štrubelj, Marija Kacin, Silva Resinovič Valenčič. Trst: Mladika, 2000. 142 str. , ilustr.***
724. ***Jutranjice za Slovenijo : roman ob deseti obletnici slovenske državne osamosvojitve. Celje: Mohorjeva družba, 2000. 255 str.***
725. ***Ko proti jutru gre : dnevnik 1982–1985. Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva založba, cop. 240 str.***

B

726. Dnevnik 1986. – V: *Zvon*, 3, 2000, št. 2, str. 13–20.

C

727. Agnostik z rešpektom : Prešeren in krščanstvo. – V: *Delo*, 42, 2000, št. 281, str. 6.
728. Ali je Bog oče in mati? : ob knjigi dr. Zvoneta Štrublja. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 20, str. 10.
Goriška Mohorjeva družba, 2000.
729. Beseda ob knjigi dr. Zvoneta Štrublja: Ali je Bog oče in mati? – V: *Mladika* (Trst), 44, 2000, št. 4, str. 95.
Goriška Mohorjeva družba, 2000.
730. Molitev za tretje tisočletje. – V: *Mladika* (Trst), 44, 2000, [št.] 10, str. 226–227, ilustr.
731. Claudel, Paul: Religija in poezija / prevedel Alojz Rebula. – V: *Communio : mednarodna katoliška revija*, 10, 2000, št. 4, str. 326–334.
732. Smrt kot aperitiv. – V: *Ave Maria* (Lemont), 92, 2000, št. 3, str. 67–68.
733. Tisočletje, dober dan. – V: *Ave Maria* (Lemont), 92, 2000, št. 3, str. 62.

Credo

734. Tisočletje, dober dan. – V: *Družina*, 49, 49, 2000, št. 1.

735. Kaj ostane, če zavržeš krščansko univerzalnost. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 2.
736. Ateizacija po ženski liniji. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 3.
737. Kaj sem pogrešal na sinodi. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 4.
738. »Katoliških intelektualcev je za en žepni robec. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 5.
739. Odgovor mlademu ateistu. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 6.
740. Fo, Samariago, Grass. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 7.
741. »Kdo je sploh Ivan Dolenc?« – V: *Družina*, 49, 2000, št. 8.
742. Pomenek pod Alpami. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 9.
743. Zabavna rekatolizacija. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 10.
744. Komu ljubezensko prvenstvo. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 11.
745. Ko bo Sonce obsegalo tretjino neba. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 12.
746. »Iz življenja v življenje«. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 13.
747. Televizija namesto katekizma. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 14.
748. »Zakaj, če sem zaveden kristjan, naj ne bi bil zaveden Slovenec?« – V: *Družina*, 49, 2000, št. 15.
749. Narobna stran nekega gobelina. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 16/17.
750. »Pri nesmrtnosti še nismo ...«. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 18.
751. Čudeži ne spreobračajo. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 19.
752. »Ne domišljajte si ...«. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 20.
753. »Vem, kam grem!« : umirajoči Claudel. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 21.
754. Ob uvozu šarlatanstva z Nemškega. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 22.
755. »Glej, vse delam novo!« : AP 21,5. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 23.
756. Kristusov tok. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 24.
757. Od Roga do Katyna. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 25.
758. Napisano na binkoštni dan – V: *Družina*, 49, 2000, št. 26.
759. »Ste katoličani nujno desni?«. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 27.
760. »V izgnanstvu smok«. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 28.
761. Od Stanislava Leniča do Nguyena van Thuana. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 29.
762. Slovenski klerikalizem kalup za komunizem? – V: *Družina*, 49, 2000, št. 30.
763. Odgovor na pismo. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 31.
764. Geslo za kristjana. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 32.
765. Kaj odkrije računalnik. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 33.
766. Tri vprašanja Thomasu Mannu. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 34.
767. Ob črni kavi v Bazi 20? – V: *Družina*, 49, 2000, št. 35.
768. Če fizično ne trpiš duhovnika ... – V: *Družina*, 49, 2000, št. 36.
769. »Raje bi bil profesor v Baslu kakor pa Bog. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 37.
Friedrich Nietzsche.
770. Virus med nami. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 38.
771. Slovensko oko na Saturnovem obroču. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 39.
772. Biri kristjan pred vojno in danes. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 40.
773. Posluš za prvo od štirih poslednjih reči. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 41.
774. Ko bi bili Filipljani pred volitvami ... – V: *Družina*, 49, 2000, št. 42.

775. Kadar »prvorojenka Cerkve« meče čez krov krščansko dediščino. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 43.
776. Misliti na nesmrtnost. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 44.
777. Veličastna vzidanost. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 45.
778. Neustvarjalnost slovenske Cerkve. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 46.
779. Občestvo nevidnih. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 47.
780. Vtisi s sinode. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 48.
781. Zgodovine ne šofira hudič. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 49.
782. Prešeren kristjan ali ne. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 50.
783. Onstran in tostran Ljubelja. – V: *Družina*, 49, 2000, št. 51.

H

784. *Sveto pismo, Nova zaveza in Psalmi : slovenski standardni prevod.* Ljubljana : Svetopisemska družba Slovenije, 2000. 354 str. Sprevajalec. Več ponatisov in izdaj, ki v tej bibliografiji niso popisane.

I

785. Repinc, Martina: *Mlekarice iz tržaške okolice = Le donne del latte dei dintorni di Trieste.* Opčine: SKD Tabor = Opicina: A.S.C. Tabor, 2000. 69 str., ilustr. Alojz Rebula avtor dodatnega besedila in prevajalec.

K

786. Alojz Rebula: Cesta s cipreso in zvezdo, Mladika, Trst 1998. – V: Kos, Matevž: *Kritike in refleksije*, Ljubljana, 2000, str. 198–199.
787. Alojz Rebula: Kačja roža, Založba Mihelač, Ljubljana 1994. – V: Matajč, Vanesa: *Osvetljave : kritiški pogledi na slovenski roman v devetdesetih*, Ljubljana, 2000, str. 55–58.
788. Đukić, Nada: *Psihološka novela v sodobni pripovedni prozi*, Ljubljana, 2000. Diplomaska naloga.
789. Horvat, Jože: Alojz Rebula: Ko proti jutru gre (dnevnik 1982–1985). – V: *Zvon*, 3, 2000, št. 4, str. 89–90.
790. Jevnikar, Martin: Alojz Rebula: Jutranjice za Slovenijo : roman ob deseti obletnici slovenske državne osamosvojitve. – V: *Mladika* (Trst), 45, 2000, št. 2/3, str. 58.
791. Kozmus, Roman: *Eshatološka razsežnost v spisih Alojza Rebula*, Ljubljana, 2000. Magistrska naloga.
792. Koritnik, Andrej: Maščevanje mita : Alojz Rebula: Cesta s cipreso in zvezdo, Mladika, Trst 1998. – V: *Literatura*, 12, 2000, št. 103/104, str. 191–194.
793. Poniž, Denis: Geografsko na robu, duhovno pa v sredici dogajanja. – V: *Delo*, 42, 2000, št. 131, str. 16. Ko proti jutru gre, 2000.
794. Rebulov roman Jutranjice za Slovenijo prepričal žirijo natečaja. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 56, 2000, št. 28, str. 10.
795. Rovtar, Bernarda: Študija novele Alojza Rebule Votel je Kras, Ljubljana, 2000. 25 str.

796. Zlobec, Marijan: Pisati v slovenščini ni bilo vprašljivo : tržaški pisatelj Alojz Rebula je v Ljubljani predstavil novo dnevniško knjigo. – V: *Delo*, 42, 2000, št. 113, str. 9.
Ko proti jutru gre, 2000.

2001

A

797. ***Carteggio scazonte. Trieste: Provincia, 2001. 158 str. (soavtor Manlio Cecovini)***
Korespondenca med Manliom Cecovinijem in Alojzom Rebulo.

B

798. Dnevnik 1987. – V: *Zvon*, 4, 2001, št. 1–št. 6.

Č

799. Če na vrata trka strah ... – V: *Ave Maria* (Lemont), 93, 2001, št. 2, str. 43–44.
800. Dr. Stane Gabrovec – osemdesetletnik. – V: *Mohorjev koledar ... 2001*, str. 194–197.
801. Mirko Kambič: Doživetja sredi mojega stoletja. – V: *Mladika* (Trst), 45, 2001, št. 10, str. 28.
802. Repinc, Martina: *Mlekarice iz tržaške okolice : [gostovanje razstave v Pokrajinskem muzeju v Kopru] = Le donne del latte dei dintorni di Trieste : [esposizione nel Museo regionale di Capodistria]*. Trst; Koper [i. e.] Opčine: SKD Tabor = Trieste; Capodistria [i. e.] Opicina: A.S.C. Tabor, 2001. 69 str., ilustr.
Alojz Rebula avtor dodatnega besedila in prevajalec.
803. Pri krmilu zgodovine ne stoji gospod slučaj. – V: *Božja beseda*, 2001, št. 5/6, str. 66–67.
804. Publikacija o Kapeli Odrešenikove matere. – V: *Mladika* (Trst), 45, 2001, št. 6, str. 29–30.
805. Zemlja je razvalina Edena. – V: *Nova revija*, 20, 2001, št. 225/226/227, str. 429–434.
806. Zorko Simčič: Dvanajst stolpičev in P(ost) S(criptum). – V: *Mladika* (Trst), 45, 2001, št. 7/8, str. 32.

Credo

807. Kaj, če samo manj brihtni, kot si mislimo. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 1.
808. Gaudeamus. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 2.
809. Ljubezen nad nami. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 3.
810. Ko se bo začelo vse novo ... – V: *Družina*, 50, 2001, št. 4.
811. Petnajst molčanj. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 5.
812. Prešernove proslave za mrtve? – V: *Družina*, 50, 2001, št. 6.
813. Ob Kocbekovem Dnevniku 1950. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 7.
814. Če v Prešerna zaveje od kardeljevske sape. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 8.
815. V pričakovanju božje genetike. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 9.
816. Slučaja ni. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 10.
817. Mučenec na obveščevalni niti polkovnika Vauhnika. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 11.

818. Pogled nazaj ali naprej? – V: *Družina*, 50, 2001, št. 12.
819. Ob nekem splošnem vtisu med mislečimi. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 13.
820. Pred božjim prestolom angeli za vsak narod posebej. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 14.
821. Hlebec velikonočnega kruha iz katoliške Francije. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 15/16.
822. Vstajenjsko živeti. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 17.
823. Kdo je prvi verjel v vstajenje in zakaj? – V: *Družina*, 50, 2001, št. 18.
824. Panika pred križem. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 19.
825. Kristus je tudi Slovenec. ... – V: *Družina*, 50, 2001, št. 20.
826. Atene, Damask, Malta. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 21.
827. Cerkev, kam? – V: *Družina*, 50, 2001, št. 22.
828. Soj binkošti v džunglo postmoderne. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 23.
829. Osmisliti življenje. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 24.
830. Slovenstvo kot smer na Triglav odrešenja. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 25.
831. Francoz proti Francozu. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 26.
832. Zdrava pamet tudi v duhovnih stvareh. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 27.
833. Test o stanju duha na Slovenskem. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 28.
834. Prej reakcionarno, zdaj odvečno vprašanje. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 29.
835. Zakaj Cerkev ostaja zanimiva? – V: *Družina*, 50, 2001, št. 30.
836. »Sem neverujoč, a gotovo ne ateist.«. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 31.
837. Pismo in odgovor. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 32.
838. Pomenek s pesimistom. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 33.
839. Ateist, s katerim bi lepo shajal ... – V: *Družina*, 50, 2001, št. 34.
840. Mario Benedetti, urugvajski novinar, romanopisec in pesnik.. Zgradiš hišo in ... – V: *Družina*, 50, 2001, št. 35.
841. Eno je sveto: preprosto in pristno. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 36.
842. Psihološki pojav ali kaj drugega. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 37.
843. Zapisano na dan sv. Avguština. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 38.
844. Kdo je za volanom zgodovine. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 39.
845. »Danes o nesmrtnosti ne govorijo več duhovniki, ampak biologi ...«. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 40.
846. Živeti v Celovitem, Polnem, Lepem. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 41.
847. In če je šlo tudi za svojevrsten misijon? – V: *Družina*, 50, 2001, št. 42.
848. Bodoči papež ali Bernanos. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 43.
849. V soncu nesmrtnega. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 44.
850. Ali Cerkev zanemarja poslednje reči. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 45.
851. Če ni posmrtnega življenja ... – V: *Družina*, 50, 2001, št. 46.
852. Ob stoletnici. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 47.
853. »Poglej in stopi dalje!«. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 48.
854. Evropa potrebuje dušo: je Slovenija ne? – V: *Družina*, 50, 2001, št. 49.
855. V znamenju poljskega vetra. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 50.
856. Sesul se je sofizem. – V: *Družina*, 50, 2001, št. 51.

D

857. Mairitsch, Marcus: Pomenek ob neki grobnici / intervju zapisal in uvod napisal Alojz Rebula; prepis in prevod pogovora Vinko Ošlak. – V: *Mladika* (Trst), 45, 2001, št. 1, str. 10–13.
Vsebuje tudi: Utrinki iz prvega poglavja njegovega dnevnika »L'Expatrié« / Julien Green ; prevedel S. M.

K

858. Betocchi Hauschild, Daria: Manlio Cecovini, Alojz Rebula: Carteggio Scazonte. – V: *Zvon*, 4, 2001, št. 6, str. 85–87.
859. Dolgan, Marjan: Opombe. Alojz Rebula. – V: *Pisma slovenskih književnikov o književnosti*, Ljubljana, 2001, str. 430–434.
860. Križman, Zdravka: Analiza romanov Alojza Rebule Senčni ples, V Sibilinem vetru, Kačja roža in Jutranjice za Slovenijo, Ljubljana, 2001.
Diplomska naloga.
861. Malek, Helena: Ti si duhovnik na veke : Alojz Rebula: Jutranjice za Slovenijo : roman ob 10. obletnici slovenske državne osamosvojitve. – V: *Večer*, 57, 2001, št. 93, str. 11.
862. Puhar, Alenka: Pod najbolj svobodnim soncem : branje po izbiri: Alojz Rebula – Iz partiture življenja. – V: *Delo*, 46, 2004, št. 68, str. 5.
863. Tratnjek, Tadeja: Alojz Rebula Jutranjice za Slovenijo : Mohorjeva družba, Celje 2000. – V: *Tretji dan*, 30, 2001, št. 6/7, str. 157–158.

2002

A

864. ***Arhipel : panorama slovenskih stoletij*. Ljubljana: Slovenska matica, 2002. 257 str.**
865. ***Intervjuji o Prihajajočem : [z Olavajem, z Mirjam, z Jožefom, s satanom, s sleporojenim, z Zahejem, s Petrom, s Samarijanko, z Lazarjem, s Suzano, s Herodom Antipo, s Kajfo, s Poncijem Pilatom, s Cirenejcem, z Mihajajem, z Arimatejcem, z Janezom, z Marijo iz Magdale, s Pavlom, s Kleopom].* Ljubljana: Družina, 2002. 203 str. , ilustr.**
O avtorju, str. 202–203.
866. ***Iz partiture življenja : dnevnik 1977–1981*. Trst: Mladika, 2002. 381 str.**

B

867. Dnevnik 1988. – V: *Zvon*, 5, 2002, , št. 1–št. 5.
868. Dnevnik 1989. – V: *Zvon*, 5, 2002, št. 6, str. 29–35.
869. Oživljajoča levinja. – V: *Tretji dan*, 31, 2002, št. 3, str. 42–49.
870. Sprehod po Napoleonski. – V: *Delo*, 44, 2002, št. 143 (Književni listi).
Odlomek iz knjige Arhipel.

C

871. Beseda o Balantiču. – V: *Kamniški zbornik*, 16, 2002, str. 105.
872. Beseda o tržaški slovenski književnosti. – V: *Glasnik Slovenske matice*, 25/26, 2002, št. 1/2, str. 19–22.

873. Crescat et floreat! : govor akademika Alojza Rebula na akademiji ob 50-letnici Družine. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 20, str. 9
874. Kaj je pravzaprav krščanstvo. – V: *Duhovno življenje*, 69, 2002, št. 3, str. 72.
875. Ob knjigi »Križa revije ‚Dom in svet‘ leta 1937«. – V: *Mladika* (Trst), 46, 2002, št. 7, str. 30–31.
876. Odlomki iz slavnostnih nagovorov ob praznovanju 150. obletnice Mohorjeve 28. septembra 2001. – V: *Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu ... 2002*, str. 35–42.
877. Theodor Haecker – mislec resnice : drugi del razprave, povedane na Haeckerjevem simpoziju na Rebrci na Koroškem, 6. julija 2002. – V: *Zvon*, 5, 2002, št. 4, str. 60–64.

Č

878. »Družina ostaja v pravcu krščanskega realizma«. – V: *Delo*, 7, 2002, št. 21, str. 6.
Ob obletnici tednika Družina (1952–2002).

Credo

879. Njegovo novoletno voščilo. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 1.
880. Slovenski ateisti ob morebitni anketi. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 2.
881. Gore preteklosti se izčiščujejo. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 3.
882. Na sodni dan noben Slovenec ne bo mogel reči ... – V: *Družina*, 51, 2002, št. 4.
883. Ni bilo škoda smreke ... – V: *Družina*, 51, 2002, št. 5.
884. Je res vse skupaj velika šala? – V: *Družina*, 51, 2002, št. 6.
885. Od Brezij do ceste v Podnart. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 7.
886. Kaj je pravzaprav krščanstvo. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 8.
887. Umetnost namesto religije? – V: *Družina*, 51, 2002, št. 9.
888. V nekaj mesecih, kmalu po zlomu borznega sistema. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 10.
889. Nisem biblicist, da bi vedel. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 11.
890. Aleluja je klic smisla. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 12/13.
891. Pogled čez brezno. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 14.
892. »Le kje je Bog?«. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 15.
893. Nič, ničnost, vendar nešteto zvezd. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 16.
894. Slovensko katakombsko zgodovino je mogoče brati tudi drugje. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 17.
895. Kaj je Slovenija brez krščanstva. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 18.
896. Sv. Hilarij in predsednik Združene liste. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 20.
897. Hudičev meni. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 21.
898. Krepost, o kateri se ne pridiga. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 22.
899. H Kristusu ponoči. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 23.
900. 15.000 duš v računalniku. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 24.
901. Če nadnarava reče: »Tu sem!«. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 25/26.
902. Misel ob novomašni številki Družine. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 27.
903. Najredkejša strast. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 28.
904. Kristijan brez kompleksov. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 29.

905. Tudi po Kopernikovi revoluciji. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 30.
906. Z lekarniško tehtnico in brez nje ... – V: *Družina*, 51, 2002, št. 31.
907. Pismo iz leta 1942, ki ni bilo namenjeno javnosti ... – V: *Družina*, 51, 2002, št. 32.
908. Končno beseda, za kaj dejansko gre. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 33.
909. Novi slovenski mariolog. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 34.
910. Plečnik in Maček. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 35.
911. Ob kozarčku v Dragi. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 36.
912. Kadar seže po pepelu zgodovina. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 37.
913. »Krščanska vera je prelepa, da bi bila resnična – V: *Družina*, 51, 2002, št. 38.
914. Svojevrsten antidepresiv. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 39.
915. Ni dovolj, da citiraš Aristipa. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 40.
916. Ali je biti Slovenec res tako plehko? – V: *Družina*, 51, 2002, št. 41.
917. Angel Slovenije. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 42.
918. Pred novembrskim dvodnevjem. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 43.
919. Večnostni pretok. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 44.
920. Kje, domovina, si. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 45.
921. Gozdček in Bach. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 46.
922. Križ in zvezda. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 47.
923. »Ne načenjati verskih pogovorov«. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 48.
924. Žalostni NE. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 49.
925. Tudi »strel v prazno« lahko odmeva. – V: *Družina*, 51, 2002, št. 50.

K

926. Alojz Rebula (1924). – V: Glušič, Helga: *Slovenska pripovedna proza v drugi polovici dvajsetega stoletja*, Ljubljana, 2002, str. 121–134.
927. Arko, Andraž: Alojz Rebula: Intervjuji o Prihajajočem. – V: *Zvon*, 5, 2002, št. 4, str. 88–89.
928. Baša, Helena: Opisi narave v delih Alojza Rebule, Ljubljana, 2002. Diplomatska naloga.
929. Cergol, Jadranka: Antični svet v delih Alojza Rebule, Trst, 2002. Diplomatska naloga.
930. Nežmah, Bernard: Alojz Rebula: Arhipel. – V: *Mladina*, 2002, št. 46, str. 64.
931. Ošlak, Vinko: Priročnik slovenskega narodnega popotovanja : Alojz Rebula: Arhipel – panorama slovenskih stoletij. – V: *Delo*, 44, 2002, št. 283, str. 11–12.

2003

B

932. Dnevnik 1989. – V: *Zvon*, 6, 2003, št. 2–št. 4.
933. Dnevnik 1990. – V: *Zvon*, 6, 2003, št. 5, str. 35–39; št. 6, str. 33–38

C

934. Hlebec velikonočnega kruha iz katoliške Francije. – V: *Duhovno življenje*, 70, 2003, št. 3, str. 67.

935. Izselsjenstvo kot usoda. – V: *Slovenski izseljenski koledar*, 2003, str. 46–51.
936. Kaj ima opraviti Vstali Kristus z Udbo? : [polemika]. – V: *Misli* (Kew), 52, 2003, št. 5, str. 8.
937. Kako doživljam Boga. – V: *Božje okolje*, 27, 2003, št. 6, str. 15–16.
938. Naj se postrelja, kar je treba postreljati : [ob obletnici Turjaka]. – V: *Svobodna Slovenija*, 62, 2003, št. 40, str. 2.
939. Ob odkritju neke spominske plošče. – V: *Mladika* (Trst), 47, 2003, št. 6, str. 38–39.
O življenju in delu dr. Franca Jakliča.
940. Po takšnih možeh kliče slovenska prihodnost : (Jože Pučnik) [nekrolog]. – V: *Ameriška domovina*, 105, 2003, št. 4, str. 11.
941. Spremna beseda. – V: Brague, Rémi: *Evropa, rimska pot*. Celje, 2003, str. 185–186.
942. Ukmar, il padre conciliare di Servola. – V: Bartolomasi, Angelo: *Cattolici a Trieste : nell'Impero austro-ungarico; nell'Italia monarchica e fascista, sotto i nazisti; nel secondo dopoguerra e nell'Italia democratica*. 1a ed. Trieste, 2003, str. 102–103.
943. Pisec teh vrstic se je s Pučnikom poznal samo na videz ... : umrl je mož. – V: *Mladika* (Trst), 47, 2003, št. 1/2, str. 4–5.
Ob smrti Jožeta Pučnika.

Č

944. Anja Dular: Živeti od knjig. – V: *Mladika* (Trst), 47, 2003, št. 7–8, str. 37–38.
945. Nikolai Mikhailov: Mythologia slovenica. – V: *Mladika* (Trst), 47, 2003, št. 9, str. 30.
946. Vasja Klavora: Plavi križ : Soška fronta – Bovec 1915–1917. – V: *Mladika* (Trst), 47, 2003, št. 6, str. 37–38.
947. Vladimir Truhlar: Teologija in poezija. – V: *Mladika* (Trst), 47, 2003, št. 7–8, str. 35.
948. Zbornik ob stoletnici prve slovenske gimnazije. – V: *Mladika* (Trst), 47, 2003, št. 9, str. 27–28.
949. Zorko Simčič: Človek za vse čase. – V: *Mladika* (Trst), 47, 2003, št. 9, str. 29.

Credo

950. Božič v času »komunofašizma«. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 1.
951. Ob sporočilu svetlobe. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 2.
952. Po takšnih možeh kliče slovenska prihodnost : (Jožetu Pučniku). – V: *Družina*, 52, 2003, št. 3.
953. Kristjani smo si različni ... – V: *Družina*, 52, 2003, št. 4.
954. Čemu se zaletavati proti Bogu, če ga ni? – V: *Družina*, 52, 2003, št. 5.
955. Prešernu je šlo zares. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 6.
956. »Čemu smo na zemlji?«. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 7.
957. Beatifikacijski postopek za arhitekta Plečnika? – V: *Družina*, 52, 2003, št. 8.
958. Pismo iz tajnega vatikanskega arhiva. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 9.

959. Na Slovenskem ne žanje samo hudič. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 10.
960. Ugovori in odgovori. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 11.
961. Ah, biti kristjan v politiki ... – V: *Družina*, 52, 2003, št. 12.
962. Job pred tabernakljem. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 13.
963. Od sv. Avgušтина do Janeza Pavla II. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 14.
964. Hoditi v cerkev in ne verjeti v vstajenje – V: *Družina*, 52, 2003, št. 15/16.
965. »Kaj ima opraviti Vstali Kristus z Udbo?«. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 17.
966. »Blagor tistim, ki niso videli«. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 18.
967. Na duhovni relaciji Maribor–Lisieux. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 19.
968. Pismo dr. Andreju Capudru. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 20.
969. Kaj se dogaja na nekem bregu na Slovenskem ... – V: *Družina*, 52, 2003, št. 21.
970. »Odrešenja ne potrebujem«. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 22.
971. Pridi, Sveti Duh!. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 23.
972. Teologija z invalidskega vozička. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 24.
973. »Naj si raj na zemlji še tako želimo ...«. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 25/26.
974. Akademik Jean Guitton in gospa Vinka iz Velikega dola. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 27.
975. »Nikoli mi ne bo uspelo ne biti katoličan ...«. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 28.
976. Ali Slovenci jeseni dobimo knjigo leta? – V: *Družina*, 52, 2003, št. 29.
977. Izzivalno vprašanje. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 30.
978. Dokument, drugačen od tistih iz Bruslja. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 31.
979. Zakaj naj bi bilo težko verjeti v Nevidno, če je 96 % veselja nevidnih? – V: *Družina*, 52, 2003, št. 32.
980. Žena, obdana s soncem. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 33.
981. Prešernova lepota. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 34.
982. Dokument junaštva. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 35.
983. »Samo nobene panike, prosim!« : (Švejk). – V: *Družina*, 52, 2003, št. 36.
984. Zakaj naj ne bi bilo v tej kolumni izjemoma nekaj zabave? – V: *Družina*, 52, 2003, št. 37.
985. Koliko prihodnosti imamo Slovenci? – V: *Družina*, 52, 2003, št. 38.
986. »Naj se postrelja, kar je treba postreljati«. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 39.
987. Kako je čudovito, da na tem koncu nismo sami. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 40.
988. »Ali bo Sin človekov našel kaj vere, ko se vrne?«. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 41.
989. Sam ponoči sredi ceste na Gorenjskem ... – V: *Družina*, 52, 2003, št. 42.
990. Tudi Maistrov borec je bil »izdajalec«, če je bil katoličan. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 43.
991. »Vsaka tretja misel mi je smrt«. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 44.

992. Pomenek ob dnevu reformacije. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 45.
 993. Kako biti katoličan danes ... – V: *Družina*, 52, 2003, št. 46.
 994. Novembrski obisk. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 47.
 995. Kaj lahko pričakujejo od Evrope slovenski kristjani? – V: *Družina*, 52, 2003, št. 48.
 996. »Za njih bom molil, ki so nekoč bili rdeči, beli, plavi ...«. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 49.
 997. Escrivá proti Tomažu Kempčanu. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 50.
 998. Vesel Božič = vesel življenjski smisel. – V: *Družina*, 52, 2003, št. 51/52.

D

999. Pahor, Boris: S Camusom zavidam tistim, ki bodo, ko me ne bo več, ljubili cvetje in žene, s Kosovelom tistim, ki bodo lahko poslušali, kako bori vršijo / intervju zapisal Alojz Rebula. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 59, 2003, št. 200, str. 12–13.

F

1000. Antika – srčno področje : »antični« intervju s pisateljem Alojzom Rebulo / intervju zapisala Jadranka Cergol. – V: *Zvon*, 6, 2003, št. 6, str. 45–52.
 1001. Katoliški intelektualci : Alojz Rebula : pisatelj / intervju zapisal Bernard Nežmah. – V: *Mladina*, 2003, št. 8, str. 34–37.

I

1002. Vive l'empereur!, *Verso dove : scritture di confine da Merano a Trieste*. Ravenna : Fernandel, 2003, Laboratorio Fernandel, 5, str. 87–96.
 Iz romana V Sibilinem vetru.

J

1003. *Zvočna podoba besede : pesmi in odlomki besedil iz učbenika Didaktične alternative ... in tržaška pisatelja Boris Pahor in Alojz Rebula v živo*. Trst: Radijski oder, 2003. 1 CD (ca 73 min), stereo, ddd.

K

1004. Bandelj, David: Pisana partitura Rebulovega življenja : dnevniški zapiski tržaškega pisatelja. – V: *Novi glas* (Gorica), 8, 2003, št. 8, str. 8.
 1005. Cergol, Jadranka: Antični svet v delih Alojza Rebule : iz diplomske naloge, Trst, 2003.
 1006. Kos, Matevž: »Človek na minus tri« : Branje po izbiri – Alojz Rebula: Iz partiture življenja. – V: *Delo*, 5, 2003, št. 101, str. 6.
 1007. Kozmus, Roman: Rebulova hoja za smislom : teološke kreposti vere, upanja in ljubezni v delih Alojza Rebule, Ljubljana, 2003. Doktorska disertacija.
 1008. Nežmah, Bernard: Alojz Rebula, Iz partiture življenja : Mladika, Trst 2002. – V: *Mladina*, 2003, št. 26, str. 66.

2004

A

1009. **Jacques Maritain : prinašalec smisla.** Ljubljana: Družina, 2004. 207 str. Zbirka Sidro, 28.
Janez Gril: Za uvod, str. 5–6.
1010. **Nokturno za Primorsko : roman.** Celje: Mohorjeva družba; Trst: Mladika, 2004. 199 str.
Nagrada kresnik, 2005.
1011. **Senčni ples.** Ljubljana: DZS, 2004. 319 str. Zbirka Slovenska zgodba, knj. 27, Dnevnikova knjižnica.
Primož Sturman: Pisatelj na prepihu, str. 395–408.

B

1012. Dnevnik 1990. – V: *Zvon*, 7, 2004, št. 1, str. 23–28; št. 2, str. 23–29.
1013. Dnevnik 1991. (1). – V: *Zvon*, 7, 2004, št. 4, str. 26–31.
1014. Vinograd rimske cesarice. – V: *Slovenski pesniki in pisatelji akademiki*, Ljubljana, 2004, str. 222–235.

C

1015. »... svoj katoliški Credo je ponesel skozi življenje brez večjih pretresov!« : besede Borisa Pahorja in Alojza Rebule s posveta ob 100-letnici rojstva Edvarda Kocbeka v Ljubljani. – V: *Novi glas* (Gorica), 9, 2004, št. 36, str. 8.
1016. Četrto pismo Edvardu Kocbeku, – V: *Nova revija*, 23, 2004, št. 269–270, str. 53–61.
1017. Spremna beseda. – V: Strgar, Jože: *Moj vrtni svet*. Celje, 2004, str. 5–6.

Č

1018. Jerca Vodusek Starič: Slovenski špijoni in SOE 1938–1942. – V: *Mladika* (Trst), 48, 2004, št. 6, str. 36.
1019. Mavrica nad Münchnom : Maritain in in[!] Haecker, iz njune korespondence. – V: *Zvon*, 7, 2004, št. 4, str. 79–85.
1020. O nekom, ki noče obstajati : [aktualno]. – V: *Duhovno življenje*, 71, 2004, št. 4, str. 114.
1021. Ob rokopisu mrtvega pesnika, – V: *Družina*, 53, 2004, št. 39, str. 28. Ivan Hribovšek, 1923–1945.
1022. Slovenski duhovnik – kam? – V: Zadavec, Jože: *Proseče dlani : duhovnik – besedni, likovni in glasbeni umetnik*, Ljubljana, 2004, str. 5–14.
1023. Slovenski Peguy? – V: Kocbek, Edvard: *Siamo nati per i miracoli : raccolta antologica = Rojeni smo za čudeže : antološka zbirka*, Trieste = Trst, 2004, str. 19–22.

Credo

1024. Vera v Boga in vera v človeka. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 1.
1025. Sedanje življenje kot predzadnja stvarnost. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 2.
1026. »Nisem ne ateist ne agnostik«. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 3.
1027. Skrivnost nekega zgodovinskega pojava. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 4.

1028. Skrivnost nekega zgodovinskega pojava. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 5.
1029. Preseči Prešerna. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 6.
1030. Še ena molitev skritega kristjana. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 7.
1031. V senci Orion in v senci Križa. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 8.
1032. V Kosovelovem letu odlomek iz »Intervjuja s Srečkom Kosovelom«. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 9.
1033. Jud, s katerim bomo imeli opraviti vsi. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 10.
1034. Ko bi bila medijska situacija na Slovenskem normalna ... – V: *Družina*, 53, 2004, št. 11.
1035. Nekaj laiških prebliskov. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 12.
1036. O nekom, ki noče obstajati. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 13.
1037. V pričakovanju drugega vstajenja. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 14/15.
1038. Zadrega ob nekem proslavljanju. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 16.
1039. Učil nas je biti drugače Slovenci in drugače kristjani. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 17.
1040. Evropa in Kristus. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 18.
1041. Odprto pismo. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 19.
1042. Darjanu Koširju, odgovornemu uredniku Dela.
1042. Pod napušči Blatne vasi. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 20.
1043. »So stvari med nebom in zemljo ...«. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 21.
1044. Opominjajoči pergament. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 22.
1045. O plombi na možganih. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 23.
1046. Mavrica nad Münchnom. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 24.
1047. Nekaj iz neuradne Francije. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 25.
1048. Zmaga nedeljnikov? – V: *Družina*, 53, 2004, št. 26/27.
1049. Kaj, če bi midva ustanovila novo vero? – V: *Družina*, 53, 2004, št. 28.
1050. Ko v noči med 28. in 29. septembrom 1978 ... – V: *Družina*, 53, 2004, št. 29.
1051. Od Botaničnega vrta do Rebrce. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 30.
1052. Katoliška kakovost. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 31.
1053. O rekatolizaciji in kapitalizmu. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 32.
1054. Marija in »Večno žensko«. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 33.
1055. Nekaj olimpijskega v Lurdu. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 34.
1056. Knjiga kot osvežilna ploha. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 35.
1057. Lurd ne zastara. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 36.
1058. Draga 2004. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 37.
1059. »Streli v prazno« ali kaj drugega. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 38.
1060. Ob rokopisu mrtvega pesnika. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 39.
1061. Mimo Cerkev, a ne mimo Kristusa. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 40.
1062. Sredi žitnih polj in sredi morečega dolgčasa. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 41.
1063. Ta čudna slovenska filozofska gmajna ... – V: *Družina*, 53, 2004, št. 42.
1064. Vera nekaj takega kot filozofija? – V: *Družina*, 53, 2004, št. 43.
1065. Ko bi bili zares kristjani – V: *Družina*, 53, 2004, št. 44.
1066. Neka drugačna kontinuiteta. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 45.
1067. Od računalnikov h gosjim peresom? – V: *Družina*, 53, 2004, št. 46.

1068. Čudežni nadnaravni tok. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 47.
1069. Ali bo lepota ostala samo še krščanska? – V: *Družina*, 53, 2004, št. 48.
1070. Pomenek z bralcem. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 49.
1071. Dobrodošel, knez duha! – V: *Družina*, 53, 2004, št. 50.

F

1072. Ali Bog ali nič : kulturni novinar Dela Peter Kolšek v pogovoru s pisateljem in filozofom Alojzom Rebulo ob njegovi 80-letnici. – V: *Družina in dom : dvomesečnik Mohorjeve družbe Celovec*, 54, 2004, št. 5, str. 4–5.
1073. »Brez vere bi bil težje Slovenec« : pisatelj in akademik Alojz Rebula – osemdesetletnik / intervju zapisala Ksenija Hočevnar in Alek Zwitter. – V: *Družina*, 53, 2004, št. 33, str. 8–9.
1074. Da bi ostali živa in plodna veja na drevesu slovenskega naroda / intervju zapisala Lojzka Bratuž. – V: *Novi glas* (Gorica), 9, 2004, št. 26, str. 3.
1075. Če ni Slovencev, tudi slovenska kultura nima kaj početi : Alojz Rebula in Zora Tavčar, pisatelja med Trstom in Slovenijo: o obstoju strokovnih idiotov, zakaj ne bo kultura rešila ničesar in ali je bil Marx samo pretveza za oblast / intervju zapisala Darka Zvonar Predan. – V: *Večer*, 60, 2004, št. 189, str. 42–43.
1076. Kažipot h krščanstvu so mi bila tudi srečanja z nekaterimi vzornimi kristjani / intervju zapisal Božo Rustja. – V: *Ognjišče*, 40, 2004, št. 7, str. 8–12.
1077. Menuet za Rebulo (na 25 gesel) : ali kramljanje ob pisateljevi 80-letnici / intervju zapisal Miran Košuta. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 60, 2004, št. 174, str. 12–14.
1078. »Naša usoda je najprej odvisna od naše zvestobe življenju!« : nagovor pisatelja Alojza Rebule na bazovski gmajni 12. septembra 2004. – V: *Novi glas* (Gorica), 9, 2004, št. 33, str. 9.
1079. Razkošje biti Slovenec : pogovor s pisateljem Alojzom Rebulo / intervju zapisala Lučka Jenčič. – V: *Ampak*, 5, 2004, št. 6/7, str. 46–55.
1080. Slovenci med asimilacijo in izseljevanjem : Dnevnikova knjižnica: Senčni ples Alojza Rebule / intervju zapisal Zdenko Vrdlovec. – V: *Dnevnik*, 54, 2004, št. 304, str. 26–27.
1081. Velike zgodbe še niso končane : Alojz Rebula, ne samo pisatelj / intervju zapisal Peter Kolšek. – V: *Delo*, 46, 2004, št. 165, str. 22–24 (Sobotna priloga).

F

1082. *Naracija o drugem : na primeru italijansko-slovenskih odnosov*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 2004.
Simpozij *Naracija o drugem* je organizirala Filozofska fakulteta v Ljubljani, dne 14. dec. 2004 v okviru prireditve *Kultura strpnosti*. Alojz Rebula je bil diskutant.

H

1083. Levstik, Fran: *Martin Krpan* / soprevajalec. Ljubljana : Prešernova družba, 2004. [52] str.

K

1084. Bučar, France: Ob osemdesetletnici prijatelja, pisatelja Rebule. – V: *Mladika* (Trst), 48, 2004, št. 5, str. 2–3.
1085. Capuder, Andrej: Alojziju Rebuli! – V: *Mladika* (Trst), 48, 2004, št. 5, str. 19.
1086. Cenda-Klinc, Marija: Lectio difficilior. – V: *Mladika* (Trst), 48, 2004, št. 5, str. 10.
1087. Detela, Lev: Alojz Rebula, literarni samohodec v razsežnostih transcendentnega. V: *Mladika* (Trst), 48, 2004, št. 5, str. 7–8.
1088. Dolgan, Milan: Rebulovo zgodovinsko leposlovje : ob 80-letnici Alojza Rebule. – V: *2000 : revija za krščanstvo in kulturo*, 2004, št. 168/169/170, str. 233–254.
1089. Fabjan Bajc, Diomira: Profesorju Alojzu Rebuli za 80-letnico. – V: *Mladika* (Trst), 48, 2004, št. 5, str. 28.
1090. Glušič, Helga: Ob jubileju pisatelja Alojza Rebule. – V: *Mladika* (Trst), 48, 2004, št. 5, str. 9.
1091. Glušič, Helga: Posvetilo zvestobi . – V: *Delo*, 46, 2004, št. 192, str. 11.
Nokturno za Primorsko, 2004.
1092. Kopeinig, Jože: Čestitke iz Tinj. – V: *Mladika* (Trst), 48, 2004, št. 5, str. 11.
1093. Košuta, Miran: Rebula, nuovo romanzo per gli 80 anni : „Notturmo per il litorale“ – V: *Il Piccolo* (Trst), 123, 2004, št. 251, str. 31.
1094. Kovač, Edvard: Nekonformistični mislec Jacques Maritain : esej o francoskem personalistu. – V: *Delo*, 46, 2004, št. 150, str. 12.
Jacques Maritain, prinašalec smisla.
1095. Kozmus, Roman: Biti človek čimbolj : pojmovanje narodnosti pri Alojzu Rebuli, skorajšnjem osemdesetletniku. – V: *Zvon*, 7, 2004, št. 3, str. 49–51.
1096. Kozmus, Roman: Krščanstvo – revolucija zoper smrt. – V: *Cerkev v sedanjem svetu*, 38, 2004, št. 2, str. 70–71.
1097. Kozmus, Roman: Smisel šele v vstajenju : pogled na trpljenje pri pisatelju Alojzu Rebuli: od pohujšanja nad Bogom k privilegiranosti. – V: *Božje okolje*, 28, 2004, št. 2, str. 31–32.
1098. Ošlak, Vinko: »Osemdeset let mi je danes« : (2 Sam 19,36). – V: *Mladika* (Trst), 48, 2004, št. 5, str. 4–6.
1099. Paljk, Jurij: Pisatelju Alojzu Rebuli za osmi mejni kamen! – V: *Mladika* (Trst), 48, 2004, št. 5, str. 20–21.
1100. Pirjevec, Marija: Zgodba Rebulove poti k smislu. – V: *Mladika* (Trst), 48, 2004, št. 5, str. 27.
1101. Puhar, Alenka: Pod najbolj svobodnim soncem : branje po izbiri: Alojz Rebula: Iz partiture življenja. – V: *Delo*, 46, 2004, št. 68, str. 5.
Iz partiture življenja, 2002.
1102. Rojc, Tatjana: Nekaj misli ob korespondenci Rebula-Cecovini. – V: *Mladika* (Trst), 48, 2004, št. 5, str. 29–30.
1103. Simčič, Zorko: Mož iz Šempolaja in njegovih osemdeset rodovitnih let. – V: *Mladika* (Trst), 48, 2004, št. 5, str. 18–19.

1104. Sorč, Ciril: Roman Kozmus, Rebulova hoja za smislom. Teološke kreposti vere, upanja in ljubezni v delih Alojza Rebule : [recenzija doktorske disertacije]. – V: *Bogoslovni vestnik*, 64, 2004, št. 1, str. 174–175.
1105. Vospernik, Reginald: Enemu največjih. – V: *Mladika* (Trst), 48, 2004, št. 5, str. 16.
Ob osemdesetletnici.

2005

A

1106. ***Nokturno za Primorsko : roman. Celje: Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba; Trst: Mladika, 2005. 199 str.***
Ponatis.
1107. ***Zvonovi Nilandije : [roman]. Celje: Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba, 2005. 367 str.***

B

1108. Dnevnik 1991. (5). – V: *Zvon*, 8, 2005, št. 2, str. 31–38.
1109. Dnevnik 1991. (6). – V: *Zvon*, 8, 2005, št. 3, str. 17–19.
1110. Dnevnik 1992. (1). – V: *Zvon*, 8, 2005, št. 4, str. 20–26.
1111. Dnevnik 1992. (2). – V: *Zvon*, 8, 2005, št. 5, str. 17–23.
1112. Dnevnik 1992. (3). – V: *Zvon*, 8, 2005, št. 6, str. 20–26.
1113. Dnevnik 1992. (5). – V: *Zvon*, 9, 2006, št. 2, str. 56–63.
1114. Nevidni gost. – V: *Svobodna Slovenija*, 64, 2005, št. 9/10, str. 1.

C

1115. L'Europa sul meridiano sloveno. – V: *Cultura slovena nel Goriziano*, Udine, 2005, str. 1–5. Fonti di cultura, 2.
Goriški Slovenci.
1116. »Prevajati skrivna bistva«. – V: *Gledališki list SNG. Drama*, 84, 2004/05, št. 5, str. 27–30.
O drami Translacije Briana Friela.

Č

1117. Boris Mlakar, Slovensko domobranstvo 1943–1945. – V: *Mladika* (Trst), 49, 2005, št. 4, str. 38.
1118. Je bil tudi Prešeren fašist? : [uvodnik]. – V: *Svobodna Slovenija*, 64, 2005, št. 3, str. 1.
1119. Lojze Peterle, Z nasmehom zgodovine. – V: *Mladika* (Trst), 49, 2005, št. 4, str. 37–38.
O knjigi Jelke Žmuc Kušar: Z nasmehom zgodovine, 2004.
1120. Od osvobodilnega boja do banditizma : pričevanje Alberta Svetine. – V: *Mladika* (Trst), 49, 2005, št. 8, str. 34–35.
1121. Tamara Griesser-Pečar, Cerkev na zatožni klopi : Družina, Ljubljana 2005. – V: *Mladika* (Trst), 49, 2005, št. 9, str. 34.
1122. Tone Ferenc, Dies irae. – V: *Mladika* (Trst), 49, 2005, št. 1, str. 34.
1123. Ustvarjen ali razvit? Kreacionizem ali evolucija? – V: *Svobodna Slovenija*, 64, 2005, št. 47, str. 2.

1124. Veličasten memento nadnarave. – V: *Duhovno življenje*, 72, 2005, št. 10, str. 304–305.
1125. Vera nekaj takega kot filatelija? – V: *Duhovno življenje*, 72, 2005, št. 1, str. 15.
1126. Vrtnar. – V: *Duhovno življenje*, 72, 2005, št. 2/3, str. 36–38.
1127. Vstali gospod na televiziji? : [uvodnik]. – V: *Svobodna Slovenija*, 64, 2005, št. 11, str. 1.
1128. Znamenje odrešenja : [uvodnik]. – V: *Svobodna Slovenija*, 64, 2005, št. 15, str. 1.

Credo

1129. Voščilo mlademu kristjanu. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 1.
1130. Kristus veliki moralni učitelj? – V: *Družina*, 54, 2005, št. 2.
1131. »Ali je to konec sveta?« so vpili ljudje ... – V: *Družina*, 54, 2005, št. 3.
1132. Dve knjigi za morebitni proces? – V: *Družina*, 54, 2005, št. 4.
1133. Prepustiti se zvezdnemu prahu? – V: *Družina*, 54, 2005, št. 5.
1134. Je bil tudi Prešeren fašist? – V: *Družina*, 54, 2005, št. 6.
1135. Ali je življenje farsa? – V: *Družina*, 54, 2005, št. 7.
1136. Dva mlada devetdesetletnika. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 8.
1137. Pomenek z drugače mislečim. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 9.
1138. Kakšno bo prihodnje življenje. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 10.
1139. O zanimivem strahu pred Vstalom. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 14.
1140. Nečapisana okrožnica Janeza Pavla II. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 15.
1141. »Če ni nesmrtnosti, je vse prevara.« – V: *Družina*, 54, 2005, št. 16.
1142. Novi papež ne bo nič drugega kot papež. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 17.
1143. Brez čuta za sokravnost in za resnico. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 19.
1144. Pobrateni v božjem miru. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 20.
1145. Ko morata fizika in kemija umolkneti – V: *Družina*, 54, 2005, št. 21.
1146. Hudiču je najtopleje v katoliškem gnezdu. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 22.
1147. Od Petra do Benedikta. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 23.
1148. Veličasten memento nadnarave. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 24.
1149. Domovina je velika stvarnost. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 25.
1150. Pismo novomašniku. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 26/27.
1151. Hitlerjeva religija. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 28.
1152. Ali slovenska krščanska duša prihaja k sebi? – V: *Družina*, 54, 2005, št. 29.
1153. Slovenska Cerkev res na dnu lestvice? – V: *Družina*, 54, 2005, št. 30.
1154. »Religija, veja istega drevesa kot umetnost in znanost« : (Einstein). – V: *Družina*, 54, 2005, št. 31.
1155. Kdo je bil največji filozof v zgodovini. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 32.
1156. Velikošmarnsko. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 33.
1157. Se Bog res vrača v kulturo in družbo? – V: *Družina*, 54, 2005, št. 34.
1158. Kaj je z revolucijo? – V: *Družina*, 54, 2005, št. 35.
1159. Vam je lepo biti kristjan? – V: *Družina*, 54, 2005, št. 36.

1160. Obisk španske kleti. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 37.
 1161. Če si postmoderni ateizem zaviha rokave – V: *Družina*, 54, 2005, št. 38.
 1162. Dve novici iz slovenskega sveta. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 39.
 1163. Po nekem kosilu in nekem sprehodu. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 40.
 1164. Dva različna sloga. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 41.
 1165. O neki »samoumevni, potrebni in koristni ustanovi«. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 42.
 1166. »Fantje, kaj če bi tudi mi ustanovili?«. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 43.
 1167. Nekaj vprašanj in nekaj odgovorov. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 44/45.
 1168. Izmenjava besed ob neki publikaciji. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 46.
 1169. Ustvarjen ali razvit? Kreacionizem ali evolucija? – V: *Družina*, 54, 2005, št. 47.
 1170. Avtomatična pisava in onstranstvo. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 48.
 1171. Ob čudoviti zarji v krščanskem koledarju. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 49.
 1172. Ob žlahtnem pričevanju. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 50.
 1173. Opcija, ki ni sentimentalnost. – V: *Družina*, 54, 2005, št. 51/52.
- F**
1174. Neodvisna Slovenija : šele od včeraj na soncu zgodovine / intervju zapisal Tino Mamič. – V: *Primorske novice*, 59, 2005, št. 145, str. 18.
 1175. Nismo izvoljeno ljudstvo : predlaganec za nagrado kresnik – Alojz Rebula / intervju zapisal Peter Kolšek. – V: *Delo*, 47, 2005, št. 143, str. 9.
 1176. Pogovor z Alojzom Rebulo / intervju zapisala Darja Betocchi. – V: *Nova revija*, 24, 2005, št. 280/281, str. [160]–166.
 1177. Srečanje s književnikoma Jankom Messnerjem in Alojzom Rebulo / intervju zapisala Zora Tavčar. – V: *Primorska srečanja*, 2005, št. 293–294, str. 16–37.
- H**
1178. Aeschylus: Sedmerica proti Tebam. Maribor : Študentska založba Litera, 2005. 67 str. Iz antičnega sveta, knj. 35 (prevajalec)
 1179. *La peonia del Carso* / prevod Alessandra Foraus. Ronchi dei Legionari: Consorzio culturale del Monfalconese, 2005. 219 str. Prevod romana Kačja roža.
 1180. The green exile. – V: *Fragments from Slovene literature : an anthology of Slovene literature*. Ljubljana: Slovene Writers' Association: Slovene P.E.N.: Association of the Slovene Literary Translators, 2005, str. 182–186. *Litterae slovenicae*, 2005, 1.
- K**
1181. ***Rebulov zbornik : ob pisateljevi osemdesetletnici*. Trst: Mladika; [Gorica]: Goriška Mohorjeva družba; Trst; Gorica; Videm: Slavistično društvo, 2005. 140 str. , XII str. pril., ilustr.**
 1182. Bernik, France: Dopisni član Alojz Rebula (1924). – V: *Slovenska akademija znanosti in umetnosti : od 1992 do 2002*, Ljubljana, 2005, str. 97–100.

1183. Cenda Klinc, Marija: Alojz Rebula, Nokturno za Primorsko. – V: *Mladika* (Trst), 49, 2005, št. 4, str. 39–40.
1184. Černic, Andrej: Lepa in ustrezna predstavitev Rebulove življenjskosti. – V: *Novi glas* (Gorica), 10, 2005, št. 40, str. 6.
1185. Črničič Cvetanovski, Nada: Najprej Slovenec, šele nato Primorec : Zora Tavčar in Alojz Rebula sta »izprašala« drug drugega. – V: *SavaGlas : časopis za širšo posavsko deželo*, 6, 2005, št. 146, str. 7.
1186. Gregori, Igor: Alojz Rebula: besedni slikar novega Čedermaca. – V: *Novi glas* (Gorica), 10, 2005, št. 40, str. 10.
1187. Gregori, Igor: Svetovni pisatelj v pristnem, goethejanskem pomenu. – V: *Novi glas* (Gorica), 10, 2005, št. 39, str. 8.
1188. Jaklič, Tanja: Pod zvezde je spustil ogenj : petnajsti kresnik v znamenju tržaškega pisatelja Alojza Rebule in njegovega romana Nokturno za Primorsko : kresnik 2005. – V: *Delo*, 47, 2005, št. 146, str. 3.
1189. Kajzovar, Vladimir: Alojz Rebula: Nokturno za Primorsko : na knjižni polici. – V: *Štajerski tednik*, 58, 2005, št. 47, str. 6.
1190. Kante, Lojze: Trije obmejni stebri : vsi trije primorski pisatelji ... : Pahor, Rebula in Zlobec v italijanskem tisku. – V: *Delo*, 47, 2005, št. 148, str. 9.
1191. Kavčič, Matej Matija: Alojz Rebula : Nokturno za Primorsko. – V: *Tretji dan*, 34, 2005, št. 9/19, str. 141–142.
1192. Malek, Helena: Osvobojenje z napako : Alojz Rebula: Nokturno za Primorsko. – V: *Večer*, 61, 2005, št. 235, str. 10.
1193. Rebula Alojz : letošnji kresnik. – V: *Svobodna Slovenija*. 64, 2005, št. 28, str. 1.
1194. Rebula Alojz : najvišje škofijsko priznanje. – V: *Ameriška domovina*. 107, 2005, št. 40, str. 15.
1195. Šuligoj, Boris: Alojzu Rebuli najvišje škofijsko priznanje. – V: *Delo*, 47, št. 251, str. 7.
- Škofijsko priznanje za roman Nokturno za Primorsko.

2006

B

1196. Dnevnik 1992. (4). – V: *Zvon*, 9, 2006, št. 1, str. 28–32.
1197. Dnevnik 1993. 8. – V: *Zvon*, 9, 2006, št. 5/6, str. 52–56.
1198. Na carinski postaji : [odlomek iz knjige »Pričevalci vstajenja«]. – V: *Svobodna Slovenija*, 65, 2006, št. 12/13, str. 3.

C

1199. Beseda o krščanstvu danes. – V: *Lipica*, 76, 2006, [št.] 1, str. 69–72.
1200. Govor ob 15-letnici slovenske države. – V: *Ameriška domovina*, 108, 2006, št. 27, str. 12–14.

Č

1201. Ali ni to blaznost? : [uvodnik]. – V: *Svobodna Slovenija*, 65, 2006, št. 42, str. 1.
- Družbene razmere v Sloveniji.

1202. Franc Berce, Takrat so ravno cvetele marelice. – V: *Mladika* (Trst), 50, 2006, št. 8, str. 38–39.
1203. Kajetan Gantar, Utrinki ugaslih sanj. – V: *Mladika* (Trst), 50, 2006, št. 7, str. 29–30.
1204. Miran Štuhec, Aristokracija jezika in duha : antologija slovenske esejistike po drugi svetovni vojni. – V: *Mladika* (Trst), 50, 2006, št. 5/6, str. 38.
1205. Ob knjigi Paola Parovela o zgodovini Slovencev. – V: *Mladika* (Trst), 50, 2006, št. 7, str. 26–27.
1206. Pismo : [uvodnik – govor nadškofa Perka]. – V: *Svobodna Slovenija*, 65, 2006, št. 26, str. 1.
1207. Rekatalizacija ali recivilizacija? : [uvodnik]. – V: *Svobodna Slovenija*, 65, 2006, št. 17, str. 1.

Credo

1208. Božič kot praznik potrošniške religije? – V: *Družina*, 55, 2006, št. 1.
1209. Novoletno voščilo mlademu kristjanu. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 2.
1210. »Kaj se vam zdi Družina?«. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 3.
1211. Melanholija ob številki 600. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 4.
1212. Manjka onih sto elitnih intelektualcev ... – V: *Družina*, 55, 2006, št. 5.
1213. Poslanica o ljubezni. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 6.
1214. Prešeren ali memento srca. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 7.
1215. Knjiga o drugačnem Cankarju. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 8.
1216. Pomenek z drugače mislečim. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 9.
1217. Na pepelnično sredo bi lahko posadili na prižnico Medicino ... – V: *Družina*, 55, 2006, št. 10.
1218. Ali res »abotna sla po večnosti«? – V: *Družina*, 55, 2006, št. 11.
1219. Ali je na Saturnovi luni voda? – V: *Družina*, 55, 2006, št. 12.
1220. Prevrednotiti v božje zlato. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 13.
1221. Pomenek ob računalniku. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 14.
1222. Kako je bilo z Judežem? – V: *Družina*, 55, 2006, št. 17.
1223. »Slovenskih študentov vera ne zanima«. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 18.
1224. Rekatalizacija in recivilizacija? – V: *Družina*, 55, 2006, št. 19.
1225. Ob 150-letnici smrti Heinricha Heineja (1797–1856). – V: *Družina*, 55, 2006, št. 20.
1226. Pa poskusimo dekatolizirati Slovenijo ... – V: *Družina*, 55, 2006, št. 21.
1227. Če je nekomu etika pred literaturo. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 22.
1228. Izzivalno in slomškovsko – v imenu veselja. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 23.
1229. Kaj je očitati Benediktu XVI. V Auschwitzu? – V: *Družina*, 55, 2006, št. 24.
1230. Dilema, ki so jo postavljali že gnostiki ... – V: *Družina*, 55, 2006, št. 25.
1231. Novomašniku v album. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 26.
1232. »Verujem« pod kupolo Francoske akademije. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 27.

1233. Pismo. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 28.
Nadškofu Perku.
1234. Voščilo ob izplutju. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 29.
1235. Namesto internacionale Beethovnova deveta simfonija. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 30.
1236. »V tem neznosno plehkem trenutku sveta«. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 31.
1237. Slava ne trpljenju, ampak pomenu trpljenja. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 32.
1238. Desetka rožnega venca med bitko na Sutjeski ... – V: *Družina*, 55, 2006, št. 33.
1239. »Kdaj bo spet kakšna maša? – V: *Družina*, 55, 2006, št. 34/35.
1240. »Težave imamo s katolištvom ...«. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 36.
1241. Naj bo lov na Cerkev odprt vsaj v »Pismih bralcev?« – V: *Družina*, 55, 2006, št. 37.
1242. Draga ali videti večno v človeku. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 38.
1243. Heine, Grenlandci in tjujni. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 39.
1244. Beseda iz bistva krščanstva in iz bistva grštva. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 40.
1245. »Pravi« komunizem šele pride. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 41.
1246. Krščansko vino s slovensko aromo. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 42.
1247. »Ali no to blaznost?« – V: *Družina*, 55, 2006, št. 43.
1248. »Vsi svetniki in svetnice božje ...«. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 44/45.
1249. »Milijardokrat bolj živi od nas«. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 46.
1250. Ob Gregorčičevi stoletnici. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 47.
1251. »Italijanski pisatelji, izgubili ste Boga!«. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 48.
1252. »Višje samozavedanje« po Pavlovo. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 49.
1253. Vsak adventni venec diši po slavi Prihoda. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 50.
1254. Ime, zapisano v prah sodobnih razvalin. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 51.
1255. »Dogodek leta 1 po našem štetju ...«. – V: *Družina*, 55, 2006, št. 52.
- K**
1256. Bogataj, Matej: V ilustracijskem klinču : Alojz Rebula: Zvonovi Nilandije. – V: *Literatura*, 18, 2006, št. 185, str. 170–178.
1257. Bratož, Igor: Udba, Rog, upanje in vse ostalo : Alojz Rebula, Zvonovi Nilandije, Mohorjeva družba, Celje, 2005 ... – V: *Delo*, 48, 2006, št. 37, str. 23.
1258. Cergol, Jadranka: Percepcija klasičnih grško-rimskih filozofskih kategorij v delih slovenskega pisatelja Alojza Rebule. – V: *Jezik in slovstvo*, 51, 2006, št. 6, str. [67]–79.
1259. Črnak Sánchez, Mara: Po branju Nokturna za Primorsko. – V: *Glas Slovenske kulturne akcije* (Buenos Aires), 51, 2006, št. 1/4, str. [6].
1260. Glušič, Helga: Med nevarnostjo in komično zmedenostjo. – V: *Ampak*, 7, 2006, št. 6/7, str. 89.
Zvonovi Nilandije, 2005.

1261. Jan, Zoltan: Revije pri posredovanju slovenske književnosti v italijanski kulturni prostor. – V: *Slavistična revija*, 54, 2006, št. 4, str. [649]–666.
1262. Pirjevec, Marija: »Srce postaja odporno kot kamen /.../«. – V: *Slavistična revija*, 54, 2006, št. 4, str. [571]–579. Požig Narodnega doma v Trstu 1920 v literaturi.
1263. Slamič, Ivana: Zvestoba resnici. – V: *Latnik : [zgornjevipavski časnik]*, 2006, št. 41, str. 16.
1264. Trontelj, Ajda Kristina: Alojz Rebula, Zvonovi Nilandije . – V: *Tretji dan*, 35, 2006, št. 5/6, str. 157–158.
1265. Zadavec, Franc: Pogled na romana Izgubljeni sveženj (2002) Rudija Šeliga in Nokturno za Primorsko (2004) Alojza Rebule. – V: *Slavistična revija*, 54, 2006, št. 4, str. [685]–689.

2007

A

1266. ***Ob babilonski reki : [roman]. Celje: Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba, 2007. 341 str.***

B

1267. Dnevnik 1994. 1. – V: *Zvon*, 10, 2007, št. 1, str. 32–36.
1268. Dnevnik 1994. 2. – V: *Zvon*, 10, 2007, št. 2, str. 30–33.
1269. Dnevnik 1994. 3. – V: *Zvon*, 10, 2007, št. 3, str. 32–36.
1270. Dnevnik 1994. 4. – V: *Zvon*, 10, 2007, št. 4, str. 22–26.
1271. Dnevnik 1994. 5. – V: *Zvon*, 10, 2007, št. 5/6, str. 12–17.

C

1272. Kje smo bili? Kje smo? Kam gremo? – V: *Tretji dan*, 36, 2007, št. 9/10, str. 76–80.
1273. Meja: prekletstvo ali milost? – V: *Živeti mejo*. Trst [i. e. Ljubljana], 2007, str. [21]–24. Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 18.

Č

1274. Če papež napiše knjigo o Kristusu : [uvodnik]. – V: *Svobodna Slovenija*, 66, 2007, št. 16, str. 1.
1275. Kdaj se bo nehal ta večni boj proti cerkvi? : [uvodnik]. – V: *Svobodna Slovenija*, 66, 2007, št. 48, str. 1.
1276. Mučenec človeške, slovenske in krščanske žlahtnosti. – V: *Novi glas*, 12, 2007, št. 6, str. [1].
Ob sedemdesetletnici smrti Lojzeta Bratuža, objavljeno tudi v: *Ameriška domovina*, 109, 2007, št. 7, str. 15–16.
1277. Njegovo božanstvo zdravje : [uvodnik]. – V: *Svobodna Slovenija*, 66, 2007, št. 3, str. 1.

Credo

1278. Kaj naj v novem letu duhovno rešuje slovenski čas? – V: *Družina*, 56, 2007, št. 1.
1279. Njegovo božanstvo Zdravje. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 2.
1280. Dvatisočletna zamuda. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 3.
1281. »Za višjo kvaliteto življenja«. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 4.

1282. »Sem res pametnejši od Cerkve?«. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 5.
1283. Ali ima Prešeren kaj s Svetim pismom? – V: *Družina*, 56, 2007, št. 6.
1284. Pomenek v baru. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 7.
1285. Ko bi se bila katoliška Cerkve izneverila Kristusu ... – V: *Družina*, 2007, št. 8.
1286. »Spoštovanje najvišjih ključev«. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 9.
1287. Kaj je bolj racionalno verjeti – V: *Družina*, 56, 2007, št. 10.
1288. Tudi lepota naj bi se bila izcimila iz vesoljske kaše. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 11.
1289. Umetnik, ki mu je bila muza svetost. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 12.
1290. Ob žlahtnem ateistu. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 13.
1291. V ozračju kakor iz sonca in skal. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 14.
1292. Ta Tvoj nedoumljivi stil, Gospod ... – V: *Družina*, 56, 2007, št. 15.
1293. Za vero v nesmrtnost krščanstvo ne potrebuje Platona. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 16.
1294. Če papež napiše knjigo o Kristusu ... – V: *Družina*, 56, 2007, št. 17.
1295. Premakniti standarde navzgor ... – V: *Družina*, 56, 2007, št. 18.
1296. Kristus, novost za vse čase. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 19.
1297. Kristusov »Ne bojte se!« velja tudi današnjim kristjanom. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 20.
1298. Iz dnevnika 15. maja. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 21.
1299. »Ovira, čez katero je treba z eleganco, da se približamo Bogu ...« – V: *Družina*, 56, 2007, št. 22.
1300. Po pogrezu Utopije naj izgine še njeno ime ... – V: *Družina*, 56, 2007, št. 23.
1301. Pripomba k »Pismu narodnjaka« : (pismo, morda prevroče za to rubriko). – V: *Družina*, 56, 2007, št. 24.
1302. Državnost ni samo dosežek, ampak je tudi dar. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 25.
1303. Pred desetimi leti. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 26.
1304. Pomenek pred kongresom. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 27.
1305. Če je kje absolutna superiornost krščanstva ... – V: *Družina*, 56, 2007, št. 28.
1306. Ob »Junjski meditaciji«. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 29.
1307. Od latinščine do identitete. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 30.
1308. Ob novici iz francoskih Alp. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 31.
1309. K takšni problematiki ne moreš s klobukom postrani ... – V: *Družina*, 56, 2007, št. 32.
1310. Zgled, kako živeti in umreti. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 33.
1311. Velikošmarnska maša v Domu svobode. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 34.
1312. Ob 43 registracijah. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 35.
1313. »Življenje s Karlom«. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 36.
1314. Spomnimo se na Pavlovo oborožitev ... – V: *Družina*, 56, 2007, št. 37.
1315. Kakšno Cerkve si želim. – V: *Družina*, 2007, št. 38.
1316. »Zakaj tako pogosto uporabljate besedo «slovenski»? – V: *Družina*, 56, 2007, št. 39.
1317. Nasmešek, ki ni bi lažniv. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 40.

1318. Nov odmerek opija. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 41.
1319. Iz dnevnika 7. oktobra 07. – V: *Družina*, 2007, št. 42.
1320. Pomenek na pokopališču. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 43.
1321. Kristusov dan. – V: *Družina*, 2007, št. 44.
1322. Še eno plonkanje krščanskega misterija. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 45.
1323. Napisano pred izidom volitev. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 46.
1324. Razstava barbarstva. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 47.
1325. »Kdaj se bo nehal ta večni boj proti Cerkvi?«. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 48.
1326. Še enkrat: »Kdaj se bo nehal ta večni boj proti Cerkvi?«. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 49.
1327. Kaj, če je le malo pomisijonaril po Slovenskem ... – V: *Družina*, 56, 2007, št. 50.
1328. »Ko bi se bil Bog obrnil na človeško agencijo ...«. – V: *Družina*, 56, 2007, št. 51.
1329. Tajkuni, dober dan! – V: *Družina*, 56, 2007, št. 52.

F

1330. Katoliški mislec. – V: Nežmah, Bernard, *Zrcala komunizma : intervjuji 1994–2005*, Ljubljana, 2007, str. 110–119.

I

1331. ***Nocturno für das Küstenland : Roman* / prevedla Vinko Ošlak in Tim Oliver Wüster, Klagenfurt; Wien: Kitab, 2007. 256 str.** Prevod dela: Nokturno za Primorsko.
1332. The vineyard of the Roman empress / prevedel Tim Pogačar. – V: *Slovene poets and writers of the Slovene Academy*, Ljubljana, 2007, str. 252–268. Anniversary anthology, vol. 2.

K

1333. Glušič, Helga: Alojz Rebula 1924. – V: *Slovene poets and writers of the Slovene Academy*, Ljubljana, 2007, str. 250–251.
1334. Gregorič, Milan: Alojz Rebula – častni doktor Univerze na Primorskem. – V: *Primorska srečanja*, 31, 2007, št. 318/319, str. 16–21.
1335. Mamič, Tino: Roman o Sloveniji leta 1945. – V: *Primorske novice*, 61, 2007, št. 209, str. 11.
Ob babilonski reki, 2007.
1336. Pelikan, Egon: Zgodovinski roman med nacionalno identiteto, ideologijami in »zgodovinskimi žanri« = The historical novel between national identity, ideologies and ‚historical genres‘. – V: *Zgodovina in njeni literarni žanri = History and its literary genres*, Ljubljana, 2007, str. 43–53, 159–170.
O romanih Nokturno za Primorsko Alojza Rebule in Zatemnitev Borisa Pahorja.

2008

B

1337. Dnevnik 1995. (1). – V: *Zvon*, 11, 2008, št. 1, str. 23–27.

1338. Dnevnik 1995. (2). – V: *Zvon*, 11, 2008, št. 1, str. 20–24.
 1339. Dnevnik 1995. (3). – V: *Zvon*, 11, 2008, št. 3, str. 16–20.
 1340. Dnevnik 1995. (4). – V: *Zvon*, 11, 2008, št. 4, str. 7–11.
 1341. Dnevnik 1995. (5). – V: *Zvon*, 11, 2008, št. 5/6, str. 12–15.

C

1342. ***Obsavska stoletja : zbornik o Loki pri Zidanem Mostu ob 800-letnici župnijske cerkve sv. Helene. Novo mesto: Goga; Loka pri Zidanem Mostu: Kulturno društvo Primož Trubar; Župnija, 2008. 343 str., ilustr.***
 Soavtor in prevajalec.
 1343. Predgovor. – V: Marinko, Jože; Debevec, Leon: *Vpliv antike v arhitekturi : apologia pro architectura*. Celje, 2008, str. 5.

Č

1344. Jožefmarija Escrivá: Jezus prihaja mimo : Celjska Mohorjeva družba, 2008. – V: *Zvon*, 11, 2008, št. 3, str. 47–48.
 1345. Kaj je pri Solženicinu teže sprejeti : [uvodnik]. – V: *Svobodna Slovenija* (Buenos Aires), 67, 2008, št. 34, str. 1.
 Družbena, socialna vprašanja.
 1346. Ob knjigi Bojana Pavletiča Devet velikih jokov. – V: *Mladika* (Trst), 52, 2008, št. 4, str. 25.
 1347. Ob zapisu političnega komisarja »Ljubljanske brigade«. – V: *Tabor : glasilo Združenih slovenskih protikomunistov*, 2008, št. 7/9, str. 50.
 1348. Obe kraljestvi : Vinko Ošlak : Študentska založba Litera, Maribor 2007. – V: *Mladika* (Trst), 52, 2008, št. 1, str. 31.
 1349. Od kod navdih za dokument ... : [škof Rožman]. – V: *Svobodna Slovenija* (Buenos Aires), 67, 2008, št. 18, str. 2.
 1350. Pesnik in njegova krščanska duhovna atmosfera. – V: *Tabor : glasilo Združenih slovenskih protikomunistov*, 2008, št. 4/6, str. 59–60.
 1351. Pesnik, ki mu je krščanstvo njegova duhovna atmosfera. – V: *Svobodna Slovenija* (Buenos Aires), 67, 2008, št. 6, str. 4.
 1352. Pokrivamo posebne sorte : [uvodnik]. – V: *Svobodna Slovenija* (Buenos Aires), 67, 2008, št. 9/10, str. 1.
 O slovenski književnosti.
 1353. Še enkrat – Kdaj se bo nehal ta večni boj proti Cerkvi? – V: *Ameriška domovina*, 110, 2008, št. 3, str. 13–14.

Credo

1354. Novo leto, vnaprej srečno. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 1.
 1355. Pismo in odgovor. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 2.
 1356. Iz dnevnika 11. januarja. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 3.
 1357. Lekcija iz Francije. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 4.
 1358. Filozof, bojevnik za ateizem, o Benediktu XVI. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 5.
 Michel Onfray.
 1359. Pesnik, ki mu je krščanstvo njegova duhovna atmosfera. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 6.
 France Prešeren.

1360. Zapoznelo pustno pismo. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 7.
1361. Plamenica pod Nanosom. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 8.
1362. Strah, da bi bilo krščanstvo resnično. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 9.
1363. Pod dvema mrtvima zvezdama. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 10.
1364. Česa človek Bogu danes ne more očitati? – V: *Družina*, 57, 2008, št. 11.
1365. Hribi v večnosti na obzorju. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 12.
1366. Če je Kristusovo vstajenje temelj krščanske vere ... – V: *Družina*, 57, 2008, št. 13.
1367. Od Mohameda do Kristusa. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 14.
1368. »Najbolj urgenten problem današnjosti«. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 15.
1369. Zakaj takšna pozornost do Cerkve? – V: *Družina*, 57, 2008, št. 16.
1370. Je mogoče biti protikristjan in »evropski« Slovenec? – V: *Družina*, 57, 2008, št. 17.
1371. Je Bog stvar okusa? – V: *Družina*, 57, 2008, št. 18.
1372. Od kod navdih za dokument ... – V: *Družina*, 57, 2008, št. 19.
1373. Ob zapisu političnega komisarja Ljubljanske brigade. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 20.
1374. Nastopiti bi morali s piščalkami. ... – V: *Družina*, 57, 2008, št. 21.
1375. Pomenek o dvojnem Einsteinu. – V: *Družina*, 2008, št. 22.
1376. Dvoje srečanj z Bertrandom Russllom. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 23.
1377. Odgovor skeptiku. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 24.
1378. Voščilo. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 25.
1379. Trije drobci. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 26.
1380. Nenavadna avantura. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 27.
1381. Domotožje po razsvetljenstvu. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 28.
1382. »Pred vami je pomlad razsvetljenstva«. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 29.
1383. Aleluja nad morilsko reko. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 30.
1384. Če te navdihne Mojstrovka ... – V: *Družina*, 57, 2008, št. 31.
1385. Od blagoslova goreče domobranske postojanke do pisma udbovcu. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 32.
1386. Kaj je pri Aleksandru Solženicinu teže sprejeti. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 33.
1387. Na ples v Lihtenturnu. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 34.
1388. Intervju s spreobrnjencem, kulturnikom. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 35.
1389. Pogled v dolino. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 36.
1390. Zlatar in čipkarica. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 37.
1391. Draga 2008. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 38.
1392. Katoličan zaradi slovenstva. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 39.
1393. Magdalena Gornik. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 40.
1394. Gluhonemnica, v kateri slovenski kristjani slišijo. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 41.
1395. Krah socializma, krah kapitalizma. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 42.
1396. Kjer nečesa ni, niti Švedska akademija ne more vzeti. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 43.
1397. Naj bo življenje »oklepaj med dvema ničema«? – V: *Družina*, 2008, št. 44.
1398. Po telefonu. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 45.

1399. Ob uvodniku, kakršnega slovenski tisk ne zmore. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 46.
1400. O nekih zapiskih med septembrom in decembrom 1935. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 47.
1401. Profesorica govori katoliškimi škofom. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 48.
1402. Ob nekem pogrešanju v Trubarjevem letu. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 49.
1403. Ali se je Antonio Gramsci pred smrtjo spreobrnil? – V: *Družina*, 57, 2008, št. 50.
1404. Od prvega prihoda do drugega. – V: *Družina*, 57, 2008, št. 51/52.

F

1405. Odgovori na vprašanja Nove revije. – V: *Nova revija*, 27, 2008, št. 312/314, str. 260–261.
- O slovenskih medijih, družni in kulturi.

I

1406. A tökmag árus asszony / prevedel Szilágyi Károly. – V: *Mesélek egy tavaszról : szlovén, szerb és macedón elbeszélők*. Budapest, 2008, str. 69–73.
1407. Puszta karszt : (részlet) / prevedel Szilágyi Károly. – V: *Mesélek egy tavaszról : szlovén, szerb és macedón elbeszélők*, Budapest, 2008, str. 113–117.
1408. Duce in miniatura / prevedla Diomira Fabjan Bajc; Signorina Romilda / prev. Alessandra Foraus; Addio al fratello emigrante in Australia / prev. Neva Zaghet; Cartelli stradali bilingui / prevedla Diomira Fabjan Bajc; La cultura nelle regioni di confine / prev. avtor. – V: *L'altra anima di Trieste : saggi, racconti, testimonianze, poesie*, Trieste, 2008, str. 199–201, 210–215, 333–336, 466–471.

K

1409. Bogataj, Matej: Mobilizacija v smrt : Alojz Rebula: Ob babilonski reki. Celjska Mohorjeva družba, Celje 2007. – V: *Literatura*, 20, 2008, št. 210, str. 174–180.
1410. Kač, Milica: Antiquity and christianity in the Slovenian writer Alojz Rebula. – V: *Antika in krščanstvo : spor ali sprava? : zbornik mednarodnega simpozija 9. in 10. maja 2007 v Ljubljani*, Ljubljana, 2008, str. 203–211.
1411. Stepančič, Lucija: Alojz Rebula: Ob babilonski reki : Celje: Mohorjeva družba, 2007. – V: *Sodobnost*, 72, 2008, št. 1, str. 122–125.

2009**A**

1412. ***Pod vrhom tisočletja : dnevnik 1996–1999*. Trst: Mladika, 2009. 316 str.**

B

1413. Dnevnik 1995. (6). – V: *Zvon*, 12, 2009, št. 1, str. 16–19.
1414. Dnevnik 2000. – V: *Zvon*, 12, 2009, št. 2–št. 5/6, str. 11–15.

C

1415. Francis Trochu, klasik hagiografije. – V: Kolarič, Jakob: *Arški župnik : življenjepis sv. Janeza Marije Vianeja*, Koper, 2009, str. 365–368.
1416. Lepo je bilo jahati proti zahodu. – V: *Goriška knjiga : pesmi, zgodbe in pričevanja*, Ljubljana-Gorica, 2009, str. 10–14.
1417. Srečko Kosovel – »Rudar skrivnosti«. – V: 2000 : *revija za krščanstvo in kulturo*, 2009, št. 211/212/213, str. 7–19.
1418. Tveganje katoliške politike : dr. Janko Kralj. – V: *Svobodna Slovenija*, 68, 2009, št. 3, str. 1.

Č

1419. Silvin Eiletz, Titova skrivnostna leta v Moskvi. – V: *Mladika* (Trst), 53, 2009, št. 5/6, str. 39–40.

Credo

1420. Kristus je odrešil tudi čas. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 1.
1421. Tragedija katoliške politike: dr. Janko Kralj. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 2.
1422. Tony Blair in vera. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 3.
1423. Iz dnevnika 8. januarja 09. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 4.
1424. Ikona med Malo Terezijo in Dantejem. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 5.
1425. Slomšek ne potrebuje revanše. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 6.
1426. Pismo Stalinu. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 7.
1427. Kristjani smo duhovno semiti. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 8.
1428. Zelija in Ludvik. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 9.
Starša sv. Terezije iz Lisieuxa.
1429. Pridelek s slovenskega filozofskega vrta? – V: *Družina*, 58, 2009, št. 10.
1430. Bog mora biti. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 11.
1431. Nihilistično enotni kulturni prostor? – V: *Družina*, 58, 2009, št. 12.
1432. Konferenca o še enem raju na zemlji. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 13.
1433. Aleluja je klic prihodnosti. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 14/15.
1434. Če se prijateljsko spoprime dva katoličana ... – V: *Družina*, 58, 2009, št. 16.
1435. »Ves ne bom umrl«. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 17.
1436. Srečko Kosovel, to je sla po večnem ... – V: *Družina*, 58, 2009, št. 18.
1437. »Zakaj ne moremo biti ateisti«. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 19.
1438. Knjiga proti nihilizmu. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 20.
1439. Ob »Hvalnicah revolucijam« : (iz Dnevnika 10. maja). – V: *Družina*, 58, 2009, št. 21.
1440. »Evangeliji niso mitologija« : (René Girard). – V: *Družina*, 58, 2009, št. 22.
1441. »Titova cesta«: pismo in odgovor. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 23.
1442. Se je dr. Marko Natlačen izkazal za slabega katoličana s tem, da okupatorju ni izročil policijskega seznama članov KPS? – V: *Družina*, 58, 2009, št. 24.
1443. Križarskih vojn ne moreš razumeti, če ne veš, kaj je bilo pred njimi. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 25.

1444. Novomašniku v album. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 26.
1445. Okrožnice v nemščini. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 27.
1446. Po vrnitvi iz Poljske je Janez Pavel II. spal celih štirinajst ur. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 28.
1447. Je bil fašizem naklonjen krščanstvu? – V: *Družina*, 58, 2009, št. 29.
1448. 85-letniku : Alojz Rebula rojen 21. julija 1924 v Šempolaju pri Nabrežini. – V: *Družina*, 2009, št. 30.
- O rubriki Credo.
1449. Od Marxa do Kristusa. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 31.
1450. Ko bi se bil 25. julija vrnil Nietzsche ... – V: *Družina*, 58, 2009, št. 32.
1451. Drobec o svetem džentelmenu. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 33.
1452. Ob neki polemiki. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 34.
1453. »Kakšna milost je imeti vero« : (Terezija iz Lisieuxa). – V: *Družina*, 58, 2009, št. 35.
1454. Kontinuiteta zvestobe : (pred Drago 2009). – V: *Družina*, 58, 2009, št. 36.
1455. Ali se je Benedikt XVI. zmotil? – V: *Družina*, 58, 2009, št. 37.
1456. Nekaj dni z Benediktom. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 38.
1457. Kdo je bil med vojno parazit. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 39.
1458. Satanistična majica. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 40.
1459. Ali se Bog smeje? – V: *Družina*, 58, 2009, št. 41.
1460. Križarskih vojn ne moreš razumeti, če ne veš, kaj je bilo pred njimi. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 42.
- Objavljeno že v št. 25.
1461. Plavanje proti toku, a v potapljaški opravi. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 43.
1462. Encim za nesmrtnost. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 44.
1463. Sonce in veter nad grobovi. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 45.
1464. »Zakaj verujem«. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 46.
1465. Znova sem si zaželel Beethovnovе Eroice. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 47.
1466. »Ni nemogočih poti« : (Tomaž Humar). – V: *Družina*, 58, 2009, št. 48.
1467. Deset evropskih intelektualcev pri Kristusu. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 49.
1468. Ali naj čakamo na »Udbino ceste«? – V: *Družina*, 58, 2009, št. 50.
1469. Ob nekem fantastičnem prazniku. – V: *Družina*, 58, 2009, št. 51/52.
- F**
1470. ***Pogovori z Alojzom Rebulo : ob pisateljevi petinosemdesetletnici / zapisala Tatjana Rojc, Gorica–Celje–Celovec, 2009. 205 str.***
1471. »Ali bomo Slovenci za mejo obstali, nikakor ni prvenstveno odvisno od matice, ampak od nas samih«! / intervju zapisal Igor Gregori. – V: *Novi glas*, 14, 2009, št. 32, str. 3.
1472. Ljubezen se z leti krepi : 60 let ljubezni pesnice Zore Tavčar in pisatelja Alojza Rebule / intervju zapisal Tino Mamič. – V: *Bonbon : male sladkosti življenja*, 4, 2009, št. 166, str. 18–19.

I

1473. ***Imorgon över Jordan* / prevedla Torsten Sjöfors, Boris Jericijo, Lönsboda, 2009. 384 str.**
Jutri čez Jordan.
1474. The hour if calling. – V: *Contemporary Slovenian novel*. [Ljubljana: Center for Slovenian Literature, 2009], str. 13–15.
Odlomek iz Vinograda rimske cesarice.

J

1475. *Ponovno sem sam : portret Franceta Bučarja* / scenarij Rosvita Pesek. Ljubljana: Radiotelevizija Slovenija javni zavod, 2009.
1 spletni vir (1 videodatoteka (59 min, 46 sek)), čb in barve, zvok.
Dokumentarni portret.
V filmu objavljen intervju Alojza Rebule.

K

1476. **Alojz Rebula : biografia per immagini = biografija v slikah / uredila Alice Zen. Trieste = Trst : Mladika, 2009. 356 str. : ilustr.**
1477. Bernik, France: Alojz Rebula. – V: *Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti*, 60, 2009, str. 231–233.
1478. Detela, Lev: Rebulova dnevniška proza : Alojz Rebula, Pod vrhom tisočletja (dnevnik 1996–1999), Založba Mladika, Trst, 2009. – V: *2000 : revija za krščanstvo in kulturo*, 2009, št. 211/212/213, str. 279–281.
1479. Gregori, Igor: Publikaciji za slovenske in italijanske bralce. – V: *Novi glas*, 14, 2009, št. 30, str. 8.
Pod vrhom tisočletja : dnevnik 1996–1999, 2009.
1480. Gorjup, Tone: Alojz Rebula in Boris Pahor redna člana SAZU : izpod Triglava. – V: *Misli* (Kew). 58, 2009, št. 4, str. 18.
1481. Mezzena Lona, Alessandro: Alojz Rebula, la sua vita raccontata dalle immagini tra libri, testimonianze e orrori del Novecento : biografia dello scrittore pubblicata da Mladika. – V: *Il Piccolo* (Trst), 128, 2009, št. 42, str. 15.
1482. Rojc, Tatjana: Alojz Rebula: z besedo »upornik po daru najvišjega«. – V: *2000 : revija za krščanstvo in kulturo*, 2009, št. 211/212/213, str. 20–30.
1483. Zlobec, Marijan: Radikalni mislec jasnih stališč : ob petinosemdesetletnici Alojza Rebule. – V: *Delo*, 51, 2009, št. 281, str. 17.

2010

A

1484. ***Skrivnost kostanjevega gozda*. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2010. 215 str.**

B

1485. Dnevnik 2000. – V: *Zvon*, 13, 2010, št. 1, str. 12–16; št. 2, str. 12–15.
1486. Dnevnik 2001. – V: *Zvon*, 13, 2010, št. 3, str. 15–18; št. 4, str. 13–17; št. 5/6, str. 17–19.

1487. Na kavi pri Gospodu. – V: *Tretji dan*, 39, 2010, št. 5/6, str. 113–115.

C

1488. Dragoceno življenjsko gradivo. – V: *Po domovih kraških vasi so zagorele svečke*, Trst, 2010, str. 7–8.
1489. Kdo je bil med vojno parazit. – V: *Tabor : glasilo Združenih slovenskih protikomunistov*. 2010, št. 1/3, str. 8–10.
1490. Smrt ob računalniku : (v spomin velikega domoljuba in kulturnega delavca, tržaškega rojaka inž. Borisa Jericija). – V: *Mladika* (Trst), 54, 2010, št. 9/10, str. 29–30.

Credo

1491. Novi evropski kristjani: Gabriela [i. e. Gabriela] Kuby. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 1.
1492. V noči med 1. in 2. januarjem 2010. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 2.
1493. Čez 100 let bomo nesmrtni. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 3.
1494. Novi evropski kristjani: Eric-Emmanuel Schmit. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 4.
1495. Novi evropski kristjani: Marco Tosatti. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 5.
1496. Ob grobu v Kranju. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 6.
1497. Iz dnevnika 10. 1. 10. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 7.
1498. Ob krščanstvu na Slovenskem 2010. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 8.
1499. Pet besed A. P. Čehova. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 9.
1500. Novi evropski kristjani: Fabrice Hadjadj. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 10.
1501. Pismo vlomilcu. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 11.
1502. Ali beatifikacijski postopek za Janeza Pavla II. napreduje prehitro? – V: *Družina*, 59, 2010, št. 12.
1503. Vstajenje kot nepredstavljivo presenečenje. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 13/14.
1504. Ali so Tomaževi dokazi za obstoj Boga smešni? – V: *Družina*, 59, 2010, št. 15.
1505. Kam je šlo 100.000 ateistov? – V: *Družina*, 59, 2010, št. 16.
1506. Tragičen trenutek Cerkve? – V: *Družina*, 59, 2010, št. 17.
- O pedofiliji Cerkvi.
1507. Verjeti v neki Nekaj? – V: *Družina*, 59, 2010, št. 18.
1508. Ali greste v Turin gledat sveto sinodo? – V: *Družina*, 59, 2010, št. 19.
1509. Pismo ob neki stoletnici. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 20.
1510. Atentat na sam evangelij. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 21.
1511. Ali oče laži zmeraj laže? – V: *Družina*, 59, 2010, št. 22.
1512. Bog med Slovenci. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 23.
1513. »Mi vere ne potrebujemo.« – V: *Družina*, 59, 2010, št. 24.
1514. Razhajanja ob Grozdetu? – V: *Družina*, 59, 2010, št. 25.
1515. Kaj bo z vero na Slovenskem? – V: *Družina*, 59, 2010, št. 26.
1516. Iz branja ob evharističnem kongresu. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 27.
1517. Vprašanje ob nekem filmu. – V: *Družina*, 2010, št. 28.
- O filmu o sv. Jožefu Mariji Escriváju.
1518. Slovenstvo brez krščanstva. – V: *Družina*, 2010, št. 29.
1519. Krščanstvo ni idila. – V: *Družina*, 2010, št. 30.

1520. Kam je šel socialni čut? – V: *Družina*, 59, 2010, št. 31.
 1521. Krščanski univerzalizem. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 32.
 1522. Dvojna muzika časnika DELO. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 33.
 1523. Diplomiranci in intelektualci. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 34.
 1524. Ob Evangeliju po Janezu. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 35.
 1525. Bi čudeži spreobračali? – V: *Družina*, 59, 2010, št. 36.
 1526. Antični in moderni človek. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 37.
 1527. Novi evropski kristjani: Joseph Pearce. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 38.
 1528. Moderni genij krščanstva: John Henry Newman. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 39.
 1529. Je Marx še živ ali je kadaver? – V: *Družina*, 59, 2010, št. 40.
 1530. Vino in poezija. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 41.
 1531. Kaj je v krščanstvu najbolj fantastično. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 42.
 1532. Iz dnevnika 11. oktobra. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 43.
 1533. Ko ne bi bilo »onega sveta« ... – V: *Družina*, 59, 2010, št. 44.
 1534. Pomenek z medicincem. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 45.
 1535. Ali Sloveniji še vlada partija? – V: *Družina*, 59, 2010, št. 46.
 1536. Zanimiva dvoličnost. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 47.
 1537. Tudi največji se lahko motijo ... – V: *Družina*, 59, 2010, št. 48.
 1538. Novi evropski kristjani: Jean-Claude Guillebaud. – V: *Družina*, 59, 2010, št. 49.
 1539. Slabo počutje, ki bi lahko bilo krščansko ... – V: *Družina*, 59, 2010, št. 50.
 1540. Božič ob aferi WikiLeaks. – V: *Družina*, 2010, št. 51/52.
- H**
1541. *Zlatomašnik dr. Franc Rode : kardinal*. Ljubljana: *Družina*, 2010. 55 str., fotogr.
Prevod iz latinščine.
- I**
1542. Lettera a Caterina da Siena / prevedel Primož Sturman. – V: *Aeolo* (Pisa), 2. 2010, št. 3, str. 61–68.
Prevod v odlomka iz knjige Arhipel.
- J**
1543. Rode, Franc: *Laudemus Dominum : faksimile po izvirnih notnih rokopisih : [skladbe za klavir, samospevi in zborovska dela = composizioni per pianoforte, canto solo e coro]* / posvetilo s prevodom Alojz Rebula, Kranj: Trajanus, 2010. 1 partitura (174 str.).
- K**
1544. Bandelj, David: The open or close character of the Slovene western border : based on three writers : Pahor, Rebula, Kocbek. – V: *Caietele Echinox = Cahiers de l'Echinox = Echinox Journal* (Cluj-Napoca), 19, 2010, str. 229–242.
 1545. Detela, Lev: O koncu drugega tisočletja na Slovenskem. – V: *Revija SRP : svoboda, resnica, pogum*, 18, 2010, št. 95/96, str. 187–189.
 1546. Kovač, Aljaž: Američani bi posneli film. – V: *Delo*, 52, 2010, št. 160, str. 15.
Skrivnost kostanjevega gozda, 2010.

1547. Rojc, Tatjana: Slovenski akademiki Boris Pahor, Alojz Rebula in Jože Pirjevec. – V: *Koledar / Goriška Mohorjeva družba ...* 2010, str. 128–132.
1548. Rojc, Tatjana: Transcendenca in imanenca : književnost Borisa Pahorja, Alojza Rebule, Miroslava Košute : preteklost, prihodnost ali univerzalnost? – V: *Sodobna slovenska književnost : (1980–2010)*, Ljubljana, 2010, str. 253–260. Obdobja, Simpozij = Symposium, 29.
1549. Sturman, Primož: Alojz Rebula, una vita. – V: *Aeolo* (Pisa), 2010, št. 3, str. 59–60.
1550. Sturman, Primož: Rebula, fede e pene di confine : personaggi, lo scrittore triestino è uno dei massimi letterati sloveni in Italia. – V: *La Voce del popolo* (Reka), 66, 2010, št. 100, str. 2 (priloga Cultura).
1551. Šabec, Robert: Krščanstvo in socializem : Alojz Rebula: Skrivnost kostanjevega gozda. – V: *Dialogi*, 46, 2010, št. 9, str. 133–134.
1552. Škorjanec, Marica: Alojz Rebula: Skrivnost kostanjevega gozda : Celjska Mohorjeva družba, 2010. – V: *Zvon*, 13, 2010, št. 4, str. 51.
1553. Vrščaj, Tina: Deus ex machina. – V: *Pogledi : umetnost, kultura, družba*, 1, 2010, št. 6, str. 19.
Skrivnost kostanjevega gozda, 2010.
1554. Zadavec, Franc: Alojz Rebula : Nokturno za Primorsko, 2005. – V: *Zvezde kresnih večerov : razgledi po nagrajenih romanih*, Ljubljana, 2010, str. 108–117.

2011

A

1555. ***Cesarski dan*. 1. izd. Ljubljana: Delo, 2011. 15 str. Poletne zgodbe.**
1556. ***Credo : izbrane kolumne iz tednika Družina*. 1. izd. Ljubljana: Družina, 2011. 300 str.**
Franc Rode: Beseda za uvod, str. 11–17.
1557. **Četverorečje. Celje; Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2011. 269 str.**
Prevod v italijanščino 2014.

B

1558. Dnevnik 2001. – V: *Zvon*, 14, 2011, št. 1/2, str. 15–17; št. 3, str. 19–22; št. 4, str. 12–15.
1559. Dnevnik 2002. – V: *Zvon*, 14, 2011, št. 5, str. 14–16; št. 6, str. 9–11.

C

1560. Moj odnos do antike. – V: *Keria : studia Latina et Graeca*, 13, 2011, št. 1, str. [91]–94.

Č

1561. Nekaj Credov, napisanih za Mohorjevo : klasična kultura in komunizem. – V: *Mohorjev koledar ... 2011*, str. 141–149.
1562. Ob knjigi Andreja Inkreta o Edvardu Kocbeku. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 24, str. 32.

Credo

1563. Kristijanu je lažje biti Slovenec. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 1.
1564. Kam teče čas? – V: *Družina*, 60, 2011, št. 2.
1565. Univerzalnost in rimskost. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 3.
1566. »Kaj je to naše življenje ...« – V: *Družina*, 60, 2011, št. 4.
1567. Po telefonu. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 5.
1568. Štiri stvari, ki jih je Prešeren jemal zares. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 6.
1569. Lahko si si s čopičem privoščil Mussolinija, toda ... – V: *Družina*, 60, 2011, št. 7.
1570. Med finančnim in nadnaravnim pogledom. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 8.
1571. Novi evropski kristjani: Pietro Barcellona. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 9.
1572. Intervju o neki abecedi. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 10.
1573. Ob intervjuju dr. Edvarda Kovača z Jean-Lucom Marionom. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 11.
1574. Malce primerjalno z Družino ... – V: *Družina*, 60, 2011, št. 12.
1575. Diskusija med dvema vernima. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 13.
1576. Spomin na Cirila Kosmača. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 14.
1577. Kaj bo torej z našim rajem na zemlji? – V: *Družina*, 60, 2011, št. 15.
1578. Pismo Dostojevskemu. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 16/17.
1579. V pričakovanju beatifikacije. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 18.
1580. Dolgčas nad Slovenijo? – V: *Družina*, 60, 2011, št. 19.
1581. Raven, kjer se levo in desno nehata ... – V: *Družina*, 60, 2011, št. 20.
1582. Dolenjski fant, rojen za Absolutno. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 21.
Alojzij Grozde.
1583. Korošec in Kardelj. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 22.
1584. Je težko biti kristjan? – V: *Družina*, 60, 2011, št. 23.
1585. Ob knjigi Andreja Inkreta o Edvardu Kocbeku. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 24.
1586. Slavoj Žižek brez sopotnika. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 25.
1587. Pismo duhovniku. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 26/27.
1588. Vračanje katoliške inteligence h katolištvu. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 28.
1589. Kako morete verjeti v čudeže v evangeliju. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 29.
1590. O izločitvi smisla iz kulture. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 30.
1591. Papeževe prošnje v Fatimi. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 31.
1592. Kaj je z narodnostjo v dobi globalizacije. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 32.
1593. Ali se člani slovenske partije vračajo h Kristusu? – V: *Družina*, 60, 2011, št. 33.
1594. Slovenci se bojimo svoje polpreteklosti. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 34.
1595. Iz dnevnika 28. julija. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 35.
1596. Komunizem slovenskih medijev. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 36.
1597. Spomin na pomenek z dr. Ambrožičem. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 37.
1598. »Kaj če bi midva ustanovila novo vero?« – V: *Družina*, 60, 2011, št. 38.

1599. Osamljenost kristjana. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 39.
 1600. Duhovnik in kultura. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 40.
 1601. Pismo prvim kristjanom. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 41.
 1602. Titova cesta. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 42.
 1603. Iskanje Boga. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 43.
 1604. Pred vestjo kot pred policijo. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 44/45.
 1605. Ne iz narodne težnje, ampak iz verske. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 46.
 1606. Nekaj arheološkega: »Solznodolinstvo«. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 47.
 1607. Proti samoizločitvi. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 48.
 1608. O zvestobi samemu sebi. – V: *Družina*, 60, 2011, št. 49.
 1609. Šele po dvajsetih letih ... – V: *Družina*, 60, 2011, št. 50.
 1610. Betlehem: odgovor na veliki ČEMU? – V: *Družina*, 60, 2011, št. 51/52.

I

1611. ***Notturmo sull'Isonzo : romanzo* / prev. Martina Clerici. Sao Paolo: Cinisello Balsamo, 2011. 298 str.**
 1612. ***La vigna dell'imperatrice romana* / prevedla Martina Clerici. Trieste: Mladika, 2011. 351 str.**
 Izbor novel iz zbirk Vinograd rimske cesarice, Snegovi Edena, Arhipel.
 1613. Gran trambusto lassù in Carso per quei cartelli in due lingue. – V: *Il Piccolo* (Trst), 130, 2011, št. 217, str. 39.
 Odlomek iz prevoda romana Vinograd rimske cesarice v italijanščino.

K

1614. Cergol, Jadranka: Antika in krščanstvo : miselna paradigma Alojza Rebule. – V: *Annales : anali za istrske in mediteranske študije*, 21, 2011, št. 2, str. 379–388.
 1615. Jurša, Barbara: Enoglasje o četverorečju. – V: *Pogledi : umetnost, kultura, družba*, 2, 2011, št. 21, str. 27.
 1616. Lutman, Andrej: Gmota moškega, političnega, teološkega in kulturnega. – V: *Delo*, 53, 2011, št. [219], str. 15.
 1617. Rustja, Božo: Dragocen navdih : ob Rebulovem romanu Nokturno za Primorsko. – V: *Zvon*, 14, 2011, št. 1/2, str. 56–59.
 1618. Strutz, Johann; Tucovič Sturman, Vladka: Recepcija kot kritika in transformacija : primer Slataperja pri Borisu Pahorju in Alojzu Rebuli. – V: *Poetika slovenstva : družbeni in literarni opus Borisa Pahorja*, Koper, 2011, str. 249–257.

2012**B**

1619. Dnevnik 2002. – V: *Zvon*, 15, 2012, št. 1 – št. 5/6.

C

1620. Blizu svetosti. – V: *Mohorjev koledar ... 2013*, str. 212–213.
 Franc Špelič, 1927–2012.
 1621. Če kultura ne pogreša smisla, ni kultura. – V: Horvat, Jože: *Navdih in besede : pisatelj in pisateljice s Tržaškega*, Trst, 2012, str. 161–176.

1622. Gledati, opazovati, razpreti se bivajočemu. – V: Horvat, Jože: *Navdih in besede : pisatelji in pisateljice s Tržaškega*, Trst, 2012, str. 177–197.
1623. Nei versi di Dante l'anima ritrova verità e bellezza : l'amore per il poeta è nato sessant'anni fa quando lo scrittore sloveno gli dedicò la tesi. – V: *Il Piccolo* (Trst), 131, 2012, št. 245, str. 37.
1624. Poklon profesorju Sovretu. – V: *Mladika* (Trst), 56, 2012, [št.] 1, str. 24.
Anton Sovrè, filolog in prevajalec.

Credo

1625. Sonce duha in noč duha. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 1.
1626. Komunizem je prišel do dinastije. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 2.
1627. Smo res tako majhni tudi tam, kjer bi lahko bili večji? – V: *Družina*, 61, 2012, št. 3.
1628. V šentflorjanskem breznu. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 4.
1629. Je v izidu volitev mogoče brati kaj religioznega? – V: *Družina*, 61, 2012, št. 5.
1630. O Prešernu na nedeljo Svetega pisma. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 6.
1631. Ob zadnji knjigi Benedikta XVI. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 7.
1632. Kristjan ali katoličan. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 8.
1633. Ali so si Tito, Kardelj, Kidrič pred koncem želeli duhovnika? – V: *Družina*, 61, 2012, št. 9.
1634. Pričakovanje čudežev. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 10.
1635. Je hudiču uspel naj podvig. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 11.
1636. Ne vemo, kam gremo. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 12.
1637. Kristusov prihod v slavi. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 13.
1638. Vstajenje ni bilo spektakularno. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 14/15.
1639. Nesnaga neke ustanove. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 16.
1640. Kdo je Cerkev? – V: *Družina*, 61, 2012, št. 17.
1641. Cerkev: sociologija ali skrivnost? – V: *Družina*, 61, 2012, št. 18.
1642. O Slovencu, ki je Spravo že uresničil. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 19.
1643. Nov marksizem? – V: *Družina*, 61, 2012, št. 20.
1644. Brezmejna aktivnost v noči duha. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 21.
1645. Si ti, France Prešeren, Nemec, ki je govoril slovensko? – V: *Družina*, 61, 2012, št. 22.
1646. Duh afere in Duh binkošti. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 23.
1647. Vprašanja in odgovori. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 24.
1648. Pisma bralcev. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 25.
1649. Naša strašna minljivost. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 26/27.
1650. Pomenek po maši. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 28.
1651. »Pridi, zvezda!« – V: *Družina*, 61, 2012, št. 29.
1652. Cerkev na dnu? – V: *Družina*, 61, 2012, št. 30.
1653. Dano videti, kar prejšnjim ni bilo. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 31.
1654. Ko ne bi bilo prihodnjega življenja. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 32.
1655. Olimpijada. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 33.
1656. Protestant in katoličan ob velikem šmarnu. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 34.

1657. Živeti brez prostora in časa. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 35.
 1658. Med dvema slovenskima katoličanoma. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 36.
 1659. Bo beseda »revolucija« prepovedana? – V: *Družina*, 61, 2012, št. 37.
 1660. Ne moreš biti humanist in proti Kristusu. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 38.
 1661. Kaj ni smelo iz knjižne omare. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 39.
 1662. Katoliška kvaliteta. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 40.
 1663. Problem problemov. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 41.
 1664. Enournost za zamejstvo? – V: *Družina*, 61, 2012, št. 42.
 1665. Romanopisec uči moliti rožni venec. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 43/44.
 1666. Ali imate še iste razloge za vero? – V: *Družina*, 61, 2012, št. 45.
 1667. Trije akterji človeške zgodovine. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 46.
 1668. Vera in literatura. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 47.
 1669. Proti verouku – proti civilizaciji. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 48.
 1670. Nadnarava obstaja. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 49.
 1671. Ali bo tehnika odpravila kapitalizem? – V: *Družina*, 61, 2012, št. 50.
 1672. Krščanski Bog ne ljubi spektakularnosti. – V: *Družina*, 61, 2012, št. 51/52.

F

1673. Rebula: mi sento un carsolino ponte fra culture : oggi a Trento il premo Rigoni Stern a uno dei maggiori scrittori sloveni viventi / intervju zapisal Roberto Dedenaro. – V: *Il Piccolo* (Trst), 131, 2012, št. 77, str. 43.
 1674. Zapoved zvestobe : pogovor p. dr. Edvarda Kovača s književnikom akad. Alojzom Rebulom in kardinalom dr. Francetom Rodetom. – V: *Zvon*, 15, 2012, št. 1, str. 32–37.

I

1675. ***Da Nicea a Trieste : saggi, riflessioni, commenti.* Cinisello Balsamo: San Paolo, cop. 2012. 238 str. Dimensioni dello spirito.**
 Ivo Jevnikar: Perchè questa raccolta?, str. 5–8
 1676. ***Destinazione Nuova terra / prev. Franc Husu. Ed. italiana.* Cinisello Balsamo: San Paolo, cop. 2012. 187 str.**
 Smer Nova zemlja, 1972.

J

1677. *Oče Franc Špelič s Kureščka.* Ljubljana: Salve, 2012. 2 video DVD-ja, čb in barve, zvok.
 Rebula je scenarist.

K

1678. ***Cergol, Jadranka: Med mero in misterijem : antični svet v delih Alojza Rebule.* Trst: Mladika. 2012, 195 str.**
 1679. Cergol, Jadranka: Metafore iz grško-rimskega sveta v delih slovenskega pisatelja Alojza Rebule. – V: *Slavia Centralis*, 5, 2012, št. 2, str. 56–69.
 1680. Detela, Lev: Rebulov roman o Slovencu v vrtincih francoske revolucije. – V: *Revija SRP : svoboda, resnica, pogum*, 20, 2012, št. 107/108, str. 180–182.
 Četverorečje, 2011.

1681. Gedrih, Igor: Alojz Rebula: Četverorečje : Celjska Mohorjeva družba, 2011. – V: *Zvon*, 15, 2012, št. 1, str. 58.
1682. Pisatelju Alojzu Rebuli podelili nagrado Rigoni Stern za večjezično alpsko literaturo : kultura – tržaškemu pisatelju so sinoči ob Gardskem jezeru podelili nagrado Mario Rigoni Stern. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 68, 2012, št. 78, str. 1+3.

2013

A

1683. **Edvard Kocbek : pričevalec našega časa / soavtor Boris Pahor. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2013. 153 str. , fotogr. Kosovelova knjižnica, 6.**
Monografija in faksimile revije Zaliv.
1684. ***Pred poslednjim dnevom : roman.* Trst: Mladika, 2013. 169 str.**
Ponatis 2014.

B

1685. Dnevnik 2002. – V: *Zvon*, 16, 2013, št. 1/2, 12–14; št. 3, 8–10.
1686. Dnevnik 2003. – V: *Zvon*, 16, 2013, št. 4, 8–10; št. 5, 9–11; št. 6, 7–10.

Credo

1687. Nemogoči »Novi svet«. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 1.
1688. Podcenjevanje vere. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 2.
1689. Kdo je bolj ločeval na Slovenskem? – V: *Družina*, 62, 2013, št. 3.
1690. Ob zadnji knjigi Benedikta XVI. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 4.
1691. Vera opij za ljudstvo? – V: *Družina*, 62, 2013, št. 5.
1692. Prešeren – prihodnost in tradicija. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 6.
1693. Kristijani ne verjamemo tjavendan. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 7.
1694. »Sveto« je norost. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 8.
1695. Iz dnevnika 31. januarja. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 9.
1696. Enciklika o ponižnosti. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 10.
1697. Z Nietzschejem pod pazduho. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 11.
1698. Pomenek po izidu konklava. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 12/13.
1699. O nekom, o komer se ne govori. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 14.
O hudiču.
1700. Ne za boljši, ampak za absolutni jutri. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 15.
1701. On novem grobu v Nikolajevi stolnici. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 16.
1702. »Nebo in zemlja«. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 17.
1703. Vstajenjsko živeti: a kako? – V: *Družina*, 62, 2013, št. 18.
1704. Ali se je škof Rožman preveč bal komunizma? – V: *Družina*, 62, 2013, št. 19.
1705. Simpozij ob dvajsetletnici. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 20.
Zavod sv. Stanislava.
1706. Najtežja krepost? – V: *Družina*, 62, 2013, št. 21.
1707. Prihodnost religij. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 22.
1708. Najtežja krepost? – V: *Družina*, 62, 2013, št. 23.
Ponižnost.

1709. Prihodnost slovenskega krščanstva. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 24.
 1710. Novomašniku v album. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 25/26.
 1711. »Zakaj naj bom kristjan?«. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 27.
 1712. Vikar iz Paragvaja. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 28.
 1713. O novi evangelizaciji od Alp do Jadrana. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 29.
 1714. Trojka za vsak dan. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 30.
 1715. Martha Robin. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 31.
 1716. Cigareta za veliki šmaren. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 32.
 1717. Pismo in odgovor. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 33.
 1718. Ljubljana – pogansko mesto? – V: *Družina*, 62, 2013, št. 34.
 1719. Pesimizem in optimizem krščanstva. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 35.
 1720. Proti dvatisočletnici milanskega edikta. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 36.
 1721. Ali je Medžugorje prekosilo Lurd? – V: *Družina*, 62, 2013, št. 37.
 1722. Vsakih 20 ur en Slovenec manj. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 38.
 1723. Desno in levo v Cerkvi. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 39.
 1724. Mistika in krščanstvu. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 40.
 1725. Poslal sem intervju s papežem. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 41.
 1726. Vse to ne more biti naravno. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 42.
 1727. Onstranska panorama. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 43/44.
 1728. Vice. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 45.
 1729. Zakaj se Bog skriva? – V: *Družina*, 62, 2013, št. 46.
 1730. Knjiga o komunizmu in klasični kulturi. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 47.
 1731. Ali je praznik Kristusa Kralja anahronističen. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 48.
 1732. O treh adventih. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 49.
 1733. Kristus je prišel včeraj. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 50.
 1734. Jaslice: poezija in stvarnost. – V: *Družina*, 62, 2013, št. 51/52

F

1735. Ali je mogoče združiti nezdružljivo? / intervju zapisal Silvester Gabersček. – V: *Novi svet : mesečnik Gibanja fokolarov*, 49, 2013, št. 4, 20–21.

J

1736. Tako sem živel : stoletje Borisa Pahorja / Tatjana Rojc. – Ljubljana : Cankarjeva založba, 2013. – 279 p. : ill. ; 30 cm. (Nell'occhietto e sul dorso: 100 let Boris Pahor). – In custodia con: Edvard Kocbek : pričevalec našega časa / Boris Pahor, Alojz Rebula.

K

1737. Pirjevec, Marija: Vprašanje regionalizma in univerzalizma v Rebulovi prozi. – V: *Jezik in slovstvo*, 58, 2013, št. 4, str. 37–47, 81–82.

2014

A

1738. **Devinski sholar. Komen: ART, izobraževalne in založniške storitve, 2014. 205 str. , ilustr.**
 Ponatis ob pisateljevi 90-letnici in ob 60-letnici izida knjige.

1739. **Kominform v Zabrinju; Divji golob.** Celje: Celjska Mohorjeva družba; Društvo Mohorjeva družba; Gorica: Goriška Mohorjeva družba; Trst: Mladika, 2014. 485 str.
Za delo Divji golob je to pregledana izd. iz leta 1973.
1740. **Pred poslednjim dnevom : roman. 1. ponatis.** Trst: Mladika, 2014. 169 str.
Izvillečki iz del: Jutri čez Jordan, Pismo Katarini Sienski, Četverorečje.
1741. **V Sibilinem vetru.** Ljubljana: Cankarjeva založba, 2014. 732 str.
Tatjana Rojc: Usoda in Nemeza v znamenju resnice, str. 727–732.

B

1742. Dnevnik 2003. – V: *Zvon*, 17, 2014, št. 1–št. 5, portret.

C

1743. Andrej Gosar : trenutek racionalnosti v slovenski zgodovini. – V: *Zvon*, 17, 2014, št. 1, str. 3–4.
1744. Ob Dnevniku duše. – V: Janez XXIII.: *Portret svetnika in Dnevnik duše*, Ljubljana, 2014, str. 81–82.

Credo

1745. Največji dogodek na planetu. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 1.
1746. Beseda »revolucija«. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 2.
1747. »V človeško bitje je vsajeno nekaj božanskega«. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 3.
1748. Premičninski davek. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 4.
1749. Ekumenizem – iluzija? – V: *Družina*, 63, 2014, št. 5.
1750. Še en pomenek po maši. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 6.
1751. Prešeren, nosilec celotne narodne tradicije. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 7.
1752. Meje človeškega (po Goetheju). – V: *Družina*, 63, 2014, št. 8.
1753. Slovenci in prihodnost. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 9.
1754. Post civilizacije in post Cerkve. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 10.
1755. Ali je sv. Jožef zapostavljen? – V: *Družina*, 63, 2014, št. 11.
1756. Če drži Lurd, drži krščanstvo, posebej katolištvo. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 12.
1757. Oko ni videlo. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 13.
1758. Razkristjanjevanje z valuto. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 14.
1759. Psihološka Kalvarija. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 15/16.
1760. Smrt je mimo. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 17.
1761. Zakaj sem najraje Slovenec? – V: *Družina*, 63, 2014, št. 18.
1762. Izogibati se. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 19.
1763. Dr. Andrej Gosar. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 20.
1764. Kaj se kuha v slovenstvu? – V: *Družina*, 63, 2014, št. 21.
1765. Nekaj. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 22.
1766. Živimo sredi skrivnosti. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 23.
1767. Pismo prvoobhajancem. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 24.
1768. Pismo novomašniku. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 25/26.
1769. »In če po smrti ni nič?«. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 27.
1770. Zgodovina in mitologija. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 28.

1771. Kadar Gospod spi. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 29.
 1772. »Preljubo veselje, oj kje si doma?« – V: *Družina*, 63, 2014, št. 30.
 1773. Milost malega naroda. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 31.
 1774. Pismo iz Kitajske. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 32.
 1775. Zakaj potrebuješ vero? – V: *Družina*, 63, 2014, št. 33.
 1776. Zakaj so nam prikrivali? – V: *Družina*, 63, 2014, št. 34.
 1777. Dekadenca v kulturi. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 35.
 1778. Krščanstvo kot zdravilo. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 36.
 1779. Kadar je tudi pesnik prazen. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 37.
 1780. Kadar poseže vmes Bog. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 38.
 1781. Panteizem, bližnjica od Boga? – V: *Družina*, 63, 2014, št. 39.
 1782. Dvojna dediščina. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 40.
 1783. Zakaj se Kristus ni rodil v času televizije? – V: *Družina*, 63, 2014, št. 41.
 1784. Kaj ima človeštvo od svetnikov? – V: *Družina*, 63, 2014, št. 42.
 1785. Vse mine ... – V: *Družina*, 63, 2014, št. 43.
 1786. Dušanu na grob. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 44.
 1787. Ko bodo zapele trobente. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 45.
 1788. Živeti – umreti. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 46.
 1789. Svetnikov brat v Žužemberku : (Karel Gnidovec, 1877–1962). – V: *Družina*, 63, 2014, št. 47.
 1790. Zgodovina, narod, kultura, vera : ob nastopu novega ljubljanskega nadškofa. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 48.
 1791. Za 8. december. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 49.
 1792. Antikrist: oseba ali gibanje? – V: *Družina*, 63, 2014, št. 50.
 1793. Absurd in smisel krščanskega božiča. – V: *Družina*, 63, 2014, št. 51/52.

F

1794. »Kultura brez etike ni vredna nič!« : pisatelj Alojz Rebula, devetdesetletnik : Trsta ne pogrša, naravo obožuje, veruje v absolutno nadinteligenco in še piše / intervju zapisal Andraž Gombač. – V: *Primorske novice*, 68, 2014, št. 177, 12–13.
 1795. »Mladi naj ostanejo zvesti tej zemlji, naj ohranijo zvestobo temu, kar smo« : pisatelj Alojz Rebula bo jutri dočakal 90 let / intervju zapisala Jadranka Cergol. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 70, 2014, št. 167, 12–13.
 1796. Moja vera je precej bojevita in tudi verovati ni lahko : Alojz Rebula ima devetdeset let / intervju zapisal Peter Kolšek. – V: *Delo*, 56, 2014, št. 162, 15.

I

1797. *La sorgente dei quattro fiumi* = Četverorečje / prevedla Martina Clerici. Trieste: Associazione temporanea di scopo Jezik – Lingua; = Trst: Ciljno začasno združenje Jezik – Lingua, 2014. 105 str.

J

1798. *Ich will heimkehren zum Vater : Franc Špelič, ein Seher der Jungfrau Maria der Königin des Friedens* / scenarij Alojz Rebula. Ljubljana: Salve, 2014. 1 video DVD (ca 79 min), čb in barve, zvok.

1799. Trenutek realnosti [!] [racionalnosti] v slovenski zgodovini / povzetek bral Jože Faganel]. – V: *Kršćanstvo in socialno gibanje : simpozij : dr. Andrej Gosar : življenje, delo, pomen*. [Logatec]: Občina ... [et al.], 2014. 7 video DVD-jev (ca 635 min), barve, zvok.

K

1800. Artač Sturman, Majda: Alojz Rebula: Kominform v Zabrinju. – V: *Mladika*, 58, 2014, št. 10, str. 16–17.
1801. Alojz Rebula. – V: Bandelj, David: *Obrazi slovenske literature*, Koper, 2014. str. 93–108.
1802. Detela, Lev: Alojz Rebula, Pred poslednjim dnevom. – V: *Mladika*, 58, 2014, št. 5, 2014, str. 31–32.
1803. Detela, Lev: Literarna hoja proti toku vsesplošne duhovne brezbržnosti : Alojz Rebula: Pred poslednjim dnevom : Mladika, Trst 2014. – V: *Zvon*, 17, 2014, št. 1, str. 44–45.
1804. Kovač, Edvard: »Extra Sloveniam nulla salus«. – V: *Mladika*, 58, 2014, št. 9, str. 15.
1805. Kovač, Edvard: Od kraškega obrobja do »frančiškanskega podzemlja« : ob 90-letnici pisatelja Alojza Rebule. – V: *Zvon*, 17, 2014, št. 5, str. 3–6.
1806. Martelanc, Saša: Ob 90-letnici Alojza Rebule. – V: *Mladika*, 58, 2014, št. 5, str. 1–3.
1807. Pertot, Bruna: Iz vrtov življenja. – V: *Mladika*, 58, 2014, št. 5, str. 15–16.
1808. Pirjevec, Marija: Alojz Rebula: Pot do resnice. – V: *Mladika*, 58, 2014, št. 5, str. 11–12.
Ob 90-letnici.
1809. Rode, Vinko: Alojz Rebula, 90-letnik. – V: *Meddobje* (Buenos Aires), 48, 2014, št. 1/4, str. 120–122.
1810. Rojc, Tatjana: Alojz Rebula : ob devetdesetletnici : studenec v iskanju absolutnega. – V: *Mohorjev koledar ... 2014*, str. 149–155.
1811. Rojc, Tatjana: Gledališki utrinek : drama Timava in njena vpetost v opus Alojza Rebule. – V: *Mladika*, 58, 2014, št. 5, str. 18–20.
1812. Rojc, Tatjana: Usoda in Nemeza v znamenju resnice. – V: Alojz Rebula: *V Sibilinem vetru*, Ljubljana, 2014, str. 727–732.
1813. Simčič, Zorko: Mož iz Šempolaja. – V: *Mladika*, 58, 2014, št. 5, str. 5–7.
Ob 90-letnici.
1814. Sodja, Lovro: Sto in eno leto Borisa Pahorja – Predstavitev knjige Alojza Rebule v Ljubljani : v svetu književnosti : za slovenske knjižne sladokusce in za poznavalce slovenskega zamejstva je bil 26. avgust zelo pomemben dan. – V: *Novice : slovenski tednik za Koroško*, 2014, št. 35, str. 11.
1815. Zen, Alice: Devetdeseti rojstni dan Alojza Rebule. – V: *Mladika*, 58, 2014, št. 5, str. 17.
1816. Žerjal, Irena: Mnogo divjega in žalostnega ob nastopu kominforma! : Alojz Rebula: Kominform v Zabrinju. – V: *Mladika*, 58, 2014, št. 9, str. 16–17.

1817. Žnidar, Renata: Alojz Rebula je častni občan : v Sevnici so slovesno zaključili občinsko praznovanje. – V: *Dolenjski list*, 65, 2014, št. 49, str. 10; št. 50; str. 40.

2015

A

1818. ***Dve mladosti, ena ljubezen. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2015. 247 str. Slovenske večernice, 165.***
Vsebinska: Z moje kraške univerze; Kastor in Erigeneja / Alojz Rebula; Stoji učilna zidana; Tristan in Izolda / Zora Tavčar.

C

1819. Andrej Gosar : trenutek racionalnosti v slovenski zgodovini. – V: *Dr. Andrej Gosar : (1887–1970)*. Celje, 2015, str. 419–422.

Credo

1820. Novo leto: nova odrešitvska možnost. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 1.
1821. Veselo sporočilo. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 2.
1822. Gre za kvaliteto. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 3.
O katoliškem tisku.
1823. »Pričakovani« v obeh Zavezah. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 4.
Jezus v Svetem pismu.
1824. Ali bo kaj z edinostjo kristjanov? – V: *Družina*, 64, 2015, št. 5.
1825. Poezija in iluzija. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 6.
1826. Skrivnost zla. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 7.
1827. Je Bog odsoten? – V: *Družina*, 64, 2015, št. 8.
1828. »Religiozen, a neverujoč«. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 9.
1829. Kako bi bilo z Marijo brez Jožefa? – V: *Družina*, 64, 2015, št. 10.
1830. Zaton. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 11.
Zaton razsvetljenstva.
1831. Bog ni spektakularen. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 12.
1832. Ko Kristus ne bi vstal ... – V: *Družina*, 64, 2015, št. 13/14.
1833. Bog se tudi razkriva. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 15.
1834. Dve sporočili iz škofjeloških hribov. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 16.
1835. Günter Grass. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 17.
1836. Nedorečenost na Slovenskem. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 18.
1837. Nepal. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 19.
1838. Pomenek po maši. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 20.
1839. Biti kristjan v 21. stoletju. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 21.
1840. Pomenek po maši. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 22.
1841. Nebeška domačnost. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 23.
1842. Mars'kter romar gre v Kompostelje. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 24.
1843. Novomašniku na pot. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 25/26.
1844. Je krščanstvo donkihotovstvo? – V: *Družina*, 64, 2015, št. 27.
1845. Božja velikopoteznost. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 28.
1846. Ali je krščanska vera prelepa, da bi bila resnična? – V: *Družina*, 64, 2015, št. 29.

1847. Putin pri Frančišku. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 30.
1848. Biti slovenski kristjan v 21. stoletju. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 31.
1849. Meja, utopija in resnica. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 32.
1850. Usmiljenje samo za žive? – V: *Družina*, 64, 2015, št. 33.
1851. Prva, druga in tretja krepost. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 34.
1852. Molitev ob jubilejni Dragi. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 35.
1853. Proizvodnja opija. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 36.
1854. Optimizem papeža Frančiška. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 37.
1855. Zgodovina, božja upravljavka. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 38.
1856. Ali Bog kaznuje? – V: *Družina*, 64, 2015, št. 39.
1857. Glasnejši tleski nekih vrat. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 40.
1858. Zavezani zvonovi. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 41.
1859. Rožni venec. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 42.
1860. Moški in ženska. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 43.
1861. Minljivost kliče po večnem. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 44.
1862. Katere slovenske knjige si strastno želim? – V: *Družina*, 64, 2015, št. 45.
Antona Bonaventura Jegliča: Dnevnik
1863. Rože iz nebeškega Lisieuxa. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 46.
1864. »Zakaj ne pišeš o beguncih?« – V: *Družina*, 64, 2015, št. 47.
1865. Sveta Brigita Švedska. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 48.
1866. Leto usmiljenja: Premagan pomislek. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 49.
1867. Blagor usmiljenim. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 50.
1868. Božič – spomin in pričakovanje. – V: *Družina*, 64, 2015, št. 51/52

I

1869. ***La danza delle ombre* / prevedli Neva Zaghet in Martina Clerici. Trieste: Mladika, 2015. 349 str.**
Prevod dela: Senčni ples. – Il romanzo La danza delle ombre di Alojz Rebula / Marija Pirjevec: str. 5–10: Nota sull'autore: str. 347–349.

K

1870. **Pirjevec, Marija: *Questa Trieste --- : Pahor, Rebula, Košuta e altri saggi sulla letteratura slovena*. Trieste : Mladika, 2015. 252 str.**
Druga izdaja 2016.
1871. ***Rebulov zbornik 2 : ob pisateljevi devetdesetletnici*. Trst: Mladika; Trst; Gorica; Videm: Slavistično društvo, 2015. 205 str.**
1872. ***Slovenska tržaška literarna šola : prispevki s simpozija ob devetdesetletnici Alojza Rebule in 101. rojstnem dnevu Borisa Pahorja 26. avgusta 2014 v mestni hiši v Ljubljani* / uredil Zdravko Duša. Ljubljana : Cankarjeva založba, 2015. 157 str.**
1873. Pibernik, France: Rebulovi Snegovi Edena pod zaporo : zakaj so celotno naklado knjige, natisnjene z letnico 1975, morali znova zvezati z na novo natisnjeno letnico 1977? – V: *Slovenski čas*, 2015, št. 67. str. 10–11.
1874. Rojc, Tatjana: Med Krasom, morjem in Sočo : ob slovenskem kulturnem prazniku v Trziču = giornata della cultura Slovena a Monfalcone : Občinska knjižnica v Trziču, petek, 28. februarja, 2014 : dedicato a Alojz Rebula. – V: *Jadro* (Ronke), 2015, št. 16 str. 67–71.

1875. Sturman, Primož: Življenje na mejah. – V: *Apokalipsa : revija za preboj v živo kulturo*, 2015, št. 187/188, str. 192–194. Kominform v Zabrinju, 2014.
1876. Umek, Loredana: Pripovedne značilnosti sodobne slovenske tržaške kratke proze (1990–2013). – V: *Jezik in slovstvo*, 60, 2015, št. 2, str. 3–15, str. 155.

2016

Č

1877. Od kdaj svinčena leta? – V: Lojze Kozar: *Neuničljivo upanje*. Odranci, 2016, str. 303.

Credo

1878. Sem klerikalec, ker verjamem v Boga? – V: *Družina*, 65, 2016, št. 1.
1879. Anketa, ki si je nihče ne bi upal izvesti. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 2.
1880. Rib v Galilejskem jezeru niso lovili angeli. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 3.
1881. »Pogled v večnost«. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 4.
1882. Antikrist: oseba ali gibanje? – V: *Družina*, 65, 2016, št. 5.
1883. Dragocena knjiga. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 6.
1884. Prešeren nima alternative. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 7.
1885. Tudi čebele lahko delajo za božje kraljestvo. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 8.
1886. S potovanja s Frančiškom po Mehiki. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 9.
1887. Doživetje v dvigalu. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 10.
1888. Dober dan, islam. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 11.
1889. Vera v posmrtnost – bistvo krščanstva. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 12/13.
1890. Krščanska smer v Triglavu bivanja. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 14.
1891. Pokojnine : (iz dnevnika). – V: *Družina*, 65, 2016, št. 15.
1892. Od kod Jezusu zemeljska tragična usoda. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 16.
1893. Srečko Kosovel – ob devetdeseti obletnici tragične smrti. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 17.
1894. Skrita veličina. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 18.
1895. Govoriti o sebi ... – V: *Družina*, 65, 2016, št. 19.
1896. Iz dnevnika 28. aprila 2016. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 20.
1897. Fatima in Rusija. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 21.
1898. Angel Slovenije. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 22.
1899. Razum in vera. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 23.
1900. Krščanstvo na Slovenskem nekoč in danes. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 24.
1901. Kristus in totalitarizmi 20. stoletja. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 25.
1902. Laže je reči kaj jubilantu kakor novomašniku. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 26/27.
1903. Zakaj ni spreobrnjenj? – V: *Družina*, 65, 2016, št. 28.
1904. Po vstajenju. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 29.

1905. Ali imajo vere isti cilj? – V: *Družina*, 65, 2016, št. 30.
1906. Ali nas čakajo table: »Tukaj se govori samo angleško!«? – V: *Družina*, 65, 2016, št. 31.
1907. Če se politik prekriža. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 32.
1908. Kaj, če bi slovenski kristjani imeli 50 let demokracije?! – V: *Družina*, 65, 2016, št. 33.
1909. Strah pred krščanstvom. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 34.
1910. Slovenski kristjan in anglomanija. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 35.
1911. Ob potresu v Umbriji. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 36.
1912. Božja »nežnost« do matere Terezije. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 37.
1913. Verska indiferenca. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 38.
1914. »Prišel sem, da oslepim tiste, ki delajo«. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 39.
1915. Ob pismu SAZU članom. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 40.
1916. Krščanstvo brez Cerkve? – V: *Družina*, 65, 2016, št. 41.
1917. Sprejeti ta svet ... – V: *Družina*, 65, 2016, št. 42.
1918. Ali ljudje kaj mislijo na Boga? – V: *Družina*, 65, 2016, št. 43.
1919. Svetniki so največji realisti. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 44/45.
1920. Ali je leto usmiljenja na kaj pozabilo? – V: *Družina*, 65, 2016, št. 46.
1921. Molitev za pokojne brez izjem. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 47.
1922. Trije adventi. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 48.
1923. Ženska v krščanstvu. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 49.
1924. Začeti je laže kot vztrajati. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 50.
1925. Kristjan se je na božič navadil. – V: *Družina*, 65, 2016, št. 51/52.

F

1926. Smer večnost / intervju zapisal Edvard Kovač. – V: *Zvon*, 19, 2016, št. 5, str. 29–34.

K

1927. **Pirjevec, Marija: Questa Trieste --- : Pahor, Rebula, Košuta e altri saggi sulla letteratura slovena. Trieste : Mladika, 2016. 291 str.**
Druga izdaja.
1928. Matajč, Vanesa: Border fascism in the Venezia Giulia : the issue of „proximate colony“ in Slovenian literature. – V: *Acta Histriae*, 24, 2016, št. 4, str. 939–958.
1929. Mezzena Lona, Alessandro: La ricchezza linguistica di Rebula quasi una rivincita sul fascismo : Neva Zaghet, docente al liceo Prešeren di Trieste, ha tradotto insieme a Martina Clerici il romanzo „La danza delle ombre“ che racconta la Trieste del secondo dopoguerra. – V: *Il Piccolo* (Trst), 136, 2016, št. 92, str. 44.

2017

A

1930. **Korintski steber : roman. Celje; Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2017. 200 str.**

Č

Credo

1931. Novo leto: koliko novo? – V: *Družina*, 66, 2017, št. 1.
1932. Krščanstvo ni idilika. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 2.
1933. Protikrščanstvo Dela. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 3.
1934. Ekumenizem in identiteta. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 4.
1935. Pravoslavje. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 5.
1936. Zakaj je odklanjanje Boga večje kot odklanjanje Kristusa? – V: *Družina*, 66, 2017, št. 6.
1937. Prešeren in Absolutno. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 7.
1938. Problemček v zvezi z Lurdom. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 8.
1939. Krepost, ki je resnica o sebi. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 9.
1940. Pokora. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 10.
1941. Če bi mi kdo rekel. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 11.
1942. Ali je Jezus trpel bolj duševno ali telesno? – V: *Družina*, 66, 2017, št. 12.
1943. Iz dnevnika 24. januarja 2017. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 13.
1944. Mit in resnica. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 14.
1945. Ob zmagovalni aleluji. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 15/16.
1946. Politični razlogi za Jezusovo obsodbo. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 17.
1947. Od Nazareta do Nila. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 18/19.
1948. Ali se je vstali prvi prikazal Mariji? – V: *Družina*, 66, 2017, št. 20.
1949. Vera v posmrtnost je v krščanstvu bistvena. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 21.
1950. Kako mimo Fatime? – V: *Družina*, 66, 2017, št. 22.
1951. Velikonočno živeti. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 23.
1952. Ali so vse vere dobre? – V: *Družina*, 66, 2017, št. 24.
1953. Oboževati tuje in omalovaževati svoje. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 25.
1954. Peter in Pavel – desnica in levica Cerkve? – V: *Družina*, 66, 2017, št. 26/27.
1955. Dokaz za resničnost krščanstva. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 28.
1956. O skrajnostih v Bogu. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 29.
1957. »Čemu sem tu?«. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 30.
1958. Ob spomeniku. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 31.
1959. Pogovor ob nedeljski maši. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 32.
1960. Ali je potrpljenje božja mast? – V: *Družina*, 66, 2017, št. 33.
1961. Dan z Beethovnom. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 34.
1962. Minaret v Ljubljani. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 35.
1963. Ob nekem zamolčevanju. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 36.
1964. Cerkveno govorništvo. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 37.
1965. Ali ima katolištvo alternativo? – V: *Družina*, 66, 2017, št. 38.
1966. Ali smo rojeni za Zemljo? : (pomenek med ateistom in kristjanom). – V: *Družina*, 66, 2017, št. 39.
1967. Kako bo pred Sodnikom? – V: *Družina*, 66, 2017, št. 40.
1968. Poglobljeni ali površni »Oče naš«? – V: *Družina*, 66, 2017, št. 41.
1969. Tretja fatimska skrivnost. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 42.

1970. Marko Anton Kapus. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 43.
 1971. Minljivost. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 44/45.
 1972. Četrta fatimska skrivnost. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 46.
 1973. Minljivost. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 47.
 Podvojena objava.
 1974. Ali je sodni dan v današnjih časih mogoč? – V: *Družina*, 66, 2017, št. 48.
 1975. Nebo je prazno. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 49.
 1976. Poslednje reči. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 50.
 1977. Božič, klic v nesmrtnost. – V: *Družina*, 66, 2017, št. 51/52.

I

1978. **La peonia del Carso : [romanzo] / prevedla Alessandra Foraus. Milano : La nave di Teseo, 2017. 328 str.**
 Kačja roža. – Tatjana Rojc: Alojz Rebula – Kačja roža, str. 321–328.
 1979. Nokturno za Přímoří / prevedel Aleš Kozar. – V: *Plav : měsíčník pro světovou literaturu* (Praga), 13, 2017, št. 3, str. 25–27.
 Prevod odlomka iz romana Nokturno za Primorsko, 2004.

J

1980. Dve mladosti, ena ljubezen / soavtorica Zora Tavčar. Ljubljana : Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, 2017. 1 CD (535 min), stereo. Slovenske večernice, 165.

K

1981. Rojc, Tatjana: »Pod zvezdami govoriva, o čemer govoriva že 25 let. O mizeriji, hlapčevstvu, omrtvelosti, depresivnosti, niču, v katerega se je izteklo vnebovzetje revolucije ...« : literarna zgodovina – referat Tatjane Rojc o odnosih med Borisom Pahorjem, Alojzom Rebulo in njunem sodelovanju pri reviji Zaliv. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 73, 2017, št. 93, str. 12–13.
 1982. Rojc, Tatjana: Zaliv in Alojz Rebula = Zaliv magazine and Alojz Rebula. – V: *Moč povezav : prispevki s simpozija o tržaški reviji Zaliv, 6. aprila 2017 na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani*, Ljubljana, 2017, str. 59–73.
 1983. Žerjal, Ivan: Nagrada s kulturnim in zgodovinskim priokusom : Trst – Alojza Rebulo razglasili za prejemnika nagrade Auersperg : podelitev bo 30. novembra v Rimu –pisatelj v video posnetku: hvala za simpatijo do slovenske kulture. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 73, 2017, št. 273, str. 11.

2018

A

1984. **Ob pritoku Jangcejkjanga. Trst: Mladika, 2018. 111 str.**

Č

Credo

1985. Slovo od bralcev Creda. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 1.
 1986. Pred Everestom svetosti. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 2.

1987. Od Trbovelj do Kopra. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 3.
1988. Gravitacijski valovi. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 4.
1989. Komunistka in komunist. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 5.
1990. Razcvet krščanstva v Aziji? – V: *Družina*, 67, 2018, št. 6.
1991. Prešernova univerzalnost. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 7.
1992. Osamljenost kristjana. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 8.
1993. Post. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 9.
1994. Boj z Bogom in počitek v njem. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 10.
1995. Če se demokracija prenasiti ... – V: *Družina*, 67, 2018, št. 11.
1996. Praktik v zgodovini odrešenja. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 12.
1997. Vračanje k veri. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 13.
1998. Kristus po vstajenju. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 14/15.
1999. Krščanska ilegala. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 16.
2000. Ali gre ta naš svet h koncu? – V: *Družina*, 67, 2018, št. 17.
2001. Krščanska revolucionarnost. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 18.
2002. Razočaranje nad demokracijo. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 19.
2003. Veliko pričakovanje kristjanov. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 20.
2004. Hima Niču. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 21.
2005. Česa na volitvah ne bo volil, če si kristjan? – V: *Družina*, 67, 2018, št. 22.
2006. Kdo je človeštvo opijanal z opijem? – V: *Družina*, 67, 2018, št. 23.
2007. Kje si, telovo? – V: *Družina*, 67, 2018, št. 24.
2008. Zagatni molk o Medžugorju. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 25.
2009. Pot, resnica in življenje. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 26/27.
2010. Padel je gol. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 28.
2011. Vsi smo za življenje, čeprav govorimo proti njemu. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 29.
2012. Diplomiranci in intelektualci. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 30.
2013. Pomenek po maši. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 31.
2014. Ali smo v veselju sami. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 32.
2015. Konec religij. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 33.
2016. Prihodnost krščanstva na Slovenskem. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 34.
2017. O neki nezmotljivosti. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 35.
2018. Andreju Capudru v slovo. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 36.
2019. Ali je po smrti še kaj? – V: *Družina*, 67, 2018, št. 37.
2020. Ob vzgojiteljski retoriki. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 38.
2021. Pozabljeni Cerkev? – V: *Družina*, 67, 2018, št. 39.
2022. O »krščanskem« atizmu. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 40.
2023. O knjižici o Kureščku. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 41.
2024. Pavel VI. – koncilski papež. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 42.
2025. Vsaka tretja misel mi je smrt. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 43.
2026. Ali Bog kaj potrebuje. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 44.
2027. Oseba, ki se je izogibamo. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 46.
2028. Beseda, ki izumira. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 47.
2029. Večnost.
2030. Križ – sepes unica – edino upanje. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 47.

2031. Poziv iz Nagasakija. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 48.
2032. Ali je lik Jezusa Kristusa pri kristjanih zbledele? – V: *Družina*, 67, 2018, št. 49.
2033. Nebo je prazno. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 50.
2034. »Ne bojte se!«. – V: *Družina*, 67, 2018, št. 51/52

F

2035. Iskanje smisla življenja : pogovor s pisateljem Alojzom Rebulo / intervju zapisala Anka Peterlin. – V: *Mladika* (Trst), 62, 2018, št. 8, 25–29.

K

2036. Arko, Andrej: Alojz Rebula : (1924–2018). – V: *Zvon*, 21, 2018, št. 6, str. 40–41.
2037. Arko, Andrej: Alojzu Rebuli v spomin. – V: *Tretji dan*, 47, 2018, št. 7/8, str. 5–6.
2038. Breclj, Martin: Nasvidenje na novi zemlji. – V: *Mladika*, 62, 2018, št. 10, str. 4.
2039. Cergol, Jadranka: Roman o usodi slovenskega naroda : recenzija – Alojz Rebula: Korintski steber. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 74, 2018, št. 71, str. 11.
2040. Dolhar, Poljanka: Prodoren in plodovit pisec, ki ni »prodajal vetra in ničak« : in memoriam, v 95. letu starosti je v torek zvečer umrl pisatelj, prevajalec in publicist Alojz Rebula. – V: *Primorski dnevnik* (Trst), 74, 2018, št. 251, str. 1+12–13.
2041. Fridl, Ignacija J.: V spomin akademiku Alojzu Rebuli (1924–2018). – V: *Glasnik Slovenske matice*, 35, 2018, str. 250–251.
2042. Gantar, Kajetan: Iz mojih srečanj z Alojzom Rebulo. – V: *Mladika*, 62, 2018, št. 10, str. 25–28.
2043. Gombač, Andraž: Velik, radodaren človek : Loka pri Zidanem Mostu, umrl je Alojz Rebula, primorski pisatelj evropskega duha. – V: *Primorske novice*, 72, 2018, št. 247, str. 6.
2044. Grgič, Jožica: Pisal je prav do zadnjega diha : Alojz Rebula (1924–2018), pisatelj, prevajalec in publicist je zadnjo kolumno narekoval hčeri v bolnišnici tri dni pred smrtjo. – V: *Delo*, 60, 2018, št. 247, str. 10.
2045. Košuta, Miran: Alojz Rebula : (1924–2018). – V: *Delo*, 60, 2018, št. 253, str. 31.
2046. Košuta, Miroslav: Začetek pravega po navideznem. – V: *Mladika*, 62, 2018, št. 10, str. 9–10.
2047. Kovač, Edvard: Alojz Rebula: Korintski steber : Celjska Mohorjeva družba, 2017, 200 strani. – V: *Zvon*, 21, 2018, št. 1, str. 73–75.
2048. Kovač, Edvard: »Pišite, pišite«. – V: *Mladika*, 62, 2018, št. 10, str. 7–8.
2049. Kovač, Edvard: Strast po večnosti : v spomin Alojzu Rebuli. – V: *Zvon*, 21, 2018, št. 6, str. 67–73.
2050. Komelj, Milček: Alojz Rebula : (1924–2018). – V: *Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti*, 69, 2018, str. 312–324.

2051. Lapornik, Maja: Rebulova rhema gennaion : govor na žalni seji za Alojzom Rebulo. – V: *Mladika*, 62, 2018, št. 10, str. 15–17.
2052. Rode, Franc: Pridiga ob pogrebu prof. Alojza Rebule. – V: *Communio : mednarodna katoliška revija*, 28, 2018, št. 4, 2018, str. 389–391.
2053. Rojc, Tatjana: Zelo ga bom pogrešala : pozdrav Tatjane Rojc na spominskem večeru za Alojzom Rebulo, Peterlinova dvorana 5. 11. 2018. – V: *Mladika*, 62, 2018, št. 10, str. 5–6.
2054. Rustja, Božo: Ob slovesu : prebrano v Društvu slovenskih izobražencev v Trstu v ponedeljek, 5. novembra 2018. – V: *Mladika*, 62, 2018, št. 10, str. 11–12.
2055. Pirjevec, Marija: Alojz Rebula : Šempolaj, 21. julija 1924 – Topolšica, 23. oktobra 2018. – V: *Mladika*, 62, 2018, št. 10, str. 20–21.
2056. Susič, Lučka: Leta in leta je te prostore ožarjal njegov duh. – V: *Mladika*, 62, 2018, št. 10, str. 18–19.
2057. Stepančič, Lucija: Alojz Rebula: Korintski steber. – V: *Sodobnost*, 82, 2018, št. 3, str. 325–328.
2058. Strgar, Jože: Srečanja z Alojzom Rebulo. – V: *Mladika*, 62, 2018, št. 10, str. 24.
2059. Zlobec, Barbara: Proces na Elizejskih poljanah. – V: *Mladika*, 62, 2018, št. 10, str. 22–23.
2060. Zvonar Predan, Darka: Alojz Rebula (1924–2018). – V: *Mladika*, 62, 2018, št. 10, str. 13–14.
- Objavljeno tudi v dnevniku *Večer*, 25. 10. 2018.

2019

A

2061. *Korintski steber : roman*. Ljubljana : Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, 2019. 1 CD (326 min), stereo.

Credo

2062. Svetlobna leta. – V: *Družina*, 68, 2019, št. 1.
2063. Konec religij. – V: *Družina*, 68, 2019, št. 2.
2064. Križ z ekumenizmom. – V: *Družina*, 68, 2019, št. 3.
2065. Tretji akter v zgodovini. – V: *Družina*, 68, 2019, št. 4.
2066. Bog mora človeka zanimati. – V: *Družina*, 68, 2019, št. 5.
2067. Cankarjev ali Prešerno dom? – V: *Družina*, 68, 2019, št. 6.
2068. Večnost na zemlji? – V: *Družina*, 68, 2019, št. 7.
2069. Vaše vrednote niso naše vrednote. – V: *Družina*, 68, 2019, št. 8.
2070. Kristus kot človek. – V: *Družina*, 68, 2019, št. 9.
2071. Ali so vse vere dobre? – V: *Družina*, 68, 2019, št. 10.
2072. Ob nekem zamolčevanju. – V: *Družina*, 68, 2019, št. 11.
- O Fatimi.
2073. O obisku iz antike. – V: *Družina*, 68, 2019, št. 12.
2074. Napol uslišana dogma. – V: *Družina*, 68, 2019, št. 13.
2075. Ugovor Credo. – V: *Družina*, 68, 2019, št. 14.
2076. Ali se bližamo koncu časov? – V: *Družina*, 68, 2019, št. 15.
2077. Kaj odnesti od velike noči? – V: *Družina*, 68, 2019, št. 16.

I

2078. ***Nokturno pro Přímoří* / prevedel Aleš Kozár. Ostrava : Protimluv, cop. 2019. – 211 str. ; 19 cm. – (Edice překladové literatury ; sv. 30).**
Nokturno za Primorsko.
2079. ***Notturmo sull'Isonzo* / prevedla Martina Clerici. Milano: San Paolo, cop. 2019. 333 str. L'anima e le parole.**
Nokturno za Primorsko. – Božo Rustja: Notturmo sull'Isonzo, str. 311–333.

K

2080. **Pibernik, France: Alojz Rebula : 1924–2018 : dokumentarna monografija. Trst: Mladika, 2019. 117 str. , [12] str.**
2081. Paljk, Jurij: Alojz Rebula je uzrl novo Zemljo. – V: *Koledar...* / Goriška Mohorjeva družba, 2019, str. 195–198.
2082. Horvat, Jože: Dva dnevniška tipa. – V: *Sodobnost*, 83, 2019, št. 4, str. 381–391.

2020

A

2083. ***Apokrif*. Trst: Mladika, 2020. 158 str., ilustr.**
Ivo Jevnikar: Posmrtna izdaja knjige Alojza Rebule, str. 5–6; Milček Komelj: Akademik dr. Alojz Rebula (1924–2018), str. 129–150; Jožica Marija Ličen: Umetniki za Karitas 1995–2020, str. 153–154. – 2021 je izšel ponatis.

B

2084. Avgustovska ekstaza. – V: *Na balkon visoke hiše : antologija najkrajše slovenske pripovedi*, Ljubljana, 2020.
2085. Na ohceti. – V: *Mladika* (Trst), 64, 2020, št. 9, str. 44–45.
Besedilo, ki je izpadlo iz knjige Apokrif.

C

2086. Pogovor. – V: Šorli, Ljubka: *Rožni venec*, Komen, 2020, str. 83–84.

K

2087. **V Rebulovem vetru : 1924–2024 : ob stoletnici rojstva pisatelja Alojza Rebule. Trst : Mladika, 2024. 53 str.**
2088. Kavčič, Lucija: Posmrtna izdaja Alojza Rebule: Apokrif : zamejstvo in izseljenstvo. – V: *Demokracija : slovenski politični tednik*, 25, 2020, št. 44, str. 40–41.

2021

A

2089. ***Apokrif*. 1. ponatis. Trst: Mladika, 2021. 158 str. , ilustr.**
Ivo Jevnikar: Posmrtna izdaja knjige Alojza Rebule, str. 5–6; Milček Komelj: Akademik dr. Alojz Rebula (1924–2018), str. 129–150; Jožica Marija Ličen: Umetniki za Karitas 1995–2020, str. 153–154.

2022

A

2090. ***Senčni ples*. Ljubljana: Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, 2022. 5 zv. (802 str.). Zbirka Slovenska zgodba, knj. 27, Dnevnikova knjižnica.**
Primož Sturman: Pisatelj na prepihu, str. 395–408.

K

2091. Cergol, Jadranka: Cecovini e Rebula : Il Carteggio scazonte : la nascita di una corrispondenza epistolare. – V: *Da Trieste all'Europa : Manlio Cecovini politico, massone, scrittore*, Rubbettino, 2022, str. 105–126.
2092. Matajc, Vanesa: Sodobna romana o drugi svetovni vojni v njenih tranzicijskih kontekstih. – V: *Primerjalna književnost*, 45, 2022, št. 2, str. 13–35.
2093. Nokturno za Primorsko in Sofi Oksanen: Ko golobice izginejo. Šček, Jernej: Humanistična misel v literarnem svetu Alojza Rebule. – V: *Slovenski jezik in književnost med kulturami* : [Slovenski slavistični kongres, 2022, Trst/Trieste in Koper/Capodistria, 29. september – 1. oktober 2022], Ljubljana, 2022, str. 89–100.

2024

A

2094. ***Senčni ples*. Ljubljana: Beletrina, 2024. 409 str. Knjižna zbirka Beletrina, 607.**
Primož Sturman; Pisatelj na prepihu, str. 395–408.
2095. ***Senčni ples*. Elektronska izd. Ljubljana: Beletrina, 2024. 1 spletni vir (1 datoteka ePUB). Zbirka eBeletrina.**
Spremna beseda Primož Sturman.

H

2096. Vivante, Angelo: *Jadranski iredentizem : težko sožitje med Avstrijci, Italijani, Slovenci in Hrvati na Primorskem* / prevod Alojz Rebula. – Komen : Art, 2024. 381 str.
Izšlo ob 110. obletnici smrti Angela Vivanteja in ob 100. obletnici rojstva Alojza Rebule

K

2097. ***Alojz Rebula: Slovenec med zgodovino in nadčasnim : znanstveni posvet ob stoti obletnici rojstva akademika Alojza Rebule : program posveta in povzetki referatov : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Dvorana SAZU, Ljubljana, Novi trg 3, 21. in 22. oktober 2024 / uredil Brane Senegačnik*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2024. 50 str.**
Povzetki.
2098. ***V Rebulovem vetru : zbornik esejev ob 100-letnici rojstva Alojza Rebule* / uredil Ivo Jevnikar. Trst: Mladika, 2024. 159 str.**

2099. Artač Sturman, Majda: Duhovna prizemljenost pisatelja Alojza Rebule. – V: *Mladika*, 68, 2024, št. 7, str. 8–10.
2100. Bandelj, David: Revolucija Alojza Rebule. – V: *Mladika*, 68, 2024, št. 7, str. 18–19.
2101. Cergol, Jadranka: »Usoda ga je po pisanem življenjskem itinerariju usmerila v malo Tergeste« : Piccolominijev lik v romanu Zeleno izgnanstvo Alojza Rebule. – V: *Keria*, 26, 2024, št. 2, str. 167–179.
2102. Grdina, Igor: Alojz Rebula ali služba besedi. – V: *Mladika*, 68, 2024, št. 7, str. 27–29.
2103. Jelinčič, Dušan: Alojz Rebula, njegov Kras, gore in drobni vsakdan. – V: *Mladika*, 68, 2024, št. 7, str. 5–6.
2104. Lapornik, Maja: Jezik, vidiš, ni nič drugega kot življenje samo : (A. Rebula). – V: *Mladika*, 68, 2024, št. 7, str. 22–23.
2105. Marc, Leon: Alojz Rebula : zgled slovenskega katoliškega laika. – V: *Mladika*, 68, 2024, št. 7, str. 6–7.
2106. Ošlak, Vinko: Sprehod z Lojzetom Rebulo : zapis ob 100-letnici njegovega rojstva. – V: *Mladika*, 68, 2024, št. 7, str. 12–17.
2107. Pahor, Adrijan: Nekaj spominskih trenutkov o Alojzu Rebuli. – V: *Mladika*, 68, 2024, št. 7, str. 19–21.
2108. Pahor, Sergij: Zainteresiran za vse, kar ga je obdajalo v svetu. – V: *Mladika*, 68, 2024, št. 7, str. 4.
2109. Petrič, Franci: Čarodej besede in vitez misli. – V: *Mladika*, 68, 2024, št. 7, str. 15–16.
2110. Pirjevec, Marija: Zemljevid duhovnih iskanj v pripovedništvu Alojza Rebule. – V: *Mladika*, 68, 2024, št. 7, str. 24–26.
2111. Rojc, Tatjana: Alojz Rebula – v znamenju resnice : klasični filolog, profesor, ki je vzgojil generacije razumnikov med Slovenci v Italiji, pisatelj, mislec in prevajalec. – V: *Mohorjev koledar ... 2024*, str. 37–39.
2112. Sturman, Primož: O Alojzu Rebuli razmišljam zelo pogosto. – V: *Mladika*, 68, 2024, št. 7, str. 10–12.
2113. Večko, Snežna: Jutri čez Jordan, roman : Alojz Rebula : Mohorjeva družba (1988). – V: *Božja beseda danes : revija Slovenskega bibličnega gibanja*, 31, 2024, št. 3, str. 26.

2025

A

2114. ***Dnevniški zapisi : (1948–1954) / prepis rokopisa Tanja Rebula; opombe Tanja Rebula in drugi. Ljubljana: Slovenska matica, 2025. 286 str., ilustr.***
 Edvard Kovač: Srečanje s skrivnostjo lastne duše, str. 9–14;
 Milček Komelj: Vznemirljivo pričevanje Rebulovih mladeniških dnevnikov, str. 263–280; Igor Tuta: Zgodovinsko ozadje mladosti Alojza Rebule, str. 281–283. – Bibliografija v opombah med besedilom.

B

2115. Proces na Vrdeli : šest antičnih veličin pred sodiščem slovenskih dijakov. – V: *Clotho*, 7, 2025, št. 1, str. 115–132. Podpis: Anonymus Carsicus.
Prepis, uvod in opombe David Movrin.

K

2116. Grdina, Igor: Zgodovina in literarna klasika tržaških »predmejcev«. – V: *Trst v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi : 61. seminar slovenskega jezika, literature in kulture : 7.–18. 7. 2025*, Ljubljana, 2025, str. 50–60.
2117. Hrastar, Maruška: *Grešnik in svetnik : analiza krščanskega junaka pri Grahamu Greenu in Alojzu Rebuli*, Ljubljana, 2025.
Diplomska naloga.
2118. Pahor, Tadej: »Biti človek, samo to« : humanost kot nosilni steber Rebulovega pisanja. – V: *Koledar / Goriška Mohorjeva družba ...* 2025, str. 80–83.

RECENZIJI

Alojz Rebula: Slovenec med zgodovino in nadčasnim

Monografija o Alojzu Rebuli (1924–2018), posvečena pisateljevi stoletnici, z naslovom »Slovenec med zgodovino in nadčasnim« spretno nakazuje mnogoplastnost Rebulove osebnosti in ustvarjalnosti. Knjiga – uredil jo je Brane Senegačnik – ga prikaže kot pisatelja nekaterih najpomembnejših slovenskih romanov 20. stoletja in kratke proze, kot dramatika in avtorja radijskih iger, esejista, prevajalca, šolnika ... To in še marsikaj je bil Rebula kot Slovenec med zgodovino in nadčasnim. Nad ali bolje »pod« vsem tem je bil Rebula, kakor v tem zborniku slikovito pričujejo mnogi osebni spomini sodobnikov, velik kristjan z ognjevitim stremljenjem k absolutnemu, in hkrati velik Slovenec, močno vraščen v svoje, posamično, domače, kraško in slovensko. Vse to so bile razsežnosti človeka, ki je bil duša kulturnega življenja Slovencev na Tržaškem, hkrati pa erudit, ki je na poti svojega slovenstva iskal zlasti obzorje transcendence.

To kompleksno podobo pisatelja iz Šempolaja razgrinja monografija v treh sklopih.

V sklopu Pričevanja štirje prispevki obogatijo Rebulovo biografijo in osebnostni portret s spominskimi pričevanji o njegovem intelektualnem delovanju v osrednji Sloveniji (Janko Kos), na Koroškem, zlasti v krogu Celovškega Zvona (Vinko Ošlak) in predvsem na Tržaškem (Sergij Pahor), kjer je bil Rebula mdr. soustremeljitelj študijskih dni v Dragi. Kot zapiše Pahor, je bila Draga »eden pomembnih katalizatorjev prelomnega trenutka v slovenski zgodovini, čeprav ostaja povsem neupravičeno na obrobju zavesti osrednjega kulturnega prostora«. Prispevek Tomaža Simčiča osvetli Rebulo kot samosvojega in temperamentnega pedagoga na klasičnem liceju France Prešeren, ki je mnoge dijake navdihnil s svojo osebno prezenco in prepričljivostjo, Simčiču pa je bil zlasti dragocen spremljevalec ob raziskovanju življenja msgr. Jakoba Ukmarja.

Osrednji sklop monografije z naslovom Znanstvene razprave nudi osem literarnozgodovinskih in filoloških prispevkov o Rebulovem romanopisju (Irena Avsenik Nabergoj) in presenetljivem pisateljevem poznavanju zgodovinskega ozadja (Anja Božič, Jan D. Bogataj), o duhovnih podlagah Rebulove proze (Jadranka Cergolj, Marija Stanonik), o njegovem odnosu do rimske antike (Marko Marinčič), o Rebulovem slovenjenju Ajshila (Brane Senegačnik) ter o raznih zanimivih vidikih Rebulovega bogatega literarnega jezika (Vilma Purič, Martina Ožbot). Povsem novo razsežnost Rebulove biografije je razkrilo poglavje o tem, kako je tajna politična policija nekdane totalitarne države Rebulo zasledovala in poskušala prodreti v njegovo življenje (David Movrin).

Tretji razdelek, Strokovni članki in eseji, prinaša osem zanimivih prispevkov o duhovnem razvoju Rebulove pisateljske poti (David Bandelj), o dnevnikih

(Milček Komelj) in biografskih prvinah Rebulovega romanopisja (Jože Faganel). Posebej dragocena sta v tem kontekstu prispevka o Rebulovih malo znanih dramah ter doslej neznanih radijskih igrah (Matej Venier, Maja Lapornik). O raznih vidikih Rebulovih duhovnih obzorij so zanimive eseje prispevali Aleš Maver, Igor Škamperle in Erika Jazbar, ki bralca nagovori s tehtnim vprašanjem: »Primorske korenine so pri njem segale globoko, a ni ostal ujet vanje, dihal je tudi ali predvsem z Dantejem, antiko, Mediteranom, Maritainom. V kolikšni meri je bil Alojz Rebula sploh tržaški in zamejski pisatelj?«

Vsem tem razpravam in esejem, njihovim vprašanjem in poskusom odgovorov na koncu monografije molče odgovarja impresivna Bibliografija Alojza Rebule. Njenih več kot dva tisoč enot je potrpežljivo zbral Martin Grum. Vzbuja jo nam misel, da besedilo, ki ga vsaka od teh enot dokumentira v pisateljevem opusu, predstavlja enega od mnogih vidikov ali razsežnosti ali momentov osebnosti Alojza Rebule; toda vsa njegova osebnost ni obsežena v nobenem od njih. Iskati jo bo treba v smeri nove zemlje.

Matija Ogrin

Alojz Rebula: Slovenec med zgodovino in nadčasnim

Monografija o Alojzu Rebuli (1924–2018), izdana ob stoletnici s pomenljivim podnaslovom *Slovenec med zgodovino in nadčasnim*, odpira novo poglavje k razumevanju velikega tržaškega intelektualca. Pod uredniško roko Braneta Senegačnika se Rebula razkriva ne samo kot romanopisec, dramatik, esejist in prevajalec, ampak kot vsestranska osebnost, ki je pomembno vplivala ne samo na zamejsko, ampak v resnici na celotno slovensko kulturno prizorišče druge polovice 20. stoletja – in še čez.

Monografija osvetljuje tega velikega tržaškega kulturnika v treh poglavitnih razdelkih. V »Pričevanjih« osebni spomini znanih mislecev in ustvarjalcev (Kos, Ošlak, Pahor, Simčič) osvetljujejo Rebulovo navzočnost v različnih kulturnih okoljih, posebej na Tržaškem, kjer je soustvarjal tudi Drago kot prostor duhovnega in narodnega premisleka. V osrednjem razdelku »Znanstvene razprave« različni avtorji razgrinjajo literarnozgodovinske, filološke in duhovne vidike njegovega literarnega opusa – od temeljitega poznavanja zgodovinskega ozadja, antičnih navezav, duhovne pronicljivosti, vse do jezikovne subtilnosti njegove besedne umetnosti. Tretji, zadnji sklop, prinaša različne strokovne članke in eseje, ki poglobljajo razumevanje Rebulove življenjske in ustvarjalne poti, tudi njegovih dnevnikov, dram in radijskih iger ter odpira vprašanja o širini njegovega duhovnega prostora, ki presega zgolj regionalno navezavo na slovensko zamejstvo.

Kot se za takšno ambiciozno monografsko delo spodobi, jo dopolnjuje pregledna Rebulova bibliografija, ki obsega skoraj dva tisoč enot(!). Tako se v celoti izrisuje veličina Alojza Rebule kot velikega slovenskega ustvarjalca: ne v zaokroženi dokončnosti, temveč v neugasli napetosti med izročilom in presežnim, med zvestobo jeziku in odprtostjo do večnega. Njegovo delo ostaja ena izmed tihih osi slovenskega duhovnega prostora, pričevalno in zavezujoče hkrati – kakor beseda, ki ne išče zadnje potrditve v času, temveč v nadčasnem. Zato Rebulov opus in osebnost ostajata naloga za bodoče spoznavanje in raziskovanje: ne gre za zaključeno delo, temveč za nalogo, pot in možnost njunega trajnega vpliva.

Alen Širca

VSEBINA

Predgovor

POZDRAVNI IN UVODNI NAGOVOR

Marko Snoj, podpredsednik SAZU

I. PRIČEVANJA

Vinko Ošlak, Moje peripatetične steze z Alojzom Rebulo

Sergij Pahor, Rebula in Draga

Janko Kos, Desetletja ob Alojzu Rebuli

Tomaž Simčič, Alojz Rebula kot pedagog in mentor

Mojca Petaros, Iz zakladnice spominov: pričevanja Marija Mavra o Alojzu Rebuli

II. ZNANSTVENE RAZPRAVE

Irena Avsenik Nabergoj, Metaforika eksodusa kot pot iskanja identitete v romanu
Alojza Rebule Jutri čez Jordan

Anja Božič in *Jan Dominik Bogataj*, Rebulov roman *Zeleno izgnanstvo* ter viri
za upodobitev humanista in tržaškega škofa Piccolomini

Jadranka Cergol, »V grško-rimski antiki vidim previdnostno pripravo na edinstveni
prihod«: preplet antičnih in krščanskih vrednot v delih Alojza Rebule

Marko Marinčič, Livijin vinograd in Rebulova težavna ljubezen do rimstva

David Movrin, *Ira, reb, cave, notum*: filologija, zasutje in slutnja Nove zemlje
v prvem dnevniku Alojza Rebule

Martina Ožbot, Nekaj značilnosti Rebulove slovenščine

Vilma Purič, Jezik kot vprašanje smisla v delih Alojza Rebule

Brane Senegačnik, Gledališče besed in nevidnega

Marija Stanonik, »Kako strašno je bilo biti Slovenec in kristjan [...] bilo je sploh
strašno biti človek.« Alojz Rebula med krščanstvom in slovenstvom

III. STROKOVNI ČLANKI IN ESEJI

David Bandelj, Od literature do oznanila

Jože Faganel, Biografski roman kot svetovnonazorska avtorefleksija

Erika Jazbar, Sejati iz sejalskega imperativa

Milček Komelj, Rebulovi najzgodnejši dnevniki 1948–1954

Maja Lapornik, Rebulova radijska *rhêma gennaïon*

Aleš Maver, Alojz Rebula in janezpavlovski kompromis

Igor Škamperle, Eshatološka vizija v delih Alojza Rebule. *Smer Nova zemlja*

Matej Venier, Alojz Rebula: dramska dela

IV. BIBLIOGRAFIJA ALOJZA REBULE

Martin Grum

RECENZII

Matija Ogrin

Alen Širca

9 789612 681326